

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

TBMM - III. DÖNEM

1927 - 1931

II. CİLT

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

TBMM - III. DÖNEM

1927 - 1931

II. CİLT

Kâzım ÖZTÜRK

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ ARAŞTIRMA GRUBU

ISBN : 975 - 7291 - 00 - 5 (Tk.No.)
ISBN : 975 - 7291 - 09 - 9 (3.Clit, 2.Kitap)

Ö N S Ö Z

Gerçek anlamıyla olmasa da, tarihimizde ilk parlamentonun ortaya çıkışı 1876'daki Kanunî Esasî'ye dayanıyor.

Ancak, tarihsel açıdan, Osmanlı İmparatorluğu içindeki halk kesimleri- nin mutlak otorite karşısında, hak ve özgürlüklerle ilgili "konuşma"ya baş- lamalarını 1800'lü yılların başlarına kadar çekmek mümkündür.

Uzun yıllar süren bu geçiş döneminde, ulusça pek çok olaylar, gelişme- ler yaşadık. İmparatorluğun çöküş döneminin getirdiği her türlü sıkıntı ve tıknânsızlıklar içinde bocalarken, dışta da büyük savaşlardan geçtik. Bi- rinci Dünya Savaşı yenilgisinin acısı ve yıkıntılarını saramadan, bu defa- da, ülke ve ulus varlığımızı tamamen ortadan kaldırmaya yönelik saldırı- lara uğradık.

19. yüzyılın başlarında Sened-i İttifakla başlayan, Tanzimat ve İslahat Fermanlarıyla devam eden, 1 inci ve 2 nci Meşrutiyetlerle olgunlaşan siya- sal bilinçlenme, Türk ulusunun varlığını hedef alan son büyük saldırı kar- şısında, artık "sözün millete ait olduğu" millî parlamentonun kurulmasıyla üst noktasına ulaştı.

Büyük Atatürk'ün dediği gibi, 1920'nin parlamentosu ve daha sonraki gelişim sürecinde, demokrasinin çağdaş gerekleriyle tam ve gerçek niteli- ğini kazanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Türk Milletinin asırlar süren arayışlarının özü ve onun bizzat kendisini idare etmek şuurunun canlı bir timsali" olarak, toplumsal yaşamımızın en temel ve vazgeçilmez kurumu oldu.

Bilgi, kültür, deneyim birikimi sonucunda, Türk milletinin irade ve rıza birliğine dayalı olarak kurulan millî parlamentomuz, bugün 75 inci yaşına giriyor.

Hürüz, bağımsız ve demokratiz. Bu onurlu yaşamı bizlere armağan eden, başta ilk Başkanımız Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, tüm par- lamenterlerimize minnet ve şükran borçluyuz.

Bu tarihsel süreç içinde, parlamentolarımızın kuruluş, işleyiş ve etkin- liklerini, üyelerin genel ve kişisel durum ve yaşamlarını, bütünlük içinde ayrıntılarıyla inceleyen bir çalışmanın yapılması, Parlamento olarak yeri- ne getirmemiz gereken önemli bir görevdi.

Bugünkü kuşaklara olduğu kadar, gelecek nesillere de ışık tutucu bel- gesel kaynak oluşturacağına inandığım bu değerli kapsamlı çalışmayı

başlatan, 18 inci Dönem TBMM Başkanı Sayın Kaya Erdem'e teşekkür etmeyi görev sayıyorum.

Böylesine ağır ve sorumluluk gerektiren bir hizmeti gerçekleştirmeye çalışan değerli araştırmacı ve yazarlar Sayın Fahri Çoker ve Sayın Kâzım Öztürk'ü, eserin bilimsel danışmanlığını yapan Prof. Dr. Sayın Ahmet Mumcu ve araştırma grubunda yer alan tüm görevliler ile eserin yayımını sağlayan TBMM Vakfımızı kutluyorum, teşekkür ediyorum.

Osmanlı Devletinin meşrutiyetê geçiş sürecinden başlayarak, Türk Parlamento Tarihini ayrı dönemler halinde, değişik yönleriyle ve ayrıntılı bir biçimde anlatımını amaçlayan bu dizi eserin yararlı olmasını diliyorum.

Hüsamettin CİNDORUK
Türkiye Büyük Millet Meclisi
Başkanı

S U N U Ş

Tarih boyu ıyıtyl, güzelli, üstünü, adil olmayı Türk'e yakıştırmayan yabancı toplumların peşin hükümlü kalemlerinden uzaklaşıp kendi öz kaynaklarımızdan tarihimizi öğrenmek, kendimize olan güvenimizi artıracak, farkında olmadığımız öz değerlerimizi, niteliklerimizi tanıtacaktır. Dış kaynaklara dayalı bilgilenme süregenlik kazandığında objektif olma noktasından uzaklaşıp yabancı hayranlığı ile sonuçlanır. Yabancı kaynaklar yerine kendi arşivlerimizden yararlanma önceliği kendi tarihine sahip çıkan, geçmişinin ortaklaşmayla başlayacak kültür birliğinin temelini oluşturacaktır. Kendimizi bizden olmayanların düşüncelerine tutsak eden yöntem değişmeli gençlerimize uzun vadeli, güvenilir, gurur ve onur duyacağı, kendini yüceltme ilkesinde kilitlenen koşulların gerçekleştiği ortam hazırlamalıdır. Türk Parlamento Tarihi araştırmaları, bu amaca hizmet edecektir.

Vatanı kurtaran Birinci Dönem, devleti kurumlaştıran İkinci Dönemden sonra Üçüncü Dönem Meclisi, Büyük Türk Devriminin tamamlanması ve devletin kurumlaşması çalışmalarının özenle ve yoğun bir biçimde sürdürüldüğü bütünü oluşturan zincirin bir halkasıdır. Var olmanın kaçınılmaz koşulu Büyük Türk Devriminin eksikleri, büyük ölçüde, bu dönemde giderildi. Her dönem kendi içinde özel bir önem ve rol benimsemiştir. Üçüncü Dönem ezilen uluslar için olduğu kadar, Doğu-Batı sentezinin oluşumuna ışık tutan Atatürkçü düşüncenin toplumca benimsenip, yaşamsal güç anlamını kazandığı bir dönem oldu.

Kısa sürede gerçekleştirilmesi akla durgunluk veren Harf Devriminin gerçekleşmesinde katılan maddi ve manevi özverinin boyutlarını çağımız genç kuşaklarına anlatmak bugün bile çok güçtür. O dönemin özverili insanı tüm umutlarını, tüm yatırımını Cumhuriyet kuşağının 20-25 yaşına gelmesine bağlamış, aradan geçen yıllar bunun haklılığını ortaya koymuştur. Ancak, eğitim düzenindeki bozukluk, devrimlerin güvencesi lalk Cumhuriyet kuşaklarının yetişmesine beklenen hedefe ulaşmalarında gecikmeye neden oldu.

Genelde, toplumdaki tepkilerin, tarihi olayların yorumuna ışık tutacağı düşüncesiyle parlamento tarihi araştırmasında Meclis çatısı altında gerçekleşen köklü değişiklik, karar ve olayların kamuoyundaki yankıları da aktarılmalı istendi. Kamuoyunun yanlı veya karşı yanlı düşüncesini yansıtan yazılı basın taranarak objektif bilgilerin aktarılmasına özen gösterildi.

İmparatorluğun dağılmasında ne yapacağını, ne düşüneceğini bilemeyen, bir başka bakış açısından ihanete sürüklenen insanların devrimler karşısında gösterdikleri tepki, yaşamayı, hak ettikleri güzellikleri tanımanın cehaletiyle, yıllarca gözleri bağlı, kulakları tıkalı toplum yaratmayı amaçlamış teokrasinin kurbanları olma özelliğinden kaynaklandı.

Toplumun bilgisizliğinden yararlanan Cumhuriyet düşmanları her fırsatta dinci duyguları sömürdüler. Cumhuriyet tarihi boyunca kullanılan bu silahın en çok etkisi Üçüncü Dönemde görüldü. Doğu ayaklanması, çok partili yönetimin engellenmesi ve sonuçta Menemen faciası, bu dönemde yaşandı.

Tarihe "Hacı Sami Çetesi" olarak geçen ve Mustafa Kemal'i Ankara'ya getiren treni, Ankara yakınında Nallıhan-Ayaş arasındaki boğazda havaya uçurarak, Cumhurbaşkanı ile Bakanları ve Milletvekillerini öldürüp, Hükümeti devirmeyi, padişahlığı geri getirmeyi amaçlayan bu plan, Yunanistan'da düşmanla işbirliği yapan hatırlarce hazırlanıp, Yunan araç, silah ve parası ile yürürlüğe kondu. Bu girişim, iç ve dış düşmanların işbirliğini tanımlayan tipik bir ihanet örneğini oluşturdu.

Dönemin özelliğini belirleyen sorunlara ve başarılan işlere bakıldığında:

a) Ulusal egemenliğin ve demokratik yönetimin gereği çok partili yaşama geçiş denemesi,

b) Ülkeyi bölmeyi amaçlayan ve tarihe Ağrı Ayaklanması diye geçen Doğu İsyanının bastırılması,

c) Dünyayı sarsan 1929 ekonomik krizinin alınan önlemlerle en uygun biçimde geçirilmesi,

d) En önemlisi, devletin üstün gücünü başarılı ve etkin biçimde ortaya çıkararak vatandaşın huzurlu ve güvenli ortama kavuşturulması,

e) Hukuk alanındaki reformların tamamlanması,

f) Birden çok partinin katıldığı ve kadınların ilk kez oy kullandığı belediye seçimlerinin yapılması

gibi önemli işlerin yapılarak başarılı sonuçlar alındığı görülür.

Ayrıca bu dönemde, 627 kanun, 356 karar, 129 tefsir kararı çıktı, 1 gensoru, 13 sözlü soru görüşüldü. Dönem sırasında 923 tasarı (layih), üyelerce 158 kanun teklifi verildi. TBMM Başkanlığından 11, Cumhurbaşkanlığından 13, Başbakanlıktan 481, İçişleri Komisyonu Başkanlığından

2, Sayıştay Başkanlığından 50, Dışışleri Bakanlığından 1 ve Millî Savunma Komisyonundan 6 adet, olmak üzere, 365 tezkere geldi. Dönem içinde 172 üye söz aldı. En çok söz alanlar 65-70 dolayında kürsüye çıktı. Bunlar arasında Şakir Kesebir 100, Hasan Fehmi Ataç 105 ve Şükrü Saraçoğlu 150 kez söz alarak kolay erişilmez bir rekora ulaştılar.

İçinde yaşanan olayların özgünlüğü ve doğrularıyla Üçüncü Dönemi kapsayan bu çalışmanın, bizleri, tarihi gerçeklere daha yaklaştıracı olacağını umuyorum.

Teşekkür :

Parlamento Tarihi araştırmaları çalışmalarının kurumlaşmasında kwanç, coşku ve özveri ile katkı sağlayan, önde; Kanunlar, Kitaplık, Arşiv ve Basımevî müdürlükleri olmak üzere tüm TBMM personeline, geceli gündüzlü eylemli biçimde çalışan büro arkadaşlarıma teşekkür etmeyi, onurlu bir görev sayıyorum.

Kâzım ÖZTÜRK

Kurucu Meclis (Danışma Meclisi)
Üyesi

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
— Önsöz	IV-V
— Sunuş	VI-VIII
G – Ekonomik Etkinlikler	1
1929 Ekonomik Bunahımı	1
– Basındaki Yankıları	69
H – İkinci Ağrı Ayaklanması	126
I – Mustafa Kemal Atatürk'e Yeni Bir Suikast (Hacı Sami Çetesi)	133
4 – YARGI İLE İLGİLİ KARARLAR	179
III. Dönem İdam Kararları ve Onay Biçimi	179
V	
ÜÇÜNCÜ DÖNEM BÜTÇELERİ	183
a – 1927 Yılı Bütçesi	183
b – 1928 Yılı Bütçesi	206
c – 1929 Yılı Bütçesi	225
d – 1930 Yılı Bütçesi	269
VI	
ÜÇÜNCÜ DÖNEM TBMM'SİNİN KENDİ BÜNYESİ ÜZERİNDEKİ ÇALIŞMALARI	311
1 – Üyelerle İlgili Çalışmalar	313
Dönem İçinde Meclise Gelen Yasama Dokunulmazlıkları ve Sonuçları	313
2 – Dönemin Meclis Bütçeleri	314
3 – Meclis Hesaplarının Denetimi	336
VII	
ÜÇÜNCÜ DÖNEMDEKİ SİYASÎ PARTİLER	341
1 – Cumhuriyet Halk Fırkası	342
2 – Serbest Cumhuriyet Fırkası	344
– Basındaki Yankıları	359
VIII	
ÜÇÜNCÜ DÖNEMİN SONA ERMESİ	425
— EKLER	429
A) Başkanlık Divanı Kararları	431
B) Dönem İçinde Çıkan Kanunlar	445
C) Dönem İçinde Alınan TBMM Kararları	503

G – EKONOMİK ETKİNLİKLER

1929 Ekonomik Bunalımı

III. Dönemde Amerika Birleşik Devletlerinde patlak vererek başta bu büyük devlet olmak üzere İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya üzerinden bütün dünyayı sarsan 1929 ekonomik bunalımının ülkemize yansıyan olumsuz etkilerini giderici ve Türk Lirasının değerini korumaya yönelik önlemler alındı ve bir seri düzenlemeler yapıldı.

12 yıl savaştan, insanını ve ekonomik kaynaklarını savaş alanlarında bırakan Türkiye, barışın henüz 5 inci yılında büyük bir ekonomik bunalımla karşılaştı.

Yüzyılların ihmalinden doğan ekonomik uzman açığını, yabancılarla tamamlamak zorunluluğu vardı. Bu uzmanlara, genelde Türkiye'yi kapitülasyon koşullarında tutmak ve mensup oldukları devletlerin kaybettikleri ayrıcalıkları yeniden kazanmak amacıyla olabilecekleri kuşkusu ile bakılıyordu.

Gümrük tarifelerinin yükseleceği kaygısı ile aşırı dış alımlar, tarım ürünlerindeki fiyat düşüşleri, ihracat gelirlerindeki azalma ve ticaret açığının büyük rakamlara ulaşması yanında 1929 yılının Osmanlı borçlarının ilk taksidini ödeme dönemi olması gibi koşullar bunalımı olumsuz yönde etkiliyor, Türk Lirası hızla değer kaybına uğruyordu.

Buğdayın kilosu 13,5 kuruştan 3,5 kuruşa, tütün fiyatı 71 kuruştan 30 kuruşa düştü, Sterlinin değeri 956 kuruştan 1081 kuruşa yükseldi.

Henüz Merkez Bankası yoktu. Paranın yönetimi ulusal olmayan Osmanlı Bankasıyla yürütülüyordu.

Kapitülasyon belasını henüz atmış ve imparatorluk borçlarının tasfiyesine yönelen genç Cumhuriyetin bu bunalımla karşılaşması kötü bir rastlantı idi. Ekonomik bağımsızlığın anlam ve kapsamını tarih boyu yaşadığı acılarla tanıyan Cumhuriyet yönetimi köklü ve isabetli önlemler almada gecikmedi.

Böylece, Millî mücadelenin ikinci aşamasını oluşturan ekonomik savaşım başladı. Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk karşılaştığı bu çapta bir krizin aşılmasında gösterilen kararlılık, baş vurulan seri önlemler ve yapılan düzenlemelerin isabetini ve doğruluğunu zaman kanıtladı.

Çıkarılan yasalar, düzenlenen kararnamelerle, alınan bir seri önlemler kronolojik sıra içinde sayılmıştır.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Bunların başlıcaları:

A) 12.12.1929'da Başbakan'ın Paramızın Kıymetini Yükseltmek İçin Alınan Önlemlere İlişkin Söylevi.

B) 25.2.1930'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 1567 Sayılı Kanun.

C) 26.2.1930'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kararname.

D) 30 Haziran 1930'da Cumhuriyet Merkez Bankası Kurulmasına Dair 1715 Sayılı Kanun.

E) 17.6.1930'da Meclisin Tatile Girmesi Nedeniyle Başbakan'ın Ekonomik Ağırlıklı Nutku.

F) 22.9.1930'da Meclisin Olağanüstü Toplantıya Çağırılması.

G) 25.9.1930'da Türk Parasının Kıymetini Korumaya Yönelik 1715 Sayılı Kanuna Ek Olarak Çıkarılan 1726 Sayılı Kanun.

Ayrıca

H) Cumhurbaşkanının yasama yıllarının açılışında verdiği söylevlerde ekonomik konuya ilişkin bölümler.

olarak sıralanmıştır.

A) Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin, Paramızın kıymetini yükseltmek için itihaz olunacak tedabire müteallik nutukları(1)

BAŞVEKİL İSMET PAŞA (Malatya) – Milletın Çok Saygıdeğer Vekilleri;

Millî para üzerine düşündüklerimizi milletın Büyük Meclisine söylemek için müsaade isterim. Çıktığından beri millî para, her sene nihayetinde bir miktar tenezzül kaydetmiştir. Son beş, altı senelik tenezzülün sebepleri şunlardır : Bir çok seneler kapalı, mahrumiyet içinde kalmış memleket sulh ile nefes aldıktan sonra bir çok ihtiyaçlarını hariçten tedarik etmek mecburiyetinde kaldı. Hazır yiyen geçmiş asırların kötü mirası olarak, açık bütçe ile memleket idare etmeğe çalışmak, alışılmış bir hastalıktı. Sonra üst üste bir kaç yıl verimsiz ve kısır geçti. Bunların hepsinden mühim olmak üzere daha doğrusu bunların hepsine asıl sebep olarak memlekette millî iktisadın kıfayeti gibi bir düşünce vatandaşın ve cemiyetin fikrinde yer tutmamıştı (*Çok doğru sesleri*).

Geçen senelerin sebeplerini, bu suretle hulâsa edebilirim. İçinde bulunduğumuz senenin muhasebesi ise şudur : Bizim için çok ağır ve zahmetli sayılacak dinlenmelerden sonra Devlet idaresinde açık bütçe belası bertaraf edilmiştir. Güç kazanılan bu eyiliği zikrederken bilhassa kaydetmeliyim ki açık bütçe tehlikesi

(1) Tutanak D. C. 14 S. 31-37 (Ta. 12.12.1929)

artık eyi doktorların tekayyüt ve nezareti altında nüksetmiyecek bir hastalık değil, her idare adamının, her vatandaşın önüne, görünerek gelir bir mikrop olmuştur. Atide hiç bir zaman bu mikrop bünyemize müessir olamayacaktır. İktisat ve istihsalimize esash olarak eyi tesir eden bir müessir de, şimdiye kadar vatanda bütün teşkilâtı ve kanunlarla en son ilim esaslarına müstenit, bir Devletin ve içtimai varlığın kurulmuş olmasıdır. *(Alkışlar)*. Dahili ve harici politikada istikrar ve emniyet havası, iktisadi inkişafa temel olacak amillerdendir. Bu müessirlerin semerelerini her sene istihsalimizin gösterdiği artma ile hissetmiş bulunuyoruz. İktisadi kıfayet endişesi bütün zihinlerde belirmiştir. Henüz duygu halinde bulunan bu endişenin umumî hayata yapacağı, yapması lazım olan tesirleri henüz tatbik etmeğe başlamış değiliz. Şimdi bu sene için toplanan ve millî paranın tenezzülüne sebep olan yeni amillerden bahsedeceğim. Bunun birincisi; harici borçların tediyesine başlanmasıdır. Bu seneki tediyeler için daha evvelden ihtiyatlı ve hazırlıklı bulunmak sayesinde harici tediyeye menfi tesirini maddeten fazla hissettirdi denilemez. Fakat bu bir amildir ki her sene mevcut ve müessir olacaktır; ve bunun tesiri diğer tedbirlerle muvazeneye getirilmek lâzım gelecektir. Diğer taraftan borcu tanımak, bir mukaveleyi müstakıman tatbik etmeye çalışmak, emniyet ve itibara müsbet tesir eder avamilden addolunmak tabiidir.

Yeni gümrük tarifesinin tatbiki vesilesile bazı tüccarın isabetsiz telaşından bu kürsîde daha evvel bahsetmiştim. Bu telaş yüzünden az zamanda memlekete yığılmış olan malların tesiri son haftalarda menfi olarak pek ziyade göze çarpmıştır.

Menfi tesiratin hepsinden mühim olmak üzere para tenezzülünün ruhlarda uyandırdığı endişeyi, buhranı zikretmeliyim. Masum ruhlara, kendi on lirasını tehlikeden kurtarmak için döviz tedarikine kalkışmışlar ve herkesin aynı telaşı ile kendi on lirasını değil, evini, dükkânını, tarlasını, istikbalini tehlikeye atacağını farkedemez olmuşlardır. Kötü niyetli ve imansız olanlar için meydan, zehir saçacak tam bir fırsat gösteriyordu. "Devletin mübayaa ihtiyacı ilerde daha fazladır, Devlet paranın kıymetini tutabilmek için bütün servetini sarfetmektedir. Hükümet millî parayı düşüre düşüre sifra yaklaştıracak, sonra az bir bedel ile parayı piyasadan toplayıp Devlet Bankası açacak ve yeni para çıkaracak" gibi şayialar herkesi parayı atmağa teşvik ediyordu. Şüphe yoktur ki millî paranın kıymeti üzerinde en kötü tesir yapan amil ruhlarda husule gelen emniyetsizlik ve buhrandır.

Şimdi size vaziyetin ciddi olarak mütaleasını ve tedbirlerini arzedeceğim. Millî iktisat, maliye, millî para için bildiklerimizi, kanaatlarımızı yıllardır bu memleketin pek çok işlerinde ve tecrübe mektebinde edindik. Fakat size cesaretle söyleyebiliriz ki bildiklerimize itimadımız, tedbir addettiklerimizi tatbik etmekte sebatımız sarsılmaz derecede sağlamdır. *(Bravo sesleri)*.

Bir insanın da, bir Devletin de maişet ve siyaset yolu kendi takatini doğru tartmakla tayin olunabilir. Muktedir olduğundan feda etmemek, muktedir olmadığna girişmemek, doğru tartının ilk mızamıdır *(Çok doğru sesleri)*. Bu mikyas hayatta kazandığı ile geçinen kanaatkârı ve alının teriyle mütemadiyen kazancını arttırmaya çabalayan çalışkanı ve terakki edeni yaratır.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Millî paranın altına nazaran sabit bir kıymet alması bütün kuvvetimizle vermeye çalışacağımız, varmaya çalıştığımız hedeftir (*Bravo sesleri*). Millî paranın düşürülerek ortadan kaldırılması değil, millî paranın daha ziyade kıymetlendirilerek altına bağlanması bizim bütün gayret ve kuvvetimizi sarfettiğimiz başlıca hedeftir (*Alkışlar*). Bedava kazançları için bunun aksını vatanda söyleyenlere ve yayanlara, Türk Milletinin bütün kuvvetile, bir birinden müessir iki can yakıcı ceza tatbik edeceğiz. (*Bravo sesleri, alkışlar*). Cezanın birisi millî parayı kıymetlendirerek pek sevdikleri bedava kazançlarını temelden mahveylemektir (*Alkışlar*). İkinci ceza her cürmü gördükçe mücrimi kanuna teslim etmektir. Bir şahsın emniyetine ve servetine kastedenin cezası düşünülürse bütün vatandaşların cepelerindekine, yuvalarındakine kastedenin cezası elbette tasavvur edilemeyecek kadar ağır olacaktır (*Alkışlar*).

Millî parayı kıymetlendirmek ve tutmak için türlü fedakârlıkla hesapsız döviz tedarik edip satmak; düşündüğümüz tedbirlerden değildir. Bir çok memleketlerde bir kaç kerre tecrübe edilmiş olan bu usulün sakatlığı tereddüt götürmez bir bedahettir. Bizim düşündüğümüz başlıca tedbir; bütçe muvazenesi gibi bütün memleketin tediye muvazenesinde açıktan kurtulmaktır (*Şiddetli alkışlar*). Bu memleket Devlet mübayaatı; vatandaş sarfıyatı ve memleketin inkişafı için harice çıkarmağa mecbur olduğu paralar kadar, lâakal o kadar, harice mal ve sây satmak yani istihsal etmek lâzımdır, buna mecburdur.

Size nazariyatta ifadesi en kolay, bilfil tahakkuk ettirilmesi bu asrın insanların ve cemiyetlerinin başlıca meşgalesi olan bir mevzudan bahsettim. Bu mevzu hemen bütün dünyanın başlıca müşterek derdidir.

Vaktile hükûmetlerde bütçe muvazenesi de bu zaviyeden görülürdü, yani Devletin bütün ihtiyaçları evvela tespit olunur sonra bu ihtiyaçları karşılayacak menbalar aranır.

Yer yüzünde elân bu usulü takip edebilen hükûmet kaldı mı? Bunu bilmiyorum, bizim eyi bildiğimiz şey, bütçe muvazenesi için evvelâ Devletin menbalarını, gelirini hesap etmek ve ihtiyaçlarını bu gelirin hesabı içinde kısap çerçevelemektir (*Çok doğru sesleri*). Umumi servetin artması ile imkân bulduktan sonradır ki yeni ihtiyaçlar için masraf açabiliyoruz. Bütçe açığının bütün keşmekeşlerinden ve dertlerinden bu usulle kurtulduk.

Fakat asıl hayrete şayan olan netice, bu günkü ahval ve şerait içinde, Devletin ihtiyaçlarının en eyi, en çok, bu usul sayesinde temin olunabilmesidir. O halde iktisadî açığı kapamak için, iktisadî inkişafı temin etmek için de bu usulü tatbik edeceğiz. Bu memleket bütün vatandaşların her vasıta ile kazanıp harice mal ve sây olarak gönderdiği kıymetten daha fazla, haricîten kıymet alamıyacaktır (*Bravo sesleri*). Devletin ve milletin bütün uzuvlarının harice tediye ettiği, bütün vatandaşların harice sattığı sây ve malın bedelini aşmıyacaktır.

Memleketin resmî ve hususi bütün ihtiyaçları ve bütün inkişaf arzuları kendi istihsalâtile çerçeveselendirilecektir. Haricîten, daha çok, daha pahalı, vesait tedariki, ondan evvel daha fazla kazanıp elde satılacak daha çok kıymet bulundurmağa bağlı tutulacaktır (*Alkışlar*).

EKONOMİK ETKİNLİKLER

Bu esaslara göre size bugün yaptıklarımızı ve yarın yapacaklarımızı arz ediyim. Bütün vekâletlerin bütçeleri dahilinde haricîten tedarik etmeye mecbur oldukları, henüz sarfolunmamış ihtiyaçlarını derhal tevkiî ettik. Bütün memlekette, hususî idarelerde ve belediyelerde, tasavvur edilip henüz bir mukaveleye bağlanmamış olan, haricî masrafları kâmilten durdurduk. (*Güzel sesleri*). Yani, bir liranın harice çıkarılması için İcra Vekilleri Heyetinden müsaade almak lâzım gelecektir (*Bravo sesleri*).

Eğer mülâhazatımız ve tedbirlerimiz tasvibinize mazhar olursa bu aldığımız tedbirler Devletin bütün resmî memurları için yeniden kuvvetlenmiş bir emirdir. Bu emrin şuurla ve samimiyetle tatbikine yardım ve dikkat etmelerini huzurunuzda bir daha Devletin bütün teşkilâtının bütün memurlarından talep ederim (*Bravo sesleri, alkışlar*).

Hemen yarısı sarfolunmuş bir bütçenin ikinci devresi için aldığımız bu tedbirlerin tesiri mühim olacağını ümit ediyoruz. Bahusus ki haricî tediye'nin hazır bulunan son taksitinden başka bir tediye borcu bu sene için kalmamış gibidir. Fakat bu tedbirin asıl tesiri, mühim tesiri gelecek sene daha ziyade görülecektir. B.M.M. nin yeni bütçesini tatbik etmek bize nasip olursa, sene başı ilk işimiz bütün Vekâletlere ve bütün teşkilâtlara döviz bütçesi tebliğ etmek olacaktır. (*Bravo sesleri, alkışlar*). Bu senelerden mukavelelerle devredilecek tediyeler başta, tediye ettiğimizden daha fazla gelir temin edecek işler onun arkasında olacaktır. Bunların haricinde herhangi bir haricî tediye Heyetî Vekilede evvelâ tetkik edilmek icap edecektir. Semereli işlerin dövizleri de tabii Heyetî Vekillerin Kararile tatbik olunabilecektir. Gelecek sene için bu tedbirin tesiri ne kadar mühim olacağını tasavvur etmek müşkül değildir.

Efendiler;

Şimdi iktisadî açığın girift olan, güç olan asıl millî kısmına geliyorum. Devlet hayatında olduğu gibi millet hayatında da kendi menbaına yani istihsaline kifayet etmek endişesi: işte asıl büyük tedbir budur. Millet kendi istihsalinden fazla sarfetmeyecek kanaatkâr bir hayata girmek mecburiyetindedir. (*Bravo sesleri, şiddetli alkışlar*).

Size yakında millî tasarrufu daha ince ve isabetli mütaleaya yarayacak bazı rakamlar getireceğiz. Fakat ehemmiyetsiz bir misal olmak üzere şimdi haber verelim ki bu memlekette senede beş milyon liralık kahve ve iki milyon liralık çay içilmektedir. Geniş ormanlarla meşhur, henüz demiryolu uğrağı olmayan bir şehrimizde elektrik tesisatı için lâzım olan direkleri demir olarak harice ısmarlamışlardır.

EMİN B. (Eskişehir) – Ceza verin ceza!

BAŞVEKİL İSMET PAŞA (Devamla) – Eğer istihsalımız kifayet etmiyorsa ve çalışan vatandaş ekmekle kahve arasında muhayyer kalacaksa onun kahveyi tercih edip dermansız düşmemesi için gücümüz yettiği kadar kulağına bağraceğiz. (*Bravo sesleri alkışlar*). Güzel lavanta sürünmüş, ince ipekli içinde Türk kızlarının cıvz ve ciğeri çürümüş bir hale gelmesine muvafakat etmiyeceğiz. (*Alkışlar*).

Anadolu dağlarının sarı çiçeklerini başına takarak, gülbüz vücutla cephan

taşıyan anaları gibi kızlarımızın sağlam vücutlu ve yerli ipeklerle dağ çiçeği kokusunu dalgalandırarak her şeyden evvel kuvvetleri, kanaatkârlıkları, tasarrufları ile kendi yuvalarını yıkılmaz kaleler gibi sağlamlaştırmalarını isteyeceğiz (Sürekli alkışlar). Millî tasarruftan bahsederken evvela kızlarımızın vazifelerinden bahsetmem pek tabiidir. Çünkü bir yuvaya millî tasarruf ve kanaatkârlık bir defa -kadının dikkati ve tekayyüdü ile- yerleştikten sonra erkeğin buna mukavemet edebilmesi maddeten müşkül olacaktır (Çok doğru sesleri). Bin belaya karşı koyan, bin musibeti ezip yenmek ile meydana çıkan millî mevcudiyet mahza millî maişeti tanzim edememek yüzünden tehlikeye düşürülmeyecektir (Alkışlar). Akıllı eren bütün vatandaşların şuurunu uyandırmak ve bu uğurda Devletin bütün kuvvetlerini harekete getirmek kat'i kararımızdır (Alkışlar). Nazık bir mevzuun bütün taraflarını anlatmış olmak için şunu ilave etmeliyim ki sözlerimde mukavvelâtın itibarını sarsacak ve vatandaşlara haricî mallara karşı cebri ve telkinî boykot ilham edecek bir mana yoktur. Böyle teşebbüslere şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da asla müsaade etmeyeceğiz. Bilinmelidir ki milletlerin münasebetlerini tanzim eden muahedeler, milletler arasında alış veriş temin ettiği için millî kazancı da temin edecek olan başlıca çaredir. Devletin ittihaz edeceği tedbirleri medenî bir devletin hukuku dahilinde bulunan tedbirlerden alıyoruz. Millî tasarruf, yerli mal istihlâki gibi tedbirleri şuurlu, yaşamak isteyen her müstakil milletin düşündüklerinden, yaptıklarından seçiyoruz. Kezalik millî iktisat muvazenesinin samimî arzularından ihtikârları ve dahilde fiat muvazenesinin lehlerine ihlâl için ümit çıkarmak istiycekleri umduklarından mahrum etmeye çalışmak mühim bir meşgalemiz olacaktır (Alkışlar). Millî iktisadî kifayetsiz olarak hayata sürükleyen millet ciğerlerini mütemadiyen kemirerek kendini yiyen bir vücut halindedir. Yaşamak kudreti, her ölçüyü aşacak kadar sağlam ve temelli olan Türk milleti kendi kendini yemek vaziyetine asla düşmeyecektir (Alkışlar). Bu uğurda B.M.M.'nin alabileceği tedbirler ve memleketten icap ederse isteyeceği fedakârlıklara, feragatlara ancak ahmaklar hudut tasavvur edebilir (Alkışlar).

İşte Efendiler : millî parada iktisadî kifayet amilî üzerinde düşündüklerimizin ve kararlarımız bunlardan ibarettir. Bu seneki buhrana geçici bir amil olan fazla istok ithali şimdiden tesirini kaybetmeğe başladı. Son iki aydaki ithalât geçen senenin aynı aylarına nisbetle hemen yarıya yakın derecesinde düşmüştür.

Devlet Bankasının tesisine ve mahiyetine dair bazı malûmatı da şimdiden vermeyi faydalı görüyorum. Bu bankanın sermayesi şimdiki millî para üzerine vücuda getirilecektir. Bu bankanın bütün vatandaşların emniyetine B.M.M.'den çıkacak hususî bir kanuna istinat etmesi, sermayesine milletin ihtiyarı olarak iştiraki için aksiyonların arz edilmesi musammemdir. Bankanın vazifeleri kanunla tayin ve ilân olunacaktır. Fakat anlatılanlar tabii görsün hayale kapılanlar hayret etsin, şimdiden söyleyeyim ki, bankanın ilân olunan ilk vazifeleri arasında millî paranın altın üzerinden tespiti kaydı bulunmayacaktır. Altın üzerinden millî paranın tespiti bütçede, devlet mübayaatında, millî iktisadiyatta ve bütün vatandaşların tasarrufatında düşündüğümüz tedbirlerin neticesi olarak yapılacaktır (Alkışlar). Bunu Hükümet, B.M.M. ve bütün millet hazırlayacaktır.

EKONOMİK ETKİNLİKLER

Bu hazırlıklar millî paranın kıymetinin tecrübelerle yerinden oynamaz bir hâle geldiğini gösterecektir. Fıllî istikrar denilen bu netice hasıl olduktan sonradır ki kâğıt paramıza karşılık vaz'ı gibi binnisbe çok kolay bir tedbire sıra gelecektir. Devlet bankasının tesisi ile kat edeceği mesafeler hakkında her şeyi söylemiş oluyorum.

Millî paradan bahsederken bütün milletin el birliği ile çalışmasını lüzumlu gösteren mevzulara temas ettik. Hakikatta sade bir işe değil zorlu bir işe girmiş olduğumuzu biliriz. Fakat zor netice elde etmekten zevk alan sportmen gibi bu milletin birikip kalmış zorlu işlerini başarmaktan zevk duyan millî mücadeleci ruhunu bütün tazeliği muhafaza ediyoruz (*Alkışlar*). Eğer bu işler her rastgelenin derhal yapabileceği şeyler olsaydı başarabilmek için B.M.M. idaresini beklemeye hacet kalmayacaktı.

Beyanatımda zayıf idraklı veya zayıf imanlı olanın gözüne kestirmeyeceği yahut bedbinlikle göz önüne alabileceği şeyler bulunabilir. Böyle kendini aldatmak isteyen zayıf yaradılışlara Büyük Devlet ve millet meselelerini sır olarak tutmak ve hakikî tedbir yerine tılsımdan bahs etmek daha ziyade yaraşır. Ancak yetişkin, hür milletlere millî tehlikeler ve millî tedbirler haykırılabilir (*Alkışlar*).

Yetişkin, hür ve büyük bir milletin idaresinde mes'uliyet sahibi olan vatan-daş gibi vaziyetten, tehlikeden, tedbirden, icabında fedakârlıktan göz diktığımız hedef karşısında bir çok ileri geri dalgalanmaktan, fakat sönmez tükenmez azmü himmetten ve behemehal kazanılacak kat'î muzafferiyetten bahs olunabilir (*Şiddetli alkışlar*).

Büyük Millî Mücadelelerde zafere giden yolun başında ruhların emniyeti ve bizzat kendi mevcudiyetinin sağlamlığına itikat edilmesi vardır. Osmanlı İmparatorluğunun inhitat devirlerini ve son demlerini mühürleyen şey aklı erer ve münevver geçinenlerin ve mes'uliyette bulunanların her çetin iş başında (biz bu işin hakkından gelemeyiz) vehminde olmalarıdır. Bu kanaat onların şahsî kudret ve faaliyetlerini ilk andan kemirirdi. İlk müşkilât ile, her mücadelenin tabiatından olan devir devir aksî tecelliyat derhal mağlubiyeti nefislerinde iman haline getirirdi. Her millî mücadelede hazır olan en büyük cevher yanı milletin kendisi ise ilk anda onlara itimadını kaybeder, yardımını esirgerdi. Bundan daha tabîî ne olabilirdi? Şimdi biz size Millî mücadeleci ruh ile halk idaresi adamlarının kanaatle söyleyeceğiz. Ne kadar zorlu ve çetin olursa olsun hiç bir millî mesele-nin halli millî şuurun ıhtası haricine çıkacak kadar muğlak ve milletin tırmanıp tepesine ırışmeyeceği kadar sarp değildir (*Alkışlar*).

Her şeyden evvel fertçe ve Devletçe birbirimize güvenerek ve birbirimize yardım ederek ve dayanarak bu yeni mücadeleyi, millî para, millî iktisat, millî tasarruf mücadelesini behemehal başaracağımıza itimat etmeliyiz (*Alkışlar*). Kat'î neticeye varıncaya kadar millî paranın ileri, geri göstereceği dalgalardan asla ürkemeliyiz, asla yılmamalıyız, (*Alkışlar*) asla ürkemeyeceğiz ve yılmayacağız.

Bu kürsüden, Millet Vekillerinin huzurunda kat'î kanaatla beyan ve ilân ederiz ki millî parayı muhafaza edenler asla kaybetmeyecekler, behemehal kazanacaklardır (*Alkışlar*).

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

İşte Efendiler, büyük bir millî meseleyi izaha çalıştık. Bu meseleyi kat'i muvaffakiyetle neticelendirmeyi muhakkak görüyoruz. Eğer, bu mücadeleyi bize emanet edecek iseniz, bunu itimadınızla göstermenizi rica ederiz (*Şiddetli ve sürrekli alkışlar*).

EMİN B. (Eskişehir) – Efendim; Başvekîl Paşa Hazretleri bu mesele hakkında bütün düşünülen tedabiri Hükûmetimizin ittihaz etmiş olduğunu buyurdular. Cümlemiz hürmetle dinledik. Ancak mesele memleket şümul olduğu için bendeniz de bir meb'us sıfatile hissiyatımı aynen ifade etmeği menafîi memlekete muvafık gördüm. Affınızı rica ederim.

Bu mes'ele hakkında bendenizin düşündüğüm şu idi :

Paramızın son senelerde verdiği manzaraya bakıyordum. Bunda tabîî bir inip çıkma yoktu. Türk milleti her fedakârlığı yapar. Ancak iktisadî sahada tam manasile icap eden tedbirleri alamaz diye bu nokta üzerinde Hükûmet ve milleti bazı şeye icbar etmek için alınmış sunî bir tedbir gördüm. Halbuki cidalî millîyi başa çıkaran bu nesil ortada mevcut iken bu cihetlerin de başa çıkarılacağından şüphe etmişler, gaflet etmişlerdir. Şimdi bendeniz şöyle düşünüyorum : Yüz elli milyon liralık kâğıt paramız var; iki yüz milyon lira mükellefiyet vardır; ve bu da idarei hususiye, belediye, şimendiferler ve vapurlar gibi sabit ve muayyen yerlere sarfedilmektedir.

Sonra İsmet Paşa Hükûmeti ise bütün aldığı tedbirlerde şimendiferinde ve sairesinde gayesi tamamen istihsale matuftur. Şimendifer, diyoruz, o da iktisadın haricinde değildir. Fılan yerde çürüyen bir buğdayı, memleketin bir yerinde açlık zuhur ettiği zaman oraya yetiştiremiyoruz. Şimendifer bu gibi şeyi kaldırır-sa memleket de daha fazla istihsal yapacak demektir. Binnetice şimendifer işi de iktisadî bir harekettir. Sonra su işleri yapıyoruz. Geçenlerde hesap ettik, mühendislere sorduk; sırf Eskişehir havâlisinde Sakarya, Porsuk ameliyatı, dört milyon dönüm yer suluyor. Bu arazi münavebe ile ekilmek suretile kırk bin vagon zahire ihraç edebilir. Tabîî memleketin daha kaç dane Eskişehir'i vardır ve Devlette her tarafta bu adımları atmıştır.

Ecnebi parası yükseldiği vakit ecnebi parasile muamelesi olan tiftik ve üzümün fiyatının da yükselmesi lazımdır. Hayır yükselmiyor. Tiftik yine olduğu yerde duruyor. Dahilde et 30 kuruşu muhafaza ediyor. Buğday on kuruşta duruyor. Peki ya harice satılan ve ecnebi parasile muamelesi yapılan şeylerin fiyatlarının da yükselmesi lazım değil mi? Bendeniz vaziyete bakıyorum; bu gayri tabiidir. Devletin bu işi ciddiyet ve ehemmiyetle tutacağına kall olmayanların İsmet Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi tezvîratlarından diyelim bir takım evhama kapıldıkları görülüyor. Kalıyor ki bizim yüz elli milyon liramız var. İki yüz milyon Devlet vergisi veriyoruz. Devlet, vergi ne ise aynen alacak, şimendifer aynen alacak, şu halde sabit ve muayyen bir fiatla bir menbaı sarfiyat vardır. Biz artık beş milyon, on milyon gibi harici muvazenemizde bir İngiliz lirasına ihtiyacımız olursa, bunun esiri mi olacağız? Olamaz, bu millet ki dünyada her şeye tahammül etmiştir. Meselâ Fransızlar sıkıştıkları vakit bir kap yemek yiyelim, derler.

Halbuki, bu millet, şu üç dört sene geçen kurak zamanlarda ihtiyacını ottan

EKONOMİK ETKİNLİKLER

tedarik ederek, yine hükûmete bâr olmamış bir millettir. Elhamdülillâh şimdi öyle bir zaruret yoktur. Hükûmetin her alacağı tetbiri milletin harfiyen tatbik edeceğine bendeniz şüphe etmiyorum. Sonra bir de milletimizin manzarai umumiyesine bakalım, başka memleketlerde iş bulamayan bir milyon, iki milyon gibi bir nüfus Hükûmetin bütçesine bâr oluyor. Bizim memleketimizde ise, karınca karınca, herkes et buluyor et yiyor, ekmek buluyor ekmek yiyor ve ne de olsa Hükûmete bâr olmuyor. Böyle bir milletin, böyle bir Devletin parası neden İngiliz parasından aşağı olsun!

Bunu havsalama aldıramıyorum. Bazı hatalarımız olmamış değildir. Fakat her şeyin bir zamanı vardır. Biz bu zamanı bekledik. Böyle milletsûmul bir vaziyete gelmesini de belki Hükûmet beklemiştir.

Meselâ: Bu sene işittiğime nazaran doğru ise İstanbul piyasasına ilk anlarda hariçten 4 milyon liralık zahire girmiş, bugün Anadolunun içerilerinde buğdayın okkası 10 kuruşa inmiştir. Bunun sebebi şu imiş: Vesaiti nakliyenin ucuzluğu ve gümrük muafiyeti... dahildekiler için derhal Hükûmet seri tedbirler alamamış, şimendifer tarifelerini indirmemiş-belki bendeniz izam ediyorum- senevi 7-8 milyon İngiliz liralık hatta ormanlarımız tam manasile işletildiği takdirde 30 milyonluk ihracat yapabileceğimize kanım. Maalesef şimdiye kadar bu hususu ihmal ettik. Meselâ: İzmir'e kereste kılığında 30-40 milyar metremikâbı kereste geliyordu. Zevkperestlikten kendimizi tecrit edip bilâsebeb hariçten mal getirtmeyip hasımlarımızın yaptığı gibi hareket edersek -hele Başvekîl Paşa Hazretlerinin işaret ettikleri cidalı millî ruhile bu tedbiri tatbik edersek -iki sene sonra kâğıt paramızın İngiliz parası ile müsavî olacağına kanım. Çünkü, memleketimiz bakırdır. Her neresine uğransa bir menbaı hayat ve istihsal bulunur. Başka memleketler, işletilmiş, en son randumanı alınmıştır. Bendeniz hükûmetten bir ricada daha bulunacağım. Hariçten gelen müessesatı maliyenin bir az başı boştur. Gelişi güzel bırakılmışlardır. Tarzı mesailerı memlekete acaba hangi cihetten muzur olabilir, onların kârına kimsenin göz koyduğu yok, tetkik edilmemiştir. Bu müessesatın çalışma tarzları hükûmetçe bilinmiş olmalıdır ve kazançları meşru ve makul bulunmalıdır. Bu gibi müessesatın sun'î olarak memleket sermayesini çekip götürmesinden telâş eden adamlarla temas ettik. Devletin iktisadî muvazenede bir parça müsaadekâr ve müsamahakâr davrandığından, Devlet Bankasının ecnebî parası alarak teessüs edeceğinden, ve fazla miktarda İngiliz parası mübayaa etmek ızdırarında bulunulduğundan, Devletin ecnebî parası esas ittihaz edilerek mukavele yapmakta hassasiyet göstermediğinden, şu ve bu gibi vaziyetlerden bahsettikler. Şimdi şükran ve minnetle görüyoruz ki Hükûmetimizce her hususta tedabiri ciddiye alınmıştır ve bendeniz çok kat'î imanla inanmışumdur ki; gelecek mahsul alındıktan sonra, memlekette bugün gördüğümüz manzaranın tamamen aksi müşahede olunacaktır. Gerçi propaganda, reklâm gibi vasıtalara tevessül etmeği bilmiyoruz.

Fakat Hükûmetin arzettiği gibi şimendifer yapmış petrol sarfiyatını azaltacağım diye sudan elektrik istihsal etmiş olduğunu gördük. Hükûmetin su işlerinde tuttuğu yol mutlaka muvaffakiyete varacaktır ve bendeniz bütün efradı millet gibi -kendi hesabıma- çizilen bu programa, tamamen sadık kalacağuma ve tatbiki için harfiyen çalışacağuma yemin ederek kürsiden iniyorum.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

REİS – Başvekil İsmet Paşa Hazretleri Meclisten itimat talep ediyor. Yoklama yapılacaktır. Yoklama sırasına göre reylerinizi istimal edersiniz efendim.

Âra neticesi tebliğ edilinceye kadar rey verenler lütfen yerlerine tekrar otursunlar (*Reyler toplandı*).

Rey vermiyen varsa reylerini versin. Âra istihsalı hitam buldu.

Başvekil Paşa Hazretlerinin nutukları hakkında bir kaç takrir var, okunacak:

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİNE

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin çok kuvvetli ve kıymetli nutkunun tabettirilerek köylere kadar neşir ve tevziini teklif eyleriz.

Kütahya
Niyazi Asım

Samsun
Adil

Erzurum
Aziz

YÜKSEK REİSLİĞE

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin irat buyurdıkları çok yüksek ve irşatkâr nutuklarının tap ve bütün vatanın evlâtlarına ibrâğ edilmesini teklif ederiz.

İstanbul
M. Ziya

Antalya
Ahmet Saki

Şarkı Karahisar
Mehmet Emin

YÜKSEK REİSLİĞE

Başvekil Paşa Hazretlerinin nutuklarının tab'ı ile köylere kadar dağıtılmasını teklif ederim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

YÜKSEK REİSLİĞE

Başvekil Paşanın çok kıymetli nutuklarını takdirlerle alkışlarız.

Bu nutkun basılarak bütün köylere tevziini teklif ederiz.

Kırşehir
Lütfi Müfti

Denizli
Mazhar Müfti

Gaziantep
Remzi

REİS – Efendim; nutuk zabıt ceridesile neşir ve ilân edildikten sonra bu takrirler reyinize arzedilecektir. Kabul edildiği takdirde Meclisçe tabolunur ve köylere varıncaya kadar tevzi edilir. Esasen zabıt ceridesinde neşredilecektir.

Efendim, 239 zat rey vermiştir. Muamele tamamdır. 239 rey ile yani mevcudun ittifakile Hükûmete itimat olunmuştur (*Alkışlar*).

BAŞVEKİL İSMET PAŞA – Teşekkür ederim, arkadaşlar, kat'i muvaffakiyet için zerre kadar şüphem yoktur (*Şiddetli alkışlar*).

B) Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun Lâyihası(1)

T.C.
Başvekâlet
Muamelât Müdürlüğü
Sayı 6/621

19.İI.1930

(1) Tutanak D.C. 16, B. 33'e bağlı 83 S. Basma Yazı.

EKONOMİK ETKİNLİKLER

B.M.M. Yüksek Reisliğine

Menkul Kıymetler ve Kambyo borsaları hakkında Maliye Vekâletince hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetinin 19.II.1930 tarihli içtimamında Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun lâyihası esbabı mucibe mazbatasile birlikte takdim olunmuştur.

Muktezasının ifasına ve neticesinin iş'arna müsaade buyurulmasını rica ederim efendim.

Başvekil
İsmet

Esbabı Mucibe

Kambyo ve borsa muamelâtının tanzimi için mevcut olan 1447 numaralı kanunla -millî paramızın muhafazayı kıymeti için lüzum görülecek bazı tedabir ittihazı ve ezcümle icabı hale göre Heyet-i Vekilece banka ve müesseselerin seddi için salâhiyet itası ve mevcut kanunda yazılı cezalar kanun ahkâmının hüsnü tatbıkına kâfi görülmediğinden hususî menfaatları tenkis suretile para kıymetini düşürmeye çalışanların ağır bir surette tecziyelerine, alınacak tedbirlerin hüsnü tatbıkine müessir olmak üzere bazı ahkâmı cezaiye ilâvesine lüzum görülmüş ve bu sebeple hazırlanan kanun lâyihası müstacelen müzakeresi zımnında takdim kılınmıştır.

T.B.M.M.

Muhtelîl Encümeni

19.II.1930

Muvakkat Encümen Mazbatası YÜKSEK REİSLİĞE

Menkul kıymetler ve kambyo borsaları hakkında olup Başvekilâletin 19.II.1930 tarih ve 6/621 numaralı tezkeresi Encümenimize havale edilmiş olmağa alâkadar vekil beyler hazır oldukları halde tetkik ve müzakere olundu :

Nafia işlerine sarfedilmek üzere hariçten malzeme ve eşya satın alınması, yeni gümrük tarife kanunu dolayısıyla tüccarların vâsi miyasta stok yapmaları, Osmanlı dünyunu umumîyesinin tesviyesine başlanması gibi amiller paramızın birden bire sukutunu mucip olmuştur.

Buna karşı esaslî ve ciddi tedbirler almak lüzumunu hisseden Hükûmet iktisat kanunlarına tebatîyetle bu tedbirleri iktisadî sahalarda aramış ve her şeyden evvel döviz ihtiyacını tevliit edecek resmî mubayecaları durdurmuş, sarfiyatın cephesini daha ziyade yerli malları üzerine imale için kanunî salâhiyetlerini istimalle başlamıştır.

Maliye Vekilî Beyefendinin encümenimizde verdiği mufassal izahata göre :

A – Alınan bu tedbirler neticesi harice yapılan tedbirlere karşı gelecek derecede harici masraflardan tasarruf yapıldığı,

B – Gümrük ithalatı geçen senelere nisbetle tabîf derecesine varmış bulunduğu,

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

C - Fazla olarak piyasaya peyderpey döviz çıkarıldığı halde para düşmekte devam ettiğinden mesele esash surette ve yeni başdan tetkik olunarak orada ehemmiyetli tesirler yapan menfi amillerin de bulunduğu anlaşılmıştır.

İşte bu sebeple : Bir taraftan iktisadi tedbirlere devam edilmekle beraber diğer taraftan menfi tesirlerin derece ve şiddeti nisbetinde idari ve zecri tedbirler alabilmek salâhiyeti istenilmektedir.

İzah edilen bu vaziyet karşısında fevkalâde tedbirlere zaruret görüldüğünden kanun lâyihası esas itibarile kabul edilmiş ve ancak fevkalâde mahiyeti itibarile bu kanunun normal vaziyetine göre tanzim olunmuş bulunan borsa kanununa zeyl edilmesi muvafık görülmüştür (Türk parasının korunması hakkında kanun) ismi altında çıkarılması tensip olunmuştur.

Madde 1. - Şeklen tadil edilmiştir.

Madde 2. - Bu maddedeki neşru ilân keyfiyeti tanzih olunduktan başka kararların ne tarihten muteber olacağı ayrıca tasrih edilmiştir.

Madde 3. - Borsa kanun ve nizamnamesine muhalif hareket edenler hakkında bu mevzuatta tabii cezalar mevcut bulunduğundan ve bu cezaların hep birden teşdidine lüzum hasıl olmayacağından yeni cezaların İcra Vekilleri Heyeti kararına atfî tercih olunmuştur.

Birinci maddede yazılı işlerle istigal edenler arasında küçük sarraflar dahi bulunabileceği cihetle para cezasının asgarisi 500 liraya indirilmiştir.

İcra Vekilleri kararına muhalif hareket eden müesseseler hakkında birden set cezası tatbik etmek çok ağır bulunacağı cihetle bu cezanın ancak muhalif hareketi itiyat haline getirenlere verilmesi muvafık görülerek madde o yolda tadil edilmiştir.

Bundan başka Şubelerle merkezin mütekabil vaziyeti göz önüne getirilerek maddeye bazı kayıtlar ilâve olduğu gibi muvakkat tatil dolayısıyla üçüncü şahısların hukuku ve bizzat müessesenin alacak hakları düşünülerek tadiller yapılmıştır. Daimî set cezası hükümlerinde surette tasfiyeye gidileceği tabii görülmüştür.

Madde 4. - Şeklen tadil edilmiştir.

Madde 5. - İcra Vekilleri tarafından verilecek kararlar aynı zamanda borsa kanunu ile derpiş olunmuş hal ve hareketleri tazammun edebileceği ve bu takdirde hakimlerce mezkûr kanundaki cezalara girmek gibi tereddüdlere izhar olunabileceği düşünülerek bu madde yeniden tanzim ve ilave olunmuştur.

Madde 6. - Yukarıda arz olunan sebepler dolayısıyla fevkalâde mahiyeti haiz bulunan bu kanunun vaziyet, tabii bir şekli iktisap edince ortadan kaldırılması ihtimali olduğu ve bu vaziyetin azamî üç sene devam edebileceği derpiş edildiği cihetle meriyetin üç sene müddetle takyidi muvafık görülmüştür.

Diğer cüz'î tadilleri ile hazırlanan kanun lâyihası müstacelen müzakere olunmak üzere Umumi Heyete arz olunur.

Bütçe En. Rs.	Bütçe En. M. M.	İktisat En. M.M.	Maliye En. Rs.
İstanbul	Gaziantep	Mardin	Samsun
Fuat	Remzi	Ali Rıza	Ali Rana

EKONOMİK ETKİNLİKLER

Menkul Kıymetler ve Kambiyo borsaları hakkındaki 1447 numaralı kanuna müzeyyel 1/587 numaralı kanun lâyihası ve İktisat, Maliye, Adliye ve Bütçe Encümenleri Reis ve M. Muharrirlerinden mürekkep Muhtelit Encümen mazbatas-ı(1)

REİS - Birinci celsede müstaceliyetle müzakeresine karar verdiğiniz lâyiha gelmiştir.

BAŞVEKİL İSMET PAŞA (Malatya) - Millî paranın kıymetini korumak için Büyük Meclise bir kanun lâyihası takdim ettik. Kanun lâyihasının mevzuuna girmeden evvel bu vesileden istifade ederek millî paranın kıymetinde müessir olan bütün amiller üzerinde vaziyeti ve düşündüklerimizi arz etmek isterim.

Evvelâ haricî borçlar : Haricî borçların tazyikî hüsnü niyetle ıktihâm edilebilecek miyastan fazla ve müessir olarak kendini göstermiştir. Haricî borçlar denince münhasıran Osmanlı Düyunu Umumiyesi tediyatını anlamalıdır. Çünkü diğer tediyeler ya emniyetin zarurî bir tedbiri yahut memleket inkişafının zarurî tediyesidir. Osmanlı Düyunu Umumiyesinin tazyikî ise memleketin iktisadî ve malî bünyesine yalnız (Passif) tesir etmek mahiyetindedir. Osmanlı Düyunu Umumiyesinde bir itlâfa varmak için bizim arzumuz hakikaten samimî idi. Ve bugün de samimidir. Biz bu nevi borçlar için beynelmîlîl mutat olan son miyaslara nisbetle hattâ geniş ve cömert hareket ettik. Ancak içinde bulunduğumuz sıkıntı, Osmanlı Düyunu Umumiyesinin halını takatimizin fevkinde, mütezayit mahiyetini ise, istikbalimizi de tehdit etmek istidadında göstermiştir.

Bu vaziyet bizi imkânsızlığa sürüklemektedir ki bunu görmemek hem memlekete zararlı, hem bizzat hamillerin menfaatinı muhıldır. Biz bu vaziyeti Düyunu Umumiye Meclisine bildirmeği dürüstlük vazifesi saydık ve martın ilk yarısında temasa gelmek işte bu suretle tekrâr etti.

İkinci mevzua geçiyorum : Millî paranın kıymeti üzerinde Devlet mübayaatının fazla müessir olduğu öteden beri söylenmiştir. Arkadaşlarımız tahattür buyururlar ki bu mevzu üzerinde azamî takayyüt göstereceğimizi ve gösterdiğimiz evvelki vesilelerle arzetmiştim. Takriben kânunuevvel bidayetinden başlayarak bu dikkat ve takip, Devletin, hususî ve umumî bütün devairi tarafından azamî derecede iltizam olunuyor. Meselâ geçen seneler bu günlerde ve bundan evvelki ve sonraki günlerde Devlet ihtiyacı için piyasadan satın alınan (Döviz) mukabil bu sene hiçbir şey alınmamıştır. Bundan başka olarak ihtiyaç sahiplerinin zaruretlerini def için bazan yardım ettik. Kânunusaninin on beşinde Devletin mübayaaya etmesi lâzım gelen (Döviz) miktarını on milyon Türk lirasına kadar Heyeti Vekilde müzakere etmiştik ki, mutaleamız neticesinde bu on milyon liraya mukabil bir tek liralık mübayaayı dahi kabul etmedik. Görüyorsunuz ki paramızın kıymetine Devlet mübayaatının müessir olması keyfiyeti üzerinde Hükümet azamî derecede takayyüt göstermiştir. Bu ittihaz ettiğimiz tedbir, ihtiyacın imhali veya diğer bir surette telâfisine matuftur. Yoksa şubat bidayetinde almadığımızı mart bidayetinde alacağımız gibi talik mahiyetinde değildir. Bunu, dün almadığım için

(1) Tutanak D., C. 16, S. 42-48, Ta. 202.1930

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

yarın behemehal alacağım, ümidinde bulunan (sipekülâtör) lerin söz dinlemez kulaklarına girer diye söylüyorum. (*Bravo sesleri*). Biliyorsunuz ki büyük iktisadî, millî tedbirlere ilk günden itibaren temas etmiştik. Bunların başında millî tasarruf mevzuları vardı. Kemali şükranla söyleyebiliriz ki bütün millet mevzuun nezaketini hissetmiştir. Millî hayatta yeni bir feyizli ceryan açılmıştır. Millet, muahedelerin, kanunların ahkâmı dairesinde kendi şuurunun cereyanında ve ona tabi olarak yol almıştır. Bunun feyyaz testirini zamanla elbette müspet olarak hissedeceğiz. Bundan sonra esaslı bir tedbir olarak istihsalı artıracak ve memleket-te iktisadî inkişafa zemin ve imkân verecek bir program vücuda getirmeğe çalışıyoruz. Program hemen hazırlanmış gibidir. Fakat biliyorsunuz ki böyle iktisadî programlar dahi bizzat daha evvel sarfiyat talep eder. Bu sarfiyatı herşeyden evvel kendi tasarrufumuz ve bütçemiz dahilinde temin edebilmek için bu sene çıkacak bütçede bütün imkânlardan istifade ederek 10, 15 milyon liralık bir parayı memleketin iktisadî inkişafına ayrıca tahsis etmeği kararlaştırdık. Bu imkânı bulduk diyebilirim. Bütçe müzakeresi başladığı zaman bizim bukişümümüz imkânların da Büyük Meclisin tasvibine iktiran edeceğini ümit ederiz. Millî paraya teallük eden esaslı bir tedbir olarak bir de Devlet Bankasının vücuda getirilmesini görüyoruz. Bunun üzerine tetkikatımız memleketin iktisadî ve malî vaziyetine göre alınacak bütün mütalealar hemen nihayete gelmiştir.

Vardığımız netice, millî ve müstakil bir Devlet Bankası tesisi, millî paranın muhafazasında ve memleket iktisadîyatında faydalı bir nazım rolü oynayacağı zeminindedir. Bunu açık söylemek şu noktadan faydalıdır ki Devlet Bankasını şu veya bu şekilde yapacağız, millî bir şekilde olmasından başka bir şekil düşünmüyoruz gibi vahi ümitleri, vahi hayalleri kimsede bırakmamak için isticai ettim. Bundan sonraki içtimalarımız millete müstakil ve millî bir merkezî banka vücuda getirmek için vereceğiniz nizamı ve kanunu müzakere ile geçecektir.

Arkadaşlar; görüyorsunuz ki hassas ve dikkatli olarak millî paranın halini ve istikbalini temin edecek kabili tasavvur bütün tedabire tevessül etmişizdir. Millî paranın kıymetini muhafaza etmeği hükümet esas bir vazife addetmektedir ve memleket için millî paranın kıymetini muhafaza ederek bu uğurda her vasıtaya müracaat etmek hayatî bir ehemmiyeti haizdir. Bu uğurda, mücadele bir çok sui istimler ve müşkilâtla karşılaşmışımızı gösterdi. Fennî olarak sabittir ki bugün millî parayı müteessir edecek avamıl hemen yoktur. Maliye Vekili aziz arkadaşım şimdi rakkamlarla arzedecektir ki geçen sene bugünlerdeki ithalât bu seneden eksik değildir. Geçen senenin son sekiz aylık ithalâtı bu seneden eksik değildir. Yani yeni tarife münasebetile memlekete girmiş olan büyük istoklar ondan sonraki ayların eksik istoklarıyla tamamen tevazün halindedir. İstatistiklerle sabittir ki bu seneki ihracatımız geçen seneki ihracatımızdan eksik değildir. Aldığımız tedbirlerle geçen sene piyasadan Devlet ihtiyacı için aldığımız dövizleri bu sene satın almıyoruz. Hatta fevkalâde ihtiyaç olursa yardım ediyoruz. Bu halde tekrar millî para üzerindeki tazyik sebebini başka türlü anlar mıyım? Elbette bunun nâmeşru olan sebepleri vardır. Bu sebeplerle mücadele etmek için hükümet sizden

EKONOMİK ETKİNLİKLER

salâhiyet istiyor. Arkadaşlar; millî para üzerinde en hassas ve müessir olan amil, daima bilmeliyiz ve daima söylemeliyiz ki halkın itimadıdır. En müessir olan tedbir budur. Türlü tedbirlerle dahilde ve hariçte millî paramızın aleyhinde olarak gerek menfaatleri noktai nazarından gerek sakim emellerle hareket edenler varsa bunlar her şeyden evvel para üzerinde halkın itimadına taarruz ederler. Her tedbirin, bilhassa iktisadî tedbirin lehinde ve aleyhinde söylenecek sözler için kestirme, rıyazî bir hat yoktur. Herhangi bir tedbirin lehinde olduğu kadar aleyhinde de söylenebilir. Bilhassa zihinleri karıştırmaya sevk edecek propaganda olursa bu tesirat karşısında şaşkınlık ve çaresizlik içinde bulunan adam, yalnızmış gibi kendi itimadına müracaat etmelidir. Milyonların itimadı teklerden başlar. Bunu böyle söylüyorsun, ben inanıyorum, ama herkes inanmıyor, diyen adama vereceğimiz cevap: Sen inanıyor musun? Sen inanıyorsan senden sonrakının inanması için güçlük yoktur; derhal bu cevabı vermeliyiz. Halkın itimadını muhafaza etmek için müessir olan esaslı tedbirlerden birisi de sulistimale karşı mücadelede hükûmetin ve salâhiyetterların kat'iyen zayıf olmadığının anlaşılmasıdır. (Alkışlar)

Büyük Meclise verdiğimiz kanun lâyihası hükûmeti sulistimalcilere karşı mücadele etmek için yeni ve kuvvetli salâhiyetlerle teçhiz ediyor. İtimadı takviye etmek için ittihaz olunmuş bir tedbirdir. İtimat tedbiri olarak bu kanun lâyihasının müzakere ve kabulünü istiyoruz. Herkes bilecektir ki hükûmetin ve memleketin millî parayı muhafaza etmek için tatbik etmeyeceği tedbir yoktur. Mücrimi derhal Müddei Umumiye teslim edip Cumhuriyet Hâkiminin kararına rapt etmek mecburiyetindeyiz.

Görüyorsunuz ki hülâseten arzettiğim maruzat, millî paranın korunması için verdiğimiz esaslı ehemmiyeti her sahasında ve her cephesinde canlandırıyor ve kabul buyurursunuz ki millî parayı korumak için vereceğiniz salâhiyetler ciddiyetle, itina ile, isabetle ve çok takdir ve temyiz ile yerinde kullanılacaktır. Bu kadar ciddi bir mevzu üzerinde ve daima Büyük Meclisin murakabesi altında tatbik olunacak salâhiyetlerin adilâne, yerinde ve nihayet Millet'in hayatî kıymetini haiz olan parası üzerinde sarfolunması için Büyük Meclis kâfi bir emniyettir, evvelce söylediğim gibi bu münasebetle tekrar teyit etmek istiyorum ki millî paranın kıymetine fennî olarak, iktisadî olarak müessir olacak bütün avamılın fena tesirleri izale edilmiştir, izale edilmektedir. Paramızın halî ve atisi emindir. Kıymeti artacak ve yüksek kıymeti muhafaza olunacaktır. Hiç kimsenin parası her hangi bir suretle tehlikeye maruz değildir. Paranın kıymetini düşürmek isteyenlerle bugün bize vereceğiniz kanunun salâhiyetleriyle mücehhez olarak şuurlu, ciddi bir surette mücadele edeceğiz.

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ BEY (İzmir) – Muhterem arkadaşlarım; hepiniz biliyorsunuz ki bir kaç aydan beri memleket ceñbî parası ihtiyacı ve döviz sıkıntısı geçirmektedir. Geçirmekte olduğumuz bu sıkıntı zaman zaman bir buhran kokusu da neşretmemiş değildir. Sadece bir döviz buhranı belki de tek başına çok büyük ehemmiyetle mütalea edilecek mevzu değildir. Döviz buhranından çıkabilecek olan diğer neticeler vardır ki memleketin malîyesini, iktisadiyatı-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

nı, ticaretini birer birer ve bir biri arkasından bir buhrana sürükleyebilir. Maliyeyi bozar, çünkü evvelâ alınan maaş ve ücretler alanları geçindiremez bir hale getirir, sanîyen masraf tertipleri gayri kafi gelir. Bunlardan tevkif edilemeyenlere munzam tahsisatlar verilmek zarureti tahaddüs eder. Ve böylece bütçedeki teva-zün bozulur.

İktisadiyatı ve ticareti bozar. Çünkü hiç kimse uzun müddetli işlere cesaret edemez. Ve aldığını aldığı zaman kaç ve sattığını sattığı zaman kaç satmıştır. İşler olamaz. Onun içindir ki tesirâtı itibarile döviz buhranı çok ehemmiyetli bir buhrandır. Ve behemmehal bunun önüne geçmek için icap eden tedbirler bir an evvel alınmak lâzımdır. Bu kabül buhranlar başlıca iki amilin tahtı tesirinde tahaddüs eder. Bunun birisi : Sadece iktisadî amildir, yani bir memlekette tedîye muvazenesinin o memleket aleyhine tedricen bozulması tabiidir ki ecnebî parası ihtiyacı bu açığı kapamak için artırır ve bu artış tedricen millî para üzerine tesirâtını hissettirir. Tedîye muvazenesi hatıra geldiği zaman tabîi onun üzerinde tesirâtı olan ve en ağır yükünü veren bittabi ithalât ve ihracat meselesi hatıra gelir. O diğer âmilde spekülâtörlerin, spekülasyon yapanların her nevi vasıtaya müracaat ederek ihdas ettikleri vaziyet ve haleti ruhiyedir. Vaziyet ve haleti ruhiye dedim. Bu bittabi ihtiyaca müstenit olmaksızın birçok alışları kendileri yapmak, sonra arkalarından aynı veçhile birçok alışları tahrik edebilmek için azamî propaganda kuvvetine istinat ederek halkın emniyet ve itimadını bozmak suretile tezahür eder. Bizdeki döviz sıkıntısı en evvel öyle bir zamanda başladı ki -bunda hiçbir vakit ikinci şıkkı, yani spekülasyon ve haleti ruhiyenin bozulması ihtimalini hariç görmemekle beraber ondan evvel tarifelerin artmış olması ve tacirlerimizin ihtiyaçtan çok fazla malı memlekete getirmiş bulunmaları, bu buhranın daha ziyade iktisadî olduğu kokusunu veriyordu. İktisadî olan bir buhranı daha ziyade iktisadî tedbirlerle yenmek mümkün olacağına göre ve kanaatimizin de daha ziyade bu noktada toplanmış olmasından naşi iktisadî tedbirleri derhal aldık. Aldığımız tedbirler o kadar büyük mikyasta, o kadar cezri bir şekilde idi ki bunun muvaffakiyetli neticelerini mahdud aylar içinde elde etmemiz lâzım geliyordu. Esasen bizzat buhran kendisini hissettirmeğe başladığı günlerde bu buhrana karşı alınması lâzım gelen en büyük tedbir zaten alınmış bulunuyordu. Bu da gümrük tarifemizin, gümrük duvarlarımızın ecnebî emteasının memlekete daha az duhulüne imkân bırakacak dereceye yükselmiş olmasıydı. Bilirsiniz ki tarife kanununun Meclisten geçtiği sırada söylediğim gibi bizim sıklet ve hacim üzerinden aldığımız resimlerin eşyanın kıymetine nazaran yüzdesi takriben yüzde on bir nisbetinde idi. Yani Türkiye'ye ithal edilen emteanın kıymeti üzerinden sanki biz yüzde on bir resim alır vaziyetinde bulunuyorduk. Bu resmî, tarife kanununu tertip ederken öyle istedik ki vasatî nisbet ilk devrede bulunduğu derecede çıksın bu nisbet takribi olan yüzde yirmi, yirmi bir arasında bir nisbet idi, fakat bu defa yeni tarifeyi işlerken ilk devrede bulunduğu zaman alınan yüzde on dokuz veya yirmi bir arasında değişen ithalât resmini yeniden eski seviyesine irca ederken gayemiz malî olmakta ve vergi esasına istinat etmekten daha ziyade iktisadî esasa istinat ederek memleketimizde kabili himaye olan mevaddı azamî himayeye tevessül etmek olmuştur. Bunun içindir ki vasatî nisbetin yüzde on do-

EKONOMİK ETKİNLİKLER

kuz ile yüzde yirmi bir raddesine çıkmış olmasının manası tamamen başkadır. Biz bununla evvelâ memleketimizin ihtiyacını kâmilten tatmin edecek derecede bulunan istihsalâtımızı memnuniyet derecesine yaklaşan resimlerle himaye etmiş bulunuyorduk. Sanıyen mahdud seneler içinde ihtiyacımızı tatmine kâfi geleceğine kanaat ettiğimiz istihsalâtımızı da, daha az olmakla beraber yine kuvvetli bir nispet dahilinde himaye ettik. Diğer mevadın kâffesinde de sadece vergi esasını takip ettik. Onların tahammül edeceği nisbette resimler koyduk. O halde bızatıhî bizim tarife kanunumuzun birinci ve mühim iktisadî tedbiri, buhran tahaddüs ettiği zaman alınmış bulunuyordu. Bundan başka derhal tesiri görülebiyecek olan mühim bir tedbir daha aldık. O günden itibaren sarfededeceği paraların bilvasıta veya bilâ vasıta ecnebi memlekete gidecek olan aksamını kâmilten tevkif ettik. Bunlar arasında bilâ vasıta dedim. Çünkü Memleket dahiline gelmiş emteadan dahi Hükümet ihtiyacı için satın alınabilmesi Heyetü Vekile kararına bağlı idi. Hattâ Devletin bütçesi içinde derpiş edilen sarıh sarfiyat fasıllarının istimaline de müsaade edilmedi. Bu kısım paralar bundan sonra da sarfedilmeyecektir. Çünkü vekâletler bu kısım paraları bulundukları fasıl ve maddelerden dahilî emtea fasıl ve maddelerine nakletmektedirler. Fakat biliyorsunuz ki Heyetü Vekile kararı sadece Devlet bütçesini bağlayan bir karar değildir. Bundan başka idareî hususiyeleri, belediyeleri, Devlet tesisatlarını, inhisarları ve imtiyazlı şirketleri de bağlar bir surette çıkmıştır. Bunların da talep ettiği dövizlerin sıkı bir murakabe altında, kabili tehir olanlarını tehir ettik, bir de başka bir cihete sarfedilmesi imkânı olanları o cihete imale ettik. Sadece zarurî olan, fabrikalarımızın işlemesi için iktiza eden yağ gibi mevaddı iptidaiyeye müsaade olundu.

Devlet ihtiyacından on milyon liradan fazla bir ihtiyacı diğer bir yola imale ettiğimiz gibi diğer taraftan vaki olan beş milyonluk bir ihtiyacın üç milyon lira kadarı da dahilî sarfiyat yoluna imale edilmiştir. Yani normal senelerde 15 milyon Türk liralık dövizle tatmin edilen ihtiyaçlar iki milyonla bertaraf edilmiş oldu. Binaenaleyh bu dahi icap ettirir ki iktisadî bir buhran karşısında bulunsa idik gümrük duvarının ve Heyetü Vekile kararının tesirleriyle o buhranın çoktan zayıf olması ve tabii hayata girmemiz iktiza ederdi. Bu sözlerimi rakkamlarla tevsik etmek için gümrük tarifesinin tatbikinden evvel giren eşyanın kıymetini ve gümrük tarifesi tatbik edildikten sonra gümrük duvarlarının bize getirdiği eyiliği rakkamlarla size izaha çalışacağım... Gümrük tarifesinin tatbikine takaddüm eden dört ay zarfında gümrüklerde alınan resimlerden birinci ayda 1 330 000 ikinci ayda 2 917 000, üçüncü ayda 3 160 000, dördüncü ayda 1 600 000 küsur ki cem'an 9 milyon küsur bin liralık bir sene evvelki aynı aylara nazaran fazla varidat aldık. Bu fazla varidat gümrük tarifesinde bazı resimlerin tezyit edilmiş olmasından bazı tacirlerimizin büyük ve lüzumsuz bir isticâl neticesi olarak lüzumundan çok fazla mal ithal etmelerinden tevellüt etmiştir. Bunun kıymetinin varlığı ehemmiyetli miktar alınan resmin kıymete nisbeti malûm olduğuna göre kolaylıkla hesap ve tahmin edilebilir. Onun için bizde buhranın ekonomik olduğu kanaatiyle buna iktisadî tedbirler aramıştık. Bilâhara gümrük tarifesini tatbika başladık. Gümrük tarifesinin tatbika girdiği günden bugüne kadar olan aynı cins varidatımızın yekûnu şunlardır : Birinci teşrinde dört milyon altı yüz bin, ikinci

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

teşrinde de beş milyon küsur bin, birinci kânunda beş milyon küsur bin lira nihayet ikinci kânunda beş milyon ki cem'an 19,700 lira varidat aldık. Halbuki bundan bir sene evvel aynı aylar zarfında yani eski gümrük tarifesi'nin tatbik edildiği aylar zarfında aldığımız varidat yekûnu 24 600 000 lira idi. Görülüyor ki gümrük tarifesi arzettiğimiz nisbette yani kıymete nazaran % 11 ve 12'den % 19-20'ye iblağ edildiği halde hazinenin gümrükten aldığı varidat bir sene evvel aynı dört ay zarfında almış olduğu resme nazaran beş buçuk milyon lira kadar noksandır. İcap ederdi ki gümrüğe vuku bulan zamların tesirâtı dahi burada görülsün. Binaenaleyh bu noksanı, yani asıl hakiki noksanı bulabilmek için gümrük tarifesi'ne zammetmiş olduğumuz (20)'de (7) nisbetindeki bir miktarı ayrıca buraya ilâve etmek lâzımdır. Bu takdirde görülmüyor ki noksan beş buçuk milyon değil belki de yedi milyondur. Binaenaleyh bundan bir sene evvelki dört ay zarfında yani gümrük tarifesi'nin tatbikinden evvel memlekete girmiş olan emtiadan aldığımız 9 milyon fazlaya mukabil aynı aylar zarfında daima mutad olan ithalâtın 7 milyon azalması suretile büyük bir kısmını ber taraf etmiş bir vaziyete geçmiş buluyoruz. Bu rakamları daha vazih bir şekilde ifade eden diğer rakamlar vardır ki onlar da bu neticeyi teyit etmektedir. Biliyorsunuz ki gerek ithalât ve gerek ihracat emtiamızdan bir muamele vergisi almaktayız. Gümrüklerde tarifesi'nin tatbikinden evvel geçen dört ay zarfında ithalât eşyasından hazinenin almış olduğu muamele vergisi'nin yekûnu (6 213 084) liradır ki bu; tarifeler yükselecektir diye tacirlerimizin fazla mal ithal ettikleri devrede ithalât üzerinden alınan muamele vergisi yekûnudur. Tarife kanununun başladığı günden itibaren bu aya kadar devam eden müddet zarfında aynı verginin dört aylık hasılatı da (6) milyona mukabil 2 672 000 liradan ibarettir. Halbuki bundan bir sene evvelki aynı dört ay zarfındaki normal miktarı da dört milyon yüz bin liradır. Görülüyor ki bu son dört aylık verginin miktarı dört ay evvelki miktara nazaran takriben dört milyon liralık noksandır. Bir sene evvelki aldığımız resme nazaran da iki milyon noksandır. Bu da gösteriyor ki daha evvelden fazla mal ithalinden dolayı griftar olduğumuz sıkıntının kâffesi değilse bile ona çok yakın olan bir miktarı bertaraf edilmiş vaziyettedir.

Vuku bulan fazlalı ithalâtın sonradan vuku bulan noksan ithalâtla telâfisi temin edilmiş olmasına rağmen acaba Devletin ihracatında bir tenakus vakı olmuş mudur ki bundan dolayı bu-döviz sıkıntısı devam etmektedir. Tarife kanununun tatbikinden evvel 4 ay zarfında gümrüklerimizden ihraç ettiğimiz emtiadan aldığımız ihracat muamele vergisi 533 bin lira idi. Tarife kanununun tatbika girdiği günden itibaren şubat ayının iptidasına kadar aldığımız paranın yekûnu (691 000) liradır. Bu son aylara tekabül eden bir sene evvelki aynı aylar zarfındaki ihracat varidatı da (730) bin liradır. Görülüyor ki ihracatımızda normal bir azalma mevcut değildir. Bilâkis bundan bir sene evvel nasıl ihraç ediyorsak, bundan dört ay evvel nasıl ihraç ediyorsak elyevm aynı nisbette ihracatımız devam etmektedir. Binaenaleyh ihracat noktasından dahi şayanı dikkat bir noksanımız mevzuu bahsolmamak lâzım gelir. Bundan maada Devlet hazinesi bu sıkıntılı geçen aylarda bunlardan bir sene evvel gerek kendi tabii ihtiyacını tatmin etmek için ve gerek istikbaldeki ihtiyaçlarına karşılık hazırlamak için mütemadiyen piyasadan döviz satın almıştır.

EKONOMİK ETKİNLİKLER

Bu sene sıkıntı aylarında döviz almaktan vaz geçildikten maada piyasanın zaman zaman artan fazla talebini bertaraf edebilmek için gerek kendi emrinde bulunan paralardan ve gerek kendi istokundan piyasaya bir miktar para arz etmiştir. Demek ki Devlet ekonomik vaziyete iki şekilde dahi müdahale etmiş oluyor. Birisi geçen sene aldıklarını almamak suretile, ikincisi ise piyasaya müspet müdahalesile.

Hazinenin geçen sene aldıkları; bu sene verdikleri yan yana getirilerek yekûn edilecek olursa bu yekûn piyasanın bir buçuk milyon İngiliz liralık bir sıkletten de ayrıca kurtulmuş olduğu neticesini gösterir, bütün bunlara rağmen, yani tarifenin yükseldiğinden tevellüt eden neticeye rağmen Devletin birçok ihtiyaçlarının istikametini tebdil etmek suretile harice olan ihtiyacı bertaraf etmesine rağmen, muamele vergisinden ve gümrüklerden aldığımız vergilerin yekûnu umumisinin gösterdiği sarahate rağmen ve hazinenin geçen seneki alımına mukabil bu sene vermesine rağmen buhranın devam etmekte ısrar etmesi vazihan göstermektedir ki bu buhran münhasıran iktisadî müessirlerin tevitt ettiği bir buhran değildir. Aynı zamanda bu buhranda spekülasyonun ve idarî, adlî, siyasi sahalarda tam istiklâlini almış olan memlekete iktisadî sahada bunu esirgemek isteyenlerin büyük tesirleri vardır.

Mademki iktisadî olduğunu zannettiğimiz devrede iktisadî tedbirlerle bunu menetmeğe çalışmıştık ve iktisadî tedbirlerimizin ölçülerimizin ve rakkamların sarahatından anlaşıldığına nazaran şimdiye kadar bunun kâfi gelmesi ve buhranın bertaraf olması iktiza ediyordu. O halde görülüyor ki başka amiller başka kuvvetler müessirdir ve bunlara karşı da münhasıran iktisadî tedbirlerle mücadele etmek kabil değildir. Muvazi tedbirler almak lâzım gelmiştir ve idarî tedbirlerle dahi müdahale etmek zamanı gelmiştir.

Gelmıştır diyorum, çünkü bazı yerlerden aldığımız havadisler bu husustaki kanaatimizi bir kat daha takviye etmiştir.

Evvelâ: Borsa daima gayri tabîi bir vaziyet arz ediyor. Bir tazyik ve bu tazyikten sonra birkaç gün sükûnet, sonra yeni bir tazyik, yeni bir ricat yeni bir tazyik ve yeni bir ricat! İşte bu göstermektedir ki iktisadî tedbirlerle iktifa ettiğimiz müddetçe bizi tamamen (epoize) etmek ve sonra belki de müracaat edilecek idarî tedbirlerin kuvvetini kesretmek düşünceleri hâkimdir. Hükûmet bunu da gözünden kaçırmyarak vaziyetin bütün safhalarında hâkim olmak yollarını bulmuş ve yeni tedbirler düşünmüştür. Bundan maada belki hepinizin de nazarı nikkatini celbetmiştir. Bilirsiniz bu millet büyük harplerden her halde iktisaden çok yorgun çıktıktan sonra memleketini istihsal noktasından bomboş buldu; ta Sakarya'dan başlayarak en zengin yerlerimize, deniz sahillerine varıncaya kadar bütün menbalarının kâmilen tahrip edilmiş olduğunu gördü, tacirlerin ve ticarethanelerin istok olarak bulundurdıkları ithalât emteası kâmilen yanmış, mahvolmuş ve tükenmiş bir vaziyette idi. Bütün bu vaziyetler içinde bu memleket harekete geçti. Çalışmağa başladı ve çalışmasının neticesini noksanları telâfi etmek suretinde göstermeğe başladı. Belki ithalât emteasının hiçbir istoku kalmıyan bu memlekette bugün her tacir dükkânında, mağazasında kâfi derecede istok biriktirdi. İhracat emteamız da, ithalât emteamız gibi normal bir vaziyet aldı. Birçok branşla-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

rında mütemadiyen yukarıya doğru çıkan bir hareket göstermeğe başladı. Bu tabii devrelerde piyasadaki paramızın kıymeti de gayet tabii bir ihtizaz gösteriyor, gayet küçük farklar kaydediyordu. Yegâne şayanı dikkat fark mevsimler arasında görülüyordu. Denebilir ki Türk parası normal bir şekilde küçük ihtizazlarla kıymetini biraz gaybetmekle beraber herhalde sukutlara, büyük suutlara maruz olmıyan oldukça sağlam bir para idi. Bu devrede bizim paramızı hiçbir memleket borsasında kote etmek fikri kimsenin hatırına gelmedi. Yani paramız bir metâdı ki az çok kıymeti vardı, her yerde alınıp satılması lâzım gelirdi. Hiçbir yerde alınıp satılmadı. Bir gün gekdi daha tehlikeli havadisler işaa edildi ve bu şayialara bilhassa onlar inandılar. İşte o zaman paramızın birçok borsalarda birçok müşterileri çıktı. Aşıkâr ki bu paranın muhtelif borsalarda bu sıkıntılı devirlerde kote edilmesi sadece hüsnü niyetle meşbu bir hareket ve emel neticesi değildir. Ve yahut sadece ihtiyaçtan doğmuş bir netice değildir.

Burada Başvekil Paşa Hazretleri sultanlardan müdevver borç hakkındaki Hükûmetin nokta nazarını sizlere söylediler, bu münasebetle şunu söylemek istiyorum ki "Devlet her tarafta taahhüdâtını ifa etmiyecekmiş, Devlet borçlarını eda etmiyecekmiş, moratoryom ilan edecekmiş, harici ve dahili tediyat teahhürata uğrayacakmış, gibi şayialar devam edip durmaktadır. Şunu arzedeğim ki Devlet taahhüdâtını muntazaman ve günü gününe icra eylemiştir. Elyevm de günü gününe ve muntazaman icra eylemektedir ve istikbalde de günü gününe ve muntazaman icra eyltiyecektir. Hiçbir vaziyet bu intizamı bozamaz, bütçede derpiş ettiğimiz varidat rakamları hakkında bugüne kadar aldığımız neticeler göstermektedir ki bu noktada hiçbir tereddüde mahal yoktur. Bilâkis bu rakamlar geniştir. Ve bereket hissini vermektedir. Onun için gerek memurların ve gerek ücretle istihdam edilen kimselerin ve gerek bizimle alış veriş eden ve bize mal veren ve bizimle mukavele yaparak malzeme teslim eden müesseselerin itimat etmesi lâzım gelir ki bu tediye intizamı bundan evel nasıl idise, bugün nasılsa, yarın da öyle olacaktır. Maruzatım bundan ibarettir. (Alkışlar)

REİS - Heyeti umumiyesi hakkında söz istiyen var mı efendim?

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) - Reis Beyefendi, bir noktanın tavihini rica edeceğim. Bu kanunu şükranla karşılıyoruz, yalnız vatanın öz evladı olduğunu iddia eden, vatanperverliği ve hamiyeti hiçbir kimseye vermiyen, fakat millî bankaya itimat etmiyen ve parasını ecnebi bankalarda saklıyanları Hükûmet bu kanunu tatbik sırasında nazarı dikkate alacak mıdır? (Bravo sesleri)

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) - Aldığımız kanun sadece bir salâhiyet kanunudur, bunun hikmeti vücudu da hiçbir tedbiri lüzumundan fazla ne bir saniye yaşatmak istiyoruz, ne de lüzumundan bir derece fazla almak istiyoruz. Onun için bu tedbirlerin kâffesini bir kanun çerçevesi içine almak mümkün değildir. Bütün işler üzerinde izahat vermek ve bu sebeple çok seyyal, çok müteharrik ve her gün mütehavvil vaziyetler karşısında lâzım gelen tedbirleri alabilmek ihtiyacındayız. Esasen Sirri Beyefendi arkadaşımızın sordukları suali bize verilecek salâhiyet haricinde düşünmek için bir sebep yoktur. Ve böyle binlerce sualler mevcuttur. Hükûmet tetkikatta ve mütaleatta bulunduktan sonra memlekete en muvafık kararları alacaktır.

EKONOMİK ETKİNLİKLER

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) – Teşekkür ederim efendim.

REİS – Başka söz söylemek isteyen yok efendim. O halde maddelere geçilmesini reyinize arzedeceğim. Lâyihanın heyeti umumiyesinin müzakeresini kâfi görerek, maddelere geçilmesini kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun

MADDE 1. – Kambiyo, nukut, esham ve tahvilât alım, satımının ve memleketten ihracının tanzim ve tahdidi ve Türk parası kıymetinin korunması zımında kararlar ittihazına İcra Vekilleri Heyeti salâhiyetlidir.

REİS – Birinci madde hakkında mütalea var mı efendim? (Hayır sesleri) Maddeyi kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 2. – Bu kararlar (Türk Parası Kıymetini Koruma) başlığı altında gazetelerle ve sair münasip vasıtalarla neşrû ilan olunur.

Meriyeti tarihli metinde yazılı bulunmayan kararlar, neşrinin ertesi gününden muteber olur.

REİS – Madde hakkında mütalea var mı efendim? (Hayır sesleri) Maddeyi kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 3. – İcra Vekilleri Heyetince ittihaz olunacak kararlara muhalif hareket eden bankalarla birinci maddede yazılı işlerle iştigal eden sair müesseseler hakkında kanunî takibat yapılarak mahkemelerce bunların on beş günden iki seneye kadar muamele icrasından men ve tatiline karar verilmekle beraber 500 liradan 100 bin liraya kadar ağır para cezası dahi hükmedilir.

Bu hareketi itiyat eden banka ve müesseseler sedd olunur. Muhalif hareket banka ve müesseselerin merkezi tarafından yapılmış veya yaptırılmış ise tatil ve set kararları o banka ve müessesenin Türkiye'deki bîlcümle şubelerine de şamil-dir. Şubeler kendiliklerinden yapmışlarsa karar yalnız o şubeler hakkında tatbik olunur.

Muvakkaten tatile mahkûm olan banka ve müesseseler tatil müddetince kendilerine menfaat temin edecek yeni muameleler icrasından memnurdurlar. Şu kadar ki üçüncü şahısların hukukunu alâkadar edecek muamelelerle evcele yapılmış olup da kanunî müddete tabi olan işlere devam olunur.

REİS – Üçüncü madde hakkında mütalea var mı efendim? (Hayır sesleri) Maddeyi reyinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 4. – Her nerede ve ne suretle olursa olsun İcra Vekilleri Heyeti kararlarına muhalif hareket eden ve ettiren banka ve müesseselerin müdürleriyle alâkadar memurları ve sair şahıslar Türk ceza kanununun 358 ve 359 uncu maddelerinde yazılı cezalarla cezalandırılırlar.

REİS – Mütalea var mı efendim? (Yoktur sesleri) Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 5. – İcra Vekilleri Heyetince ittihaz olunacak karara muhalif hareketler için 1447 numaralı kanunla sair kanunlarda yazılı ceza hükümleri cari olmayıp bu kanundaki cezalar tatbik olunur.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

REİS - Maddeyi kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 6. - Bu kanun neşri tarihinden üç sene müddetle muteberdir.

REİS - Maddeyi kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 7. - Bu kanunun hükümlerinin icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

REİS - Maddeyi kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Lâylhanın heyeti umumiyesini reyinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) - Müstaceliyet kararı vardır.

REİS - Müstaceliyet kararı birinci celsede verilmişti. Şu halde kanun kabul edilmiş oluyor.

Kapanma saati : 20.20

Bu görüşmeler sonunda kabul edilen ve halen yürürlükte bulunan 1567 Sayılı Kanun, 25 Şubat 1930 tarihli ve 1433 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi(1).

C) Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kararname(*)

26 Şubat 1930-No : 8907

Türk parasının kıymetini korumak için kambiyo, nukut, esham ve tahvilât muamelâtı hakkında Maliye Vekâletince tanzim ve teklif olunup İcra Vekilleri Heyetinin 26 Şubat 1930 tarihli içtimaında tetkik ve mütalâa edilen merbut 1 numaralı kararnamenin tatbiki tasvip ve kabul olunmuştur.

Reiscumhur
Gazi M. Kemal

Başvekil İsmet	Adliye Vekili M. Esat	Millî Müdafaa Vekili M. Abdülhalik
Dahiliye Vekili Ş. Kaya	Hariciye Vekili Dr. T. Rüştü	Maliye Vekili Ş. Saraçoğlu
Maarif Vekili C. Hüsnü	Nafia Vekili Recep	İktisat Vekili Şakir
	Sihhat ve İctimai Muavenet Vekili Dr. Refik	

(1) Bu Kanun 2100, 2686, 3070, 3336, 3974, 4328, 4512, 5014, 5540, 6060, 6258, 7220, 402, 723, 753, 990, 1224, 3196 ve 3521 sayılı kanunlarla değişikliğe uğramış, 6 ncı maddede öngörülen üç yıllık süre 2100, 2686, 3336, 3974, 4512, 5014, 5540, 6060, 6258, 7220, 402, 723 ve 990 Sayılı kanunlarla çeşitli tarihlerde uzatılmış, 3.2.1970 tarih ve 1224 Sayılı Kanunla da süre sınırı kalkmıştır.

(*) Resmî Gazete : 27.2.1930-1435
Üçüncü Tertip Düstur C.11, S. 69-71

EKONOMİK ETKİNLİKLER

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

1 numaralı kararname

Madde 1. – Kambyo, nukut, esham ve tahvilât işlerinde spekülasyon memnudur.

Madde 2. – Kambyo spekülasyon : 1447 numaralı kanunun 29 uncu maddesi mucibince Maliye Vekâletince tanzim ve ilân olunan ihtiyaç listesine muvafık olmayan veyahut borsa ve banka ve Maliye Vekâletinden mezuniyet almış banker gışeleri haricinde veya açıktan yapılan kambyo alım ve satımlarıdır.

Madde 3. – Kambyo, nukut ve tahvilât alım ve satımı bankalarla Maliye Vekâletince mezuniyet verilecek bankerler marifetiyle yapılır. Borsa acenteleri ancak bu banka ve bankerlerden aldıkları alım ve satım emirlerini icra edebilirler.

Madde 4. – Kambyo işleri yapanlar bu işleri kimin için yaptıklarını kambyo murakıplığına bildirmeğe ve iş yaptırılanlar da işlerinin ihtiyaç listesine muvafık olduğunu ispat edici evrakı ihtiyaç listesinde gösterilen mahallere ibraz ve tevdi etmeğe ve istenilecek malûmat ve izahatı vermeğe mecburdurlar. Bu evraklar bir daha istimal edilmemek üzere banka veya bankerler veya murakıplıkça iptal ve icabedenleri hıfzolunur.

Madde 5. – Bankalarla bankerlerin ecnebi kambyosunu ve nukudunu karşılık tutarak Türk Lirası üzerine avans yapmaları memnudur.

Madde 6. – Banka ve bankerler gışelerinde her gün alıp sattıkları kambyoların farkını ertesi günü akşamına kadar borsada karşılayarak kapatmağa mecburdurlar. Ancak beş yüz sterlinden aşağı olan küsurat ertesi güne devrolunabilir.

Madde 7. – Borsa bulunan mahallerde banka ve banker gışelerindeki kambyo alım ve satım fiatları muamelenin yapıldığı anda borsadaki sterlin fiatına nazaran beher sterlin veya muadili için nihayet iki kuruşu tecavüz edemez.

Madde 8. – Banka ve bankerler Türk parası olarak yapılan tevdiatı Maltiyenin ihtiyaç listesi haricinde hiç bir suretle ecnebi kambyo ve nukuduna tahvil edemezler.

Madde 9. – Türkiye’de müesses olmayan ve Türkiye’de şubesi bulunmayan eşhas ve müessesat lehine banka ve bankerler ve sair müesseselerce Türk parası üzerinden kredi açılamaz.

Madde 10. – İmtiyazlı ve sermayesinde Devletin iştiraki olan şirketler mevduatını ancak sermayesi Türk parası olan bankalarda bulundurabilirler.

Madde 11. – 1447 numaralı kanunun 29 uncu maddesi mucibince Maliye Vekâletince tanzim ve 17 Temmuz 1929 tarihinden itibaren mer’i olan ihtiyaç listesi haricinde döviz tedarikinin menedilmiş olmasına binaen efrat ve müessesat arasında ecnebi kambyo ve nukudu esası üzerinden yapılmış ve yapılacak dahilî alım ve satım ve ikraz ve istikraz muamelâtından mütevellit borçlar döviz olarak tedtye olunmaz. Bu kabıl borçlar tedtye günündeki borsa rayıcı üzerinden Türk parası olarak tedtye olunur.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Madde 12. – Maliye Vekâleti namına borsa komiserliği ve kambyo murakıplığı, kambyo ve nukut ve tahvilât muamelâtına ait hususatın tetkiki için banka ve bankerler ve ticarethaneler ve sair müessesedeki evrak ve defterleri tetkika salâhiyetlidir. Bu müesseseler komiserlik veya murakıplıktan istenilen evrak ve vesâik ve her nevi malûmatı ibraz ve itaya mecburdurlar.

Madde 13. – Borsa acenteleri acentelikten başka hiçbir iş yapamaz. Kendi nam ve hesaplarına kambyo ve nukut ve esham ve tahvilât alıp satamaz ve aldırıp sattıramaz. Bunlar muamelelerini günü gününe defterlerine kaydetmeğe ve aynı günde bir cetvelle borsa komiserliğine veya murakıplığa bildirmeğe mecburdurlar.

Madde 14. – İthalat emtiası bedellerinin tediyesi için bankalardan döviz tedariki ancak bu ithalâta ait olup gümrük idarelerince verilecek olan muamele vergisi makbuzunun ibraz ve tesliminde mümkündür. Verilecek döviz miktarı malın makbuzdaki muamele vergisinin esaslarından birini teşkil eden maliyet flatını tevciüz edemez. Fazla kambyo almak maksadiyle maliyet flatını hakiki miktar ve ihtiyacattan ziyade göstermek memnudur. Muamele vergisinden müstesna olan ithalât dövizini murakıplıkça yapılacak tetkikat neticesinde temin olunur.

Madde 15. – Bankalar muamele vergisi makbuzu alınmadan evvel müşterilerine işin tekâmül safhalarında döviz avansı yapabilirler. Tacirlere bu suhuleti gösterebilmek için bir miktar açıktan döviz almak isteyen bankalar olursa Maliye Vekâletinin tespit eyleyeceği bir miktar için müsaade olunur.

Madde 16. – Gümrükten alınacak muamele vergisi makbuzunun istilzam eylediği döviz miktarının bir kısmı veya hepsi daha evvel tedarik edilmiş veya tediye edilmiş ise o miktarı bankalar tenzil ederek mütebakisini tediye edeceklerdir.

Madde 17. – Maliye Vekâletinin mezuniyeti olmaksızın Türkiye'den esham ve tahvilât ve kuponlarının ve Türk parasının ihracı memnudur.

Madde 18. – Açıktan veya borsa ve banka haricinde yapılan tahvilât ve kupon alım ve satımı spekülasyondur.

Madde 19. – Maliye Vekâletinin mezuniyeti olmadıkça Türkiye'ye esham ve tahvilât ve kupon ithal olunamaz.

Madde 20. – Coberler kendi nam ve hesaplarına da olsa borsadan esham ve tahvilât alıp satamazlar.

Madde 21. – Mübayaa olunacak tahvilât kuponlarıyla beraber eshamı namına ancak bankalarda muhafaza olunabilir.

Madde 22. – Açıktan veya borsa ve bankalar haricinde yapılan veya ihtiyaç listesine muvafık olmayan ecnebi nukudunun alım ve satımı spekülasyondur.

Madde 23. – Efektif ecnebi nukudunun alım ve satımı kambyo hakkındaki ahkâma ve ihtiyaç listesine tevfikân bankalar ve bankerlerce icra edilir.

Sarraflar, yalnız ecnebi paralarını Türk parasına tahvil edebilirler. Tahvil ettikleri ecnebi paralarını banka ve bankerlere satmağa mecburdurlar.

Madde 24. – Kambyo ve nukut, esham ve tahvilât işleri peşin olarak yapılır.

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

Bunların teslim ve tesellümü akit gününün ertesi akşamına kadar ifa ve ikmal olunur.

Madde 25. – Ecnebi dövizini natık çek ve bonolar ve poliçeler ve hesabı cariler Maliye Vekâletinin muvafakati olmadıkça bankalardan başka kimseye ciro edilemez.

Madde 26. – Kambiyo ve nukut ve esham ve tahvilatı satmağa ve almağa mezun banka ve bankerler aldıkları ve sattıkları dövizin ve esham ve tahvilâtın nevi ve miktarıyla tarihini ve alış ve verişin icra edildiği saat ve dakikayı ve fiatını ve müşterinin ism ve hüviyetini ve imzasını gösterir dip koçanlı bir vesika vermeğe ve bu muamelelerini aynen murakıplıkça musaddak bir deftere kayıt etmeğe ve bu defterlere bir gün zarfında yazılı olan muameleleri ertesi günü öğleye kadar bir bordro ile murakıphğa bildirmeğe mecburdurlar.

Madde 27. – Eşhas ve müessesatın bankalar nezdindeki Türk lirası hesabı carisinden döviz hesabı carisine münakale icra edilemez.

Madde 28. – Bankalar ve bankerler nezdindeki döviz hesabı carisinde bakıyei matlupları mevcut olan eşhas ve müessesat bu mevcutlarını ihtiyaç listesine tevafuk eden ihtiyaçlar için istimal edebilecekleri gibi banka gişelerinde veya borsalarda da sattırılabilirler.

Madde 29. – Bu kararnamede yazılı ahkâma muhalif harekette bulunanlardan 22 Şubat 1930 tarih ve 1567 numaralı kanun mucibince hükmolunacak para cezalarının tahsilinde yarısına kadarı muhbirlerine verilir.

Madde 30. – Kambiyo murakıbu bulunmayan mahallerde bu vazifeler o mahallin en büyük malmemuru tarafından ifa olunur.

Madde 31. – Memleket haricine nakit ve kambiyo esham ve tahvilâtı doğrudan doğruya veya bilvasita ve Maliye Vekâletinin müsaadesi olmaksızın ihraç etmek ve harice sermaye kaçırmak memnu olduğundan girdikleri iş icabı ve bilhasa inşaat şirketleri ve müteahhitler bu işlerinin ifası esnasında hesaben haricden getirip sarfetmeğe mecbur oldukları dövizleri Türkiye’de hangi bankaya sattırdıklarını sorulduğu takdirde ispat edici vesaike hazır bulundurmağa mecburdurlar.

Madde 32. – Bu kararnamenin neşrinden evvelki ithalâtın mütevellit kambiyo ihtiyaçları murakıplıkça yapılacak tetkikat neticesindeki mezuniyete bağlıdır. Bu gibi döviz ihtiyaçları için kararname neşrinden itibaren on beş gün zarfında beyanname verilmek ve müracaat vesikası alınmak lâzımdır.

Madde 33. – İhracı kanunen memnu olan madenî altın bu kararname ahkâmına tabi değildir. Kanunu mahsusundaki hükümlere tabidir.

D) MERKEZ BANKASI KANUNU

28-V-1930

B.M.M. Yüksek Reisliğine(1)

Cumhuriyet Merkez Bankası hakkında hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetinin 26-V-930 tarihli içtımında Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun lâyhası esbabı mucibesle birlikte takdim olunmuştur.

(1) Tutanak D. C. 20, 9.6.1930 tarihli 73 üncü Birleşim
Tutanak Dergisine bağlı 242 sıra sayılı Basma yazı.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Muktezasının ifasına ve neticesinin işasına müsaade buyurulmasını rica ederim efendim.

Başvekil
İsmet

Esbabı Mucibe

Memleketin iktisadî işlerinde en mühim rolleri ifa edecek olan Merkez Cumhuriyet Bankasının teşkili için çok zamandanberi hükûmetçe çalışılmış ve bir çok memleketlerin devlet bankaları kanunları tetkik edilerek memleketimizin ihtiyacına ve malî vaziyetimize uygun bazı tadiller icra ve esaslar ilave edilmek suretile vücuda getirilen proje memleketimizin bankacılık ve malî işlerinde mütehasıs zevatın mülahazaları ve bazı ecnebi profesör ve bankacıların mütalealarını da almak suretile ikmal edilmiştir.

Bu banka Türkiye'de banknot ihracı imtiyazını haiz olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti ihraç bankası unvanı alt ında anonim şirketi hükümlerine tevfikân bir teessüs olacak ve bu imtiyazın müddeti elli sene bulunacaktır.

Bankanın gayesi memleketin iktisadî inkişafına yardım etmek ve iskonto fiyatını tespit ve para piyasasını tanzim etmek, Hazine muamelatını ifa etmek ve hükûmetle müştereken Türk evrakı naktiyesinin müstakbel istikrarına matuf bütün tedbirleri ittihaz etmek olacaktır. İşte bu gaye ve esasları ihtiva etmek üzere bu lâyiha tanzim ve takdim edilmiştir.

İktisat Encümeni mazbatası

T.B.M.M.
İk. ve Ma. Muh. En.
Karar No 1
Esas No: 1/718

Yüksek Reisliğe

Heyeti Umumiyenin olbaptaki kararı mucibince İktisat ve Maliye Encümenlerinden müteşekkıl Muhtelit encümenimize tevdi buyurulan Cumhuriyet Merkez Bankası hakkındaki kanun lâyihası ile esbabı mucibesi Maliye Vekili Beyin huzurile tetkik ve müzakere olundu.

Böyle bir bankanın teşkili lüzumuna dair Hükûmetin vermiş olduğu izahata encümenimiz dahi iştirâk ederek banknot ihracı ve iskonto fiyatının tespit ve para tedavülünün tanzimi işlerinin Devletin murakabesi altında bulundurmak keyfiyetinin bir amme hizmeti olduğunu kabul eylemiş ve bu suretle esas itibarile lâyihanın heyeti umumiyesine taraftar olmuştur.

Maddelerin müzakeresine geçildiğinde her ne kadar memleket dahilinde Merkez Bankası tabiri bu müesseseyi temyiz için kâfi görülebilirse de hariç için daha vazih ve kat'i bir vasfe lüzum olduğu derpiş edilerek bankanın isminin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası namuna tahvilî münasip görülmüştür. Gerek bankanın, gerek haiz olduğu imtiyazın müddeti birinci maddede 50 sene olarak gösterilmiş ise de banka teessüs ederek menafî ve fevaidi emin surette istihsal etmeğe başladıktan sonra kendisine kanunla verilen imtiyazlardan elde ettiği fevait

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

ve menafîa mukabil Devlet nefine bazı şerait tahmil etmek doğru olduğu bu ise imtiyaz müddetinin hitamile temdidî zamanında yapılabileceği için Hükûmete bu imkânı verebilmek üzere elli senenin otuza indirilmesi muvafık görülmüş ve o suretle söylenen maddede tadilât yapılmıştır. Bundan başka aynı maddenin son fıkrasında bu imtiyazın bitmesinden beş sene evvel tecdit olunabileceği yazılıyor- sa da tecdit aynı müddeti tekrar manasına ifade ettiği ve halbuki bilâhara otuz sene temdidî mutlaka icap etmiyeceği cihetile tecdit kelimesi yerine temdit kelimesi daha münasip görülmüştür.

2 inci maddede bankanın gayeleri tadat edilmek istenilirken birinci gaye olarak memleketin iktisadî inkişafına yardım etmek müstakilen bir numara altında söylenmiş ise de, bu iskonto flatını tespit ve para tedavülünü tanzim etmek ve paramızın istikrarına çalışmak gayelerinden çıkan bir netice olup bu iktisadî inkişafa yardım etmek zımında ayrıca muamelâtta bulunamayacağından müstakıl numara altında bunun yazılması muvafık görülmemiş bunun içindir ki ikinci maddede (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının gayesi memleketin iktisadî inkişafına yardım etmek üzere berveçhi atıdır : Şekline konması tensip edilmiştir. İki numarada bankanın gayesi olmak üzere (para piyasasını tanzim) denmekte ise de burada piyasayı tanzimden ziyade paranın tedavülünü tanzim maksut olduğundan o suretle "piyasa" kelimesi (tedavül) şeklinde değiştirilmiştir.

Üç ve dördüncü maddeler aynen kabul edilmiştir.

İkinci faslın ser levhasında bazı kelime tashihi yapıldığı gibi beşinci maddede dahi aynı suretle tashihat yapılmıştır. Beşinci maddenin birinci fıkrasında Türk parasının istikrarının ne suretle icra edileceğine dair esas vaz edildikten sonra ikinci fıkrasında bu esasın temini maksadile bir fonda tesisi taahhüt edilmekte olup bu taahhüt Hükûmete izafe edilmekte ise de Hükûmet Devletin bir uzvu olması itibarile esasen taahhüt Devlete ait olduğundan (hükûmet) kelimesi yerine Devlet kelimesi konmuştur.

(Fonda) kelimesi beynelmîl bir mahiyet olup bankacılık ve maliye alanında az çok bir şekil değişikliği ile istilâh olarak kullanılmakta bulunduğu ve böyle beynelmîl fikirleri ifade eden kelimeleri lisanımızın selikasına uydurarak almakta faide bulunduğu mülahaza edilmiş olduğundan bu suretle (Fonda) kelimesi kabul edilmiş ve binaenaleyh lâyiha metninde bulunan (nakti) kelimesi tayedilmiştir.

Aynı maddenin 3 üncü 4 üncü fıkralarında taşınan manaları daha eyi ifade etmek emelile şekle ait değişiklik yapılmıştır.

Altıncı madde de fikri daha açık ifade etmek maksadile Fondayı teşkil edecek kıymetlerin listesinin kanuna raptedileceği zikredilmiş ve bunların da istikrarı kanuniyeyi müteakip altınla tutarlarının ifade olunacağı ayrıca tasrih olunmuştur.

Yedinci madde fondaya kuvvet vermek üzere Hükûmetin varidat fazlası ile herhangi bir suretle elde edeceği mebalığın Hükûmet muvafık gördüğü takdirde bankaya yatırmağa mezun olduğu zikredilmekte ise de bugün geçmekte olan paramızın biran evvel altın karşılığını temin eylemek pek büyük bir ehemmiyetle ta-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

kıp olunacak bir esas olduğundan buradaki mezuniyetin mecburiyete tahvil mü-nasip görülmüş ve ancak Hükûmet icaplarında nazarı itibare almış olmak için (tamamen veya kısmen) diyerek bir genişlik ve ruhsat bırakılması tensip edilmiştir.

Yine aynı maksatla sekizinci maddenin ilk fıkrasında Devlete ait sikkeler ve külçe halindeki altınlarında fondayı teşkil etmek üzere merkez bankasına yatırılacağı zikredilmiş ve Hükûmetin alacağı banka aksiyonlarına mukabil vereceği paranın altınla tediye edilmesi lâzım görüldüğünden yirmi beşinci madde hükmü mahfuz tutulmuştur.

Vilâyet ve beldelerle diğer müesseseler ve cemiyetler altınlarını bankaya tevdi etmeğe mecbur tutulmuşlarsa da bunlar bu altınların maliki olduklarından kendilerine bu tevdiat mukabilinde altın sertifikası verilmesi tabii görülmüş ve bu hususta o suretle tashih edilmiştir.

9, 10, 11 inci maddeler bazı kelime tashihatle aynen kabul edilmiştir.

12, 13, 14 üncü maddeler de aynen kabul olunarak 15 inci madde 19 uncu madde ile tevhit edilmek üzere çıkarılmış ve 15 inci madde olarak kabul edilen 16 ncı maddedeki (imtiyazın refi) kelimesi her türlü iltibas bertaraf etmek üzere (mürtefi olması) şeklinde yazılmıştır.

17, 18 inci maddelerde yalnız numara tashihi yapılarak 16 ve 17 nci madde olmak üzere kabul edilmiştir.

18 inci madde olan 19 uncu maddenin sonuna bir fıkra halinde yukarıda tay edildiği beyan kılınan 15 inci madde yazılmıştır.

Bu fasılda banknot ihracı keyfiyetinden bahsedilmekte olduğu halde banknotların ne zaman ihraç edileceğine dair hiç bir sarahat görülemediğinden ve banknot ihracının sermayenin tamamı istihsal edildikten sonra fiiliyata iktiran etmesi bunların tedavül ve kabulleri noktai nazarından teshilat icra edeceğinden bu maksadı ifade etmek üzere 19 uncu madde konmuş ve yirmi ikinci maddeye tevfiğin 25 milyon lira olan banka sermayesinin tamamı istihsal edildikten sonra bu salâhiyetin kullanılması muvafık görülerek madde ona göre tespit edilmiştir.

Yirmi ve yirmi birinci maddelerde kanun metni noktai nazarından fazla addedilen bazı bazı ibareler görüldüğü cihetle bunların tayy muvafık sayılmıştır.

Yirmi ikinci maddenin birinci fıkrasında banka nizamnamesi esasîyesinin Hükûmetçe tasdikinden itibaren bir ay zarfında hisse senetlerinin kıymetlerinin yüzde kırkı istihsal edileceği beyan kılınmış ise de kanunen bankanın ne zaman teşekkül etmiş addedilerek faaliyete geçeceği tasrih olunmadığından bu maksadı teminen bankanın yukardaki nisbeti istihsal ettikten itibaren teşekkül eylemiş addolunacağına ve çalışmaya başlayacağına dair mezkûr bir fıkra ilâvesi lüzumlu addedilmiştir.

Yirmi üçüncü maddede tayin edilen müddetler zarfında hisse bedellerini tediye etmiyen hissedarların yüzde on hesabla geçmiş günler faizini vermeğe mecburiyetleri tasrih edilmekle beraber iki defa tahriri tebligattan sonra haklarının sakit olacağı da beyan kılındığına nazaran hisse bedelinin mesela yüzde yetmiş-

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

ni veren bir hissedarın hakkının da ıskat edilebileceği anlaşılmaktadır. Bu hal ise adalet hissiyatını rencide edeceği gibi hissedar olmak hususundaki rağbeti de kıracağından bu ıskat müeyyidesinin yalnız yüzde kırkı tamamen veya kısmen tediye etmemiş olanlara hasrı daha muvafık görülmüş ve o yolda maddenin tadilatı yapılmıştır.

İlk yüzde kırkı tediye edip te mütebaki yüzde altmışı tediye teahhuru olanlar hakkında ise umumî hükümlerin tatbiki münasip görülmüştür.

Yirmi beşinci maddede Devlete ait (A) sınıfına dahil hisse senetlerinden bahsedilmekte ise de bunların miktarı gösterilmediğinden bu sınıfa dahil hisse senetlerinin sermaye mecmuunun yüzde on beşini geçemeyeceğini tasrihe lüzum görülmüş ve işbu miktarın altınla tediye edilebilmesi tespit kılınmış cihetle kâğıt para ile tesviye ihtiyarına ait olan fıkra fazlalığına binaen tayedilmiştir.

Yalnız altın para ile tesviyesinin şartı olmak üzere verilecek altınların tevdi tarihindeki fiyatlarla tediyeye esas tutulması ayrıca kaydedilmiştir.

28, 29, 30 ve 31 inci maddeler bazı kelime tashihatle aynen kabul edilmiştir.

32, 33 ve 34 üncü maddelerde de mananın tavihi zımında da bazı cümlelerin ilavesi lüzumlu sayılmıştır.

35 inci maddede sigorta poliçeleri üçüncü imza yerine kaim olabilir, tarzında yazılmaktadır. Halbuki bu tarzı hareket teminat itibarıyla kâfi olmadığından sigorta poliçeleriyle beraber mahsule müteallik depo makbuzu veya varantın da istenilmesi muvafık görülmüş ve depo makbuzunun yalnız mahsule hasretmek pek tahdidi olacağından emtaaya müteallik depo makbuzunun da aynı vazifeyi ifa etmek üzere kabulü tekrarrür etmiştir.

36, 37 ve 38 inci maddeler kelime ve şekle ait tashihatla aynen kabul edilmiş ve 39 uncu maddenin her türlü iltibası bertaraf etmek üzere, vilâyet, belde ve hükmi şahsiyeti haiz amme müesseseleri tabiriyle başlaması zarurî görülmüştür.

İkraz edilecek mebalığın miktar ve nisbeti yazılmamış olduğu cihetle bunun nizamnamei esaside tayyini lüzumuna binaen 39 uncu maddeye bir fıkra ilavesi tensip kılınmıştır.

42 nci maddede bankanın kendi nam ve hesabına ticarî veya sınai hiç bir iş yapamayacağı zikrediliyorsa da bunun bu kanunla tasrih edilen hususat haricinde kalan işlere mahsus olduğu faideli görülmüş ve o yolda maddede tadilat yapılmıştır.

Bundan sonraki maddelerde görülen değişiklik yalnız kelime tashihatından ibarettir.

Meclisi idare reisi ve âzalarının işlerine daha ziyade kendilerini hasredebilmeleri için meb'us olmaları muvafık görüldüğünden meb'uslukla banka meclisi idare reis ve âzalarının bir zat uhdesinde içtima edemeyeceğine dair 62 nci maddeye bir fıkra ilâve kılınmıştır.

74 üncü maddeye kadar olanların bir kısmı aynen kabul ve diğer bir kısmı da kelime tashihatına uğratılmış veya fazla görülen cümleleri tayedilerek düzeltilmiştir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

74 üncü maddede müdürü umuminin Hükümet tarafından tayin edileceği yazılmakta ise de bankanın anonim şirket olarak teşekkül etmesine binaen istiklâlini temin maksadile mezkûr müdürün meclisi idare tarafından teklifi üzerine Hükümetçe tayini daha ziyade muvafık görülerek maddede o yolda tashihat yapılmıştır.

Şubelerde teşekkül edecek olan istişari heyete daha ziyade bir genişlik vermek maksadile 78 inci maddenin tadili tensip edilmiştir.

92 ve 94 üncü maddeler tayyedilerek bu hususlarda ahkâmı umumiyenin tatbiki bankanın menfaati icabından görülmüş ve ondan evvelki maddeler ile daha sonrakilerde yalnız kelime tashihı yapılmıştır.

Muvakkat maddelerin sonuna vilâyet hususî idareleri varidatının ziraat bankalarına tevdi hususuna dair olan vilâyet idareleri kanununun yüz birinci maddesinin hükmünün mahfuz olduğuna dair bir fıkra ilâvesi zarurî görülmüştür.

Paramızın kıymetinin tezyidi ve istikrazımızın temini için Sivas Meh'usu Remzi Bey tarafından vakı olan teklifi kanunî de tetkik ve müzakere edildi.

Bu teklifi kânunî vaktile Maliye Vekili Beyin ve müşarünleylehin muvafakattile Hükümet tarafından istikrar için alınacak tedabirin ve merkez bankası lâyihasının tetkikine talik edilmişti. Bu defa teklif sahibi Remzi Bey, Hükümet tarafından tevdi edilen ve işbu mazbatamızla takdim olunan merkez bankası lâyihasındaki tedabirin kendisini tatmin ettiğini beyan etmesi üzerine işbu teklifin ayrıca mevkii muameleye konulmasına lüzum görülmemiştir.

Lâyihanın arzedilen şekilde kabulüne karar veren encümenimiz havalesi veçhile Bütçe Encümenine tevdi kılınmak üzere Yüksek Reisliğe takdim eyler.

Muhtelit En. Reisi	M.M.	Kâtip
Bursa	Mardin	Zonguldak
Mustafa Şeref	Ali Rıza	Hüsnü
Âza	Âza	Âza
Samsun	Trabzon	Zonguldak
A. Rana	A. Şefik	A. Hamdi
Âza	Âza	Âza
Manisa		Kütahya
Yaşar	A. Hilmi	Cevdet
Âza	Âza	Âza
	Ankara	İzmir
Rasth	Sami	Kamil
Âza	Âza	Âza
	Yozgat	Çorum
Şevket	Tahsin	Ziya
Âza	Âza	Âza
İstanbul		
A. Hamdi	Emin	İsmail

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

Bütçe Encümeni Mazbatası

T.B.M.M.
Bütçe Encümeni
M. No. 152
Esas No. 1/718

7.VI.1930

Yüksek Reisliğe

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası teşkilî hakkındaki kanun lâyihası ile müşterek encümen mazbatası Maliye Vekili Saracoğlu Şükrü Bey hazır olduğu halde tetkik ve müzakere olundu.

Paramızın istikrarına ve memleketimizin iktisadî inkişafına yardım etmek gâyesile iskonto flatlarını tespit, para piyasası ve tedavülünü tanzim ve hazine muamelelerini ifa etmek üzere banknot ihracı imtiyazını haiz bir bankanın tesisi hakkında verilen izahat encümenimizce de muvafık görülmüş ve kanun lâyihası esas itibarıyla kabul edilmiştir.

Mali ve iktisadî hayatımızın çoktan beri şiddetle ihtiyaç hissettiği bu müesseseyi meydana getirmek hususunda Hükümetçe sarfedilen gayret ve mesai takdire şayan olup, diğer mali islahat ve teşebbüslerde olduğu gibi kat'î muvaffakiyet semeresini verecek bir derecede bulunmaktadır.

Vaktin darlığı dolayısıyla lâyiha üzerinde fazla tevakkuf edilememesinden muhtasıl endişeyi iki ihtisas encümeninin bu hususta müştereken yaptığı tetkikler gidermiştir.

Bazı maddelerde hükme müessir cüz'î tadillerden başka encümenimizce yapılan diğer tadiller şekle aittir. Müstacelen müzakere ve kabulü Umumi Heyetin tasvibine arz olunur.

Bütçe En. R.	Reis V.	M.M.
İstanbul	Bursa	Gaziantep
Fuat	Muhlis	Remzi
Aydın		
Mühendis	Burdur	Diyarbakır
Mitat	Vahit	Rüştü
Elâziz	Erzurum	Isparta
H. Tahsin	H. Azız	Mükerrem
Konya	Kütahya	Niğde
K. Hüsnü	Niyazi Asım	Falk
	Burdur	
	Dr. Ş. Lütü	

1. - Cumhuriyet Merkez Bankası hakkında 1/718 numaralı kanun lâyihası ile İktisat ve Maliye Encümenlerinden mürekkep Muhtelit Encümen mazbatası ve Bütçe Encümeni mazbatası (1)

(1) Tutanak D. C: 20, B. 75, S. 206-220, Ta. 11.6.1930

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

REİS - Heyeti umumiyesi hakkında söz isteyen var mı?

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) - Muhterem arkadaşlarım, bir kaç senedenberi gerek bütçe nutukları münasebetle, gerek her hangi bir iktisadi münasebetle memlekette bir Devlet Bankasının vücut bulması için çalışılmakta olduğunu zaman zaman arzetmiştim. Gerek bu vesileler ile ve gerek matbuattaki münakaşat münasebetle hepinizin malûmudur ki çıkaracağımız ihraç bankası kanununun mümkün olduğu kadar kusursuz ve salim esaslara istinat etmesi için, yıllardanberi gerek arkadaşlarımızdan ve gerek hariçte bulunan mütehassıslardan istifadeyi hiç bir vakit ihmal etmedik. Bu müzakerelerin tetkik ve tettebuların neticesi olarak hazırlanmış olan lâyiha kanuniyeyi bugün Heyeti Celilenize takdim etmiş bulunuyoruz. Bugüne kadar memleketimizde bir çok boşlukları doldurmak için çalışan Büyük Meclis ve onun Hükûmeti, bugün de iktisadi hayatımızda en büyük, en yeni en modern bir cihazı yaratacak olan bu kanun lâyihasını müzakere ve tetkik edecektir. Bu kanun; baştan aşağı tetkik ve mütaleasından anlaşılır ki mevcut paramızın kıymetini tespit ve onun her türlü (enflasyon) şaibesinden azade olması için ne kadar kuyudat icap ediyorsa bu kuyudatın kâffesini muhtevi bulunmaktadır. Ezcümle son mütehassısların fikirleri bu bankanın, mevcut evrakı naktiye üzerinde herhangi bir enflasyon kokusu tatmaktan ziyade bilâkis bir (deflasyon) kokusu taşıdığını ve binaenaleyh bu cihetten zerre kadar korkuya mahal olmadığını ve bilâkis paramızın kıymetinin istikrar bulması, halkın kendi parası üzerine emniyetinin artması ve haricen yine bu para üzerinde emniyetin artabilmesi için lâzım olan kuyudatın kâffesi hatta fazlasile konulmuş bir vaziyettir. Biraz sonra okunacak maddeler bu husustaki maruzatımın ne kadar büyük bir takayyülle takip edildiğini sizlere vazihan gösterecektir. Bendeniz mezkûr lâyihanın müstacelen müzakeresini arkadaşlarımdan rica edeceğim ve bittabi arzu ettikleri yerlerde arzı malûmat eyliyeceğim.

Birinci madde üzerinde :

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) - Banka kanununun ikinci faslına taallük eden maddelerinde değişmiş olan bir noktayı bu münasebetle mevkiilerinin değişmesi lâzım gelen kelimeleri son içtimada encümünde tekarrür ettirmiş bulunuyoruz. Bu değişiklik şundan ibarettir. Matbu birinci lâyihada gördüğümüz şekli Devlet Türk evrakı naktiyesine karşılık olmak üzere bankada (funda) namı altında bir hesap açtırıyoruz ve bu hesabatın peyderpey buradan tayin ettirilmiş olan kıymetleri yatırdığı gibi istikbalde de yine taayyün edecek olan kıymetleri yatırabileceğini söylüyoruz. Bu defa lâyihanın son aldığı şekli bu evrakı naktiyenin kâffesinin banka üzerine devri ve bankaya bilmukabele hazine tarafından yeni bir hesap açılmasıdır. Döner hazine tahvillerinin tevdi ve bilâhare kanunda tayin edilen şekiller dahilinde Devlet tarafından bankaya yapılacak tediyyatın bu hazine bonolarının birden bire geri alınması suretile aynı gayeye varmaktan ibarettir. Bu şeklin daha eyi olduğu ve doğrudan doğruya Türk parasının kıymetini daha ziyade takviye edeceği bilâhare vaki olan istişarelerde ve müzakerelerde tekarrür ettirilmiştir. Sebebi de hazine bonolarına ayrıca yüzde bir faiz veriyoruz. Kanunun mütaleasında derpiş edildiği zaman görülecektir ki bugüne kadar karşılığı sıfır olan Türk evrakı naktiyesi Devlet itibarında yine mad-

nunî murakabe tedabiri aldık. Bu murakabe tedabirinin hakikî ihtiyacı hiç bir surette tazyik etmeyecek mahiyette olduklarını ve ne kadar bir itina ile tatbik edildiklerini takip buyurdunuz. Fakat böyle büyük millî meselelerde asıl tedbir vatandaşın memleketin iktisadî bünyesine ve bizzat kendi nefesine itimat etmesidir ki, geçirdiğimiz kuvvetli imtihan, böyle bir çok sarsıntıları ıktihâm edecek kadar dermanlı ve zinde olduğumuzu bir daha ispat etmiştir. (*Bravo sesleri, alkışlar*)

Herhangi bir müşkülâta uğrarsak uğrıyalım, ilk vazifemiz tedbirî evvelâ kendî şuurumuzda, ondan sonra bu memleketin heyetî umumiyesinin takatinde ve iktisadî kuvvetine istinat etmesinde aramalıyız. Geçen tecrübe bu hakikati bize fillî olarak bir daha telkîn etmiştir. Bundan sonra millî iktisadî inkişaf ettirecek bir çok tedbirler alındı. Bu tedbirler sizin kıymetli zamanlarınızı, derin ve yüksek mütalealarınızı işgal etmiştir. Meydana koyduğumuz kanunlar ve tatbik olunmak üzere Hükûmete teslim ettiğimiz tedbirler, şimdiye kadar verdiklerinden daha çok semereler vermek istidadındadır. Millî mahsulün ihracını temin edecek bir çok tedbirler alınmıştır. Hububat, halı ve saire gibi ilk hatıra gelebilen mahsuller üzerinde muamele vergisine matuf suhuletler tesirini gösterecektir. Bu sene Ziraat Bankasının usullerini islah etmek için vâsî miyasta tetkikat yapmak kararımızdır. Bu tetkik neticesini Meclisî Âliye tekrar arz etmeden evvel, şimdiden diyebilirim ki, müstacelen aldığımız tedbirler, yani bazı vergilerden muaf tutma ve ikraz ve istikrazî kolaylaştırma tedbirleri zirâî hayatımızda feyzini hissettirecektir. Ondan sonra mallarımızı ihraç ve nefasetini muhafaza etmek için bilhassa vazolunan tağşış kanunu nazarı dikkatinizi celbetmeğe lâyıktır. Bu tağşış kanunu, tatbikatında bilhassa itina edebilmek lâzım gelen mühim bir kanun olduğuna şüphe yoktur. Eğer itina ile tatbik olunmazsa faydası kadar ve belki daha ziyade mahzurlar meydana getirebilir. Pulluk tevzii, islah olunmuş tohum tedarik ve tevzii hususunda alınan tedbirler bilhassa kaydedilmeğe lâyıktır. Ziraat Bankası ile Sanayi Bankasına 10 milyon lira kadar avans verilmesi millî iktisadın inkişafına ciddî olarak sür'atle tesir edecek avamıldendir. Bu sene büyük bir işimiz, Cumhuriyet Merkez Bankası için vazettiğiniz kanunun tatbikile geçecektir. Bu kanun Devletin bünyesinde Devletin maliyesini ve milletin iktisadîyatını tanzim ve müdafaa edecek başlıca bir vasıtaadır.

Arkadaşlarım, kanunu vazederken gösterdiğiniz bu esas bütün milletin nazarı dikkatini celp etmeğe lâyıktır. Cumhuriyet Merkez Bankasının sermayesi 15 milyon liradır ki bu sermaye vatandaşlara arzolunarak onların hisse senetleriyle temin olunacaktır. 15 milyon lirayı her hangi bir surette hazine den Cumhuriyet Merkez Bankasına sermaye olarak vermek Devlet için, Meclisî Âli için asla güç bir iş değildi. Fakat bunu tercih etmediniz. Vatandaşların ayrı ayrı hissedar olarak bir sermaye tedarik etmesini terviç ettiniz. Bunun bütün milletçe lâyık ile anlaşılmaması için bütün kuvvetimizle çalışacağız. Cumhuriyet Merkez Bankası gibi bir müessesede bütün vatandaşlar hissedar olarak alâkadar bulunurlarsa ancak bu suretle büyük millî bir müessese fiilen bütün milletin murakabest altında bulunacaktır.

Önümüzdeki aylar zarfında iştiğal edeceğimiz daha bazı meseleler vardır. Bunlardan birincisi, bilhassa haricî borçlardır. Bugün bir mütehassıs haricî

deten sıfır demektir. Devletin itibarından ibaret olan Türk evrakı naktiyesi, ilk defa olarak oraya vaki olacak altın esham ve tahvilât tevdiatı ile en nihayet bunların karşılığını teşkil eden hazine bonoları da yüzde bir gibi bir faizle karşılanmış olmaktadır. Elyevm sadece Devlet itibarına istinat eden Türk evrakı naktiyesi bundan sonra da muayyen faiz ve mebalîğ, muayyen hisse tahvilâtı ve muayyen bir varidat olmak üzere takviye edilmiş bir mahiyet almaktadır. Bu tadilâtın icap ettiği maddeler yeniden tabedilmeğe vakit bulunamadığından elle yazılmış bir şekilde bulunmaktadır. Arkadaşlar bu şekilde vaki olan tadilâtı herhangi bir suretle öğrenmek isterlerse, müzakere esnasında izahat vermeğe hazırım.

Kanun tasarısının tümü üzerindeki Maliye Bakanının yukarıdaki kısa açıklamasından sonra maddelere geçildi. Yapılan görüşmede Komisyondan gelen metin önemli değişikliğe uğramadan kesinleşti.

Kesinleşen ve 99 maddeden oluşan metin, 1715 sayılı Kanun olarak 30 Haziran 1930 tarihli ve 1533 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi(*).

30'dan fazla değişikliğe uğrayan ve 1970 yılına kadar yürürlükte kalan 1715 sayılı Merkez Bankası Kanunu yerini 26.1.1970 tarihli ve 1211 sayılı Kanuna bıraktı.

E) MECLİSİN TATİLE GİRMESİ NEDENİYLE BAŞBAKANIN EKONOMİ AĞIRLIKLI SÖYLEVİ

1. - Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin Nutku(1)

BAŞVEKİL İSMET PAŞA (Malatya) - Tatil hakkında bir karar verilmeden evvel Hükûmetin politikası üzerinde arkadaşlarıma maruzatta bulunmak isterim. Umumi politikada bu sefer söyleyeceklerim, dahilî veya haricî herhangi bir maseleden bahsetmek olmayacaktır. Bütün faaliyetimizi teksif ettiğimiz iktisadî ve malî meseleler üzerinde kısa bir icmal yapmak istiyorum. Derhâtur buyurursunuz ki 6-7 ay evvel içtimaa girerken bir buhran içinde idik. Bu buhran millî paranın kıymeti üzerinde tezahür eden malî ve iktisadî sarsıntılar şeklinde tebarüz etmişti. Alacağımız tedbirler meyanında her şeyden müessir ve her şeyden evvel gördüğümüz nokta vatandaşların itimadının millî itimadın maruz kaldığı tezelsül idi. Evvelâ bu itimada temas ettik. Millete hakikî tehlikelerden, alınacak tedbirlerden, Hükûmetçe ve Milletçe; resmî ve gayrî resmî tasarrufattan ve bizzat evlerimizin idaresinde alınacak tedbirlerden cesaretle bahsettik. Bugün geçirdiğimiz mücadelenin müsbet neticesile ve huzur ile ayrılıyorz diyebiliriz. Çünkü millî paranın kıymeti gibi çok hassas bir mevzu üzerinde bir çok mücadelelerin neticesi, nisbî ve fîlî bir istikrar ile, huzurla tekarrür etmiş bulunuyor.

Arkadaşlarım, aldığımız tedbirler derhâtur buyurursunuz ki, milletçe ve Devletçe azamî bir tasarrufa istinat ediyor. Tasarruf fikrini geçen devrede ciddi ve amelî olarak takip ettik. Bundan sonra ecnebi dövizli alım satımını tanzim için ka-

(1) Tutanak Dergisi, C. 20, S. 272-274, Ta: 17.6.1930

(*) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kuruluş aşamasını tamamlayarak 3 Ekim 1932'de faaliyete geçmesi konusunda Bkz.: Türk Parlamento Tarihi, IV. Dönem, 1. Cilt, Fari ÇOKER, 1995

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

borçlar sebebiyle bütün malî mevzular üzerinde tetkikat ile meşguldür. Mütahas-sın tetkikatından sonra hamillerle tekrar temasa gelip müzakereye devam ede-ceğiz. Tetkikat ve gelecek müzakerat için bugünden fazla tafsilât vermeğe imkân yoktur. Diğer meşgul olacağımız ehemmiyetli bir mesele nakliyat meselesidir. Bi-liyorsunuz ki bu memlekette nakliyat pahalılığı gibi millî iktisadiyatı müteessir eden bir mesele vardır. (Alkışlar).

Çok fennî olan ve uzun tetkikata ve vesâite muhtaç olan böyle bir meselenin derhal hallonulacağı iddiasında değiliz. Ancak esaslı bir tetkikat yapmak ve teda-birini peyderpey B.M. Meclisine arz etmek Hükûmetin başlıca vazife edindiği bir noktadır. Bununla beraber Hükûmetin ilk görüşlerle derhal ittihaz edebileceği tedbirlerde de bir an teahhur etmiyeceğiz. İlk tetkikat neticesinde kabili istihsal ve kabili temin olan kolaylıkları derhal tatbik etmek kararımızdır. (Alkışlar)

Millî para ve millî iktisat mesalinde devam edeceğimiz hattı hareketi işe baş-ladığımız kısa cümlelerle tekrar edebilirim : Hususî ve resmî hayatta tasarruf ta-kip edeceğiz. Millî tasarrufun lüzumunu vatandaşlara mütemadiyen söyleyeceğiz. Vazolunan kanunların hedeflerini elde etmeğe çalışacağız. Bütün faaliyet ve mü-cadelemizi, millî iktisadın inkişafını temin edecek istikametlere tevcih etmeğe bil-hassa çalışacağız. (Süreklî ve şiddetli alkışlar)

3. - Artvin Meb'usu Memet Asım Beyin, Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tara-fından vaki beyanatın tasvibi hakkında takriri

REİS - Asım Beyin Başvekil Paşa Hazretlerinin beyanatları hakkında bir tak-riri vardır. Takrir, Başvekil Paşa Hazretlerinin beyanatını tasvip ile ruznameye geçilmesi hakkındadır.

YÜKSEK REİSLİĞE

Geçirdiğimiz içtima senesi esnasında zuhur eden iktisadî ve malî buhranlara karşı Hükûmetin aldığı tedbirler ile bunlardan bugüne kadar istihsal edilen ne-ticeler şayanı takdir olduğu gibi Türk-Yunan itilâfı ile iki memleket arasındaki muallâk meselelerin kat'i surette tasfiyesi mucibi memnuniyetlidir.

Binaenaleyh Başvekil Paşa Hazretlerinin beyanatlarının tasvibi ile ruzname-i müzakerata geçilmesini teklif ederim.

Artvin
Memet Asım

REİS - Takriri kabul edenler... Etmiyenler... Takrir ittifakla kabul edilmiştir.
F) TBMM'NİN OLAĞANÜSTÜ TOPLANTIYA ÇAĞRILMASI

1. - Meclisin içtimaa daveti hakkında Riyaseti Cumhur tezkeresi(1)

Reisicumhur Hazretlerinin Meclisin içtimaa daveti hakkındaki tezkereleri okunacaktır.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ YÜKSEK REİSLİĞİNE

Millî paramızın kıymetini korumak için alınması lâzım gelen acil tedbirlerin

(1) Tutanak Dergisi, C : 21, S. 2-4, Ta: 22.9.1930

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

arzını temin maksadı ile İcra Vekilleri Heyetinin 13 Eylül 1930 tarihli teklif kararı tasvip olunarak Teşkilâtı Esasiye Kanununun 19 uncu maddesi mucibince Türkiye Büyük Millet Meclisinin eylülün 22 ncı pazartesi günü içtimaa davet edildiğini arz ederim efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

REİS - Tezkere hakkında Başvekil Hazretleri izahatta bulunacaklardır.

BAŞVEKİL İSMET PAŞA (Malatya) - (Sürekli alkışlar arasında kürsiye gelerek).

Muhterem arkadaşlar! Türkiye Büyük Millet Meclisinin sureti mahsusada içtimamı istilzam eden sebep neşrolunmuştur ve şimdi de Büyük Meclise malûmat verilmiştir. Bu sebep bir iki kelime ile tekrar edilmek istenilirse, Büyük Millet Meclisi millî paranın kıymeti üzerinde yeni bazı karar ve tedbirleri mütalea etmek için davet olunmuştur denebilir. Yeni vaziyet; millî paranın kıymetini sukuta karşı muhafaza etmek mevzuu değildir. Sizi bir çok endişe ve tedbirlere sevkeden bu vaziyet, sekiz aylık ciddi bir mücadeleden sonra tamamen makûs bir hale gelmiştir. Artık millî paranın sukuta karşı muhafazası endişesinden bugün azade bulunuyoruz. Buna mukabil millî paranın kıymeti ziyade yükselmek ihtimali karşındayız. Yani ecnebi dövizlerinin fazla arzını Türk tedavül vasıtasile karşılamak vaziyeti vardır. Bu mesele bizi millî paranın kıymetini nasıl muhafaza etmenin memleket ahvali iktisadiyesine muvafık olacağı mevzuunu tetkika sevketti. Bizim bu husustaki kanaatımız; ithalat ve ihracat noktaı nazarından millî paranın yükselmesine karşı Meclisin bazı meseleler ve esaslar mütalâa etmesi lâzım olduğu zeminindedir. Hükûmetçe bu hususta alınabilecek tedbirler kâmilan alındı. Fakat daha alınması lâzım olan tedbirler artık Hükûmetin salâhiyeti fevkına çıktı. Bu noktaı nazardan bu meselenin kabili teahhur olmaması yüzünden Büyük Millet Meclisi bir an evvel bu mühim mevzua temas etmek vaziyetinde bulunuyor. Bu bâpta düşündüğümüz kanun lâyihası Büyük Millet Meclisine takdim olunmuştur. Usulü veçhile encümenlerde tetkik olunduktan sonra huzurunuzda müzakere edilecektir. Meselenin teferruatına şimdi temas etmek ve alınacak tedbirleri sureti kat'iyede tahrir ettirmek için bugün vakit müsait değildir. Encümenler tetkik ettikten sonra meseleye temas edilince Hükûmet bütün tafsilâtı verecek ve Meclisi Âli de ona göre karar verecektir. Hükûmet bu lâyihamın âmilini kâmilan teşrih etmeği vazife addeder.

REİS - Efendim; kanun lâyihası ait olduğu encümene tevdi edilmiştir.

Bugün gelen bir iki tezkere ve lâyiha da ait oldukları encümenlere gönderilmiştir.

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

G) TÜRK LİRASININ KIYMETİNİ KORUMAYA YÖNELİK 1715 SAYILI KANUNA MÜZEYYEL KANUN (1)

20.9.1930

B.M.M. Yüksek Reisliğine(2)

1715 numaralı ve 11.6.1930 tarihli kanuna zeyl olmak üzere Maliye Vekâletince hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetinin 17.9.1930 tarihli içtimasında Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun lâyihası esbabı mucibe mazbatasile birlikte takdim olunmuştur.

Muktezasının ifasına ve neticesinin iş'arına müsaade buyrulmasını rica ederim efendim.

Başvekil
İsmet

Esbabı mucibe

Türk Lirası kıymetinin muhtelif vesilelerle Meclisi Âliye arzedilen sebepler altındaki temevvücatı (1567) numaralı kanunla bazı tedbirler ittihazını zarurî kılmış ve Hükûmetçe alınan ve idamesinde zaruret ve faide mülâhaza edilen müra-kabe tedbirleri meyanında hazine ile bankalardan teşkil edilen konsorsiyom tarafından bir kaç aydanberi borsa vaziyeti her an gözönünde tutularak dövizin arza nisbetle fazla talep olunduğu dar mevsimlerde döviz arzedilmek suretile sterlin fiyatı (1035) kuruşu tecavüz ettirilmemiş ve arzın fazla olduğu günlerde de döviz alıcısı vaziyetine geçilerek rayıcın (1030)dan aşağı inmesine mahal bırakılmamıştır. Paramızın bu nisbet datesindeki kıymeti memleketin iktisadî şeraitine intibak ettiği hiç bir fedakârlığa mahal kalmadan en dar mevsimlerde fiyatın bu raddede kalabilmesile sabittir. Piyasada bu suretle aylardanberi nisbî istikrar temin edilmiş olması ve bütün döviz ihtiyaçlarının tamamen is'af edilmesi herkeste paramızın kıymetine itimat telkin etmiş ve iktisadî faaliyetlerimizin selâmeti cereyanını siyanet ve temin eylemiştir.

Memleketimiz ihracatının bilhassa ve başlıca mahsulâtı ziraiye olması ve bunların pek kısa bir zaman zarfında ihraç edilmesi yüzünden son günlerde döviz arzlarının kesafeti karşısında Türk lirası fiikdanı ehemmiyetle hissedilmekte bulunmuştur. Dövizin mebzul ve buna mukabil miktarı mahdut Türk lirasının gayri kâfi olduğu mevsimlerde tedavülü tanzim edecek olan Cumhuriyet merkez bankasının derdesti teşkil bulunmasına göre bu bankanın faaliyete geçmesine kadar mevsimler ilcaatle temevvüçlere manî olmak için ihtiyat evrakı naktiyeden kanunen tedavülde bulunan muayyen miktar fevkinde ve ihtiyaç nisbetinde Türk Lirasının karşılığı yüzde yüz döviz olarak mahfuz kalmak şartile münhasıran döviz mübayaasında istimali ve bu suretle vücut bulacak olan döviz stokunun sarfedilebilmesi de kezalık mukabili Türk liralارının aynı zamanda ihtiyat stokuna iadesine bağlı tutulması zarurî görülmüştür. Bu yoldaki hareketle paramızın filî istikrarı safhasına girilmiş olacağı ve bu safhada her yerde mümasil tedbirlere tevessül edildiği şayanı kayıttır.

(1) Çıkarılan Kanunun amacını belirten başlık tarafından eklendi.

(2) Tutanak D., C. 21, B. 82'ye bağlı 271 S. Sayılı Basma yazı

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

İşte bu mülâhazat ve zaruretlerle ve paramızın kıymetinin muhafazası hususunda en hassas noktalar derpiş olunarak merbut kanun lâyihası tanzim edilmiştir.

İktisat Encümeni Mazbatası

T.B.M.M.
İktisat Encümeni
Karar No: 45
Esas No: 1/743

23.IX.1930

Yüksek Reislığe

İcra Vekilleri Heyeti Reisinin 20.IX.1930 tarihli ve 6/3196 numaralı tezkerelele Yüksek Meclis Reislığıne gelen ve Reislik makamının 22.IX.1930 tarih ve 1/743 numaralı havalelerle encümenimize tevdi olunan ve İcra Vekilleri Heyetince 17.IX.1930 tarihinde kabul olunup 11.VI.1930 tarih ve 1715 numaralı kanuna zeylen hazırlanan kanun lâyihası ve esbabı mucibe mazbatası Maliye Vekili Bey hazır olduğu halde mütalea ve müzakerê edildi.

Kanun lâyihasının birinci maddesinde esasen Merkez Bankası Kanununun (36) ncı maddesine tevfiikan (14) üncü maddesinde mevcut altın veya filen başabaş altına tahvili kabıl olan ecnebi dövizleri alıp satmak salâhiyetini, mevcut evrakı naktiyenin lüzumuna göre ve bu döviz tamamen karşılık tutulmak suretile tedavüle çıkarmağı istihdaf etmekte ve bu muamelenin ne şekilde ifa edileceğı gösterilmektedir.

Memleketimizin ithalât mevsimlerle ihracat zamanlarının tamamen aynı aylara isabet etmemesi yüzünden döviz arzlarıle bunlara karşı olan kambiyo talepleri tevafuk etmemekte Türk evrakı naktiyesinin şimdiye kadar her sene takriben yüzde on beş derecesinde temevvücünü mucip olmakta ve binnetice millî paranın kıymeti sabit bir manzara arzetmekte bulunmuştur. Alman tedabir neticesi olarak bir taraftan devlet ve onun vücudunu tertip eden müessesatın kambiyo ihtiyaç ve talepleri tanzim ve tensikine edilen itina diğer taraftan millî ihtiyaçların mümkün olduğu derecede millî istihsalâtın temini hususuna milletin verdiği ehemmiyet yüzünden geçen bir kaç ay zarfında millî paranın kıymeti âdeta sabit denecek bir şekilde kalmıştır.

İhracat mevsiminin hulûlü hasebile ihracat emteamızın satış bedelini teşkil eden ecnebi dövizlerinin birden arzı piyasada mevcut ihtiyaçtan çok fazla bulunmuş ve binnetice millî paranın tedavülde nedreti hasıl olmuştur. Memleketimizin iktisadi hayatında arzuya şayan olmyan netayıcı tevlit edebilecek, millî istihsalatımızın haric piyasalarda rekabet kabiliyetini tenzil etmek suretile de bir çok zararları badi olabilecek ve aynı zamanda da millî paranın kıymetinde bir istikrarsızlık manzarası gösterebilecek bu vaziyete çare ve tedbir olarak Merkez Bankasının teşekkülüne tekaddüm eden zamanlarda dahi Türk evrakı naktiyesinin ihtiyaçlarını ihtiyaç nisbetinde piyasaya arzolanacak fazla kambiyonun iştirasına kullanmak ve yine lüzum hasıl oldukça bunları satarak tedavüle atılan miktar evrakı naktiyeyi yerine koymak suretile paramızı istikrar ettirmek derpiş olunmaktadır. Encümenimiz, müzakeresi esnasında bazı arkadaşların bu muamele-

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

ye konulacak miktarın tayin ve tahdidi teklifi karşısında kalmış ise de:

1. Millî itibarın ifadesi olup Türk milletinin kendi zamân ve tekeffülünde bulunan millî paraya karşı ecnebi para ve sermayesinin kredisinin istimalinden başka bir şey olmayı bu muamelede miktarın tahdit edilmesi suretile ihtiyac nisbetinde kullanmak salâhiyetinin Hükûmete verilmesi;

2. Bu suretle mevkiî tedavüle çıkacak ihtiyat evrakı naktiyenin elyevm tedavülde bulunan evraktan hiç bir suretle farklı olmaması;

3. Bu kanunun ahkâmının Merkez Bankasının filen teşekkül ve muameleye iptidarına tekaddüm eden zamanlara münhasır kalması neticesine vararak bu mülâhazat ve mütaleatı temin ve tatmin ve aynı zamanda kanunun birinci maddesinde zikrolunan muamelenin bütün endişe ve şüphelerinin tamamile izalesi için : (Birinci madde mucibince tedavüle çıkarılacak olan evrakı naktiye bugün tedavülde bulunanların kanunî evsafını haiz olup bunların ve bunlarla satın alınacak ecnebi dövizlerinin miktarları her hafta sonunda karşılıklı olarak hem Maliye vekâleti ve hem de depoziter banka tarafından neşir ve ilân olunur.) şeklindeki bir ikinci madde ilâvesine müttefikan karar verilmiş ve madde şekli tespit edilmiş bulunmakla havalesi mucibince Maliye Encümenine tevdi olunmak üzere Yüksek Reisliğe takdim kıldı.

"Bu mazbatanın"

İk. En. Reis	Mazbata M.	Kâtip
Burdur	Afyon Karahisar	Zonguldak
Mustafa Şeref	İzzet	
Âza	Âza	Âza
Edirne	Kütahya	Mardin
Fayık	Cevdet	Nuri
Âza	Âza	Âza
Eskişehir	Mersin	
Emin	Hakkı	Yusuf Kemal
	Âza	
	Hüseyin	

11 Haziran 1930 tarih ve 1715 numaralı kanuna müzeyyel 1/743 numaralı kanun lâyihası ve İktisat, Maliye, Bütçe Encümenleri mazbataları(1)

REİS – Efendim; ruzmanemizde mevcut kanun lâyihasının müstaceliyetle müzakeresi Hükûmet tarafından teklif edilmektedir. Bu şekilde kabul ederseniz bir müzakere ile neticelenecektir.

Hükûmetin teklifini kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Kanunun heyeti umumiyesi hakkında Maliye Vekili Bey izahat verecektir.

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ BEY (İzmir) – Muhterem Beyefendiler; Türk iktisadiyatı ve Türk maliyesi yıllardanberi paramızda görülen iki çeşit hareketten çok müteessir bulunuyordu. Türk paramızın bu iki çeşit hareketini hülâsatan arz edeyim. Bunlardan birisi; para kıymetinin, her sene muhtelif mevsim-

(1) Tutanak D., C.21, B. 82, S. 9-24, Ta: 25.9.1930

ler arasında farklar göstermesi, ikincisi; para kıymetinin seneden seneye düşmesidir. Filhakika bu hareket tetkik ve mütalâa altına alınacak olursa görüldüğü Türk parasının kıymeti seneden seneye daima az çok mühim bir miktar gâip etmiştir. Paramızın muhtelif mevsimler arasında muhtelif kıymette bulunmuş olmasının iktisadiyatımıza, maliyemize maaş sahiplerine yapmakta olduğu zararı birer birer tatad edecek değildir. Bendeniz, ammenin tasdiki altında bulunan muhtelif mevsimlerdeki muhtelif kıymetlerin tevliit ettiği zararı Maliye vekâletinin, borsaya vakı olan ve menfi denebilecek bir kelime ile ifadesi mümkün olan bir müdahalesi ile mümkün olduğu kadar bertaraf etmeğe çalışıldığını arzedeceğim. Bilirsiniz ki Maliye vekâleti borsada sadece alıcı vaziyetindedir. Diğer ihtiyacatını Devletin yapmakta olduğu tesisatı mukavelelerin istilzam ettiği (dövizleri) tedarik edebilmek için senenin muhtelif mevsim ve günlerinde malî vaziyetinin imkân ve müsaadesi dahilinde piyasadan döviz mübayaası eder. Biz mübayaatımızı o şekilde tertip ve tanzim ettik ki ithalât ve ihracat mevsimlerinin paramız üzerinde yapmış olduğu ihtizazları mümkün olduğu kadar haddi asgariye indirmeğe muvaffak olabilelim. Onun içindir ki Türk parasının kıymetinin tedricen artmağa başladığı mevsim ve günlerde Maliye vekâleti bu tazyik ve şiddetle mütenasip olmak üzere borsaya müdahale ediyor ve her gün bu şiddetle mütenasip olmak üzere borsadan ecnebi dövizleri mübayaası ediyor, şiddet azaldıkça mübayaası tenkis ediyor, aksi istikamette yavaş yavaş yürüyerek nihayet halkın, tacirlerin ecnebi dövizine ihtiyacı fazılaşmış ve Türk parasının ecnebi dövizine karşısında tedricen kuvvetini gaybettığı anlarda da Maliye vekâleti borsadan hiç bir şey almamak üzere mümkün olduğu kadar memleket iktisadiyatına müfit olmak ve bir uçtan öbür uca intikalinin mümkün olduğu kadar dar bir sahada yapılabilmesi imkânını hazırlamağa çalışıyordu. Maliye vekâletinin deruhde ettiği bu rolde her sene geçtikçe daha ziyade neticeye yaklaşmakta olduğu ve almış olduğu tedbirlerin bir sene evvelkinden daha ziyade müessir olduğunu bir az sonra arzedeceğim rakamların vuzuh ve sarahatından anlaşılabacaktır. İkinci nokta; yani paramızın kıymetinin her sene bir miktar gaybetmiş olması suretile tedricen azalması ve istikrar kuvvetinin bu şekilde tenakus etmesi elbette öyle mühim bir mesele idi ki bununla da sureti ciddiyede meşgul olmamak bittabi hiç bir vatandaş ve hiç bir hükümet için mümkün değildi. Bu mühim meselenin hal edilebilmesi için memleketin bütün mevzuatını iktisadi harekâtını ihtiyacatını tetkik ve müşahede altına almak; bu tetkik ve müşahedenin vereceği kanaatin vereceği malûmata istinaden bu büyük ve (kronik) olmak istidadını gösteren parayı tedricen merhemlemek için paramızın kıymetini mümkün olan dar bir zaman içinde istikrara ulaştırmak lâzımdır. Bu tetkik ve müşahedeler esnasında Hükümet gördü ki paramızın kıymetini tenkis eden sebepler, âmiller iki büyük isim altında, iki büyük sınıf içinde tetkik ve mutalea edilebilir.

Bunlardan bir kısmı geçici ve kendiliğinden zail olucu ve tamamen anormal yani gayri tabii olan ve fakat çok mühim açıkla tesis eden hadiseler idi ve bu hadiseler kendi elimizde olmayan beşerin kudreti dahilinde bulunmayan hadiselerdi. Müsaade ederseniz bu açığımı arttıran, tediye muvazenemizde açığın aleyhimizde şiddet kesbetmesini tabii kılan noktalardan bazılarını ve mühimlerine temas edeyim.

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

İstiklâl harbi zaferle intaç edildiği gün memleketimiz çok uzun süren muharebelerin içinden çıkmış bulunuyordu. Bu çok uzun süren muharebeler tesirle memleketimizin iktisadiyatı noktaî nazarından istihsal kudretini çok azalmış buluyorduk. O kadar ki harbi zaferle intaç ettiğimiz gün hariçten celbettığımız emteanın mukabilî olan ihracat emteamız namına elimizde çok bir şey bulunmadığını harbin bitmesiyle beraber görmüş olduk.

İkinci büyük sebeplerden birisi de bir memlekete ithal edilen emteaya o memlekette vasatî ihtiyaca tekabül edebilecek bir miktar olmak lâzumdur. Bu miktarın değişmiyen veya çok az değişmesi lâzım gelen bir stok miktarı vardır. Her evde bir kaç okka kahve, şeker Avrupa emteası, yedek kumaşı, her mağazada satılması lâzım gelen bir miktar emtea ve her dükkânda bu cinsten emteanın istok olarak bulunması zarureti vardır. İstiklâl muharebesi kezalik hıtam bulduğu gün maalesef memleket çocukları müşahade ettiler ki malik olduğumuz yerlerin, millî hududumuz içinde kalan toprağımızın en zengin mahallerindeki bütün bu istok eşya, ithalât emteası kâmilan yanmış bulunuyordu. Bunlardan belki şurada burada bütün ihtiyacımızın binde birine tekabül edecek ancak ithalât emteası istoku kalmıştı. Bir memleket tabîî hayatını yaşayabilmek için büyük tacirlerin, küçük tacirlerin mağazalarında hatta evlerde bu istok eşyasından az çok bir miktar bulunması icap ediyordu. Demek ki bu tevali eden senelerde istiklâl harbinden sonra giriştiğimiz iktisadî mücadelede yalnız o sene istihlâk ettiğimiz emteanın, Avrupa emteasının, harici emteanın ihtiyacımıza tekabül eden miktarı değil bir de yangınların, harplerin silip süpürdüğü istoku da mümkün olduğu kadar tedricen vüs'umuz dahilinde yapmak mecburiyetinde idik. Yani herhangi bir senedeki istihsalâtımızın gayri tabîî ve tabîî olan ihtiyaçlarımızı dahi tatmin etmesi icap ettiği kanaatine vasil olduk. Kezalik bir az evvel arzettiğim memlekeler dahi, biliyorsunuz arkadaşlar, baştan başa bir yangın harabesine dönmüştü ve memlekette oturan adamlar, alış veriş edebilmek için icap eden dükkânları, binaları allelerini barındıracak yerleri bir an evvel yapmak mecburiyetinde idiler. Kezalik uzun seneler mühmel ve metrûk kalan Devlet vazifesini Cumhuriyet Hükûmeti, mühmel ve metrûk bir vaziyette bırakamayacağı gibi halk ihtiyacı ile müvazi olmak şartile Devletin de başarması iktîza eden bir çok işleri vardı. Bunları da yapmak icap ediyordu. Demek ki alelade senelerde inşaat malzemesi olarak memlekete gelmesi lâzım gelen eşya haricinde harplerin, yangınların, ihmal ve te-seyyübün bırakmış olduğu yaraları tamir etmek için fevkalâde bir ithalât dahi yapmak zaruretinde idik.

Üçüncü büyük bir sebep de, arkadaşlar; İmparatorluk tarafından çıkarılmış olan evrakı naktiyenin bütün mes'uliyeti millî Hükûmete kalmış olmasıdır. Bu paradan hudutlarımız haricinde kalmış olan parayı tıpkı bir borç senedi gibi alımızın teri ile kazanacağımız ihracat emteasıyla ödemek mecburiyetindeyiz. Bu da anormal ve gayri tabîî bir ihtiyaçtır, mütemadiyen tevali ve tekerrür etmeyecek bir ihtiyaçtır. İşte bütün dar senelerin içinde sıkışmış olan ve tabiatları iktizası muvakkat, geçici ve zail olucu bulunan bu ihtiyaçları karşılayabilmek için, her sene tabîî ihtiyacımızı tatmin edici istihsalât yaptıktan maada bir de bu fevkalâde ithalâtın karşılığını tedarik mecburiyetinde idik.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Söze başlarken arkadaşlarıma arzettim ki memleket uzun seneler harpten yorgun çıktığı zaman, kudretinden hayli şeyler gaybetmiş bir vaziyette bulunuyordu. Bu noktai hareketten başlıyan bir mesai tedricen hepimizi hedefimize doğru yaklaştırmakla beraber arzettiğim yüklerin çok ağır olması Türk parası üzerinde tabii olan tesirini gösterdi. Ve seneler geçtikçe Türk parasının kıymetinin tedricen sukutu gibi bir manzara ile karşı karşıya kaldık. Bütün bu devirler esnasında Türk parasının kıymetinin sukut etmemesi için Hükümet elden geldiği kadar memleketin kudreti derecesinde tedbirler almakta aslâ gecikmedi. Müsaade buyurursanız bunlardan da bir kaç tanesini huzurunuzda arz edeyim. Tediye muvazenesini bir an evvel temin edebilmek için peyderpey çıkarmış olduğumuz kanunlarla, almış olduğumuz tedbirler yavaş yavaş bizi hedefe götürecekti. Bu tedbirlerden memleketimizde sanayi inkişafı, iktisadiyatın terakkisi hakkında çıkmış olan kanunlar ile Avrupa emtiasından daima biraz daha az almağı istilzam eden ve memleket emteasını daima biraz daha çok istihlâk etmek mecburiyetini yaratan tedbirler ve bundan maada Büyük Meclisin koymuş olduğu ithalât üzerindeki muamele vergisi bir devlet varidatı olduğundan bu da bir memleket muvazenesinin temini için bir tedbir addedilir. Kezalik, yıllarca komisyonlarda işlendikten sonra Büyük Meclisin kanun haline ifrağ etmiş olduğu tarife lâyihası da bu memleketin Hükümetine bir menbaı varidat olmak zihniyetile değil daima memleketin inkişafını, memleketin harekâtı iktisadiyesini teshil edici noktai nazarlar altında mutalea ve hedefe vasıl olucu tedbirleri rakamlandırmak suretile kanuniyet kesbetmiştir. Bütün bu tedbirlerin kâffesi göstermektedir ki Türk parasının kıymetini bir an evvel istikrar vaziyetine getirebilmek için icap eden tedbirler, memleketin kabiliyeti tahtında görülen mevzuatı kanuniyenin kâffesi birer birer alınmıştır.

İşte arkadaşlar; biz bu tedbirlerle yavaş yavaş hedefimize doğru yaklaşırken geçen sene malûmuâliniz olan vaziyetle karşı karşıya kaldık. Bu vaziyet, birdenbire Türk parasının kıymetine karşı etkârı umumiyede hasıl olan itimatsızlık ve paramızın kıymeti üzerinde hepimizin titreyerek hissettiğimiz büyük sarsıntıdır. Aldığımız ve almakta olduğumuz tedbirlerle yavaş yavaş hedefimize doğru yürür ve memleket tediye muvazenesini bir an evvel temin etmeğe çalışırken, üç büyük âmil geçen seneki hadisenin tekevvinüne sebebiyet vermiştir. Bunlardan biri; memleketin omuzuna aldığı harici borçların ağır taksitleri; ikincisi de istikrara doğru gitmek için ve memleket iktisadiyatını müdafaa edebilmek için büyük ihtimamlar, büyük gayretlerle vücuda getirmiş olduğumuz tarife kanununun hakiķi manasını bir kısım halkımızın anlamıyarak lüzumundan fazla isticâl göstermesi ve memlekete dört ay kadar az bir zaman içinde bir sene evvel ithal edilmiş emteaya nazaran yüz milyon lirahk kadar fazla bir emteanın ithal edilmiş olması. Üçüncü bir sebep te , hepimiz duydunuz, hepimiz işittiniz, bu memleketin iktisadi istiklâlüne hasım olan düşmanların kulaktan kulağa fısıldadıkları zehirli propagandalardır. *(Bravo sesleri)*

O propagandalar ki Türkiye Cumhuriyeti tedavüldeki parayı ortasından keserek yarısını yok edip elden çıkaracakmış o propagandalar ki Türkiye Cumhuriyeti bu para külfetinden kurtulabilmek için paranın sifra kadar gitmesini ken-

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

di elile körükliyormuş. O propagandalar ki cebren halkın elinde bulunan mebalığın veya kıymetlerin büyük bir kısmı istikraza tahvil edilecekmış. Birdenbire bu kadar büyük ve ağır yükler altında kalan Hükûmetiniz vaziyeti huzurunuzda teşrih ve icap eden tedbirleri birer birer arzettikten sonra müsaadenizi rica etmiş ve tarafınızdan da Hükûmete lâzım gelen salâhiyetler verilmişti. Bu arzettiğimiz tedbirleri derhal aldık. Bunu bizden esirgemiyen Meclis tamamen ihtiyaca tekabül edecek bir salâhiyetle bizi teşhiz etti ve Hükûmet te onu kuzumsuz bir gün kullanmadı. Diğer taraftan Türk Milleti kendi şuurile, kendi hareketlerle, Hükûmetin atılmış olduğu bu cereyanı büyük bir mikyasta tekvin etmiş oldu. Gerek Hükûmetin bu kanunla ve gerek milletin kendiliğinden almış olduğu tedbirler, girişmiş olduğumuz bu mücadeleyi her kesin tahmin ettiği zamandan çok daha az bir zaman içinde bugünkü memnuniyetbahş neticeye getirmeğe kifayet etti. Bugünkü vaziyet; 16 Ağustosta başlıyan İngiliz lirasının makûs cihetten tazyikidir. Öyle bir tazyik ki alelâde mevsimlerde ilk baharda başlayarak tedricen bu devre kadar devam ettiği halde bu sene 16 Ağustos'ta başlayarak birdenbire şu rakamlar dahilinde tazyikatını göstermiştir : Piyasa 11 ağustosta halkın ihtiyacını temin ettikten sonra 1 500, 18 de 7 500, 19 da 12 000, 21 de 9 500, 23 te 242 500, 25 te 122 bin küsur, 27 de 42 500, 28 de 88 000, bir eylülde 129 000 ve ondan sonra da her gün 20, 30, 40, 50, 60 bin İngiliz lirası arasında fazla bir İngiliz lirasını mübayaa etmek imkânını bize vermiştir. İmkân sadece Hükûmetin burada arzettiğim erkamı mübayaa etmekten ibaret olmamıştır. Aldığımız tedbirler arasında bir kısım şirketler ve bir kısım Devlet müesseseleri döviz tahvili iktiza eden mebalığı, sermayeyi geriye bırakmış bulunuyorlardı.

Bütün bu ihtiyaçlar kâmilten tatmin edilmiş, konsorsiyumun paramızı müdafaa için sarfettiği mebalığ kâmilten geri alınmıştır. Maliye Vekâletinin elinde bulunan (dispozisyon) İngiliz lirasına tahvil edilmiştir. Ve öyle ümit etmekteyiz ki emtiamızın harice sevkinde şimdiye kadar cereyan eden şekil nisbetinde ihracat devam edecek olursa bu memleketin parasının kıymeti istikrara doğru çok yaklaşmış bir vaziyete geçmiş bulunacaktır. Bundan evvel arzetmiştim ki paramızın en mühim ve bütün iktisadiyatımızı hurdehaş eden tesiratından birisi de muhtelif mevsimler arasında hasıl olan farklardır. Bu farkları muhtelif şekillere göre şu suretle hesaphyoruz :

1925 senesinde Türk lirasının en yukarı kıymetle, en aşağı kıymeti arasındaki fark 178 kuruştur.

1926 senesinde bu fark 147 kuruşa düşmüştür.

1927 senesinde 87 kuruşa tenezzül etmiştir.

1928'de 56 kuruşa düşmüştür.

Arzettiğim gibi geçen seneki vaki olan büyük tehâlük daha büyük bir kâr yapmamakla beraber Türk parasının kıymetini 118 kuruş arasında tehâlüf ettirmiştir. Bundan maada arkadaşlar biliyorsunuz ki, Türk parasının son sekiz aydan beri kıymeti çok az bir fasıla içinde tutulabilmiş ve öyle ümit etmekteyiz ki bu fasıladan daha büyük bir fasıla kaydetmeksizin seneler geçtikten sonra istikrara doğru tamamilen varmış olacağız.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Maruzatımın tamam olabilmesi için aldığımız tedbirler arasında halkın ihtiyacatını tehir eden tavik eden, güçleştiren hiç bir danesinin mevcut olmadığını huzurunuzda tekrar etmeği vazife biliyorum. Aldığımız bütün tedbiri kâmlen Hükûmetin kendi vücudu üzerine ve Hükûmete mensup müesseselerin vücudu üzerine ve birde imtiyazlı bir mevki sahibi olan ve paranın kıymetile büyük alâkaları bulunan büyük müesseseler üzerinedir. Ticarî ihtiyaçtan dolayı hiç bir döviz talebi tehir ve talik edilmemiştir. Bundan maada ihracat tacirlerinin ne dövizleri ve ne de ihracatları hakkında en ufak bir kayıt konulmuş değildir. Bilakis memleketin inkişafı için onların umumî bir serbesti içinde çalışmalarını daha hayırlı addedilmiştir. Hükûmet bu İngiliz lirası tazyikı altında kaldıktan sonra Hükûmet makinesi dahilinde ve Hükûmetin makinesi haricinde gerek bu işi bilen ve gerek hukukî mütaleaları çok yüksek bulunan arkadaşlarla istişare ettik. Gördük ki Devlet Bankası hakkında Büyük Meclisin vermiş olduğu hukuk ve salâhiyeti istimal edebilmenin imkânı yoktur ve sizlerden de istediğimiz lâyihaî kanuniyenin başka bir şekilde tatbıkına mahâl ve imkân mevcut değildir. Onun için sadece Büyük Meclisin salâhiyeti dahiline giren bir meselede çok müstacel bir mesele olmak itibarile huzurunuzda bir an evvel gelerek bu lâyihaî kanuniyenin müstaceliyetle kabulünü rica etmek vazifesini aldık.

Yalnız bütün efkârı umumiyeye bilmelidir ki almış olduğumuz ilk tedbirler Türk parasını koruma tedbirleri idi. Yani Türk parasının sukuttan vikayesi tedbirleri idi. Bu tedbir, Türk parasının fazla kıymet almasına mani olucu bir tedbirdir. Paranın ne sukutu, ne suudu memleket iktisadiyatı için eyi olmadığından paramızın kıymetinin lüzumundan fazla artmasına mani olucu bu kanunu başka bir istikamette istimal edeceğimizi zannedenler aldanırlar.

Huzurunuzda bütün efkârı umumiyeyi tenvir etmek isterim ki bu kanunun manası, muhteviyatı bir tek istikamete müteveccihdir. O da Türk parasının fazla kıymetlenmesine mümkün olduğu kadar mani olmaktır. Büyük Meclisin bu gibi mesailde şimdiye kadar almış olduğu her tedbiri bir tek akıbet beklemiştir, muvaffakiyet akıbeti, ıleriye doğru akıbeti. Müzakerelerinizle bir kat daha tekâmül edeceğini kuvvetle ümit ettiğim bu lâyihaî kanuniye de bir tek akıbete nail olacaktır, muvaffakiyet ve memleketi ıleriye doğru götürmek akıbeti.. (Alkışlar).

REİS - Kanunun heyeti umumiyesi hakkında söz isteyen var mı efendim?

FETHİ BEY (Gümüşane) - Muhterem efendiler; epey bir zamandanberi gaybubet etmiş olduğum bu kürsiye bu defa bir mukabil fırkanın reisi sıfatile geldiyim zaman Hükûmetin fırkamızın prensiplerile tearuz eden siyasetini ve bilhassa mali ve iktisadî siyasetini tenkit etmek için söz söylemek isterdim. Fakat işitiyorum ki Hükûmet bu kanunu Meclisten geçirdikten sonra istifa etmek niyetindedir. Bugün, yarın istifa edeceği anlaşılan, ışıdılan bir Hükûmetin siyasetini uzun uzadıya tenkit etmekten ise yeni gelecek olan, yeni bir çehre ile Meclise arzı vücut edecek olan Hükûmetin programını dinlemek ve şimdiye kadar takip ettiği siyasetten ne gibi bir tashihi meslekte bulunduğunu anlamak veya eski siyasetin aynını takip edip etmeyeceğini görmek ve bilhassa ne gibi tesirat altında istifa etmek mecburiyetinde bulunduğunu tetkik etmek için intizar etmek lâzımdır. Binaenaleyh bu günkü sözlerim, sırf elyevm ruznamemizde bulunan kanunun

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

müzakeresine ve dolayısıyla millî para siyasetimize taallük edecektir. Muhterem Başvekil Meclisi fevkâlade ictimaa davet için kendisinin gördüğü esbabı geçen celsede izah ettiği sırada diyorlar ki : (Artık millî paranın sukuta karşı muhafazası endişesinden bugün âzâde bulunuyoruz, buna mukabil millî paranın kıymetinin sadece yükselmesi ihtimali karşısındayız...) Bu sözler paramızın bugünkü vaziyetini ifade eden sözler midir? Millî paramızın bugün yarın ve umumiyetle uzak bir istikbalde alacağı vaziyeti irae eden sözler midir? Bunu tamamile, vuzuhla anlıyamadık. Eğer yalnız bugünkü vaziyete münhasır ifadelerse, tabîiî tamamen doğrudur. Yok Türk parasının bugün, yarın ve istikbaldeki vaziyetini ifade edici bir şekil ise bunun doğru olmadığı itikadındayım. Çünkü bu kanun Malûmu Âlînin paramızın kıymetinin yükselmesine karşı alınmış bir tedbiri ihtiva ediyor, esasen paramızın sukutuna karşı evvelce ittihaz edilmiş tedbirlerle bu sukut tevkif edilmiş olduğundan birden yükselmesine karşı da bu kanun kabul edildikten sonra paramız sabit bir kıymeti haiz olmak lazım gelir. Halbuki hepimiz bilirsiniz ki paramız müstakar değildir. Paranın kıymetinin müstakar olabilmesi yani istablize olabilmesi demek, altın esası üzerine müstenit olması demektir. Altın esası üzerine tespit edilecek olan bu kıymetin dahil ve hariçte herkes tarafından bilâ şüphe tanınması demektir. Ve her hangi bankaya veya şubesine irae ettiğiniz zaman mukabilinde altın alınabilmesini temin etmek demektir. Binaenaleyh paramızı ihraç eden bankanın depolarında; tedavülde bulunan paranın muayyen bir miktarda tekabül edecek altın bulunması iktiza eder. Vaziyetin bu merkezde olmadığı cümleden malûm olduğu için bugünkü tedbirin paramızın kıymetini daimî bir surette müstakar kılacak bir tedbir olduğunu zannetmemenizi rica ederim. Paramız müstakar değildir. Bundan naşı bir memlekette müstakar olmayan paradan tevellüt edebilen bilcümle mahazir elyevm memleketimizde mevcuttur. O mahazir nedir? Evvelâ paramızın iştirâ kabiliyetinin azalması, saniyen bugünkü kıymetinin yarın ne olacağı malûm olmaması. Halkın ekseriyeti böyle bir parayı, binaya veyahut daha emin bulduğu yerlere vazetmek mecburiyetini hissettiğinden halkta tasarruf etmek imkânı münselip olmaktadır. Para müstakar olmayınca bittabiî bilûmum eşya fiyatlarında da kararsızlık olmakta ve bundan naşı memleketin umumî ticareti, zararlar görmektedir. İşte bütün bu mahzurlar memlekette iktisadî inkişafın yürümesine, yükselmesine mani olmaktadır. O halde mevzuu müzakere olan bu kanun ne gibi bir maksadı temin etmek için Meclise getirilmiştir?.. Memleketimiz gibi bir ziraat memleketi olan yerlerde Malûmu Âlînin mahsulâtı ziraiye muayyen aylarda kemale erer ve o aylarda ihracat başlar.

Bu aylar senenin iki ve nihayet üç ayına münhasırdır. Nihayet kısa bir devre aittir. Kısa bir devrede memleketin en mühim ihracatı icra olunmak mecburiyeti vardır. Bu mecburiyete mukabil, ithalât ticareti senenin bütün aylarına inkisam ediyor. Bu ihracat dolayısıyla memlekete vürud eden İngiliz veya ecnebi paralarına tekabül edecek kadar ihtiyaç göstermemektir. İthalât ticareti on iki aya münkasem olduğu halde üç ay zarfında memlekete girecek olan bütün İngiliz lirasının ve ecnebi dövizin (absorbe) olmasına imkân yoktur. Binaenaleyh İngiliz lirası fazla miktarda piyasaya arz olunmakta ve buna mukabil olarak ta az talep edil-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

mektedir. Arz fazla olunca, talep az olunca, bittabi fiyatlarda kararsızlık hasıl olacaktır. Bu suretle İngiliz lirasının kıymeti azalır, veyahut daha doğrusu Türk lirasının kıymeti ziyadeleşmeğe başlar bu hadise malûmunuzdur ki yalnız bu seneye munhasır bir hadise değildir. Çünkü bütün seneler zarfında tekerrür eden bu hadisenin bu sene başka bir netice tevhit etmesi neden ileri gelmiştir. Muhterem Maliye Vekili B. in buyurduğu gibi İngiliz lirası tazyikinin altında kalmaklığımızın esbabı nelerdir.

Bunu izah etmek isterim. Evvel emirde malûmunuz ki bu sene millî parayı koruma kanunu mucibince döviz mübayaa etmek serbest değildir. Yalnız ticaret erbabına münhasırdır. Onlar da yalnız yapabilecekleri muamele üzerine İngiliz dövizini almakla mükellefler. Bu kayıt dolayısıyla memleketimize dahil olan İngiliz liralara mukabil kâfi derecede talep olmadığı için Türk lirası yükselmek mevkine düşmüştür. Eğer bunu serbest bırakacak olursak, bittabi İngiliz liralara kâfi miktarda alıcı zuhur edemeyecek buna mukabil Türk lirası kesbi kıymet edecek ve binaenaleyh bugün bir İngiliz lirasına mukabil 1030 kuruş elde etmeyi düşünen bir müstahsil, bu serbesti neticesinde Türk lirası (900)'e yükseldiği takdirde bir İngiliz lirasına mukabil ancak (900), (950) kuruş elde etmiş ve bundan nâşi müstahsillerimiz mutazarrır olacaktır. Bu itibarla Hükûmetin düşündüğü tedbir, müstahsillerin menfaatına ve paramızın muvakkat bir surette istikrarına hâdim olduğu için, fırkamız tarafından tasvîp edilmiş olduğundan bu kanuna fırkamız reyini esirgemyecektir.

Kanunun maksadı nedir? Nasıl ifayı vazife edecektir? Malûmu Âlınız fersudeleşen veya her hangi bir suretle tebdili iktiza eden evrakı mukabil, Osmanlı Bankasında 120 milyon lira kadar -rakamını pek eyi bilmiyorum- para mevcuttur. Bu mevcut olan paralar bu defa az olan İngiliz lirası talebini ziyadeleştirmek için tedavüle çıkarılacak ve tedavüle çıkarılan bu Türk paraları yerine bankanın sandığına İngiliz liraları konacaktır. İstihsalât ve ihracat zamanı olan üç ay zarfındaki bu arza mukabil diğer aylarda İngiltere olan ihtiyaç yavaş yavaş kendini hissettirecek ve binaenaleyh gerek Hükûmet, gerek tüccar ihtiyacı için İngiliz mübayaa mecbur olacaktır. Mübayaa edildikçe hasıl olan Türk lirası İngiliz liralara yerine girecek ve İngiliz lirası, mübayaa etmiş olanların elinde kalacaktır. Binaenaleyh kanunun mekanizması bu suretle devam ettiği takdirde bazılarının zannettiği gibi, bu kanun karşılıksız evrakı naktiye çıkarmak ve (enflasyon) dedikleri ameliyeye katıyyen müşabih değildir. Bunu karşı fırkanın reisi olmak sıfatile efkârı umumiyeyi tatmin etmek mecburiyetini hissettiğim için arz ediyorum. Tamamen bu gibi endişeler zayıftır. Bu çıkarılan paralar sandıkta mahfuz olan paraların mukabilinde çıkarılmış olduğu için hiç bir endişe ve tehlike varit olmaz. Bunu efkârı umumiyeye bu kürsüden söylemek isterim. *(Bravo sesleri, alkışlar)* Bu kanun ne kadar bir istikrar temin edebilir ve bu istikrar ne kadar bir müddet devam edebilir? Bunu tayin etmek; bundan sonraki aylarda gerek Hükûmetçe, gerek ticaret erbabınca ecnebî dövizle hasıl olacak ihtiyaç miktarını tayin etmek demektir. Bunu ise burada tahmin etmek mümkün değildir. Fakat her halde bu kanun tahminata göre altı, yedi ay kadar paramızı müstakar bir halde tutmağa kifayet edecektir. İşte efendiler, bu fi'li istikrar zamanında Hükûmetin yapacağı

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

en mühim vazife, paramızı altın esası üzerinden istikrar ettirmek için ciddi ve esash tedbir almaktır. Bendeniz o iddiadayım ki Hükûmet bu tedbiri almakta pek çok geç kalmıştır. Bu tedbiri bundan iki sene ve belki her halde bir sene evvel almak kabil idi. Paramızın bu suretle tahavvülüne set çekerek umumî ticaretimizin kararsızlığını mucip olmak caiz değildi. Buna mani olabilirdi. Vakıa bazı ufak tefek tedbirlerle Hükûmet paranın istikrarını temin için bazı çarelere tevessül etmiştir. Tevessül ettiği bu çarelerin en başlıcası bazı mütehassısların fikir ve mütealeasını almaktır. Bundan iki buçuk sene evvel İş Bankası tarafından (Fiserig) namına bir mütehassıs celbedilmiş ve bu meselenin tetkiki kendisine havale edilmişti. Son tetkikatten Fiserig'in tetkikat ve mesaisi neticesi yaptığı raporun ne neticeye müncer olduğunu bilmiyorum ve zannediyorum ki eskârı umumiye de bundan bihaberdir. Bu rapor bu suretle hükümsüz kaldıktan sonra Mösyö Müller namında Almanya'dan bir mütehassıs celbedilmiş ve umuru maliyemizi tetkik ederek islah etmek ne gibi tedabire mütevakıf ise bunları Hükûmete bildirmesi kendisine teklif olunmuştur. Mösyö Müller uzun zaman Maliye vekâletinin bütün vesâikünü tetkik etmiş ve daha memleketin tetkiki icap eden bilecümle vesâikuna müracaat etmiş, gayet dikkatli bir rapor tanzim eylemiştir. Bu rapor ne oldu efendiler? Bu raporun tanzimi tarihinden sonra ne kadar zaman geçti? Herhalde şunu biliyorum ki rapor bittikten ve Hükûmete tevdi edildikten sonra gayet mahrem bir surette masalarda saklanmıştır. Her nasılsa gazetelerden birinin eline geçen bu rapor neşrolunduktan sonra, Hükûmet bunu eskârı umumiyeye bildirmek mecburiyetini hissetmiştir. Böyle gazetelere verilebilecek ve bunda mahzur görülmeyecek olan bir raporun bir sene evvel hatta Meclis âzasından mahrem kalması neye hamlolanabilir? Mösyö Müller'in raporu zannolunduğu ve muhterem Başvekilin Sivas'ta irad ettiği nutukta buyurdukları gibi yalnız masarifi harbiye ile şimendifer masarifini tetkik etmiş bir rapor değildir. Efendiler, bu rapor bütün iktisadî bünyemizi tamamiyle tetkik etmiş, tahlil etmiş, hastalığımızı meydana koymuş ve bu hastalığın tedavi çarelerini ileri sürmüştür. Bu raporun dikkatle ve ehemmiyetle bütün arkadaşlar tarafından okunması pek istifadeli olur mutaleasındayım. Mösyö Müller'in raporu bu suretle hasır altı edildikten sonra bazı arkadaşlar -meclis müzakeratından hasıl ettiğim intiba üzerine söylüyorum- Hükûmete vaziyetin vehametini söylemekte, Hükûmeti ikaz etmekte kusur etmemişlerdir. Fakat o zaman Hükûmetçe bütün bu mütealeat reddedilmiş, paramız gayet sağlamdır. Siz bir takım ecnebilerin, haricî propagandasına kapılıyorsunuz. Bunlar hükümsüzdür, paramız böyle kuvvetli, şöyle kuvvetli yolunda beyanatla bütün bu endişeler izale edilmek istenilmiştir. Halbuki bu sözler kavaldı iktisadiyeyi durdurmağa kâfi gelmemiş, aylar geçtikçe paramızın sukutu ziyadeleşmeğe başlamış ve tam 1140 kuruşa kadar inmiştir. Efendiler, tam bu zamanda Hükûmet harekete gelmiştir ve malûmunuz olan hal, paramızı koruma kanununu meclisnize kabul ettirmiştir. Paramızın maruz olduğu tehlikeyi görmekte çok gecikmiş olan Hükûmetin basiretkârlığına inanmak benim için bir az güçtür. Bu gibi basiretsizlikle idare olunan malî siyasetimizi bir muvaffakiyet harikası gibi göstermek te müşküldür.

Efendiler! Bu muvaffakiyet harikası istatistiklere ve rakamlara müstenit ol-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

mak lâzımdır. İddiayı mücerretle bunun muvaffakiyet veya ademi muvaffakiyet olduğu isbat edilemez. Vakna millî parayı koruma kanunu paramızın panik halinde sukutuna mani olmuş ve bir istikrar tevhit etmiştir. Bunun faydası gayri kabili inkârdır. Fakat diğer cihetten bu kanunda münderiç olan bazı ahkâm kredinin eksilmesine de bats olmuştur ve bu günkü günde faizin resmî bankalar tarafından % 19, % 20 ye de çıkarılmasına sebep olmuştur. Dün Hakimiyeti Milliye gazetesinde intişar eden bir refikamızın makalesini dikkatle okudum. Orada diyorlar ki paranın bu derece ağır ve pahalı faizlere tabi olması yalnız bizim memlekette münhasır değildir. Etrafımızdaki komşuları da nazarı itibara ahhsak ezcümle Romanya'da % 20, % 30 derecesinde faizle para verilmektedir. Muhterem refikamızın bu rakamları nereden aldığı ve bu rakamların Romanya ahvali maliyesinin hangi devrine ait olduğunu bilmiyorum.

MAHMUT B. (Sirt) - Mösyö Rist'in raporundan...

FETHİ B. (Gümüşhane) - Demek ki; istikrardan evvel olacaktır.

MAHMUT B. (Sirt) - İslahat esnasında.

FETHİ B. (Gümüşhane) - Filvaki ıslahattan evvel Mösyö Rist'in verdiği raporda bu rakamlar bulunabilir. Çünkü; o zaman Romanya'nın vaziyeti maliyesi ve vaziyeti iktisadiyesi bu gün bizim vaziyeti maliyemizin ve vaziyeti iktisadiyemizin aynıdır. İşte benim iddiam; bizim içinde bulunduğumuz bugünkü vaziyetten kurtulmamız için esash tedbir almaktır. İstikrarı temin etmek için ciddi ve esash tedbirler almak lâzımdır. Her halde muhterem refikamız, Romanya'da bugünkü faizin ne kadar olduğunu öğrenmek isteseydi, telefonla bir bankaya müracaat ederler ve tahkik edebilirlerdi. Her halde resmî iskonto dedikleri gibi % 20 değil, % 9 raddesindedir. Binaenaleyh emniyetli bankalar her vakit % 9 la kolaylıkla para temin edebilirler. Vaziyet öyle değildir.

Efendiler; bu kanunu geçirmek için Hükümetin Meclisi fevkalâde surette ictimaa davet etmesini de basiretkârlıkları için pek büyük bir delil olarak görmüyorum. Çünkü; efendiler! Bu kanunu mucip olan hadise; fazla miktarda piyasaya İngiliz lirasının gelmesi hâdisesi, her sene tekerrür eden bir hâdisedir. Bunu, tekerrürü zamanına kadar beklemek icap etmez, 3-4 ay evvel bu hâdise pek âlâ kolaylıkla tahmin edilebilirdi. Böyle bir hâdisenin tekevvün edeceğini Maliye Vekili Beyefendinin pek âlâ tahmin etmesi iktiza ederdi. Çünkü; buradaki kanaatlerinden anlaşılacağı veçhile ithalâtımız geçen seneye nisbetle fevkalâde ve mühim miktarda tenakus etmiştir. Yeni gümrük kanunu mucibince ve ihracat dolaşısıyla memleketimize dahil olacak İngiliz lirasına ecnebî dövizli (absorbe) edecek kadar ihracatımız yoktur. Bu Maliye vekâletince malûm olan bir keyfiyet idi. Malûm değilse gümrük istatistiklerine bakmak kâfi gelecekti. Filhakıka ithalât ticaretimiz 1925 senesinde 241 milyon 6 yüz bin lira, kesirsiz yuvarlak rakam arz ediyorum, 1926 senesinde 234 700 000 lira; 1927 senesinde 211 400 000 lira; 1928 senesinde 223 500 000 lira; 1929 senesinde gümrük kanununa takaddüm eden aylarla onu müteakip aylarda 256 000 000 liradan ibarettir. Binaenaleyh buyurdukları gibi o sene yüz milyon fazla ithalât yapılmış değildir. Yalnız 33 milyon bir fark görülmektedir. 1929 senesinde 256 milyonluk ithalât yapıldı. 1930

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

senesinin ilk altı ayı zarfında tabii tekmil sene için istatistik almağa imkân yoktur. 68 milyon ithalât ticareti olmuştur. 1929 senesinin ilk altı ayı zarfında buna mukabil 121 milyon 400 bin lira ithalât yapılmıştır. Binaenaleyh geçen senenin ilk altı ayı ile bu senenin ilk altı ayı zarfındaki ithalât arasında 52 milyon 300 bin liralık bir noksan vardır. Bu noksan ithalâta elbette gümrük tarifesinin tesiri olmuştur. Fakat buna âmil olan yalnız bu mudur? Bu cihet de şayanı tetkiktir ve zannederim ki; halkın iştira kabiliyetinin azalmış olması da, bu ithalât ticaretinin azalmasını mucip olmuştur. Vakıa ithalâtın azalmış olması tediyе muvazenesini temin edeceği itibarile şayanı memnuniyettir. Fakat acaba geçen sene ile bu sene zarfında, dahildeki fabrikalarımız ve yahut dahili masnuatımız 52 milyon liralık bir iş yapabilecek kadar piyasaya mal çıkarmış mıdır; yoksa halkın ithalât yapmak hususundaki iştira kabiliyetinin azalması, bu suretle ithalât ticaretinin azalmasına mı sebep olmuştur? Bunu da tetkik etmek lâzımdır. Bunda zannederim ki, her iki cihetin de tesiri olmuştur. Bilhassa halkın iştira kabiliyetinin azalmış olması buna en büyük bir âmildir. Bu meydanda iken efendiler; yani bu seneki ithalâtımızın bu kadar az olacağı meydanda iken, bunu haziran ayında Meclise izin verilmezden evvel tetkik etmeğe imkân yok muydu?

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) – Mektep talebesi değiliz. İzinle gitmeyiz biz.

FETHİ B. (Gümüşane) – Affedersiniz o maksatla söylemedim. Öyle bir sui maksat hatırdan geçmemiştir. Ondan sonra efendiler Hükûmetçe de pek alâ malûmdur ki haziran ayında konsorsiyum vardı, millî paramızı koruma kanunu vardı. Binaenaleyh mahsulât zamanında memlekete girecek olan ecnebi dövizi kolaylıkla absorbe edilmeyecektir. Bu itibarla bunu o zaman derpiş edip kanun yapmak daha muvafık olurdu. Bu kanun için meclisi fevkalâde bir surette içtima davet etmek ve halkı, Hükûmet karşılıksız para mı çıkarıyor gibi birtakım endişeye düşürmek caiz midir?

ALİ SAİP BEY (Urfa) – Bu vesile ile zati âlinizi dinlemiş olduk.

FETHİ BEY (Gümüşane) – Biraz daha beklileyebilirsiniz.

Arkadaşlar; biz bu kanuna rey vereceğiz. Üç noktai nazardan rey vereceğiz. Evvel emirde bu kanun bir istikrarı temin eder. Muvakkat de olsa paramızın istikrarını temin eder. Fırkamızın prensiplerinde, paramızın istikrarını temin için ciddi ve esash tetbir almak en esash bir mesele olarak dahildir. Bu itibarla bu kanuna rey vereceğiz. Fakat bu kanuna rey vermemiz, Hükûmetin bütün siyasetine itimat ettiğimizi ifade etmez. O mânâda telâkki buyurmamanızı rica ederim.

Efkârı umumiyyede bu kanunun paramızı hiç bir suretle tehlikeye düşürmediğini alenen göstermek için fırkamız fırkanızla beraber birleşerek rey vermeyi de memleketin menfaatine muvafık görmüştür. O noktai nazardan da rey vereceğiz. Sonra efendiler, yaptığımız muhalefet şuursuz bir muhalefet değildir. Memleketin menfaatine muvafık olan tedbirler geldiği zaman fırkamız bu tedbirleri her türlü muhalefet fikrinden azade olarak kabul eder. Bunu da efkârı umumiyyeye göstermek için bu kanuna rey vereceğiz arkadaşlar. Mütaleatım bundan ibarettir.

MALİYE VEKİLİ SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) – Muhalif parti lideri Fethi Beyefendi Hükûmetin istifa edeceği şayiasına istinaden, Hükûmet madem ki is-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

tifa edeceklerdir, onun için esaslı programları hakkında söz söylemek zarureti hissetmiyorum, bir daha, Hükûmete programlarını görüp icraatını ondan sonra tenkit edeceğim, buyurdular. Zannedirim ki bundan kastları; Hükûmet istifa ederse, bütün kusurları bundan ibaret, orta yerde başka bir mesele kalmıyacaktır demek olacaktır. Çünkü biz arkadaşlar, samimî kanaatlerimizi son gün dahi icra ederiz. Ve samimî kanaatlerimizi düşüldükten sonra dahi nihayete kadar müdafaa etmek cesaretini kendimizde görenlerdeniz. (Alkışlar) Kanunu bittabi Fethi Beyefendi her akli selim sahibinin söyleyeceği sözlerle takviye ettiler. Bundan dolayı kendilerine teşekkür ederim. Hakikaten kanunumuz nadir kanunlardandır. Ve efkârı umumiyede muhalif, muvafık, dahilde ve hariçte, hatta muhtelif cereyanlara tabi muhtelif bankalar nezdinde aynı müşahede ve aynı zaviye altında görünüyor. Yalnız kanunun hututu aslıyesine böylece temas ederken, öyle tahmin ediyorum ki bu kanuna Hükûmetin lüzumundan fazla bir kıymet ve mahiyet atfettiğini Fethi Beyefendi istidlâl eder gibi olmuşlar. Biz bu kanunla, geçen sene huzurunuzda teklif ettiğimiz gibi giriştiğimiz uzun ve çetin bir mücadelenin nihayet ikinci safhasında bulunuyoruz. Arkadaşlar, iktisadî meseleler öyle meselelerdir ki; bunları bir darbel kalemle, bir tek maddei kanuniye ile, bir emir ile, bir işaretle tebdil etmenin imkânı yoktur. Bütün harekâtı iktisadiyede muhtelif tecrübelerin verdiği mahsulleri birer birer gördükten sonradır ki hedefe doğru yaklaşmakta olduğumuz kanaati bizlerde tekevvün eder. Ve safha safha mücadeleyi hedefe kadar götürmüş oluruz. Fethi Beyefendi pek âlâ bilirler ki, dahili bünyesi çok az hırpalanmış ve harpten muzaffer çıkmış ve muzafferiyetin bir çok semerelerini de tevali eden seneler zarfında toplamış olan Fransa, kuvvetli iktisadiyatına rağmen harpten sonra tam on sene zarfında yani bundan iki sene evvel parasında istikrar yapabilmıştır. Fethi Beyefendi, bizde bu istikrar bundan iki sene evvel yapılabildi, fakat tedbir alınma-mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır. On sene mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır. On seneden sonradır ki parasını istikrar yoluna sevketsin ve kanunen istikrar yapabilmek kuvvetini kendisinde bulmuştur. Çok daha kısır topraklar üstünde, çok daha cılız şeraiti iktisadiye altında çalışan arkadaşlarımızın ise, seneler zarfında kaydettikleri neticeyi çok ümit ediyorum ki takdir buyuracaklardı. Bunu bizden esirgediler. Rakamlar arasındaki münakaşalara gelince : Filhakika arkadaşlar, huzurunuzda, dört ay kadar az bir zaman zarfında yüz milyonluk fazla mal geldi sözünü tekrar etmiştim. Burada bulunan ve memleket harekâtı iktisadiyesini yakından takip etmiş olan arkadaşlar pek âlâ bu sözümün hakiki manasının ne demek olduğunu tamamen anladılar. Ben demedim ki, bir sene içinde yüz milyon liralık fazla bir mal aldık. Ben dedim ki, dört ay içinde yüz milyon liralık fazla bir mal aldık. Bu cereyana memleket efkârı umumiyesi müteaddit defalar temas etmişti. Bunlardan birisi tarife kanunu yapılırken muhtelif tüccarlarımız, muhtelif mütehasıslarımız acaba hacim ve sıklık üzerinden alınacak olan resim kıymete nisbet edilirse, aldığımız resmin kıymetine nazaran nisbeti kaç derecededir. Uzun hesaplardan sonra varılan kanaat bittabi bir az ihtimalî olmakla beraber % 10 ilâ 11 kıymeti arasında değişmekte olduğu şeklinde idi. Hatta tarifeye ait kanunun en kuvvetli esbabı mucibestini bu nokta teşkil ediyordu. Bıdayeten % 19, % 20

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

arasında bir nisbet dairesinde resim almak için, hacimler üzerine sıklıklar üzerine konmuş olan resmin bu defa aynı nisbete vasıl olmak için beher okkasına, beher hacmine ne kadar resim koymuş olalım ki tarifeyi ilk yaptığımız zaman almakta olduğumuz resmi bundan sonra da almış olalım. Çünkü hiç bir suretle istemedik ki memnuiyetkâr bir sahaya geçelim ve dünya ile rabitamızı ve alâkımızı keselim. Asla böyle bir düşüncemiz yoktu, o kadar yoktu ki nihayet tarifemiz için düşündüğümüz hedef kıymetini geçen, % 19 ve % 20 üzerinden bir vergi alalım vaziyetinden ibaret idi. Bittabi bu (% 19) ve (% 20) yı tespit ederken memleket mamulâtı dahiliyesini himaye edebilmek için bazı yerlere hiç zam yapmadık. Bazı yerlerde hatta tenzilât yaptık. Bazı yerlerde de kâfi miktarda zam yaptık. Bu resimlerin yekûnu umumisidir ki (% 20) derecesinde resim alır vaziyetine yeniden bizi geçirdi. İşte bu fikir konuşulurken anlaşıldı ki bu memlekette resim olarak gümrüklerden aldığımız verginin yekûnu kıymetinin (% 10)u nisbetindedir ve Maliye vekâleti dört ay zarfında tahsil ettiği vergilerin yekûnu umumisine nazaran on buçuk ilâ on bir milyon lira kadar bir fazla varidat almıştı. Yani sadece dört ay içinde rûsum şeklinde gümrüklerce 10 milyon liralık kadar bir ithalât olmuştur. Bunun yekûnu umumisi de biraz evvel arzettiğim nisbet göz önüne getirilirse görülür ki 10 milyon fazla bir resim almanız için yüz milyon liralık fazla bir malın içerteğe girmiş olması lâzımdır. Resim alınan mallar fazla girmiş ise belki sıklıkları ve saire itibarile 110 milyon olabilir. Belki 95 milyon lira olabilir. Fakat tamamen yüz milyon olmak ihtimali de vardır. (95) milyonla (110) milyon arasında bir rakam tasavvur etmek icap eder. Yoksa Fethi Beyefendinin işaret ettiği gibi bütün fazlalığın yekûnu umumisi 30 milyon liradan ibaret değildir. Çünkü gümrükten dört ay zarfında almış olduğumuz fazla varidatı, müteakip aylar yavaş yavaş ve kemirilmek suretile (11) milyonluk varidata muadil olacak dereceye getirmiştir.

Demek ki arzettiğim rakam ilk senenin dört ayı içinde vaki olan bir tehacümü ifade etmekte idi. Ve bu zaviye altında her kim müşahede ve tetkik ederse arzettiğim rakamdan uzaklaşmaz; arzettiğim rakam hakikatı ifade eder. Senenin sekiz ayı tedricen bu rakamları artırmıştır. Fisering'in bir raporu vardı ve bu rapor eskârı umumiyeden gizli tutulmaktadır. Ben soruyorum. Efendiler, Osmanlı Bankasının mah olan bir raporu Maliye vekili neşretmek hakkını haiz midir? Soruyorum. (Değildir sesleri)

YUNUS NADİ B. (Muğla) – Rapor İş Bankasıdır.

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (Devamlı) – Ben Osmanlı Bankasının, Doyçebankın hususî bir malını nasıl elinden alıp eskârı umumiyeye neşretmek hakkını haiz olabilirim? Ve ben; Maliye vekâletinin en yakınında bulunan ve aynı istiklâle malik olduğuna emin olduğum Türk müesseselerinin mah olan raporları da eskârı umumiyeye neşretmek hakkının Maliye vekâletinde bulunmadığına kani olan bir adamım. Maamafih arkadaşlar; sadece İş Bankasının mah olan bu vesikanın neşir ve ilân edilebilmesi için, Fethi Beye teklif ediyorum, benimle beraber gelsin, Celâl Bey Efendi kabul buyurursa neşir ve ilân edelim. Görülecektir ki bu raporda neşir ve ilân edildiği zaman kendi davalarını takviyeden ziyade zayıflattıracak vesika bulunacaktır. Müller'in raporuna gelince: Arkadaşlar;

Devlet idaresinde zaman zaman bir çok adamlar bir çok kıymetli sözler söylerler. Her söylenen sözü hakikatı mutlaka ve mahza telâkki ederek derhal tatbika geçmek bir az ihtiyatsız adamların, bir az kendi kafasından ziyade başkalarının fikirlerine tevdi nefseden kimselerin kârıdır. (*Bravo sesleri alkışlar*). Bizce, herhangi bir rapor üzerinde uzun tetkikat yapmadan, onun hakkında şahsî, vicdanî kanaatlerimiz tebellür etmeden, onun icra safhasına konulmasında hayırdan ziyade tehlike olur kanaati vardır. (*Alkışlar*) Maliye vekâletinde ve diğer vekâletlerde bu kabîl bir çok vesikalar vardır ve ben size söylüyeyim; ne için ilân etmediniz diyen adamlardan rica ediyorum. Ben henüz İstanbul'dan hareket etmezden evvel gazetelere beyanat yaptım hiç bir mahzur yoktur, ilân edilebilir dedim. Beni bunun için mi muaheze ediyorlar. Bunu ne için nazarı itibara almıyorlar. Bu raporu bir çok arkadaşlara okutmakla beraber ve nihayet Avrupa'ya giderken dahi ilânda bir mahzur olmadığını söyledim. Gazeteleri çok yakından takip eden Ahmet Bey arkadaşımız ne için bunu nazarı itibara almıyorlar? Bilhassa arkadaşlar paramızın kıymeti üzerinde vaki olan harekât münasebetile meclisi davet edişimiz -cümleyi aynen aldım- basiretkârane hareket değildir, buyurdular. Arkadaşlar! Meclis salâhiyetlerine karşı bütün teyakkuz ve itibahımızla, bütün hasasiyetimizi muhafaza ettük, en ufak şüphe ve tereddüt hasıl olduğu zaman onu kendi kafamızla kendi salâhiyetimizle değil, doğrudan doğruya bu milletin mümessili olan Büyük Meclisin marifetile halletmek cihetini teemmül ettik. Şimdiye kadar böyle olduğu gibi bundan sonra da mütemadiyen böyle olacaktır ve bunun başka türlü olacağını tasavvur etmek doğru olamaz, eğer biz bu hadiseyi dört ay evvel görmemişsek, ben soruyorum, bu hadiseyi değil Türkiye'de, hatta dünyada görebilmiş kaç kişi vardır? Bir hadise ki 16 Ağustos'a kadar mütemadiyen malîyenin sarfettiği İngiliz liralari ile tutunmuştur. Önümüzdeki ağustosun (16) sına kadar biz mütemadiyen İngiliz lirası vermişiz. Maliye bu hususta bir buçuk, iki milyona yakın İngiliz lirası vermiştir, konsorsiyum (200) bin İngiliz lirası vermiştir, konsorsiyum (200) bin İngiliz lirası vermiştir. Devletin bir çok ihtiyaçları tehîr edilmiştir. Bütün bu tehîrat ve takyidat, bütün bu külfetler karşısında bir ay sonra iki ay sonra, beş ay sonra manzaranın tamamen tahavvül edebileceğini kestirebilmek mümkün müdür? Zannederim ki Fethi Bey Efendi de bunu kestirememekten mütevellit Maliye vekilinin kusurunu mazur görecektir kadar insafıdır. Arkadaşlar; bittabi bazı lakırdılar vardır ki onun doğruluğunu, eğriliğini tamamen ölçmek imkânı yoktur. Fethi Bey Efendi bir sene evvelki ithalâtla bir sene sonraki ithalât arasındaki (50) milyon liralık farkı kaydettikten sonra bunun en belli başlı sebeplerinden birisi de halkın ıstıra kabiliyetinin azalmış olması ve memlekette tutunmuş olan para üzerinde ve diğer mesail üzerindeki tedbirlerin bir netice zaruriyesidir. Maalesef biraz evvel söylenilen erkam ile bunu karşılamak imkânı yoktur, bu öyle bir sözdür ki tamamen aksî dahi doğru olabilir. Memleketin ıstıra kuvveti artmıştır. Çünkü memleket mamulât ve masnuatı memleket dahilinde o kadar çok sarfedilmiştir ki bizi haricî emtiasından oldukça kuvvetli miktarda müstağni bırakmağa başlamıştır.

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (Devamla) – Arkadaşlar, iflâslardan bahıs buyuruyorlar. Memleket malîyesi ve memleket iktisadiyatı büyük bir tehli-

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

ke ile karşı karşıya geldiği zaman... Benim sözümdür. Ağaoğlu beni kendi sözümlerle tutmak için söylüyor. Bunun için arzi cevap ediyorum. Büyük bir tehlike ile karşı karşıya gelmiştir. Arzettiğim gibi bir milletin malî istiklâline hasım olan devletlerin, zehirli adamların propagandasıyla bir boydan öbür boya kadar etmişlerdi. Beş ay sonra lâzım olan İngiliz lirası bir yanık bir alev memleketin her tarafını sarmıştır. Manisa'dan köylüler ceplerindeki dört kuruşu İngiliz lirasına tahvil etmek için İzmir'e şıtap etmişlerdi. Beş ay sonra lâzım olan İngiliz lirasını bu günden satın almak için pek fazla tehâlük göstermişlerdi. Bu panik devresinde derhal âcıl tedbirler almak lâzım geliyordu. Bu tedbirlerden en mühimleri maliyenin ve müessesatı maliyenin bankalar nezdindeki mevduatını geri çekmekti. Çünkü her şeyi harice terhin ederek Türk parası tedarik ve bununla İngiliz lirası temin yoluna gidiliyordu. İcap ediyordu ki Türk parasının nedreti bu memlekette kendisini hissettirsin, her arayan Türk parasını bulmasın ve netice olarak İngiliz lirası talepleri azalsın, aldığımız bir çok tedbirler arasında bu tedbiri de en acil ve en müessir bir tedbir olmak üzere derpiş ettik. Bütün memlekette bu tedbiri ahrken düşündük ki arzu ettikleri parayı gösterdikleri teminat mukabilinde bulamıyan büyük bazı tacirlerimiz maalesef çok müşkülâtla başbaşa kalacak ve belki bunların içinde bazıları da iflas etmek zaruretinin duyacaklar idi. Fakat arkadaşlar bütün milletin parasını batırmak ve bütün bir milletin iktisadiyatı sıfıra doğru giderken onu durdurmak için yapmış olduğumuz fedakârlık, emin olabilirsiniz ki, herhangi bir memlekette bu tedbirleri tatbik etmiş olan devletlerin istedikleri fedakârlıktan çok daha az bir fedakârlıktır. Bu tedbirleri almış olan büyük bir memleket benim arzettiğim manada büyük vergiler tarhetti. Halkın elinden parayı alabilmek ve parayı durdurabilmek için bin bir tedbir arasında böyle bir tedbire müracaat ettim. Bunun neticesi belki diğer esbap ve sevak arasında bazı iflâslar da vaki olmuş, nihayet unutmayınız ki, iflâslar vaki olan memleketin iktisadiyatı behemehâl çürük demek değildir. Çok memleketler vardır ki iflâs kıl altında saklarlar. Onlar ateş üstünde gezen insanlardır. Bizim memleketimizde mahkemelerimiz, bizim memleketimizde malî müesseselerimiz hakikî iflâs ettirilmesi lâzım gelen adamları iflâsa sevk ediyorlarsa, hakikî vazifelerini yapıyorlar demektir. Çünkü iktisadiyatı sağlam bir yerde ateş üstünde bulundurup ta yarın bunların hepsine birden patlak verdirmektense bunların hakikatini ammenin gözü önünde tutarak hakikî krediye malik olan adamları borsada çalışır bir vaziyete sokmak, öyle zannediyorum ki kendilerinin dahi arzu ettiği bir netice olmak lâzım gelir.

AĞAOĞLU AHMET B. - Anlamadık.

MALİYE VEKİLİ - Türkçe tahsiline gidersiniz (*Bravo sesleri*).

Muhterem arkadaşlarım, hakikaten çıkarmakta olduğumuz kanun, efkârı umumiyeye dahi bilmelidir ki girmiş olduğumuz mücadelenin ikinci safhasını teşkil eder. Ve ikinci safhasında mücadeleye girerken birinci safha aynı zamanda bitmişti. Maamafih aldığımız tedbirler ile burada müsaade edeceğimiz tedbirler ve istikbalde alacağımız tedbirlerle mütemadiyen hedefimize ve paramızın istikrarına doğru yürüyeceğiz. Bu tedbirleri aynı istikrar telâkki etmek ve hakikî istikrarın artık el ile tutulacağını iddia etmek gibi bir tafrafuruşluk yapmadık. Fakat ka-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

naatımız şudur ki hesaplı ve müsbet bir yolda yürüyoruz. Varacağımız netice behemehal fîlî bir istikrar ve ondan sonra da hukukî ve kanunî bir istikrardır. Yalnız bir cümlelerine atfen şunu söyleyeyim ki bu hakikî istikrara vardığımız gün dahi her elindeki kâğıdı götüren adam mukabilindeki altını alacak değildir. Fethî Beyefendi pek âlâ bilirler ki ne Fransa'da ve ne de dünyanın her hangi bir yerinde her isteyen adam cebindeki kâğıdı, hatta istikrardan sonra altına tahvil edemez. Yalnız bazı kuyut ve şurut tahtında altın ihracatı müsaadesi vardır ki bu dahi bizim memleketimizde aynı şekilde olacaktır. Binaenaleyh cebinde her kâğıt taşıyan bir adam istediği zaman altın alabilecektir. Bu öyle bir hayaldir ki dünya cennetinde kalmadı. (*Bravo sesleri, alkışlar*)

FETHÎ B. – Ben de aksini iddia etmedim.

NAİM HAZIM B. (Konya) – Efendim; Fethî Beyefendi ilk sözleri ile Hükûmete büyük tarizler yaparken bize de fevkalâde bir gaflet isnadında bulundu. Meclis Âzası Müller'in raporunu görmeli ve okumalı idi buyurdular. Meclis Âzası Müller'in raporunu okumuş ve görmüştür. Memleketin iktisadiyatı ile, en derin yarısı ile alâkadar olan bu gibi işlerde emin olsunlar ki bigâne bulunmuyoruz. Yalnız çok tetkikli ve çok kıymetli diye ballandırdıkları bu rapor maliyecî arkadaşların ifadelerine bakılırsa o kadar kıymetli değildir. Ben bunlardan bahsetmiyeceğim. Yalnız dairi intihabiyeme taallûk eden yanlış bir tetkikden bahsedeceğim. Müller, Devlet işlerinde münakasasının bazan muzır olabileceğinden bahsettiği sırada Konya elektrik istasyonunu misal getiriyor. Ve diyor ki Konya elektrik istasyonu çok ağır münakasa şeraitine tabi tutulduğu için bir kaç gün geçtikten sonra artık bir daha açılmıyacak bir hale gelmiştir. Çok kıymetli menbalardan, çok derin tetkikli esaslardan mülhem olduğunu zannettiğim Müller'in, kuvvetini sudan alarak işliyecek olan ve su bulundukça ilânihaye işliyecek olan bir elektrik istasyonunun üç beş gün muattal kaldığını görerek artık işlemeyecek bir hale geldiğini söylediğini görünce bunun muntazam bir rapor olmadığını anladım. Müller'in raporuna rağmen Konya elektrik istasyonu işliyor. Yalnız şunu arz edeyim ki Müller'in raporunun işliyeceğinden ümidim yoktur.

FETHÎ B. (Gümüşane) – Muhterem arkadaşlar, ruznamemizde bulunan kanun hakkında beyanatta bulunurken maliyemize bir kaç noktada dokundum. Temas ve izahatımın Muhterem Maliye Vekili Beyefendiyi ziyadesile asabileştirmiş olduğunu görüyorum. Efendiler, anlaşılıyor ki, şimdiye kadar böyle muhalefet fikri ile kendi siyasetine ve kendi kanunlarına pek o kadar itiraz dinlememişlerdir. Fakat bundan böyle kendilerini temin ederim ki maksadımıza ve siyasetimize muvafık ve memleketin menfaatine mutabık görmediğimiz bilcümle teklifatı kemali samimiyetle ve kemali ciddiyetle tenkit edeceğiz. Bundan dolayı kendilerinin asabiyetini beyhude yere israf etmemelerini rica ederim. Sükûnetlerini muhafaza etmelerini tekrar ederim. Takdirlerimizi esirgemiş olduğumuzdan naşı bizi tekdir buyurdular, kabahat bizde değil, kanunlarını takdir ettik, fakat siyaseti umumiyesini, Hükûmetin maliyemizde yapmış olduğu siyaseti reddetmek benim ve hatta bir çoklarınızın bile maksadına ve fikrine muvafıktır. (*Hayır sesleri*).

Hakikatı saklamıyalım arkadaşlar. Bunu memleket anlamalı... Efendiler, gümrük istatistiklerini size arzettiğim zaman Maliye Vekili Beyefendinin verdiği

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

rakamla istatistikler arasında mevcut olan rakamı, izah etmiştim. Maliye Vekili Beyefendi bu tezime uzun bir cevap veriyorlar. Evvelce bu cevabın hiç olmazsa yarısını ve bu izahatın hiç olmazsa bir kısmını vermiş olsalardı bu suale hiç haccet kalmazdı. Kendi ifadelerinde bir sene zarfında yüz milyon lira fark olduğunu söylediler. Dört ay şöyle oldu, ondan sonraki aylarda da böyle oldu. Buna dair vaktile hiç bir izahatta bulunmuş değillerdi. Halbuki bunları izah etselerdi ayrıca bu noktayı zikretmeğe lüzum kalmazdı.

MAZHAR MÜFİT B. (Denizli) – Yavaş yavaş anlıyorsunuz.

FETHİ B. (Gümüşane) – Anlaşıyor ki, Mazhar Müfit Bey biraderimiz bulunduğumuz mebhaste katiiyen değildir. Başka vadidedir.

MAZHAR MÜFİT B. (Denizli) – Sözlerinizi dinleyip dinlememek bence müsaavidir. Esasen hiç bir şey anlamıyorum.

FETHİ B. (Devamla) – Pek müsavi olmadığı şundan anlaşıyor ki mütemadiyen yerinizde sözümü kesmek için uğraşıyorsunuz. Efendiler; bundan evvelki sözlerimle daha çok Müller'in raporunun Meclise tevdi edilmemesinden bahsetmiştim. Fisering'in raporu üzerine aslâ ısrar etmemiştim. Müller'in raporu üzerine beyanatta bulunmuştum. Maliye Vekili Muhterem Saracoğlu Şükrü Bey diyorlar ki "Avrupaya giderken beyanatta bulundum ve dedim ki neşrinde mahzur yoktur." O zaman neşrinde mahzur görmüyorlardı, o halde o zaman bu raporu daha önceden Meclise tevdi etmekte faide görmeleri iktiza ederdi, tevdi edilmiş midir? Edilmişse tenvir ediniz, sözümü geri alacağım. Edilmemişse, Hazım Bey biraderimizin sözleri varit olamaz. Meclis içtimaa davet edilmiyerek tatilden evvel vaziyetin nazarı dikkate alınması icap edeceği hakkındaki sözlerime, "memleketimize ihracat zamanında fazla miktarda ecnebi dövizi gelebileceğini tahmin etmek gayet müşkül olduğunu ve değil burada, hiç bir yerde tahmin etmek mümkün olmadığını, beyan buyurdular zannederim. Evvelce sarahatle söyledim, bu her sene tekerrür eden bir hâdisedir. Bu hâdisenin ehemmiyetini teyit eden iki dane mühim vak'a vardır. O da konsorsiyum mevcudiyeti ve bu seneki ithalât ticaretimizin mefkudiyetidir. Bunlar meydandadır. Mayıs ayında, haziran ayında, malûm olan bu aylarda zuhur edecek hadiseyi tahmin etmek herkesin kârîdîr. Belki mübalâğa ediyorum, maliyemizde bilhassa paramızın kıymetini muhafaza etmekle mükellef olan makamat bu kıymeti tahmin etmek, takdir etmek vazifesiyle mükelleftir. Arkadaşlar, bu yapılmadı, ne oldu? Buyurdular ki Hükûmetin bîcümle paraları İngiliz mübayaatına sarfolundu, daha ne oldu. Ziraat Bankasında ve birçok şubelerinde mevcut paraları tamamen İngiliz mübayaasına tahsis olundu, binaenaleyh zürra kredisiz kaldı, bir takım murabahacıların elinde kıvrandı durdu. İhtiyacat, zürrai tazyik etti. Bunu takdir etmemek icap eder miydi? Geçen seneki panik esnasında Hükûmetin, aldığı tedbirlerle adeta kendisi de Türk parası kullanmamak için tedbir aldığını ifade ettiler, bu mümkün değildir efendiler, herkesin cebindeki para, bankada mevcut olan parası yine mevcuttur, mahfuzdur. Bu olsa olsa krediyi kesmeğe matuf bir tedbirdir. Akıl sahibi insanların kredi vererek İngiliz parası alacağını, trade ve basiret sahibi, akıl sahibi insanların kredi alarak yüzde yirmi İngiliz lirası faiz vererek İngiliz lirası mübayaadeceklerini zannetmiyorum. "Memlekette tevali ve teakup eden iflâsların zuhuru mütalealarınca büsbütün bir mahzur değildir, belki de bir faidedir" buyurdular.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) – Her zaman ve behemehal mahzur değildir dedim.

FETHİ B. (Gümüşane) Devamla – Evet, her zaman mahzurlu bir şey olamaz, dediler. Belki de böyledir. Evvelce kendileri de zikretmiştir ki kavanini iktisadiye her hangi bir emirle tebdil olunamaz memlekette iflaslar varsa bu veya şu mülahazalardan naşı değildir. Memlekette ticaretin iktisadiyatın ileri gitmemesinden münbais olan bir hadisenin neticesinden ibarettir. Yoksa bunu memleket için bir eyilik saymak ve bunu bir Maliye Vekilinin ağzından işitmek bence hayret oluncak bir şeydir.

CELÂL B. (İzmir) – Muhterem arkadaşlar; Hükümetimizin, her zaman Türk parasını düşürmemek için ittihaz ettiği tedbirlerle karşımıza gelirken ve biz buna alışmış iken bu gün o Türk parasının fazla kıymetlenmemesi için karşımıza çıkmış olmağdaki kıymetini Huzuru Âlınızda sükûtila geçiştirmeyi münasip görmemişdim. Bu kayda şayan ve hatta teşekkürle ve minnetle zikre şayan bir hadisedir. Türk parasının tenezzül etmiş olması nasıl memleketin zararına ise lüzumundan fazla kıymet ihraz etmiş olması da aynı suretle zararı muciptir. Hükümet, memleketin ithalât ve ihracatı arasında mütevasız bir vaziyet ihdas etmek için tenezzülü de tereffüü de memleketin menafii lehine muvafık bir surette elinde tutmak ve zaptetmek istiyor. İşte bu kanun bu maksatlardır ki huzurunuzda gelmiştir. Kanun heyeti umumiyesile kabul edilmiş olduğu için bundan uzun boylu bahsederek Heyeti Aliyenizi tasdi edecek değilim. Yalnız kanunun alelacele Meclisi Âlinize sevkindeki gördüğüm esbap nedir? Bu bir; ikincisi de şimdîye kadar paramızın istikrarının neden vücuda getirilmediği hakkındaki fikir ve mütealelalarımız ki bunları arzedeceğim ve surf bu maksadı tenvir için söz almış bulunuyorum. Filvaki Meclisi Âlinizin intizar olunmadık bir zamanda fevkalâde bir içtimaa davet olunması bir hadisei mühimmedir ve halk bunu böyle telakki etmekte şüphesiz mazurdur. Fakat efendiler; memleketin geçen seneki iktisadi vaziyetile bugün içinde bulunduğumuz iktisadi vaziyeti göz önüne getirir ve bunu tetkik edersek bunun bir zaruret olduğunu teslim etmekte asla gecikmeyiz ve hadisatın bir az içinde olanlar bunu bir ayak evvel görmek imkânına maliktiler. Borsamıza fazla döviz arzolanıyor ve bu suretle millî paramız kıymetleniyor. Bunun sebebi nedir? Geçen sene ve bu mevsime ait olan döviz arzının istatistiklerini tetkik ettiğimiz zaman görülür ki geçen senenin arzı ile bu sene arzı arasında lehde mühim fark vardır. Bunu vücuda getiren iktisadi sebep nedir? Geçen sene ihracat mahsulâtımızı maalesef vakti zamanında satamadık. Vakti zamanında satamadık dediğim zaman bunun elde olduğunu asla kabul etmezsiniz zannederim. Buna eminim. Yani ihracat tacirleri vaktile piyasaya çıkıp mallarımızı alıp sevketmemişlerdir. Efendiler; bu sene şükranla kaydedilecek mühim bir hadisedir. İzmir ve havalisinde yirmi milyon kiloya karışık istihşâl olunan tütünlerin azamî miktarı satılmıştır. (Çok doğru sesler). Ve bu suretle müstahsilin cebine mühim miktarda para girmiştir. Mahsulümüzün miktarı yüksek olması ile beraber keyfiyeti dahi çok mükemmeldir. Bu itibarla satışımızın flatı geçen seneye nazaran daha âlidir. Ve zürraam daha lehindedir. Şu halde satışların böyle birdenbire yapılmış olması, geçen senelere nazaran borsaya fazla döviz arzını intaç etti. Şu halde madem ki paramızın az çok bir raddede tutulmuş olması fazla temevvüç gös-

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

termemiş bulunması memleketin menafî lehinedir. Binaenaleyh Hükûmetin burada ittihazı tedbir etmesi kadar ve bu kanunu bir an evvel tanzim edip teessüs etmiş olan muvazeneyi bozmamak için Heyeti Muhteremenizi davet etmesi kadar tabii bir şey görmüyorum efendim.

Efendiler, hepiniz bilirsiniz ki paralarının istikrarına ait diğer Devletler evvelâ 8-10 sene muntazam mesai sarfetmişlerdir ve hatta paraları fiilen istikrar kesp ettiği zaman dahi, kanunî istikrara gitmiyerek bir iki sene o fi'li istikrarı müşahade altında bulundurmamak lüzumunu hissetmişlerdir. Bu ihtiyatkâr hareketin neticesi nedir efendiler, yanlış adım bütün memleketin servetini felakete sürükleyebilir ve nitekim istikrar için lüzumundan evvel, yani istikrar fi'li olgun bir hale gelmezden evvel istikrar yapmak gayretinde bulunan milletler ezcümle Belçikanın bu hareketi kendisine 75 milyon dolara mal olmuştur. Türk milletinin olgun olmayan bir hadise üzerinde tecrübe yapmağa asla niyeti yoktur ve olmamalıdır. (Bravo sesleri) bazı mütehassıslar bu mesele üzerinde o kadar ısrarla bahsederler ki kendilerinin bu tenkitlerini Huzuru Âlinizde şimdi arzedeceğim : Meselâ : Bir hastanız vardır, hastanın bulunduğu odanın dereceli hararetini 20 veya 25'de bulundurmamak istiyorsunuz, fakat odanın tabii havası o raddede değil ve duvarda asılı duran mizanülharareyi buza sokmak veya ateşe göstermek gibi sun'î hareketlerle o odanın havası nasıl arzu olunan raddeye gelmezse istikrar için dahi yapılan hareketler aynı şeydir ve aynı neticeyi verebilir. (Bravo sesleri) Size bir çok misaller zikredebilirim: Çekoslovakya'da nasıl olmuştur. Bizzat Fransa'da nasıl yapılmıştır. Yunanistan'da nasıl yapılmıştır ve hatta Romanya'da nasıl acı (konsorsiyum) lar ki bu yazılmıştır. Bunu Huzuru Âlinizde isbat edebilirim, fakat herkesin malûmu olan şeylerle vaktinizi izaa etmek istemem. Asıl fi'li istikrar için lâzım olan şeraiti esasîye nedir, evvelâ bütçemizin samimî ve kat'î surette mütevazın olması lâzımdır. (Doğru sesleri) Burada ehemmiyetle görüştük, başımızdan istiklalimizi tehdit eden belâları defettikten sonra ilk kuvvetle sarıldığımız şey bütçe muvazenesidir efendiler ve bugün biliyoruz ki bütçemiz mütevazındır ve Hükûmetin tediyatı, gerek dahili ve gerek yeni harici borçlara karşı olan tediyatı muntazamdır. İstikrarın ikinci şeraitinden biri de, dahili borçların olmamasıdır. Fransızların (detflotant) dedikleri -ki biz bu noktâ nazardan da müsait bir vaziyetteyiz- ve mütehassısların ittifak ettikleri bir nokta vardır ki, sizin için bu (detflotant) asla mucibi endişe bir şey değildir. Yani miktarı azdır.

Üçüncü mesele efendiler, ticaret muvazenemizin tekâmül etmesi yani mütevazın olması keyfiyettir. Ticarî ve tediyeye muvazenesi hakkında Hükûmetimiz bize mükerreren bu kürsüden izahat vermiştir. Ciddiyetle tediyeye muvazenesi üzerinde ve bunun biz kat'î delillerini de borsada görmekteyiz.

Ticarî muvazenemize gelince efendiler maalesef yegâne aleyhımızde bulunan mesele budur, çünkü biz zirai memleketiz bütün istihsalâtımız, memlekete servet getiren, para getiren bütün mevadî ziraiyedir. Sanayi tekâmül etmiş bir millet gibi ithalât ve ihracatı kolaylıkla hesap edebilecek bir mevkiye değiliz. Maalesef bizden daha evvel istikrarını yapan milletler az çok ithalât ve ihracat üzerinde muntazam hesaplara ve muntazam istatistiklere istinat ediyorlardı. Çünkü sanayi memleketi olduğu için istihsal edebileceği miktar kendilerince az farkla malûm idi. Biz de ise efendiler, istihsalâtı ziraiye üzerine bir hesap yapmak hay-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

lıca müşküldür. Bir sene mahsulün az olması ve gelecek senenin mahsulatında feyiz ve bereket olması bizim istediğimiz muvazeneyi ihlâl eder. İşte bu noktadandır ki, ticarî muvazenemiz bizim aleyhimize bir manzara göstermektedir. Hepimiz biliyoruz ki bir çok kuraklık seneleri geçirdik, hepimiz biliyoruz ki mahsulatımız beynelmîlî borsalarda çok kuvvetli rekabete maruz kaldı. Fakat buna rağmen geçen her safha lehimizeyledir. Dahilî istihsalatımız günden güne çoğalmakta ve intizam altına alınmaktadır. Ve bu da bizi asla meymur edecek bir hal değildir. Şu halde demek istiyorum ki, fi'î istikrar ve onu takip edecek kanunî istikrar arzuya tabi değildir. İttihaz olunacak tedbirlerde tabiate karşı mücadele edileceği için bu; bizim yedi ihtiyarımızda değildir. Ve ancak bir an evvel o yola girmek lâzımdır. Hepimiz biliyoruz ki onun yolu üzerindeyiz ve şüphe yok ki muvaffakiyetle bunu temin edeceğiz. Maruzatım bundan ibarettir. (Alkışlar)

REMZİ B. (Sivas) - Efendim, bendenizin artık söz söylememe lüzum kalmadığını arzedeceğim. Çünkü Celâl Beyefendi bendenizin söylemek istediğini pek güzel söylediler. Bendeniz Avrupa ıktisat âlimlerinin bir memleket parasının istikrarı için yapılması icap eden şartların ne olduğunu, kabul etmekte müteffak kaldıkları şartları arzetmek istiyordum. Onu Celâl Beyefendi izah buyurdular. Evvelâ bir memlekette Devlet bütçesinin tevazünü lâzımdır. Bu bizde 1928 senesinden itibaren başlamıştır. Sonra dahilî borçların çok az olması lâzımdır. Daha sonra ticarî ithalât ihracat açığının hemen yok derecesine gelmesi lâzımdır. Binnetice tediyat bilançomuzun muvazeneli olması lâzımdır. Ondan sonra efendim fi'î istikrar lâzımdır. Daha sonra altın karşılık lâzımdır. Ecnebi dövizine karşılık lâzımdır. Ondan sonra kanunî bir istikrarla para tespit edilebilir. Maliye Vekili Beyefendi, dememiştir ki "Paramızı bugün Meclise sevk edilen kanunla istikrar ettireceğiz. Ve tedbirler bundan ibarettir, ileride başka düşünülecek bir şey yoktur" bunları dememiştir. Maksadım bunu arzetmekti efendim.

REİS - Kanunun heyeti umumîyesi hakkında başka söz isteyen var mı efendim?

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) - Efendim, Fethî Beyefendi; eğer maliye vekili bilâhare vermiş olduğu izahatın şu kısmını daha evvel vermiş olsaydı, benim tarafımdan o noktanın tenkidine mahal kalmazdı buyurdular. Bendeniz buraya kanunun heyeti umumîyesini müdafaa edici cümleleri söylemek için gelmiştim. Herkesin neyi bilmediğini bilmiş olmak san'atına vakıf olsaydım, belki onu da söylerdim. Binaenaleyh benim sadece sözlerim kanunun heyeti umumîyesinin istilzam ettiği cümlelerden ibarettir. Yoksa herhangi bir kimsenin bilmediği bir şeyi behemahal söylemek kudretine malik olduğum iddiası yoktur.

FETHİ B. (Gümüşane) - Bildiğiniz şundan belli ki gösterdiğiniz istatistikleri buradan tashih ettim.

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (Devamla) - Müller'in raporu niçin Meclise verilmedi diyor. Aklım ermedi, Hükûmet Meclise tefsir sevkeder, -kanun sevkeder. Herhangi bir ecnebiye veya herhangi bir vatandaşa Hükûmetçe sureti mahsusada yaptırılmış olan raporu Meclise göndermek gibi Teşkilâtı Esasiyede veya mevzuatı kanunîyede veya teamüllerde böyle bir şey yoktur. Maamafih ar-

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

kadaşlardan arzu edenler, bunu görmüşlerdir. Okumuşlardır. Bittabi biz bunu tetkik ediyoruz. Hatalı ve sevaplı noktalarını ayırdıktan sonra sevaplı noktalar hakkında idarî işlere ait olanlar için idarî mukarrerat ittihaz edilecek, diğerleri için kanun olarak lâyhalar Büyük Meclise takdim edilecektir.

Fethi Beyefendi iflâs hakkındaki sözlerimi -çok ıztırabile tekrar ediyorum- yanlış anlamışlardır veyahut ben tamamen vazih olarak ifade edememiş mevki-indeyim. Demek istedim ki, ticarette piyasanın sağlam olabilmesi, alış veriş yapanların alacak ve verecek senedi imza edenlerin kâffesinin sağlam bir vaziyette iş görebilmeleri için iflâs etmesi lâzım gelen adamların sun'î yardımlarla, sun'î himayelerle herhangi bir perde arkasına saklanarak iflâsına mani olmak değildir. Eğer iflâs edecekse piyasanın sağlamlığı namuna onun iflâs etmesi heyeti içtima-yenin âli menfaatleri iktizasıdır demek istedim. Kimsede Türk parası kalmamak için bu paraları çekmişim, hayır arkadaşlar! Sadece yaptığım iş, Maliye Vekâleti-ne doğrudan doğruya veya dolayısıyla ait olan mebalîği bankalardan çekmek ve kendi kasalarımın altına almaktan ibarettir.

Demek istedim ki aynı şeyi halka vergi tarhetmek üzere yapan Devletler vardır. Halkın elinde mümkün olduğu kadar millî parayı azaltmak için vergi tarhe-den devletler var. Biz ise kendi paramızdan bankalara tevdi ettiğimizi, kendi ka-samıza çekmek suretile biraz marjdan darlık yaptık, kendilerinden istirham ede-ceğim, Ziraat Bankasının bilançosunu tetkik etsinler orada göreceklerdik ki Zira-at Bankasının sermayesinin çok fazlası zürraa ikraz edilmiş bir vaziyettedir. Sö-ze başlarken; Maliye Vekili Beyefendi vaki olan bazı tenkitlerimi biraz fazla hara-retle, bir az fazla infiale karşıladılar, dediler. Hayır efendiler, infial yoktur, hara-ret vakidir. Bunun sebebtñ kendisi nasıl izah ediyor bilmiyorum, fakat ben şö-y-le izah ediyorum, çünkü ben daha hararetle resmî vazifelerime merbut bir ada-mım. (Alkışlar, bravo sesleri)

NURİ B. (KÜTAHYA) - Merkez Bankası kanunu Meclisi Âliye sevk edilmezden evvel bu kanunu müzakere için vücuda getirilmiş nîm resmî bir heyet, bir komis-yon vardı. Müller raporu o heyete verilmiş midir?

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) - Bu sorulan sual zannedi-yorum ki, bana ait değildir. O heyete aittir. Ve ben şurasını söylüyeyim ki, esasen Müller raporu o heyete tevzi edilmiştir. Tevziatta belki birer tane düşmemiştir. Fakat hepsi dinlemiştir.

NURİ B. (Kütahya) - Sualime cevap olmadı. Müsaade buyurursanız biraz izah edeyim : Buyurdular ki mevzuatı kanuniyede, Teşkilâtı Esasiyede her hangi bir ecnebi raporunun Meclisi Âliye sevk edilmesine dair bir madde biliyorum. Çok doğru! Böyle bir mecburiyet yoktur. Fakat arzettiğim Merkez Bankası kanunu müzakere ve yahut mütehassısların karar ve reyî alınmak üzere vücuda getiril-miş olan heyete bu rapor sevk olunmuş mudur? Buyurdular ki arzu eden herkes görebilirdi. Heyetin arzusu lâhık olmadan bu rapor kendilerine gönderilmemiş midir?

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) - Gönderilmiştir ve benim bulunmadığım bir celsede okunmuştur.

NURİ B. (Kütahya) - Teşekkür ederim efendim, bunu anlamak istiyordum.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

AĞAOĞLU AHMET B. (Kars) – Bir sual soracağım; Müller raporunda, bütçe muvazenesinin hakikî olmadığını... (*Gürültüler*). Reis Bey! Sükûnet isterim.

REİS – Devam edin Ahmet Bey, siz söylerken gürültü kesilir.

AĞAOĞLU AHMET B. (Devamla) – Efendim, Müller raporunda bütçe muvazenesinin hakikî olmadığını ve bütçeye ait Maliye vekâletinin verdiği rakamların muhtelif olduğunu ve verilen rakamlar arasında münasebet olmadığını binaenaleyh bu memleketin bütçesi hakkında sarıh ve muayyen bir fikir edinmeğe imkân olmadığını sarahaten yazıyor, bu tekliz edildi mi, edilmedi mi. Maliye vekâletinden soruyorum? Bunlar çok büyük ittihamlardır ve bir Hükûmet için, bilhassa maliye için muhtelif rakamlar verilmişse ve o muhtelif rakamlar arasında nisbet yoksa, (-ki bunu âlemşümûl bir mahiyeti haiz olan bir âlim yazıyor) ve bu tekliz edilmemişse cidden şayanı dikkattir.

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) – Muhterem Beyefendiler; Ağaoğlu Ahmet Beyefendinin sualine cevap verebilmek için evvel emirde Ağaoğlu Ahmet Beye bir noktayı sormama müsaade buyurunuz.

Ağaoğlu Ahmet Bey, Müller denilen adamın, Rist denilen adamın veya herhangi bir hariçteki adamın kanaatlerini bilâkaydüşart buraya gelip müdafaa etmekle kendisini mükellef mi addediyor, orada gördükleri tamamen kendi kanaatine mutabık ise bu noktayı izah etsinler. Aksi takdirde suallerini birinci mülâhaza ile karşılamak mevkîindeyim.

AĞAOĞLU AHMET B. (Kars) – Söz isterim.

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) – Cevap vermek için cevap bekliyorum Ahmet Bey!

AĞAOĞLU AHMET B. (Kars) – Reis Paşa Hazretleri, bütün teamüllere muhalif, bütün parlamenter sistemlere zıt bir vaziyet hasıl olmuştur. Vekil meb'ustan sual sormak hak ve salâhiyetini haiz değildir. (*Gürültüler*)

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) – Müsaade buyurun arkadaşlar; Ağaoğlu Ahmet Bey arkadaşımız bir sual sormuştur. Yalnız bu suali sorarken bunu ne dereceye kadar benimsediğini bilmek istedim.

AĞAOĞLU AHMET B. (Kars) – Sual sormağa hakkınız yoktur.

REİS – Ahmet Bey! Cevap vermeğe mecbur değilsiniz.

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (Devamla) – Arkadaşlar! Bu benim kendisine vaki olan sualım, isticvap şeklinde telâkki edildiğinden dolayı cidden müteessirim. Ağaoğlu Ahmet Bey! isticvap için sormadım. Sualinin menbaini tamamille anlamak istedim. Kendileriyle beraber cevapları kalsın, artık ona ihtiyaç kalmadı. Cevabımı arz ediyorum. Bizim bütçemiz mütevazın değildir kelimesi gerek Müller'in raporunda, gerek gelecek olan Rist'in raporunda ve sonra bize muhalefet eden fırkanın ağızlarında ve matbuatında (*Gazeteleri var mı sesleri*) görüp, işidip duruyoruz. Ve arzu ediyorum ki mütevazın değildir diyen adamlar niçin ve ne kadar mütevazın değildir desinler. Ve bunu bir mesele olarak ortaya koysunlar. Çünkü kanım ki, kendileri manasını baştan nihayete kadar kavradıktan sonra böyle bir sualın üzerine belki avdet etmiyeceklerdi. Sual şudur : Bütçeniz mütevazın değildir. Çünkü 222 milyon lira raddelerinde olduğu halde hakikatte

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

210 milyon bir varidat alıyorsunuz ve hakikatte masrafınız bunun üstündedir. Bundan bir milyon yukarıda veya aşağıdadır. Niçin hakikatte bütçeniz 222 milyon değilken ve 210 milyon iken bunu 222 milyon göstermek hevesindediniz diyorlar.

Gerek Müller, gerek Rist ve gerek diğer mütehasşısalar pek âlâ biliyorlar ki, Büyük Meclise tevdi edilmiş olan hesabı kat'î cetvelleri bu memleketin varidat ve masarîfının yekûnu umumisi arasında tam bir tevazün olduğunu göstermiştir. Arzedeğim, niçin kat'î hesap cetvellerimiz 210 milyon ve bütçemiz 222 milyondur.

Bizim memleket yeni taazzuv ve teşekkül eden bir vaziyette idi. Biz memlekette bütün memurın ve Devlet kadrolarını tamamen dolgun olarak farzetmek politikasını bugüne kadar takip ettik. Yani Maliye Vekâletinin on bin memuru varsa, bu on bin memuru üç yüz altmış gün hazır gibi hesapladık ve bunlar için parayı da karşısına koyduk. Bundan maada Devletin diğer masarîf fasıllarında Devlet makinemizin ve vesâiti nakliyemizin az olmasından naşı mevsimlerin bazan çok sıcak ve bazan çok soğuk olmasına rağmen kabul ettiğimiz rakamlar her vakit son santimine kadar sarfedilen paralardır. Binaenaleyh, maaş ve ücret fasıllarına konmuş olan mebalîğ takriben yüzde üç, beş, sekiz muhtelif vekâlet ve servislere nazaran sarfedilmez. Kezalik Devlet bütçemize konmuş olan, masraf fasıllarını teşkil eden bütün mebalîğ behemahal son santimine kadar her sene sarfedilmez. Bazı masraflarda yüzde on, bazılarında yüzde elli sarfedilmiyebilir ve bu vakıdır. Muhtelif senelerde tatbikatımızın bize vermiş olduğu neticeler şunu göstermiştir ki, Devlet bütçesinde sekiz, on milyon lira kadar bir para sarfedilmiyerek kalmaktadır. İstersek Fransızların dediği gibi (Restdordır) yaparız. Varidat yekûnundan da bazı varidatta müsamahakâr davranmak suretile tenzil ederiz. Biraz kabarık olmasını arzettiğim esbaba binaen terviç ediyoruz. Büyük Meclise beş senenin hesabı kat'ileri verilmiştir. Orada göreceksiniz ki Meclisi Âlinin bize müsaade ettiği tahsisat ve bizim memlekette topladığımız varidat tamamen mütevazın bir vaziyettedir. En son tetkikat yapmış olan Rist dahi aynı kanaattedir ve benim yüksek kürsüden söylediklerimi Ağaoğlu Ahmet B. zahmet ederek görmek isterlerse bilançoları, pasajları kendilerine gösterebilirim.

Bütçemiz mütevazındır. Aldığımız varidat kadar sarfediyoruz. Bu parayı israf etmeksizin ve açık vermeksizin bir seneden diğer seneye fazla her hangi bir masraf nakletmeksizin o kadar ki, bizden evvelki adamların sarfetmiş oldukları paraları dahi şu veya bu tasarrufatımızla ödemekteyiz. Borçlarımızı aşağı yukarı kâmilan ödeyecek vaziyete geçmemiz çok uzak değildir. Her halde şimdiye kadar ödediklerimiz bundan sonra ödeyeceklerimize nazaran lâakal yüzde seksen teşkil eder.

İLYAS SAMİ B. (Muş) - Usul hakkında söyleyeceğim : Bundan sonra sık sık münakaşa edeceğiz. Müzakeratın selâmeti namına bir noktanın tavazzuh etmesi lâzımdır. Ağaoğlu Ahmet Beyefendi, vekilin meb'usa sual soramayacağını söyledi. Bu nokta tenevvür etmelidir. Malûmu Âliniz iki türlü sual vardır. Birisi; teşkilâtı esasiye kanununda musarrah olan sualdir ki netayıcı kanuniye tevhit eder ve bu suali ancak meb'us vekile sorabilir ve bu kanunî sualdir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Birde ikinci sual vardır ki, her hangi bir meselenin tavazzuhu içindir. Bu suali müzakere esnasında herkes diğerine sorabilir ve bu meyanda vekil de meb'ustan sorabilir. Bu da lügavî sualdir ki, bu suale cevap vermek mecburiyeti yoktur. Mugalata yapılmasın bu nokta tavazzuh etmelidir ve teamüllerimizin arasına girmelidir.

AĞAOĞLU AHMET B. (Kars) – Efendiler; Muhterem Maliye Vekili bir az evvel bendelerine Türkçe öğrenmemi tavsiye buyurdular, teşekkür ederim. Şimdi benim bir sualıma cevap verirken beni ve mensup olduğum fırkayı Müller'le, Rist'lerle karıştırarak sözlerinde muammalı, ima ile onların fikirlerini ... (*Şiddetli gürültüler*). Durunuz efendiler durunuz! Dinleyiniz, burası fikir mücadelesi yeridir. Gürültü yeri değildir. Buraya biz fikir mücadelesi için geldik yoksa gürültü ve kavga için gelmedik. (*Soldan alkışlar*). Dinleyiniz, kimseye memleket ve millete merbutiyet ve sadakat inhisarını veremeyiz. Lütfen dinleyiniz. Muhterem Vekil Beyefendi ikinci izahlarında beni, muhalefet fırkasını Müller'i, Rist'i karıştırarak memzuç bir surette bir takım şeyler söylemek istediler. Çok muhterem tanıdığım, zekâsına, ırfanına -kendileri de bilirler- çok meftun olduğum bir zatın ne seviye ırfaniyesine, ne de seviye ahlâkiyesine bu gibi tavurlar lâayık ve şayan olmadığını kendisine arzederim. (*Soldan bravo sesleri*). Bu gibi kimin nesi varsa çıkar, açık olarak söyler ve cevabını alır. Yoksa Müllerler, Ristler, Ağaoğlu Ahmet, Fethi Bey, bunlar karıştırılmaz efendiler. Buna müsaade etmiyeceğiz, buna hakkımız yoktur. (*Gürültüler*)

ALİ SAİP B. (Urfa) – Fethi Beyi ne karıştırıyorsun, yalnız sana söylüyorlar.

AĞAOĞLU AHMET B. (Kars) – Sen kim oluyorsun?..

REİS – Heyeti umumiyeye hitap ediniz Ahmet Bey!

AĞAOĞLU AHMET B. (Kars) Devamla – Arkadaşlarımızın izzet ve şerefile alâkadar olan işlerde imalı müphem kelimelere lüzum görülmemelidir, bu, bir ahlâk meselesidir. Bu, ahlâk meselesi memleketin mukadderatı âtiyesile alâkadardır. Eğer birbirimize karşı bu vaziyeti alırsak...

RASİH B. (Antalya) – Sizden mi alacağız bu dersi?

AĞAOĞLU AHMET B. (Kars) – Sen benden alacaksın, ben senden alacağım.

RASİH B. (Antalya) – Ben senden alamam.

AĞAOĞLU AHMET B. (Kars) – Efendim sinirlenmeyiniz. Sinirlenmek zaiilere mahsustur. Size ne oluyor? Memleket meselelerinde haksız da olsa burada söylenen sözlerle hürmet edeceksiniz.

Şimdi Maliye Vekili Beyefendinin cevabının ilk kısmına benim sualım şu idi. Bizim bütçemizde tevazün olmadığı için bütçe tetkikatını yapmak üzere Hükûmetin getirdiği Müller'e mütenakız rakamlar verilmiştir. Müller bu rakamlar arasında bu memleketin maliyesi ve bütçesi hakkında doğru bir fikir edinmek imkânı hasıl olmadı diyor.

Efendiler! Müller'i ve Rist'i ne Fethi Bey ne de muhalefet fırkası davet etti. Hükûmet davet etmiştir. İlmî salâhiyeti haizdir diye buraya davet etmişlerdir. Hakikaten bu adamlar âlemşümül bir şöhreti haizdirler. Bütün dünya bunların Tür-

kiye'ye geldiğini biliyorlar. Bizim maliyemizi tetkik ettiklerini medenî dünya öğrendi.. Bu mütehasşıslar o kadar salâhiyeti ilmiye'yi haizdirler ki; bütün cihanda dikkatle dinlenen fıkır ve mütalealarını Maliye Vekili Beyefendi gibi istihfaf etmek doğru olamaz. Bunların bu raporunu hiç şüphe yoktur ki; Avrupanın muhtelif aksamı okumuştur. Türkiye ile alâkadar her memleket okuyacaktır. Efendileri! Bu raporlardan alınan intiba (İmpresyon), Türkiye maliyesinin yolunda olmadığı merkezindedir. Doğrudan doğruya bizi iki türlü rakam vermekle, şaşırtmak istemekle zımnen itham etmektedirler. Hükûmet buna cevap vermedi. O zatlar iddia ediyorlar ki; görünen tevazün sun'îdir, zahîridir, Hakikî tevazün yoktur. Bunu yalnız mütalea ile değil, vesikalarla da teyit ediyorlar. Meselâ; ezcümle hatrunda kalan bir şeyi arzedeğim. Bizim bono ile mübayaatımız her sene vaktinde verilmiyor. Bir seneden öteki seneye naklediliyor. Bu suretle bonolar ımtıdat ede ede dalgalı bonolar (deflotant) tekerrür ediyor. Meclise bu sene verilen bütçe mütevâzındır. Fakat hakikatte tevazün yoktur. Bunu da adamlar yazıyor. Hükûmet te buna karşı sükût etmiştir, lâkayt kalmıştır. Bu sükûtu menafîi âlîyei memleketle kabili telif görmüyorum. Bugün ben kendimi bahtiyar addediyorum ki; Maliye Vekili Beyefendiye bunu izah ettirmek için kendilerine fırsat vermiş oluyorum. Acaba Müller'i ve Rist'i tatmin edebilirler mi? Onlar da tasdik ederlerse febiha... Bunda büyük kusur etmişlerdir. Maliye Vekili Beyefendi kusurlarını itraf edecekler mi? Yoksa yaldızlı cümlelerle setretmeğe kalkışmak nihayetünnihaye bir oyundan başka bir şey değildir.

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) – Ağaoğlu Ahmet Beyefendi benim sözlerimden bir takım tariz şemmeleri hissetmişler. Vaki olan sual biraz evvel arzettiğim gibi asla tariz manasını taşımamaktadır. Sualim, suallerinin hakikî manasını eyi kavrayabilmek içindir. Ben Müller'in ve Rist'in isimleri, bana onların raporlar hakkında sual sorulduktan sonradır ki bu kürsüde zikrettim. Verdiğim izahata gelince ben ne Müller'i, ne Rist'i ikna edeyim diye değil, Büyük Millet Meclisi Âzasının arzu ettikleri malûmatı vermiş olmak için söylüyorum. Onun için Ağaoğlu Ahmet Bey arkadaşşıma şunu söylemek isterim ki; bütçe hakikî ve mütevazın değilmiş, Maliye Vekili yanlış hesaplar vermiş ve binnetice mevcut olmayan bir muvazeneyi var gibi göstermek sanatını ihdas etmemeliymiş. Bu cümleden daha büyük bir hakikat vardır. O da bu memlekette yerli ve yabancı herkesin ita emrine iktiran etmemiş, tesviye edilmemiş bir tek matlupları kalmamıştır. Bu büyük hakikat dururken flân yere verilen rakamların birbirini tutmamasından dolayı oradan başlayarak bir sîlsile muhakeme ile bu memleket bütçesinde, varidat ile masarîf arasında tevazün yoktur, açıkları vardır. Açıklarımı setretmek için bütçelerini sanatkârane yapıyorlar fehvâsına gidiyorlar. Hakikat budur ki bütçemiz mütevazındır. Aldığımız kadar harcıyoruz. Aldığımızla da mütemadiyen borçlarımızı ödüyörüz ve ödeyeceğiz. Bu yoldayız. Yalnız hakikaten Müller'in arzettiği bir çok erkam arasında bir tanesi farklı olarak verilmiştir. Bunu daha o zamandan biliyoruz. Muhtelif iki daire arasındaki hesabın ara yerinde bir tehâlüf mevcuttur. Yukarıda yapılmış olan bir masrafın diğer bir daire tarafından dolduruluncaya kadar geçmiş olan zaman mefhumundan katı nazar edilirse alt taraftaki defterle üst taraftaki defterin arasındaki (muhasabe kalemi ile muvazene

kalemının defterleri arasında) fark tabiatile vardı. Bu farkı anlatmak icap ediyordu. Nitekim dalgalı borçlar hakkında Mösyö Rist bana aynen şu cümleyi söylemiştir : Bunlar inofansif şeylerdir. Ben Müller'in dediği gibi hakikaten ağır borç altında bulunduğumuzu zannetmiyorum. Çünkü, arkadaşlar, bizim bono usulümüz Ahmet Beyefendinin işaret ettiği şekilde dalgalı borç değildir. Bizim bono usulümüz zaman zaman açıkları kapayabilmek için çektiği bonoların terakümünden parası olduğu zaman çekmenin azalmasından hasıl olmuş bir bono değildir. Bizim bonolarımız, mevzu bahis olan bonolar sadece muayyen bir programı tatbikatını temin edebilmek için yapılmış tediye programıdır. Bir program vardır. Bu programı beş sene realize edeceğiz. Bunu realize etmek için elli milyon liralık bir taahhüde giriyoruz. Bir senenin taksiti olan 10 milyon liradan başka bütçede para yoktur. Her sene 10 milyon yerine 15 milyon verilerek beş senede ödeneceği yerde 3,5 veya 3 senede verelim diye bütçede tamam karşılığı mevcut olan 10 milyondan maada ilâve edilmeyecektir. Binaenaleyh mevcut tahsisatın karşılığı sarfedilmektedir. Yoksa bütçe kanununda müsaade buyurduğunuz şu kadarlık hazine bonoları çıkarmak hakkını Maliye Vekâleti haizdir şeklindeki hazine bonoları değil, tediye senetleridir. Biz o bonoları vermeden evvel de yaptırabilirdik ve yaptırmak imkânı da mevcuttu. Ve nihayet ledelhace muamelâtı iktisadiyeyi ve harekâtı maliyeyi teshil etmek için bunu kabul ettik.

REŞİT GALİP B. (AYDIN) – Muhterem arkadaşlar, siyasi hayatımızın, parlamento tarihimizin mühim bir anını ve safhasını teşkil eden bu günde bu kanun lâyihası münasebetile açılan münakaşaların, yeni girdiğimiz devrin millet için, memleket işleri için ne kadar hayırlı ve selâmetbahş olacağını göstermiş olmak dolayısıyla usul hakkında söz almış olmakla beraber (*Handeler*) Yarın için ve bütün istikbal için bu hayrını ve faydasını idame etmesini temenni ettiğim yeni devrin hulûlünden dolayı cümlelerinizi şayanı tebrik addettiğimi ifade etmek isterim. Usule gelince, bu gün bizim elimize verilmiş olan kanun lâyihasında bundan bir zaman evvel millî parayı korumak maksadile Meclisinizin çıkarmış olduğu kanuna müzeyyel bazı ahkâmı ve onu itmam edici maddeleri vardır. Bunun hakkında her iki taraf lâzım geldiği kadar fikirlerini beyan etti. Fazla olarak daha ilk merhalede karşı fırka reisi kendi fırkasının kanaatine muvafık ve kabule lâyık ve faydalı gördüğünü ifade etmekle noktaî nazarının mevzu müzakeratımızın çok uzun süreceği münakaşata kapu açmayacak bir mesele olduğunu bildirmiş oldu. Buna rağmen söz sözü açar fehvasınca iş uzadı ve hakikaten bugünün kanun lâyihasının tahammül edebileceği müzakere hududundan dışarıya çıkmış oldu. Her iki tarafın mütaleatı ve serdettiği fikirler son derecede istifadeli olmakla beraber gerek tenkit edenlerin gerek müdafaa mevkinde olanların tenkit ve müdafaa için sırası geldikçe mütalealarını söylemek için daima her türlü imkân ve fırsata malik olduklarına şüphe olmadığı için bugünkü kanun lâyihasının müzakeresinin kifayetini ve heyeti umumiyesinin reye konulmasını teklif ederim.

REİS – Efendim; zaten söz alan başka bir kimse olmadığı için müzakerenin kifayetini reye arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Müzakere kâfi görülmüştür.

Maddelere geçilmesini kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

1715 ve 2.6.1930 tarihli Kanuna Muzeyyel Kanun(*)

MADDE 1. – Hükûmet Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanununun bankaya 36 ncı maddesine tevfikan 14 üncü maddesiyle bahsettiği salâhiyeti karşılığı altın veya filen başa baş altına tahvil kabil ecnebi döviz mübayaa etmek üzere ihtiyat evrakı naktiyesinden ihtiyaç ve lüzumu kadarını tedavüle çıkarmak suretile istimale mezundur. Bu suretle mübayaa edilecek dövizler, ihraç edilen evrakı naktiyenin karşılığı olmak üzere evrakı naktiyenin depoziteri olan bankada muhafaza edilip münhasıran tedavülde bulunan evrakı naktiyenin piyasadan çekilmesinde ve imhasında kullanılır. Merkez Bankasının teessüsünü müteakip işbu dövizler ve bu bapta yapılan muamelât bütün varidat ve masarifle beraber depoziter banka tarafından Merkez Bankasına devredilir.

REİS – Madde hakkında söz isteyen var mı efendim?

ALİ FETHİ B. (Gümüşane) – Efendim, bu muamele Merkez Bankasına devröndükten sonra bugünkü maddenin baş taraftaki hükmüne riayetle Merkez Bankası tarafından da aynı derecede muamele olacağına dair sarahat görmüyorum. Eğer Maliye Vekili Beyefendi aynı muamelenin tamamile kanun dairesinde Merkez Bankasıncı da tedvir olunacağını ifade buyururlarsa kâfi göreceğim, olmadı takdirde bir ufacak tadil teklifi vereceğim.

MALİYE VEKİLİ SARACOĞLU ŞÜKRÜ B. – Efendim; Merkez Bankasının kanununu esasen tamamen Fethi Beyefendinin arzu ettiği şekildedir. Orada Merkez Bankasının haklarını tayin eden maddeler % 100 karşılığı tamamen mahfuz kalmak şartile altın olarak veya altına kabili tahvil döviz olmak şartile para çıkarabilir diyor. Yani arzu ettikleri nokta Devlet Bankası kanununda tamamen tasrih edilmiştir ve o zaman da tamamen bu şekilde cereyan edecektir.

Devlet Bankası kanununda tasrih edilmiştir ve o zaman da tamamen bu şekilde cereyan edecektir.

REİS – Başka mütalea var mı efendim. (Muvafık sesleri). Maddeyi kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 2. – Birinci madde mucibince tedavüle çıkarılacak olan evrakı naktiye bugün tedavülde bulunanların kanunî evsafını haliz olup bu suretle tedavüle konmuş bulunan Türk lirası miktarı ile karşılığı olan döviz miktarı her hafta sonunda hem Maliye Vekâleti hem de depoziter banka tarafından neşir ve ilân olunur.

REİS – Maddeyi kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 3. – Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

REİS – Maddeyi kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 4. – Bu kanunun icrasına Maliye Vekili memurdur.

REİS – Maddeyi kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Kanunun heyeti umumiyestni tayini esamî ile reyinize arz ediyorum.

Kanun lâyihasına reyini vermiyen varsa lütfen versinler.

(*) Tutanakta bu başlık "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu" olarak geçmiştir (K.Ö.)

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Rey istihsal muamelesi bitim bulmuştur. Reylerin neticesini arz ediyorum. Kanuna 268 zat rey vermiştir. Muamele tamamdır. Kanunun aleyhinde rey yoktur. Kanun 268 reyle ve mevcudun ittifakile kabul edilmiştir. (Alkışlar).

Cumartesi günü saat 14'te toplanmak üzere in'ikada nihayet veriyorum.

Bu görüşme sonunda kabul edilen aşağıdaki metin 1726 sayılı Kanun olarak yayımlandı.

1715 ve 2 - VI - 1930 tarihli kanuna müzeyyel kanun (1)

No: 1726

BİRİNCİ MADDE – Hükûmet, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kanunun Bankaya 36 ncı maddesine tevfikan 14 üncü maddesile bahsettiği salâhiyeti, karşılığı altın veya fi'len başa baş altına tahvil kabil ecnebi dövizli mübayaa etmek üzere ihtiyat evrakı naktiyesinden ihtiyaç ve lüzumu kadarını tedavüle çıkarmak suretile istimalle mezundur. Bu suretle mübayaa edilecek dövizler, ihraç edilen evrakı naktiyenin karşılığı olmak üzere evrakı naktiyenin depoziteri olan bankada muhafaza edilip münhasıran tedavülde bulunan evrakı naktiyenin piyasadan çekilmesinde ve imhasında kullanılır. Merkez Bankasının teessüsünü müteakip işbu dövizler ve bu bapta yapılan muamelât bütün varidat ve masarifi beraber depoziter banka tarafından Merkez Bankasına devredilir.

İKİNCİ MADDE – Birinci madde mucibince tedavüle çıkarılacak olan evrakı naktiye bugün tedavülde bulunanların kanunî evsafını haiz olup bu suretle tedavüle konmuş bulunan Türk lirası miktarı ile karşılığı olan döviz miktarı her hafta sonunda hem Maliye vekâleti hem de depoziter banka tarafından neşir ve ilân olunur.

ÜÇÜNCÜ MADDE – Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

DÖRDÜNCÜ MADDE – Bu kanunun icrasına Maliye vekli memurdur.

25 eylül 1930

H) CUMHURBAŞKANININ YASAMA YILLARININ AÇILIŞINDAKİ SÖYLEVLERİNDE EKONOMİK KONUYA İLİŞKİN BÖLÜMLER

a) REİSİCUMHUR GAZİ HAZRETLERİNİN T.B.M. MECLİSİNİN

III ÜNCÜ DEVRE, İKİNCİ TOPLANTI YILINI AÇIŞ NOTKU(2)

Efendiler maliyemizde son senelerde özenerek iltizam buyurduğunuz ciddi muvazene mesleğinin feyizleri barızdır. Hazinesin taahhüt ve tediyeleri şaşmayan bir intizama girmiştir. Hal bütçesinin haricinde kalan eski yüklerin de bütçe içinde düşünölmüş olması suretindeki temayülün genişlemesi dalgalı borçların tediyeye şeklinin tanzim ve tespiti bu vadiye yeni bir tekâmül olacaktır. Dalgalı borçlar kâmilten size takdim olunduğu vakit Cumhuriyet maliyesinin vaziyet ve istikbalinin ne kadar sağlam olduğu iyice anlaşılacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar).

(1) Resmî Gazete. 27.9.1930-1606, Kanunlar D. C. 8, S. 907

(2) M. Meclisi Tutanak Dergisi, D: 111., C: 5, Sa:2

Kâzım Öztürk, Cumhurbaşkanlarının TBMM Açış Nutukları AK YAYINLAR, İstanbul 1969

TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA

Cumhuriyetin kâğıt parasının değiştirilmesi hitam bulmuştur. Cumhuriyet Bankasının bu sene zarfında açılmasına muvafakiyetiniz, yüksek ve esaslı icraatınıza hakikaten iftihar olunacak bir ilâve olacaktır. (Alkışlar)

b) REİSİCUMHUR GAZİ MUSTAFA KEMAL HAZRETLERİNİN

T.B.M. MECLİSİNİN III ÜNCÜ DEVRE, DÖRDÜNCÜ TOPLANTI

YILINI AÇIŞ NUTKU (*)

Arkadaşlar; geçen sene zarfında mücadeleyle mecbur olduğumuz bir büyük hadise de millî para buhranıdır. Buhranı karşılamak için alınan tedbirlerin isabeti tahakkuk etmiştir. Her şeyden mühim olan esas iktisadî nokta nazardan, milletin uyanıklığı ve kendisinin yaşamak hakkına itimadıdır.

Meclis ve Hükümet tarafından alınan tedbirler, hassaten bu esasta birleşir. Bugün, içinde bulunduğumuz vaziyet malî ve iktisadî tedbir ve ihtiyatlara da, dikkatle devam olunmasını icap ettirmektedir.

Efendiler, bilhassa zirai memleketlerde hissolunan cihanşümül bir iktisadî buhran vardır. Bu buhran tabiatile bizim memleketimize de temas etmiş ve ağırlığını hissettirmiştir. Bu sıkıntı karşısında emsalsiz tahribattan, dar ve kurak senelerden sonra, vatanımızın gösterdiği hayatiyet ve tahammül ancak Türk milletinin bünyesindeki kudret ve büyük Millet Meclisinin tedbirlerindeki isabetle izah olunabilir. (Bravo sesleri).

Senelerden beri alınan tedbirlere, önümüzdeki sene daha geniş mîkyasta ihtiyaç vardır. Gayet tasarrufkârane bir idare tarzı, resmî ve hususî bütün muamelemize hâkim olmak lâzımdır. (Alkışlar).

Bunun içindir ki Hükümet bütçeyi mühim tasarruflarla Büyük Meclise takdim etmiştir. Vergilerde müfredatı malûmunuz olan tadilat ve ıslahat hem mükellefi tehvîn etmiş olacak, hem de bilhassa iktisadî kolaylıkları temin eylemiş bulunacaktır. Muamele vergileri üzerindeki tasavvurlar tahsisan bu cümleden-
dir.

Cumhuriyet Merkez Bankasının tesisi ve hisse senetlerinin vatandaşlara arzı pek yakındır. Memleketin hem malî, hem iktisadî büyük bir vasıtası olacak olan bu millî müesseseye vatandaşların ciddi alâka göstereceklerine şüphemiz yoktur.

Osmanlı borçlarının, memleketin hayat ve inkişafını tehdit etmiyen, adilâne ve amelî bir sureti tesviyeye rapı için, Cumhuriyet Hükümetinin hüsnü niyetle mesai sarfetmesi tabiidir.

Ticaret muahedelerinin müzakereleri hemen ekseriyetle neticelenmiştir. Ticarî münasebetlerin genişlemesi için sarfedilen gayretler memleketin iktisadî inkişafına şüphesiz medar olacaktır.

(*) M. Meclisi Tutanak Dergisi, D : III., C: 22, Sa :2

Kâzım ÖZTÜRK, Cumhuriyetin Kurucusu TBMM Meclisini Açış Nutukları AK YAYINLARI, İstanbul 1969

EKONOMİK ETKİNLİKLERİN BASINDAKİ YANKILARI

BUHRAN (1)

Her memlekette iktisadî vaziyet, hayat meselesi ile alâkadardır. Türkiye, bu noktada bir istisna teşkil edemez. Bu hayatî meselemiz üzerinde, gerek dahilde, gerek hariçte o kadar dedi kodu yapılıyor ki, bu iş üzerinde ne kadar durulsa yedirir.

“İktisadî vaziyet, Türkiye’yi felâkete götürecektir” zeminindeki propaganda, malûm eller tarafından yürütülüyor, memleketin her köşesine dağılıyor, neticede, fikirlerde bir nevi buhran hasıl oluyor. Bundan ötürü hakikî vaziyeti olduğu gibi görmek ve onu vatandaşlara izah etmek alâkadarların vatanî borcudur.

Şüphe yok ki, ortada bir hayat pahalılığı vardır; piyasada buhran ile ifade ettikleri bazı müşkülât vardır. Eğer memleketimizin bu halini mücerret olarak mütalaa ve hele umumî harpten evvelki bolluğa nisbet edersek, elbette derin bir endişeye düşeriz. Fazla telaş edenlerin yaptığı budur. Halbuki, iktisadî müşkülât umumidir. Her memleket derece derece hayat pahalılığından müteessirdir, müştekidir. Yazık ki umumî harpten evvelki altın ve saadet devrine tekrar kavuşmak, beşeriyet için artık bir hayal mahiyetinden ileri geçemez.

Alınan tedbirler, müşkülâtı teskin ve en nihayet biraz tahfif edebilir. İktisadî kanunları asla cebretmeğe gelmez. Onlar, mutlaka hükümlerini icra ederler. Her zaman tekrar ediyoruz : Türkiye’nin tabii serveti, atıye ait her türlü bedbinlikleri kökünden yıkmaya kâfidir. Bugünkü nisbî müşkülât, arızî sebeplerden mütevellittir. Bir kaç senedir memlekette hüküm süren kuraklık, bu ızdırabı tezyif ediyor. Birbirini takip edecek bereketli bir kaç sene her acıyı unutturur. Bununla beraber, hükümet müşkülâtın izalesini yalnız tabiatın lütfundan beklemiyor. Bir taraftan demir yollarımızın ve alelumum nakil vasıtalarımızın inşaa ve ıkmaline devam etmek, diğer taraftan yeni bir (Su politikası) takibine karar vermek sureti ile refah günlerinin vürudunu tespit ediyor.

Hülâsa, iktisadî vaziyetimiz ne kendimizi ne dostlarımızı telâşa, ne de düşmanlarımızı sevince düşürecek bir manzara arz etmiyor. Buna inanmak lâzımdır.

Mahmut

Siirt Mebusu

PARA VE POLİTİKA (1)

Yeni Türk Cumhuriyeti rejimine mutlaka bir kusur bulmak isteyenler onun her şeyde iyi işlediğini, fakat, iktisadî işlerin pek acemisi olduğunu söylerler. En ziyade memleket hudutlarının dışından akseden ve belki Avrupa mâlî âleminin propagandası eseri olan bu iddia, kendi aramızda bile günden güne esaslı bir kanaat halini almaktadır. "Her sahada muvaffak oluyoruz, lâkin iktisadiyat sahasına girdik mi yaya kalıyoruz!" Ve bu noktâ nazardan azîmet edenler yavaş, yavaş, her yapılan şeyi hiçe saymaya başlıyorlar : "Efendim, bütün bu inkılap dediğiniz şeyler de ne oluyormuş, mesele karınlarımızın doymasında, karınlarımızın!" diyorlar.

İşte muhakememiz bu dereceye düştü mü bütün cihana hayret veren koca Türk inkılabı, bütün bu siyasi ve içtimai ba'sübadelmevt dimağlarda bir küçük zabıta vak'ası mertebesine iniyor; karından gelen düşünce bütün güzel, ulvî ve büyük şeyleri yutuyor.

Biz her meseleyi iktisadiyata ırca eden bu zümrenin haklı olup olmadıklarını tetkik edecek değiliz. Yalnız bizde değil bütün cihanda hakim olan bu cereyanın önüne durmak, yani bu azgın pragmatizme karşı bir nevî paşî idealizm silâhı ile mukabeleye kalkışmak cür'etini kendimizde bulamayız. Bu kimseler belki de haklıdır, belki de mide hayatın esasıdır. Bizim anlamadığımız nokta, Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerine bu hususa atfedilen acemilik, lakaytlık ve beceriksizliktir.

Harbî umumî kıyametinden sonra perişan bir ordu ile, taraf taraf salgına, yangına uğramış bir vatan toprağı üzerinde hiç bir harici müzahereteye muhtaç olmaksızın hiç bir taraftan ne bir avuç para, ne bir tutam mü'himmat olmaksızın, hep kendi vesaitimizle ikinci bir harbe girmek; bu harpten çıkar çıkmaz gene hep kendi vesaitimizle bütün yanmış yıkılmış yurtlarımızı yeniden yapma ve onarma işine girişmek; bu esnada durmaksızın işlemekte olan idare makinesinin istilzam ettiği masrafla muntazaman görmek ve gene hiçbir istikraza lüzum duymadan eski Osmanlı İmparatorluğunun bütün pürüzlü hesaplarının tesviyesi yükünü üzerine almak; altı sene süren bir kuraklık ve kuthk içinde memleketin en ücra köşe ve bucaklarına uzanan demir yolları, şoşelerle büyük umran faaliyetine devam edebilmek acaba hangi rejimin, hangi hükümetin kârıdır?

Bu muazzam muvaffakiyetler Türkiye'nin bazı müstehlik şehirlerinde çekilen malşet sıkıntısı önünde derhal sıfıra indiriliyor. Türkiye Cumhuriyeti rejiminde iktisadî mes'elelerden anlayan kimse yoktur, sözü, memleket dışındaki, memleket içindeki bütün bedhâhların parolası haline geliyor. İşte haddi zatında tetkik edilmesi ve önüne geçilmesi lâzımgelen bu haldir, bu haleti ruhiyedir.

Yakup Kadri

BASINDAKİ YANKILARI

VATANİ BİR VAZİFE

PARAMIZIN SON GÜNLERDEKİ TEMEVVÜCÜ ÜZERİNE HÜKÜMET KAT'İ TEDBİRLER ALDI (1)

Memlekette her nevi imkân ve vasıtalar vardır. Bütün halkın bu mesaide hükûmete müzaheretî şarttır. Bu günkü vaziyet içinde bu muzaheret Türk vatandaşının en vatanî bir vazifesidir.

Paramızın son günlerdeki temevvücü esnasında hükûmet ne düşünüyor? Baş vekil Paşa Hz. ve Vekil B. lerle görüştüm. Meseleyi nasıl telâkki ettiklerini, vaziyeti ıslâh etmek için ne gibi tedbirler alınacağını öğrenmeğe çalıştım. İntibalarının hulâsası şudur :

Evvelce de kat'î olarak tespit edildiği gibi dahili bir istikraz meselesi hiç bir suretle görüşülmüş ve konuşulmuş değildir. Bu şayiayı nefretle reddettiler. Vakkia paramızın düşmesinde ortaya atılan yalan yanlış bazı rivayetlerin de tesiri yok değildir. Fakat asıl marazın kökü ticarî muvazenemizin aleyhte bulunmasıdır. Her şeyden evvel bu hastalığı ızaleyi düşünüyorlar.

Evvela her sene harice ne kadar para veriyoruz?

Harice ecnebî parası olarak tediyeimizin miktarı nedir?

Bunu bulduktan sonra bir devis muvazenesi dolayısıyla bir ithalat ve ihracat muvazenesi tesis edilecektir.

Bu neticeyi elde etmek için gerek resmî ve gerek hususî bazı mübayaatı tutmak, kısmak lâzımdır. İşte hükûmet bu karara varmıştır.

Kat'î ve tehiri kabîl olmayan bazı mübayaat istisna edilirse, başka mübayaat yapılmayacaktır.

Bundan başka mahallinde tedariki mümkün eşya ve levazımın hariçten celdilmemesine çalışılacaktır. Bunun tabii neticesi olarak sanayimiz inkişaf edecek ve yerli malların revacı temin olunacaktır.

Şimdi bütün resmî daireler bu kararın tatbiki için emir almış bulunmaktadır.

Her halde hükûmetin bu devis muvazenesinde kararı katidir. Çünkü iktisadî muvazenemizin teessüsü bu esasa bağlıdır.

Bütçe muvazenesini temin ettiğimiz gibi bunu da temin etmek mümkündür.

Bu, milletin ve hükûmetin kat'î ve vatanî bir karar halinde başaracağı bir iş-tir. Bunun tesirini pek yakında göreceğiz.

Bazı mahafilde rivayet edildiği gibi ithalat tacirleri lehinde kısmî bir moratoryom ilanı hakkında hiç bir ihtima mevcut değildir. Büyük iktisadî meselemizin halli mevzuu bahistir. İsmet Paşa hükûmetinin bu noktadaki azmi ve kararı kat'idir. Bunu hal için memlekette her nevi imkân ve vasıtalar vardır.

Hükûmet kendisine düşen vazifeyi yapacaktır. Tam müzaheret şarttır. Bu müzaheret birinci derecede yüksek bir îma ve itimat ile başlamalıdır. İman ve manevî kuvvetleri muhafaza etmek bugünkü vaziyet içinde Türk vatandaşının vatanî bir vazifesidir.

Mahmut

Süri Mebusu

HAKİKAT KARŞISINDA (1)

Vaziyet, zaten belli idi : Memleketin umumî hayatında, malî vaziyetinde hiç bir gayri tabiiîlik yoktur. Mâlîye vekilimizin dünkü izahlarından sonra bu hakikat daha iyi anlaşıldı. Artık telâşa ve tereddüde kapılmamak halkımızın hem vazifesidir, hem de menfaati icabıdır. Piyasada ecnebi parasının yükselmesini mucip olan sebepleri bu sütunlarda her vesile ile izah etmiştik. Muhterem Mâlîye Vekili, bu sebepleri daha büyük bir vuzuh ile anlatıyor : Yeni gümrük tarifesi'nin tatbikinden evvel memlekete fazla mal ithal edildi. Bu ithalat miktarı yüz milyon lirayı buldu. Bu malların bedelini ecnebi parasıyla ödemek mecburiyetinde kalan ithalatçılar, muhtaç oldukları kambiyo'yu piyasada aradılar. Bu talep karşısında ecnebi parası tabiiîyle yükseldi.

Diğer taraftan hükûmetin de hariçten bazı mübayaat ve taahhüdatı mevcuttur. Bunları da piyasadaki almak mecburiyeti tabiiîyle vaziyeti tazyik etti. Fakat bu yükselmenin derecesi tabii hududu geçmiştir.

Mâlîye vekili bilhassa temin ediyor ki, ne düyunu umumiye taksitlerinin ve ne de şimendifer inşaatından mütevellit taahhüdatın vaziyet üzerinde hiç bir tesiri olmamıştır, çünkü : Bu te'diyat, daha evvel derpiş edilmişti.

Vekil Bey şunu da açıkça söylüyor ki, hükûmet, 1929 ve 1930 senelerine ait düyunu umumiye ve şimendifer inşaatı taksitlerini tamamen ödemiş için bu gün piyasadaki ecnebi parası mübayaat etmediği gibi bundan sonra da alacak değildir.

Paramızın son günlerde düşmesinde amil olan bu sebepler arasında bir ihtiyac mukabilî olmuyarak ya spekülasyon yapmak ve yahut lüzumsuz bir ihtiyat tedbiri olmak üzere her ihtimale karşı ellerinde fazla ecnebi parası bulundurmamak hevesinde bulunan bazı müessese ve eşhasın da keyfî hareketleri hesabı katılmak lâzımdır.

Mâlîye vekili, Borsa kanununun daha yüksek bir dikkat ve tenkit ile takip edileceğini söylemekle bu gayri tabii hareketlerin önüne geçeceğini de anlatmış oluyor.

Hükûmetin cebri bir istikraz yapması ve mevcut evrakı naktiyemizi ikiye bölmek hakkında bedhâhlar tarafından çıkarılan şayiaları Vekil Bey, nefretle ret ve tekzip ediyor. Esasen böyle bir ihtimal asla varit olamazdı. Yazık ki bazı vatandaşlarımız buna benzer iğrenç yalanlara inanmakta çok acele davranıyorlar. Eğer siyasi ve iktisadi mevcudiyetimizi zayıflatmak, dahili ve harici itibarımızı kırmak için mütemadiyen işlemekte olan bir tahrikât makinasının mevcut olduğunu her işimizde, her hareketimizde düşünmeyi itiyat edinirsek bu gibi yanlış ceryanlara kapılmaktan kolaylıkla kendimizi kurtarabiliriz.

Her halde Mâlîye Vekilimizin izahatından sonra Borsadaki gayri tabii vaziyet daha iyi anlaşılıyor.

Bu hakikat karşısında olsun vazifemizi bilelim ve yapalım.

Mahmut

Süri Mebusu

BASINDAKİ YANKILARI

İKTİSADİ DEVLET (1)

İktisadî devlet terkibinden iki şey anlaşılır; biri, tasarrufa riayet eden, az masrafla idare olunan devlet makinesi; diğeri de, iktisadiyata ait meseleleri her işin fevkinde tutarak bütün faaliyetini bu noktada temerküz ettiren devlettir.

Yukarıdaki tabirin her iki şekli de bu günkü devlet idaremize tatbik olunabilir. Türkiye devletini temsil eden hükümet, bir kaç ay evvel paramızın geçirdiği sarsıntıdan sonra, tam manasile iktisadî devlet olmak yolunu tuttu.

Evvelâ, bütçede tasarrufa riayet esas oldu. Halkı tasarrufa davet eden bir idarenin, bizzat müsrif olmaması en tabii keyfiyettir. Devletin bütçesi, nihayet halkın bir kısım parasıdır. Bu paranın, azamî tasarrufa riayet edilmeyerek, geliş güzel sarfedildiğini halk görürse hususî hayatında tasarruf lüzumuna inanmaz. Bunun içindir ki, hükümet bütçede son derece tasarrufa karar verdi. Fakat, yalnız devletin bu kararı kâfi değildir. Hükûmete mensup her fert, resmî dairelerde, velev kâğıt parçasını lüzumsuz yere israf etmeyerek, devletin on parasını kiskanarak bu karara riayet etmelidir.

İktisadî devlet tabirinden asıl kastettiğimiz manaya gelince, bu da artık bir hakikat olmuştur. Hükümet bugün her şeyden fazla, memleketin iktisadî inkişafına çalışmayı gaye biliyor. Hatta diğer bütün işler şimdilik ikinci derecede akdediliyor, bir çok ihtiyaçlar bu hayati zarurete feda ediliyor. Yakında, büyük iktisadî bir program şeklinde tezahür edecek olan bu çalışma, devleti idare eden bütün ricalin yegâne düşüncesidir. Fikirler, mütemadiyen bu tek noktaya teveccüh etmiştir.

Bunun da müsmir olması için, devletin bütün kanunlarının iktisadî gaye noktasından tetkiki icap eder. İhtimaldir ki, geçmiş seneler, muhtelif noktalardan nazarlardan lüzumlu ve faydalı görülmüş, iktisadî bir endişe kapımıza çatmadığı için kabul ve neşrinde mahzur görülmemiş bir takım kararlar, kanunlar, usuller, şimdiki asıl gayemizle artık tahalüf eder. Bunları yeni ihtiyaca, yeni ve mübrem zaruretlere göre gözden geçirmek mecburiyetindeyiz. Her şubede, her şeyi iktisadiyatının inkişafı noktasından tetkik eden, bütün faaliyetini iktisadî cephede temerküz ettiren bir devlet için, buna engel olacak bağlar varsa, bunları çözmek gayet tabiidir. Meselâ, bugünkü iktisadî görüşlerimize nazaran, nakliye ücretlerinde, gelip gitme işlerinde, gümrük ve pasaport meselelerinde, vergilerin nev'inde, vergileri toplama usulünde, daha diğer kanun ve nizamlarda iktisadiyatımızı sıkan, inkişafına engel olan şeyler varsa, bunları kaldırmak zaruridir.

İktisadî devlet, muayyen bir hükümet sistemidir. Bu sistem bizde her zaman, bilhassa uzun zamandan beri cari olmuş değildir. Muhtelif devirlerde başka türlü endişeler, hareket ve kararlarımıza hâkim oldu. Şimdi, yalnız hali hazır değil, maziye de en büyük ve mübrem gayemize uydurmaya mecburuz.

Necmeddin Sadık

PARANIN MAHİYETİ, ROLÜ VE KIYMETİ (1)

Para hem mübadele vasıtası, hem umumî mîkyası kıymet ve vasıtai tasarruf ve hem de kredi nazımıdır. Dün olduğu gibi bugün de bu üç büyük rolü en mükemmel şekilde ifa eden yegâne "madde" cihanın her köşesinde hâkimane bir saltanat sahibi olan "altın" dır.

Millî hudutlar dahilinde altın paranın tedavülü artık manasız bir lüks haline gelmiştir. Ve altın artık bu devri geçirmiş bulunmaktadır.

Paris 23.1.1930

İnsanlar ilk devirlerde kendi ihtiyaçlarını bizzat kendilerinin ve ailelerinin mesalleriyle tatminne çalıştılar. Bunu, eşyanın eşya ile mübadelesi, yani "trampa" devri takip etti. Cemiyetler biraz tekâmül edince, yalnız artan muhtelif ihtiyacı tatmin için değil, aynı zamanda istihsal edilen eşyanın mübadelesini teshil etmek ve binnetice istihlâk kabiliyetini çoğaltmak ve istihsalâtı inkişaf ettirmek için daha mükemmel bir mübadele vasıtası aradılar. Bu vasıta; her eşya mübadele edene bir kudreti iştiraiye bahşeyliyen mutavassıt bir şey, yani "para" olmuştur.

"Para" dediğimiz bu "mutavassıt" ın rolü nedir? Para, evvelâ mübadelede bir vasıta dır. Sanıyen, kıymetleri ölçmeğe yarıyan müşterek ve umumî bir kıyastır. Mübadelenin inkişaf arzettiği cemiyetlerde, insanlar, kendi şahsî istihlâkâtı için değil, piyasa için istihsal ederler. Bu eşya, toptan ve perakende, elden ele geçer. Ve bu ameliye ancak para vasıtası ile tahakkuk edebilir ve ancak "para" dır ki her nevi eşya ve hizmetleri tedarik imkânını verir. Eşyaya olan ihtimâk, "ihtiyacın tatmini" ile mahdud ve mukayyettir; fakat para için aynı şey varit olmaz. Para, her nevi ihtiyacın tatminine yaradıktan sonra "ihtiyat" olarak ta müstakbel ihtiyac için saklanır ve bu suretle "tasarruf" vücade gelir. İnsanların paraya doymamalarının sebebi budur.

Para, bu büyük rolünden maada bir de kıymetleri ölçmek için müşterek ve umumî bir mîkyas vazifesini görür. Eşyanın kıymeti evvelâ, onun vasfından, yani insanlara veya cemiyetlere temin edeceği faideden gelebilir. Fakat bu faide "daimî" bir mahiyet arzitemeyebilir. Zaman ve mekânla insanların bunu takdir ve temyize atfettikleri ehemmiyetin derecesine göre mütemadiyen tahavvüle uğrar. Ve kıymetin ifadesinden başka bir şey olmayan "fiat" ta burada kıymetini gösterir. Yani, eşyanın heyeti umumiyesile, para mevcudu ve paranın sür'atı tedavülü arasındaki münasebeti ifade eden fiat, her hangi eşyayı tedarik için "para" ca yapılan fedakârlığı ifade eyler. Görülüyor ki para, mübadele edilen kıymetleri ödemeğe yarıyan bir "kıymet mîkyası"dır. Bir para kıymet vahidi kıyası rolünü oynar dediğimiz zaman, bunda paranın kudreti iştiraiyesi eşya fiyatlarıyla makûsen mütenasip olarak tahavvülâta uğrar, manası mündemiçtir. Ve denilebilir ki, kıymet mîkyası olan paranın kudreti iştiraiyesi artınca fiyatlar düşer. Bunun aksi-ne olarak kudreti iştiraiyeye tenezzül edince fiyatlar yükselir.

(1) Cumhuriyet Gazetesi 8 Şubat 1930 - Sayı : 2068

Her hangi bir şey "mikyasa" addedilebilmek için onun esaslı tahavvülattan uzak kalması, lazım gelir. Kıymetleri ölçmek için vahidi kıyası ittihaz edilen "altın" en az tahavvülâta maruz kalan eşyadan madut olduğu için bütün "para sistemi"lerine mesnet olmuştur. Esasen "kıymet" eşyanın zatında mündemiç bir vasıf değildir. Hakiki ve mutlak kıymet yoktur. "Nisbi" kıymetler vardır. Eşyanın; "kıymet mikyası" ittihaz edilen "altın"a nazaran ifade ettikleri kıymetler vardır. Altınla mukayese edebilecek ne kadar eşya varsa o kadar da kıymet mevcuttur. Binaenaleyh, kıymet mutlak bir vasıf olmadığı için, hakiki, mutlak ve gayrimütebeddil bir ölçü değildir ve mademki, "kıymet" ancak bir mukayesenin mahsulüdür, o halde her hangi bir eşyanın kıymeti bu mukayesei yapmaya yarıyan ana-sırın birbirleriyle olan münasebetlerinden tahavvülâta tabidir. Ve altın gibi kıymetçe en az temevvücata maruz kalan bir "madde" de zamanla tahavvülât arz etmekten hali kalmamıştır. Temenni ve arzu edilen şey şudur ki; kıymetleri ölçmeğe yarıyan bir mikyas olan "para" zamanla azamî nisbette sabit ve müstakar bir mahiyet arzetsin. Zamanımızda bu vasfı nefsinde toplayan yegâne madde "altın"dır. Ve dün olduğu gibi bugün de cihanın her köşesinde hâkimane bir saltanat sahibi olan yegâne "kıymet mikyası altın" dir; ve ancak buna istinat eden "Régime Monétaire" dir ki sağlam bir mahiyet arzeder. Ve fiatlarda anı ve mütemadi tahavvülât vukuunun önüne geçer. Böyle bir sistemde, altın yalnız bir mübadele vasıtası ve kıymet mikyası değil, aynı zamanda "Credit" tanzim etmekte de bir nazım-Regulateur vazifesini görür. Harpten evvel olduğu gibi harpten sonra da sağlam paraya avdet eden her memlekette "Banque d'Emission" lar, kasalarındaki altın istoku ile mütenasip bir nisbet dahilince evrakı naktiye ihraç etmek tedirler. Harpten evvel banka depolarında altın istokunun tezayüdile müterafık olarak evrakı naktiye de artmakta idi. Aksî halde yani altının tenakusu takdirinde de evrakı naktiye azaltılıyordu; ve buna tebaan da kredi tevsi veya tahdit ediliyordu.

İşte bu sebeplerdendir ki "altın" hem mikyası kıymet, hem mübadele ve tasarruf vasıtası ve hem de kredi nazımı olmak itibarıyla "millî" ve "beynelmîlel para" mekanizmasının mesnedidir ve "Stable" bir manzara arzeden şanj rejimi de altına istinat eden rejimdir ve yani harpten sonra hemen hemen bütün memleketlerde millî bir mübadele vasıtası haline gelen "kâğıt para" yı altına tahvil ve bu altını harice çıkarabilmek ve hini hacette bunu ecnebi sikkesi haline koyabilmek imkân ve iktidardır. İşte bu imkân ve iktidardır ki "Gold points" faaliyetini temin eder, altın harice çıkaramasa bile yalnız hini hacette bunu dışarıya çıkarabilmek imkânının yalnız mevcudiyeti dahi şanjın istikrarını temin eder ve bunun içindir ki altın gözle görülmeyip yalnız "Banque d'Emission" un kasalarında mevcudiyeti beynelmîlel tediyatta "mikyasa" vazifesini görür.

Kâğıt paranın altına hini hacette tahvili imkânının mevcudiyeti niçin şanjın istikrarını temin eder? Çünkü; altın, ihraç hususundaki serbesti bu madene sabit bir nispet dahilinde millî paranın her hangi bir ecnebi parasına tahvili imkânını verir. Binaenaleyh muayyen sıklıkta bir altın külçesi, evvelden tamamen ve kat'iyetle malûm olacak ve hesap edilecek şekilde muayyen miktarda İngiliz lirası, Dolar veya Frangı ifade eder. Ve bu suretle görülüyor ki altın, muhtelif millî

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

paraları birbirine tahvil edebilen en sağlam ve yegâne bir "tahvil aleti" dir ve sağlam bir "Regime monétaire" in yegâne istinatgâhı "altın" dir. Ve bu da sebep-siz değildir. Çünkü; diğer eşyaya nazaran kıymeti en az tahavvülâta uğrıyan yegâne "madde" dir. Bundan millî hudutlar dahilinde mutlaka altın tedavül etmelidir manası asla çıkarılmamalıdır. Çünkü böyle bir iddia, manasız bir lüks ve masrafı istemekle tev'emdir ve altın bu şekilde tedavül etmek devrini artık geçmiştir. Zaten buna lüzum da yoktur. Bugün aşağı yukarı bütün medenî dünya memleketlerinde "altın", ihraç bankalarının kasalarında mahfuzdur. Ve onu temsil eden "evrakı naktiye" dir ki dahili memlekete bütün muamelâtın mesnetidir.

Evrakı naktiyenin kıymet ve rolü nedir? Bu mühim mes'ele yarınki mütaleatımıza mevzu teşkil edecektir.

Cemal Ziya

KAMBIYO VE KUPONLAR (1)

Harici borçların edası memleket için çok ağır bir yük olmakla beraber taahhüdümüzün ifasına çalışmaktan geri kalmayacağız.

Bir kaç gündenberi ecnebi gazeteci meslektaşların kuponlar etrafındaki bazı şayiata dair malûmat almak için sık sık müracaatlarına maruz bulunuyoruz. Mes'ele gene buradan ve bir ecnebi gazeteci meslektaşımız tarafından gazetesine verilmiş rivayet şeklinde bir telgraf haberinden çıkmış, Enformasyon gazetesi buna inanmamış, Dünyu umumiyet meclisi onu tekdip etmiş, fakat bütün gürültüler içinde havadise her taraftan kulak kabartılarak onun dal budak salmasına meydan verilmiştir. Öğrenilmek isteniliyor ki bunda her hangi bir hakikat şemmesi var mı, yok mu? Belki var da şekli başka türlü ise nasıl? Muhabirler gazetelerinden telgrafla emir telâkki etmişler. Doğru malûmat alarak telgrafla gönderecekler.

Müracaat eden her ecnebi meslektaş ızahat vere vere yavaş yavaş mes'ele-ye biz de alâkadar olduk. Rivayeti herkesi bu kadar işgal eden bir mes'ele hakkında bir gazeteci olarak biz de sâkit kalıp gidemezdik. Velevki mes'elenin şekli rivayet haddini geçmese dahi.

Buradan (Taymis) gazetesine gönderilen ve bu kadar akisler hasil eden haber gûya Türk hükûmetinin şimdiki iktisadî şerait içinde ve memleketin iktisadî hayatının behemehal düzeltilmesi zarureti altında harici borçların tesviyesini bir müddet tehir etmesi ihtimalini -bir rivayet şeklinde- iş'ar etmekte idi. Gerçi iki gün burada, üç gün Ankara'da bulunuyorsak ta, hükûmet mehafili ile daima temas halinde olduğumuz için bir kere hükûmetin bu hususta her hangi bir fikri henüz düşünce halinde dahi ileri sürmüş bulunduğunu görmüş veya duymuş değiliz. Hükûmetin harici borçlar bahsında evvelü ahir ızharından hâli kalmadığı fikir ise dahilde ve haricte herkesin malûmudur:

Harici borçların edası memleket için çok ağır bir yük olmakla beraber taahhüdümüzün ifasına çalışmaktan geri kalmıyacağız.

Reisicumhur Hazretlerinin nutuklarında ve Başvekil Hazretlerinin beyanatında aynı fikrin daima aynı eda ile ifade olunageldiğini hep biliriz. Uzun müzakere-lerden sonra harici borçlara verilebilen şekli kabul ve imza etmiş isek elbet onu icra etmeği haritamıza ithal dahi eylemişizdir. Ama bu teahhüdün bize ağır yük teşkil edeceği de asla meçhulümüz değildir. Yükün ağırlığını dahi derpiş ederek onun hakkından gelmeği gözümüzü kestirmişizdir. İşte harici borçlar mes'elesinde bizce henüz hiç bir tebeddül şekli arz etmemiş olan vaziyet budur.

Gene bu işin tarihçesini iftina etmek için ilâve olunabilir ki harici borçların tesviyesi kambiyo-umuz üzerinde fena tesirler ila ettiği ve bu yüzden paramızın kıymetine sukut arz olduğu zaman için dahi son mukavelenamede bazı kayıtlar ve şartlar nazarı dikkate alınmıştır. Eğer harici borçların tesviyesi sebebiyle Türk parası kıymetini kaydedecek olursa bu tesviye tehir olunarak Türk parası kıymetinin subuttan vikayesi lüzumunda ittifak olunmuştur. Bu malûmat ta göz önün-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

de tutulmak şartile mukavelename ahkâmının bahsımıza lâzım kısmına malik sayılabiliriz.

Elde müspet denilebilecek hiç bir haber olmadığı ve ezcümle hükûmetten bu yolda hiç bir fikir ve ifade sızmamış bulunduğu halde haricî borçlar meselesinde bir moratoryum ihtimalinden bahsetmek için galiba bu artık tarihi şeraitin son iktisat şeraitimizle karşılaştırılmasından istifade olunuyor. Türk lirası bir aralık korkunç bir sukut istidadı gösterdi. Bu vaziyet hükûmeti fevkalâde tedbirler almağa mecbur etti. Bir taraftan haricî mübayaata resmî tediyat yapılmıyor, yaptırılmıyor, diğer taraftan bütçeden büyük fedakârlıkları göze alan bir iktisadî program hazırlanıyor. Türk parasındaki sukutun ne büyük fedakârlıklarla tevkif edilebilmiş ve hâlâ da o yolda daha ne büyük fedakârlıkların göze alınması icap etmekte bulunmuş olduğunu herkes görüyor ve biliyor.

Bir halde ki eğer İsmet Paşa Hükûmeti bıraksa paramız derhal yuvarlanabilir. Bereket versin ki hükûmette onu kendi haline bırakmak niyeti yoktur. Bilâkis hükûmet şimdi sukutunun önüne geçtiği paramızı daha ziyade kıymetlendirmek için en ciddi tedbirleri ittihaz etmek yolunda geceyi gündüze katmış habire çalışıp duruyor.

Acaba paramız kıymetinin sukuttan vıkeyesi ve memleketin iktisadî hayatının takviyesi hesabına haricî borçlara ait tediyatın bir müddet tehiri mevzuu bahis olabilir mi? Bazı meb'us arkadaşların kendi aralarında nazari olarak bu yolda fikirler teati ettiklerine vakıfız. Biz zannediyoruz ki bu mevzu üzerindeki haberler bu yolda yapılmış bazı tahminlerden ileri gelmekte olacaktır. Hükûmet resmen ifade etmedikçe bu husustaki tahminlere hakikat şekli vermeğe kadar ileri gitmek tabii doğru olmaz. Hükûmet böyle bir şeye lüzum görmüş olacağı takdirde ise bize de bittabi vaziyeti herkesten evvel alacaklılara söyleriz, onlarla konuşup anlaşmak için. Henüz böyle bir şey yoktur.

Yunus Nadi

PARANIN MAHİYETİ, ROLÜ VE KIYMETİ (1)

İbrarı anında tebdil edilmeyen "Kâğıt para" ya kıymet bahşeden âmil, yalnız millî hudutlar dahilindeki kanunla teyit edilen "muvafakat" değil, aynı zamanda bu hudutların haricindeki "Beynelmilel muvafakat"tır.

İspanyol parasının bünyesindeki son sarsıntı, beynelmilel itimadın oynadığı büyük role, "Psychologique" noktaya bir kere daha nazarları çevirmiş bulunuyor.

Paris 23.1.1930

İhtiyat altın akçesi olmayan ve yahut gayri kâfi altın stokuna malik olan memleketlerde, yani altınla tebdil edilmeyen "Kâğıt para" rejimini kabul eden yerlerde vaziyet nedir? Bu rejimin adı "régime de l'inconvertibilité" dir. Bu takdirde mübadele vasıtası, mikyası kıymet ve kredi mesnedi vazifesini "kâğıt para" görür.

Bu kâğıt paranın kıymeti neye müstenittir? Tabiatile, meselâ yüz liralık küçük bir kâğıt parçasının kıymeti bunun istihsal masrafı değildir. Çünkü bu kâğıt parçası nihayet bir kaç kuruşluk bir kıymettir. O halde bu kâğıt para kıymetini nereden alıyor? Bu kâğıdın üzerine yazılan kıymet vakti merhununda "altınla tebdil edilecektir" kaydını havi olan "va'd" den mi geliyor? Bu paraya iştirak kuvvetini veren âmil, bu para sahibinin istikbale matuf "ümid" inden mi mütevellittir? Bunu kabul etmek güçtür. Evvelâ; bu günkü hâmilin altınla tebdilin vuku bulacağı "müstakbel an" da müstefit olacak şahsın gene kendisi olacağını kim temin edebilir? Santiyen, harîç ile dahil bankalar arasındaki münasebetler, bilâfalsıla ve daimî olarak para alım ve satımına mevzu teşkil eder. Tahakkuk eden ihtiyaçlarla müterafik olarak vuku bulan bu ameliyede ecnebler için "müstakbel tebdil" ümidi hiç bir rol oynamaz.

Bazıları da, altınla tebdil edilmeyen bu evrakı naktiyyenin kıymetini arazi, orman ve emlâk gibi devlet tarafından gösterilecek "maddî" teminata istinat ettirmek isterler. Tıpkı Fransız ihtilâli esnasında karşılığı "emlâki milliye" olan "assignat" lar gibi.

Paranın kıymetini bu esasa istinat ettirmeye kalkışmak çok hatalı bir yola sapmak olur. Evvelâ, "teminat" hakiki bir mahiyet arzedeabilmek için buna "vaziyet" edecek bir "şahsiyet" in vücudü lâzımdır. Yani, devlet "autorite" stn'in yanı başında borçlu olan devletten indel'hace bunu cebren alacak bir "kudret" vücude getirmek icap eder. Bütün kudretlerin menba ve masdarı olan "devlet" haricinde böyle bir "autorite" nasıl vücut bulabilir? Buna imkân olmayınca, binnetice devlet hem dayın ve hem de medyun olur ki, böyle bir vaziyette "teminat" tan bahsetmek abestir.

Bu "teminat"ın hukukî manasile vücudu bir an için kabul edilse bile, bu tek-mil devlet emvali gayri menkulesinin hini hacette hep birden satılığa çıkarılması ve satılabilmesi imkânı mevcut mudur? Mevcut olsa bile bu "en bloc" arz, bilfarz arazi kıymetlerinde ne büyük bir tenezzül ihdas eder? Böyle müthiş bir sukutü kıymet muvacehesinde artık teminatın kıymeti kahr mı? Devlet denilen "şahsi-

yeti manevîye" esasen bütün kuvvetlerin masdarı olmak itibarıyla bütün "serveti millîye" yı, bütün "kudreti millîye" yı şahsında temsil etmiyor mu? Her şeyin fevkinde olan onun "kudret" ve "itibar" ı yerine çok mahdud bir mahiyet arzeden bir kaç bina ve arazi parçasını ikmal etmek kadar manasız bir şey olur mu?

İstenildiği kadar teminat gösterilsin. Bunun ehemmiyeti yoktur. Asıl şayanı ehemmiyet olan nokta; hükümetin borcunu, vakti merhununda hakikaten eda edip etmeyeceğidir. Fransız ihtilâli esnasında "assignat" lara mukabil emlâki millîye karşılık gösterildiği halde, dünyaya meydan okuyan Fransız inkılâpçıların "ıdam" müeyyidesine kadar giden şiddetlerine rağmen bunların sifra inmesine kimse mani olmamıştır.

İşte bu sebeplerden dolayıdır ki, evrakı naktiyenin hiç olmazsa harici tediyat- ta ve lüzumu halinde, ibrazı anında tayin edilecek nisbete göre "altın" olarak tediyesi lâzımdır. Aksi takdirde para kıymeti, temevvucatının önüne geçmek kabîl değildir. Ve gene bundandır ki, ibrazı anında altınla tebdil edilmeyen "kâğıt para" nın kıymetini başka noktada, yani diğer eşyayı tedarik hususundaki iştirâ kuvvetinde aramak lâzım gelir. Yani bu parayı hâmil olan kimse dahilî memleket- te her hangi eşyayı veya hizmet tedarik için bahşettiği kudrette veya her hangi bir deyni ortadan kaldırmak hususundaki kabiliyette bulmalıdır.

"Mecburi tedavül" kanunu ilan edilince herkes muayyen şerait dahilinde bu para ile her nevi ihtiyacatını tatmin edebileceğine emindir. Ve bu "emniyet" tır ki karşılıksız paraya kıymet izafe eder.

Harîç ile münasebette ise vaziyet biraz daha muğlak bir manzara arzeder. Sağlam bir paraya malik olan bir ecnebi, kendi parasının sağlam olmayan bir para ile mübadelesine ancak şu şeraitle razı olur :

Evvelâ : Gerek kendi piyasasında ve gerek kâğıt paranın carî olduğu piyasa da bu para ile ne dereceye kadar eşya tedarik edebileceğini hesap eder.

Şanjın tesbitinde âmil olan en iptidai ve fakat en esaslı unsur budur.

Diğer taraftan sağlam para sahibi olan ecnebi, bu parayı kâğıt paraya tahvil ederken bu ikincinin müstakbel iştirâ kuvveti, ve bunun takip edeceği muhtemel tekâmül seyrini hesap eder. Ve bunun içinde muhtelif avamî gözden uzaklaştır- maz. Evvel emirde o kâğıt parayı kabul eden memleketin istihsal kabiliyetini he- sap eder. Paranın kıymeti ile sür'atı tedavülü ve istihsal edilen eşya arasındaki nisbeti araştırır. "Hesabat muvazenesi" de ayrıca bir tetkik mevzuu olur. Bundan mada devlet bütçesindeki tevazüne fevkalâde ehemmiyet atfeder. Çünkü, bütçe- deki ademî tevazün, zarurî olarak devleti yeni evrakı naktiye ihracına sevkeder. Ve bu da paranın kıymeti üzerinde elim bir tesir yapar. Ecnebi, bütün bu hesap- larında yalnız hali hazırı değil, vaziyetin istikbaldeki muhtemel bütün tezahüratı derpîş eder. Devletin siyaseti maliye ve iktisadiyesini inceden inceye takip eder. Hassaten "Psychologique" bütün avamî ve tesirâtı nazara alır. Bu amîl za- manımızda o kadar büyük bir rol oynamaktadır ki; terü taze en son bir misal da- ha bir kaç günden beri gözlerimize çarpmaktadır.

Frank buhranı bir çok kabineleri devirmiştir. Şimdi "Peseta"nın kıymetinde görülen tezelzül dahi İspanyol maliye nazırı M. (Calvo) nun evvelki gün istifasını

BASINDAKİ YANKILARI

intac etti. Vakıa İspanyol millî bankası "Banque de France" tan sonra bütün Avrupa'da en kuvvetli altın stokuna maliktir, fakat paranın kanunî istikrarı altın üzerinden ilân edilmediği için bazı avamîlîn tesirile pek kısa bir zamanda İngiliz lirası (32) den (40) a fırladı. Ve Maliye Nazırı da düştü.

Halbuki kuvvetinden emin olan aynı maliye nazırı geçen teşrinlerdeki beyanatında, iktisadî sahada "Nationalisation Integrale" programının muvaffakiyeti etrafında uzun beyanatta bulunmuştur. İşte bu siyaset, İspanyol şanjında büyük müşkülât tevhit etti. Hükümet, memleketin büyük bir refah içinde bulunduğunu göstermek için, büyük bir nafia programının tatbikatına girişmek istedi. Halbuki varidatı devlet, bunu teminden uzaktı. Bunun üzerine fevkalâde bir bütçe yapıldı. İstikraza baş vuruldu, müşkülât başlayınca fevkalâde bütçe kaldırıldı ve programda da tadilât yapmak zarureti hasıl oldu.

Bütün iktisadî faaliyetleri millileştirmek hususundaki programın bir cephesi de; tamamen sun'î olarak ihdas edilmek istenen bazı sanayîin gayet ağır gümrük resimleri ile himayesi olmuştu. Bugün İspanyol gümrük tarifesi Avrupada en yüksek olan tarifiedir ve memleketin bütün iktisadiyatını tamamen sun'î bir esasa istinat ettirmektedir.

Bir taraftan bunlar yapıyor, diğer taraftan da, yevmi müdahalelere şanj piyasasında millî paranın kıymeti müdafaaya çalışıyor. Bu müdahalelâtın gittikçe zararlar vermesi üzerine geçenlerde şanj muamelâtına serbesti verilmeğe istendi. Fakat muhtelif cephelerden gelen umumî tesirat "Confiance" ın, itimadın sarsılmasını intac etti. Ve bugün millî paraya itimatsızlık yüzünden yalnız ecnebi sermayesi değil millî sermaye de firar etmektedir. Millî Banka depolarındaki altın, mütedavil paraya tamamen karşılık teşkil edecek derecede sağlam olduğu halde, ecnebler İspanyol bankalarına yaptıkları tevdiatı geri çekiyorlar. Yani sahip oldukları İspanyol parasını kendi paralarına tahvil etmiye tehalûk göstermektedirler. Hesabat muvazenesindeki iyiliğe ve altın stokunun fazlalığına rağmen hadis olan bu mühlik vaziyetin, İspanyol hükümetini müfrit metalibattan vaz geçirerek millî paranın istikrarı kanunîsi kararının taciline sebebiyet vereceği tahmin olunabilir.

Görülüyor ki yalnız millî hudutlar dahilindeki kanunla teyit edilen "muvafakat" değil, aynı zamanda "beynelmîlel muvafakat" tır ki kâğıt paraya bir kudreti iştiraiye bahşetmektedir.

Para "notion"u hakkında bu "objektif", iptidai ve fakat esaslı noktalar, müstakbel teşrihatımıza mesnet vazifesini görecektir.

Cemal Ziya

BUHRANIN SEBEPLERİ (1)

Yalnız bizde değil, bütün Avrupa memleketlerinde iktisadî buhran var. İngiltere gibi zengin bir sanayi memleketi bile buhran ızdırabı içinde kıvrılıyor. Bir buçuk milyona yakın işsiz amele var. Mensucat fabrikaları kapandığı için her hafta, vasafl 6 000-8 000 amele işsiz kalıyor.

İktisadî ve malî buhran İtalya'da da çok şiddetlidir. Faşist hükûmetin bir kaç seneden beri yaptırdığı yollar, şimendiferler, köprüler, sulama işleri, elektrik fabrikaları, mektepler İtalya'ya epeyce pahalıya mal oldu. Bu masraflar millî ve iktisadî hayat üzerinde tesirini göstermeye başladı. Geçen seneden itibaren, İtalya'da nezaretler ve belediyeler büyük bir tasarruf kaydı altındadır. M. Mussolini, geçen hafta Roma'da vîlayet memurlarına hitaben söylediği mühim, iktisadî bir nutukta çok mübrem olmayan masraflardan içtinap etmelerini tavsiye etti. M. Mussolini bu nutkunda, İtalyada iktisadî buhran olduğunu gizlememiş, hatta "nazık vaziyet" tabirini kullanmıştır.

Halbuki, İtalyada iktisadî sahada büyük terakkiler husule geldi : Harici ticaret açığı - buğday mücadelesi sayesinde ithalatın azalması ve aynı zamanda ihracatın çoğalması yüzünden - bir senede 890 milyon lira azaldı. İtalya amelesi arasında işsizlerin adedi İngiltere, Almanya ve Avusturya'ya nazaran daha az mühimdir. Buna rağmen M. Mussolini, ticaret hayatında karanlık manzaralar olduğunu anlatmıştır. Likidasyon, iflas, protesto gibi fenalık alâmetlerinin adedi mütemadiyen artıyor. İtalya başvekilli bu halin sebeplerini de nutkunda anlatıyor. Bu sebepler bizdeki ticaret buhranının sebeplerinin aynı olduğu için hulasa etmeyi faydalı bulduk. M. Mussolini diyor ki : Umumî harpten sonra bir çok insanlar, servet denilen şeyin bütün bir ömür esnasında, hatta bazen nesillerce sarfedilen mütemadi gayretler neticesi olduğunu unutarak, hiç yoktan iş adamı diye ortaya çıkmışlar ve bir kaç ay içinde spekülasyonlu eşya alım satımı ile zengin olabileceklerini zannetmişlerdir. Halbuki bu zamanda servet kazanmak için ciddi ve sıkı çalışmak lâzımdır. "Bankacılığı bilmeden banker, sanayi bilmeden fabrikacı, ticaretten anlamadan tüccar oluverenler, ciğerleri kâfi derecede sağlam olmayanlar hakikatle çarpışınca kemiklerini kırdılar."

Aynı haller bizde de oldu. Umumî harbin ve mütareke devrinin kolay ticareti, fahiş kârları bir çok cahil adamları piyasaya sürükledi. Bugünkü ticaret buhranının sebeplerini tetkik edersek, kuraklık, paramızın sukutu, iktisadî muvazeneimizin bozukluğu gibi ahval yanında, ticaret bilmeden tüccar olmuş, az para ile çok iş yapmak istemiş, vurgun peşinde koşmuş ve netice itibarile birdenbire zengin olmak arzusuna kapılmış insanların hatasını görürüz. Sadece İstanbul piyasasını tetkik etsek bunun yüzlerce misaline şahit oluruz. Mütarekeden sonra bu piyasa ticaretle hiç alakası olmayan, yerden bitme müesseselerle doldu.

Bunların hepsi de bir senede milyoner olmak hevesine kapıldılar. Halbuki, M. Mussolini'nin dediği gibi, servet kazanmak için bazen bir insanın bütün ömrünce çalışması bile kâfi değildir. Büyük servetler mütevali nesillerin işidir. Müstesna ve gayri tabii devirlerde yüzde bin kazanmak mümkün olduğunu görmüş bir

(1) Akşam Gazetesi : 18 Şubat 1930 Sayı : 4079

BASINDAKİ YANKILARI

nesil, şimdi tabî ve müşkil zamanın avdet ettiğine ve yüzde on kazancın hakiki ticaret kazancı olduğuna inanmak istemiyor. Yine bunun içindir ki, memleketimizde iş deyince, mutlak devlet müteahhitliği hatıra geliyor. Çünkü, çok ve hesapsız kazanç imkânı yalnız orada kaldı.

Ticaret hayatındaki buhranın ortadan kalkması için iktisadiyatımızı sarsan sebeplerin zail olması kâfi değildir. Yeni ticaret nesli, eski ticaret usullerile alakasını kesmeli, ticarete kârın iğne ile kuyu kazmak olduğu yeniden kabul edilmelidir. Yenilerin gözü önünde, hiç çalışmadan kolaylıkla kazanılmış büyük servetlerin tatlı cazibesi mevcut oldukça ve bu tehlikeli serap peşinde koşanlar yavaş yavaş maziye kurban gitmedikçe ticarete normal halin avdetine imkân yoktur.

Necmeddin Sadık

MİLLÎ PARAMIZI KORUMAK İÇİN (1)

Başvekil Hazretleri yeni nutuklarıyla vaziyete yeni bir vuzuh verdi. Nutkunda şu noktalara temas ediyor :

1. Harici borçlar,
2. Millî paranın kıymeti,
3. İktisadî program,
4. Devlet bankası,
5. Halkın itimadı.

Harici borçlar meselesini aleyhümüzde yeni bir tahrikât vasıtası yapmak isteyenler var. Borçlarımızı tanıyoruz. Bunları ödemek için azamî bir hüsnü niyeti-miz var. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de gerek memleketin inkişafı ve gerek başka sebeplerle harice ve dahile borçlandığımız paraları mutlaka ödeyece-ğiz. Tediyeşinin teahhürü mevzuu bahsolan borçlar saltanat idaresinden bize mi-ras kalan borçlardır. Bunları da inkâr etmiyoruz. Yalnız tediye için bize sühulet ve imkân bulmalarını alâkadarândan istiyoruz. İtiraf etmeli ki, bu borçlar bün-yemiz üzerinde şiddetli bir tazyik yaptı. Bu tazyikin bundan sonra da hem mem-leket üzerinde hem de hamiller üzerindeki tesirlerini kimse hesap edemez.

Millî paranın kıymetini tutmak için Devlet mübayaatı üzerinde çok esaslı ted-birler alınmıştır. Bu tedbirlerin iyi tesirâtı şimdiden hiss olunuyor.

Malumdur ki, iktisadî program da hazırlanıyor. Bu programı tatbik için bazı sarfiyat yapmak icap ediyor. Hükûmet bu parayı bütçeden temin etmek imkânı-nı bulmuştur.

Gerek iktisadî programın tatbikinde, gerek Millî paranın istikrarında çok ehemmiyetli bir rol oynayacak olan Devlet Bankasının teşkili Hükûmetçe mutlak surette takarrür etmiştir. Bu Bankanın mahiyeti ve sureti teşkili hakkında hiç kimsenin tereddüde düşmemesi için Başvekil Paşa Hazretleri bunun tamamen müstakil ve Millî olacağını bilhassa işaret ediyor. Millî paramızın kıymetini tut-mak hususunda Hükûmet bundan evvel bazı iktisadî tedbirler aldı. Fakat bu ik-tisadî tedbirler kâfi gelmedi. Borsadaki sulistimallerin, spekülasyonun önüne geçmek için bazı ticarî tedbirler de lazımdı. Bunun içindir ki, Hükûmet Meclisten lazım olan salâhiyet kanununu istedi. Millî paramızı korumak mesaisinde çok hassas olan Meclis, sulistimalle mücadele edebilmek için Hükûmeti bazı kanunî salâhiyetlerle de techiz etti. Bundan böyle vaziyetten ve paramızın atisinden da-ha ziyade emin olabiliriz. Paramızın düşmesi için esasen iktisadî bir sebep mev-cut değildir. Sulistimal yapacak olanlara karşı da Hükûmet yeni kanunla müceh-hez olarak çıkacaktır. Muhterem Başvekil bilhassa feyt ediyor ki, bu işde en mü-essir âmil bizzat halkın itimadıdır. Hakikatte paramızın hali de, âtisi de çok emindir.

Siirt Mebusu

Mahmut

MİLLÎ MÜCADELENİN İKİNCİ SAYFASI (1)

Hükümet "paramızın kıymetini düşürmek isteyenlerle ciddi olarak mücadele edebilmek için" Millet Meclisinden idarî ve cezaî salâhiyetler aldı. Meclisin, evvelki gün kabul ettiği "kanun, borsa işlerinin tanzimi ve "Türk parası kıymetinin korunması zmnında, kararlar ittihazında icra vekilleri heyetini salâhiyetler" kılıyor. Aynı zamanda, spekülasyon yapan banka ve müesseselere verilecek cezaları tayin ediyor. Bunun sebebi, başvekil paşanın nutkunda izah ettiği gibi "hükümeti, sul istimalcılara karşı mücadele etmek için yeni ve kuvvetli salâhiyetlerle tehziz edecek" bir kanuna lüzum görülmüştür. "Herkes bilecektir ki, hükümetin ve memleketin, millî parayı muhafaza etmek için tatbikten geri kalacağı hiç bir tedbir yoktur."

Böyle bir kanuna neden lüzum görüldü?

Hükümet, paramızın kıymetini yüksek tutmak için en müessir tedbirleri tatbik etti. Bugün, sırf malî gözle bakılırsa paramızın yükselmemesine hiç sebep yoktur:

1. Geçen seneye kadar hükümet borsadan mütemadiyen ecnebi dövizli satın alıyordu. Paramızı düşüren sebeplerin en büyüğü bu idi.

2. Geçen sene, gümrük tarifesi artacak diye, tüccar, memleketimize bir çok stok eşya ithal ettiler. Bunların bedelini ödemek için piyasadan külliyyetli İngiliz lirası satın alındı. Paramızı düşüren sebeplerden biri de budur. Halbuki:

Hükümet aylardan beri, her hangi bir ihtiyacı için bir liralık dahi ecnebi kam-biyosu satın almadı ve başvekil, meclis kürsisinden ilan ediyor ki almayacaktır. Bîlâkis hükümet, geçen seneki hareketinin tam zıddını yaptı : Piyasaya zaman zaman İngiliz lirası çıkardı. Diğer taraftan, bu aylarda ithalatımız, stok malların fazlalığından dolayı, geçen senenin aynı aylarına nisbetle daha azdır. İhracatımız ise, geçen seneye nazaran az değildir. Buna rağmen paramız düşüyor! Şu halde, İsmet Paşanın dediği gibi "fenni olarak sabittir ki, bugün millî parayı müteessir edecek avamî hemen hemen yok gibidir." Paramız niçin düşüyor? "Demek ki paramız üzerindeki tazyığın gayri meşru sebepleri vardır." Maliye Vekili de aynı sebepleri izah ettikten sonra, şu şayanı dikkat sözleri söylemiştir.

"Eğer buhran, sadece iktisadî tesirler altında devam etseydi, -iktisadî sebepler ortadan kalktığı için- bu buhranın da bugün çoktan nihayet bulması lâzımdı. Buhranın devamı, idarî, adlî, siyasi sahalarda tam istiklâlini almış olan Türk milletine, bu istiklâli belki de iktisadî sahada vermek istemeyen kuvvetlerin testirinden neşet ediyor. Başka amiller, başka kuvvetler vardır ki, bunlarla, sadece iktisadî tedbirlerle mücadele etmek imkânı yoktur. Bunlara karşı alınacak tedbirler, onların yaptıkları şeylere muvazi olmalıdır. Bazı yerlerden aldığımız havadisler, bu husustaki kanaatimizi takviye etmiştir. İdarî tedbirlerle müdahale etmek zamanı gelmiştir.

Anlaşılan şudur : Hükümet temamlı kanaat getirmiştir ki, malî buhranın sebebi artık sadece iktisadî ve malî değildir. Paramızı düşürmek isteyen gizli ve ec-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

nebi kuvvetler var. Bunlar, siyasî ve idarî çarelere baş vuruyorlar. Piyasaya hâkim olan bazı ecnebî maliye mahallî, Türk hükûmetinin bütün tedbirlerini akım bırakmaya uğraşıyor.

Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Bu mücadele, millî zaferden ve onun neticesi olan Lozan sulhünden beri devam edegelmektedir. Türkiye'nin siyasî, adlî, idarî istiklâlini tanımaya mecbur olanlar, İsmet Paşayı bir gün maliye ve iktisat sahasında esir olmaya mahkûm addettiler ve nasıl olsa kendilerinden para isteyeceğimize emin olarak Lozan'ı terkettiler. Para istemek, zorla aldığımız istiklâlin bir kısmını kolayca feda etmek demektir. Beklediler. Son buhran onlara bir aralık çok ümit verdi. Fakat hükûmetin azmî ve muvaffakiyeti sayesinde paramızın istikrarı, bu mahafilde, artık Türk parasına karşı ciddi harekete geçmek zamanı geldiği fikrini uyandırdı. Şimdi, hükûmetin karşısında, onun bütün tedbirlerini suya düşürmek isteyen mel'un bir cephe var. Mesele aşîkârdır: Yeni bir millî mücadeleye başladık. İsmet Paşanın giriştiği bu yeni iktisadî cidal, millî mücadeleden ne daha kolay, ne daha az ehemmiyetlidir. Onun, sadece ikinci safhasında. Başvekil, bunda muvaffak olduğu gün, Lozan zaferinden daha büyük bir şeref kazanacaktır. Çünkü, karşıdaki düşmanlar, bu sefer gizlidir, hem eskisinden daha kuvvetlidir. Harp meydanı da, bizim esrarını yeni öğrenmeye başladığımız, içine yeni girdiğimiz bir sahadır.

Meşhur bir filozof der ki, tabiata emredebilmek için onun kanunlarına itaat lâzımdır. Bu muayyen ve değişmez kanunlara riayet etmeden tabiata hâkim olmak isteyenler, bîaman kuvvetlerin zebunu olurlar. Tabîî âleme hâkim olan bu muayyen ve değişmez kanunlar gibi, içtimâî hayata, yani iktisadiyata hâkim olan lâyetegayyer, değişmesi ve bozulması kudret ve ihtiyarımız haricinde kanunlar vardır. İktisadî vaziyete hâkim olmak, tehlikesizce hâkim olmak, ancak bu tabîî ve lâyetegayyer kanunlar çerçevesini zecrî, idarî kararlarla zorlamamakla musip olur. Bunları hiçe saymak aksi neticeler verir. İlmî, müsbet düşüncenin, salim müşahede ve tetkikatın gösterdiği yollardan ayrılmayan hükûmetimizden, bu müşkil ve nazık iktisat sahasında da ancak ilim, basiret ve teyakkuz beklenir. Esasen, ciddiyetin, basiretin, müsbet ve ilmî düşüncenin timsali olan muhterem başvekil paşa, Millet Meclisinden bu idarî salâhiyetleri alırken, kendisinden beklenen şu güzel sözleri söylemiştir: "Millî parayı korumak için vereceğiniz salâhiyetler ciddiyetle, itina ile, isabetle ve çok takdir ve temyiz ile, yerinde kullanılacaktır."

Hükûmet, giriştiği bu yüksek cidalde bütün memleketin kendisine zahîr olduğunda asla şüphe etmemelidir. Hak, akıl, mantık bizim tarafımızda oldukça, millî mücadelenin bu ikinci ve son safhasından da emin olabiliriz.

İsmet Paşaya bütün milletin itimadı vardır, "paramızın hali ve atisi emindir. kıymeti artacak ve yüksek kıymetini muhafaza edecektir."

Necmeddin Sadık

GÜÇ İŞ (1)

Cumhuriyet hükûmeti, şimdiye kadar başardığı işlerin hepsinden daha güç, vücutte getirdiği eserlerin hepsinden ehemmiyetli bir mücadeleye girdi. Bu yeni işin müsbet, yahut menfi neticeleri, derhal gözle görülecek derecede müşahhas olduğu için, muvaffakiyetin değeri büyüktür. Teşebbüslerin akameti de o derece sür'at ve şiddetle hissedilir. Manevî sahalardaki terakkileri kısa zamanlarda göz ile görmek ve ölçmek mümkün değildir. Fakat iktisat meselesi el ile tutulacak kadar maddidir. Nihayet halkın karnını doyurmak, memlekete servet ve refah getirmek neticesine müncer olur. Yani bir miyde meselesidir. İktisadiyatı bozuk, fakir bir ülkeyi birdenbire zengin ve müreffeh edecek mucizevî bir hükûmet idaresinin şekli henüz yer yüzünde keşfedilmediği için, bu mesele çok müşkildir. Bizim gibi, bu nevi işlerden anlıyanları çok kıt memleketlerde değil, cihanşümül şöhrete malik, muktedir maliyecileri ve iktisatçıları olan yerlerde bile, malî ve iktisadî meseleler, zamanın en çetin, halli en müşkil meşgalesini teşkil ediyor.

Bunun sebebi, iktisat ve maliye işlerinin; hükûmet nizamlarının, kanunlarının tesirinden uzak, derhal erişilmesi gayri kabil âmillere istinat etmesidir. İktisadî hadiselerle diğer idarî devlet ve millet işlerinde olduğu gibi -emir ve kanun kuvvetile hâkim olmak maalesef mümkün değildir. Bu hadiseleri doğuran çok muğlak ve kalabalık âmillere üzerinde tesir etmeye çalışmalıdır. Bir devletin dahilinde ve hariçte nüfuz ve kudreti ne kadar büyük olursa olsun, meselâ, kanunî bir emir ile parasının düşük kıymetini yükseltemez. Behemehal, para kıymeti üzerinde müessir olan bir çok muhtelif amilleri tebdil ve tahvil etmesi, hadisenin menbalarında ıcrayı tesir etmesi lâzımdır. Bir memlekette istihsal, ticaret gibi iktisadî meseleler bozuk gidiyorsa, bunun sebebi bazı kolay idarî tedbirlerde, yazılması ve neşredilmesi çok basit kanunlarda değil, daha derin ve mütenevvi hadiselerde aranmalıdır. Bunun içindir ki bir saniyede boş kasaları altınla dolduran iktisadî bir sihirbaz değneği icat edilmedikçe, bu işlerde çok uğraşmak, uzun beklemek zarurîdir.

Hükûmet her şeyden evvel paramızın istikrarına çalışıyor. Bu iş nihayet -Bütün acil ve muvakkat tedbirler haricinde- talep edilen ecnebi döviz miktarında piyasaya döviz arz edilmesi meselesine, yani ithalat ile ihracatın muvazenesine münker olduğu için, esas, istihsalî artırmak ve bu sayede ihracatımızı tezyit etmek olacaktır. Hazırlanan iktisadî program bunun içindir. Bu meyanda, hükûmetin ittihaz ettiği idarî kararlar muvakkat ve gayri tabiidir. Fakat malî ve iktisadî sahada gayri tabii addedilen bu idarî mukarrerat piyasaya hâkim olan gayri tabii ahvâlin önünü almak gayesine matuf olduğu için zarurî idi.

Piyasa, tabii halini alınca bu kararların esasen tatbik ciheti kalmayacaktır. İktisadî program neticelerini vermeye başlayınca hükûmetin bu işlere müdahalesine hiç hacet kalmayacaktır.

Yalnız, bu iktisadî tedbirler manzumesi neşredilince memleketin bir kaç ayda cennete döneceğini zannetmek hata olur. Bir programın tatbik edilmesi, semere vermesi senelere muhtaçtır. Bilhassa iktisadiyat, devlet idaresinin menfi te-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

sirlerle pek çabuk bozulan, fakat müsbet tedbirlerle gayet ağır inkişaf eden, çok yavaş düzelen güç bir iştir.

Mesela, bir hükümet, yanlış bir kaç hareketle millî paranın kıymetini altı ayda düşürür. Fakat, sonradan ne yapsa, paranın eski kıymetini aynı kısa zamanda iade edemez. Yahut bazı kanunlar çıkararak, bazı ağır vergiler koyarak ticaret hayatını bir iki ayda felce uğratmak, istihsal mekanizmasını bozmak pek kolaydır. Fakat sonradan iki üç sene çalışılsa, eski hayat ve faaliyet yerine gelemmez. Bu işlerde çok basiret gerektir.

Hiç ümitsizliğe kapılmadan çalışmak, sabretmek lâzımdır. Vatanı kurtarmak için, mütareke devrinden Lauzanne sulhüne kadar, beş sene en elîm şerait içinde beklemek ve çalışmak icap etti. İktisadî zafere vasil olmak için hiç olmazsa o kadar sabretmeliyiz.

Necmeddin Sadık

BASINDAKİ YANKILARI

DEVLET BANKASI (1)

Devlet Bankasının teşkili etrafındaki hakikat, Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin yeni beyanatı ile bir kat daha aydınlandı. Şurasını bilhassa hatırlamak lâzım ki; Türkiye’de bir devlet bankası kurmak fikri son zamanlarda millî paramızı korumak için alınan bir çok tedbirler meyânında yeni doğmuş bir şey değildir. İktisadî inkişafını esaslı bir surette temin etmek, halkın muhtaç olduğu ve bu kadar fedakârlıktan sonra tamamen hakkettiği refah zeminini hazırlamak için bir devlet bankası yapmak eskidenberi düşünülmüş ve en salâhiyetli makamlar tarafından ifade edilmişti. Şimdi böyle bir tesisin teşkili arifesinde bulunuyoruz. Bugün devlet bankasının tabiatına, mahiyetine ve sureti teşkiline dair daha iyi anlaşılabilir hakikat şudur : Bir defa devlet bankası, tamamen millî ve müstakil olacaktır. Bunu hem Başvekil, hem de Maliye Vekili Millet kürsüsünden ifade ettiler. Bu katiyet karşısında gerek yerli ve gerek ecnebi matbuatında bazı ecnebi bankaların devlet bankasının teşkilinde alâkadar veya hissedar olacakları hakkındaki rivayetlerin sıhhati kendiliğinden düşüyor.

Devlet bankasının millî bir karakterde olmasındaki zaruret, anlaşılabilir bir şey değildir. Bir memleketin iktisadiyatında, dolayısıyla umumî hayatında nâzım mevkîinde bulunan bir müessesede yabancı bir nüfuzun bulunması her zaman için tehlike menbaidir. Bu işte mühim olarak en evvel akla gelen şey, bankanın sermayesini tedarik meselesidir. Bunu tetkik etmeden evvel vatandaşlarımızı bir hakikat üzerinde ihtiyata ve dikkate sevk etmek istiyoruz. Bir ecnebi heyetin iktisadî hayatını tanzim için muhtelif vasıtalarla müracaat etmek ve muhtelif tedbirler almak lâzımdır. Münferit olarak herhangi bir teşkil veya tedbire mutlak, seri ve sıhri bir tesir atfetmek hatadır. Bunu şunun için söylüyoruz ki, bazı vatandaşlarımız, devlet bankasının teşkili ile memlekette tesirini hissettiren iktisadî ızdırabın derhal zail olacağını sanmaktadırlar. Hadiseler mantığına uymıyan bu zehap, sonradan acı bir sukutu hayali mucip olabilir. Buna meydan kalmamak için vaziyeti olduğu gibi görmek ve göstermek mecburiyetindeyiz. Devlet bankası hiç bir memlekette yalnız başına iktisadî refahın birinci derecede bir âmîli olmamıştır. Devlet bankası, nihayet iktisadî gayeye bir an evvel erişmek için lüzumlu bir vasıttadan ibarettir. İlk teşekkülünde belki de büyük bir sermayenin tedariki müşkül olacaktır. Bununla beraber sermayenin azlığı, teşekkülüne mâni teşkil etmez. Bunun gibi, dünya piyasasının lazım olduğu dereceye çıkarmak için haricî bir istikraz akdine de hiç bir engel yoktur. Hakikat şu ki, paramızın istikrarını temin edecek, memleketin iktisadiyatını salâh ve refaha götürecektir olan amillerin başında iktisadî muvazenesinin, tedîye muvazenesinin husulüdür. Bu muvazene teessüs ettikten sonra millî paramız tabiatı ile ve fiilen istikrar bulur. O vakte kadar inkişaf halinde mütemadiyen çalışacak olan millî ve müstakil devlet bankası, ondan sonra da iktisadî hayatımızda nâzımlık rolünü daha esaslı surette hissettirecek ve memleketin umumî refahında çok esaslı bir amil olduğunu gösterecektir. Bu netice o kadar uzak değildir. Üç beş sene içinde bu gayenin tahakkukuna şahit olabiliriz.

Siirt Mebusu

Mahmut

MEĞER PARAMIZ ÇOK MÜKEMMELMİŞ! (1)

Avrupalıların Türkiye hakkındaki fikirleri hadîsata göre değişir. Onlar için mantık bir değerdir. Mantıklarına hâkim olan kaide "menfaat" dir.

Bu mantık, yahut mantıksızlık tezadını Temps gazetesinin, harici düyun mü-nasebetile yazdığı makalede çok parlak bir şekilde görüyoruz. Şimdiye kadar, bütün Avrupa matbuatının, bizim hakkımızda neşrettiği fikirler hep şu tarzda idi : "Türkiye'nin maliyesi bozuktur, iktisadî vaziyeti perişandır. Bütçesindeki muvazeneye inandırılmaz; Türkiye iflasa doğru gidiyor..."

Biz bu iddialara hiddet ediyorduk, cevap veriyorduk, maliyemizin perişan olmadığını söylüyorduk. Şimdi, hükûmet ve matbuat, memleketin iktisadî ve malî bir buhran geçirdiğini, bu şiddetli buhrana çare bulmak lâzım geldiğini ilan ve itiraf ediyor. Fakat bu sefer Temps gazetesi aksini iddia ediyor! Garip değil mi? Meğer maliyemiz mükemmel, bütçemiz mütevazın, varidatımız bol, paramız yerinde imiş de bizim haberimiz yok!.. Yalnız, Fransız gazetesi, Türkiye'nin malî ve iktisadî vaziyetini cennet gibi gösterdikten sonra, şu neticeye varmak istiyor : "Türkiye harici borçlarını pek âlâ verebilir!"

Şimdi, şu garip vaziyet hasıl oldu: Biz, Avrupa matbuatını, memleketimizde ciddi bir buhran olduğuna mandırmak mevkiindeyiz!

Temps gazetesi, İsmet Paşanın mecliste söylediği nutkun düyunu umumiye-ye ait bir cümlesine işaret ettikten sonra, Türkiye'nin malî kudreti zayıf olduğu iddiasını "şayam münakaşa" addediyor :

Düyunu umumiye senevi 2 milyon altın imiş, halbuki, bu borçların karşılığı olan gümrük varidatı 4 milyon altın, hattâ daha fazla tutuyormuş. Bütçesinde varidat, masraftan fazla imiş. Hülâsa, "Türkiye'nin dahili tediyeye kudreti hiç şüpheye mahal vermeyecek kadar kuvvetli" imiş...

Harici tediyeye, yani kambiyo ve paramızın düşmesi meselesine gelince, Temps gazetesi, bu sahada Türkiye'nin malî kabiliyeti "İsmet Paşanın göstermek istediği kadar aşağı olmadığını" iddia ediyor. Tuhaf bir münakaşa! Fransız gazetesi, Türk maliyesinin buhranı hakkında Türkiye Başvekili İsmet Paşanın beyanatını şiddetle tenkit ediyor! Bunun misalini şimdiye kadar Alman meselesinde gördük. Alman işlerini her sahada mütemadiyen tenkit eden Fransız gazeteleri yalnız Almanya maliyesini göklere çıkararak senâ ederler; para koparmak için...

Makalenin en şayam dikkat kısmı şu satırlardır :

"Paris mukavelesinin şartları ifa edilemeyeceğini, borçlar altın olarak verildikçe Türk parasının düşeceğini ilan etmeden evvel, vaziyetin zarurî kıldığı spekülasyona manî olmak, hükûmetin harîçten satın aldığı malları kontrol etmek, millî istihsalı arattırarak bir program yapmak gibi tedbirleri almak lâzım gelir."

Eğer başka bir zamanda, başka hadiseler karşısında olsaydı, Türk parasının -ecnebi müesseselerde yapılan- spekülasyon neticesi değil, maliyemizin bozukluğu neticesi düştüğü yazılırdı. Eğer harici borçlar mevzuu bahs olmasaydı, hükûmetin borsa muamelâtında tatbika başladığı idarî ve zecri tedbirleri Temps gaze-

(1) Akşam Gazetesi : 3 Mart 1930, No. : 4092

BASINDAKİ YANKILARI

tesisi daha evvel zarurî gösterir miydi? Bilakis, türlü türlü tedbirlerle paramızı düşüren ecnebi maliye haydutlarına karşı ittihaz edilen bu idari tedbirler, Türkiye'ye sermaye girmemesi, sermayenin memleketimizden kaçmasına en büyük sebep addedilir, kıyametler kopardı. Şimdi bunları bize kendileri tavsiye ediyorlar!

Ne çare ki başvekil paşa hakkı, Temps haksızdır : Türkiye'de mali buhran vardır. İlk defa olarak onlar memleketimizin maliyesi lehine ve biz kendimiz, maliyemiz aleyhine söylüyorlar ve onların bütün delillerine rağmen haykırıyoruz: "Lazımanne sulhünden beri, kaç senedir ilân ediyordunuz ki Türkiye mali ve iktisadi müthiş bir buhrana maruzdur. Biz buna inanmıyorduk.

Şimdi, aklımız başımıza geldi, dikkatli baktık ve gördük ki bir buhran geçiriyoruz. Paramız düşmek tehlikesine uğradı. Buna karşı tedbirler alıyoruz. Fakat eminiz ki, her sene 2-3 milyon altın verirsek, maliyemiz, o kadar methettiğimiz maliyemiz mahvolacak. Şimdi biz, buhran var dedikçe, siz, hayır buhran filan yok, paranız mükemmel diyorsunuz. Halbuki, buhran vardır ve tedbir lâzımdır.

İşte şimdi bu tedbiri arıyoruz. Dayınlar vekilleri, Paristen buraya kadar, kendiliklerinden elbet böyle bir tedbir telkin etmeye geldiler."

Necmeddin Sadık

PARAMIZ (1)

Dünyanın en kuvvetli parasıdır!

Türk Milletinin serveti ve Türk topraklar 150 milyon gibi az bir tedavülü her zaman altın kıymeti kadar temin edecek bir mevkidedir.

Maliye Vekilimizin son beyanatında mühim bir hakikat ortaya çıkmıştır; o da : Memleketimizde iktisadî bir buhran olmadığı ve devam eden buhranda paramız üzerindeki spekülâsyonun, yani nakti bir halin testri olduğudur.

Bu hakikat, millî paramızın maruz kaldığı hücumun nereden geldiğini göstermek ve en kuvvetli bir para olan Türk lirasının istikrarını ve kıymetinin muhafazasını temin edecek tedbirleri tayin etmek itibarile ehemmiyeti mahsusayı haizdir.

İhracatımızın 1923 ten beri ithalâtımıza nisbeti yüzde 73-75 arasında temevvüç etmektedir. Halbuki, bir çok memleketler vardır ki; bu nisbeti çok aşağıdır.

İttihaz edilmekte olan iktisadî tedbirler ile bu nisbet memleketimizde yakın zamanlarda tamamen ihracatımız lehine olacaktır.

Bu büyük iktisadî tedbirlerin paramızın istikrar ve kıymeti üzerindeki tesirlerini şimdiden millî bir ıftihar ile takdir edebiliriz.

Demek ki; paramız üzerinde iktisadî ve nakti olmak üzere iki cepheli bir müdafaa sistemi kabul olunmuştur. Nakti tedbirlerin de en mühimmini Devlet bankamız teşkil edecektir. Fakat, bunların bütün fevkinde olan bir vaziyet vardır ki; o da millî paramızın haddi zatında çok kuvvetli bir para olmasıdır.

Bir paranın kıymeti onun altın ile tebdili kabiliyetine bağlıdır. Türk milletinin bu günkü serveti, Türk topraklarının yalnız mekşuf hazineleri bile paramızın her zaman altın kıymetinde bir karşılığıdır. Hatta, bu servet ve bu hazineler (150) milyon parayı pek çok geçecek bir derecededir. Bütün dünyaca malûmdur ki, yeni Türkiye bu (150) milyona yeni hiç bir tedavül vasıtası ilâve etmemiş ve enflasyon şöyle dursun hatta ticaret ve tedavül ihtiyacına tekabül etmeyen bu (150) milyon ile iktifa etmiştir.

Şu halde, 1923 ten beri geçen seneye kadar haricî bir borç ödenmediği seneler bile ve ticaret açığımızın o tarihten beri daha azalmış bulunmasına rağmen paramızın muhtazaman düşürülmesi nazarı dikkatimizden hiç bir vakit kaçamaz!..

Bütçesi her zaman tevazün içinde, memlekette her zamandan ziyade tabî ve tam bir asayişin hükümferma olduğu bu senelerde paramızın her sene kıymetinden bir parça kaybetmesini tefsir etmek kabûl değildir.

Lozan'da mağlup olmuş emellerin aciz birer intikam hissini veren bu taktik Türk milletini korkutacak mahiyette değildir.

Türk milleti buna bir kaç türlü cevap veriyor : Bir kere ihtiyacatını ithalâta müracaat etmeksizin temine çalışıyor.

(1) Cumhuriyet Gazetesi : 12 Mart 1930, Sayı : 2100

BASINDAKİ YANKILARI

Sonra; parasının üzerinde senelerdenberi oynamağa alışmış olanlara ve hâlâ eski kafa ile buna muvaffak olacaklarını zannedenlere yeni kambiyo kanun ve talimatlarla faideli bir ihtarda bulunuyor.

Meşhur iktisatçı (Charles Gide)ın son intişar eden bir makalesinde : Her hangi bir paranın istikrarı çok kolay olduğu, bunun için memleketin malî varidatı ile altını nazarı dikkate alınarak tesbiti kıymet edilebileceği yazılıdır.

Memleketimizin malî varidatı salımdır. Memleketimizin mevcut ve mütedavil serveti ise her zaman ve her gün ve her saat (150) milyonun karşılığı olacak (60-50) milyon altını tedarik edecek bir derecededir. Ve hatta fazladır da.

Bu kabiliyet ve imkân mevcut olduktan sonra paramız için endişe edecek hiç bir mesele yoktur.

Paramızın kıymetini tesbit için bir imkânsızlık mevcut değildir. Binaenaleyh; paramız her türlü itibara layıktır. İtibar meselesinde Profesör (Arnaune) nın pek güzel izah ettiği klasik nazariyeye istinat ederek te paramızın kuvvetini iade edebiliriz. Bu nazariyeye göre; doğrudan doğruya altına dayanmayan paralar itibara tabidir. Tediye muvazenesi ve iskonto derecesinin bu paralara tesiri muayyen değildir. Tediye muvazenesi mevcut olduğu halde itibardan dolayı parası sarsılan memleketler vardır.

Şu halde, itibar meselesi olunca bütün kuvvetimiz ile söyleyebiliriz ki; paramız itibara malik olmak için her türlü şeraiti haizdir.

İspanya'da (500) milyon dolar altın bulunmasına rağmen kanunen altına istinat etmiyen pezetas sarsıntıdadır. Zira, İspanya'da iki bütçe vardır. Bunlardan fevkalâde denilen bütçesi İspanya'da ebedî bir bütçe tevazünlüğüünü meydana getirmektedir. İspanya dahili buhranlar içindedir.

Bizde bunların hiç biri yoktur. Bütçemiz mütevazın, asayişimiz, hem de tabii, ihtiyarî bir asayiş altı asırdır görülmemiş bir haldedir.

Bunların üstünde olarak Türk milletinin servetine ve Türk topraklarının zenginliğine dayanan (150) milyonluk Türk parası altın kadar kıymetli olan bu karlıklara maliktir.

Vaktile canımıza saldıranların uğradıkları mağlubiyeti bu sefer mahmûza saldıranlara ihtar ederiz. Zira "mal canın yongasıdır."

Alâettin Cemil

TELÂŞA MAHAL YOK (1)

Paranın hakikî kıymeti onun alın teri şeklindeki hakikî mahiyetidir.

Türk parasının kıymetini Türk say ve servetinin kıymeti ile ölçmek en doğru ise bu paraya altın kıymetinden daha kuvvetli bir mahiyet izafe etmekte tereddüde mahal görülemez.

Paramızın kıymetinde bir aralık görülmüş olan fazlaca tenezzül istidadı hükümeti bir çok tedbirler almağa sevketti. Bu tedbirler sayesinde paramızın fazla düşmekten korunmuş olduğu malûmdur. Nihayet elbet Türk parasının kıymetini tesbite dahi sıra gelecektir. Bizden başka hemen her memleket aynı buhranlardan geçerek aynı tedbirleri ittihaz etmiş ve nihayet muayyen usuller dahilinde parasını tesbite imkân bulmuştur. Bize göre bu yolda baş vurulacak çarelerin nelerden ibaret olduğunu keşfetmek için bizden evvel diğer memleketlerin aynı meseleler karşısında ne gibi meseleleri görüp geçirmiş ve nasıl davranmış olduklarını tetkik etmek bile kâfi görünür.

Muhakkak olan bir şey varsa oda önümüzdeki hastalığın hatta binnisbe çok kolaylıkla gayri kabili tedavi olmadığıdır. Prensip itibarıyla Türkiye mütedavil paranın yüzlerce değil, binlerce misli daha zengindir. Para bir tedavül vasıtasından ibaret olduğuna göre memleketin servetine nisbetle 150 milyon liradan ibaret mütedavil para miktarını hatta çok az bile görmek mümkündür. Türk parasının kıymetini Türk say ve servetinin kıymeti ile ölçmek en doğru ise bu paraya altın kıymetinden daha kuvvetli bir mahiyet izafe etmekte tereddüde mahal görülemez. Bu halin bir hakikat olması için yalnız bazı şeraiti yerine getireceğiz, o kadar.

Memlekette kâfi servet menbaları vardır. Halkımızın büyük bir ekseriyeti çiftçidir. Herkes çalışır ve sayının temin ettiği kazanç ile pek âlâ da yaşar. Bu millî iktisadın en basit olduğu kadar en doğru görüş şeklidir de. İktisadî bahislerin en muğlaklarını bu usule ırca etmek mümkündür. Herkes sayının hasılı ile ferih ve fahur yaşayabilmelidir. Bana efradın hayatını maişet itibarıyla emniyet altına alan bir memleket gösteriniz, iktisadiyatın en mükemmel surette orada teessüs etmiş olduğunu ben size temin edeyim.

Paranın hakikî kıymeti onun alın teri olmak şeklindeki hakikî mahiyetidir. Esas olarak herkes sayı ile yaşar. Fakat her gün bir günlük rızıkından fazla kazananlar bu fazla kazançlarını teraküm ettirirler. Bu fazla say ile fazla kazancı gününün haricinde kullanmak için bir çare bulunmalı idi. Bu çare adına para dediğimiz maddede bulunmuştur. Demekki para müterakim çalışma ve kazançtır. Giderek bu çalışma ve kazanç terakümleri elden ele geçer, hatta memleketten memlekete dolaşır bir meta olmuştur. Paranın mütedavil bir kıymet olmasının hikmeti budur.

Türkiye halkı çalışır mı? Türkiye çalışılacak ve kazanç çıkarılacak sahaları haliz bir memleket midir? Öyle ise telaşa mahal yoktur. Biz sizi temin ederiz ki burada evvelâ halk mevcut nüfusa nisbetle kâfiden hatta çok fazla nüfusu besleyecek sahalarda çalışmak suretile hayatını temin eder, ondan sonra da bu çalışmanın ihtiyaçtan fazlasını teraküm ettirerek istikbale daha emin adımlarla yü-

(1) Cumhuriyet Gazetesi : 15 Mart 1930, Sayı : 2102

BASINDAKİ YANKILARI

rür. Para meselesinin ıslahına prensip budur. Paramızın salâhına emniyet etmek için memlekette sayın çalışanları yaşatan kudretine inanmak kâfidir. Dünyaya yeni gelecek bir millet değiliz. Mevcuduz ve yaşıyoruz.

Yalnız cemiyet haline inkılâp etmiş bir halkın başka icapları da bulunuyor, ve onları nazarı dikkate almak lâzım geliyor.

Cemiyet haline inkılâp etmiş bir halk, bir devlettir ki hükûmetle idare olunur. Fert gibi cemiyetin de hakları ve vazifeleri vardır. Hükûmetlerin basiretkâr olmalarına ihtiyaç vardır. Devlet anonim şirketlerin en muğlakıdır. Ondan dolayı devleti idare eden hükûmetlerin çok dikkatli ve mümkün olduğu kadar az hata eder heyetler olması lazım gelir.

Devlet idare etmek için halktan vergi alırız. Bunu en doğru mikyaslarda almak şarttır. Alacağımız vergi miktarı halkın işini ve maişetini bozmamalıdır.

Bizde olduğu veçhile devletin harici borçları olabilir. Onların edası mecburiyeti memleketin hayatını sarsmamalıdır. Nitekim bu mesele müzakere olunuyor.

Nihayet bugün artık hiç bir memleket münferit yaşayamaz. Beynelmilel münasebetlerin memleketten memlekete kolaylık veren müzaheretlerinden istigna olunamaz. Bizde elbette bunun da teessüsü çaresi bulunacaktır. Türkiye kendisinden daha ileri memleketlerle beraber çalışarak onların ihtisas ve sermayelerinden pek büyük istifadeler temin edecektir.

Bütün bunlar Türk'ün esasen kendi hayatını temine kâfi olan çalışma kabiliyet ve sahasına ilave olunacak şeylerdir. Onun asıl ise mevcut ve daimidir. Onun içindir ki Türkiye için olur olmaz hâdise müvacehesinde telâşa mahal yoktur.

Yunus Nadi

MALİ VAZİYETİMİZİ NİÇİN O KADAR FENA GÖSTERİYORLAR? (1)

Hamiller vekilleri şimdye kadar iki üç defa maliye vekillimizle temas ettiler. Dünkü ziyaretlerinde bir haftadır yaptıkları tetkikatın neticesi olan yazılı bir nevi muhtırayı verdiler. Buna rağmen Paris'ten buraya kadar gelen hamiller vekilleri, hükûmete haricî borçlarımızın halî hakkında henüz müsbet bir teklifte bulunmuş değillerdir. Yalnız maliyemizin umumî vaziyeti hakkında kendi görüşlerine nazaran mütalâalar beyan ettikleri anlaşılıyor.

Bu mütalâaların mahiyetini sarîh surette bilmiyoruz. Bu nevi fikirlerin kıymeti de bir haftayı tecavüz etmiyen sathî tetkikat hududunu geçemez. Dün maliye vekilimize verdikleri yazılı kâğıtlarda maliyemizin bizzat tahmîn ettiğimiz, hattâ belki de ondan biraz fazla derecede fena olduğunu beyan ettikleri tarzında intişar eden havadis resmen tekzip edildi. Her halde bu tarzda bir iddia nazarı dikkatimizi celbedecek kadar garip görünür.

Türkiye hükûmeti kuponların tediyesi hakkında kendisinden tekzip istenildiği zaman haricî borçların taksitleri istikbalde paramızın kıymeti üzerinde tehlikeli tesirler yapacağını açıkça söyledi. Son zamanlarda borsada tatbik edilen sıkı tedbirler para buhranının önüne geçmek içindir.

Bütün ahval memlekette malî bir buhran olduğunu gösteriyor. Bunu bizzat söylüyoruz ve çarelerini aramakla meşgulüz. Bu malî ve iktisadî buhrana kat'î çareler bulmak içindir ki bir taraftan yeni yeni malî ve iktisadî kararlar ittihaz eden hükûmet, diğer taraftan paramızı ebediyen tehlikeye düşürecek bir amil olan haricî borçlar meselesinde yeni bir şekil bulmak için hamiller vekillerle teması kabul etti.

Fakat bütün dünya memleketlerinde az çok şiddetle hissedilen bir buhranı daha vahim göstermeye çalışmak kendilerinden borçlarımız hakkında çare telkini beklediğimiz insanlar tarafından bu buhranın istilzam ettiği tedbirlerin fevkinde bazı maksatlar takip edildiği şüphesini uyandırabilir.

Buhranı, olduğundan fazla vahim ve malî vaziyetimizi çok karanlık göstermeye çalışanların ta Lozan konferansından beri ve bilhassa son borsa hadiselerinde bizi malî bir inhidam ile tehdit ve arzularına ram etmek istiyen ecnebî kuvvetlerin kendisi olmalarından korkarız!

Alelâde malî bir buhran her müstakil memlekette tatbik edilen çareleri istilzam edebilir. Hakikatta esasları çok sağlam olan maliyemizi yalnız borç taksitlerinin muhlik sarsıntısından kurtarmak hududunu geçerek kontrol ve müdahale gibi fikirlere sapmak, Türkiye cumhuriyetinin ve Türk milletinin en fazla nefret ettiği tarzlara müncer olur.

Malî vaziyetimizi olduğundan fazla fena gösterenlerin işte bu gayelerle makûl olmalarından endişe ederiz. Türkiye hükûmeti malî, iktisadî istiklâline uzaktan dahi temas etmeyen her türlü muaveneti kabule hazırdır.

Fakat açık ifade edilmiş, yahut muhtelif şekiller ve kelimeler altına gizlenmiş kapitülasyonları asla...

(1) Akşam Gazetesi : 19 Mart 1930, Sayı : 4108

BASINDAKİ YANKILARI

Maliyemiz, kambiyo buhranına ve iktisadî vaziyetin acil ve müsmir tedbirler istilzam etmesine rağmen söylenilen korkunç halin arâzından hiç birini göstermedi. Bu buhranlı vaziyete çare bulacak kudret, bu milletin kendinde mevcuttur. İşlerimize çok yakından müdahale etmek arzusunu yenemiyenler nafile telâş etmesinler.

Necmeddin Sadık

MALİYEMİZİN TEMELİ İKTİSADİYATTIR (1)

Hükûmet iki mühim mesele ile meşguldür : Malî vaziyetin ıslahı, iktisadî inkişafın temini. Malî vaziyetimizdeki bozukluk, paramızın düşmesi ve kıymetini kaybetmesi şeklinde tezahür ettiği için, hükûmet Türk parasının istikrarı çarelerini arıyor. Harici borçlar, millî parayı düşüren amillerden biri, hattâ birincisi olduğu için paramızın istikrarı düşünülürken bu borçlar meselesi de, kendiliğinden, bizzarur ortaya çıktı.

Her halde, paramızın istikrarı ve harici borçlar, birbirine sıkı surette bağlı iki meseledir. Bunları birbirinden ayıramayız, her birini müstakillen halledemeyiz: Paramız bu şekilde kaldıkça borç taksitlerini ödemek memleketi daha büyük felâketlere sürükler; borç taksitlerini önümüzdeki senelerde ve malûm miktarda ödemeye devam edersek paramızın istikrarına imkân kalmaz. Bunun içindir ki borçlar ve istikrar, bunların her ikisini de birlikte halletmeye mecburuz. İki meselenin birbirine bu sıkı merbutiyetini ilan ve iddia edişimiz siyasi bir manevra addolunamaz. Samimiyetimizden şüphe eden artık kalmamıştır zannederiz.

Devletin borsada tatbik ettiği idarî kambyo tedbirleri, hiç bir hükûmetin durup dururken, bilâ lüzum baş vuracağı kolay şeylerden değildir. Bilâkis bir hükûmetin, tatbikine güç rıza göstereceği gayri tabii tedbirlerdir ki, ancak naçar kalınca tevessül edilir. Diğer taraftan, dayınların mümessilleri geldiler, malî vaziyetimizi serbestçe tetkik ettiler. Vardıkları netice, hükûmetin iddia ettiğinden başka türlü değil, hattâ vaziyetin kendi kanaatımızdan daha ciddi, daha nazık olduğu merkezindedir. Şu halde alacaklı ve borçlu, müşterek menfaatleri iktizası, bu derde çare bulmaya mecburdurlar. Fikrimizce bu çare; bizim tarafımızdan millî paranın istikrarını temin etmek (hamiller de, Avrupa piyasalarında ellerinden geldiği kadar bu işe yardım edebilirler). Onlar tarafından da senevi taksitlerin kudretimiz dahilinde bir miktara indirilmesine ve kendimizi toplayıncaya kadar bir mühlet verilmesine razı olmaktır.

Fakat, paramızın istikrarı, malî binaının kendisi ise, iktisadî vaziyet bu binaının temelidir. İçinde bulunduğumuz müthiş buhran, sadece bir kambyo meselesinin hududunu çok geçmiştir. Maliyemizde elde edilecek salâh ne olursa olsun, bu çürük iktisadî temel üstünde uzun müddet tutunamaz. Bu temelde âni bir inhidam her şeyden daha tehlikeli olur. Bunun içindir ki para istikrarının temeli olan iktisadî vaziyeti düzeltmek çarelerini bulmak icabeder. Ticaret, istihsal, ihracat hayatı o hale gelmiştir ki buhranın kemirdiği temel direklerinin bu tazyika daha ne kadar müddet tahammül edeceğini kestirmek cidden müşkildir.

Esasen bütün Avrupa memleketlerinde -hattâ iktisaden en zenginlerinden bile- büyük iktisadî buhranlar var. Bu sene her tarafta fazla istihsale mukabil noksan istihsal tehlikesi baş gösterdi. Bir çok memleketler istihsal ettikleri malları satamıyorlar. Çünkü, istihsalın bolluğuna mukabil, alıcıların, müstehtliklerin adedi azaldı. Bu umumî, cihanşümul buhran fakir olan memleketimizde her yerden fazla hissediliyor. Bir çok mallar müstahsillerin elinde kaldı, ambarlarda, depolarda çürüdü. Şehirlerde kapanan, iflâs eden ticarethanelerin adedi gün geçtikçe

(1) Akşam Gazetesi : 2 Nisan 1930, No. : 4122

BASINDAKİ YANKILARI

artıyor. İşlerdeki bu korkunç durgunluğu şimdiki halde hususî müesseseler ve efrat bütün kuvvetle hissediyor. Fakat, iktisadî sahalarda husule gelen iğtişâş-ları merkezî Devlet cihazının umumiyetle çok geç hissetmesine rağmen (bütün devlet idarelerinde bu böyledir) bu günkü durgunluk yakında kendini devlete de hissettirecektir. Zira gümrük varidatı (parasızlık dolayısıyla istihlâk azaldığından) tenezzül edecek, muhtelif vergilerin tahsilatı mühim miktarda azalacaktır.

Bütün dünyayı sarsan ve boğucu hava dalgaları bize kadar gelen bu iktisadî buhrana çareler bulmak bir günlük, bir aylık mesele değildir. Her tarafı tahrip edilmiş, istilâya uğramış, yakılmış, yıkılmış, harplerden fakir düşmüş, kuraklıklar çekmiş bir vatana tevarüs eden bugünkü rejim, çölleri bir anda cennete çevirecek tılsıma malik değildir. Devlet adamları iktisadîyatı bir göz boyacılığı ile inkişaf ettirecek sihirbaz kudretinden mahrumdurlar. Bunun için, herhangi bir iktisadî programın hazırlanması ile işlerin düzeliverceğini zannetmek, bugünkü sıkıntılarımızdan daha feci sukutu hayaller menbaı olur. Fakat, içinde bulunduğumuz buhranı hazırlayan, şiddetlendiren sebepleri tetkik ederek ve bu sebepler arasında taksiratı idarî şekillere ait noksanlar görürsek, -kambiyo işlerinde olduğu gibi- bunları izaleye çalışmak ve tedricen daha müsmir iktisadî bir siyaset tatbikine başlamak, üzerimize basan ağır kâbusu yavaş yavaş hafifletir.

Necmeddin Sadık

BAŞVEKİL HAZRETLERİNİN BEYANATI (1)

Başvekil Paşa Hazretlerinin malî ve iktisadî vaziyet etrafında fırkada verdiği izahat, hem pek ehemmiyetlidir, hem de memnuniyete şayandır. Bu itibarla Cumhuriyet Halk Fırkasının Başvekil Hazretlerinin şahsiyetinde hükûmete teşekkür ve mütefiklik beyanı itimat etmesi çok yerinde bir hareket oldu.

Hükûmet; memleketin iktisadî inkişafı için bir müddetten beri bazı tedbirler almakta ve bütçe üzerinde mümkün olduğu kadar tasarrufat ile meşgul olmakta idi. İsmet Paşa Hazretlerinin beyanatından anlıyoruz ki hükûmetin bu samimî azmî ve mesaisî sayesinde İktisat Vekâleti bütçesinin beş milyon lira raddesinde tezyidine ve Ziraat ve Sanayi Bankaları sermayelerine on milyon lira ilâvesine imkân hâsıl olmuştur.

Beyanatı arasında iktisadî faaliyetimizin bazı cephelerinde müşkülâtı mucip olan muamele vergisine temas buyuran Başvekil; ihracatta muamele vergisinin hükûmetçe vâsî mikyasta tetkik edilmekte bulunduğunu söyledikten sonra bitümmü hububat ihracatında ve halının nescinde kullanılan ıplıkların tâbî olduğu muamele vergisinin ilgası için de bu içtima devresinde bir kanun lâyihası ihzar ve Meclise takdim edeceğini vadetmiştir.

Hükûmetçe alınan bu kararın, alâkadarlar üzerinde çok iyi bir tesir yapacağına ve bu tesirin ihracatı teshil ve binnetice tezyit edeceğine şüphe yoktur. Hükûmet bu hareketle de gösteriyor ki, iktisadî faaliyetimizin inkişafına hâil olacak vergileri tadil ve hatta ilga hususunda asla tereddüt etmez.

İçinde bulunduğumuz bugünkü vaziyette, herkesin merakla takip ve anlamak istediği mesele; hâmillerin vekilleriyle başlayan müzakeratın mahiyeti ve halihazır şeklidir. Bu mühim meseleye de temas buyuran Başvekil Paşa Hazretleri, her iki taraf için de memnuniyeti mucip bir netice almak için çok ciddi mesai sarfedildiğini temin etmiştir. Anlaşıldığına göre vaziyetin hükûmetçe yeniden bir mütehassıs tarafından tetkiki esasında mutabık kalmıştır. Getirilecek mütehassısın vereceği raporun ve yapacağı teklifatın hiç bir maddesi, tarafeyn için bir taahhüdü istilzam edecek değildir. Bu sütunlarda her münasebetle tafsîl ve izah ettiğimiz veçhile, bizim de gayemiz hakikî vaziyetin olduğu gibi alâkadarlar tarafından görülmesidir. Onun için vaziyetin bir mütehassıs tarafından yeniden tetkiki, hükûmetin ötedenberi takip ettiği noktaî nazara tevafuk etmektedir. Hükûmetle hâmiller vekilleri arasında tebarüz ettirilen mühim bir noktada atıyen varılacak uyumda, halen mevcut olan karşılığın ve usullerin tevsi hiç bir suretle mevzu bahis olmayacağını tasrihidir. Hükûmetin bu meselede azamî bir dikkat ve hassasiyet iltizam etmesini, muhterem Sinop mebusu Yusuf Kemal Ef., bütün fırka grubu azasının iştirakle, Başvekil Paşadan bilhassa temenni etmiştir.

Haricî borçlar meselesinde nazarı dikkate alınacak mühim noktalardan biri de şudur : Müzakeratın hıtamından evvel miadı hulûl eden taksitler ne olacak?.. İsmet Paşa Hazretleri bunda da içinde bulunduğumuz hususî vaziyetin istilzam

(1) Milliyet Gazetesi : 13 Mayıs 1930, Sayı : 1526

BASINDAKİ YANKILARI

ettiği teshilâtın da derpiş edildiğini söylemiştir. Binaenaleyh o noktadan da endişeye mahal kalmıyor.

Başvekil Hazretleri beyanatının nihayetlerinde Devlet Bankasına da temas ve son tetkiklerin ayrı bir mütehassıs tarafından yapılmakta olduğunu ve projenin bu içtimada Büyük Meclise getirilmesi kararında sabit bulunduğunu ilave buyurmuştur.

İşte bu karar ve tedbirlerle devletin umumî ve büyük meselesini malî ve iktisadî muadelesini hal yolunda dikkat ve hassasiyetle yürüten hükûmete, muvaffakiyet temenni etmek ve mesaisinde her nevi müzaheretî kendisinden esirgemek her Türk vatandaşının vatan borcudur.

Sırt Mebusu

Mahmut

DEVLET BANKASI VE MALİYE (1)

Paraları kıymetini ıslah etmek için haricîn yardımına müracaat etmek mecburiyetinde kalan bazı memleketler bu hususta gördükleri yardıma mukabil -daha doğrusu yardım cümlesinden olmak üzere- bir nevi ihtisas kontrol ve idaresini kabul ettiler. Avusturya ile Macaristan'da bu iş milletler cemiyeti namına yapıldı. Çünkü bu iki memlekette para vaziyetinin ıslahı milletler cemiyetinin delâlet ve kefaleti ile aktolunabilen istikrazlarla yapılmıştı. Yunanistan'da zaten mevcut olan kontrol teşdit edilmiştir. Ve diğer bazı memleketlerde de böyle olmuştur. Şurası muhakkak ki para vaziyetinin ıslahında salâhiyettar mütehassısların reylerinden ve muavenetlerinde büyük küçük hiç bir devlet kendisini müstağni görmüyor. Fransa böyle yapmıştır. Almanya böyle yapmıştır ve Belçika böyle yapmıştır.

Macaristan milletler cemiyetinin yardımı ile aldığı istikraz neticesinde para vaziyetinin ıslahına nezaret etmek için gelen Amerikalı mütehassıstan hâlâ pek memnun ve minnettar bir lisan ile bahsediyor. Bu zat Macaristan'da ifa ettiği muvakkat hizmet mukabilinde kendisine verilme lâzım gelen tahsisatı bile almamak istemiş ve fazla olarak Macaristan'a Amerika'nın dostluğunu kazandırmak için mühim bir amil rolüne geçmiştir. Geçenlerde memleketimizi ziyaret etmiş olan Macaristan Harıcıye Nazırı Mösyo Valko Amerikalı mütehassısın Macaristan'da ne kıymetli hatıralar bırakmış olduğunu söyleye söyleye bitiremiyordu.

Demek ki ihtiyacı olan memleketler böyle vaziyetlerde evvelâ kendilerini haricîn maddî yardımından müstağni görmüyorlar, sonra da bu yardımı takviye eden bir amil olmak üzere ihtisasın muvakkat müdahalesini hatta bazan nimet sayıyorlar. Hele Macaristan'da ve diğer bazı memleketlerde olduğu gibi bir de mütehassısın şahsında isabet oldu mu, bu cihet kendi başına ayrı bir nimet bile oluyor.

Bu meselede beynelmîl şöhreti haiz salahtiyet sahibi mütehassısın iki noktadan ehemmiyeti vardır :

Biri işin zaten ancak böyle bir salâhiyetle başa çıkarılabileceği hakikatidir.

Diğeri paranın asıl kıymeti beynelmîl itibarına istinat ettiği için bu itibarın yeni ıslah vaziyetinde beynelmîl şöhreti haiz bir salâhiyete istinat ettirilmesinde bütün dünyaya emniyet vermek noktasında elbette büyük bir kıymet vardır.

Üçüncü bir noktayı ilaveye lüzum bile görmüyoruz ki o da şudur :

Şahsında isabet edilmeğe çalışılacak böyle bir mütehassısın dediklerini harfiyen yapmağa katılanmağı daha iptidadan göze almak ve filhakika sonra da aynen öyle hareket edebilmek lâzımdır.

Millî parası vaziyetini ıslah edebilmek için haricîn muavenetine ihtiyaç gösteren son memleketlerden biri de Romanya olmuştu. Muamele orada da aynen yukarıki minval üzere cereyan etti:

1. Harıcı bir istikraz.

(1) Cumhuriyet Gazetesi - 11 Haziran 1930, Sayı : 2188

2. Harici bir ihtisâsın nezaret ve idaresi.

Romanya'da aktolunan istikraz ile beraber para vaziyetinin ıslahına nezaret vazifesi şimdi bizde tetkikat icra etmekte olan Mösyö Rist'e tevdi olunmuştu. Hatta denilebilir ki istikrazın aktı şartlarının bir mühimmi vaziyetin ıslahı için böyle bir mütehassısın kabul ve istihdamı idi. Mösyö Rist Romanya'da çalıştı ve işleri yoluna koyarak meseleyi gene bir harici mütehassısın fennî istişaresinden istifade eden millî bankaya bıraktı. Şimdi orada millî Rumen bankasının fennî müşaviri sıfatıyla vazife gören harici mütehassıs M. Roje Obuan (Roger Auboin) dır.

Mösyö Roje Obuan millî Rumen parası kıymetinin tesbitt için yapılmış olan programın tatbikatına ait son üç aylık raporunu ahiren neşretmiştir. Rumen parasının ıslahına bilhassa Fransa alâka göstermiş olduğu için Mösyö Roje Obuan'ın neşrettiği raporlar Fransa'da dikkatle takip olunuyor.

Mösyö Roje Obuan'ın son raporuna nazaran Romanya'da millî paranın ıslahına başlanah on beş ay olmuştur. Bu ıslahta esas millî paranın aynı kıymetle altına veya ecnebi dövizine tahvil olunabilmek kabiliyetinin teminidir. On beş ay zarfında iktisadî vaziyette büyük tahavvüller olduğu ve memlekete sermaye girip çıkması büyük mikyaslar arzettiği halde millî paranın altına veya ecnebi dövizine tahvil kabiliyeti kolaylıkla temin ve muhafaza olunabilmektedir.

Romanya, Türkiye gibi bir ziraat memleketi olduğu için iktisadiyatı bilhassa ziraat mahsulâtına istinat etmektedir. Bunun için yaz aylarında fazla ihracat ve kış aylarında da fazla ithalat yapar. Binaenaleyh maliyesinin hali de zirai hasılatına tabi gibidir.

928 senesi ziraatı fena gitmiş olduğu için memleket bir nevi darlık buhranı geçirmiştir. 929 hasılatının iyiliği bu vaziyeti ıslah etmekle beraber onu da bütün dünyadaki istihsal bolluğu itibarile mahsulün para etmemesi buhranı takip etmiştir. Bu müşkülâta rağmen alınan tedbirler sayesinde evvela Rumen bütçesinin muvazenesini sonra da Romen parasının salâh yolunda devamını mahfuz bulundurmak mümkün olmuştur.

Millî bankanın fennî müşaviri 1938 senesi varidatı için hükûmeti mübalağalı tahminlere girişmekten tahzîr ediyor. Maahaza varidatın fazlalığı şimdiye kadar memnuniyeti mucip bir intizam ile devam halinde olup Rumen hükûmeti fennî müşavirin koyduğu bir esasa tevfikân bütün varidatı millî bankada toplamak ve bütün masarifi de bu mevcut üzerinden yapmak tarikini ihtiyar eylemiş bulunmaktan hakikî bir bütçeye malikiyet itibarile çok istifade etmektedir. Mösyö Roje Obuan istihlâkat vergisi ile muamele vergisi gibi bazı kalemlerin hasılatına istinat ederek Romanya'da iktisadî vaziyetin köylünün iştirâ kabiliyeti noktasından iyi olduğuna hükmetmekte ve yalnız memlekette sermaye azlığına nazarı dikkati celbeylemektedir.

Dünyanın diğer taraflarında gittikçe ucuzlayan paranın Romanya'da emniyetli bir çalışma sahası bulacağı raporun anlatmak istediği belli başlı neticeler cümlesindendir.

İşte bu suretle Mösyö Roje Obuan'ın son üç aylık raporunu hulâsa etmiş oluyoruz.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Bundan anlaşılır ki millî banka nezdinde fennî müşavir olan bu zat Roman-ya'ya faydalı olabilmek için memleketin bütün ıktisadiyat ve maliyatını göz önünde bulunduruyor.

Aynı işlerin arefestinde bulunduğumuz şu sıralarda bunların diğer memleketlerde nasıl cereyan ettiğine ait bir fikir vermiş olmak içindir ki yukarıki satırları yazdık.

Yunus Nadi

DEVLET BANKASI (1)

"Devlet Bankasının iktisadî hayatımızda çok büyük ve o nisbette hayrîkâr bir rol oynayacağı muhakkaktır."

Devlet Bankasını teşkil edecek olan ve aylardanberi tetkikatı icra kılınmakta bulunan kanun lâyihası nihayet evvelki gün Türkiye Büyük Millet Meclisinde müzakere ve kabul edilmiştir ve Maliye Vekilimizin pek hakkı olarak söylediği gibi bu banka ile iktisadî hayatımızın en büyük ve yepyeni bir cihazı tesis olunmuştur.

Devlet Bankasının bir memleket hayatında ne kadar ehemmiyetli ve hayatî bir mevki haiz olduğunu anlamak için umumî harpten sonra devlet hayatını ihraz eden bir takım milletlerin ilk işlerden biri olarak birer Devlet Bankası vücude getirmiş olduklarını göz önünde bulundurmak kâfidir. Memlekette para kıymetinin ve servet tedavülü şekillerinin nâzımı bu müessesedir. Beşeriyetin terakkisile para cidden seyyal bir madde haline gelmiştir. Bugün 10X20 santim eb'adında bir kâğıt parçasile dünyanın hazinelerini bir taraftan diğer tarafa nakletmek artık kolay olmuştur. Bu iş böyle olabilmek için mekanizmanın ne kadar incelmış ve dünya işlerinin ne kadar terakki etmiş olması lâzım geleceği derin derin düşünülecek bir meseledir.

Bir zaman para altın idi. Şimdi para vazifesini kâğıda ifa ettiriyoruz ve kâğıdın muayyen bir kıymet ifade ettiğini, bütün servetlerin bu kâğıt parçaları ile tedavül eylediğini görüyoruz. Eğer arkasında çok esaslı teşkilâtın mütemadi ve nazîz dikkat ve takibi olmasa o kâğıt parçalarının bu kadar mühim bir vazifeyi bu kadar muvaffakiyetle ifa etmesinde imkân bulunmazdı tabîi. Beşerin hayatını yapan iktisat kanunları birbiri üstüne yığıla yığıla, denilebilir ki, Devlet Bankasında gidip ehramın zirvesini teşkil ediyorlar.

Kanunun birinci maddesindeki tarifte gösterilmiş olduğu üzere bizim Devlet Bankamız dahi ihraç salâhiyetini haiz olarak tesis edilmektedir. İhraç bankası demek, mütedavil parayı kendi uhdesine almış olan, yani icabı hale göre bunları çıkaran ve çeken banka demektir. Tedavül eden kâğıt paranın hakikî ve şüpheden arî bir kıymeti olabilmek için onun hakikî kıymetlere malik bir mesnedi bulunmak lâzımdır. Ondan dolayıdır ki Devlet Bankasının teşkili kolay bir iş değildir. Bu teşkilin bizde gecikmesi dahi bu güçlükten ve buna nazaran bütün şeraitin yerine getirilmesi için çalışılmasından ileri gelip duruyordu. Nihayet bir ihraç bankası olarak vücude getirilen "Cumhuriyet Merkez Bankası" ilk teşekkülü anında ilk iş olarak millî Türk parasının muayyen kıymetlerle tedavülünün teminini deruhte eylemiş olacaktı.

Maliye Vekilimiz Türk evrakı naktiyesinin şimdiye kadar devlet itibarı altında olduğunu ve bundan sonra Devlet Bankası itibarı altına geçeceğini söylemiştir. Bu sözü biraz tefsir ve teşrihe cevaz olursa Türk evrakı naktiyesinin asıl itibar ve teminata ancak bundan sonra malik olacağını ifade etmek ictiza eder. İtiraf etmek lazımdır ki Türk evrakı naktiyesi şimdiye kadar ciddi bir esasa isâtinat etmiyerek adeta havada bir para idi ve tedavül vasıtası olarak iş görmesi ona itibarı

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

ve adeta zarurî bir kıymet vermekte idi. Hakikatte Türk parasının kıymeti bu memleketin sâyi ve sermayesi idi diyebiliriz. Her hangi bir kanun ile mükellefiyet altına alınmadıkça ise bir milletin sâyi ve sermayesi mecmuunun para gibi mühim bir maddeye esas teşkil edemeyeceği şüphesizdir. Bereket versin paramızın miktarı pek az idi ve kat'iyen mahdud idi. Ve biz en akıllı iş olarak en müşkül zamanlarımızda dahi yeni para çıkarmaktan en kat'i surette ictinap ettik. Paramızı itibarî bir kıymetle ayakta tutan âmillerden biri de bu oldu. İşte şimdi bu itibarî vaziyet hakikî teminata inkılâp ediyor.

Adı ihrac bankası olmakla Devlet Bankası yarın para çıkarmağa gidecek değildir. Her şeyden evvel Devlet Bankası mevcut parayı karşılıklı ve hakikî kıymetli bir vaziyete geçirmek vazifesini ifa edecektir. Tedavül eden paranın altın veya ona muadil bir karşılığı olmalıdır. Devlet Bankası işe onun alfabesi hükmünde olan bu esas ile başlayacaktır. Zaten başlamıştır bile. İşte devlet kendi elindeki altın ile altın kıymetli evrakı bu kanun ile bankaya tevdi eylemektedir. Evvelâ bu iş yoluna girecek yeni para ihracına ise sonra sıra gelecektir.

Maliye Vekilimizin dediği gibi Devlet Bankasının iktisadî hayatımızda çok büyük ve o nisbette hayırkâr bir rol oynayacağı muhakkaktır. Her halde bu eseri İsmet Paşa hükümetinin kuvveden fi'le çıkardığı büyük ve çok esaslî işlerden biri addedebiliriz. Başvekilimizi bu vesile ile de samimiyetle ve hararetle tebrik ederiz.

Yunus Nadi

PARAMIZ VE BORÇLARIMIZ (1)

Başvekil Hazretleri Hukuk mektebi nutkunda paramıza ve borçlarımıza da temas etmiştir. Geçen sene paramız kıymetinin geçirdiği tehlikenin icap ettirdiği tedbirler meyanında harici alacaklılarımızın murahhasları ile konuşularak bu borçların tesviyesi için tetkikat icrası lüzumunda ittifak edilmiş olduğu malumdur. Bu maksatla memleketimize gelen M. Risi'nin raporunu ağustosun on beşine doğru vereceğini ise daha evvel Maliye Vekili söylemişti.

Başvekilimiz nutkunda şu esaslara istinat ve onları teşrih etmiştir :

1. Paramızın kıymeti halde ve istikbalde her hangi bir tehlikeye maruz olmayacak veçhile sağlam olmalı ve sağlam kalmalıdır.
2. Memleketin en zarurî imar ve ihyası teşebbüslerinden geri kalmaya imkân yoktur. Bu ihtiyaçların kat'iyen hayatî olan kısımlarını ihmal edemeyiz.
3. Borçlarımıza aît taahhütlerimize sadakatten feragat etmeği hatırıma getirmiş değiliz. Ancak borcu ödeyecek olan memleketin iktisadî kudretidir. Binaenaleyh tediye mes'clesini bu yoldaki inkişaflarımızla telif etmek lâzımdır.

İsmet Paşa'nın birinci madde üzerindeki izahatı bu yolda alınmış olan müsmir ve müessir tedbirlerin hikâyesinden ibarettir. Paramın kıymetini tutabilmek için harice vuku bulan tediyatta imsâk göstermek birinci şart idi. Hükûmetin aldığı tedbirler hep bu nokta etrafında temerküz etmiş ve başta devlet ihtiyacı üzerinde büyük tasarruflara katılmak lâzım gelmiştir. Filhakika geçen sene zarfında resmî devlet, vilâyet ve belediye bütçeleri üzerinde çok dikkatli hareket olunarak bunların harice para göndermelerini icap edecek işlerin pek çoğu durdurulmuştur. Esasî bu olarak alınan diğer tedbirler sayesinde paramızın kıymeti evvelâ tevkîf olunabilmiş ve zaman ile adeta fiilî tesbît denilecek bir netice alınmıştır. Harice para göndermek hususunda bundan sonrası için de dikkatli davranılmakta devam olunacaktır.

Fakat baştanbaza imar ve ihyaya muhtaç olan memleketin bu nam ve hesaba hariçten getireceği pek çok şeyler vardır. Bu mübrem ihtiyaçlar üzerinde en mühim olanların tercihi suretile tasfiye yapıla yapıla hariçten vuku bulacak muayyâtımız en asgarî haddine indirilmiş bulunmaktadır. İsmet Paşa memleket ihtiyacı üzerinde yapılan bu tenkidatı büyük bir fedakârlık olarak zikrediyor. Paramızın kıymetini muhafaza etmek hesabına ihtiyar olunmuş bir fedakârlık.

Başvekil Hazretleri, hükûmetçe yapılan işler meyanında takip olunan şimendifer siyasetinin davet ettiği bazı itirazları da mevzuu bahs ederek onları açıkça münakaşa etmiştir. Filhakika şimendiferlere yapılan masrafların ötedenberi bazı tenkitleri davet edegeldiği malumdur. Ezcümle inşa olunan şimendiferlerimize askerî hatlar denilerek oraya giden paralarımızı gayrimüsmir yerlere yapılmış masarîf gibi telâkki etmek istiyen zihniyetlere tesadûf edilmiştir. Başvekil yapılan şimendiferlerin dedikleri gibi münhasıran askerî hatlar olmadığını isbat etmekte hiç güçlük çekmemiştir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Dünyada münhasıran askeri mahiyeti haiz şimendifer yapıldığı yok değildir. Fakat Türkiye'nin şimendifersiz yerlerini asrı hayatın en basit icabı olan bu nimetten müstefit ederek binnetice ortaya muvasalası kolay yekpare bir vatan çıkarmanın her şeyden evvel iktisadi olan mahiyeti çok meydanda bir hakikattir. Ve demiryollarının her geçtiği yerde ihyakâr roller oynayacağı şüphe götürmez bir meseledir. Amma esas iktisadi olan şimendiferler icabında asker ve mühimmat ta nakledemezler mi? Bu ihtimal vardır, fakat İsmet Paşa'ya göre şimendiferlerin görecekleri hizmetin yüzde ancak birine muadildir. Her hangi bir araba günün birinde gülle de taşıyabilir diye nasıl her araba askeri vesait cümlesinden sayılmazsa günün birinde asker de nakledebileceklerini düşünerek şimendiferlerimize askeri hatlar demek öylece caz olamaz.

Nihayet Başvekil Paşa şimendiferlerimizin askerlik, yani memleketin siyaseti vahdeti noktasından olacak faidelerini de inkâra lüzum görmüyerek bu suretle husule gelecek kuvvetin bizi iftiharlarla karşılayacak ehemmiyetle olduğunu da kudretli ve susturucu bir mantıkla ileriye sürmüş bulunuyor.

İşte azami fedakârlıklarla yapılan bu kabûl işlerimize itiraz olunmamak lâzımdır. Memleketin terakkî ve inkişaf kabiliyeti tenmiye olunmak bizim için çok hayati bir maddedir. Harici borçların tediyesinde bulunacak formül bütün bu şeraiti nazarı itibare almış olan bir formül olmalıdır.

Biz ilâve edelim ki ciddiyet ve samimiyetle tetkik olunduğu zaman bu formülün bulunması çok olmayacaktır. Her halde biz harici borçlarımızın tediyesinden müçtenip değiliz. Bu esastır.

Yunus Nadi

BASINDAKİ YANKILARI

PARAMIZIN İSTİKRARI (1)

Paramızın istikrarına nezaret maksadı ile teşekkül etmiş olan Bankalar konsorsiyomu evvelki gün heyeti umumîye halinde içtima ederek vaziyeti tetkik etmiş ve Türk lirasının beher İngiliz lirası asgarî ve azamî 1030 ile 1035 kuruş arasında olmak üzere muamele görmekte devam eylemesi lüzum ve imkânını müşahade eyliyerek müteffikan bu surete karar vermiştir.

Konsorsiyom teşekkül edeli aradan altı yedi ay kadar bir zaman geçti ve bu müddet zarfında en müşkül zamanlar geçirilmiş olmasına rağmen paramız kıymetinin hemen hemen muayyen bir hat dahilinde kolaylıkla muhafazasına muvaffakiyet elverdi. Bunun çok ehemmiyetli bir muvaffakiyet olduğuna şüphe yoktur.

Konsorsiyom işi ele aldığı zaman İngiliz lirasının tereffü -yani bizim paramız kıymetinin alabildiğine sukutu- istidadı adeta fevkalâde tedbirlerin demir zincirleri ile bağlanarak zorla tutulur bir halde idi. Konsorsiyom teşekkül ettikten sonra bu fevkalâde tedbirler üzerinde tadilat icra edildi ve paramız kıymetinin muhafazası için vaziyete normal kaide ve tedbirlerin hâkimiyeti esası kabul edildi. Bu sayede para kıymeti 1030 ve 1035 arasında tevkif ve idame olundu. Bu birinci devirde daha ziyade paramız kıymetinin sukut etmemesi hedefi takip olunmuş idi diye biliriz.

Evvelki günkü hey'eti umumîye içtima ve kararı ise son borsa hayatımızın ikinci bir devri addolunabilir. Şu itibar ile ki şimdi ihracat mevsimine dahil olmuş olduğumuzdan paramız kıymetinde bir yükselme imkânı ile karşı karşıya bulunuyorduk. Halbuki paranın düşmesi kadar çıkması da umumî hayata muzirdir. Para kıymetinde muzır olan şey esasen inip çıkmadır, temevvüçtür, istikrarsızlıktır. Onun içindir ki konsorsiyom heyeti pek makul bir karar olmak üzere kıymetin muhafazası esasında sebat ve ısrar eylemiştir.

Şaşılabilecek şeydir ki umumî harpten sonra hâdis olan para siyasetinin hâlâ bütün dünyayı işgal eden bitip tükenmez esrarı arasında ortaya adeta yepyeni bir ilim doğmaktadır. Bu ilme nazaran bir kere gümüş ve altın para olmak mahiyetini kaybetmeğe doğru gitmişlerdir ve gidiyorlar. Ondan sonra da paradaki hakiki kıymetin -esas ve nisbet ne olursa olsun- bilhassa istikrarda tecelli ettiği anlaşılmaktadır. Bu vaziyete nazaran artık şimdi parayı şöyle tarif etmek mümkündür: Eşya mübadelesinde nisbeti tayine yarıyan vasıta. Bu vasıta mümkün olduğu kadar sabit olmalı ve sabit kalabilmelidir.

Para altın iken bu nisbeti sarı cevherin madrup şekillerine verdiğimiz kıymetle ölçüyorduk. O zaman gerek tartı itibarıyla, gerek izafi kıymet noktasından elde sabit bir mikyas vardı. Efkârı umumîye bu kıymeti altın madeninin muayyen şekilleri üzerinde toplamıştı. Umumî harp bu mikyası bozdu. Şimdi altın artık sadece bir madendir.

Gerçi kâğıt para kıymetlerinde de altın kıymetine nisbetten henüz bütün bütün vareste kalmış değildir. Bir Fransız Frangı şu kadar gram altın, bir İtalyan Lireti şu kadar gram altın diye ortada gene altına nisbet olunan bir kıymet güdü-

(1) Cumhuriyet Gazetesi - 29 Ağustos 1930, Sayı : 2267

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

luyor. Fakat bir taraftan binnefis altın gittikçe kıymeti tahavvül eden alelâde bir maden olmağa doğru gitmekte, diğer taraftan para kıymeti yalnız mubadelenin ahkâmından kuvvet alan mücerret ve seyyal başka, bambaşka bir mahiyet kazanmağa doğru terakkî eylemektedir. Para kıymetinde yepyeni bir ilim husule geliyor demekliğimiz işte bundandır.

Bu ilmin garip tecellileri cümlesindendir ki İngiliz kâğıt parasının altın kıymetinde olması bugün İngiliz sanayitini içinden çıkılmaz bir müşküle sokmuş bulunduğ halde Fransız Frangının -yalnız müstakar- bir kâğıt para olması Fransa için selâmet ve hatta saadet teşkil eylemektedir. İtalya'da Musolini bidayette altın esasına rücu etmek üzere bir cıdal açtığı halde nihayet makul olduğu kadar zarurî bir anlayışla kâğıt paranın istikrarında karar kıldı.

Artık bütün dünya için para kâğıttır ve gittikçe daha daha ziyade kâğıt olacaktır. Para kâğıt olacak demek ise mübadele işinde vaziyete mesai ile eşya kıymetlerinin sağlam nisbetleri hâkim kılınacak demektir. Esasen paranın bu nisbetten ibaret olmak lâzım geldiği şimdi daha iyi anlaşılıyor. Hükmetmek lâzımdır ki mes'eleyi bu şekli ile anlamak, anlatmak ve hele tatbikat sahasında yürütmek -esasen mümkün olmakla beraber- zannolunduğu kadar kolay bir marifet değildir. Para mes'alesi zamanımızın en müşkül mes'elelerinden birini teşkil etmekte devam ediyor.

Bu izabattan sonra konsorsiyomun memleketimizde ifa etmekte olduğu hizmet şüphesiz daha iyi anlaşılır. Konsorsiyom paramız kıymetinin adeta fi'li bir istikrarını temin etmiş gibidir. Günün birinde biz de paramız kıymetinde kanunî bir istikrar temin edebilmek için evvel emirde epeyce uzun müddet devam ederek kökleşmiş fi'li bir istikrara istinat etmek mecburiyetinde idik. Konsorsiyom şimdiye kadar mesaisi neticesi olarak bize bu fi'li istikrarın mebadisini vermiş bulunuyor.

Cumhuriyet hükûmeti ve Türk milleti elbette bu hizmetin kıymetini takdir etmeği bilecek ve ona şimdi olduğu gibi bilhassa neticede cidden kalpten gelen en samimi teşekkürlerini açık ve yüksek ifade ederek bu hizmetin hatırasını da ilelebet muhafaza edecekler.

Yunus Nadi

İNGİLİZ LİRASINI DÜŞÜRMEK İÇİN! (1)

Memlekette bugünleri de gördüğümüz için memnun olmamız lâzımdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi İngiliz lirasını düşmekten kurtarmak için fevkalade olarak içtima çağırılmış bulunuyor. Geçen sene zuhur eden para buhranından beri İngiliz lirası nihayet 1030 kuruş raddelerinde tutulmak için fevkalâde tedbirlere müracaat edilmiş olduğu malûmdur. Hükûmet Meclisten aldığı salâhiyetle kararnameler çıkararak en şiddetli tedbirlere müracaat ettiği gibi bilâhare bunları yavaş yavaş gevşetmeğe mukabil yarıdan fazla miktarını bizzat kendisinin temin ettiği bir milyon İngiliz liralık mütedavil bir sermaye esasile bankalar konsorsiyomu da teşkil etmiş ve bu suretle vaziyete hâkim olmağa çalışmış ve filhakıka hâkim de olmuştu. Konsorsiyom teşekkül etti edeli İngiliz lirası 1030 ile 1034 arasında kalarak aşağı yukarı fazla bir fark yapmadı, daha doğrusu yapmasına müsaade edilmedi.

Bu son noktaya bilhassa dikkat etmek lâzımdır. Fazla İngiliz lirası ihtiyacını hep konsorsiyom temin ettiği içindir ki piyasada İngiliz lirası yükselmedi. Yoksa yükselebilirdi. Başka türlü ifade ile o yükseldiği nisbette bizim paramız düşmüş olurdu. Zaten bu işte İngiliz lirasının mahiyeti bizim paramız kıymetine bir mikyas ve miyar olmaktan ibarettir. Yoksa hakikatte düşüp kalkan veyahut son faaliyetlerimizin neticesinde görüldüğü üzere ehemmiyetli surette aşağı yukarı gitmeyip olduğu yerde duran bizim kendi paramızdır, kendi paramızın kıymetidir.

Ve üzerinde çok söylenilmiş ve yazılmış olduğu için herkes bilir ki paramız kıymetinin inip binmesi ve bilhassa inmesi iktisadî hayatımızın belli başlı tehlikelerinden birini ve belki en mühimmini teşkil etmekte idi. Paramız kıymetinin düşmesindeki tehlikeyi izaha hacet yoktur. Kıymeti düşük para belki haddi zâtında büyük bir tehlike değildir. Şu şartla ki bu kıymet ne kadar düşmüş ise artık orada kalarak daha fazla sukut etmek ihtimali göstermesin. Para kıymetinin düşüklüğündeki büyük tehlike bu düşüklüğün her hangi bir hadde durmuyarak mütemadiyen düşmek istidadı göstermesindedir. Geçen seneler zarfında hep bu tehlike içinde idik. Her sene düşkünlük azar azar olduğu için birden bire farkına varmıyorduk ama bu azar azar sukutlar yavaş yavaş büyük yekûnlar teşkil ederek umumî hayatımızı esasından sarsmakta idi. Çektiğimiz sıkıntıların bir mühim kısmı da buradan ileri geliyordu. Geçen sene bu tehlikenin bize bütün şiddet ve dehşeti ile görünmesi ise sukutun anı ve seri bir mahiyet ve manzara almasından ileri gelmişti. İşte bu tehlike önündedir ki geçen sene hükûmet o dediğimiz fevkalâde tedbirlere tevessül etmiş, paramız kıymetinin daha fazla düşmesine mani olmak için mikyas ve miyar olarak İngiliz lirasının kıymetini muayyen bir madde tutmağa azmetmişti.

Bu teşebbüsün hedefi İngiliz lirasının daha fazla yükselmesine mâni olduğu halde son bir kaç aydır hükûmet ve konsorsiyom yeni bir hâdise karşısında kaldı. İngiliz lirası düşmek istidadı gösterdiği için bu defa bu paranın düşmemesi uğrunda dikkat ve fedakârlık ihtiyar olunmak zarureti ile karşılaşıldı. Filhakıka

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

bir iki aydanberi hükümet ve konsorsiyom hep aman şu İngiliz lirası düşmesin diye çalışıyorlar ve bunun için de piyasaya çıkan İngiliz lirası fazlasını hep kendileri satın alarak depo ediyorlar.

Ne için böyle yapıyorlar, mademki İngiliz lirasının düşmesi Türk parasının yükselmesi demektir, bıraksınlar da İngiliz lirası düşsün, demeğe mahal yoktur tabii. Çünkü artık hep biliyoruz ki para kıymetinde umumî hayatı sarsan mühim bir amil de bu kıymetin inip çıkan dalgalı bir vaziyet göstermesidir. Para kıymetinin yalnız düşmesi değil, böyle ikide bir inip çıkması da çok muzır bir şeydir. Hatta bu hal paranın sukutu kadar tahripkâr bir şeydir.

Para kıymeti böyle dalgalı oldukça ticaret hayatına istikrar vermek imkânı olmadığı gibi hatta muntazam bir aile bütçesi tutmak ihtimali de yoktur. Onun için paranın düşmesine müsaade edilmediği kadar bu dalgalı hale de meydan ve imkân bırakmamak lâzımdır. Eğer şimdi İngiliz lirasının 20-30, hatta 50-60 kuruş düşmesine müsaade edersek sonra onun kadar ve belki daha fazla çıkmasına kapı açmış oluruz. İyisi odur ki bunun inmesine olduğu kadar çıkmasına da imkân bırakmamış olalım. Biz hakikî bir kıymet tesbiti yapınca kadar para kıymetinin fiilen muayyen bir had dahilinde kalması elzemdir.

Bunu temin etmek için son bir iki ayın misalinde görüldüğü üzere piyasaya fazla arzolunan İngiliz liralarmı alacak bir müessese lâzım. Bu müessese daha ziyade İngiliz lirasının yükselmesine mâni olmak için teşekkül eden konsorsiyom olamazdı. Hatırlardadır ki yarısından fazlası hükümetin malı olarak konsorsiyomun bir milyon İngiliz liralık bir sermayesi vardı. İngiliz lirasının kıymetini düşmekten vıkaye etmek için muhtaç olduğumuz sermaye İngiliz lirası değil, Türk lirasıdır. Eğer aynı işi bu konsorsiyomla görecektir olsak konsorsiyoma bu defa faraza 20-30 milyon Türk liralık yeni bir sermaye vermek icap ederdi. Pek iyi bu Türk liralarmı nereden bulacağız?

İşte Meclisin fevkalâde içtimaa daveti sebebi budur. Elde ihtiyat Türk parası vardır. Bununla piyasaya gelecek fazla İngiliz liralari satın alınacak. Ve bu İngiliz liralari tedavüle çıkarılan Türk liralarmının mukabil olarak şimdi Osmanlı ve bilâhare Devlet Bankasında aynen muhafaza edilecektir. Eğer piyasanın İngiliz lirasına ihtiyacı olursa tedavüle çıkarılan Türk liralarmından kâfi miktarı çekilerek İngiliz lirası verilecektir. Bunun için kanun ve salâhiyet lâzımdır. Hükümet Türkiye Büyük Millet Meclisinden işte bu salâhiyetin kanununu istiyor.

Herhalde makalemizin iptidasında da söylemiş olduğumuz veçhile önümüzdeki hâdise millî iktisadiyatımızın ve maliyatımızın inkişafı namı ve hesabına memnuniyetle ve teşekkürle karşılanacak bir vaziyetin ifadesidir.

Yunus Nadi

PARAMIZ KIYMETİNİN TESBİTİNE DOĞRU (1)

Bugün meclis heyeti umumiyesine arzolanarak encümenlere tevdi edilen malî kanun lâyihası doğrudan doğruya paramız kıymetinin tesbitini istihdaf etmekte olan bir kanun lâyihası değildir. Bugün aynen verilecek metninde görüleceği üzere bu kanun lâyihasile hükümet meclisten ihtiyat evrakı naktiye ile altın veya, altın kıymetinde ecnebi evrakı naktiyesi mübayaasına salâhiyet verilmesini istemektedir. Bu muamele ile takip olunan maksat şüphesiz paramız kıymetinin dalgalanmasının, yani inip çıkmasının önüne geçmektir. Paramız kıymetinin inip çıkmasının önüne geçmek ise o kıymeti tesbit eylemek demektir. Çünkü para bahsinde tesbit ve istikrarın manası para kıymetinin aşağı yukarı inip çıkmayarak bir kararda durmasından ibarettir. Evet, yapılacak muamelenin maksadı ve neticesi bu dahi olsa biz henüz paramız kıymeti için kanunî bir istikrar tesisi-ne teşebbüs edecek hale gelmiş bulunmuyoruz. Paramız kıymetinin tesbiti çok dikkat ve itina ile beraber biraz zaman da istiyen çok mühim bir mes'eledir.

Fakat şimdiden şu kadarı söylenebilir ki bugün teşebbüs ettiğimiz muamele ile paramız kıymetinin tesbitine doğru ikinci esaslı adımı atmış bulunuyoruz.

Bu ikinci adım olunca bunun bir de birinci adımı olmak lâzım gelir, o ne zaman atılmıştı, dersenz o birinci adımın geçen sene para buhranı çıktığı zaman alınan tedbirlerle atılmış olduğunu söyleriz. Geçen sene paramız kıymeti alabil-diğine düşmek istidatları göstermişti. En nihayet yarısından fazla sermayesine hükümetin iştirak ettiği bir milyon liralık bir bankalar konsorsiyumunun tesisi de dahil olmak üzere geçen sene alınan tedbirlerin kâffesi paramız kıymetinin daha fazla düşmesinin önüne geçmeği istihdaf etmişti. Şimdi teklif olunan malî kanun lâyihasile İngiliz lirası kıymetinin düşmesinin, yani kendi paramız kıymetinin yükselmesinin önüne geçilmek isteniliyor. İki muameleden birincisi paramız kıymetinin düşmesinin, ikincisi çıkmasının önüne geçmek içindir. Filhakika paramız nihayet sabit bir kıymet almak için ne düşmeli, ne de çıkmalıdır. Bir kararda durmak demek olan sabitlik ancak böyle tahakkuk edebilir. Para kıymetinde umumî hayatı karıştıran başlıca fena âmıl bu kıymetin sabit bir esasta kalmıyarak zaman zaman inmesi ve çıkmasıdır. İşte aynı buhranları geçiren diğer memleketlerde olduğu gibi bizde de bu tespit ve istikrar ameliyesi böyle böyle takip ve nihayeti ikmal ve intaç olunacaktır.

Paramız kıymetinin tam ve kâmil tesbitini temin etmek için belli başlı geçilecek iki safha daha vardır: Biri fi'li istikrar safhası, diğeri kanunî istikrar ameliyesi.

Filhakika hiç bir parayı yalnız ve yalnız kanun kuvvetile şu veya bu kıymetle tutmak imkânı yoktur. Her paranın kıymeti ancak bir takım malî ve iktisadî şartların yerine gelmesine ve getirilmesine bağlıdır. Bu şerait yerine geldikçe ve getirildikçe para kıymeti kendiliğinden fi'li bir sebat ve karar alacaktır. Bu fi'li istikrar üzerinde bir hayli tevakkuf olunarak evvela onu umumun istinâs ve itminan temin olunur. Ondan sonra da bu vaziyet belki millî para lehine yüzde on kadar bir fark ile kanunen dahi tesbit olunarak ameliye ikmal edilmiş olur.

(1) Cumhuriyet Gazetesi - 23 Eylül 1930, Sayı : 2292

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Yerine gelecek ve getirilecek şartların esasen malî ve iktisadî, ve bilhassa iktisadî şartlar olduğunu artık kâfi derecede vuzuh ve sarahatle biliyoruz diyebiliriz. Memleketimizin iktisaden yükselmesine alt tedbirlerin kâffesinin bütün bir dikkat ve itina ile takip olunmakta olduğu malûmdur. Nitekim şimdi İngiliz lirasının bizim paramıza nisbetle sukut ihtimalleri göstermesi dahi iktisadî şeraitten ileri gelmiştir. Şöyle ki :

Bu sene miktar itibarile daha az olsa da cins itibarile iyi olan tütünlerimiz bir ucundan iyi fiyatlarla satılmağa başlandı. İzmir ve havalisi tütünlerinin şimdiden 14 milyon kilo kadarı asgarî ve azamî 100-250 kuruş arasında satıldı. Bu cidden yüksek bir fiattır. Bursa ve Samsun havalisi tütünlerini de aynı mes'ut akâbet bekliyor. Üzüm ve incir rekoltelerimiz binnisbe az, fakat kıymet itibarile yüksektir. Bu yüzden de memlekete ecnebi parası geliyor. Zeytin yağımızın bu sene para edeceği anlaşılıyor. İşte size üç dört kalem, ki onların temsil ettiği mallar memlekete milyonlarla İngiliz lirası girmesini icap etmiş ve edecektir. Halbuki mahsulâtı mukabilinde köylüye İngiliz lirası değil, Türk lirası verilecektir. Eğer İngiliz lirasının kıymeti düşük olsa köylünün eline daha az miktarda Türk parası geçmek lâzım gelirdi. Onun için memleketimizde İngiliz lirası kıymetinin düşmesine mümanaat ettik ve edeceğiz. İşte esas kanun lâyihasının ruhu budur.

Bu adımların hakikî manaları ise paramız kıymetinin istikrarına doğru gitmektir. Artık söyleyebiliriz ki bu yola girilmiştir, şimdi onun üzerinde yürüyoruz.

Yunus Nadi

İKİNCİ ADIM (1)

Türkiye Büyük Millet Meclisinin dünkü fevkalâde içtimanda kabul olunan kanun lâyihasile paramızın istikrarına doğru ikinci mühim adım atılmış oluyor. Bu adım ile Türk parasının fiili istikrarı hazırlanmış ve temin edilmiş olacaktır. Bunun da millî iktisat hayatımızda ve herkesin maiyeti üzerinde yavaş yavaş büyük tesirleri görüleceğine şüphe yoktur. Umumi harp sonunda bir çok memleketler bu vaziyetleri hatta bazan ve bazı yerlerde daha şiddetli buhranlarla geçirmişlerdir. Meselâ Almanya'da markın sifira incek kadar düşmüş olduğu bir zamanı biliyoruz. Almanya'da para dalgasının düşme şeklindeki bu vaziyeti millî servet üzerinde -ve hususile efradı müteessir etmek itibarile- ancak milyarlar ve milyarlarla ölçülebilecek büyük zararları müeddi oldu. Fransız Frangı İngiliz lirasına nisbetle 23 yerine 240-250 kadar düştükten sonradır ki Puankara tarafından ancak 124'e indirilerek orada tesbit olunabildi. Bu inip çıkmalardan Fransız'lar dahi pek ziyade müteessir ve mutazarrır olmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti parasını ne zaman tesbit edebilecektir? Çünkü para kıymetinin inip çıkması suretindeki dalgalanma bizde de bir çok ziyanları mucip olmaktan halî değildi ve binaenaleyh para kıymetinin bizde de biran evvel, yani mümkün olan sür'atle tesbiti elzem işlerden biri idi. Bu mevzu üzerinde son günlerde yazdığımız makalelerde kayıt ve işaret etmiş olduğumuz veçhile para kıymetinin ıslah ve tesbiti öyle evvel denildiği zaman oluverecek işlerden olmadığı için bu emelin tahakkuk etmesi, aradan bu hedefe müteveccih faaliyetlerle mahmûl az çok bir zaman geçmesine mütevakkıftı. Bununla beraber geçen kış para kıymetinde birdenbire görülen had buhran üzerine alınan tedbirler bizde dahi para kıymetinin ıslahına bir mukaddeme teşkil etmiş oldu. Buhran, paramız kıymetinin sukutu şeklinde tebarüz etmişti. Binaenaleyh alınan tedbirler bu sukutu durdurmak gayesine matuftu. Tedbirler tesirlerini göstererek sukut durdu. İngiliz lirasının 1030 ve 1035 arasında tevakkufu altı yedi aylık bir iştir.

Paramız kıymetini düşmekten ahkoyan tedbirler bu suretle müessir olduktan sonra son aylar zarfında bu kıymetin yükselmek için gösterdiği bir istidat ile yeni bir vaziyet önünde bulunduk. Bu defa İngiliz parası düşmek ve Türk parası yükselmek istidat ve hatta zaruretini göstertiyordu. Halbuki biz biliyoruz ki paranın düşmesi gibi yükselmesi de muzırdır. Para kıymetinin kararsızlığında en muzır cihet dalgalı vaziyettir, yani bir vakit yükselme, bir vakit alçalma hâdiseleridir. Bir kere bu dalgalı vaziyet yalnız bu dalgalı halî ile muzırdır. Ondan sonra da her inip çıkma neticesinde en son paramız kıymeti her defa -şimdiye kadar hep aleyhine olarak- vevlki ufak bir fark kaydı ile kapana geldiği de malûmdur. Bu, aleyhimize olan ticarî muvazenemizin zarurî bir neticesidir. Ticarî muvazenemizin teminine intizaren alacağımız bazı tedbirlerle para kıymetini dalgalı halden kurtarmak elzem idi, ki bunun neticesi fiili istikrara müncer olmak tabiidir.

Hükûmet geçen kıştanberi aldığı tedbirlerle evvelâ sukutun önüne geçmiş olduktan sonra şimdi de yükselmenin önüne geçecek tedbirlerle teçhiz edilmiş bulunuyor. Eldeki ihtiyat evrakı naktiye ile piyasadan alınacak altın ve altın kıyme-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

tindeki ecnebi evrakı naktiyesi ile işte bu tedbir de alınmış oluyor. Devlet Bankasının para kıymetini tutmak için müracaat edeceği en müessir tedbirlerden biri budur. Henüz Devlet Bankası tesis olunmuş değilken hükümet bu vazifeyi şimdiki halde Osmanlı Bankasına gördürmek şıklı ihtiyar etmiş bulunuyor. Osmanlı Bankasının temdit olunan imtiyazı ile Türkiye'de Devlet Bankası vazifesini ifa etmekte olduğu malumdur. İhtiyat evrakı naktiye bu Bankada müdahhardır. Hükûmete verilen salâhiyetle bu banka bu evrakı naktiye ile lüzumu kadar altın veya o kıymetteki ecnebi evrakı naktiyesini alıp sakıyacak ve bunların tebdili lâzım geldiği zaman ise geri alacağı evrakı naktiyeyi gene yerine bu Banka koyacaktır. Bu muamelenin neticesi Türk evrakı naktiyesinin sabit bir kıymette tutulmasından ibaret olacaktır.

Evrakı naktiyemiz kıymetinin kat'i tespitine muamelenin bu kadarı kâfi değildir. Ancak bu kadarı ile kat'i ve kanunî tesbitten evvel tahakkuku zarurî olan fi'î istikrarın tahassülü temin edilmiş olacaktır. Filhakıka para kıymetlerinin islahında kat'i ve kanunî istikrarın ilânından evvel fi'î istikrarın tahakkuk ve takarrür etmiş bulunduğunu görmek pek mühim bir merhaledir.

İçinde yüzerek geldiğimiz ahval ve şeraitin fevkalâdeliğine göre İsmet Paşa hükûmetinin millî para işinde dahi temin etmiş bulunduğu bu muvaffakiyet cidden büyük kıymette bir eser sayılmak lâzımdır. Fransa parasını harbin hitamından ancak 9-10 sene sonra düzeltebildi, o da bin müşkülât ile. Biz ise aynı işi binnisbe daha az bir zamanda görmek ve bitirmek yoluna girmiş bulunuyoruz. Şu hadise muvacehesinde İsmet Paşa'nın büyük işleri binnisbe kolaylıklarla başaran çok kıymetli büyük bir devlet adamımız olduğunu teslim ve itiraf etmemek imkânı yoktur.

Yunus Nadi

BUHRAN (1)

Son günlerde memleketin her tarafında şiddetli bir buhran hüküm sürüyor. Bu buhran senelerdenberi her memleketi kasıp kavuran iktisadî ve malî buhranlardan büsbütün başka bir şeydir. Ruhları kaphyan buhrandan bahsetmek istiyoruz. Öyle bir buhran ki, vatandaşların haletî ruhiyeleriyle, telâkktleriyle, mideleleriyle, elhasıl maddî ve manevî bütün mevcudiyetleriyle alâkadardır. Acaba buhranın belli başlı âmilleri nelerdir?

Şurası muhakkak ki, bazı ruhlarda âdeta bir anarşi fırtınası koparan bu hal, yalnız dünyanın her tarafına musallat olan iktisadî darlıktan, umumî ıstıraptan doğmuş değildir. Türkiye'de bu seneki bolluk ve nisbî refah; geçen seneye, kuraklık ve kıtlık içinde geçen daha geçen senelere nisbetle kıyas kabul etmez bir mü-kemmeliyet arz ediyor. O halde, marazın menbaini başka yerde aramak lâzımdır.

Bir mesele hakkında salim bir hüküm ve karar verebilmek için yalnız mücerredata ve nazariyata istinat etmek doğru olmaz. Realiteleri görmek, müşahade ve tecrübelerden de istifade etmek lâzımdır. Bu noktalardaki gafletlerimiz; ekseriya nihayetsiz zararlara yol açıyor.

İntihap dairesinden yeni gelmiş ve halk ile çok yakından temas etmiş bir meb'us arkadaşımız, içinde bulunduğumuz vaziyeti ve bazı vatandaşlardaki haletî ruhiyeyi şöyle anlattı :

"Devlet idaresinde murakabenin lüzumunu, Mecliste ikinci bir fırkanın faydasını hepimiz idrak ediyoruz. Bazılarının iddia ettiği gibi, muhalefet fırkası, samimî olmak şartile, hükümet makinesini durduramaz; belki onun faaliyetine cîlâ verir, heyecan verir? Onun için liderlerimizin rızaları ve hattâ yardımlarile teşekkül eden Serbest Cumhuriyet Fırkasının doğuşunu memnuniyetle karşılamıştık. Halbuki bu fırka, kendisinden beklediğimiz iyilik yerine fenalık getirdi. İlk adımında ortaya attığı fikirler, ruhlarda bir nevi anarşi husule getirdi. Vergiler etrafında yaptığı edebiyat, muhitte yanlış telâkki ve tefsirlere uğradı. Dolayisile vatandaşların; vergi mükellefiyetlerine karşı alâkası gevşemek istidadını gösterdi: Devletin adliyesi, maliyesi, iktisadiyatı, elhâsıl umumî nizamı bozuktur, mâna-sındaki ardı arası kesilmeyen beyanat ve nutuklar, hem bir kısım halkımızın em-niyetini kırdı; hem de senelerdenberi pusuda bekleyen fitneyi uyandırdı. Uyuyan hırslar, yeniden şahlandı. İnkılâbın, bir köşede sindirdiği kara kuvvetler, menfi unsurlar kumıldanmağa başladı. Bütün bu gayri tabii hallere karşı; hükümet söz-de hürriyet namına seyirci kaldı. Bilmiyorum, hürriyet nazariyelerinin bahasile bu sözde hürriyetten doğan anarşinin zararları arasında bir teadül var mı? Aca-ba yeni fırkanın liderleri bu vaziyeti başka türlü mü görüyorlar?. Takip ettikleri politikanın menfiye gittiğinin farkında olmuyorlar mı?"

Arkadaşlarımızın bu tahlili dikkate şayandır. Şüphe yok ki, şahsiyetlerini ya-kından bildiğimiz yeni fırkanın müessislerine, hiç bir sebeple anarşik bir idare ta-raftarlığı isnat olunamaz. Yalnız düşünmek lâzım ki, hayatta bize ıstırap veren bütün fenalıklar ve felâketler; hemen daima kendi iradelerimizin, kendi arzuları-mızın taallük etmediği sebeplerden geliyor. Hâdisat, onlara vaktinde ve yerinde

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

hâkım olmasını bilmeyenleri, hemen daima arzu edilmeyen aykırı istikametlere sürükleyebiliyor.

Şurası muhakkak ki, günün birinde ayaklanmak imkânını bulacak olursa kara kuvvet ve menfi anasır; yalnız bizi yoracak ve onu ezmek için yeni fedakârlıklar ihtiyarına mecbur edecek değildir. Onun tehlike ve zararları, bir taraftan liberal diğer taraftan aynı zamanda bizden daha ziyade sol olduğunu söyleyen ve binnetice tezada bir misal teşkil eden yeni fırkaya da şamil olacaktır.

Her halde biz, styasî hayatımızda bir tekâmül ifade eden fırka hareketlerini, murakabe vasıtalarını hiç bir sebeple korumak ve yaşatmak vazifesini ihmal edecek değiliz. Aynı zamanda inkılâbı sarsmak istidadında olan her harekete karşı da çok vehimli ve hassas bulunmayı da vazife bileceğiz. Dileğimiz budur ki, muarızlarımız da programlarına müstenit yaptıkları lâayıklık ve Cumhuriyet esaslarını, aynı hassasiyetle gözetinler; fazla kalabalık toplamak hevesle; sözde hürriyet namuna menfi tezahürleri güler yüzle karşılamasınlar.

Siirt Mebusu

Mahmut

İKTİSADİ BUHRAN (1)

Geçenlerde Bulgaristan'a gidip gelen bir arkadaşım memlekete avdetle sanki cennete kavuşmuş gibi bir saadet hissi duyduğunu ifade eden sözlerine ve bu sözleri teşrih eden tafsillâta istinat ederek iktisadî buhranın yalnız memleketimize münhasır olmadığı hakikatini tebarüz ettirmek istemiştik. Bu makale üzerine bir kartımızdan aldığımız bir mektup, bir kaç haftadanberi gözümüzün önünde duruyor. Bu kartımıza göre Bulgaristan'da hal öyle olabilirmiş ama bizde Abdülhamit zamanında otuz milyon nüfuslu İmparatorluğun bütçesi yalnız 18-20 milyon altın liradan ibaretmiş. O zamana nisbetle mülkün yarısı elden gittiği halde şimdi bütçenin gene aynı miktarda olması, üzerinde çok teemmül olunmak lazım gelen bir nokta teşkil ediyormuş. Yani karımız Abdülhamit zamanına nisbetle halktan fazla vergi alınmakta olduğu noktasına işaret ediyor, ki bu zarurî bir hakikattir.

Eğer vergileri, İsmet Paşa hükûmetince de öyle mukarrer olduğu veçhile, tenzil ve tahfif edersek acaba iktisadî buhran hemen ve bilkülliyen zail olacak mıdır? Binnisbe ağır olan vergiler, ötedenberi iddia edegeldiğimiz gibi, behemehal hafifletilmelidir. Bu noktada kimse ile ihtilafımız yoktur. Eğer bize derlerse ki vergiler hafifletilir hafifletilmez iktisadî buhran hemen ve bilkülliyen zail oluverecektir, işte o zaman bu iddiada bulunacaklarla aramızda pek mühim bir ihtilaf mevcut olduğunu ve olacağını biz açık söyleriz ve bu vesileden istifade ederek akı selim sahibi Türk milletine haber vermek isteriz ki bugünlerde yeni bir fırkaya revaç verilmek gayreti ile :

— Vergileri kaldıracğız, ortalık gül ve gülistan olacak!

Diyen madrabazlara kulak asmasınlar. Eğer vergiler, onların dediği gibi, küliyen kalkmak lâzım gelse ortalık gül ve gülistan olmaz, belki harabazarların en fecii olur. Çünkü vergi bağlarının kaldırılması, devlet mefhumunun silinip süpürülmesi demektir. Bu fani dünyada insan, hayatına ferd olarak değil, millet olarak ve devlet olarak sahip olabilir. Birbirimize dayanmadan ve birbirimize dayanmalarımızın mecmuu olarak devlet hayatı teşkil etmeden yaşamanın asla imkânı yoktur. Bu hakikatı istiklâl cidalinden daha dün çıkan Türk milleti kadar hiç bir millet bilemese gerektir. Yunan, İzmir kıyılarına ordularını çıkarırken İstanbul'da heyûla haline gelmiş olan Osmanlı saltanatının menfur ve müstekreh aczini hatırlamaz mısınız? Bütün bu daha dünkü facta ve hadiseleri düşünmek bugününü ve yarını emniyet altında bulundurmak mecburiyetinde olan Türk milletine önünden kaçılması ihtimali olmayan ciddi vazifeler tahmil eder.

İstanbul'da gözümüzün önünde çarşaf lar gibi bayrak açan Yunanistan, İzmir ve Edremit sahillerine askerlerini çıkararak memleketimizi parçalamağa teşebbüs etmesine karşı, galeyana gelen mahallî gayretler, bütün bütün fâidesiz olmakla beraber müsbet bir netice temininden her halde âcizdi. Müsbet neticenin nasıl temin olunabildiğini hep biliriz: Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi ünvanını taşıyan yeni bir hükûmet ve yeni bir devlet kurulduktan sonra milletin umumi benliği böyle bir devlet manzumesi arzemiş olmak sayesinde ki madî ve manevî büyük fedakârlıkların mahsulü ordular teşkili ile büyük ve müsbet neticeyi almak müyesser olabilmıştır. Bana mektup gönderen aziz karıme haber

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

veririm ki hiç bir Abdülhamit idaresi böyle bir badirenin kabil değil hakkından gelemezdi. Ne hacet, Türk milleti yeni bir devlet teşkil ile kendi varlığını kurtarmağa savaşıırken Abdülhamit'in sülalesi düşmanlarla birleşerek onu arkasından vurmağa çalışmaktan utanmamıştı!

Yeni idarenin elbette Abdülhamit idaresinden yalnız bir noktada değil, binbir noktada farkı olacaktır. Abdülhamit idaresi, Osmanlı İmparatorluğunun bir gün ölmeye mahkûm hasta adamıydı. Cumhuriyet idaresi tarihe yeni doğmuş ve müterakki dünya milletleri arasına karışmış yepyeni bir devlettir. Bu devleti teşkil eden millet ne yaptığını bilen şuurlu bir varlıktır. Bu itibarla biz millet olarak halimizi idame ederken istikbalimizi dahi emniyet altına almağa mecburuz.

Bu yolda yürürken karşımıza bir iktisadî buhran çıkmış bulunuyor. Bunun hakikatini ve menşeiini bilmek vazifemizdir. Yarın bizi hüsranlara götürececek yanlış adımlar atmamak için.

İktisadî buhranın asıl menşei Türkiye değil, bütün dünyadır. Harp sonu dünyası buhrandan buhrana geçmekle meşguldür. Harp sonu dünyasının bütün memleketleri saran ve sarsan buhranları her tarafta tesirlerini olanca şiddetle icra etmekte devam ediyor ve bunların ucu bucağı nasıl ve ne zaman geleceği henüz bilinmiyor.

Vergiler başka memleketlerde olduğu gibi bizde de ağırlığını hissettirmekten halı kalmıyor. Çünkü istihsalımız para etmiyor. Eğer istihsalımız para ederek müstahsilin elinde servet toplanmak ihtimali bulursa vergilerin ağırlığı ağza bile alınmaz. Altı kuruşa malettiği arpayı dört buçuk kuruşa, altı yedi kuruşa malettiği buğdayı altı kuruşa satmak için müşterî bulmakta zorluk çeken köylünün vergiden şikâyeti, verginin haddi zatında ağır olmasından ziyade elinde onu verecek para olmamasındandır. Verginin hafifletilmesi sebep ve zaruretlerinin başında işte bu sebep var, yani cihanşümûl iktisadî buhran sebebi.

Vergileri mümkün olduğu kadar hafifleteceğiz, içinde bulunduğumuz buhran senelerini daha kolaylıkla atlatabilmek için. Yoksa haddi zatında vergiler ağır olduğu için değil. Bu sebebi iyi temyiz ederek mühlik yanlışlıklara düşmekten azade kalalım barı.

Firka ihtirasları yanlış anlayışları katmerleştirmeğe çalışmaktan halı değildir. Geçen gün bir intihapçı S. F. lehine nutuk söylerken :

— Ey ahali, ekmeğin okkası 8 kuruşa indiğini görmüyor musunuz? Fethi Beyin adı çıktı, böyle oldu, ya kendi hükümete geçse, bu nimetin okkası kuruşa inecğine şüphe mi var?

Demiş. Biz haber verelim ki ekmeğin okkası 8 kuruşa inmesi müstehlik için iyi ise de müstahsil için ve memleket iktisadiyatı için çok fenadır. Hele şimdiki dişini takip ederek ekmeğin okkası bir kuruşa incek olursa iktisaden mahvolduğumuzun resmî tabakkuk etmiş olur. Eğer hakikaten böyle bir neticeye sebep olacaksa Fethi Beyin ebediyen muvaffak olmamasına dua etmek adeta millî bir vazife olmak lâzım gelir! Çünkü o zaman Türkiye'de buğday eken kalmaz. Sonra millet pahalı da olsa ekmek bulamıyarak açlıktan ölür!

Yunus Nadi

CUMHURİYET MERKEZ BANKASI HAKKINDA (1)

Cumhuriyet Merkez Bankası

Türkiye'de banknot ihracı imtiyazını münhasıran haiz olmak üzere ve memleketin ticarî, zirai, sınaî ve malî inkişafına yardım gayesile ihdası 1715 numaralı kanunla Meclisi Âlice kabul olunan "türkiye Merkez Bankası"nın teşkili artık bir gün mes'elesidir.

Bankanın başlıca vazifeleri

İskonto flatını tesbit, para piyasasını ve tedavülünü tanzim, hazine muamelelerini ifa ve bankaların tevdi edeceği senetleri mükerrer iskonto etmek ve Türk parasının iktisadi hayat ve faaliyetimize çok feyizli hamleler verecek olan müstakbel istikrarını Hükûmetle beraber hazırlamaktır. Bu istikrara matuf olarak ittihaz edilecek ihzarî tedbirler şunlardır.

1 Banka Devlet tarafından ihraç edilmiş olan 158 kûsur milyon liralık evrakı naktiyeyi uhdesine alacak ve şimdiden 500 000 altın lira ile 116 kûsur milyon franklık beynelmîle kıymetler yatıracaktır. Bu suretle, şimdiye kadar karşılıktan mahrum bulunan Türk parası için bir karşılık vazedilmiş olacak ve devletin mütebaki borçları da kanunun tesbit ettiği ahkâm dairesinde peyderpey ödenecektir.

2 Bankanın teessüsünü takip eden üç ay zarfında Devlet teşkilâtına dahil bîl-cümle devair ve müessesata aîd meskûk veya külçe altınlar Bankaya satılacaktır.

Türk lirasının altın tutarı ve kezaîk Bankanın çıkaracağı banknotların karşılık şartları, istikrar kanunu ile tesbit olunacaktır.

Banka muameleleri

Banka, hazine mevduatını bilâ faiz kabul ve tediyeatını ifa ve dahil ve hariçte para nakliyatını temin eder, altın ve fî'len altına kabili tahvil döviz alım satımı yapar ve bu altın ve döviz flatlarını zaman zaman tesbit eder.

Banka üç imzalı ve azami 90 gün vadeli olmak şartile, bankalar tarafından tevdi olunacak senet ve vesikaları mükerrer iskonto edebilir. Mükerrer iskontoya arzedilen senetler mukabilinde Bankanın tediye edeceği paralar ticarî, zirai ve sınaî teşebbüslere muhtaç oldukları menabil temin edecek ve bu suretle memleket için çok hayırlı ve çok nafi bir kredi bolluğu hasıl olacaktır.

Banka ücret mukabilinde esham ve tahvilâtı ve kıymetli eşyayı muhafaza ve idare eder.

Sair bankaların yaptıkları muamelelerden ancak en sağlamlarını yapmağa mezum olan Merkez Bankasını her türlü çürük ve şüpheli işlerden ve teşebbüslerden koruyacak kanuni maniler vazedilmiştir. Ezcümle Banka sağlam karşılıksız kredi açamaz ve avans veremez. Hiç bir suretle senet ve vesaik ciro edemez, kefil olamaz ve kanunen muayyen salâhiyetler haricinde kendi nam ve hesabına hiç bir ticarî ve sınaî teşebbüs yapamayacağı gibi, bu gibi işlere iştirak dahi edemez. Banka cüzdeninde mevcut senetleri, vadeleri hitamında tecdit edemez.

(1) Ayın tarihî C. 20, 5. 6870-6873, Ta : 18 Ekim 1930

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Bankanın salâhiyetine mevdu haklar ve muameleler ne kadar normal ve gerek ticaretin inkişafı ve gerek umumî itibarımız noktaî nazarından ne kadar dü-rüst ve faideli ise alınan mâni tedbirler de paramızın karşılığını ve kıymetini sağ-lam ve müstakar bir şekilde muhafazaya matuf o derecede kuvvetli esaslardır.

Sermaye ve hisse senetleri

Bankanın hisseli sermayesi 15 000 000 lira olup beheri 100 lira kıymetinde ve nama muharrer 150 000 hisseden müteşekkildir. Hisseler A. B. C ve D sınıf-larına ayrılmıştır.

Hisse senetlerinin tahsis edildiği eşhas ve müessesat itibarile mevzu olan bu fark tamamilâ lâfzîdir. Hisse senetlerinin mahtiyet ve temettülere iştiraki husu-sunda dört sınıf arasında hiç bir fark yoktur.

"A" sınıfına ait hisse senetleri münhasıran Hükûmet müesseselerine,

"B" sınıfı Türkiye'de faaliyette bulunan millî Bankalara,

"C" sınıfı sermayesi ecnebi parası olarak mevzu bankalara ve imtiyazlı şir-ketlere, ve

"D" sınıfı da, Türk ticaret müesseselerine ve Türk tabiiyetini haiz, hükmi ve hakikî şahıslara tahsis edilmiştir.

Hisse senetlerinin bedellerinin tesviyesi için hissedarlar kanunun bahş ettiği bir seneyi mütecevaz bir mühletten istifade edebileceklerdir.

Evvelâ hissedar kaydeden Bankalar talimleri, hisse bedellerinin yalnız yüzde onunu tediye davet edebileceklerdir. Her halde hisse senetlerinin nominal kıy-metlerinin yüzde kırkı Banka nizamnamei esasının hükümetçe tasdikından iti-baren nihayet bir ay sonra tediye edilmiş bulunacak ve o andan itibaren, Banka kanunun teşekkül etmiş addolunarak faaliyete başlayacaktır. Sermayenin yüzde otuzu nizamnamei esasının tasdik tarihinden itibaren altı ay sonra ve mütebaki yüzde otuzu da ikinci tediye takip eden altı ay zarfında Bankaya tediye oluna-caktır.

Banka muameleler hakkında daima memleketi tenvir edecektir.

Bankanın senelik blâhçosu Maliye Vekâletine tevdi edilecek ve hissedarlar umumî heyetinin içtimandan asgarî bir buçuk ay evvel Resmî Gazete ile neşre-lunacaktır. bundan başka Banka, yaptığı muamelelerin hulâsasını, her hafta neşredeceği bir bültenle efkârı umumiyeye arz eyliyecektir. Bu bültende Banka-nın bir taraftan kasa ve altın mevcudu, altın karşılıklı döviz vaziyeti, dahilde te-diye edilecek senetler yekûnu, ecnebi memleketlerdeki mevduatı ile sair matlûp-ları ve diğer taraftan da sermayesi, ihtiyat akçeleri, tedavüldeki banknot miktarı ve düyunatı hulâsatan frae olunacaktır. maliye Vekâleti her zaman Bankanın bü-tün muamelelerini ve hesaplarını teftiş ve murakabe hakkını haiz bulunacaktır.

Temettülerin tevzii

Bankanın temettüleri şu suretle tevzi edilir :

Yüzde 20 ihtiyat akçesine

Yüzde 6 ilk temettü hissesi olarak hissedarlara. Kalan miktarın yüzde 5 i, banka memurlarına ve yüzde 10 u fevkalâde ihtiyat akçesine ve son bakiyenin nısfı hazineye ve diğer nısfı da gene hissedarlara verilecektir.

Yüzde 5 temettü hissesi yukarda izah edildiği veçhile yalnız banka memurla-rına ait olup Banka Umum Müdürü, Umum Müdür Muavini ve Muhasebe Mü-dürü temettüe iştirak edemezler.

Temettütün yüzde 20 si ihtiyat akçesine alındıktan sonra, arta kalan meblâğ, hissedarların yüzde 6 sını tevzie kâfi gelmezse, bu nisbet ihtiyat akçesinden ikmal edilir. Her halü kârda Bankanın teşekkülünün ilk üç senesi, hissedarlara verilecek yüzde altı temettütün tediyesi Hükûmet tarafından taahhüt olunmuştur.

Hissedarlara tevzi edilecek temettü nisbetinin tezyidi ve Hükûmet garantisinin üç seneden fazla bir müddete iblâğı için Hükûmet Millet Meclisine teklifatta bulunacaktır.

Memurların iştirak usulü

Hükûmet vazifeleri ve gayesi itibarile memleketin iktisadî inkişafına büyük hizmetler temin edecek olan Merkez Bankasının, memlekette mevcut münevver kütlenin hâkimiyeti ve kontrolü altında bulunmasını, malî siyasetinin esaslı prensiplerinden biri olarak kabul etmiştir. Merkez Bankasının ihdasına mütedaîr kanunun Meclisi Alice kabulünden sonra, memleketin münevver sınıflarından birini teşkil eden Devlet memurlarından bir çoğu tarafından, hisse senetleri satın almak suretile Bankaya iştirak hususunda izhar edilen arzu üzerine Hükûmet kendi siyasetini teyit ve takviye eden bu müravaatleri en müessir şekilde tatmin edebilmek üzere şekilde tatmin edebilmek üzere Devlet memurlarına aşağıda gösterilen tarzda tediye kolaylıkları iraesini tahtı karara almıştır.

Bütün maaşlı ve ücretli Devlet memurları hissedar kaydedilmek suretile ve bir taahhütname imza ederek, Merkez Bankasına bir maaş nisbetinde iştirak edebileceklerdir. Bunun için maaş ve ücret bordrolarında mevcut bîcümle memurların kadro itibarile isim ve sıfatı memuriyetlerini gösteren ve her isim karşısında iştirak nisbetini hisse adedi itibarile irae eden cetvellerin tanzim ve maliye Vekhaletine irsalı Vekâletlere, Umum Müdürlüklere ve Vilâyetlere tamimen yazılmıştır.

Memurların iştirak edecekleri hisselerin bedeli Hükûmet tarafından avans olarak tediye edilecek ve hissedar memurların borçları, Maliye Vekhaletince tesbit edilecek tarihten itibaren maaşlarından aşağıda gösterilen şekilde tevkifat icrası suretile ifa olunacaktır.

Maaşları yüz liradan aşağı olanların alacakları bir hissenin ve yüz lira emsalinin kesirleri için alınacak her fazla hissenin bedelleri 18 ayda itfa edilecektir.

Yani :

Maaşlarının tutarı 100 liradan az olanların bir hissesi,

Maaşlarının tutarı 101-200 lira olanların iki hissesi,

Maaşlarının tutarı 201-300 lira olanların üç hissesi,

Maaşlarının tutarı 301-400 lira olanların beş hissesi ilâh...

On sekiz ayda ve yüz liradan fazla maaşlı memurlardan (100) ün ve (100) emsalinin kesirleri için ayrıca bir hisse fazla olmıyanların borçları da on iki ayda itfa olunacaktır.

Muayyen nisbetler fevkinde hisse senedi yazılmak şayanı arzudur.

Ancak bu fazlaların bedeli memur olmıyan vatandaşların tâbî olduğu ahkâmı tevfiikan tediye edilecektir.

(1) Akşam Gazetesi : 27 Kasım 1930, Sayı : 4057

İKTİSADİ AHLÂK (1)

Her mesleğin maddî çalışma haricinde, bir de manevî tarafı vardır; En kuru hesap işlerinde bile...

Ticaret gibi, sırf maddî alış verişten ibaret zannedilen işlerin nihayet bir ahlâk meselesi olduğunu hiç unutmamalıyız. Ahlâk, yalnız içtimai hayatın değil, iktisadî münasebetlerin de temelini teşkil eder. bunun içindir ki, medenî memleketlerde, ticare işlerine ait kanunlar gittikçe çoğalmakta, muğlâk bir hâl almaktadır.

Fakat, içtimai münasebetlerimizde, ayıp sayılan bazı hareketler nasıl kanun çerçevesine girmiyor, bunları işleyenler sadece ahlâksız damgası ile cezadan kurtuluyorsa, ticaret hayatında kanun müeyyidesinden kurtulan, işledikleri gayri ahlâkî hareketler cezasız kalan sahtekârlar vardır. Son zamanlarda, ticaret piyasasında görülen buhranların sebebini yalnız iktisadî ve zarurî hadiselerle atfetmek doğru değildir.

Buhran husule getiren amiller arasında ticarî ahlâk noktası mühim bir yer tutar. Ticaret âleminde eski sıkı meslek ahlâkının zayıfladığı muhakkaktır. Geçenlerde yazdığımız bir makalede izah ettiğimiz gibi namusu ticarî kuru bir laf haline geldi. Hile ve desise sermaye yerini tuttu. Karşısındakini aldatmak en büyük marifet sayılıyor. Alış verişe yeni atılan, saf köylü çocukları bile sattıkları bir sepet malın içine taş doldurmayı, ilk ticaret bilgisi olarak öğreniyorlar. Şehremaneti, ne zaman yiyecek, içecek şeyyeri teftiş ettirse, bunların yüzde doksanı muhakkak bozuk ve sıhate muzır çıkıyor. Hiç bir devirde, ahlâksızlık, bu derece revacı olan bir ticaret metâi haline gelmemişti. Ticaret hayatındaki bu ahlâksızlık salgını sade memleket halkına muzır olmakla kalmıyor, ihracat ticaretine de sırayet ettiği için, memleketin bütün iktisadiyatını mahvedecek bir mikrop şekline giriyor. Türkiye'nin en fazla ravaç gören ihracat mallarını türlü hilelerle taşış ederek harice gönderen tacirler olduğunu işitiyoruz. bu hilekharlığın neticesi şudur : Memleket mahsulleri haricte yavaş yavaş bütün müşterilerini kaybediyor. İstihsalimiz bundan azamî zarar görmektedir. türk mallarının daima bozuk çıktığını gören ecnebi piyasaları bu mallara bir daha rağbet etmiyorlar.

İktisadiyatımızı düzeltmek için istihsalî ve binnetice ihracatı arttırmak, hükümetin takip edeceği esash program olacaktır. Fakat, istihsal ettiğimiz mahsullere dışarda müşteri bulmazsak, bugünkünden daha elim bir vaziyete düşeriz. Fazla istihsal namı verilen belye ile karşılaşırız. Mallarımız olduğu yerde kalır. İstihsalın tezyidi çarelerini ararken, mahsulâtın haricte satılmasını da temin etmeye mecburuz. Bu da, her şeyden evvel, ecnebi piyasalara itimat telkin etmekle kabildir. Bir çok mallarda, bazı tüccarın ahlâksız hareketleriyle bu itimat sarsıldı. Bunun çaresi, ihracat tacirleri arasında, meslek ahlâkını murakabe ve takviye edecek, mütesanît mesleki zümreler teşkil etmek, alıcıyı kandırarak memleket mahsulü aleyhine hile ve desise yapan tacirleri cihan piyasalarında ve memleket dahilinde teşhirden çekinmemektir.

Bizce iktisadî inkişafın ilk adımı iktisadî ahlâkî tesis etmektir.

Necmettin Sadık

(17 Akşam Gazetesi : 27 Kasım 1930, Sayı : 4057)

İKTİSADİ AHLÂK (1)

Her mesleğin maddî çalışma haricinde, bir de manevî tarafı vardır; En kuru hesap işlerinde bile...

Ticaret gibi, sırf maddî alış verişten ibaret zannedilen işlerin nihayet bir ahlâk meselesi olduğunu hiç unutmamalıyız. Ahlâk, yalnız içtimai hayatın değil, iktisadî münasebetlerin de temelini teşkil eder. bunun içindir ki, medenî memleketlerde, ticare işlerine ait kanunlar gittikçe çoğalmakta, muğlâk bir hâl almaktadır.

Fakat, içtimai münasebetlerimizde, ayıp sayılan bazı hareketler nasıl kanun çerçevesine girmiyor, bunları işleyenler sadece ahlâksız damgası ile cezadan kurtuluyorsa, ticaret hayatında kanun müeyyidesinden kurtulan, işledikleri gayri ahlâkî hareketler cezasız kalan sahtekârlar vardır. Son zamanlarda, ticaret piyasasında görülen buhranların sebebini yalnız iktisadî ve zarurî hadiselerle atfetmek doğru değildir.

Buhran husule getiren amiller arasında ticarî ahlâk noktası mühim bir yer tutar. Ticaret âleminde eski sıkı meslek ahlâkının zayıfladığı muhakkaktır. Geçenlerde yazdığımız bir makalede izah ettiğimiz gibi namusu ticarî kuru bir laf haline geldi. Hile ve desise sermaye yerini tuttu. Karşısındakini aldatmak en büyük marifet sayılıyor. Alış verişe yeni atılan, saf köylü çocukları bile sattıkları bir sepet malın içine taş doldurmayı, ilk ticaret bilgisi olarak öğreniyorlar. Şehremaneti, ne zaman yiyecek, içecek şeyyeri teftiş ettirse, bunların yüzde doksanı muhakkak bozuk ve sıhate muzır çıkıyor. Hiç bir devirde, ahlâksızlık, bu derece revacı olan bir ticaret metâi haline gelmemişti. Ticaret hayatındaki bu ahlâksızlık salgını sade memleket halkına muzır olmakla kalmıyor, ihracat ticaretine de sırayet ettiği için, memleketin bütün iktisadiyatını mahvedecek bir mikrop şekline giriyor. Türkiye'nin en fazla ravaç gören ihracat mallarını türlü hilelerle taşış ederek harice gönderen tacirler olduğunu işitiyoruz. bu hilekharlığın neticesi şudur : Memleket mahsulleri hariçte yavaş yavaş bütün müşterilerini kaybediyor. İstihsalımız bundan azamî zarar görmektedir. türk mallarının daima bozuk çıktığını gören ecnebi piyasaları bu mallara bir daha rağbet etmiyorlar.

İktisadiyatımızı düzeltmek için istihsal ve binnetice ihracatı arttırmak, hükümetin takip edeceği esaslı program olacaktır. Fakat, istihsal ettiğimiz mahsullere dışarda müşteri bulmazsak, bugünkünden daha elim bir vaziyete düşeriz. Fazla istihsal namı verilen belye ile karşılaşırız. Mallarımız olduğu yerde kalır. İstihsalın tezyidi çarelerini ararken, mahsulâtın hariçte satılmasını da temin etmeye mecburuz. Bu da, her şeyden evvel, ecnebi piyasalara itimat telkin etmekle kabildir. Bir çok mallarda, bazı tüccarın ahlâksız hareketleriyle bu itimat sarsıldı. Bunun çaresi, ihracat tacirleri arasında, meslek ahlâkını murakabe ve takviye edecek, mütesanit mesleki zümreler teşkil etmek, alıcıyı kandırarak memleket mahsulü aleyhine hile ve desise yapan tacirleri cihan piyasalarında ve memleket dahilinde teşhirden çekinmemektir.

Bizce iktisadî inkişafın ilk adımı iktisadî ahlâkî tesis etmektir.

Necmettin Sadık

(17 Akşam Gazetesi : 27 Kasım 1930, Sayı : 4057)

H) — İKİNCİ AĞRI AYAKLANMASI

Şeyh Said İsyanının bastırılması ile Doğu sorunu bitmedi. Çete savaşına yö-nelen, içten ve dıştan desteklenen eşkıya artıkları devleti uzun süre uğraştırdı-lar. Misakı Milli sınırları dışında kalan ve değişik lehçelerle aynı dili konuşan top-luluklar arasında dayanışma ve savaşım dernekleri kuruldu.

Şeyh Said'ten sonra ilk başkaldırı Mayıs 1926'da birinci Ağrı Ayaklanması di-ye tarihe geçen ve kısa sürede bastırılan olaydır.

İkinci Ağrı Ayaklanması ise 1930 yılının son 6 ayını kapsayan ve yaygın bi-çimde gelişen önemli bir isyan hareketidir.

Değişik yerlerde konuşlanmış 400-500 çadırdaki toplanan 350'si süvari olmak üzere 2 000'inin üzerinde silahlı gücü bulunan isyancıların komutanlarından ön-de geleni, Erzincan Askeri rüştiyesi ve İstanbul Harp Okulundan yetişen, İmpa-ratorluk Ordusunda bazı hizmetleri bulunan ve albaylığa kadar yükselen İhsan Nuri adında biridir.

Değişik evrelerden geçen isyanı bastırma (tenkil) hareketinin son aşaması 7 Eylül 1930'da açıldı.

Harekât, Kolordu komutanı General Salih (Omurtak) komutasında 5/6 Eylül 1930 tarihinde başladı. Geniş bir alanda, değişik ve çetin koşullarda bir hafta sü-ren mücadele sonunda eşkıya yok edildi.

14 Eylül 1930'da Genelkurmay Başkanlığınca "Ağrı Tedip Harekâtı eşkıyanın kesin yenilgisi ile son bulmuş ve bir hayli reis öldürülmüştür" (1)

İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Genel-kurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) ı aşağıdaki mesajla kutladı.

"Doğu sınırlarımızda genel asayiş ve milli birliği bozmak isteyen şaki ve asi-leri imha edenleri takdir ve tebrik ederim. Harekâtı her zamanki yüksek vusuf ve liyakatla yürüten Genelkurmayımıza ve kuvvetlerin sevk ve idaresinde gösterdik-leri başarıdan dolayı kolordu Komutanından kurmay heyetine, harekâta katılan komutanlarla subaylarına ve erlere teşekkürlerimin ıblagını rica ederim". (1)

"Milli paramızın kıymetini korumak için alınması lazım gelen tedbirlerin ar-zını temin maksadı ile" (2) Bakanlar kurulunca 13 Eylül 1930'da kararlaştırılıp, Cumhurbaşkanı'nca 22 Eylül 1930 Pazartesi günü olağanüstü toplantıya çağrı-lan Türkiye Büyük Millet Meclisinin 81 inci birleşiminde, Başbakan İsmet (İnönü), Doğu olayları hakkında aşağıdaki açıklamada bulundu (2).

(1) Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938),
Sa : 349-350

(2) Tutanak D. C. 31, S : 1-5, Ta : 22.9.1930

3. — BAŞVEKİL İSMET PAŞANIN ŞARK HADİSELERİ HAKKINDAKİ BEYANATI

Rets - Ruznamemizde müzakere edilecek başka bir madde yoktur. Başvekil Paşa Hazretleri beyanatta bulunacaklardır, kendilerine söz veriyorum.

Başvekil İsmet Paşa (Malatya) - Bu yüksek toplanıştan istifade ederek, içti-maa fasıla verdiğiniz zamanlar zarfında memlekette hadıs olan büyük vakaları tafsil etmek isterim. Bu sene şark vilâyetlerinde mühim taarruzlar ve kıyamlar karşısında bulunduk, hudut haricinde fesatçı ve ihtilâlcı bir çok teşkilât senelerden beri yaptıkları hazırlıklarını bu sene ikmal eyledikleri zannında bulunmuşlardır. Bu teşekküller bir kaç senedenberi içten içe çalışmalarının memleket dahilinde millî birliği az çok sarsacağını ve belki kendi taarruzlarına iştirak edecek bir çok akşamı vatan bulunabileceğini zannetmişlerdi, kezalik hudutlar haricinden vuku bulacak taarruzların Türkiyenin komşularile münasebatını vahim ihtilâta sevkedebileceğini tevehhüm etmişlerdi. Bundan başka fesatçıların bu sene için hazırladıkları taarruzları tehir etmemek için başlıca iki sebep olduğu da tevsik olunmuştur. bu sebeplerden birisi şimendifer şebekesinin henüz ilk kısmı tamamlanmadan evvel hazırlıklarının neticesini almaktı. ikincisi memleketin bir köşesinde bulunan Ağrı dağında senelerden beri barınmakta olan fesat ocağının ortadan kalkmasına imkân vermeden umdukları neticeyi almaktı. Bütün bu hareketler bilinmekte ve yakından takip edilmekte idi, bu esbap tahtinde haziran sonundan itibaren hudutlarda intizar edilen büyük taarruzlar ve kıyamlar oldu. Hemen her huduttan yekdiğerini müteakiben memleketimiz dahiline müsellâh çeteler girdi. Boş buldukları yerde hâkim olmağa çalıştılar. Halkı kendilerine iltihaka icbar etmek istediler. Bu suretle kıyamı; müteakiben ve tedricen bir kaç vilâyetimizde umumî bir hale getirmeğe çalıştılar. Bütün bu emelleri her noktasında âsiler için ayrı ayrı makûs neticeler verdi, kat'i hüsrana vardı. (Alkışlar) İran hududunda vuku bulan tecavüzlerle hadıs olan Zeylan kıyamı, mütecavizlerin ve onlara iltihak etmek gafletinde bulunan bir kısım betbahtların tamamen tedip ve ve tenkil olunması ile neticelendi. (Alkışlar) Bu hareketin başlaması ve bitmesi ancak yirmi gün kadar sürdü. Bundan sonra Irak hududundan (Barzandan bazı çeteler içeri girdiler. Geniş yüzlerce kilometre imtidat eden hududun herhangi bir noktasını boş bulmak iş değildir. Fakat bu boş bulunarak girilen yerde az bir zamanda Cumhuriyet kuvvetleriyle karşılaşır onun kuvvet ve satvetile ezilmeleri de gecikmedi, tahayyül ettikleri ümitleri kendileriyle birlikte imha edildi, Bundan sonra, Suriye hududundan bir kaç noktadan tecavüz vuku buldu. Bu tecavüzler de, hareketlerinin akim kalması ve ümitlerinin kırılması ile neticelendi. Tecavüz edenler dahilde ümit ettiklerini de asla bulamadılar. Şurada burada bir iki köy kendilerine iltihak etti ve cezasını çekti. Asilerin bir çok propagandalar neticesinde ümit ettikleri vâsi miyastaki mahallî kıyamlar tahakkuk etmedikten maada bilakis vatandaşlar cümhuriyeti ve vatanî birliği müdafaada müsellâh kuvvetler derecesinde gayret ve tehalük gösterdiler, (Alkışlar) Şark vilâyetlerinde ekseriyeti mutlakanın vatan ve cümhuriyeti müdafaa etmek için ordu ile beraber çalışmalarını bir çok mukni ve parlak misaller ile zikredebilirim. (Bravo ve aferin sesleri) Bu kahremanlıkların, bu Cümhuriyeti mal etmiş olmanın mütebariz misali ol-

mak üzere Büyük Millet Meclisinde Erciş, Van, Adilcevaz ve Ahlat halkının gösterdikleri kahramanlıkları sureti mahsusada yâd ve tezkâr etmek isterim. (*Bravo sesleri ve sürekli alkışlar*). Tecavüzatın Türkiyenin komşularile münasebatını ihtilata sevkdebilmesi hayali de; ümit ve itimat ettiğimiz gibi katî inkısara uğradı. Bütün komşularımız Türkiye ile eyî dostluk, eyî komşuluk ve hudutların emniyeti noktalarından aramızdaki mukavelâta riayeti; serserilerin bekledikleri ümitlere her hangi bir fırsatı vermemeğe tercih etmişlerdir.

Demek istiyorum ki; bütün komşularımız; bu mütecavizler tedip olunduktan ve yerlerine firar ettikten sonra hiç yüz vermediler ve hareketlerine kat'iyen müsamaha etmeyeceklerini kendilerine ihtar ettiler. Hatta bir çok yerlerde takip, tedip ve nefyedildiler. Bu hal Türkiyenin beynelmîl münasebatta haiz olduğu itibarı gösterdiği gibi kendisinin diğer komşularına karşı sadıkane ve halisane emniyet, dostluk ve eyî komşuluğa müstenit hattı hareketini, fesatçı anasıra kendisinin bizzat müsâit olmaması tarzındaki faaliyetinin mukabelesi addolunabilir.

Bundan sonra Ağrı Dağı harekâtı başladı. Tecavüz sebeplerini tasnif ederken birisinin de; bir kaç senedenberi Ağrıda yerleşmiş olan şekavet ocağının; Cumhuriyet kuvvetleri elinden kurtarılması arzusu olduğunu söylemiştim.

Arkadaşlarım; bizim senelerdenberi şark vilâyetlerinde gösterdiğimiz gayret ve mesai; geçmiş zamanlar siyasetinin tasfiyesi mücadeleleri ve millî vahdetin vatanın o parçasında da tesis ve istikrarı meselesidir. Biliyorsunuz ki Hamidiye alayları teşkilâtı ve saire şeklinde şark vilâyetlerimizde eskiden imtiyazlı, mükellefiyetten azade bir kısım sınıflar vücade gelmişti. Cumhuriyetin teessüsle imtiyazlı sınıflar kalkmış, mükellefiyette bütün vatandaşlar müsavi bir hale gelmiş olunca hususî vaziyette bulunanların menfatları tabiatile muhtel oldu. Kendilerini Cumhuriyet idaresinin müsavatperver kanunile tatmin etmek müteassir bir hale geldi. Bunun aksülamelini tabii görmek lâzımdır. Cumhuriyetin bütün vatandaşları müsavi tutan, bütün vatandaşlara aynı hakkı veren esas prensibinden vazgeçmek bizim için imkân haricindedir. Bunun karşısında menfaatlerini muhtel görenler Cumhuriyetin kanunlarına bilâkaydû şart itaat etmeyip mukavemette ısrar ederse kendileri için emellerine nail olamamak ve yahut mahvolmak mukadderdir. (*Alkışlar*)

Biz Cumhuriyet ülkesinde, her yerde tek mil vatandaşların kanun karşısında ve mükellefiyette kanunu ve müsavâtı fîlen tatbik etmek mecburiyetindeyiz. Cumhuriyetten evvel Zeylanda ve Ağrıda ve diğer bazı yerlerde Kurunu Vustaf feodalife ve aşiret teşkilâtı vardı, fazla olarak bunların rütbeli rüesası da vardı, adeta bunlar bulundukları yerlerde derebeylik ve hatta ufak hükûmet halinde idiler, Devlete karşı olan vazifeleri merbutiyetleri kadar zayıf idi ve gittikçe zayıflamıştı, Devlete karşı vergi ve bittabi askerlik mükellefiyeti de yoktu, idare ve kanun nazarında kendileri hususî ve mümtaz bir vaziyet iddia ediyorlardı, Ağrı dağıdaki hal de böyle idi. Bu sistemden vatan iki suretle zarar görmüştür.

Birisi bu teşkilât altında bu zihniyetle yaşayan kümeler gittikçe daha iptidai bir hale geliyorlardı, devletin murakabesinden, nüfuzundan, kanunundan, himayesinden ve medenî terbiyesinde uzak ve kendi kendilerine yaşamak kendilerinin seviyesini gittikçe düşürüyordu.

İkincisi; Bu kümeler etrafında yaşayan vatandaşlar bu fi'î imtiyazlardan istifade etmek için gerek zihniyetleri ve gerek yaşayışları itibarıyla onlara iltihak ve imtisâl etmeğe yelteniyorlardı. Görüyorsunuz ki; milliyetten de kaybediyorduk, medeniyetten bedeviliğe ve iptidailiğe doğru gidiyorduk, bu iki sebebin ikisinin de kaldırılması lâzımdı.

Ağrı dağında bulunanlar bu iki sebebin bütün noksanlarını kendi mevcudiyetlerinde timsal haline getirmiş olan bir avuç halktır. Ağrı dağı eskiden Çarlık rusyası, İran ve Türkiyenin mültekasında bulunuyordu ve dağın büyük bir kısmı Türkiyenin değildi, bu arazinin hususî menaaatı vardır, burada yaşayanlar, yazın karlar eridikçe karlarla beraber zirveye kadar çıkarlar ve kışın kar bastırdıkça eteklere inerler. Bütün bu geliş gidişler esnasında maiyetleri bir taraftan yaylalarda iptidai ziraattan diğer taraftan da etrafa sarkıntılık yapmaktan ve çalışan halkın emvaline tecavüz etmekten ibarettir. Bu son senelerde Ağrı dağı, hudutlar haricinde çalışan siyasi mülteci ve daha ziyade müfsitlerin de ayrıca makkarı olmuştu. tabii memleket karşısında bu hudut üzerindeki hususî vaziyetler kendilerinin silâh ihtiyaçlarını tatmin için müsaitti. İşte bir kaç senedenberi mübaleğa ile işaa edilen bu vaziyet haricte bulunanlara ve bizzat Ağrı dağında bulunanlara mukavemet olunmaz bir kuvvet oldukları vehmini telkin etmişti.

Bazı tetkiklere göre Zeylan kıyamından sonra muhtelif yerlerde vuku bulan işaalar, propagandalar ve diğer hudutlara da tecavüz olunacakmış gibi gösterilen gayretler, kuvvetlerimizi Ağrı dağına sureti mahsusada cemedip te bu şekavet ocağına kat'î hareket yapmaktan bizi alakoymak gayesine matuftu. Nihayet Ağrı hareketi ilk haftasında kat'î cereyanını aldı ve takriben bir hafta kadar süren askeri bir hareketten sonra Ağrının girişmemiş hiç bir noktası kalmadı ve Ağrıda barmanlar kısmen imha edildi, kısmen fırar ve iltica ettiler. Hülâsa şekavet ocağı halinde, bilhassa haricteki müfsitlere senelerden beri ümit veren bir yuva bastırılarak tamamen ezildi. Bu seneki taarruzları ve kıyâmı idare eden zihniyette memleketi seferberlik gibi büyük tedabire sevk ederek hadisedan azade olan kısımları sureti mahsusada yıpratmak hedefi de takip edilmiştir.

Arkadaşlar, bu hadîsati bastırmağa memur edilen kuvvetlerimizin, gerek ordu ve gerek jandarma kuvvetlerimizin hazarî kuvvetle ve az bir mevcutla hakikî bir sefer hayatı göstermiş olduklarını zikretmeliyim.

Ancak onların kahramanlığı ve her tehlikeye vaktında yetişen ve her tehlikeyi kat'î surette bastırmak için aziz canlarını hiç bir şeyden esirgemiyen zihniyet, kıymet ve cesaretleri vatani, kendi aleyhinde ümit besleyenlerin bütün tahayyülâtından masun ümit besleyenlerin bütün tahayyülâtından masun tutmuştur.

(Şiddetli alkışlar)

Tahammül etmeğe mecbur olduğumuz fedakârlıkları istisgar edemem. Jandarma ve orduda zabıt ve nefer olarak şehit verdik. Bunlar ölçülmez zararlardır. Harekâta sahne olan yerler, hatta mütevaccizlere iltihak etmek betbahatlıklarında bulunan bazı mahdut yerler hasarata ve tahribata maruz kaldı. Fakat zayıfatımız elde edilen neticeler, vatanın tamamıyeti, millî vahdet ve Cumhuriyet hudutlarının emniyeti noktayı nazarından alınan semerelerle gayri kabili kıyas olacak kadar azdır. Buraya temas etmekten maksadım, şehir olarak bu uğurda canlarını

veren evlatlarımızın namlarını hürmet ve tebci ile yat etmek ve onların Cumhuriyeti müdafaa ederken gösterdikleri gayretin; vatanlarında Cumhuriyetin ilelebet yaşayacağına dair olan itminanla mükâfat almış olacaklarını huzurunuzda tekrar eylemektir. *(Süreklî alkışlar)*. Bu bahsî uzatmamak için şöyle hülâsa edebilirim. Eğer Türkiyenin beynelmilel münasebatında ihtilâatı düşünmüşlerse bu ümitleri tamamen kırılmıştır. Bilakis iltica ettikleri memleketler Türkiye ile dost bulunmak ve aradaki mukavelata riayet etmek gibi mütekabil taahhüdünü tuttukça kendileri Türkiyeye tecavüzde takıp olunduğu gibi fesat ilka etmek için iltica ettikleri yerlerde de fesat ilka imkânından mahrum kaldıklarını görmüş olacaklardır. Memleket dahilinde halkı vâsi miyasta tahrik etmek ümidi de vatandaşlardan kat'i ve hatta müsellahtan ret cevabı almıştır. Ondan sonra seferberlik ve saire gibi büyük tedabiri istilzam ettiği için külfet ihdasile önüne geçebileceğini zannettikleri kıyamlar ve taarruzlar cumhuriyet kuvvetlerinin hazarı mevcutlarla hatırı hayale gelmiyen şiddetle imha edildi. Devletin bu büyük muvaffakiyeti cumhuriyet kuvvet ve kudretinin; herhangi bir tecavüze karşı, gerek vatandaşları ve gerek orduları tarafından müdafaa edilebilecek bir halde bulunduğunun kat'i bir delilidir. Bu semerelerden dolayı Millet Meclisini fahr ile tenvir etmeği ve memnuniyeti tahrik etmeği bir vazife addettim. *(Şiddetli ve süreklî alkışlar)*

Cumhuriyet tarihi boyunca devleti uğraştıran Doğu sorunu anlam ve kapsam değişiklikleri ile günümüze değin gündemdeki yerini korumaktadır.

**I -MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'E
YENİ BİR SUİKAST**

ATATÜRK'E SUİKAST

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'E YENİ BİR SUİKAST (HACI SAMİ ÇETESİ)

İhtiras ve kinle dolu Cumhuriyet düşmanları, Büyük Türk Devriminin önderini yok etmek için, daima pusuda fırsat kolladılar.

İzmir Suikastının üzerinden henüz bir yıl geçmişken, yeni, haince bir girişime tanık olundu.

Vehîp Paşa'dan (1) Sarı Efe'ye, Çerkez Ethem ve kardeşi Reşid'e uzanan Yunan desteğindeki Hacı Samî Çetesî, uzun ve geniş eritilmiş bir organizasyonun ürünüdür.

Abdülhamid'in Kuşçubaşısının oğlu Hacı Samî, Galatasaray Lisesinde öğrenimine devam ederken babasının Hicaz'a sürgün edilmesi ile eğitimini yarıda keserek onunla Hicaz'a, oradan da kaçarak önce Hindistan'a, sonra Avrupa'ya geçti. Meşrutiyetin ilânından sonra İstanbul'a döndü. Hürriyetçi davranışları ile dikkat topladığından polis komiserliğine getirilerek İzmir'de görevlendirildi. Bu görevde iken kardeşi Eşrefle birlikte eşkıya Çakırcalı'nın takibinde bulundu. İzmir Valisi ile arası açılınca kardeşi ve bir kaç avenesiyle dağa çıkarak eşkıyalığa başladı. Af isteği devletçe kabul edilerek Balkan ve Birinci Cihan savaşlarında görev aldı, fakat bir süre sonra yine temel yapısına uygun eşkıyalığa döndü (2).

Yüzellikler listesinin 61 inci sırasında yer alan Hacı Samî, Enver Paşa'nın Türkistan macerasına katılarak Buhara'ya gitti. Enver Paşa'nın şehit düşmesinden sonra Anadolu'ya geri dönmek istedi. Kabul edilmeyince Çerkez Ethem'e katılarak kardeşi Eşrefle birlikte Millî Mücadelenin karşısına geçti. Zaferden sonra Yunanistan'a kaçarak Türk düşmanları ile iş birliğine girdi.

Hazırlanan plâna göre 1927 yılı Eylül ayında Cumhurbaşkanını Ankara'ya getiren tren Nallıhan-Ayaş arasındaki boğazda havaya uçurulacak, Cumhurbaşkanı ile birlikte bulunan bakanlar ve milletvekilleri öldürülüp yurt düzeyinde büyük bir ayaklanma başlatılacak, böylece devlet ele geçirilip Padişahlık yeniden kurulacaktı.

Plâm uygulamaya koymak üzere Çerkez Ethem ve Reşit'ten silah ve para sağlayarak Yunan Hükümeti'nin desteğinde 5 kişilik bir çete Sisam'dan bir kayığa binerek 17 Ağustos 1927 günü sabaha iki saat kala Kuşadası sahilinden Anadolu'ya çıktılar. Beşparmak Dağlarından geçerek Madran Yaylasına geçtiler. Orada yiyecek almak üzere Tahtacı cadırlarına giderek zor kullanan çete ile başka bir olaydan deneyimli ve silahlı Tahtacı Aşireti arasında çatışma başladı. Bu arada hükümet güçleri yetişti. 24 Ağustos 1927'de vatandaş ve jandarmanın el birliği sayesinde, meydana gelen çatışmada güvenlik güçleri kayıp vermeden, Hacı Samî ve kardeşi Ahmet ölü, Düzce'nin Biçki köyünden Abaza İsmail'in oğlu Hakkı yaralı, Sökeli Mecit ve Düzceli Yusuf oğlu Mecit sağ olarak ele geçirildi. Üç çete mensubu İzmir'e, oradan da 30 Eylül'de vapurla İstanbul'a getirilip İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde yarglandılar.

(1) Vehîp Kaçı Paşa 1900'de kurmay yüzbaşı olarak orduya girip Balkan ve Cihan savaşlarına katılıp paşalığa yükselmiş, I. Dünya Savaşı'na uzak kalmış, ülkeden kaçarak İtalyan pasaportu ile İtalya, Almanya, Romanya ve Yunanistan'da bulunmuş, İtalya-Habsburg savaşında Habsburg ordusunda komutanlık yapmıştır.

(2) Milliyet Gazetesi : 29 Ağustos 1927-554

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

İzmir suikastının şokunu henüz üzerinden atamamış bulunan Türk kamu oyu yeni hatnce bir girişimle karşılaşlıyordu.

Böylece yaptığı devrimlerle ulusunu uygarlığa taşıyan Mustafa Kemal Atatürk'ün can düşmanları arasına Hacı Sami Çetesi de eklendi.

Atatürk Büyük Nutkunda Hacı Sami Çetesine, aşağıdaki biçimde değinir (3).

"Rauf Beylerin, Vehip Paşaların, Çerkez Etem ve Reşitlerin, bütün yüz elliklerin, mülga hilâfet ve saltanat hanedanı mensuplarının, bütün Türkiye düşmanlarının, elele vererek aleyhımızdeki hararetili sây ü gayretleri, din gayretiyle mi vukubulmaktadır? Hudutlarımıza yapışık merkezlerle hâlâ Türkiye'yi mahvetmek için Mukaddes İhtilal namı altında haydut çeteleri, suikast tertipleri ile çalğunca aleyhımızde çalışanların hakikaten maksatları mukaddes midir? Buna inanmak için cidden, kara cahil ve koyu gafil olmak lazımdır.

Ümemi İslâmiyeyi ve Türk milletini bu derekede farz etmek ve İslâm âleminin nezahetli vicdanıyesinden, nezaketi hulkiyesinden sefil ve canıyane maksatlar için istifade yolunda devam eylemek, artık, o kadar kolay olmayacaktır. Küstahlığın da bir derecesi vardır."

Yargılama dosyalarının arşivlerde bulunamaması (4) nedeniyle verilen bilgiler çoğunlukla günlük basından alındı.

Sabri Beyin Başkanlığındaki mahkeme, üye Reşat ve Asım ile Savcı Cemil Beylerden oluşmuştu. 6 ve 7 Kasım 1927'de yapılan yargılama sonunda Sökeli Mecit, Düzceli Mecit ve Düzceli Hakkı'nın idamına, Eşref ve Mustafa'nın müebbet ağır hapsine karar verildi (5).

İdamlara dair Mahkeme kararı yasal aşamalardan geçip Genel Kurulun 12.1.1928 tarihli 30 uncu birleşiminde görüşülerek kesinleşti (6).

DÜZCELİ ABAZA HAKKI VE MECİT VE SÖKELİ MECİT'İN İDAMLARI HAKKINDA ADLİYE ENCÜMENİ RAPORU :

"Adliye Encümeni Mazbatası. Riyaseti Celileye

Hacı Sami çetesiyle Yunanistan'dan Anadolu'ya geçerek Türkiye Cumhuriyetinin emniyeti dahilıyesini ihlâl ve Teşkilâtı Esasiyesini tebdil ve tağıyre ve Reiscumhur Hazretlerine suikast icrasına teşebbüs eylemelerinden maznun Düzce'nin Tahvi karyesi ahalisinden Abaza Hakkı bin İsmail ve Sökeli Mecit bin Demir ve Düzce'nin Nöfren karyesinden Abaza Mecit bin bedel Yusuf haklarında icra kılınan muhakeme neticesinde idamlarına dair İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinden sadır olan hükmün tasdikine ve merasimi müteakibeyi kanuniyenin ifası zmnında evrakın Meclisi Âliye takdimine karar verildiğini mutazammın Mahkemei Temyiz birinci Ceza Dairesinden muta 25 Kânunuevvel 1927 tarih ve 6597/6629 numaralı ilâm Başvekâletin 1.1.1928 tarih ve 2/3 numaralı tezkere-style Adliye Encümenine tevdi edilmekle mütalaa ve tetkik olundu.

Merkumun Abaza Hakkı ve Mecit ve Abaza Mecit haklarında sadır olup, Mahkemei Temyizden tasdik kılınmış olan idam cezasının tahlif ve tenzilini müstel-

(3) Nutuk-Kemal Atatürk, Türk devrim Tarihi Enstitüsü, C. II, S. 851, 1920-1927

Millî Eğitim Basımevi 1987.

(4)Yapılan dıyarlı araştırmalara karşın yargılama dosyası bulunamamış, Adalet Bakanlığı da 21.6.1993-B.03.0.CİG.0.00.00.0 tarihli yazıyla olumsuz yanıt vermiştir (K.Ö.7

(*) Sörgülama ve karar aşamaları için basındaki yankılara bkz.

(6) tutanak D. C. 2, Sa. 38-39.

ATATÜRK'E SUİKAST

zım bir güna sebep görülememiş olmakla Teşkilâtı Esasiye Kanununun 26 ncı maddesine tevfikân cezayı mezkûrun infazı hususunun Heyeti Umumiyyeye arzına ittîfakla karar verildi."

Üzerinde söz alan olmadı. Rapor oylanarak aşağıdaki karar alındı (7).

DÜZCELİ İSMAİLOĞLU ABAZA HAKKI VE BEDEL YUSUFOĞLU ABAZA MECİT İLE SÖKELİ DEMİROĞLU MECİT HAKLARINDAKİ İDAM HÜKMÜNÜN TENFİZİNE DAİR

No. : 392

Hacı Sami çetesile Yunanistan'dan Anadolu'ya geçerek Türkiye Cumhuriyetinin emniyeti dahilisini ihlâl ve Teşkilâtı esasiyesini tebdil ve tağyire ve Reisi-cumhur Hazretlerine sui kast icrasına teşebbüs eylemelerinden maznun Düzcenin Biçki köyü ahalisinden İsmailoğlu Abaza Hakkı, Sökeli Demiroğlu Mecit ve Düzcenin Nokren köyünden Bedel Yusuf oğlu Abaza Mecidin idamlarına dair İstanbul Ağır ceza mahkemesinden sadır olup Mahkemei Temyizin tasdikına iktiran eden hükmün tahlif ve tenzilini müstelzim bir sebep görülememiş olmakla Teşkilâtı Esasiye Kanununun 26 ncı maddesine tevfikân mezkûr hükmün infazı. Heyeti umumiyenin 12 Kânunusani 1928 tarihli otuzuncu inikadının birinci celsesinde takarrür etmiştir.

Bu kararın yayımlandığının ertesi günü 18 Ocak 1929'da sabaha karşı saat 4'te, Eminönü'nde mahkeme kararı yerine getirildi (8).

(7) Resmi Gazete : 17 Ocak 1928-700

Kavanin Mecmuası : Sayı 6, Sayfa 427.

(8) Cumhuriyet Gazetesi : 19 Ocak 1928-1329.

BASINDAKİ YANKILARI

HAINLER CUMHURİYET YUMRUĞUNUN KUDRETİNİ BİR DAHA GÖRDÜLER. CUMHURİYET RİCALİNE SÜ-İ KAST EDİLEMEZ. VATANA VE İNKILÂB RİCALİNE KARŞI YAPILACAK HER SÜ-İ KASTIN, BU SON KATİL ÇETESİNİN TEŞEBBÜSÜ GİBİ, AKAMETE MAHKÛM OLACAĞI TABİİ VE MUHAKKAKTIR. ÇETE, VATANIN EN BÜYÜK EVLADINA SÜ-İ KAST MI YAPACAKTI? (1)

İnkılâb ve düşmanları cânîyâne tasavurlarına devam ediyorlar. Son, fakat akim bir teşebbüs daha yaptılar. Teşebbüslerin hedefi bir ve malûm, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını nifâka salmak, bütün Türklüğün mukaddes tamıdığ büyük insana, inkılâb ricâlîne silah çekmek; sù-i kast yapmak! Hiç buna imkân var mı?

İşte kara listenin kara yüzlü insanlarından "Hacı Sami"nin âkıbeti.. Bu itibarla, evvelki gece geç vakit Anadolu Ajansının Gazetelere tebliğ ettiği habere ne kadar ehemmiyet versek azdır. Haberin ehemmiyeti, hatta ehemmiyet hudutlarını aşan fevkalâdeliği vazih : Cumhuriyetimize ve Cumhuriyet ricalimize kast etmek isteyen çete, "Bozdoğan" yaylalarında sıkıştırıldı ve imha edildi.

Hacı Sami, Yüzellilik Sami, vatansız Sami, şerir ve Şaki Sami yabancı bir memlekette teslih edilmiş, yabancı parası ile yola çıkarılmış, yabancı ve düşman menbaların yardımı ile Sisam'a getirilmiş, yabancı ve mel'ûn teşkilât-ı siyasiyenin kolu ile Kuşada açıklarına bırakılmış ve ilk bulduğu fürceden memleket topraklarına ayak basmıştır. Göze görünmeden, maharet ve sinsilikle aramızdan akararak istihdaf ettikleri gayeye biran evvel vâsıl olmak ümidi ile "Çine" ile "Bozdoğan" arasındaki "Madran" yaylasına kadar yılan gibi sürünebilen Çerkes Sami nihayet yakayı burada elevermiş ve avanesi ile beraber imha edilmiştir. Bu görüş ve görünüş tesadüfî değildir. Hükûmet daha evvelden "siyasî sù-i kast maksadı ile sevk ve tahrîk edildiği" besbelli olan ve Çerkes Sami'nin idaresine verilen bir çetenin Türkiye Cumhuriyeti hudutları dahilinde faaliyete geçirileceğini haber almış, ona göre tedbirlerini ittihaz etmiş ve 24 Ağustos 1927'de "Madran" yaylasında yakaladığı canilere hadlerini bildirmiştir.

Hacı Sami mel'ûnunun ve çetesi efrâdının kahr ve imhası memleketimizde bütün muhitte büyük bir memnuniyet tevliid etmiş, vatan hainleri nefret ve lânetle yâd edilmiştir. Hele Ankara'dan aldığımız bir telgraf bu husustaki meserretin ne kadar derin ve yine vatan hainleri aleyhindeki aksülamelin ne kadar şedid bir surette tezahür ettiğini bize bildirmekte ve göstermektedir.

Bilhassa kayd etmek isteriz ki, vatanın ve inkılâbın düşmanları adeden az olsa bile onları istihfaf etmek lâzımdır. Vatana ve inkılâb ricâlîne karşı yapılacak her sù-i kastın, bu son katil çetesinin teşebbüsü gibi akamete mahkûm olacağı tabîi ve muhakkaktır. Binâenaleyh, Cumhuriyet nesli bu hakikat, dahil ve hariçteki düşmanlarımız tarafından tamamen anlaşıluncaya kadar hassas ve müteyak-kız olmak mecburiyetindedir.

(1) Milliyet Gazetesi : 29 Ağustos 1927-554

Bu işte hizmet ve faaliyetleri sebk eden zabıta ve takip kuvvetlerimizi tebrik ederken neticenin istihsalinde en çok yararlılık gösterenlerin taltiflerinin münasip olacağını hatırlatmak vazifemizdir.

ÇETE EFRADININ ÜZERİNDE ÇIKAN EVRAK HER ŞEYİ ANLATIYOR

Ankara, 28 (Hususi Muhabirimizden) – Çerkes Sami çetesinin suret-i imhası hakkında henüz mufassal malûmat gelmemiştir. Çetenin bütün maksatları ve tertibatı üzerlerinde çıkan bir takım vesaikten tamamıyla anlaşılmıştır. Yakında muhakemelerine başlanacak olan bu vatan hainlerinin maksat-ı leimâneleri daha vazih surette enzar-ı millette görülecektir. Muhakeme tafsilatı her şeyi meydana çıkaracaktır.

ÇERKES SAMİ KİMDİR?

Maktûl Çerkes Hacı Sami'nin babası Abdülhamit'in kuşçubaşısıdır. Çerkes Eşref, Mekki, Halit isiminde daha üç kardeşi olan Hacı Sami, Galatasaray'da tahsile başlamış, fakat ikmale muvaffak olamamış ve bilâhare babası ile beraber Abdülhamit tarafından Hicaz'a nefy edilmiştir. Sami burada mütemadiyen ikamete razı olmamış, bir gün babasını da dinlemeyerek firar etmiş, serseri serseri dolaşarak Hindistan'a geçmiştir. Uzun müddet Hindistan'da kalan Hacı Sami, nihayet Avrupa'ya kaçmaya muvaffak olmuş, Avrupa'da Meşrutiyetin ilânına kadar kalmış ve müteakiben İstanbul'a gelmiştir.

O vakit kendisini hürriyetperverân meyanında göstermeye muvaffak olan Hacı Sami buradan polis komiseri tayin olunarak İzmir'e gitmiş, uzun müddet komiserlik yapmış ve şakî Çakırcalı'nın takibinde bulunmuş, bu takıbbatta kendisine kardeşi Yüzelliklerden Eşref de yardım etmiştir. Bu aralık Hacı Sami ile İzmir Valisi arasında bir ihtilaf zuhur etmiş, hallolunamamış, Hacı Sami de fitratının icabı silahını omuzladığı gibi kardeşiyle beraber etrafına bir kaç avene tedarik ederek dağa çıkmıştır.

Sami Balkan Harbine kadar dağda kalmış, eşkiyalık yapmış, Balkan Harbi zuhur ettiği zaman istüman ederek dehalet etmiş, Çerkeslerden bir kuvvet teşkil edilerek Edirne'ye geçmiş ise de bir muvaffakiyet elde edemiyerek avdet etmiştir.

Merkûm, Harb-i Umumiyede yine eşkiyalık yapmış, sonra tekrar Hükûmete dehalet etmiş, daha sonra da Enver Paşa ile Buhara'ya geçmiştir.

Merkûm Enver Paşa'nın şehadetini müteakib avdet ederek Anadolu'ya geçmek istemiş, kabul olunmayınca Çerkes Ethem'e iltihak eden biraderi Eşrefle birleşmiş ve Hükûmet-i Millîye aleyhinde faaliyette bulunmuş ve zaferi müteakib de Yunanistan'a kaçmış ve orada epeyce kalmıştır. Yunanistan'da bize düşman bazı siyasi menbalardan müzaheret gören, yine onlar tarafından teslih ve tavzif edilerek memleketimize sokulmak isteyen bu şakî, işte nihayet malûm şekilde mukadder olan âkıbete kavuşmuştur.

BASINDAKİ YANKILARI

HAINLERİN AKİBETİ (1)

Yüzelliliklerden Çerkes Hacı Sami mekûnunun reisi olduğu bu vatansızlardan hayyen yakalananlar Adliye'ye teslim edildiler.

Hariçte bulunan 150'liklerle firarilerin vatan aleyhinde faaliyetlerine devam ettikleri ve siyasi menbâ ve mesnedlerden kuvvet alarak mütemadiyen vatani ızrara çalıştıkları malûmdur. Bu cümleden olarak ahiren 150'liklerden Çerkes Hacı Sami riyasetinde bir çete teşkil ve suret-i mahsusada teslihi olunarak siyasi suikast maksadı ile sevk ve tahrik edildiği Hükûmetçe haber alınmış ve tedabir-i lâzime ittihaz edilmişti. Son günlerde Sisam'dan gelerek Kuşada civarında Türkiye'ye çıkan Çerkez Hacı Sami çetesi müfrezelerimizce takip edilerek, 24 Ağustos 1927 tarihinde Çine ile Bozdoğan arasında (Madran) yaylasında görülmüş ve müsademe neticesinde tarafımızdan hiç zayıât olmaksızın Hacı Sami ve kardeşi Ahmet, Meyyiten ve Düzce'nin Bıçkı karyesinden Abaza İsmailoğlu Hakkı mecruhan ve Sökeli Çerkez Mecit ile Düzceli Bedel Yusuf oğlu Mecit, hayyen elde edilmek suretiyle, çete kâmilan imha edilmiştir. Derdest edilenler Adliye'ye tevdi olunmuştur.

**YUNAN HÜKÜMETİ NEZDİNDE TEŞEBBÜSTE BULUNDUK. ATİNA SEFİRİ-
MİZ, "ÇERKES SAMİ MESELESİNE HÜKÜMET VAZ-I YED ETMİŞTİR." Dİ-
YOR. HARİCİYE VEKİLİMİZ YUNAN SEFİRİ İLE GÖRÜŞECEK. HARİCİYE
VEKİLİMİZİN NEZDİNDE BİR İÇTİMA (1)**

Atina Sefirimiz Cevat Bey evvelki akşam ansızın şehrimize gelmiştir. Her ne kadar Cevat Bey Hariciye Vekâletinden mezuniyet istemiş ise de şehrimize gelmesinin doğrudan doğruya bu mezuniyet talebi ile alakadar olduğuna kat'iyen ihtimal verilmemektedir.

Malûm olduğu üzere üç gün mukaddem Çerkes Sami ve avanesi bazı makasıt-ı melûnanenin icrâsı için Kuşadası sahillerimizden karaya çıkmışlar ve lâyık oldukları âkıbeti bulmuşlardı. Çerkes Sami ile avanesi senelerden beri Yunanistan'da ikamet etmekte ve memleketimiz aleyhindeki her türlü melânetkârane hareketlere de orada karar vermektedirler. Bunların Yunanistan hudutları haricine tardları için mütemadiyen müracaat edilmesine rağmen Yunan Hükûmeti iğmâz-ı ayn etmiştir. Cevat Beyin hareketinden evvel bu husus hakkında Yunan Hükûmetine bir nota verdiği ve onu müteakib şehrimize hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Cevat Bey dün Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyi Tokatlıyan Otelinde ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında Saraçoğlu Şükrü, Tahran Sefirimiz Memduh Şevket Beyler de hazır bulunmuşlar ve uzun uzadıya keyfiyeti tetkik etmişlerdir.

Bir muhabirimiz Cevat Beyden Çerkes Sami meselesi hakkında malûmat itasını rica etmiş, Cevat Bey şunları söylemiştir :

- Çerkes Sami meselesini ben Hükûmete, Hariciye Vekili Beyefendiye arz ettim. Hükûmet bu işe vaz-ı yed etmiştir. İcab eden teşebbüsatta bulunacağı tabiidir.

İstihbaratımıza nazaran Hariciye Veklimiz Tevfik Rüştü Bey bugün Yunan Sefiri ile bu mesele hakkında uzun bir mülâkat icra edecektir. Yunan Sefirinin Hükûmeti ile görüşmek üzere Atina'ya gitmesi de muhtemeldir. Muharririmiz Cevat Beyden mübadele meselesini sormuş, Atina Sefirimiz şunları söylemiştir :

- Mübadele meselesi bildiğiniz gibidir. Onlar gayr-ı mübadillerin mallarını verdiklerini söylüyorlar. Gayr-ı mübadiller ise almadıklarından müştekidirler.

Yunan gazetelerinin Türkiye ile dostluk tesisinden bahis ettikleri suâlne de Sefirimiz sadece şunları söylemiştir :

- Evet yazıyorlar!..

Cevat Bey İstanbul'a mezuniyetle geldiğini ve bir ay kaldıktan sonra avdet edeceğini beyan etmiştir.

(1) Cumhuriyet Gazetesi : 30 Ağustos 1927-1188

BASINDAKİ YANKILARI

HAINLER SÜ-İ KAST YAPACAKLARINI İLK İSTİCVABTA

İTİRAF ETMİŞLERDİR

Bir takım hain maksatlarla Anadolu'ya geçmek cür'etini gösteren yüzelliliklerden Hacı Sami ismindeki şakî ile kardeşi Ahmet, jandarmalarımız tarafından "Madran" dağları civarında kahr ve tedmir edilmiş ve rüfeka-yı melânetlerinden Abaza oğlu Hakkı, Sökeli Çerkes Mecit, Düzceli Bedel Yusuf oğlu Mecit hayyen derdest edilmişlerdir.

Bunların muhakemeleri İzmir Ağır Ceza Mahkemesinde icra edilecektir. Aldığımız malûmata nazaran bu hainler Anadolu'ya sü-i kast maksadı ile geldiklerini itiraf etmekten çekinmemişlerdir. Haydutlar Anadolu'ya geçtikten sonra kendilerine daha bazı kimselerin iltihak edeceğini zannetmişler ve ondan sonra sü-i kast teşebbüsâtına girişmek tasavvurunda bulunmuşlardır.

Bu kabil teşebbüsâta karşı kulağı kırıste olan halk daha ilk günlerden itibaren bu çetenin mahiyetini seçmiş ve hatta jandarma kuvvetleri kadar hainlerin tedib ve tenkiline çalışmıştır.

Bu kara düşünceli hain herifler ilk geldikleri sahillerde kendilerinin korucu olduklarını söylemişler, ahaliden oğlak falan alarak yollarına devam etmişlerdir. Fakat maksat derhal anlaşılmış ve merhumların reisleri ceza-yı sezalarını bulmuş, avanesi de adaletin pençesine düşmüşlerdir.

Bu münasebetle şunu tekrar etmek lâzımdır ki : Türkiye artık tamamıyla huzur ve sükûn içinde yaşamaya azmetmiştir. Herhangi bir Çerkes Sami haini bu yaşamak isteyen, her an daha fazla temeddüne kavuşan Türkün huzur ve sükûnu üzerinde âmil olmağa yeltenemez. Eğer yeltenenler varsa, onların başı da bugün olduğu gibi yarın da halkın müşterek şuuru, Cumhuriyetin adil darbesi altında ezilip mahvolmaya mahkûmdur.

Yalnız bu noktayı sarahatle, kuvvetle kaydederken bir şey nazarı dikkatimize çarptı; o da, bütün yüzellilik listeye dahil olan vatan hainlerinin daima Yunanistan'da birleşmeleri ve oralarda hiyanet kumkumasını kaynatıktan sonra icra-yı faaliyete başlamalarıdır. Yunanistan bugün bizimle dost geçinen bir devlettir. Binaenaleyh bizim aleyhimize çalışan böyle siyaset taslaklarına memleketi dahilinde yer vermemesi, bunların faaliyetlerine mani olması lâzımdı. Ahiren iki devlet arasında teessüs eden siyasi münasebatın revîşi bunu icab ettirmez mi?

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

HAINLERİN TEŞEBBÜSÜ (1)

Sisam Adasından İzmir sahillerine çıkan ve gerek halkın, gerek Hükûmetin teyakkuzu sayesinde derhal tenkil edilen şakiler hadisesinden dün kısaca bahsetmiştik. Hadise, hadd-i zâtında, daha ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmaya lâyıktır. Şakilerin hüviyeti, maksatları, vatan topraklarına böyle gizlice girmeye muvaffak olmaları vakanın mahiyetinde yalnız alelade bir şekavet değil, siyasi ihanet hedefleri olduğunu gösteriyor. Esasen, bu hainlerin, bir sû-i kast maksadı ile geldikleri, ilk tahkikatla tebeyyün etmiştir.

Maktûl Hacı Sami'nin, senelerden beri süren maceraperestane ve serseri hayatını bilenler, onun ne pahasına olursa olsun ikbâl hırsı peşinde nasıl ve nereelerde dolaştığını unutmamış olanlar bu cür'etkâr ve dessâs hainin sadece şekavet maksadı ile memlekete girmediğine derhal hükmederler.

Diğer taraftan, beş altı kişilik bir çetenin Türkiye Cumhuriyeti dahilinde istediğini yapacak bir kudrette olmasına ve kendisini böyle görmesine mantıkan imkân yoktur. Hacı Sami ve hempâları ne kadar serseri ve cür'etkâr olurlarsa olsunlar, her türlü hadisâta karşı çok müteyakkız ve bu nevi hareket ve küstahlıklara karşı da o nisbette şedid ve kahhar olan Türkiye Cumhuriyeti topraklarına yalnız başlarına iş görmek için çıkmak hamâkatını göstermezler. Şu halde, Hacı Sami haini, kimden, nereden cesaret ve kuvvet alıyor ve niçin geliyordu?

Bu sorunun cevabını bulmak gayet kolaydır. Hacı Sami, memleketten tart edilen yüzelliliklerin vatan haricindeki muzır ve hainâne tertibatına dahil olmakla beraber, hiç şüphesiz, el'an memleket haricinde geşt-û-gûzar eden ve isimleri şu veya bu münasebetle geçmiş olan bir takım muhalif ve gayr-ı memnunlardan kuvvet almaktadır. Hariçte, Türkiye Cumhuriyeti aleyhine çalışan ve Hükûmeti yıkmak hevesi ile kaynayan bir fesat menbaı mevcut olduğuna hiç şüphe etmemeliyiz. Hacı Sami'nin mel'un cür'eti, bu ihanetkârane tertibatın bir teşebbüsünden başka bir şey değildir.

Fakat bu hainlerin bütün gayretleri, bu mezbuhanâne hareketleri boşunadır. Türkiye'de inkılâb Hükûmeti aleyhine, onun büyük ve muazzez Reisi aleyhine vuku bulacak her teşebbüsü, bu millet derhal boğmaya âmâdedir. Türk vatanının mefkûresi, Türk tarihinin en büyük abidesi, memleketin kalbi, dimağı olan Sevgili Gazi'sine kem gözle bakmaya cesaret edecek olan hainleri, Türk Milleti en büyük şiddetle kahr eder. Türk topraklarına ayak basan Hacı Sami ve hempâlarının yirmi dört saat içinde maruz kaldıkları akıbet bunun en büyük mısalıdır. Buna benzer bütün mel'unâne teşebbüsler hep aynı âkıbete uğramaya ve hainler daima hüsrânla karşılaşmaya mahkûmdurlar.

Bu hadiseden çıkan ikinci bir netice de siyasiydir : Yunan Hükûmeti, nasıl oluyor da komşuluk vazifelerinin en basitini ayaklar altına alarak sahillerimize yakın adalarda müsellağ çetelerin teşekkül ederek Türkiye'ye çıkmalarına müsaade ediyor. Hacı Sami gibi, Yunanlıların çok iyi tanıdıkları ve yakın bir

(1) Akşam Gazetesi : 30 Ağustos 1927-3189

BASINDAKİ YANKILARI

mazide Türk vatani aleyhine kullandıkları meşûr bir serserinin, Sisam Adasında hempâlarını toplayarak silah içinde Türkiye sahillerine yolladıklarını Yunan memurları nasıl oldu da görmediler. Bunu ancak iki şekilde tefsir edebiliriz, üçüncü bir şık kaabil-i tasavvur değildir : Ya Yunanistan'da anarşi vardır ve memurlar, mühim çetelerin teşekkülünden ve sayahatinden bihaberdirler, yahut Yunan Hükûmeti Türkiye'ye giden müsellaht sû-i kast çetelerine iğmaz-ı ayn ediyor! Her iki şekilde de; komşuluk itibariyle Yunanistan'ın vaz'iyetini nazar-ı dikkate almaya mecburuz. Ümit ediyoruz ki Hükûmetimiz; bu mesele ile lâayık olduğu derecede meşğûl olmayı ihmal etmeyecektir.

Necmettin Sadık

VATAN HAINLERİ (1)

Türk vatanı aleyhine dahilden ve hariçten tevcih edilen her nevî hiyanet ve suikast teşebbüsleri behemahal akamete mahkûmdur. Çünkü Türk milleti için şeref ve istiklâl içinde yaşamak mukadderdir. Katiller ve vatan hainleri hiç bir suretle mukadderatın bu cereyanını değiştiremezler. Milletin yaşamak ve kendini korumak azım ve iradesini yenemezler. Son günlerde adaletin bir kere daha vatan hainleri aleyhinde tecellisi, bu hakikati yeniden teyid etti : Anadolu Ajansı'nın dünkü mühim bir tebliğinde yüz elliliklerden Çerkez Hacı Sami'nin rıyasetindeki bir çetenin siyasi suikast yapmak için son günlerde Kuşadası civarında Türkiye'ye çıktığı ve bu çetenin müfrezelerimiz tarafından kâmilten imha edildiği bildiriliyordu. Vatanın büyük evladına ve dolayısı ile vatana havale edilen her darbeyi kırmak, hadd-i zâtında mühim bir muvaffakiyet ve nimettir. Onun için böyle bir neticeden memnun olmak gayet tabiidir. Ancak millî mücadelemizin ilk safahatını yakından takip edenler Çerkez Ethem ve hempalarının başında Gazi Hazretleri olduğu halde inkılâbın ruhu ve ricâli aleyhinde tertip ettikleri ihanetleri iyi bilenler, bu çetenin kahr ve istisâlindeki manayı ve onun mahiyet ve ehemmiyetini daha iyi takdir ederler.

Çok iyi biliyoruz ki hariçte bulunan yüz elliliklerle firariler mütemadiyen vatan aleyhinde çalışıyorlar. Siyasi menbâ ve mesnedlerden kuvvet alarak vatanı ızrar ile uğraşıyorlar. Haber aldığımızı göre Hacı Sami çetesi, büyük ümitlerle ve büyük işler görmek kararıyla Türkiye'ye geçmiş bulunuyordu. On, onbeş kişilik bir çetenin faaliyet sahası ne olabilirdi?

Onlar, müfrezelerimizle çarpışmak, müsella kuvvetlerimize karşı gelmek fikrinde olamazlardı. Asıl maksatları memleketin iç taraflarına dalmak, İstanbul'a ve Ankara'ya gitmek, Büyük Gazi ve Cumhuriyet ricâli aleyhinde münferid suikastler tertip etmektir. Türkün hüsn-i talii, bu caniyâne tecrübenin akamete uğramasını mucib oldu. Maddeten bir daha isbat ettik ki Cumhuriyetin kuvvet ve kudreti, dikkat ve intibahı ve Cumhuriyetçilerin inkılâb ve onun güzide ricaline karşı olan muhabbeti, dahilden ve hariçten uzanacak hain elleri her zaman kırılabilecek kadar keskindir. Geçen sene sevgili Reis-i Cumhuru muza yapılan suikastin doğduğu yerde boğulmasını sadece hüsn-i tesadüfe ve talihimizin sa'dine atfedenler, hiç olmazsa bu son tecrübeden sonra öğrensinler ki Cumhuriyetin kahr kuvvetine karşı gelinemez. Bu münasebetle mühim bir noktaya temas etmek istiyoruz : Biz devletler arasında müteâmil olan siyasi ve medenî zaruretleri tamamen müdrük bulunuyoruz. Bir Devletin siyasi mültecilere karşı nasıl bir vaziyet alması icab edeceğinden de gafil değiliz. Bununla beraber Yunan Hükûmeti'nin Türkiye'de Vatan haini ilân edilen eşhas hakkındaki muamele ve müsahahalarının manasını tefsirden âciziz. Türk Hükûmeti Atina'da, Garbi Trakya'da ve Yunanistan'ın sair mahallerinde alman cinaî tertibattan muntazaman haberdâr olduğu halde Yunan Hükûmetinin bu vaziyetlere vukufsuzluğu kolaylıkla müdafaa edilemez. Atina Hükûmeti bu hayati faaliyetlerin cereyanında bir mes'uliyeti ve sun-i taksiri olmadığını söyleyebilir ve buna inanabiliriz, ancak iki memle-

ket arasındaki siyasi ve iktisadi rabitaların tahkim edildiği ve yeni dostluklara mesnetler kurulduğu şu sıralarda siyasi mülteciler ve daha doğrusu vatan hainleri meselesinde Yunan Hükûmetinin dostluk icâbâtına göre hareket ettiği de iddia olunamaz. Dikkat ve hassasiyetimizi tahrikten hâli kalmayan bu noktayı şöylece kayıt etmeyi lüzumlu gördüm. Bu mühim dakikanın Atina mahafilinde nasıl telakki ve kabul olunacağını ise bundan sonraki tarz-ı hareketlerinden anlayacağız. Tekrar edelim ki memleketi yeniden inzibatsızlığa, tefrikaya, çetecilik devrine ırca etmek isteyen canilerin bütün faaliyetleri sukuta mahkûmdur. İnkılâba ve onu idare ve müdafaa eden büyük zekâlara komitecilerin garaz, kin, haset ve cinayet hisleri ile karşı gelinemez, kabiliyetlerinin erişemeyeceği faziletleri tahkir edenler zekâ ve faaliyetleri ile kavramayacakları meziyetlere husumet gösterenler inkılâbın kuvvetleri önünde behemahal mağlup olacaklardır. Bu hüküm bizim değil, tarihindir. Milli mukadderatındır. İstiyoruz ki bu hüküm ve hakikat dahil ve hariçteki bütün vatan hainlerinin kulağına küpe olsun!

Sırt Mebusu

Mahmut

SÛ-İ KASTÇİLER (1)

Madran yaylasında vurulan eşkıyanın bakiyetüssüyuğu İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde muhakeme edilmek üzere buraya getirilmişlerdir. Bir kaç gündün beri isticvablarına devam ediliyor. Sâbık bir şakî olan Çerkes Hacı Samî, yüz elliliklerdendir. Onun kardeşi Eşref, Çerkez Reşit ve Ethem'lerin hempâlarından. Çerkez Reşit ve biraderleri istiklâl cîdâlimizin en nazık bir zamanında düşman ile birleşerek vatan aleyhine harekete kıyâm ettikleri zaman bu Eşref de isyan bayrağını kaldırarak onlara iltihak etmiş ve Çerkez Hacı Samî'nin o zaman işgal altında bulunan İzmir ve havalisinde onlarla birleşmesi ve çalışması da artık hiç gecikmemiş idi. Çerkes Hacı Samî ile melânet arkadaşlarının şimdi yine Yunanistan'dan Türkiye'ye geçmelerine şahit oluyoruz. Vatan haricinde yüz elliliklerden bazılarının ve başlıcalarının fikirleri, emelleri ve mesai tarzları meçhulumuz değildir. Günün birinde bunlardan bir kısmının müsellehan Yunanistan'dan Türkiye'ye geçebilmek için hangi siyasi menbalarla ne türlü kombinezonlar yaptıklarını tahmin değil, adetâ tayin edebiliriz. İzmir sû-i kastindeki ipucu nerelere dayanıyorsa bu yeni sû-i kastın menbaları da oralara kadar çıktığını isbat etmek bize göre güç değildir. Fakat hadise henüz tahkik halinde bulunduğundan bu bâbta söylenmesi lâzım gelen sözlerde biz şimdilik imsâk etmeye mecburuz. Onların kendi kendine inkişaf ve ifadesini zamana terk ediyoruz. Bugün şu kadar söyleyebiliriz ki son hareket dahi üzerinde bir çok kafaların yorulduğu müretteb bir harekettir ve o yalnız Hacı Samî Çetesi ile kalacak değil idi. Fakat hareketin daha ilk adımıyla öldürücü bir darbe ile kahr ve tedmir edilmesi pek çok hesapları alt üst etmiş olsa gerektir. Sû-i kastçiler uzun uzun içtimalarla akıllarınca her şeyi tesbit etmişlerdi. Onların bilmediği bir tek nokta vardı, vardır ve daima var olacaktır : Memleket! Türkiye memleketinde artık sahif ve sakat, hususıyla vatansız hiç bir hâl ve harekete hayat imkânı yoktur. Fena fikir ve fena hareket bu memleketin havası içinde neş-vü-nemâ bulmadan boğulmaya mahkûmdur artık. İşte sû-i kastçilerin ve onlara ümitler bağlayanların daima inkisâr ve inhizama uğrayacakları nokta burasıdır.

Çerkez Reşit ve Ethem isyanına takaddüm eden günlerden bir sahne hatırlıyorum. Ankara'da Hükümet Konağında Gazi'nin rıyaseti altında onbeş yirmi kişilik bir hey'et toplanmıştı. Cephede bulunan Çerkez Ethem'in ve kardeşi Tevfik'in ordu Kumandanına kafa tutan başı bozuk hareketleri mütalâa olunuyordu. Bu içtimaa o zaman Ankara'da bulunan Çerkez Reşit de çağırılmıştı. En kestirme tarik olarak bu kafa tutmanın davet ettiği te'dib ve tenkil hareketi yapılmadan bu cahillere son bir nasihatın müessir ve müfid olup olmayacağı muhakeme ediliyordu. Orada bir aralık Çerkez Reşit'in pür-infiâl Yunanlıların Bandırma'daki çifliklerine kırk bin İngiliz lirası teklif ettiklerini ve bunu kabul etseler diğer malikânelerinde kendilerinin ferih ve fahûr oturmuş olabileceklerini ifade ettiler.

SÖZÜ :

(1) Cumhuriyet Gazetesi : 3 Eylül 1927 - 1192

BASINDAKİ YANKILARI

"- Bize göre vatan ne, dedi, ben pek âlâ Venizelos ile de diz dize oturabilir bir adamım! Bu patavatsız sözler umumî beht ve hayret ile karşılandığı bir sırada Gazi'nin kahır sesi yükselmışti :

- Reşit Bey, bu sözlerini ancak infîâl mahsulü, manasız laflar diye alabiliriz, yoksa senin yerin burası olmaz ve cehennemın esfel-is sâfilini olabilir. Burada yalnız vatanî bir endişe ile vatanî bir vaziyet mütalaa olunuyor. Ne burada, ne bütün bu memlekette senin dediğin tarzda vatansızlıkları istimaa tahammül edecek kulak yoktur. Sözlerine en hafif tabiri ile ve sadece terbiyesizlik denilir... Paşa'nın bir vatan kaynağından fışkırıyor gibi kahır bir edâ ile ortaya dökülen bu ifadeleri önünde Çerkes Reşit söylediğine, söyleyeceğine pişman olmuş denilecek halde süt dökmüş kediye dönmüş idi. Mamâfih bu hâl o zaman cepheye giden Hey'et ile beraber oraya gitmeye fırsat bulan Çerkes Reşit'in üç gün sonra Yunanlılara iltihak ederek kardeşleriyle beraber isyan bayrağını kaldırmalarına mani olmamıştı. Onlar, Çerkes Eşrefler, Hacı Sami'ler ve hempaları... Dumlupınar'da vurulan darbe ile vatan yalnız alel-kaide karşımızda cephe tutan düşmanlardan değil, bu türlü müzahrefâtan dahi tathîr edilmiştir. Dumlupınar'ın dili olan (Lozan)'da yüz elli kişilik bir listeyi bütün husumet cihanına kabul ettirirken istinâd ettiğimiz esbab-ı mucibe işte bu kadar kuvvetli idi. Vatan hainlerine artık bu vatanı yer yok idi ve olamaz idi.

Vatanın haricî belalardan kurtulması dahilî engellerinden dahi tahlisi ile takip olunduğu zaman memlekette gûya bir fırka teşkiline teşebbüs edenlerin mutantan programlar arkasında :

"- Bizden sonra varsın tufan olsun." düstûruna ittiba' etmiş oldukları evvel ve âhir vatanperver dikkatli nazarlardan kaçamamış olduğu kadar evvel ve ahir fiilyât ile te'yid etmekten de hâlî kalmamıştır : İşte şark isyanı, işte İzmir sû-i kastı ve işte nihayet hâlb-ü hâsır kalmış bütün müfsit unsurların elbirliği etmelerinden mütevellit son su-i kast tertip ve teşebbüsü, Fakat aynı hadiselerin kudurmuş bir kin ve ihtirastan nişân olan bir cephesine mukabil onları her defasında hiç sektirmeksizin kahr ve tedmir eden millî azım ve himmetin yıldırım darbelerini gösteren diğer cephesi var ki her iki vaziyetin tekabülü Türkiye Cumhuriyetinin en kudurmuş halde bulunan düşmanlarının dahi son ümit ve cesaretlerini artık bil'külliyye kırmaya kâfi gelmesi icab eder sanırız.

Vatanın halâs ve i'tilâsına timsal olan Türkiye Cumhuriyetinin, düşmanları bu yoldaki husumetlerini fiilyâta kalb etmek istedikçe başta Türk milletinin göz bebeği olan Büyük Gazi olduğu halde derece derece milletimizin ve inkılâbımızın bütün ricâlîne sû-i kastlar tertip etmekten başka bir şey düşünemiyorlar. İnkılâbı, yani halâs ve i'tilâyı kendisine mal etmiş olan Türk Milleti bu türlü hainane olduğu kadar cânîyâne maksatları mahv ve nâ-bûd etmeye her zaman azimkâr ve muktedir. İşte misâli son hadisede görülmüştür : Çerkes Hacı Sami komitesi Hükûmet kuvvetlerinden evvel halkın dikkati ve gayz ve hiddeti ile takip ve

tenkil edilmiştir. Fena maksatlarla Türkiye'ye basacak her ayak böyle ve belki bundan daha şiddetli darbelerle kırılacak, paramparça edilecek, ezilecek ve yok edilecektir.

Son sù-i kast teşebbüsü dahi daha ilk attığı adımlarında kırılmış olmakla beraber bu çetenin Yunanistan dahilinde teşekkül ve memleketimizde Yunanistan'dan intikal etmiş olmasından mütevellid mesele henüz gayr-ı mahlûl olarak zihinlerde bir ukde gibi yaşıyor. Şehrimizde bulunan Tefik Rüştü Beyle memleketimizdeki Yunan Sefiri arasında cereyan eden uzunca bir mülâkatta bilhassa bu meselenin mevzu bahis olmuş olduğu tahmin ve rivayet edilmişti. Efkâr-ı Umumiyemiz Muhterem Tefik Rüştü Beyin bu mesele hakkında verebileceği malûmata ve -tabii tercihan- teminâta sabırsızlıkla tıttazar ediyor.

Yunus Nadi

MÜTEKAİD BİR KAYMAKAM TEVKİF EDİLDİ (1)

**ATIF BEY "ÇERKES SAMİ" ÇETESİ İLE ALÂKÂDAR
Çerkes Sami Çetesine Dair Mersin'den Gelen Bir Dosya Dün İstanbul
Müdde-i Umumiliğine Teslim Edildi**

Hacı Sami Çetesine ait olarak "Mersin"den gönderilen evrak İstanbul Vilâyeti vasıtasıyla dün saat onda Müdde-i Umumiliğine teslim edilmiştir.

Bu dosya ile birlikte mütekaid Kaymakam Atif Bey namında bir zât da mahfuzen Müdde-i Umumiliğe tevdi olunmuştur. Aldığımız malûmata göre Atif Beyin de bu şakilerle alakası görülmüştür. Atif Bey Müdde-i Umumiliğin emri üzerine Adliye'de kapı altında taht-ı muhafazaya alınmışsa da dün isticvab edilememiştir. Atif Beyin bugün isticvab edilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Mersin'den gelen evrak, şakilerin tahkikat-ı istintakiyyesi ile meşgul bulunan ikinci istintak Hakimi Hayrettin Beye havale edilmiştir.

Aldığımız malûmata nazaran Atif Bey, eskiden İzmit'te Kumandanlıkta bulunmuş kaymakam mütekaidi bir zâttır. Mahfuzen getirildiği için dün eline kelepçe vurulmamıştı. Uzun boylu, kır bıyıklı, esmer bir zât olan Atif Bey, dün sivil kıyafette idi ve başında sırmaları sökülmiş bir zabıt kasketi vardı.

Atif Bey, bir elinde baston diğer elinde bir küçük paket olduğu halde Adliye'ye gelmiş ve isticvab edilemediğinden akşam yine mahfuzen müteferrikaya götürülmüştür.

Atif Beyin bu hadisede ne gibi bir rol oynadığı henüz malûm değildir.

BÜYÜK MECİD'İN İSTİCVABATI İKMAL EDİLDİ

Dün öğleye kadar mel'unlardan Büyük Mecid'in isticvabatı ikmal edilmiştir. Bu şaki, isticvabı esnasında hadısai itiraf etmekle beraber gayelerini inkâr etmiştir. Dün öğleden sonra da mecruh Hakkı isticvab edilmiştir. Hakkı, mecruh olduğundan müstantık Hayrettin Bey tevkifhaneye giderek kendisini isticvab etmiştir. Hayrettin Bey dün tevkifhaneye bir kaç defa giderek, akşam geç vakte kadar Hakkı'nın isticvabı ile meşgul olmuştur.

Hakkı'nın tahkikatın inkişafına yardım edecek bazı itirafatta bulunması me-muldür. Küçük ve büyük Mecidlerin isticvabât-ı evveliyeleri bitmiştir. Tahkikat mecrâ-yı kanunisini takip etmektedir.

İsticvabat sür'at-ı mümkününe ile ilerlediğinden bu mel'unların muhakemelerine pek yakında Ağır Ceza Mahkemesinde başlanacaktır.

(1) Cumhuriyet Gazetesi : 5 Eylül 1927-1194

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

HAINLER GÖZBEBEĞİMİZE SUİKAST YAPACAKLARDI! (1)

MELÛN SAMİ'NİN REFİKLERİ MÜHİM İFŞAATTA BULUNDULAR. ALÇAK HERİFLER MAKSADLARINA VÂSİL OLMAK İÇİN NALLİHAN CİVARINDA HAT BOYUNDA TERTİBAT ALACAKLARDI.

Madran yaylasında imha edilen Hacı Sami çetesine mensup olup da elyevm şehrimizde isticvab edilmekte olan eşhas-ı leîme memleketimize ne gibi hatn ve melûn bir maksatla dahil olduklarını tamamiyle itiraf etmektedirler. Dün de ahi-ren tevkif edilen Çerkes Ethem'in kardeşi Mekki'nin ve diğerlerinin isticvabına devam olunmuştur.

Salâhiyettâr bir makamdan aldığımız malûmata göre Hacı Sami Çetesi Türk Vatanına ancak bütün Türkleri, bütün Türkiye'yi rencide edecek pek alçakca bir maksadı vücuda getirmek fikr-i leîmi ile girmişlerdir. Bunların maksadı yeni Türkiye'yi teceddüd ve i'tilâya sevk eden Büyük Gazi'nin şahs-ı muhteremine karşı ihanette bulunmaktan ibaret idi. Bu alçak herifler gayelerine vâsıl olabilmek için Gazi'yi hâmil olan bir katari dinamit ile ber'hava etmek, yâni en açık ve en dü-rüst bir tabiri ile Türkiye'yi ve Türkleri tâ canevinden vurmak istiyorlardı.

Hainler itirafları meyanında onbeş Eylül'e kadar Nallıhan ve civarına kadar ulaşarak orada bir mevki almak istediklerini ve hususî katarı da orada tecavüz etmek niyetinde bulunduklarını söylemişlerdir.

MECRUH HAKKI MELÛNU NASIL BİR ADAMDIR?

Yaptığımız tahkikata nazaran elyevm tevkifhanede ihtilâttan memnu bulunan Çerkes Hacı Sami çetesinden mecruh Hakkı, melûnlar arasında çok mühim bir şahsiyettir. Bu adam Kuvâ-yı inzibatıyyede sergerdelik etmiştir.

Hakkı, (Çerkes Hakkı Bey) namı ile maruf olup, Çerkes Ethem'in ve maktûl Hacı Sami'nin ve Çerkes Reşit'in en yakın rûfeka-yı habâsetindendir. "Hakkı"nın 336 isyanında sergerdelik ettiği, mühim habâsetler irtikâb ettiği ve bilâhare de Kuvâ-yı inzibatıyyeye iltihak ederek İzmit havalisinde pek çok fezâhatlar irtikâb ettiği anlaşılmıştır.

İsticvabât esnasında da Hakkı şayân-ı dikkat ifşaatta bulunmuştur.

KÜÇÜK VE BÜYÜK MECİD'LER

Küçük ve Büyük Mecid'ler de lâ-alettâyın birer şaki değildir. Bunlar eskiden beri bu gibi fezâhat ve melânetleri ile tanınmış adamlardır.

HACI SAMİ'NİN ESKİ BİR VAKASI

Hacı Sami'nin nasıl bir hunhar herif olduğunu şu vak'a pek iyi anlatır :

Meşhur Çakırcalı şaki'nin bir gün Hacı Sami'nin mensup olduğu bir köye ge-lerek köyün eşrafından bazılarını su-i muamele etmesinden münfail olan Hacı Sami, bir gün dört beş arkadaşını yanına alarak Çakırcalı'nın köyüne gitmiş ve

(1) Cumhuriyet Gazetesi : 8 Eylül 1927-1197

kendilerinin Hükûmet memuru olduğunu, Çakırcanın en yakın akrabasını alıp İzmir'de Hükûmete teslim etmekle mükellef bulunduğunu söyledikten sonra Çakırcanın en yakın akrabasından ondört kişiyi alarak köyden çıkmıştır. Hacı Sami köyden biraz ayrıldıktan sonra nezdinde getirdiği adamları vasıtası ile bu zavallıların ellerini yekdiğerine bağlatarak diz çökmelerini emretmiştir. Bunun üzerine bu adamların hepsi diz çökmüş ve Hacı Sami bunları birer birer kurşuna dizmiştir. Kurşuna dizilenler birer birer yere yıkılırken ondört kişinin arasından bir şahıs daha yere yuvarlanmış ve yanındaki arkadaşının vücudundan fıskıran kanlar kendi yüzünü de kan içinde bırakmıştır. Sami melûnu bunların hepsinin öldüğüne kani olduktan sonra soğukkanlılıkla mahall-i vakadan ayrılmıştır.

Fakat bu ondört kişiden sağ kalan bir adam doğru Hükûmete koşarak keyfiyeti ihbar etmiştir. Sami'nin bu cinayeti saha-i sübûta vâsıl olduğundan kendisi derdest ve İzmit Cinayet Mahkemesinde muhakeme edilmiştir. Hadisenin mahkemeye intikal etmesine rağmen o zamanki Adliye Nezaretinin emr-i mahsusı ile evrak mahkemeden aldırılmış ve bu kanlı cinayetin kahramanı Hacı Sami yakasını adalet pençesinden kurtarmıştır.

HACI SAMİ ÇETESİ

İSTANBUL AĞIR CEZA MAHKEMESİ, BU MELÛN ÇETE EFRADININ MUHA- KEMESİNE BU SABAH BAŞLAYACAKTIR. (1)

Çok leim maksatlarla Yunanistan'dan Anadolu'ya geçen ve nihayet yakayı ele veren Hacı Sami çetesine alt tahkikat-ı evveliyeye intac edilmiş ve bu husustaki evrak İstanbul Ağır Ceza Mahkemesine tevdi olunmuştur.

Ağır Ceza Mahkemesi bu sabah bu melûnların muhakemesine başlayacaktır. Muhakeme esnâsında salonda fazla kalabalık olması ihtimali düşünüldüğünden polis ve jandarmalar tarafından inzibat temin edilecektir. Mahkeme Hey'eti riya-setinde Ağır Ceza Reisi Sabri ve Makam-ı iddiada Müdde-i Umumi Muavinlerinden Cemil Beyler bulunacaklardır.

Sû-i kast çetesinin en habîs âzâsından bulunan Hakkı'nın alçıdaki ayağı ıyılmış ve merkum değnekle gezebilecek bir hale gelmiştir. Onun için çetenin bütün efradı mahkeme huzurunda isbat-ı vücut edeceklerdir.

(1) Cumhuriyet Gazetesi : 5 Kasım 1927-1254

HAINLER İSİM VERMEKTEN İCTİNAB EDİYORLAR (1)

Vehib Paşa ve Rahmi Beyden maada diğer bazı firari Paşaların da Hacı Sami'nin tertibatı ile alakâdar oldukları anlaşılmaktadır, Tahkikat ta'mik ediliyor.

Hacı Sami çetesinin tahkikatını yapan ikinci İstintak Hakımı Hayrettin Bey, Sâbık İzmir Valisi Rahmi Beyin bu çete ile olan alâkasını tetkik etmektedir. Hacı Sami çetesi efradından Büyük Mecit, Küçük Mecit, Abaza Hakkı dünkü muhakemeden evvel istintak dairesine celb edilmiş ve ifadeleri alınmıştır.

İstiklâl Mahkemesinde gıyaben mahkûm edilen Rahmi Bey, elyevm hal-i firarda bulunduğundan bu tahkikat gıyabında cereyan etmektedir. Rahmi beyin Atina'da bu çete efradı ile temasta bulunup bulunmadığı arız ve amik araştırılmaktadır.

Yaptığımız tahkikata nazaran bu çete ile Rahmi Bey ve Vehib Paşa'dan maaddâ diğer bazı firari Paşaların da alakadâr olduğu söylenmektedir. Mamâfih bunların kimlerden ibaret olduğu henüz öğrenilememiştir. Müstantık Hayrettin beyin bu nıkât üzerinde ısrarla tetkikat yaptığı mevzu bahis edilmektedir.

Hacı Sami Çetesi efradı lüzum görülürse birer birer tekrar celb edilerek isticvab ve birbirleri ile muvacehe edilecektir.

Abaza Hakkı'nın dünkü muhakeme esnasında görüldüğü gibi isim vermekten son derece müctenib olduğu görülmektedir. Mamâfih merkum ketm-i hakikat etse dahi tahkikatın tarz-ı devamı behemahal neticeyi ve bu çetede daha kimlerin rol aldığını bütün vuzuhu ile meydana çıkaracaktır.

(1) Cumhuriyet Gazetesi : 6 Kasım 1927-1255

MÜHEYYİÇ MUHAKEME BAŞLADI-FEVKALÂDE MÜHİM İFŞAAT-HACİ SAMİ'NİN MELÛN REFİKİ "ABAZA HAKKI" NİN İTİRAFLARI : GAZİ HAZRETLERİNE SÛ-İ KAST YAPILACAK, ONDAN SONRA MEMLEKETTE, BİLHASSA VEHİB PAŞA'NIN KUMANDASINDA BÜYÜK BİR İHTİLÂL ÇIKARILACAK!

**MELÛNLAR HİLÂFET VE SALTANATI TEKRAR TESİS
ETMEK İSTİYORLARMİŞ! (1)**

Reis-i Cumhur Hazretlerine Sû-i kast yapmak için Kuşadası sahillerinden Anavatana dahil olup nihayet müteyakkız jandarmalarımızın takibi sayesinde tenkil edilen Hacı Sami çetesinin bakiyetüssüyûfu dün İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi huzuruna çıkarıldı.

Müdde-i Umumîlik bu mühim dava için daha evvelden tedabır almış olduğundan Mahkeme salonuna hadd-i istiâbîsinden fazla kimsenin girmesine müsaade edilmedi. Polis İkinci Şube memurları da mahkemeyi dinlemek üzere salona dahil bulunanların üzerlerinde silah ve sâire bulunmamasına dikkat ettiler.

Saat on buçukta kapılar açılarak bir mübaşir içeri girdi. Kollarının arasında bir çok mavzer vardı. Bu mavzerleri zabıt kâtiplerinin masasının kenarına bırakarak uzaklaştı gitti.

Aradan bir müddet geçtikten sonra dört süngülü jandarmanın taht-ı nezaretinde maznunlar içeri getirildi. En önde esmer, uzun bıyıklı bir adam yürüyordu. Bu Mecit idi. Onun arkasında öteki Mecit geldi. Daha arkada Hacı Sami melûnunun kardeşi Mekki ilerliyordu. Abaza Hakkı iki koltuk değneğine dayanarak salona dahil oldu. Bu melûn sanki bütün seyyiâtını bacaklarında sürüklüyor ve kamburu çıka çıka maznûn sandalyesine doğru ilerliyordu. Hepsini oturdular...

Bir dakika sonra Zabıt Kâtipleri ve onları takiben Müdde-i Umumi muavini Cemil Bey, Sabri Beyin riyasetindeki Hey'et-i Hakime, salona dahil oldular ve makamlarını işgal ettiler. Reis Müdde-i Umumîliğin iddianâmesini okumasını emretti ve zabıt kâtibi okudu. Burada firarîlerin gyaben icrâ-yı muhakemeleri talep ediliyordu.

Hey'et-i Hakime bu talebe tevkîfan kararını verdi.

MAZNUNLARIN İSTİCVABLARI BAŞLIYOR

Müteakiben maznunların isticvablarına geçildi.

Evvelâ Abaza Hakkı'nın hüviyeti tesbit edildi. Merhum, reisin sorduğu suallere cevaben dedi ki :

"- İsmim Hakkı. Elli beş yaşındayım. Düzceliyim. Manifaturacılık ederim. Evliyim. Sekiz çocuğum var. Kız da var, erkek de. Okuyup yazmam yok. Azıcık hafızlığım var.

- Okuman yok da nasıl hafız oldun?

(1) Cumhuriyet Gazetesi ; 6 Kasım 1927-1255

Burada anlatılan yargılama ve karar benzer biçimde Vakit gazetesinin 6 ve 7 Kasım 3532 ve 3533. sayılarında da açıklandı.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

- Yalnız kelâm-ı kadim okurum.
- Mahkûmiyetin var mı?
- Bu yaşa geldim, daha mahbus olmadım!

Bundan sonra Mecit isticvab edildi. Merhum da Düzceli ve bekâr olduğunu, okuyup yazması olmadığını ve evvelce muhakeme edilmediğini söyledi.

Mekkî de kendisine sorulan suallere şu cevapları verdi :

- Üsküdar'da otururum. Okuyup yazmam vardır. Bekârım. Evvelce hiç mahkûm olmadım. Bir işte değilim.

Müteakıben diğer Mecit de evli olduğunu, rençberlik yaptığını ve evvelce hiç mahkûm olmadığını söyledi.

Reis - Evraklarınız okunacak, dinleyiniz!

Evrak-ı tahkikiyyede Yunan kurşunları, silahları ve dinamitleri ile Kuşadasındaki "Kamamak iskelesine gizlice çıkan şakilerin, müsademe neticesinde yakalandıkları zamana kadar taktıp ettikleri yollar, gizlendikleri yerler ber'atfîl kayıt edilmekte ve hainlerin âmâl ve makasat-ı melûnânesi hakkında şayân-ı dikkat malûmat verilmekte idi.

MEKKÎ'NİN ROLÜ NEDİR?

Evrak-ı tahkikiyyede Mekkî hakkında da şayân-ı dikkat malûmat vardı. Mekkî, Çerkez Sami'nin karaya çıkacağı gün Üsküdar'da başına bir Çerkes kalpağı geçirerek gezmişti. Salihli, Alaşehir ve Kütahya tariki ile giderek Nallıhan'daki Boğazda Reis-i Cumhur Hazretlerine suikast icrâ edecek olan şakilere iltihak edecekti. Mekkî'nin çete efradının muhabirliğini ifâ ettiği anlaşılmıştı.

Senelerden beri işsiz ve güçsüz dolaştığı halde gayet mükellef bir kıyafetle çıkardığı ve Atina'ya gönderdiği fotoğrafisinde kendisine "Kont" unvanını verdiği de yapılan tahkikatta tesbit edilmişti.

MELÛNLARIN PLANI

İthamnamede verilen diğer izahata nazaran çete efrâdı Salihli ile Kütahya arasında Nallıhan'daki boğazda treni bekleyecekler, rayların üzerine bomba koyacaklar ve Reis-i Cumhur Hazretlerini hâmil olan tren geçerken bombayı ateşleyeceklerdi. Sû-i kastî müteakıb Yunanistan'daki arkadaşları da Anadolu'ya gelerek diğerlerine iltihak edecek, bu suretle bir ihtilâl çıkarılacaktı. Kararnâme çok uzundu. Tamamen okunması bittikten sonra Reis Müdde-i Umumiye hitaben dedi ki :

"- Burada mevcut maznunların Reis-i Cumhur hazretleri ile Hey'et-i Vekileye sû-i kast maksadı ile geldikleri dâvâ ediliyor. Ne buyuruyorsunuz?

MÜDDE-İ UMUMÎNİN İDDİANAMESİ

Müdde-i Umumi Cemil Bey ayağa kalktı ve iddianamesini serde başladı. Cemil Bey, Türkiye tabiiyetinden ıskat edilen Hacı Sami, Kuşçubaşızade Eşref, Sö-

BASINDAKİ YANKILARI

keli Mecit. Düzceli Mecit ve Hakkı'nın evvelâ Atına'da müsella bir komite halinde teşekkül ettikten sonra Eşrefin akrabasından olan Mustafa'nın Sısam'daki hanesindeki içtimandan başlayarak hainlerin bütün makasat-ı melûnanelerini teşrih ve izah etti. Sonra dedi ki :

“– Bunların Anadolu'ya çıktıklarının tamam dokuzuncu günü müsademe yapılmış ve aralarında bulunan şu gördüğünüz Hakkı mecruhen yakalanmıştır.

Hacı Sami ise son dakikaya kadar silahını kullanmış ve memlekete karşı yapmak istediği hiyaneti kanı ve hayatı ile ödemiştir. Diğerleri ise bilâhare jandarmalar tarafından derdest edilmiştir.”

Müteakiben Müdde-i Umumi maznunların kanun-u cezanın 126 ncı maddesi delâleti ile 146, 156 ncı maddeleri, Hakkı'nın, iki Mecit'lerin fiilleri teşebbüs-ü tam derecesinde olduğundan 62 ncı madde mucibince; Mekki ve Mustafa'nın fiilleri teşebbüs-ü gayr-ı tām olduğundan 64 üncü madde mucibince icrâ-yı muhakemelerini talep etti.

ABAZA HAKKI'NIN İSTİCVABI

Reis evvelâ Abaza Hakkı'nın isticvabına başladı :

Senin ayağın daha geçmedi?

– Geçti ama basamıyorum.

Reis – Maznunun oturmasına müsaade etti ve Hakkı sorulan suallere birer birer cevap vermeye başladı.

Merkum Balkan Harbinde askerlik yaptığını, Kafkas Cephesine nasıl gittiğini anlattı. Merhum, kendi hikâyesine nazaran bir çok cephelerde harb etmiş ve nihayet müteakiben İstanbul'a gelerek Padişahın emri ile sergi dairesinde memur olmuştur. Hakkı burada altı ay kadar kalmış, sonra Adapazarı'na giderek tekrar İstanbul'a avdet etmiştir ve nihayet İzmir'ten muhacirlerle vapura irkâb edilerek Midilli'ye sevk olunmuştur.

Abaza Hakkı dün mahkemede Yunanlılarla birlikte harb etmediğini ifade etti. Amma Yunanlıların ne kadar askeri, topcusu ve sâiresi olduğunu mükemmel anlatmak suretiyle beraber çalıştığını itiraf etmiş oldu.

MİDİLLİ'DEKİ TEŞKİLAT

Hakkı sözlerine devam ediyordu : Midilli'de Hakkı'ya bir teşkilât yapılması teklif edilmiş, fakat o kabul etmemiş. Teşkilâtın yapılmasını teklif eden mutasarrıf İbrahim Bey imiş, Midilli'de yapılacak olan bu teşkilât için kırk beş, elli kişilik bir Hey'et-i idare toplanmış.

Reis sordu :

“– Bu teşkilâtta sen de var mıydın?

“– Evet!

Hakkı Midilli'deki klüpte Türkiye aleyhinde yapılan içtimai anlatırken dedi ki:

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

"Beyanname de çıkarıldı. Elbet okumuşsunuzdur."

"- Biz böyle beyanname falan görmedik. Beyanname tanziminden maksat ne idi?

"- Maksat Yunanlılara "Türkler bizim evimizi barkımızı yaktılar, mallarımızı aldılar" diyerek para koparmaktı."

Merkumun bilâhère İzmir'den Yunan Hükûmetinin emri ile Mudanya'ya gittiği ve oradan Kuvâ-yı Milliyyeye karşı Yunanlılarla müstereken harb etmek için cepheye sevk edildiği anlaşıldı.

Reis sordu :

"- Sen niçin kaçtın, demek hiyanetinden korktun?

- Ben hain değilim ki korkayım?

- Sen Çerkeslerle beraber Kuvâ-yı Milliyye ile harb etmedin mi?

- Ettim, ama herkes gibi...

- Çerkeslerden başka Kuvâ-yı Milliyye ile harb eden oldu mu ki herkes gibi diyorsun?

- Oldu ya. Bu kadar isyanları yapanlar, Kuvâ-yı Milliye aleyhine hareket edenler yalnız Çerkesler mi idi?

Reis kendisine lâzım gelen cevabı verdi.

Bundan sonra Hakkı hikâyesine devam etti.

Fakat sözlerinde o kadar mübâyenet vardı ki hiç birbirini tutmuyordu.

Hakkı ifadesine devamla diğer iki Mecit'in de kendisinden sonra Tekirdağ'a geldiklerini, sonra Girit'e gittiğini, Girit'te Eşref ve Hacı Sami ile görüşüğünü, Girit'e gitmeden evvel Atina'ya uğradığını, Atina'da Ethem'in kendisini iase ettiğini, Hacı Sami'nin Anadolu'ya geçmek istediğini, kendisini de beraber çağrdığını söyledi.

HACI SAMİ'NİN MAKSADI NE İMİŞ?

Reis sordu :

- Hacı Sami Anadolu'da ne yapacaktı?

- Anadolu'da ahali ile teşkilât yapacaktı. Bu teşkilâta Eşref de yardım edecekti, Hacı Sami sonra Mecid'e de mektup yollayarak onu da davet etti.

- Bu teşkilâta sen de dahil mi idin?

- Evet

- Ne yapacaktın?

- Hiç.

Bundan sonra Hakkı Girit'ten Atina'ya nasıl geldiğini, Hacı Sami'yi nasıl bulduğunu, kendilerine beş kişinin daha iltihak edeceğini, Hacı Sami'nin kendilerine para ve talimat verdiğini, Sökeli Mecit ile Sisam'a çıktıklarını, ondört gün sonra da Hacı Sami'nin Sisam'a geldiğini söyledi.

BASINDAKİ YANKILARI

- Reis sordu :

- Silah var mı idi?

- Evet, Hacı Sami verdi. Nereden bulduğunu bilmem, bana bir mavzer, diğerlerine, Yunan martini, adam başına da 200-250 kurşun verdi. Birer de tabanca verdi. Bende bomba yoktu. Hacı Beyde dört beş tane bomba vardı. Eşya namına yanımızda çantalar vardı. Çantaların içinde yiyecek, pamuk, tendürdiyot gibi ilaçlar vardı.

ANADOLU'YA MUHAREBEYE GELİYORLARMIŞ!

- Böyle mavzerli, bombalı, tabancalı Anadolu'ya muharebeye mi geliyordunuz?

- Evet.

- Yanınızda harita var mı idi?

- Hacı Beyde vardı.

- Haklı, sabaha iki saat kala Anadolu'ya çıktıklarını, serinlikte yola düzülüklerini, gündüz yattıklarını, gece yürüdüklerini, gündüzlerin sıcak olduğundan yürüyemediklerini onun için gece gittiklerini söyledikten sonra sözüne şu suretle devam etti :

- Ertesi gün saat 9'da Hacı beyin kardeşi Ahmet bey bize Çamlıdağ'ında tesadüf etti. Sami Beyle Ahmet bey görüştüler. Sonra Menderes Nehrinden geçtik, bir ovaya çıktık. Benim ayağım şiştiği için bir kurşun menzili geriden geliyordum. birdenbire bir yayım ateşi oldu. Mecitlerle, Hacı Sami mukabele ettiler. Ben silah atmadım, arkamdan bir kurşun geldi ayağım parça parça oldu. Bu silah atanlar Tahtacıları. Sami ve Mecitler kaçtılar beni bıraktılar.

Bundan sonra Reis Hacı Sami'nin Mekki ile mektuplaşıp mektuplaşmadığını sordu. Haklı bilmediğini yalnız Hacı Sami'ye İstanbul'dan mektup geldiğini söyledi. Sonra Reis Sabri Bey maznuna sordu :

TEŞKİLÂTTA VEHİB PAŞA DA VARMIŞ!

- Sizin teşkilâtta kimler vardı?

- Kimler olduğunu bilmiyorum, yalnız İzmit kumandanına bir mektup gönderildiğini biliyorum.

- Vehib Paşa da varmış?

- O Romanya'da idi. Evet o da vardı. O, Tirebolu - Kemah tariki ile Derstın'e gelecek orada Kürtleri ayaklandıracaktı.

- Hacı Sami bazı Paşaların ismini söylemiş onlar da bizimle beraber demiş, kimdi o paşalar?

- İki sene evvel Girit'te Hacı Sami ile bir çadırdaki oturuyorduk. İzmir'de bir çok adamları asmışlardı. Hacı Bey dedi ki : "Bu adamları ne asıp duruyorlar!.. Bizim Teşkilâtımız büyüktür. Biz üç milyon sekiz yüz bin kişilik ittihatçıyız, bir ihtilâl çıkartırsak, hep onları toplarız." dedi.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

- Bu üç milyon kişiden isim söyledi mi?
- Aklımda yok. Yalnız bunların içinde bir de eski Sadrazam varmış.
- Yani Canbulat'ın asıldığı zaman Teşkilâtımız tamam mı idi?
- Evet.
- Neden o vakit gelmediniz de 17 Ağustos'da geldiniz?
- Para meselesi uymadı. Sonra Hacı Sami yedi ay hastalandı. Hem Anadolu'daki teşkilâtın bittiğine dair de haber gelmemişti. Teşkilâtın bittiğine dair sonra mektup aldık.
- Pekî Anadolu'ya çıktınız. Sonra ne yapacaktınız?
- Üç dört gün sonra Eşref Bey de beş kişi ile gelecek ve bize iltihak edecekti. Parolamız vardı. Sısam'da iki defa ateş yakacaktık, onlar da bize aynı suretle mukabele ettikten sonra gelecektik.
- Siz yakalandıktan sonra Hükûmet bu parolayı yapmış, Eşref neden cevap vermedi?
- Hacı Sami vurulduktan sonra Eşref hiç gelir mi? Bunu Eşref gazetelerde okumuştur.
- Sonra ne yapacaktınız?

HAİN HAKKI'NIN İTİRAFATI

- Kütahya, Afyon, Ayaş, oradan da İzmit'e haber gönderilecekti, Nallıhan-Ayaş arasına bir dinamit koyacaktık. Bu kâfi gelmeyeceğinden Eşref daha dinamit getirecekti.

ŞİMENDİFER YOLUNA DİNAMİT KOYDUKTAN SONRA AYIN ONBEŞİNDE GEÇECEK OLAN TRENE BERHAVA EDECEKLERDİ. BU TRENDE GAZİ PAŞA, VEKİLLER VE MEBUSLAR DA BULUNACAKTI.

- Sonra ne olacaktı? Abdülmecid'i mi getirecektiniz?
- Kim bilir, belki... Padişah namına beyanname yazıp millete dağıtacaklardı.
- Hâlâ Padişah denilen o mamacı ile milleti oyalayacağını zannediyordu? Öyle mi?
- Evet, her yerde ihtilâl olacaktı. Trabzon'da da olacaktı. Sonra Padişahla İttihatçılar gelecekti.

HACI SAMİ, VEHİB PAŞA VE RAHİMİ BEY

- Hacı Sami, Vehib Paşa ile muhabere eder mi idi?
- Ederdi.
- İttihatçılardan Rahmi Beyi bilir misin?
- Evet, iki sene evvel kahvede Eşrefle görüşüp, konuşurlardı. Sonra beraber Selânik tarafına gittiler. Ben konuşmadım.
- Bu teşkilâttan Ethem'in kardeşi Reşit'in haberi var mı idi?

BASINDAKİ YANKILARI

Hacı Sami onunla kavgalı idi.

- Sen Hacı Sami öldükten sonra, Eşref, kardeşinin intikamını alır, demişsin; öyle mi?

- Eee... Eşref yapar.

- Pekî, Eşref de gelse idi. İhtilâl başlasa idi, tabîî muvaffak olamayacaktınız. O vakit ne yaptınız?

- Teşkilâtın bozulacağını hiç düşünmedim. Şâyet bozulursa İtalya Adasına kaçacaktık. Hacı Bey de İtalyan pasaportu vardı. Hacı Bey sefirle konuşarak pasaportu almıştı.

PADİŞAHLA İTTİHATÇILARI GETİRECEKLERMİŞ

Hakkı bundan sonra sorulan suallere cevap vererek, Anadolu'ya geçerken Hacı Sami'nin bir kaç kişiye mektup yazdığını, Anadolu'da muntazam teşkilât olduğunu, böyle bir teşkilât mevcut olmasa Hacı Sami'nin böyle tehlikeli işe atılmayacağını, ihtilâl çıkarttıktan sonra Kabinayı düşüreceklerini, Padişahla itti-hatçıları getireceklerini, Mustafa'nın Anadolu ile muhabereyi temin ettiğini söy-ledi.

Reis, Hakkı'ya sordu : Pekî sen niçin bunların işine dahil oldun?

- Bendeniz sürgün idim.

- Sürgün olunca intikam mı almak lâzımdır. Hakkı'nın kırçıl saçlarla mestûr olan kafası önüne düştü ve bu suale hiç cevap vermedi. Reis, Hacı Sami'nin adamlarından Ömer'le Vasil'i tanıyıp tanımadığını sordu. Maznun, tanıdığını, Vasil'den para aldıklarını söyledi ve öğle zamanı olduğundan Reisin emri ile celse tatil edildi.

İKİNCİ CELSE

Saat ondörtte ikinci celse küşad edildi. Reis Sabri Beyin emri ile yerde duran torbalar masanın üzerinde açıldı, torbadan bir çok mavzerler, kurşunlar çıkmış-tı. Tabancalar maznunlara gösterildi. Ahmet'in tabancası ve Hakkı'nın tüfeği tayin edildi. Bundan sonra Hakkı'ya bir resim gösterildi. Hakkı tanıdı. Bu resim Hacı Sami ile Kardeşi Ahmet'in cesetlerini gösteriyordu. Diğer resimlerden Eşref ile kendisini "Kont" diye tanıtanı Mekki'ye attı.

SÖKELİ MECİT'İN İSTİCVABATI :

Ba'de Sökeli Mecit'in isticvabına başlandı. Mecit, senelerce ailesinden haber alamadığını, Kuvâ-yı Milliyye zamanında çoban Hüseyin çetesine iltihak ettiğini, bilâhare Yunanlılar tarafından esir edilerek Midilli'ye gittiğini, Eşref'in kayınbıra-deri Sökeli Mustafa, Hakkı ve Hacı Sami ile buluştuğunu söyledi. Hacı Sami'ye nakl-i kelâm ile Sami'nin Anadolu'ya geçmek istediğini, Hacı Sami'nin yüz ellilik listeye dahil olduğunu bilmediğini, sonra Hakkı ile beraber Atina'ya geldiğini, Hacı Sami'nin evine gittiklerini, Sami'nin kendisine "Siz memlekete götürüleceğim. Bana yol gösterir misin" dediğini, Yunanlıların çevirmek ihtimali olduğundan bu

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

seyahatin gizli olduğunu, Atina'da iki gün kaldıktan sonra Hacı Sami'nin masraf vererek kendisini Sisam'a gönderdiğini, Mustafa'nın kendisini Sisam'da limanda bulduğunu, orada kimseye görünmeden yirmi gün kaldığını, sonra Hacı Sami'nin de geldiğini, Mustafa'nın gösterdiği yerde yatıklarını, Hacı Sami'nin kendilerine talimat verdiğini, silahları Hacı Sami'den aldıktan sonra kayıkla iki gün zarfında (Kalamaki)'ye çıktıklarını söyledi.

Reisin sualine cevap olarak, Hacı Sami'nin silahları kendilerini müdafaa için verdiğini, Yunanlıların denizde kendilerine hücum etmek ihtimali bulunduğunu, üç Rum kayıkçı ile Kalamaki'ye geldiklerini ve oradan dağa çıktıktan sonra Ahmet Beye tesadüf ettiklerini, söylemiş, ifadesine şu suretle devam etmiştir :

- Söke'ye üç dört saat kalmıştı. Ben memlekete gitmek için onlardan ayrılmak istedim. Hacı Bey kendilerine klavuzluk etmemi kendilerini Menderes Nehrinden geçirmemi söyledi. Nehri geçtikten sonra (Çine)'ye doğru giderken bu iş başımıza geldi. Müsademe gündüz saat dokuzda oldu.

- Sen bunları Menderes Nehrinden geçirdikten sonra neden memleketine gitmedin?

- Mecit bu suale makûl bir cevap vermedi. Reis harita ile geçtikleri yerleri takip ediyor ve maznunun mütenakız ifadelerini yakalıyordu.

Maznun birinci müsademede Hakkı'nın yaralandığını, bunun üzerine kaçtıklarını bir ikinci müsademe daha olduğunu, üçüncü defa jandarmaları gördükten sonra diğer Mecit'le teslim olduklarını söyledi.

Maznun, Müstantıklıkta verdiği ifadelerin doğru olmadığını bunları dayakla söylediğini sù-i kastten falan haberdar olmadığını söyledi, Mecit her şeyi inkâr ederek Anadolu'ya memleketine gitmek için çıktığını söyledi. Bunun üzerine Reis, meseleyi Hakkı'ya sordu, Hakkı cevap verdi :

HAKKI'NIN SÖZÜ HAK YOLUNDAN AYRILMAZMIŞ!

- Benim ağızdan ne çıkarsa doğrudur. Mecit inkâr ediyor. Beni assalar da doğru söylerim. Hakkı'nın sözü hak yolundan ayrılmaz. Mecit'in herşeyden malûmatı vardı.

Mecit burada Hakkı'ya kındar bir nazar atfetti.

DÜZCELİ MECİT'İN SÖYLEDİKLERİ

Bilâhare Düzce'li Mecit'in isticvabına başlandı. Mecit, Hakkı'nın amcası olduğunu, askerlik yaptığını, İngiliz işgalinde İstanbul'da asker olduğunu söyledi.

Bu esnada Mahkemede bir gürültü oldu. Sami'nin arasında kalabalıktan bir adam bayılmıştı. Mecit devam ederek Yunanlıların İzmir'i işgali zamanında Eskişehir Cephesinde olduğunu, sonra Akıncı müfrezesine girdiğini, Yunanlıları Bursa civarında bastıklarını, fakat sonra esir olduklarını, esirlerle beraber kendisini vapura bindirdiklerini ve Midilli'ye gönderdiklerini, Midilli'de muhacirlerle Selânik'e gittiğini, Hakkı'nın Girit'te olduğunu haber alarak bir mektup yazdığını, Hakkı'nın Girit'ten, Atina'dan kendisine mektup yazdığını, sonra Atina'ya gittiği-

BASINDAKİ YANKILARI

nı söyledi. Maznun burada verdiği ifadede sözlerini mütemadiyen karıştırıyor. Hakkı'yı bazen Atina'da, bazen Girit'te gösteriyor, Eşref, Hacı Sami'yı bazen tanıyor, bazen tanımıyordu.

Maznun devamla, Hacı Sami'nin kendisini memleketine göndereceğini, bunun için Sisam Adasına gittiğini, orada Hakkı'yı bulduğunu, Hacı Sami'nin kendisine para verdiğini, Adada Hakkı'nın evine gittiğini, Hakkı'nın kendisine : "Allah, Hacı Sami'den razı olsun, memlekete gideceğiz, orada çoluğa çocuğa kavuşacağız" dediğini, gündüzleri sokağa çıkmadıklarını, kayıkla Anadolu'ya geçtiklerini, Hacı Sami'nin kendilerine silah verdiğini söyledi. Reis sordu :

- Bu silahları ne yapacaktınız?

HACI BEYİN SİLAHLARI

- Hacı Bey memleketine götürüyordu.

- Memlekete gidecek omuzda mı gider, yoksa çuvalda mı?

- Hacı Bey bize; korkmayın, bütün mes'uliyet benimdir, diyordu.

Maznun, diğer arkadaşları gibi ormanlarda nasıl yürüdüklerini, nasıl müsademe edildiğini, gece gündüz yol yürüdüklerini anlattı. Maznun sırf Anadolu'ya memlekete kavuşmak için geldiğini, fenâ bir niyeti olmadığını, sû-i kastle alâkası olmadığını, Hacı Sami'nin kendilerini bu yola sürüklediğini, hiç bir şeyle alâkadâr olmadığını söylemiş ve cürmünü tamamiyle inkâr etmiştir.

Saat onyedî de muhakemeye nihayet verilmiştir. Muhakemeye bugün saat 10,5'te devam edilecek, Mekkî isticvab olunacak ve maznunlar muvacehe edileceklerdir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

MELÛNLARIN MUHAKEMESİ BİTTİ VE ÜÇÜ İDAMA MAHKÛM OLDU. EŞREF'LE SÖKELİ MUSTAFA GİYABEN MÜEBBET KÜREĞE MAHKÛM OLDULAR, MEKKİ BERAET ETTİ. MAHKÛMLAR İDAM KARARINI DİNLERKEN EVVELA SOĞUKKANLI GÖRÜNDÜLER, SONRA SAPSARI KESİLDİLER, HAKKI SALONDAN ÇIKINCAYA KADAR METANETİNİ MUHAFAZA ETTİ. (*)

Dün İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi, sù-ıkast maksadı ile Anadolu'ya dahil olarak nihayet yakayı ele veren vatansız ve vıcansız serserilerin muhakemesine devam etti.

Mahkeme koridorları yine müthiş kalabalıktı. Dünkü gazetelerde ilk muhakemenin tafsilatını okuyanlar bu müheyyiç dâvânın safahatını bizzat takip etmek merakını yenememişler ve sabahleyin erkenden Adliye Sarayına gelmişlerdi. Bu meyanda bir çok mektep talebeleri, bir çok gençler ve hanımlar vardı. Samtinin üzerleri yine polis memurları tarafından aranıldı ve bir kadın hademe de hanımlarda bile esliha ve saire olmamasına dikkat etti.

Biraz sonra maznunlar içeri dahil oldular :

Küçük Mecit, Büyük Mecit, Mekki ve Abaza Hakkı...

Mekki dün traş olmuş, kravatını muntazam bir şekilde bağlamış, kıvrıcık saçlarını bir itınayı mahsusla taramıştı... Abaza Hakkı bugün biraz daha soluk, biraz daha sarı idi. Yürürken bacağı üzerinde sürükleniyordu. Nihayet bir jandarmasının muavenetine iltica etti. Jandarma, merkumun koluna girerek onu maznun sandalyesine kadar götürdü.

Saat tam on buçukta Hey'et-i Muhakeme ve Müdde-i Umumi makamlarını işgal ettiler.

MEKKİ'NİN İSTİCVABI :

Reis evvelâ Mekki'ye sordu :

- Nerede oturursun?
- Üsküdar'da Körbakkal'da eniştemin yanında.
- Ne yaparsın?
- Hiç. Ev işi falan.
- Dikiş diker, ütü mü ütölürsün?
- Yemek pişirirdim.
- Aşçılık da ederdin demek! Nerede doğdun?
- Mekke'de...
- Arap mısın?

(*) Cumhuriyet Gazetesi : 7 Kasım 1927 - 1256

BASINDAKİ YANKILARI

- Hayır, Çerkezim.
- Kardeşlerin var mı?
- Var. Ahmet, Eşref, Yunus.
- Baban Mekke'li mi? İstanbul'a hangi tarihte geldin?
- Babam Mekke'ye sürgün gitmiş, İstanbul'a küçükken gelmişim.
- Nerede tahsil ettin?
- İzmir'de İdadî tahsili gördüm. İzmir'den 315 tarihinde İstanbul'a geldim.
- Şimdi kaç yaşındasın?
- Yirmi altı. Mücadele-1 Milliyyeye iştirâk ettim. Salihli'de çetelerle beraber. Başımızda Edip Bey vardı.
- Edip Bey kim?
- Sonradan idam edildi.
- Mekki, Milli mücadeledeki vaziyetlerini izah ederken Konya Kışlasında idareten tevkif edildiğini itiraf etmek mecburiyetinde kaldı.
- Reis - Neden tevkif ettiler seni?
- Gazi Paşa'nın emri üzerine tevkif ettiler. Sebebin bilmiyorum.
- O zaman Sami ağabeyin nerede idi?
- Bilmiyorum.
- Rusya'da falan olmasın?
- Evet Şükrü Beyden Rusya'da olduğunu işittim.
- Şükrü Bey de kim?
- Sâbık İstanbul Mebusu.
- Sen Sami Ağabeyin ile muhabere ediyormuşsun?
- Hayır efendim. 331 senesinden beri ne Eşref ağabeyim ile ne de Sami ağabeyim ile mektuplaşmamışumdur.
- Sana mektup gelirmiş ve bu teşkilât mektuplarını sen dağıtırmışsın?
- Hayır! Ben size doğrusunu söylüyorum. Yalnız geçen sene askerlik için ona bir mektup yazdım, o kadar.

SAMİNİN DEFTERİNDEKİ NOTLAR

- Reis Bey Sami'nin not defterlerini okudu. Ve dedi ki :
- Burada senin de ismin var. Bir buçuk satırı silinmiştir. Sonra (... vasıtasıyla Üsküdar'da mukim Mekki'ye) diyor.
 - Reis defteri Mekki'ye verdirdi ve tekrar sordu.
 - Bu senin ağabeyinin yazısı değil mi?
 - Evet.
 - Öyle ise bu vasıta nedir? Sana soruyorum; söyle!
 - Bilmiyorum.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

- Muhakkak biliyorsun.
- Biliyorum; diyorum. Siz biliyorsanız söyleyiniz!
- Eğer ben bilse idim; o da şimdi senin yanında bulunurdu. Peki Söke'den Mustafa'yı tanır mısın?
- Yengemin annesinin çocuğu.
- Mekki bundan sonra Hakkı'yı, Sökeli Mecit'i tanımadığını söyledi.
- Sen İstanbul'da niçin serseri dolaşıyorsun ve bir iş tutmuyorsun?
- Ne yapayım, iş yok.
- Hiç bir işle meşgul olmamaklığın başka bir teşkilâtla meşgul olduğuna delâlet etmez mi? Elimizde böyle bir not defteri de var. Sonra Hakkı da senin bil'va-sita ağabeyinle muhabere ettiğini söylüyor.
- Hayır kat'iyen.
- Canım, kardeşin bu kadar harekâтта bulunur, teşkilât yapar da senin haberin olmaz mı?
- Kardeşim fenâ ise, ben de mi fenâ olmalıyım?
- Kardeşlik kanı yok mudur?
-
- Sana şimdi kim bakıyor?
- İki dönümlük bahçem var. Ispanak, fasulye ekiyor, geçiniyorum.
- İki dönümlük yerin ıspanağı ile insan geçinir mi?
- Masrafım yok ki, eniştemin yanında yatıp kalkıyorum.
- Peki, otur öyle ise.

MÜSADEME RAPORU

Bundan sonra Madran dağlarındaki müsademeye dair jandarma raporları okundu. Evrak meyanında maktûl Ahmet ile Hacı Sami'nin üzerinde bulunan fotoğraflar, evrak ve sair eşyanın listesi okundu. Bu listeye nazaran müsademe esnasında, şapka, mavzer kurşunu, tentürdiyot, pamuk, keçe parçası, bir takım mektuplar, fotoğraflar, Damat Ferit'e yapılan sû-i kast haberini muhtevî bir gazete parçası. "Dahilin Yâ Resulallah" yazılı bir levha bulunmuş.

ETHEM'İN KARDEŞİ REŞİT'İN ROLÜ

Reis Bey Hakkı'ya sordu :

- Hakkı! Sizin, Yunanistan'dan Anadolu'ya geçtiğinizi, Ethem'in kardeşi Reşit bilir mi idi?
- Biliyorum.
- Gayet mühim bir mektup var. Reşit sizin Anadolu'ya geçtiğiniz 17 Ağustos tarihinde Atina'dan İsmet Paşa'ya bir mektup yazmış ve bununla sû-i kasti imâ etmiştir.
- Vallahi, billahi bilmiyorum.

BASINDAKİ YANKILARI

REŞİT'İN MEKTUBU

Müteakiben bu mektup okundu. Bu mektup şöyle başlıyordu :

İSMET VE KEMAL PAŞALARA

Atina : 17 Ağustos

Sâbık arkadaşlar,

Lozan muahedesinde bizim için icâd ettiğiniz (150)'lik listeye bizi ithal ettiğiniz nadim olduğunuzu tahmin edeceğimiz bir sırada, bizim emvâl ve emlakimizin müsaderesi hakkında bir kanun intişar ediyor. Bunun için sizi, size şikâyet ediyorum. İlâhîrî...

... Ben de sizin gibi Ethem'e hissettirdiğim acz anlarını hatırlayarak size hak veriyorum. Meslekdaşım olmak hasebiyle size hitâb ediyorum. Çare var mı idi? O zaman Halide Edip Hanım kadar muhafaza-ı i'tidâl edemediğimi hatırlıyorum. Şimdi kendi heykellerini kendileri yapan husâma-ı siyasiye ile karşılaşmış bulunuyoruz. Size tarihî bir fırsat veren bu mektubum sizi maddî ve manevî zararlarımızı tesviye ve tediye sevk ederse ne âlâ.

Bu mektubum tefsire değer bir mektuptur. Ahlâf bu mektubu tefsir edecektir. O zaman bu mektubun tefsire değer olduğunu anlayacaksınız.

Esbâk Saruhan Mebusu

Reşit

Reis - Hakkı, bu mektuba ne dersin?

- Bende yalan yok beyim, biliyorum.

Reis Bey, istintakdaki ifadelerin okunmasını söyledi. Hakkı burada Çerkes Reşit'e arasıra müracaat ettiğini söylemişti. Yine istintakdaki ifadesinde Türkiye'ye bir Rum kayığı ile çıktıklarını anlattıktan sonra : "Sahilde ateş yakacaktık. Sisam adasından bizi görecektlerdi. Çerkes Reşit kuvvetleriyle Anadolu'ya geçecektik. Evvelâ Askeriye'yi, sonra Mülkiye'yi ele alacaktık. Yaklaşan yeni mebus intihabatında da ahaliyi birbirine ayaklandırıp kendi adamlarımızı intihab ettirecektik." diyordu.

Hakkı bunları dinledikten sonra

- Müsaade ediniz de sekiz kelime ile söyleyeyim. Dedi ve sû-ı kastı beş altı gün evvel Hükûmete haber vermek maksadını takip ettiğini söyledi.

Reis :

İhtilâl çıktıktan sonra mı haber verecektin?

- Ben işte hepsini itiraf ediyorum. Ben idam olunacağımı bilsem yine hepsini doğru söylerim. Yalan bilmem.

Müteakiben Abaza Hakkı'nın ifadeleri okundu. Hakkı bu ifadelerinde Hacı Sami'den maada Reşit ile falan görüşmediğini, yalnız Hacı Sami'nin kendisini kandırdığını, yüzellilik listeye dahil olmadığı için Hükûmet kendi aleyhinde

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

takibat-ı kanunîye yapmayacağını, Hacı Sami ile nihayet Söke'ye gitmeye karar verdiğini söylüyordu.

Reis maznunlara sordu :

- Başka bir diyeceğiniz var mı?

Abaza Hakkı bir şey söylemeyeceğini, Mekki meseleden haberdar olmadığını, iki Mecit'ler de aldatıldıklarını beyan ettiler.

Reis Sabri Bey bir dakika sonra dedi ki :

- Muhakeme hıtam buldu, dedi, artık sorulacak, tahkik edecek bir şey kalmamıştır. Öğleden sonra iddia ve müdafaaları dinlemekle iktifa edeceğiz.

Celse tam saat onikide tatil edildi.

MÜDDE-İ UMUMİNİN İDDİANAMESİ

İkinci celse 13.5'te küşat edildikten sonra Müdde-i Umumi Cemil Bey iddianamesini serdetti. Cemil Beyin iddianamesi berveçh-i âtidir:

"- 5 Teşrinisani 1927 tarihli iddianamede mufassalan arzettiğim veçhile maznun-u aleyhin Düzceli Mecit ve Sökeli Mecit ve Hakkı ve Eşref ve Mustafa ve Maktul Hacı Sami, evvelâ Yunanistan'da müsellah bir komite halinde teşekkül ettikten sonra bunlardan Mustafa'nın Sısam'ın Vani kasabasındaki hanesindeki ictimalarında kararlaştırdıkları üzere Yunanistan'tan Anadolu'ya geçerek Salihlî'de kendilerine iltihak edecek olan Eşref ve Mustafa ile birleşerek harekât-ı ihtilalîyyeye bilfiil ibtidâr ve diğer havalide kendilerine ilhâkını tahayyül ettikleri ve fakat isimlerini bilemedikleri eşhasla teşrik-i melanet ederek Nallıhan ile Ayaş arasındaki boğazdaki Eylül ayında Ankara'ya avdet buyuracak olan Reis-i Cumhuriyetleri ve Erkân-ı Hükümet ve Milletevekillerini hâmil treni dinamitle tahrib ve Reis-i Cumhuriyetlerinin Aziz ve kıymettâr vücutlarını imha ve Türkiye Cumhuriyetinin Teşkilât-ı Esastyesini tağyir ve tebdil ve Hükümeti ele almak maksat ve gayesi ile yüzellilik listeye dahil ve Türkiye tabliyyetinden ıskat edilen eşhasdan Hacı Sami ve Düzceli Mecit ve Sökeli Mecit ve Hakkı, Yunanlı Reis ve taifenin idaresinde yelkenli kayıkla ve mavzer tüfekleri ve vebley tabancaları ve Yunan kurşunları ve müteaddid dinamitlerle mücehhez oldukları halde 17 Ağustos 1927 tarihinde geceleyin Kuşadası sahilinde Kalamattı iskelesine çıktıkları ve Çamlıdağ denilen mahalde evvelce bil'muhabere kararlaştırdıkları veçhile Hacı Sami'nin kardeşi Ahmet'le birleşerek dört beş gün dağlarda gizlice yürüdükleri ve ondokuz Ağustos tarihinde Çine kazasının Gaffarlar karyesinde ahali tarafından bilmüşahede takip edilmişler ve Menderes Nehrini geçip Söke ovasına ilerlemişler ve 23 Ağustos sabahleyin Madran yaylasında Taşlıkoba'ya uğrayarak ekmek ve yiyecek talep etmişler ise de müteyakkız bulunan köylü tarafından red ile karşılandığı ve 29 Ağustos tarihinde Anadolu'ya çıktıklarının tam dokuzuncu gününde ile Bozdoğan hudutları arasında Madran yaylasından Tahtacı Aşireti tarafından hareketleri şüpheli görülerek bilmüşademe Düzce'li Hakkı'nın mecruhan

elde edildiği, diğerleri firar etmişler ise de ahali ve jandarma müfrezeleri tarafından şediden bittâkib aynı günde çete Reisi Hacı Sami ile Kardeşî Ahmet'in mak-tul düşünceye kadar mukabele ve jandarma ve ahaliye silah ve dinamit endah-tmelerine rağmen meyyiten istisâl edilmişler ve memleketlerine yaptıkları ihane-tin cezasını kanları ile ödemişlerdir. Mahall-i müsademedan firar edip Karaoba civarındaki ormanda ihtifa eden Düzceli Mecit ve Sökeli Mecit'in de 27 Ağustos 1927 tarihine müsadif Perşembe günü kezâlik bilmüsaderne derdest olunmaları gibi yedd-i ihtiyarlarında olmayan esbâb-ı mania dolayısıyla maksad-ı hainâne-lerini meydana getiremedikleri, Eşref ile Mustafa'nın mukaddema arz ettiğim veçhile işbu teşkilâtın mürettib ve amillerinden oldukları ve Hacı Sami çetesinin harekât-ı ihtilâliyyeye başladıkları sırada verilecek parola üzerine bir kaç kişi ile birlikte bunlara iltihak edecekler iken, Hacı Sami çetesinin kısmen imha ve kıs-men derdestleri üzerine esas maksatları akım kaldığı, maznunlardan Hakkı ve Düzceli Mecit ve Sökeli Mecit'in tahkikat-ı evveliyeye ve istintakiyyede mükerrer ikrar ve itirafı ve Hakkı'nın huzur-u Mahkemede işbu kararını teyid ve tekrar eylemesi ve bunları müeyyed zabıt varakaları ve tahkikat-ı ibtidaiyye ve muhabe-re evrakı ve ahali ve jandarma müfrezesi tarafından Hacı Sami ile Ahmet'in mak-tulen ve Mecit ile Hakkı'nın hayyen derdest edilmeleri ve mahall-i müsademede üzerlerinde elde edilen mütenevvi esliha ve harb çantaları ve sargı bezleri ve ten-türdiyot gibi eşya-yı cürmiyyenin delâleti ve Eşref ile Mustafa'nın işbu komitenin mürettib ve amillerinden oldukları ve kendilerine iltihak edecekleri hakkında Me-cit ile Hakkı'nın yekdiğerini müeyyed beyanât ve ihbaratı ve Mustafa'nın 25-26 Ağustos gecesi Kuşadası sahilinde ve çetenin karaya çıkmasından sonra müsella-h ve başında Çerkes kalpağı olduğu halde görüldüğüne dair mahallinde tanzim ve kıraat edilen zabıt varakası muhteviyâtı mertebe-i sübûta vâsıl olduğundan maznunlardan Sökeli Mecit ve Düzceli Mecit ve Hakkı'nın 927 senesi Ağus-tos'unun 17 nci günü Yunanistan'dan müsella-h oldukları halde Anadolu'ya ge-çerek Türkiye Cumhuriyetine karşı silah kullanmak ve Türkiye Cumhuriyeti Teş-kilât-ı Esasiyye Kanununu tağyir ve tebdil etmek ve Eylül 927 zarfında Ankara'ya avdet buyuracak olan Reis-i Cumhur Hazretlerine sû-i kastte bulunmak fiillerini müteşebbis-i tâmi olmak üzere mücrimiyetlerine ve Eşref ile Mustafa'nın dahi Ecnebî memleketinde müsella-h bir komite olarak teşekkül ve içtima ettikten son-ra Anadolu'ya geçip Hacı Sami çetesine iltihak ederek Türkiye Cumhuriyeti Teş-kilât-ı Esasiyye Kanununu tağyir ve tebdil ve Reis-i Cumhur Hazretlerine Sû-i kastte bulunmak fiillerinin müteşebbis-i gayr-ı tammi olmak üzere mücrimiyet-lerine, diğer maznun Mekki'ye gelince maktûl Hacı Sami ile muhaberede bulun-duğunu işittiği Düzceli Hakkı evvel ve âhır beyan ve ihbar etmekte ise de ifade-i vakıasını müeyyed delâil-i sâire mevcut olmadığı gibi melûn çetenin ef'al ve ha-rekâtında aslen ve fer'an zi-methal bulunduğuna dair de bir gûna delâil ve ihba-rat mevcut olmadığından onun da beraetine ve tahliye-i sebiline karar verilmesi-ni talep ve iddia eylerim."

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

MAZNUNLAR NE DİYORLAR?

Bunun üzerine Reis maznunlara bir şey deyip demeyeceklerini sordu. Düzceli Mecit :

“– Allah ömürler versin” dedi. Reis izah edince “Benim bir şeyden haberim yoktur” dedi. Hakkı da ifadelerinin yanlış zabtedildiğini Eşref ile Sami birleştikten ve her ikisi bir arada olmadıktan sonra neticenin husule gelemeyeceğini söyledi.

Sökeli Mecit de Hakkı'nın itirafatından haberdâr olmadığını memleketine köyüne gitmek için geldiğini, cephelerimizde senelerce kan kustuğunu, böyle işlerle uğraşacak ehliyeti haiz olmadığını, sırf memleketine gitmek için geldiğini söylemiş ve Hey'et-i Hâkimenin merhametine iltica etmiştir. Mekkî de bi günah olarak (2,5) ay yattığını, masum olduğunu söylemiş, müteakiben Hey'et-i Hâkime müzakere odasına çekilmiştir.

KARARA İNTİZAR

Hey'et-i Hâkime saat 14'de müzakere salonuna çekildikten sonra samîin sabırsızlıkla mahkeme kararına intizar ediyordu. Fakat bu intizar o kadar uzun sürmüştür ki Hey'et-i Hâkime üç saat müzakereden sonra saat onyedide kararı tebliğ etmiştir. Maznunlar müzakere esnasında geçen bu üç saat zarfında muhtelif halet-i ruhiyeler arz etmişlerdir.

Hakkı sağ eli ile yarah ayağını tutuyor ve önünde sabit bir noktaya bakıyor, arada sırada kırçıl ve pos bıyıklarını buruyordu. Hatta bu intizar esnasında çok sakindi. Fakat mütemadiyen düşünüyordu.

Düzceli Mecit de sakın bir surette oturuyor ve hunhar gözleri, korkunç çehresi ile iki tarafa bakıyordu. Maznunlardan en çok müteessir görünen Sökeli Mecit idi. Mecit uzun süren bu üç saat zarfında başını sağ omuzu üzerine eğerek mütemadiyen hareketsiz duruyordu.

KARAR TEBLİĞ EDİLİYOR

Nihayet Hey'et-i Hâkime saat onyedide salona dahil oldu ve Reis Sabri Beyin emri üzerine zabıt kâtibi kararı okudu.

Kararda hadise teşrih ve izah edildikten sonra Mekkî'nin maznun bulunduğu fillin cihet-i hukukiyyesi mevzu bahis ediliyordu. Hakkı'nın beyanâtı Mekkî'nin inkârına karşı haiz-i tesir olmadığından ve delâil-i sâire bulunmadığından beraetine ve tahliyesine, diğer maznunlardan Hakkı ve iki Mecit'e gelince, dinamitle Gazi Hazretlerinin ve Milletvekillerinin trenini ber-hava ettikten sonra Türkiye Cumhuriyetinin Teşkilât-ı Esasiyyesini ihlâl etmeyi tasavvur eden, silahlı Kuşadası'na çıkan ve yedd-i ihtiyarlarında olmayan esbâb-ı mania haylûleti ile teşebbüs-ü tam derecesindeki maksad-ı icmânelerini mevki-i file koyamadıkları Hakkı'nın beyanâtı ve zabıt varakaları münderecatı ve evrak-ı muhabere ile anlaşıldığından teşebbüs-ü tam fiili ile mücrimiyetlerine, Eşref ile Mustafanın dahi

devletin Teşkilât-ı Esasiyyesini tağyir ve tebdil ve sû-i kast cürümlerinin ef'ali ile müteşebbis-i gayr-ı tam olmak üzere mücrimiyetlerine, Sökeli Mecit, Düzceli Mecit ve Hakkı'nın 146 ncı ve 156 ncı maddenin son fıkraları ile 620 ncı madde delâleti ile ve giyaplarında mücrimiyetlerine karar verilen Mustafa ve Eşref'in 61 inci madde mucibince tayin-i cezalarına karar verilmiştir.

Bunun üzerine Reis maznunlara :

- Bir diyeceğiniz var mı? dedi.

Hakkı ayağa kalkarak homurdandı :

- Ağzımdan ne çıkarsa doğrudur. Eşref, Hacı Sami'ye iltihak ettikten sonra ben Hükûmete haber verecektim.

Düzceli Mecit, asker bir adam olduğunu, esir olarak Yunanistan'a gittiğini, böyle şeylere aklı ermediğini söyledi.

Sökeli Mecit de bu işlerle alâkası olmadığını söyleyerek merhamet talep etti.

Ba'de Reis Bey, Mekki'nin maznunlar arasından çıkarılmasını emretti ve kararın cihet-i cezaîyyesi okundu

HÜKM-İ İDAM!

Sökeli Mecit, Düzceli Mecit, Düzceli Hakkı'nın filleri 156 ncı maddenin birinci fıkrasına muvafık olduğundan hepsinin idamlarına, Eşref ile Mustafa'nın müebbed ağır hapse ve hidemat-ı âmmeden memnûriyetlerine, mahcûriyetlerine karar verildi.

İdam kararı kıraat edilirken samîin, maznunların ne hale düştüklerini görmek için birbirlerini itiyorlardı. Fakat maznunlar o kadar soğukkanlı idiler ki, evvelâ hiç gayr-ı tabii bir hal arz etmediler. Nihayet bu karar ağır bir kurşun gibi yavaş yavaş idam mahkûmlarının kalblerine akınca evvelâ Sökeli Mecit sapsarı oldu. Düzceli Mecit hafif bir ra'se geçirdi. Hakkı metindi. İhtiyar olmasına rağmen elleri ile post bıyıklarını tuttu ve topallayarak yerinden kalktı. Maznunların içinde en çok müteessir olan Sökeli Mecit idi. Bu esnada muhterem Reis Sabri Beyin teselli bahş cümleleri işitildi!

- Bu karar, Eskişehir'e Mahkeme-i temyize gidecektir. Şimdiden meyûs olmaya mahal yoktur.

SÛ-İ KASTÇİLER DÜN İDAM EDİLDİLER. TEVKİFHANEDEN MEYDAN-I SİYASETE KADAR... TEVKİFHANEDE EVVELKİ GECE ÜÇTEN İTİBAREN HAZIRLIKLARA BAŞLANMIŞ VE HÜKÜM SAAT BEŞTE İNFAZ EDİLMİŞTİR (1)

Mel'un sù-ı kastçiler dün sabah erkenden Eminönü Meydanında idam edildiler.

Tevkifhanede daha akşamdan üç mahkûmun idamı hazırlıklarına başlanmış ve gece yarısı tevkifhanenin Adliye binası cihetine de jandarma ve Polis memurini ikame edilmiştir.

İdam hükmünün infazında hazır bulunacak Hey'et de sabaha karşı saat (3)'de tevkifhane Müdüriyeti odasına gelmişlerdir.

Müdüriyet odasında Tevkifhane Müdürü Ziya, Müdde-i Umumi Muavini Mithat ve Müessesat-ı Cezâiyye Sertabîbî İbrahim Zatî Beylerle Jandarma ve Polis Amirleri ve Gazeteciler toplanmışlar idi.

SÛ-İ KASTÇİLER NE YAPTIYORDU?

Gece saat (12)'den sonra hissettiği elem ve ezâ ile mahkûmlardan Abaza Hakkı hücrelerinde dalgın bir halde düşünmeye başlamış ve gardiyanlara âdeta yalvararak kendisinin yaşayıp yaşayamayacağını sormuştur. Düzceli Mecit odasında mütemadiyen sigara içmiş, kendi kendine mırıldanarak odayı dolaşmış ve arasıra duâya benzeyen bazı cümleler fışıldamıştır.

Sökeli Mecit ise telâş ve heyecan içinde, uyku arasında kalarak şaşkın şaşkın söylenmeye başlamıştır.

Tevkifhane Müdüriyetinde toplanan Hey'et tamam olduktan sonra mahkûmlara telkinât-ı diniyyede bulunacak olan hoca efendi davet edilmiş ve saat (4)'de jandarmalara da ilk olarak Sökeli Mecit'in getirilmesi bildirilmiştir.

MAHKÜMLAR NASIL GETİRİLDİ.

Bunun üzerine Tevkifhane gardiyanları ile jandarmalar Sökeli Mecit'in bulunduğu hücrenin kapısını vurmuşlar ve merkumu uyandırmışlardır.

Nihayet kollarına giren jandarmaların arasında dermansız ve kesik adımlarla merdivenleri çıkan şakî, Tevkifhane Müdüriyeti odasında kendisini bekleyen hoca efendinin karşısına getirilmiş ve mahkûma burada dinî telkinât yapılmıştır.

Hoca efendi. Sökeli Mecit'e,

– Mübcecel Cumhuriyetimizin Aziz varlığına sù-ı kast hazırlamak cürmü ile idama mahkûm edildin. Son dakikaya kadar metanetini muhafaza et ve Muhammed Resulullah kelimesini söyle!

Demıştır. Şerir bunun üzerine mübhem nazarlarla köşelere doğru bakarak demıştır ki :

– Biz ne yaptık! Biz rençber adamlarız. Devlet işlerine aklımız ermez. Bizim başımıza bu felâketi getiren Hacı Sami'ye lânet olsun...

(1) Cumhuriyet Gazetesi : 19 Ocak 1928-1329

BASINDAKİ YANKILARI

Mahkûm, telkinât-ı dîniyyeden sonra Tevkîfhânenin alt katına indirilmiş ve burada arkasındaki elbiseler çıkarılarak beyaz ıdam gömleği giydirilmiştir.

Sökeli Mecit'ten sonra Büyük Mecit de hücrelerinden alınarak ellerine kelepçeler vurulmuş ve Müdüriyet odasına getirilmiştir.

Hoca efendi, büyük Mecit'e de dîni telkinatta bulunduktan sonra bir diyeceği ve vasiyeti olup olmadığını sormuştur.

Mahkûmların arasında, Düzceli Mecit tamamen soğukkanlılığı muhafaza etmiş ve sehpaya götürüleceği hakkında kendisine bildirilen kararı sâkin bir halde karşılamıştır.

Büyük Mecit Tevkîfhâne Müdüriyetinde bulunan Hey'ete durgun nazariyalarla bakındıktan sonra demiştir ki :

- Biz ne yaptığımızı bilmiyorduk. Siyasî işlere de aklımız ermez. Bizi iffal ettiler. Allah hakkımızı onlardan arasın. Ne yapalım kaderimiz böyle imiş, böyle olsun.

Bu şerh kendisine ıdam gömleği giydirilirken mütemadiyen sigara içmiş ve çok tabîî ve sâkin bir halde yanındakilere ve Muharririmize dönerek :

- Biz fakir ve rençber adamlarıyız. Böyle işlere aklımız ermez idi. Allah sebep olanları kahretsin; cebimde beş kuruş param var. Onu alınız da sigarası olmayan bir fakire veriniz. Söke'deki evimi satınlar, ruhuma mevlid okutsunlar. Çocuklarımı da mektebe versinler. Biz cahil idik. Onlar da cahil olmasın.

Demiştir.

Bundan sonra ayağı yaralı ve topal olduğu cihetle güçlükle yürüyebilen Abaza Hakkı da bulunduğu hücreden alınmış ve bir gardiyanın sırtında olarak kendisine telkinatta bulunacak olan Hoca efendi ile alt katta bekleyen Hey'etin karşısına getirilmiştir. Abaza Hakkı duracak halde olmadılarından bir iskemleye oturulmuş ve muazzez Cumhuriyetimize sülh kâğıdı hazırladığı için ıdam edileceğini söyleyen Hoca efendiye şaşkın, fakat kındar ve hafif nazariyalarla bakarak demiştir ki :

- Ahh! Ben ne yaptım, beni niçin asıyorlar. Küçük Mecit, sehpaya götürülmeğe üzere tevkîfhâne kapısından çıkarılırken etrafına :

- Bizi bu hale getiren kahrolsun. Ne yapalım. Biz gidiyoruz. Müslüman kardeşlerim yaşasın! Allaha ısmarladık. Diye bağırmıştır.

Bunun üzerine şerhler jandarmaların taht-ı muhafazasında olarak tevkîfhâneneden çıkarılmış ve Müessesat-ı Cezâiyye otomobilleri ile Köprübaşında kendilerini bekleyen sehbaların önüne nakledilmişlerdir.

EMİNÖNÜ'NDE

Eminönü'nde tramvay tevakkuf mahalltinin yanındaki saat, üçe yaklaştığı vakit gecenin bu vaktinde her vakit bomboş ve تنها olan bu meydan bir insan kitlesi ile çevrilmiş bulunuyordu.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Saat 12'den itibaren Sultan Ahmet Meydanı yavaş yavaş toplanan meraklılarla çevrilmeye başlanmış, fakat saat ikiden sonra hükm-ü idamın Eminönü'nde icrâ edileceği ağızdan ağıza şuyû bulması üzerine halk Eminönü'ne akın etmeye başlamıştı. Zabita kuvvetleri saat üçten sonra burada tertibat almaya başladılar.

Saat dörde doğru yukarıdan gelen bir araba darağaçlarını getirdi. Beş dakika sonra bunların konulacakları mahaller tesbit edilerek ameliyata geçildi. Sehbalarından birisi Rüşûmat Müdüriyetine giden Reşadiye caddesinin köşesi başına, ikincisi Gramatapolu biraderlerin dükkânı önüne, üçüncüsü de tevakkuf mahalinde ve zenit saatının arka cephesinde kuruldu. Bu suretle mahkûmlar yekdiğerini göremeyeceklerdi. Dört buçuktan sonra jandarma kuvvetleri ile beraber hükmün infazına nezaret edecek Adliye Erkânı da geldiler. Artık her şey hazırlanmıştı.

KÜÇÜK MECİT GETİRİLİYOR...

Bu sırada Umur-u Cezâiyye Müdüriyetinin otomobilinin sesi duyuldu. Otomobil mahkûmlardan birini hâmlen geliyordu. Meydanın tam ortasında durdu. İçinde beyaz gömleklili mahkûmu indirdiler. Mahkûmun elleri arkasına bağlı idi. Bu, Küçük Mecit'ti.

İlk gelen mahkûm, Reşadiye caddesinin başına kurulan sehba idam edilecekti. Mahkûm bitkin bir halde süngülü jandarmaların refakatinde sehba doğru ilerlemeye başladı. Hükmü icrâ edecek Çingeneler her bir şeyi izhar etmişlerdi. Burada idam kararnamesi okundu ve sonra kendisine müfâdı anlatıldı. Ve bir söyleyeceği olup olmadığı soruldu. Küçük Mecit :

- Benim bu halime Hacı Sami ve amcam Hakkı sebep oldu. Ben Hükûmetin siyasetine, işine karışmadım. Bu vatana hizmet ettim. Düşmanla çırpıştım, sonra esir oldum. Allah orada canımı almadı, ecelim memlekette idi.

Allah memleketime ve din kardeşlerime ve Cumhuriyete zeval vermesin, Allahaismarladık, dedi. Masanın üstüne çıkardılar. Çingenelerden birisi tıpi boğazına geçirdi. Diğer de ipin ucunu direğe bağladı. Ayağının altındaki masa alındıktan sonra mahkûm, sallandı, titredi ve bir dakika sonra her şey bitti : Hükûm infaz edilmiş, Mecit salb olunmuştu.

BÜYÜK MECİT İDAM EDİLİYOR.

On dakika sonra aynı otomobil bir mahkûm daha getirdi. Bu da Büyük Mecit idi. Zenit saatının arka cephesindeki sehba idam edilecekti. Aynı merasım burada da tekrar edildi. Buna da bir şey söyleyip söylemeyeceği soruldu. Büyük Mecit de :

- Biz askerlik yaparken esir düştük. Buraya gelemedik. Abaza Hakkı ile Hacı Sami bizi kandırdı. Hakkımızı rûz-u mahşerde bu adamlardan alacağız. Biz bu işlerden anlayacak adam değiliz.

Dedi. İki dakika sonra Büyük Mecit de ölü olarak sehba sallanıyordu.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

ABAZA HAKKI SALB EDİLİYOR

Otomobil, üçüncü defa olarak beşi çeyrek geçe, Abaza Hakkı'yı getirdi. Bu da Gramatopolu biraderlerin dükkhanı önündeki sehbanın altına getirildi. Aynı merasım tekrar edildi. Abaza Hakkı :

- Ey dîn kardeşlerim hakkınızı helâl ediniz. Benim millet ile alacağım vereceğim yoktu. Hep Ethem Beyin teşviki idi, öldüğüm için gam çekmem. Beni kardeşlerim üzerine saldıran Ethem'den intikam alamadım. Beni asıyorsunuz. Zararı yok. Rûz-u mahşerde Mahkeme-i Kübra'da bu işler hall-ü fasıl olunur.

Dedi ve kelime-i şehadet getirerek sehbayı çıktı. Bir buçuk dakika sonra Abaza Hakkı da tekmiî enfâs etmiş ve habâsetini hayatıyla ödemiştir.

Hükümlerin infazından sonra halk kitlesi maslupların yanlarına daha ziyade yaklaşıyor, memlekete hiyanet edenlerin bu fecî akubetini daha yakından görmek istiyordu.

- Masluplar saat sekiz buçuğa kadar sehbadâ teşhir edilmiş ve bundan sonra kaldırılarak Edirnekapı mezarlığına defnedilmişlerdir.

Basındaki yankıların sonu :

4. - YARGI İLE İLGİLİ KARARLAR

İDAM CEZALARI VE ONAY BİÇİMİ

Üçüncü Dönemde 28 kişi Menemen Olayı dolayısı ile olmak üzere 96 hükümlünün ölüm cezası Meclisçe onaylanmıştır (1). Ölüm cezasını gerektiren bu suçların çoğunluğu cinsel dürtülerin etkisinde işlenmiştir.

İdam cezası hukukta her zaman tartışılmıştır. Ayrıca bağımsız yargı organlarının verdiği ölüm cezalarının parlamento gelmesine yer olup olmadığı ve bu cezanın Meclisçe onay biçimi parlamento tarihinde tartışma konusu edilmiştir.

İnsan hayatının ulviliğini, yaşama hakkının vazgeçilmezliğini kabul eden Anayasamız, yargıda kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesini bir kez de Millî İradenin -TBMM'nin- onayından geçmesi koşuluna bağlamıştır.

Parlamento, iradesini ya kanun yaparak veya karar alarak iki yolla, iki şekilde belirler.

Ölüm cezalarının onaylanması üzerine geniş tartışma ve görüşme sonucu parlamento tasarrufunun karar biçiminde düzenleneceği sonucuna varılmıştır (2).

Bu suretle önemli bir parlamento geleneği oluşmuş ve 1924 Anayasasının yürürlük süresince uygulanmıştır.

Bu geleneği oluşturan kararın alınmasında yapılan görüşmeler özetlenerek aşağıya alınmıştır.

Trabzon Milletvekili Hasan Bey (SAKA), Anayasanın 26 ncı maddesinde sayılan Meclisin hak ve yetkilerinin tamamı "... bir madde Kanuniye şeklinde yapılmalıdır..." biçimindeki beyanlarıyla Meclis yetkilerinin tamamı yasa düzenlenerek kullanılmalıdır, düşüncesini ileri sürdü.

Kocaeli Milletvekili ve Adliye Komisyonu Sözcüsü Selahattin Bey (YARGI), Meclisin, idamları onaylama ve özel af çıkarma yetkilerini karar biçiminde düzenlemek, Anayasanın 26 ncı maddesi gereğidir düşüncesini savundu.

(1) Dönemin Genel Fihristi, TBMM Matbaası 1990, S. 36-47

(2) Tutanak Dergisi Devre III, C. I, Sa. 41-43, 47-49

Bu iki görüş üzerine :

Adliye Vekili İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey (BOZKURT), konuya açıklık getiren ve sonuçlandıran konuşmasını yaptı (3).

"Muhterem efendilerim; Mahkeme Temyizin de tasdikine ıktiran ederek kesbi katiyet etmiş idam hükümlerinin berayı infazı Heyeti Celilelerinin tasvibine arzı dolayısıyla Trabzon Mebusu Hasan Beyefendinin beyanatına Meclisi Âlının za- bıt ceridelerinde vakıf oldum ve fikirlerini kavrayabıldım ise, hulasası şudur :

1. - Büyük Millet Meclisi, Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun (26) ncı madde- sindeki hukukunu maddet kanuniye halinde istimal eder. Binaenaleyh idam hü- kümlerinin infazı salâhiyetini de bu suretle istimal etmelidir. Yani alehtlak bir ka- rarla değil.

2. - Büyük Millet Meclisi Nizamnamei Dahilisinin (54) üçüncü maddesi de bu suretle hareketi amırdır.

Meseleyi bir kaç cihetten tetkik edebiliriz. Büyük Millet Meclisi, Teşkilatı Esa- siye Kanununun 26 ncı maddesinde mevzubahis hukukunun bir kısmını maddet kanuniye halinde istimal eder. Bu, zaruridir. Mesela : Muahedatin tasdiki gibi. Fakat cümlesini bu suretle, bu şekilde istimal etmez. Çünkü bütün Salâhiyetle- rini, haklarını, bu suretle istimal etmek mecburiyetinde değildir ve bir zarureti kanuniye de yoktur. Mesela : Harp ilanı, Büyük Millet Meclisinin cümlet huku- kundandır. Malûmu âlileridir ki, harp, maddet kanuniye ve maddet mahsusa ile ilan olunmaz.

Daha yakından bir misal arz edeyim. Kanunların tefsirini Büyük Millet Mec- lisi maddet kanuniye ile yapmaz. Mevcut maddet kanuniye encümeni aidince tet- kik edilir. Meclisi Âliye arz olunur. Meclis de kabul eder. Bu da 26 ncı maddede mevzubahis hukuk cümlesindendir ki : Büyük Millet Meclisi bunu kanunla de- ğil, tasviple, kararla istimal ediyor. Daha bazı misaller zıkrı Millet Meclisi kararla tasvip eder. Binaenaleyh idam cezaları da bu suretle tasvip edilir. Muhterem efendilerim, idam cezaları Heyeti Celilenizce meçhul değildir ki, Büyük Millet Meclisi tarafından yapılmış kanuna tevfiқан verilir. Böyle bir kanuna müsteni- den hüküm verildikten sonra Hasan Beyefendinin söyledikleri gibi onun yeniden bir kanunla infazına gidilmesi bendenize biraz ıhtası müşkül bir hadise hukukiye olur. Bundan başka yine Heyeti Celilenizce malûmdur ki, Türkiye Cumhu- riyeti mahkemeleri hükümlerini millet namına verirler. Millet Meclisi ise, milletin mümessili aslısıdır. Demek oluyor ki, hükümler dolayısıyla milletle beraber bir küll olan Heyeti Celileniz namına verilmektedir. Binaenaleyh bundan sonra yapa- cak bir cihet kalıyor. Millet namına, namınıza verilmiş bir hükmün infazı için (muvafıktır) demek ciheti kalıyor. Adliye Vekâletiniz de işte bu (muvafıktır) kara- rını istihsal içindir ki, idam hükümlerini senelerden beri kararınıza arz etmekte- dir. Ve bu suretle bu hükümleri infaz etmektedir ve bu teamül de Meclisi Âlının hiç şüphe yok akla, mantığa tevafuk eden bir hareketidir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Efendiler; kanunların sakit olduğu yerlerde teamüller, kanunlar kadar kuvvetlidir. Hatta zaman olur ki, bu teamül kanunlara, tefsirlere bile mesnet olurlar. Malûmdur ki, saltanat devrinde idam hükümleri berayî infaz sultanların tasdikine arz edilirdi. Şahsi saltanatın imha ve ifnasından sonra bu hak daha bir çok mağsup haklar gibi millete ve onun mümessili âlisi olan Büyük Millet Meclisine intikal etti. Demek istiyorum ki, idam cezalarının tasdik hakkı tarihine de bakacak olursak böyle bir usule tesadüf etmeyiz. Yani bu salâhiyetin ayrı bir maddei kanunîye ile istimali lazım geldiğine dair bir usule tesadüf etmeyiz. Bundan başka yine tasdik buyurursunuz ki; idam cezaları kesbi katiyet ettikten sonra bir an evvel infazı veya her hangi bir neticeye raptı hem vatanın menfaati muktezasıdır, hem de mahkûm olanlar için insani bir vazifedir. Bu gibi kararların lüzumsuz ayrıca bir kanunla infazına gitmek ne dereceye kadar doğru olabilir? Bunu takdiri-nize tevdi ediyorum. Bundan hem maslahat müteessir olur, hem de idam hük-münü almış olan adam uzun zaman hapishane köşelerinde beklemekle mustarip kalır.

Hatırmıza müsaadenizle bir noktayı daha tevdi etmek isterim. Memleketin müşkül anlarında Heyeti Celilenizce malûmdur ki, Büyük Millet Meclisi idam salâhiyetini hatta tasdik hakkı ile beraber İstiklâl Mahkemelerine tevdi etmiştir. Tasdik hakkını bile istimal etmemiştir. Bu hakkını bir mahkeme aliyeye tevdi etmek salâhiyetinde olan Millet Meclisi kendisine bir hüküm arz edildği zaman buna muvafakatını tasdik zımnında niçin ayrıca bir maddei kanunîye ıstarına lüzum hissetsin? Görülüyor ki, muhterem efendilerim; Millet Meclisi idam hükümlerini tasvip salâhiyetini haizdir. Fakat bu salâhiyetin suret ve şekli istimali bir kanunla tespit edilmiş değildir. Millet Meclisi bu usul ve şekli teamülü ile tespit etmiştir. Muahedatı bir maddei kanunîye halinde tasdik eder. Tefsirleri, idam hükümlerinin tasdikini doğrudan doğruya bir karara raptederek tasdik eder. Binaenaleyh mesele şekil ve usul itibariyle bir Teşkilatı Esasiye meselesi değildir. Teşkilatı Esasiye meselesi olan; bu hakkın Millet Meclisine ait olmasıdır, fakat bunun sureti icrası kararla mı, kanunla mı olmalıdır; bu Teşkilatı Esasiyemizde mezkûr değildir. Meclisi Âli muahedatı kanunla yapmaktadır. İdam ve tefsir muamelatını da kararla yapmaktadır. Muahedatın tasdikini kanunla yapıyor diye idam hükümlerinin infazını da kanunla yapsın tarzında mantıklı bir kıyasa giderssek o halde muhterem Hasan Befendiye denilebilir ki, teamülen idam hükümlerini kararla yaptığı gibi muahedeleri de kararla yapsın; aynı mantık kendilerine karşı istimal olunabilir. Bendenize geliyor ki, ne o suret ne de bu suret kâfi değildir. Millet Meclisi vaziyeti teamülü ile tespit ve tayin etmiştir.

Müsaadenizle bir noktaya daha ilişmek isterim; Muhterem Hasan Beyefendinin, Millet Meclisi nizamnamei dahilisininin 54 üncü maddesi etrafındaki mütalaaat ve içtihatına da maalesef iştirak edemeyeceğim. Çünkü bu 54 üncü maddede mevzubahis olan, affı hususi ile tahfifi mücazat meselesidir. Muhterem efendiler; hukuki esasiye mesealinde kıyas tariki ile mânâ vermek, ceza kanunlarında kıyas tariki ile hüküm vermek kadar tehliktir. Behemahal sarahat lazımdır.

Kıyas tariki ile bazan tevsi hakka gidilebileceği gibi bazan da tahdidi hakka kadar gidilebilir. Bir kere Teşkilatı Esasiyemiz yoktur. Nizamnamei dahilimizde

YARGI İLE İLGİLİ KARARLAR

ise; yalnız affı hususiden bahsediliyor. Affı hususi ise idam cezası demek değildir. Bendeniz nizamnamei dahilimizde affı hususiye taallük eder aksamını çok makul ve mantıki bulurum. Zira bu takdirde kanuna, usule ve nizamatı mevzuasına tevfikân verilmiş bir kararı Meclisi Âli her hangi bir sebebe binaen yahut icabatı hususiye binaen değiştirmeye karar vermiş demektir. Olabilir ki, o şahsın malûliyetinden dolayı karar vermiştir. Binaenaleyh mevcut bir kanunun çemberinden, pençesinden bir vatandaşın yakasını kurtarabilmesi için behemahal hususi bir kanun lazımdır.

Bunun içindir ki, affı hususilerde hususi bir kanun zaruri olabilir. Aksı takdirde hakkında bir kanun olmayınca o adamın sellemehhüssellem sokaklarda dolaşması tecviz edilemez. Mamefih bu bir kararla da olabilir. Fakat mademki nizamnamei dahilî bu şekli kabul etmiştir, bu yolda devam zaruridir. Ancak idam hükümlerinin infazında bir sarahat yoktur. Mevcut sarahat Büyük Meclisin şimdiye kadar istimal ettiği teamüldür.

Netice şudur : Gerek Teşkilatı Esasiyemiz, gerek nizamnamei dahilimiz noktai nazarından idam hükümlerinin infazı için Hasan Beyefendinin tekliflerine itiba zaruri değildir. Bilakis teklifleri Meclisi Âlinin bu baptaki teamülünü de mütenakızdır. Bu, yeni ve müstakıl bir noktai nazardır. Bunu şüphesiz Meclisi Âli arzu buyurursa usulü dairesinde ayrıca tetkik edebilir, lehinde ve aleyhinde bir çok sözler de söylenebilir."

REİS - Meclisi Âlinin şimdiye kadar teamülü idam hükümlerinin tasdiki hakkındaki Adliye Encümeni mazbatalarını doğrudan doğruya kabul veya reddetmektir. Vekil Beyefendinin hulasai mütalaası da idam hükümleri hakkındaki mazbataların karar halinde tasdiki talebinden ibarettir. Meclisi Âlinin şimdiye kadar olan teamülüne de muvafıktır.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) - Esasata da muvafıktır.

REİS - Ne olmalıdır? Meselesini de başka bir zamanda usul meselesi olarak hallederiz. Mazbatayı reynize arz ediyorum. Kabul edenler el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Mazbata kabul edilmiştir.

Bu görüşmeler sonunda gündem konusu idam hükmünün onayı 376 sayılı Karar olarak (4) düzenlendi ve böylece sorun çözümlenmiş oldu.

III. - DÖNEM BÜTÇELERİ

4 yasama yılını kapsayan III. dönem, 4 Malî Yılı (4 bütçeyi) içerir.

Her malî yılın ayrı kanunu vardır. Bu kanunlarla kabul edilen gider ve gelir cetvelleri ayrı ayrı verilmiştir.

Bu cetvellerde, katma bütçeler ile yıl içinde yapılan değişiklikler görülmektedir.

Bütçelerin hazırlanmasına egemen olan temel düşünceye ve devletin sahip olduğu malî kaynaklara ışık tutan bütçenin hükümetçe hazırlanan genel gerekçesi, parlamentonun bütçeye bakış açısını yansıtan Bütçe Komisyonu raporu ya da Maliye Bakanı ile Komisyon Başkanının -Sözcüsü- bütçeyi sunuş konuşmaları, tarihi değere sahiptir.

Bütçelerin büyüklüğü devletin gücünü, dağılımı sosyal yapıyı, denkliliği, malî sağlamlığı, ekonomik yapıyı belirler.

Bütçe rakamları ekonomik kriterler ve para kıymetine göre değerlendirilir.

Her yasama yılı bütçe kanunları, gider-gelir tabloları ve bu bütçe kanunlarının düzenlenmesine esas alınan temel düşünceleri açıklayan metinler aşağıya alınmıştır.

a) 1927 YILI BÜTÇESİ

(19 Nisan 1927'de 1011 sayılı Kanunla kabul edilen 1927 Bütçesi) (1).

(1) Resmi Gazete : 26.5.1927-595 Kavanin Dergisi : C. 6, S. 137-150

DÖNEM BÜTÇELERİ
A – CETVELİ (GİDERLER)

Esami devair	Mikdarı muhasasat Lıra
Büyük Millet Meclisi	1 962 808
Riyaseti Cumhur	313 034
Divanı Muhasebat	444 335
Başvekâlet	140 950
İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi	54 670
Şûrayı Devlet	234 424
Diyanet İşleri Reisliği	1 796 240
Maliye Vekâleti	27 381 811
Düyunu Umumiye	9 874 709
Rûsumat Müdüriyeti Umumiyesi	5 010 344
Tapu ve Kadastro Müdüriyeti Umumiyesi	1 366 426
Dahiliye Vekâleti	5 872 774
Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi	5 471 568
Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Umumiyesi	3 953 633
Umum Jandarma Kumandanlığı	9 197 792
İskân Müdüriyeti Umumiyesi	2 575 859
Hariciye Vekâleti	3 214 096
Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi	494 068
Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâleti	3 203 400
Adliye Vekâleti	5 195 756
Maarif Vekâleti	6 158 930
Nafia Vekâleti	25 723 043
Ticaret Vekâleti	1 005 611
Limanlar İdaresi	424 123
Ziraat Vekâleti	3 727 268
Müdafaat Milliye Vekâleti	58 096 743
İmalâtı Harbiye Müdüriyeti Umumiyesi	5 190 457
Harita Müdüriyeti Umumiyesi	745 067
Bahrîye Vekâleti	5 624 180
YEKÛNU UMUMÎ	194 454 619

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

B - CETVELİ (GELİRLER)

F.	Navi varidat	Lira
	Birinci kısım - Bilâ vasıta alınan vergiler	
1	Musakkafat ve arazi vergileri	15 100 000
2	Kazanç vergileri	10 500 000
3	Bedeli nakdi	4 000 000
4	Maktu vergi	1 250 000
5	Sayım vergisi	12 541 000
6	Veraset ve intikal vergisi	100 000
7	Hususî ormanlar hasılatı	120 000
8	Meadin rûsumu	750 000
9	Nakliyat vergisi	600 000
10	Traktör rûsumu	30 000
11	Elektrik ve havagaza rûsumu	300 000
	Birinci kısmın yekûnu	45 291 000
	İkinci kısım - Bilvasıta alınan vergiler	
12	Gümrük rûsumu	34 400 000
13	İstihlâk vergileri	34 185 000
14	Rûsumu bahriye	700 000
15	Rûsumu sıhhiye hayvanıye	150 000
16	Saydi berri ve bahri	550 000
	İkinci kısmın yekûnu	69 985 000
	Üçüncü kısım - İnhisarlar	
17	Tütün ve saire	17 500 000
18	Tuz	9 000 000
19	Şeker ve şekerli mevad	4 500 000
20	Petrol ve benzîn	4 500 000
21	Kibrit	1 800 000
22	İspirto ve meşrubatı küuliye	6 800 000
23	Fişek, mevadı infilâkiye ve teferruatı	837 525
24	Posta, telgraf ve telefon ve telsiz telgraf ve telefon	7 086 075
25	Meskûkât	3 000
	Üçüncü kısmın yekûnu	52 026 600
	Dördüncü kısım - Damga, harçlar, kaydiyeler	
26	Damga	4 500 000
27	Harçlar	2 856 500
28	Kaydiyeler	1 950 000
	Dördüncü kısmın yekûnu	9 306 500

DÖNEM BÜTÇELERİ

F.	Navi varidat	Lira
	Beşinci kısım - Devlete aid müessesat, emlak ve emval hasılatı	
29	Mekâtibi umumiye hasılatı	500 000
30	Mekâtib ve müessesatı ziraiye hasılatı	50 000
31	Müessesatı baytariye hasılatı	100
32	Müessesatı sinaiye hasılatı	0
33	Müessesatı sıhhiye hasılatı	50 000
34	Sıhhiye vekâleti "	100 000
35	Hükûmet klinini "	0
36	Resmî matbaalar "	40 000
37	Meadin "	75 000
38	Demiryollarından Hazine hissesi	3 700 000
39	Emlak hasılatı	1 310 000
40	Satılacak emval bedeli	800 000
41	Devlete aid esham ve tahvilâtın faiz, temettü ve amortismanları	600 000
42	Devlet ormanları hasılatı	2 100 000
43	Konya ovası irva ve iska hasılatı fazlası	0
	Beşinci kısmın yekûnu	9 325 100
	Altıncı kısım - Müteferrik varidat	
44	Hazine muamelâtından mütehassıl varidat	85 000
45	Hasılatı mütenevvia	5 740 000
46	Tekaüd tevkifatı	2 500 000
	Altıncı kısmın yekûnu	8 325 000
	Yedinci kısım - İstirdadat	
47	Soma - Bandırma demiryollarından	71 354
48	Tavizattan	250 000
	Yedinci kısmın yekûnu	321 354
	YEKÖNU UMUMÎ	194 580 554

1927 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu Layihası ve Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası. (1)

Efendim; 1927 senesi Muvazenei Umumiye Kanununun müzakeresine başlıyoruz. Söz Maliye Vekilindir.

(1) Tutanak D. C. 31, Sa. 9-16 Ta. 9.4.1927

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

MALİYE VEKİLİ MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Çankırı) – Muhterem Efendiler, 1927 Muvazenei Umumiye Kanunu, Encümeniniz tarafından tetkik edildikten sonra bugün müzakere edilmek üzere huzuru âlinize takdim edilmiştir. 1927 Muvazenesi geçen sene Heyeti Celilenizin kabul ettiği prensipler dairesinde tespit olunmuştur. Tamamen Heyeti Celilenin kabul ettiği direktifler dairesinde tespit ve o suretle takdim edilmiştir. Gerek kadro ve gerek yekûn itibarıyla varidat ve masarîfatta hemen hemen fark yok gibidir. Pek az fark vardır. Geçen sene verdiğiniz bütçe bütün manasıyla hakiki ve mütevazın bir bütçe idi. Bu sene Hükümetin takdim ettiği bütçe de aynı samiyeti, aynı hakikatı ihtiva etmektedir.

Biliyorsunuz ki masarîf ve varidatta tevazün olmadıkça muamelâtı umumiye devlet gibi Milletın muamelâtı da türlü türlü krizler geçirir. Böyle zamanlar geçirmiştir. Onun için geçen sene tespit buyurduğunuz direktife Hükümet bütün kuvvetiyle itina ederek bütçeyi tanzim eylemiştir. Geçen seneki bütçeler, 190 milyon masarîf ve 190 milyon varidat olmak üzere tespit edilmiş ve o suretle Heyeti İcraiye verilmişti. Bu sene takdim ettiğimiz bütçede - ilk matbu bütçede görüldüğü üzere masarîfatımız 188 milyon 807 bin 330 lira, varidatımız da 188 milyon 811 bin 379 liradan ibarettir.

Muahharen Encümende yaptığımız tahkikat neticesinde varidatımızın bir kısmında fazla olacağı kaviyyen ümit edildiğinden Hükümetçe birtakım masarîf daha teklîf edilmiş ve Hükümetin teklîf ettiği bütçe yekûnu 194 milyon 474 bin 400 liraya balîğ olmuştur. Muahharen Encümeninizle müstereken yapılan tetkik neticesinde Varidat da 194 milyon 580 bin 554 lira olarak tespit edilmiştir. Kadrolar tetkik edilecek olursa görülecektir ki Hükümetin bu sene takdim ettiği bütçede memurın adedi geçen sene Heyeti Celilenin tasvîp ettiği maddede mevcut olan % 3'ten çok aşağı olarak tespit ve o suretle takdim olunmuştur. Maaşatta; Müdürlerin, Müdürî Umumîlerin, Müsteşarların maaşatında; hiç bir fark tefrik edilmemiştir. Yalnız adetten vuku bulan tenkîsat dolayısıyla umuru hükümet daha iyi ifa edilmek için küçük memurların, kâtiplerin maaşına biraz zam teklîf edilmiştir. Buna rağmen bütçenin heyeti umumiyesi geçen sene verdiğiniz erkamn dñunundadır.

Yalnız fırkanın ve Hükümetin esas prensibi olan şimendifer inşaatı için takdim ettiğimiz bütçede gösterilen rakam geçen senenin hemen hemen % 80'i derecesinde tezyit edilmiştir. (Bravo sesleri). Bütçeleri birer birer tetkik edecek olursak görülür ki Başvekâlet bütçesinin geçen seneye nazaran 76 bin lira kadar, Tapu ve Kadastroda yedi bin lira, Dahiliyede 1 433 934 lira, Postada 112 568, Emniyeti Umumiyyede 88 bin lira, İskânda 1 094 000 lira, Hariciyede 111 000 lira, Diyanet işleri Bütçesinde 197 000 lira, Nafiada 11 443 000 lira, Limanlarda 152 000 lira, Bahriyede 522 000 lira fazlalık vardır. Takdim ettiğimiz bütçede Memurın Kanununun 37 nci maddesinin istihdaf ettiği masarîf de ithal edilmiş olmakla beraber yekûn aynı yekûndur. Bu yekûn dahilinde bu saydığım bütçelerde gördüğümüz fark ilâve edildiği gibi en büyük fark olarak 11,5 milyon lira da Nafia bütçesine konmuştur. Öteki bütçelerden mümkün olan tasarrufu yapmakta Hükümet müttefikân çalışmış ve muvaffak olmuştur.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Yani pek mühim olmayan ihtiyacatı atıye bırakarak ve umuru Hükümeti tamamiyle ifa edebilecek surette Nafiaya ve şimdi arz ettiğim bütçelere birtakım zamaim yapılmıştır.

Mamafih Nafia bütçesinden başka diğer bütçelerdeki zamaim hakiki zamaim değildir. Hemen hemen o bütçeler de kabul buyurduğu miktardan daha aşağı olmak üzere tanzim edilmiştir.

Başvekâlet bütçesinde görülen fazlalık mütehassıs külliyyat mübayaası bedeli ve düsturların tabi masrafı olmak üzere 48 000 lira gibi bir para konuldu. Düsturlarımız tabi edilmemiştir. Onları tabi ettirmek lazım gelir. Geçen seneki bütçede yoktu. Mütehassıs farkı vardır. İstatistik Müdüriyeti Umumiyesine getirilen mütehassıs parası vardır ve şimdiye kadar hususî bir elde bulunan külliyyatın mübayaası için bir para konulmuştur. Pahalılık zammı olmak üzere de (19 000) lira konmuştur.

Mefruşat ve geçen sene olmayan otomobil masarifi olmak üzere de (9 000) lira ki (76 000) lira ediyor. Vuku bulan zam bundan fazla değildir. Yoksa esas olarak geçen sene verdiğimiz bütçeye hiçbir para zammedilmemiştir. Tapu ve Kadastroda 7 000 lira fazlalık görülüyor. Halbuki Memurin Kanununun tatbiki için yapılan masarifi 49 000 liradır. Onu da noksan olarak tespit ettik. Dahiliyede 1 433 lira görülüyor. Halbuki geçen sene bütçesinde olmayan dahiliye masarifinden tahriri nüfus masarifi olmak üzere bu seneki bütçeye (1 274 000) lira, intihabı mebusan için (100 000) lira, pahalılık zammı için 170 300 lira ki mecmuu 1 544 300 lira ediyor ki geçen seneki bütçeden noksandır.

Postada 112 200 liralık fazlalık görülüyor. Yalnız telsiz telefon ve telgraf şebekelerinin işletilmesi için bu sene teklif edilen memurin ve müstahdemin kadroları ve masarifi 131 700 lira tutuyor ki, geçen seneki bütçede yoktur. Binaenaleyh bu bütçede geçen seneden daha noksan olarak tanzim edilmiştir. Emniyeti umumiye bütçesinde 88 000 liralık bir fazlalık görülüyor. Malumuâlnız geçen sene polislere vukubulan zamaim Eylül'den itibaren başlıyordu. Bu sene Haziran'dan itibaren başlamakla beraber pahalılık zammı da 113 000 lirayı buluyor. Bunu temin için başka suretle tenkihat yapılmıştır. Bu bütçede geçen seneki bütçeden daha aşağı olarak takdim edilmiştir. İskânda olan fark ise doğrudan doğruya bu sene gelecek muhacirlerin iskânı, işe ve sevkıyatı için teklif ettiğimiz masariften ibarettir. Bunlar tamamiyle yeni hizmetlerdir. Binaenaleyh geçen seneki bütçede dahil olmayan bir fazlalıktır. Onun için burada hakiki bir fark görülüyor. Hariciye bütçesinde (111 000) liralık bir fazlalık görülüyor. Washington'da yeni bir sefaret ihdası ve temsil tahsisatı dolayısıyla yeni bir zam yapmaya mecbur olduk. Buna rağmen bütçe daha noksan olarak tespit edilmiştir. Diyanet bütçesinde görülen fark hademe-i hayratın tahsisatı fevkaladelerinden ibarettir ve o fark anlaşıldıktan sonra bütçeye konmuştur. Nafia bütçesindeki fark doğrudan doğruya şimendiferlerin inşaatı için bu sene teklif edilen farktan ibarettir. Zaten bütün bütçelerde yaptığımız tasarruflar ve bütün bütçelerde yaptığımız tenzilat bu bütçeyi, yine muvazeneyi ihlal etmeyerek yükseltmek ve şimendiferlerimizi biran evvel yapmak içindir. Limanlarda görülen fark geçen sene olmayan birtakım fenerlerin inşası vesaiti nakliyenin mübayaası ve şamandraların tamirinden iba-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

rettir ki, onlar da 157 000 lira ediyor. Bizim bu sefer yeni teklif ettiğimiz hizmetlerin mukabil (157 000) lirada gördüğümüz fark 152 bin liradır. Asıl bütçesi yine tenzilen takdim edilmiştir. Bahriye bütçesinde 522 000 liralık bir fark görülür. Hakikatta bahriye bütçesi de geçen seneden noksan olarak tespit edilmiştir. Malûmuâliniz geçen seneki Muvazenei Umumiye Kanununda tespit edilen bir madde mucibince Yavuz'un tamiri için iki senede verilmek üzere 3 milyon liralık bir tahsisata müsaade buyurulmuş idi. Bu bütçenin içerisinde 1927 senesi içinde verilecek 1 300 000 lira da dahildir. Binaenaleyh Bahriye bütçesi de diğer bütçeler gibi geçen senekinden daha az bir yekûnla huzuru âlinize takdim edilmiştir. Bu izahatımdan çıkaracağım netice şudur ki, takdim edilen bütçede her vekâletten - İskân masrafı için verdiğimiz bir milyon lira ki, (yeni bir masraftır) - azami tasarrufat yapılmıştır. Yalnız Nafia Vekâleti bütçesine 11,5 milyon liralık zam yapılmıştır.

Bir de Memurin Kanununun istihdaf ettiği maddenin kısmen tatbiki temin edilmiştir. Bütçelerimizin yekûnu anlaşıldıktan sonra mühim bütçelerimizin varidatımızla mukayeselerinden de bir parça bahsedeyim. Mûdafaai memleket için verdiğimiz masraf - ki, Mûdafaai Milliye, Bahriye, imalatı harbiye ve harita bütçeleridir - varidat yekûnumuzun % 36'sını teşkil etmektedir. Asayiş yani emniyeti umumiye ve jandarma için tespit edilen masraf varidatı umumiyenin % 6,6 dan ibarettir. İktisat için yani Nafia, Ticaret ve Ziraat, İskân bütçeleri için yekûn masarifi varidatımızın % 17,2'sinden ibarettir. Muhasebatı zatiye için verilen masarifi % 6,4'ten ibarettir. Bunların yekûnu % 66 ve onda iki eder. Bütün diğer umur için tahsis ettiğimiz para da % 33,8'den ibarettir. Cumhuriyetin teessüsünden beri en ziyade ehemmiyet verilen nokat doğrudan doğruya iktisattır ki içinde, Ziraat, Ticaret, Nafia ve İskân mevcuttur. Maarif, Sıhhiye, Adliyeden ibarettir. Diğer hususat ise az bir fark ile teklif edilmiştir.

Bunu iyi anlayabilmek için imparatorluğun en yüksek bütçesi ile bir mukayese yapmak faydadan hali kalmaz kanaatındayım. Bu ise imparatorluğun en yüksek bütçesi 1328 bütçesidir. 34 milyon altundan ibarettir. O zaman Nafia bütçesine verilen tahsisat umum bütçenin % 3,6'sından ibarettir. Bizim takdim ettiğimiz bütçenin nispeti % 13'tür. İmparatorluğun bütün hududu ile beraber 1328'de Nafiaya tahsis ettiği tahsisatın 4 misline karıptır. Ziraat ve Ticaret için yine aynı bütçede % 0,90'dan ibarettir. Bizim takdim ettiğimiz % 2,5 dir. Sıhhiyenin namı zaten yoktu ve bir müdüriyet tarafından idare ediliyordu. Sıhhiye için öyle bir tahsisat yoktu. Sıhhiyeye ehemmiyet verilmiyordu. Bizim takdim ettiğimiz bütçede varidatı umumiyeimizin % 1,7'si teklif edilmiştir.

Cumhuriyet idaresinin en ziyade ehemmiyet verdiği mesailden birisi de maarif olduğunu arz etmiştim, imparatorluk devrinde havzamız daha çok vâsi iken ve mekâtibi iptidaiye masrafı yine umumi bütçeden tesviye edilirken en yüksek bütçe olan 1328 bütçesinde maarife verilen para % 2,17'den ibaretti. Bizim mekâtibi iptidaiye ve leylî mektepler masarifi hariç olduğu halde bugünkü bütçe ile Maarife verdiğimiz tahsisat % 3,2'dir. İdarei hususiyelerin vermekte olduğu 5 milyon lira ve leylî mektepler için tahsis kılınan bir milyon küsur lira da tabii ondan

DÖNEM BÜTÇELERİ

hariçtir. Bunlar da ilave edilecek olursa Maarif için tahsis edilen para % 6'dan ibarettir.

İmparatorluğun 1328 bütçesinde Adliye için varidatı umumiyenin % 2,2'si tahsis edilmişti. Memleketimiz küçüldüğü halde bizim takdim ettiğimiz bütçede % 2,6'dır. Bilhassa müsmir olan vekâletlere tahsis edilen masraf her halde eski zamanlarda tahsis edilen masraflarla mukayese edilecek olursa, bizim tahsis ettiğimiz miktarların eskisinden çok fazla olduğu istatistiklerle tamamen taayyün eden bir hakikattir. Geçen sene varidatı tahmin ederken yeni bir takım kavanin kabul olunmuştu ve yeni bir tecrübe devresi geçmediği için varidat da Muvazenei Maliye mazbatasında muharrer olduğu üzere tahminatta ihtiyat ederek tespit edilmiş ve bütçe o suretle tanzim edilmiştir. Bütçe orada tetkik edilirken elimizde fasıl üzerine tespit edilmiş yedi aylık varidatımız vardı. Onları nazarı itibara aldık. Ve o suretle Muvazenei Maliye Encümeninin bilhassa yeni kanunların istilzam ettiği varidatı tespit edilmiştir ki, Hükümet tarafından takdim edilen bütçede gösterilen varidattan biraz farklıdır. Yeni kanunlardan kazanç kanunu, istihlâk kanunu maktu kanunu tatbikat esnasında bazı mertebe noksanlıklar gösterdiler. Bunları tashih için Heyeti Celilenize Hükümet tarafından icabeden le-vayih takdim edilmiştir. Maktu vergi kanunu Heyeti Celilece kabul buyurulduğu şekle konulmuştur.

Kazanç kanununun encümeniniz tarafından tetkikatı ifa edilmiştir. Encümendedir. Keza istihlâk kanunu da son encümendedir. Bunlar devret içtimaiye nihayet bulmadan evvel tetkik ve inâç edilirse her halde halk için mucibi sühulet olacağı gibi Hükümet için de temini varidatta menfaattan hali kalmayacaktır kanaatındayım.

Varidatımız 4 seneden beri bir çok kalemlerde mütemadiyen tezayüt etmektedir. Bunun hakiki bir miyarı olarak takdim edilmiş olan 1339 senesi hesabı katısindeki aynı fasıl varidatı ile bu senenin 7 ayında tahsil ettiğimiz varidatı mukayese edersek varidatımızın mütemadiyen tezayüt etmekte olduğu anlaşılır.

Ufak bir mukayese arz edeyim :

1339 hesabı katısında - ki hakiki varidattır, Hazinesinin kasasına giren bir santim dahi hesap edilmiştir - musakkafat ve arazi vergisinden 5 milyon 147 bin 606 lira tahsilat yapılmışken 1926'nın yedi ayında 7 826 625 lira tahsil edilmiştir. Kazanç vergisinden 1339'un bütün senesinde 3 355 011 lira tahsil edilmiş iken bu senenin yedi ayında 6 milyon 978 bin 341 lira tahsil edilmiştir. Bedeli nakdiden (1339'da muafiyeti askeriye vergisi vardır.) 380 901 lira tahsil edilmiş iken bu senenin yedi ayında 2 585 338 lira tahsil edilmiştir. Sayımdan yalnız ağnamdan 1339'da 3 657 484 lira tahsil edilmiş iken 1926'nın 7 ayında 8 437 000 lira alınmıştır.

Hususi ormanlar 1339'da 109 840 lira idi. 1926'nın yedi ayında 67 818 liradır ki, aynı miktarı tutacaktır. Maadin 1339'da 256 613 lira iken bu senenin yedi ayında 446 301 liradan ibarettir. Gümrük 1339'da 25 059 380 lira iken 1926'nın 7 ayında 20 021 463 liradır. Gümrükte tahsil edilen istihlâkat 1339'da kibritle de dahil olduğu halde 14 045 380 lira iken 1926'da kibritle hariç olduğu hal-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

de 10 060 182 liradır. Rûsumu bahriye 1339'da 248 807 liradan ibaret iken bu senenin 7 ayında 407 494 liradır. Rûsumu sıhhiye hayvanıye 1339'da 87 433 liradan ibaret iken 1926'nın 7 ayında 84 631 liradan ibarettir. Saydî berri ve bahri 1339'da 209 933 lira iken 1926'nın yedi ayında 341 849 liradır. Tütün 1339'da 3,5 milyon liraya tekarrüp etmişken, ki, hesabı katısı takdim edilen hesabı katide yoktur. 1926'nın yedi ayında 10 milyon 100 bin beş yüz elli altı liradır. Tuz 1339'da 3 976 533 liradan ibaret iken 1926'nın yedi ayında 6 187 000 liradır. Posta ve telgraf 1339'da 2 935 518 liradan ibaret iken 1926'nın yedi ayında 2 803 052 liradan ibarettir. Damga 1339'da 2 743 159 liradan ibaret iken 1926'nın yedi ayında 2 773 277 liradan ibarettir. Harçlar 1339'da 864 986 liradan ibaret iken 1926'nın yedi ayında 1 086 892 liradan ibarettir. Kaydiyeler 1339'da 719 084 liradan ibaret iken 1926'nın yedi ayında 1 279 803 liradan ibarettir. Mekâtip ve müessesatı ziraiye ve snaiye 1339'da 286 245 lira iken 1926'nın yedi ayında 318 460 liradır. Emiâk hâsılatı 1339'da 2 655 371 lira iken 1926'nın yedi ayında 3 084 778 liradır. Devlet ormanları 1339'da 1 227 813 lira iken 1926'nın yedi ayında 1 099 458 liradır. Mûteferrika 1339'da 2 917 965 lira iken 1926'nın yedi ayında 2 108 642 liradır. Müessesatı sıhhiye 1339'da 47 058 lira iken 1926'nın yedi ayında 35 600 liradır.

Bütün fasıllarda görülüyor ki, son hesabı katiye ve son sulh senesine nazaran fevkalade bir terakkî varidat vardır. Bunları varidatta husule gelen farkı göstermek için birer birer tespit ederek arz ediyorum. Esasen tahsilatta da bu fark görülmektedir. 1339'da 111 271 945 lira alınmış iken 1340'da aşarla beraber 136 500 000 ve 1341'de aşarsız 151 304 288 ve 1926'da 9 ay zarfında 146 milyon kırk üç bin yedi yüz on yedi lira alınmıştır.

Takip ettiğimiz gayelerden biri de düyunumuza çok sadık kalmaktan ibarettir. Billhassa istikrazî dahilînin tamamen zamanında icabeden provizyonları hazırlayarak faizlerini tediye etmekteyiz. Kabul buyurulan kanun mucibince tamamen tediye ediyoruz. Dahilî diğer müteferrik borçlarımızı da muntazaman tediye etmekteyiz. Geçen sene üç aylık bütçenin tesiri ile bu seneye kalmış borçlardan vacibü tediye olan aksamı tamamıyla tediye edilmiştir. Hükümet kendisine tevdi ettiğiniz bütçeden azami tasarrufatı yaparak geçen seneden devredilen borçlardan 34 164 221 lira tediye etmiştir. Bu suretle tediye intizamı yeniden yerine gelmiş ve itibarı devlet tezayüt etmiştir. Mûtevazın bütçe elimizde bulundukça Hükümetin tediye intizamından inhiraf etmesi imkânı yoktur. Heyet-i Celile daima mûtevazın bütçe tanzim buyurursa Hükümet de vereceğiniz direktifler dairesinde çalışmaya bütün kuvvetiyle gayret edecektir.

Düyunu hariciye meselesi henüz halledilmemiştir. Son defa konuşulduktan sonra 15 Nisanda konferans halinde müzakerede bulunmak üzere murahhasalarımızı tayin ettik ve gönderdik. Alınacak neticeden sonra Heyet-i Celilenize arzı malumat edilecek ve icabeden karar alınacaktır.

Kendi kanaatimize göre icabeden fedakârlığı yapmışsınız. Pekâlâ biliyorsunuz ki işgal esnasında bizim en mamur yerlerimiz tahrip edilmiştir. Eğer onlar tahrip edilmeseydi bugün almış olduğumuz varidattan % 5, 10 fazla alacaktık.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Yüzbinlerce ev tahrip edilmiştir. Onların musakkafat vergisinden mahrumuz. Onların bir kısmını imal için sarfedilen mesai başka sahada sarfedilmiş olsa idi, Hükümet de ayrıca bir varidat alacaktı. Onlar böyle bizim gözümüzün önünde baki kaldıkça yapacağımız fedakârlık son söylediğimiz sözlerden ibarettir. Üç sene zarfında kambiyoumuzda; bilhassa paramızda büyük değilse de az bir tadilat vardır. Her senenin son günlerindeki kambiyouu arz edeceğim :

28 Şubat 1341'de istikrazı dahili (46) kuruşta idi. Borsa haricinde altın (872), İngiliz lirası (965)'te idi. 28 Şubat 1926'da istikrazı dahili (71,5)'ta idi. Borsa haricinde altın (822), İngiliz lirası (932) de idi. 28 Şubat 1927'deki son sene - istikrazı dahili (84,5), altın (836), İngiliz (957) de... Altın ile İngiliz lirası arasındaki fark mütenasip değildir. 1341 Şubatında altın (872) iken İngiliz lirası (965) dokuz yüz altmış beştir. Bu sene Şubatında altın (836) sekiz yüz otuz altı iken İngiliz lirası (957) dokuz yüz elli yedidir. İki altın arasında ki fark, yani İngiliz lirası ile liramız arasındaki fark bir durmamıştır. Bundan, bazan borsa haricinde spekülasyon yapıldığı anlaşılmaktadır. Borsa nizamnamesinde borsada spekülasyon yapılması için icabeden kuyut ve mevad konulmuştur. Tashih edilmiş ve tatbiki için borsa komiserliğine gönderilmiştir. Borsa dahilinde de spekülasyon yapılmasına imkân verilmeyecektir. Fakat şansımızın, tamamıyla paramızın daha çok yükselmesini temin etmek için varacağımız gaye, vesaiti inzibatiye, tedabiri idariye değildir. Doğrudan doğruya ilk düşüneceğimiz mesele muvazenei ticariyedir. Muvazenei ticariye de günden güne lehimize tahavvül etmektedir. Onu da birazdan arz edeceğim.

İkinci Büyük Millet Meclisi 1339'da içtima ettikten sonra devam eden 4 sene zarfında bütçelerin esnayı müzakeresinde azayı kıram bir çok matalibatta bulundular. Bilhassa maliyeye taalluk eden matalibat şu suretle hulâsa edilebilir :

Ağnam, Âşar, Tahriri Arazi, Usulü Muhasebei Umumiye Kanunu, Kazanç Kanunu, kadaastro muamelâtı, muhassasatı zatiyede küçük maaşların tasfiyesi, hesabı katinin zamanında takdimi, mühim nahiyelerde tapu ve vergi memurları bulundurulması, askeri fabrikaların yalnız askeri malzeme ile meşgul olarak diğerlerinin kendilerinden ayrılması, emlâkı milliyenin Hükümetin elinden çıkması, memurların adedinin tenkisi, Memurın ve Teşkilat Kanunu, kanunî aidat, reddiyat, masarifi muhakeme, mütekait maaşatının havaleye ihtiyaç göstermeden tediyesi, kırtasiyenin tevhidî, şeker ve mensucat fabrikaları, banknotların tebdili, masarifi tahsilîye nispetinin tenkisi... Bunlar maliyeye taalluk eden matalibattan ibarettir. Bunların kısmı azamı yapılmış ve ayrı ayrı kavanın ile Heyeti Celilece tasvip edilerek Hükümete tevdi edilmiştir. Mali meselede ilk yapılan ıslahat doğrudan doğruya Sayın Kanununda yapılan ufak tadilattan ibarettir. Orada yaptığımız ufak tadilat sayım adedi üzerinde pek büyük tesirler yapmıştır. Malumû âliniz Mücadele-i Milliye devam ettiği müddetçe sayımdan her koyundan, (45) kuruşa kadar resim alınmaya başlanmıştı. Onu tenzil ettik. 1340 iptidasında kabul ettiğiniz kanunla zamanı tediyeye, zamanı teklifi halkın en ziyade para vermesi imkânı olan zamanlara hasrettik ve Marttan Hazirana, Temmuz naklettik. Bunun verdiği netice çok büyüktür. Zahiren ufak bir tadildir. Fakat adet itibariyle gördüğümüz fark varidat bütçesinde Hükümetçe hazırlanmış ve raptedilmiş olan is-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

tatistikte görüleceği veçhile büyüktür. Yalnız varidat itibarıyla değil, adet itibarıyla de tezayüt etmiştir. Bunu mukayese için en salim bir sene olmak üzere Meşrutiyetten evvel 1323'te çevremizde bulunan vilayetlerdeki ağnamın adedini buldum. Orada bugünkü vilayetlerimizde ağnam adedi (24 183 684) olarak gösterilmiştir. Bizim 1339'da saydığımız ağnam adedi (17 015 972). 1340'ta (19 460 824), 1341'de (21 495 000)'dir. 1926'da (23 728 000)'dir. (323) üç yüz yirmi üçe varmak için daha beşyüzbin kadar bir fark vardır. On yedi milyondan yirmi üçe çıktı. 1339'a nazaran adet itibarıyla 6,5 milyon tezayüt etmiştir. Yalnız bu, tada-da dahil olan aksamdır. Yani ufaklar dahil değildir.

Binaenaleyh ağnam memleketimiz için en büyük servetlerden biridir. (24) milyon hayvan (24) milyon altın eder. Küçükleri de ithal ederseniz yalnız ağnamdan memleketimizdeki servet, 30 - 35 milyon altındır. Geçen sene kabul buyurduğunuz kanunla büyük hayvanlar da tatad edilmiştir. Onun da verdiği netice şayanı memnuniyettir. Manda, öküz ve ineklerin üç yaşından yukarı olanların adedi beş milyon beş yüz yetmiş iki binden ibarettir. Bu itibarla gerek büyük ve gerek küçük hayvan itibarıyla memleketimiz zengin sayılacak memleketlerden biridir. Âşar için vuku bulan mücadelât malumu âlinizdir. Nihayet geçen sene Mahsulâtı Arziye Vergisini de ilga buyurdunuz ve âşar namını da tarihe bıraktınız. Bizim Cumhuriyet devrinin zürraa yaptığı en büyük yardım; âşarın ilgasıyla yapılan yardımdır. Bütçe ile yaptığımız yardımdan başka bilvasıta âşar dolayısıyla yaptığımız muavenet resmi muavenetin 10 mislidir. Geçen sene ile bu sene arasında âşarın tesiriyle hâsıl olan farkın en büyük misali haricden vuku bulan ithalâtımızdır. Geçen sene 77 400 000 kilo buğday ithal edilmiş iken bu sene ancak (10 024 900) kilo ithal edilmiştir. Tesiri şudur : Köylü istediği zamanda ekiyor, istediği zaman biçiyor, havasını bulduğu zaman da savuruyor. İsteddiği zaman da pazara götürüyor. Piyasayı müsait bulduğu zamanda gece gündüz demeyip pazara buğdayını götürüyor. Havasını bulduğu zamanda da harmanını yapıp buğdayını savuruyor. Âşar bu suretle yalnız mali cihete tesir etmekle beraber içtimaen de çok büyük tesir yapmıştır.

Âşar dolayısıyla ötede beride belirmiş olan birtakım kuvvetler ortadan kaldırılmıştır. Birçok yerlerde büyük evler, kâşaneler gördünüz, bunların sahiplerinin ne işle meşgul olduğunu sorduğunuz zaman iltizam derlerdi. Âşar mültezimi derlerdi. Artık köylüler üzerinden bu yük kalkmıştır. Mültezimlere yapılan hizmet de yine büyüktür. Âşara binaen tembel, tembel yalnız üç ay çalışarak yaşamaya alışmış olan insanlar âşarın ilgasıyla doğrudan doğruya kendilerine iş bulmaya mecbur olmuşlardır. Bu suretle onlar da faal birer uzuv olmuşlardır ve memlekete nafi olacaklardır. İkinci Büyük Millet Meclisinin en büyük mali eserlerinden birisi de budur.

Azayı Kırmanın matalibatından birisi de tahriri arazi idi. İki seneden beri imkân verilen tahsisat nispetinde çalışıyor, bugün 78 komisyon 25 vilayette çalışmaktadır. Senei atiyede de verilen tahsisat ile aynı işi yapacağız. Eğer daha âti senelerde memur yetiştirirsek daha çok çalıştırmak imkânı vardır. Her halde nispeti teklifiyesi tezyit edilmiyerek büyük bir tezayüt gösterecek olan vergilerimizin en birincisi Arazi Vergisidir. Yine % 06 almak şartıyla alacağınız varidat bugün

DÖNEM BÜTÇELERİ

aldığınızın 2 - 2,5 misli olacaktır. Usulü Muhasebe Umumiye Kanununun bir an evvel intacı talep edilmiştir. Lâyiha hazırlanıp Heyeti Celileye takdim edilmiştir. Müsterek encümenler tarafından tetkik edilmektedir. İnşallah bu sene çıkar. Muamelâtı maliyenin en büyük nazımıdır. Kazanç Kanunu hakkındaki tadilât encümenlerdedir. Ümit ederim ki bir haftaya kadar Heyeti Celileye takdim edilir. Kanunu Medenin kadastroya taalluk eden maddeleri mucibince kadastro muamelâtını da tanzim etmek mecburiyetindeyiz. Bunun için İsviçre'ye bilhassa staj yapmak ve defterlere de ne suretle kaydedilmesini öğrenmek için memurlarımızdan bir kısmını gönderdik. Ümit ederim ki gelecek seneye kadar bu memurlar orada fiilen tatbikat görürler ve geldiklerinde Kanunu Medenimizin kadastro hakkındaki bütün mevaddını icra ederler. Muhassasatı zatiyenin küçük maaşlarının sermayeye kalbi talep olmuştu. Bunun için de bir kanun yapılmıştı. Yüz kuruşa kadar olanların on seneliği verilecek ve onlar ortadan kalkacaktı. Malumu âliniz muhassasatı zatiyeden maaş alanların ekseriyetini (100) kuruşa kadar maaş alanlar tespit etmektedir. Geçen sene zarfında (13 475) kişinin maaşının on seneliği verilmiştir ki (1 857 308) lira ediyor. Bu suretle bunların alâkaları kesilmiştir. Yeniden maaş tahsis edildiği zaman itfa edilenlerin adedi de (5 181)'dir. Onlara da (972 222) lira verildi. Her ikisinin yekûnu (19 656)'dan ibarettir. Verilen para da (2 829 530) liradır. 1 Haziran 1926'dan itibaren dahi buna muntazaman devam etmekteyiz. İstanbul, Ankara, İzmir ve diğer büyük şehirleri bitirmek üzereyiz. Diğer kısımda da yavaş yavaş her ay bir miktarı verilmek üzere ve küçükten başlayarak tesviyeye devam edilmektedir. Hesabı katlıların zamanında Meclise takdimi hakkında vuku bulan matalibat tamamen Meclisi Âlinin mucibi memnuniyeti olacak surette icra edilmiştir. 337, 338, 339 hesabı katlıları takdim edilmiştir. 340'ın hesabı katısı de bu devre zarfında takdim edilecektir. Mühim nahiyelerde tapu, vergi ve nüfus memurlarının bulunması hakkındaki talepler de (50) nahiyeye kadar temin edilmiştir. Her sene bir miktar daha tezyit ediliyor.

Askeri Fabrikaların evvelki sene kabul buyurulan Kanun mucibince doğrudan doğruya harbe müteallik malzemeyi imal edenlerden maadasını Sanayi Bankası uhdesine almıştır. Yani bunlar mezkûr kanun mucibince Sanayi Bankasına verilmiştir. Diğerleri ciheti askeriyede kalmıştır.

Emlâki milliyeye gelince, kabul buyurulan Emlâk Bankası Kanunu mucibince Emlâk Bankasına verilmiştir. Bu suretle İstanbul'da, İzmir'de ve daha mühim yerlerdeki emlâki milliyeye, Emlâk Bankasına devrolunuyor. Memurların adedi dahi bu seneki kadroda görüleceği veçhile geçen seneden azdır. Onlar üzerinde Hükümetiniz ne imkân varsa adetlerini tenkis ederek kendi işlerini görmeye başlamıştır.

Kabul buyurduğunuz Ağnam Kanunundaki ufak tadilât dolayısıyla bu kanunun çok büyük faydaları görülmüştür. Yalnız çok zaman ağnam tahsilâtından muhtarların parası zamanında verilmiyor. Reddiyattan da havale ve tahsisat yoktur, verilmiyor, deniliyordu.

Yeni bağlanan mütekaidin, eytam ve eramil maaşının verilmediğinden şikâyet ediliyordu. Masarifi muhakeme vermediği için davalara bakılmıyor diye mükerreren matalibatta bulunulmuştur. Bu sene bu 4 maddeyi de takdim ettiğimiz

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Muhasebel Umumiye Kanununa koyduk. Belki kanun yetişemez diye aynı zamanda Muvazenei Umumiye Kanununa koyarak takdim ettik. Takip ettiğimiz prensibe bir dereceye kadar muhalif görülmektedir.

Çünkü Muvazenei Umumiye Kanununa başka mevad koymak prensibimizden değildir. Fakat bu 4 madde halkın nefine taalluk ettiği için belki Usulü Muhasebel Umumiye Kanunu yetişmez diye Muvazenei Umumiye Kanununa koyduk. Hiç olmazsa halk bir sene daha bu işlerden dolayı zahmet çekmesin, haki katen bazı zamanlarda pek acı vaziyetler görülmüyordu, yeni maaş tahsis ettiğimiz bir müteakıt veya eytam ve eramilden biri bütçede tahsisat olmadığı için o sene maaşını alamıyor. Hükmü kanun, doğrudan doğruya maaş tahsis edildiği günden itibaren alınması merkezindedir. Tahsisat olmadığı için alınması imkânı da yoktur. Bunu tamamen izale etmek bizim için pek doğru bir muamele olur. Onun için yalnız bu 4 madde hakkında Muvazene Kanunundan istifade etmek istedik. Usulü Muhasebel Umumiye Kanunu biran evvel çıkarsa bu maddelerin bittabi Muvazenei Umumiye Kanununda kalmasına lüzum yok. Geçen sene kırtasiyenin tevhidı için gösterilen arzu üzerine kırtasiye de tevhit edilmiştir.

Bir elden mubayaa edilmektedir. Şeker ve mensucat fabrikalarına gerek Hükümet, gerek bankalar vasıtasıyla elden gelen muavenet yapılmaktadır. Malûmu âliniz memleketimizin iki şeker fabrikası tesis edilmiştir. Bu sene ilk mahsulünü velevki az olsa vermişlerdir. Gelecek sene azamî randımanını alırlar. Ümit ederim ki hariçten gelecek şekerin bir kısmı hiç olmazsa beşte biri memleketimizde istihsal edilmiş olur. Geçen sene heyeti icraiyye verdiğimiz kanun mucibince banknotların da tebdilî muamelesi yapılacaktır. Banknotlar tabî edilmektedir. Önümüzdeki sene Haziran veya Temmuzda mevkîl tedavüle çıkarılabilecektir. Nispetî tahsilîye gittikçe tenakus etmektedir. Eğer önümüzdeki bütçelerde Maliye Vekâletinin ve ona merbut devairin masarifini tetkik buyurursanız (16) milyon liradır. Vakua Maliye Vekâletinin bütçesi (27) milyon olarak görülmüyor. Fakat bunun içinde (12) milyon liralık masraf, muhassasatı zatiyyeye aittir. Maliyeye taallûk etmeyen ve diğer devaire ait olan ve Hükümet işi olan tahsisatı mesture ve masarifatı gayri melhuze, Darülfünuna, şuraya buraya muavenet gibi masraflar çıktıktan sonra doğrudan doğruya Maliye Vekâletinin masarifi (10) milyon liradır. Rüsumat (5), Tapuda (1) milyon liradır.

Maliye Vekâletinin vazifesi yalnız tahsilat yapmaktan ibaret değildir. Mamefih tahsilâtla meşgul olmayan devairin masrafı bile hatta tapu masrafı da dahil olsa bile bu, 16 milyon lira varidatı umumiyemizin % 9'undan aşırıdır. Binaenaleyh tahsilât masrafı gittikçe azalmaktadır.

Bu maruzatımdan sonra Heyeti Celileye yapacağım maruzat, malî ve iktisadî noktai nazardan memleketin muamelâtı umumiyesi ne merkezdedir? Bunun hakkında biraz malumat vereceğim : Muhterem arkadaşlar; bu hususta elde ettiğimiz istatistikler ve elimizdeki erkân muamelâtı umumiyemizin günden güne gayet iyi bir şekilde ilerlemekte olduğunu göstermektedir. Bunun için en büyük mikyas rüsumat istatistikleri ve memleketimizdeki bankalardır. Bunlara nazaran kendi zamanımızla mukayese yapacağım. Bir de İmparatorluk zamanına ait normal bir sene ile mukayese yapacağım. 1329'da İmparatorluk zamanında Suriye

DÖNEM BÜTÇELERİ

ve Irak ve Yemen bizde iken muamelâtı umumiyemiz 21 436 000 ithalât, 40 809 000 ihracat olmak üzere (62 milyon 245 bin) liradan ibarettir. Muamelâtı umumiyeye nazaran ithalâtımız % 34,43, ihracatımız % 65,56, ilk sulh senesinde bile Hükümeti Cumhuriye bu nispeti lehine tahvil etmiştir. Yani ithalât biraz tenakus etti, ihracat miktarı tezayüt etti. 1339'da ihracatımız, 84 651 000 lira, ithalâtımız 144 788 bin, umumi muamele 229 439 000 liradır. Burada ithalâtın nispeti % 63,1'dir, ihracatın % 36,89'dur. Bu suretle ihracat % 34,43'ten % 36,89'a tereffü etmiştir. 1340'ta bu netice daha ziyade lehimize olmuştur.

1339'da 84 milyon liradan ibaret olan ihracatımız 1340'ta (158 767 000) liraya, ithalât da (193 621 000) liraya balığ olmuştur. Muamelei umumiyeye (352 388 000) liradır, % 45; onda biri ihracat 54,9'u ithalât, ilk aldığımız sene 36, ikinci sene 45'tir. İmparatorluğun 1329 senesine nazaran ihracatta % 11 fark vardır. Nispet mütemadiyen lehimizdedir. 1341'de pekâlâ biliyorsunuz ki sene iptidaları normal bir halde addedilemezdi. Şarkta bizi işgal eden bir isyan meselesi vardı, böyle olduğu halde ihracatımız 1340'tan para itibarıyla, miktar itibarıyla daha fazladır. 1341'deki ihracatımız 1340'taki 158 milyona mukabil 193 milyondur. İthalâtımız 242 milyon liradır.

Umumi muamele 435 milyon liradır. Nispet % 44,4 ihracat % 55,6 ithalâtdır. Bir sene evvelki ihracattan pek az miktarda farklıdır. 1339'da muamelei umumiyeye ticariyemiz 239 milyondan ibaret iken 1341'de 435 milyondur. Muamelâtı umumiyemizde 200 milyon liraya yakın bir fark görürüz. Bu, en bedbin olan insanları memleket için ve âti için en nikbin yapmağa müsait bir vesikadır. Bundan daha belîğ bir vesika olamaz. (Alkışlar). (Bravo sesleri).

1926'nın beş aylığı da daha lehimizde olarak görünüyör. Yani Kânunisanı, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs'ta umumî ihracatımız 84 milyon 121 bin liradır. İthalâtımız (93 388 000) liradır. Muamelei umumiyemiz (177 509 000) liradır. Burada nispeti ihracat % 38,47 ithalât % 52,62'dir. Şimendiferlerimizi yapıyoruz, raylarımızı dışardan getiriyoruz. Makinelerimizi dışardan getiriyoruz. Buna rağmen nispeti mütemadiyen lehimize doğru tahfif ve tahvil ediyoruz. Daha 1,2 sene sonra muvazene daha ziyade lehimize tahavvül ettiği zaman artık kambyo için başka bir şey düşünmeğe hiç mahal kalmaz. Memleketin iktisaden iyi bir yolda gittiğini ispat eden bunun gibi daha belîğ rakamlarımız vardır. (Bravo sesleri)

Mahumu âliniz efendiler, İş Bankası 2,5, üç sene evvel teşekkül etmiştir. Bir milyon lira sermayesi vardı ve ilk aldığı zaman ne miktar aldığını biliyorsunuz. Bilançosunu gördünüz. Sermayesi iki milyon lira ve tamamen tediye edilmiştir.

İtibarı millî İstanbul'u aldığımız zaman, istikrazı dahilî tahvilâtının düşkünlüğü hasebiyle sermaye hakikiyesi yarıdan aşağı idi. Bugün tamamen iki milyon lirayı bulmuş ve ayrıca temettü de vermiştir. Millî müessesemiz bu paraları tüccarlar ile yaptıkları muameleler ile tenmiye etmektedir. Bu iki Banka gösterilen son arzu üzerine tevhit edilecek olursa, bunların sermayeleri daha ziyade kuvvet kesbedecek ve tüccara daha büyük yardımlarda bulunabilecek Müsterek şubeleri bulunan yerlerde bir şube bırakılarak memleketimizin şube bulunmayan yerlerinde şube açılacaktır. Bu böyle olmakla beraber diğer hususî bankalarımızda da inkişaf ve sermaye toplanması tezayüt etmektedir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Biliyorsunuz ki; Akhisar'da beş yüz bin lira sermaye ile teşekkül eden bütün bankası sermayesini tamamen tahsil etmiştir. Akşehir Bankası sermayesini bir milyon liraya iblağ etmiştir. Konya'da ve daha bazı yerlerde ufak, tefek bankalar teessüs etmiştir, etmektedir. Bunların hepsi memleketin iyi yola girdiğine alâmettir. Yoksa kimse sermayesini toplayıp ta oraya koymaz. Diğer bir misalimiz de Ziraat Bankasıdır. Ziraat Bankasının, elimize aldığımız zamanda yani 1338'deki sermayesi 13 380 000 liradan ibaretti, 7 milyonunu Hükümetten alacaklı olduğu için doğrudan doğruya kabili eda parası ancak 5 milyon 450 bin lira idi. O sene zürraa verilen para bilançosunun neticesinde görüldüğü üzere 4 milyon 450 bin liradır. 1339'da sermayesi 15 milyon liraya çıkıyor ve doğrudan doğruya zürraa ikraz edebileceği para 8 Milyon beş yüz altı bin dokuz yüz yirmi liradır ki, bunun sekiz milyonunu ikraz etmiştir. 1340'da sermayesi 17 milyon 940 bin oluyor. Hükümetteki alacağı çıktıktan sonra ikraz edeceği para 10 milyon liradır. O sene 17 milyon zürraa ikrazdan 1341'de sermayesi 19 milyona çıkıyor da bakayadaki para ihraç edildiği halde ikraz edeceği para 14 milyon liradır. O sene zarfında zürraa yalnız muamelâtı ziraiye dolayısıyla vuku bulan ikrazat 19 milyon liradır. Sermayesinden maada mevduattan da zürra ikrazatta bulunmuştur.

1926 senesinin henüz bilançosunu görmedim. Fakat son alınan malûmata göre şimdi sermayesi 16 milyon kabili eda olmak üzere 21 milyon liradır. 5 milyon Hükümetten ve menafî hissesi bakayasından alınacaktır ve 1926 bilançosunda 27 milyon 747 bin dokuz yüz doksan sekiz lira zürra ikrazatta bulunmuştur. Bu ikrazatı ziraiye, kabili eda sermayesinden 4 milyon lira fazladır. Her halde bu erkam, Bankaların bu muamelâtı, tüccara yapılan muavenet, ziraata yapılan muavenet, memleketin malî ve iktisadî noktaî nazarından salâha doğru gittiğine en büyük ve en vazîh ve en katî bir delildir.

Kanunla kabul buyurduğunuz Emlâk Bankası bu hafta zarfında işe başlamak üzeredir. İstanbul'daki emlak kendisine devredilmiştir. İzmir'deki emlak de derdesti devirdir.

Sanayi ve Maadin Bankası : İlk teşekkülünde biraz sıkıntı çekmiştir. Fakat bugün kendisine yapılan muavenet ile, bu sene olmazsa bile o bir seneye kadar tamamen fabrikaları şirket halinde işletecek ve banka muamelesini yapacak bir hale gelecektir.

Bankaların bu yardımı sayesinde ve ahalide görülen temayül neticesinde muamelâtı umumîye malîye ve iktisadîye salâha doğru gidiyor. Halk bizden yalnız huzur ve asayiş istiyor. Kendi kendine bu muameleyi doğrudan doğruya yürütmektedir.

Muhterem arkadaşlar; hututu umumîye noktaî nazarından vuku bulacak maruzatım bundan ibarettir. Bizim düsturu hareketimiz şudur : Daima mütevaczin bir bütçe ile idare olunmak, varidatımızdan fazla masraf yapmamak, borçlarımızı ödemek, tediyatımızı tamamiyle ve muntazaman yapmak, her bütçeden ziyade müsmir bütçelere ehemmiyet vermek, şimendiferlerimizi biran evvel programımız dahilinde lâzım olan mahalle vardır. (Alkışlar)

DÖNEM BÜTÇELERİ

1927 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu lâ-yihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası (1).

REİS - 1927 senesi bütçesinin müzakeresine devam ediyoruz. Söz mazbata muharriri beyindir.

MUVAZENEİ MALİYE ENCÜMENİ MAZBATA MUHARRİRİ ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) - Maliye Vekili Beyefendi bütçenin hututu umumiyesi hakkında ve bütçe tanziminde takip edilen esaslar hakkındaki dün mufassalan beyanı malumat ettiler. Bunları tekrar etmeği zalt görüyorum. Ancak Heyet-i Celilenin tenviri için bazı noktaları muhtasaran arz edeceğim. 1927 bütçesinin masraf kısmını ihtiva eden ve füsul ve mevad içinde maaşata ait tahsisattan adedi memurunun tenkisi suretiyle icra edilen tasarruf bilhassa şayanı dikkattir. Takdim ettiğimiz lâ-yihaya merbut bir ve iki numaralı cetvellerde görüldüğü veçhile Müdafaa-i Milliye, Bahriye ve Umum Jandarma Kumandanlığı imalâtı Harbiye ve Harita Müdiri-yeti Umumiyesi hariç olmak üzere Muvazenei Umumiyyeden maaş alan memurun ve müstahdeminin 1927 senesinde adedi 58 501 olarak tespit olunmuştur. Bu adet 1926 senesinde (65 874) olarak mevcuttur. Bu hesaba nazaran 1927 bütçesinde memurun ve müstahdemin adedinden 7 373 noksan vardır. Bunlardan yapılan tasarrufun bir kısmı küçük maaşlı memurlara zam suretiyle, az maaşlı memurların terfihine sarfedilmiş, diğer kısmı ile de bütçede hakiki bir tasarruf elde edilmiştir. Aynı zamanda adedi memurunun tenakus etmesi eski bir derdimiz olan Muhassessatı zatiye bütçesine atide hüsnü tesir icra edecektir.

Masraf kısmında devairin muhtaç olduğu tahsisatın sene içinde bütün ihtiyaca kifayet etmesini ve sene nihayetinde tahsisatı munzamla almak lüzumuna netice vermemesini temin için 1341 - 1926 senelerindeki sarfiyatı mütehakkeke tetkik edilerek her fasıl ve maddeye sene içinde kifayet edebilecek tahsisat konulmuştur. Bu dakik hesabat neticesindedir ki hükümet makinesinin işlemesine muhtazı olan hakiki tahsisat verilmekle beraber, memleketin imar ve ihyası, şimendifer inşaatı, ziraatın terakki ve tezayüdü, vatanın esbabı müdafaasının ihzârı gibi başka memleketlerde fevkalâde bütçelerle yapılması mutad olan mühim teşebbüsâtın alelâde bütçe içerisinde tefrikine muvaffakiyet hasıl olmuştur. Cumhuriyetin teessüsünden evvel bilhassa İmparatorluğun bolluk senelerinde hariçten mühim miktarda istikraz yapıldığı ve bu borçlar bugün sırtımızda ağır bir yük teşkil ettiği halde umuru nafia için, memleketin imar ve ihyası için para tefrik edilmeyerek, elde edilen istikraz bedelleri masarifi âdiyeye sarfolunmuş idi. Halbuki bugün, milletin verdiği paradan hemen % 30'u müsmir ve hayırlı teşebbüsata tahsis olunmuştur. Bu muvaffakiyeti Cumhuriyete medyunuz. İsmet Paşa kabinesinin bütçeye ve tevazünü hakikiyeye pek büyük kıymet verdiğini, bütçenin tevazünü için encümenin sarfettiği mesaiyi her veçhile teshil ettiğini yad etmek lâzımei haksınasıdır. Filhakika bütçenin tertip ve tanziminde encümenimizin tasavvur ettiği her teşebbüste daima mazharı muavenet olmuştur. Varidatın tahminine gelince; şimdiye kadar geçmiş senelerin tahakkukatı esas ittihaz edilmek mutadır. 1927 senesinin varidat bütçesinde 1926 senesinin 7 aylık tahsi-

(1) Tutanak D. C. 31, S. 30-37, Ta. 10.4.1927

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

lâtını esas tuttuk. Yani içinde bulunduğumuz bütçe senesinin ilk yedi ayı zarfında her fasıl ve maddeden ne kadar tahsîlât vuku bulmuşsa, hazineye para girmişse, varidatın tahmininde bizim için esas olmuştur.

Varidat için de sene bîdayetinde senelik olarak tahakkuk eden varidatın tahakkuk ve tahsîl miktarlarını mukayese ederek tahminatımızı yaptık, 7 ay içinde her gün tahakkuk ve tahsîl edilen varidatın 7 aynaya beş aylık miktarın daha bilhesap vazederek hakiki erkama göre onları da tahmin eyledik. Bittabi varidatı devlette, dün Abdülhalik Beyefendinin söyledikleri veçhile, Cumhuriyetin teessüsünden beri gayet muntazam bir tezayüdü tabii vardır ki, biz bütçe tahminatında bunu nazarı dikkate almamışızdır. Şayet encümenin tahmin ettiği varidatın bir veya birkaçı üzerinde bir arıza sebebiyle bir noksan zuhur ederse diğer varidattan tabii olarak vuku bulacak olan tezayütle o noksanı telâfi etmek mümkündür. Şükranla yad edilecek bir cihet daha vardır ki; vuku bulan tahsîlât tahakkuk eden varidata nispetle pek sayıyı memnuniyet bir haldedir. Henüz içinde bulunduğumuz senenin hesabâtı tekemmül etmediği için 1341 senesinin hesabâtını arz etmek istiyorum.

1341 senesinin devrel mütemmimesi olan 3 ay ile beraber 15 aylık tahakkuk miktarı 191 milyon 116 970 lira olduğu halde tahsîlât miktarı 178 942 180 liraya ballı olmuştur. Bakayada kalan miktar % 6 dan noksandır. Eğer geçmiş senelerden vuku bulan beş milyon sekizyüz küsur bin lirayı nazarı dikkate alırsak geriye altı milyon lira kadar bir şey kalıyor. Demek varidattaki tahakkukatın ancak % 3'ü bakaya kalmış oluyor. Tahakkukata nispetle tahsîlâtın bu kadar mükemmol olması Maliye Vekâletinin tahsîlât şubelerinin fevkalâde dikkat ve ihtimam gösterdiklerini meydana koymaktadır. Bu hesaba göre Maliye Vekâleti tahakkuk eden varidatın hemen hepsine yakın bir miktarı tahsil etmektedir ki, cidden sayanı takdirdir.

Efendiler, gerek varidatın tahakkukunda gösterilen ihtiyat ve gerek masarîfin tayininde yapılan dakik hesapât neticesinde yapılan bu bütçenin tesiri ile Maliye Vekîli Beyefendinin söyledikleri gibi 1927 senesinde muamelâtı maliyenin ve Hazine tediyatının kemali intizamla cereyan edeceğine itminanbahıştır. Bütçenin maaş masraf ve varidatı hakkında bu maruzatı yaptıktan sonra bazı mesâlî de arz etmek istiyorum. Malûmu âlinizdir ki bütçe teşrinisani bîdayetinde encümene gelmiştir. Encümeniniz bütçenin tetkiki için hemen 5 aya yakın bir zaman sarfetmiştir ve her sene de aynı zamanı sarfettiği tabii malûmu âlileridir. Bunun sebebi, devairde müstahdem memurun ve müstahdeminin miktar ve vazifelerine dair henüz bir teşkilât kanununun ademi vücudüdür. Kadro tetkikatına sarfedilen beyhude zaman ortadan kaldırmak ve bu bisud meşagil yerine encümenin memleketin siyaseti maliyesiyle iktisadî memlekette arzu edilen terakkiyatın husulü için verilecek direktiflerle daha çok meşgul olması lüzumu katîsine Heyeti Celilelerinin ve hükümetin nazarı dikkatini celp ederiz. Bir gün evvel devairin teşkilât kanunlarının tanzim ve Heyeti Celilelerine arz edilmesi elzemdir.

Yine büyük bir derdimiz olan Muhassessatı zatiye meselesine temas etmek zaruretindeyiz. Muhassessatı zatiyeye verilen tahsisat 1927 bütçesinde 12 500 000 liraya çıkmıştır. Âli senelerde daha artacaktır. Bütçemiz üzerine büyük bir tesir

DÖNEM BÜTÇELERİ

yaptığı gibi ne müteakidini memnun ne de eytam ve eramılı terfih etmekten uzak olan şekli hazırı ıslah için Harbi Umumiden evvel bir mütehassıs getirilmiş tetkikat yaptırılmıştı. Mütehassısın raporu tetkik edilmeksizin Harbi Umumi ilan edilmekle bir neticeye vasil olunamadı. Bu sene bütçeye bir mütehassıs celbi için tahsisat vazedilmiştir. Maliye Vekâleti de bu fikri tasvip etmiştir. Ümit ediyoruz ki Maliye Vekâleti bu mütehassısı celb eder, bu meseleyi tetkik eder ve neticeyi Meclisi Âliye arz ederek bir çarei hal bulur.

Encümeniniz yine ehemmiyetli bir noktaya temayül etmek zaruretindedir. Mazbatamızda sarahaten arzettiğimiz veçhile saati mesainin tezyidi meselesi.

Etrafımızda bulunan hükümetlerin resmi ve gayri resmi müesseselerinde ve bizim ticari ve hususi müesseselerimizde 8 saatten az mesai yoktur. Başka memleketler ahali 8 saat çalışırken biz memleketimizi ihya ve imar için ondan fazla çalışmak zaruretindeyiz. Halbuki bugün devairdeki mesai bu miktara yetişmiyor. Memurunin saati mesaisinin noksan olması bittabi devairde iş olanların da mesaisinin noksanına sebebiyet veriyor ki bu da memleket için bir ziyadır. Vakua Memurin Kanununda 8 saatten aşağıyı da kabul eden bir kayıt vardır. Fakat haddi azamıyı kabul etmek her zaman için mümkündür. Her halde saati mesainin tezyidi faydalı olur kanaatindeyiz. Bir de memleketin aksanı muhtelifesinde halkın çalışmak için ihtiyar ettikleri saatler bir değildir. Mazbatada bunu da temenni etmiştik. Her vilâyette o vilâyetin ihtiyacına göre saati mesaiyi oranın en büyük mülkiye memuru tayin ederse halkın arzusuna daha muvafık hareket edilmiş olur.

Yine Maliye Vekili Beyefendi dünkü nutuklarında, memleketin hayatı iktisadiyesinde bariz olan inkişafa işaret buyurdular. Hakikaten encümeniniz de tetkikatımız esnasında memlekette büyük bir faaliyeti iktisadiye olduğuna kanaat getirmiştir. Mazbatamızda da arz ettiğimiz veçhile, serveti umumîye ve muamelâtı nasa taalluk eden rûsum ve harçlarda fevkalâde bir tezayüt vardır. Bu tezayütte iktisadi muamelâtın inkişafını görmekteyiz. Diğer taraftan memleketin mahsulâtı artıyor, sanayi teessüs ve terakki ediyor. İthalât ve ihracat arasındaki fark mütemadiyen azalıyor. 1339 senesinde umumî ithalât (173) milyon kûsur, umumî ihracat (110) milyon kûsur, 1340 senesinde ithalât 237 985 466 lira, ihracat (206) kûsur milyon liradır. 1341 senesinde şimendifer malzemesi ve fabrikalar siparişinden dolayı ithalât biraz artmıştır. 242 milyon kûsur liraya terakki etmiştir. İhracat 193 milyon liraya balığ olmuştur. 1926 senesinin kânunusanisinden haziran gagesine kadar altı aylık istatistikine nazaran vuku bulan ithalât (107 400 000) kûsur lira ihracatımız (91 998 000)'e yetişmiştir. Ümit ediyoruz ki içinde bulunduğumuz sene olmazsa gelecek sene veyahut onu takip edecek sene içerisinde bir tevaüzün hâsıl olacaktır. Encümenimizin nazarı dikkatine çarpan mesalden birisi de imtiyazlı şimendifer şirketlerinin vaziyeti hazırasındır ki varidat mazbatasında mufasssalar arz etmiştik. İmtiyazlı demiryollar şirketinin zimmetinde Hazinesin epey matlubatı vardır. Ümit ediyoruz ki Nafia Vekâleti bu sene içerisinde bu şirketlerin hesabatını rüyet ederek Hazinesin matlubatını tahsil eder. Fakat asıl elim olan cihet, hükümet elinde işletilmekte olan şimendiferlerde şayanı şükran bir surette görülen intizam ve teamülden imtiyazlı şimendifer-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

lerden eser yoktur. İmtiyazlı şirketler elinde bulunan demiryollar pek perişan bir vaziyettedir. (Doğru sesleri) Bunların içinde Yenice - Nusaybın - Adana - Mersin hatları köhneleşmiş bir hale gelmiştir. Fransızlar muvakkat bir idare halinde hatları bakmaktadırlar, tamirâtı mütemadiye yapılmıyor. Vagonları, lokomotifleri tamir edilmiyor. Hele Mersin hatının hükûmete intikalinde 4 - 5 sene kalmıştır. Bu müddet bitince hükûmete intikal edeceğinden dolayı antrepoları bile tamirat görmüyor, su içerisinde. Artık bu meseleye bir netice vermek lâzımdır. Ümit ederiz ki Nafia Vekâleti bu meselenin hallinde de lâzım gelen icraata bu sene içinde tevessül ederler.

Bütçenin füsul ve mevaddına ve Muvazenei Umumiye Kanununa aitt maruzatı her fasıl ve maddede arz edeceğim için şimdi zait görmekteyim. Kâfi görürseniz hemen Muvazenei Umumiyenin usul ve mevaddına geçelim. (Kâfi sesleri)

REİS - Efendim, kanunlara rey vermeyen varsa, lütfen reylerini versinler.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) - Muhterem arkadaşlar; Meclis hayat ve tarihinde bir senelik hesabatın izahatı umumiyesini veren hükûmete karşı milletvekillerinin en seri ve vicdani olarak tenkit ve takdire aitt kanaatlarını izhar ettikleri bugün Meclis hayat tarihinin en mühim günüdür. Binaenaleyh her ne suretle olursa olsun, Meclisten müntehap Muvazenei Maliye Encümeni bu hesabatı katiye raporuna müstenit fıkır ve mütalâalarını Meclis namına beyan etmiş olduklarına rağmen arkadaşım bir senelik hesabatı umumiyede vazatfi umumiyenin, hidematı umumiyenin ne suretle ifa edildiğini kendi hesabına, milletin murakabesi hesabına beyan etmesi lazımdır. Kendi hesabına lazım gördüğüm tenkit ve takdire aitt hututu aslıyeye aitt tafsilâta geçmemek üzere müsaadeyi âliyyelerine iktiraren ben kendi kanaatımı söylemek isterim. Muvazenei Maliye Kanunu, bütün zaman seneden seneye hiç değişmeyen aynı şekilde önünüzde olan lâyiha şeklinde hükümet tarafından bir senelik hesabatın bilançosu gibi mebusların önüne vazedilir. Milletvekilleri tetkik ederler, mahiyeti hiç değişmeyen şekli itibariyle gördüğünüz lâyiha kanuniye daima Muvazene Kanun lâyihası denilen şu kelimede bile belki 20 seneden beri bir eski arkadaşınız sıfatıyla zabıt ceridelerinde tenkit ve tetkike aitt beyanım ve mütalâatım vardır. Muvazenei maliye lâyihası en açık bulunduğuş zaman yine Muvazenei Kanunu diye yazılır, en ağır istikrazla kapandığı zaman yine Muvazene Kanunu denilirdi. İstikraz yapıldığı zamanda istikrazın bir kudreti faziletkârısı vardır denilirdi. Muvazene Kanunu kelimesi istimal edilirdi. Bu noktada ben kendi kanaatımı söyleyeyim ki; kendi yağı ile kavruılmak suretiyle kendi menabii varidatından kendi masarifatı umumiyesini bulmuş olan ve muvazene ismini hakiki olarak taşıyan şu lâyihayı kendi hesabına istikbal en müemmen bir kelime olmak üzere takdir etmeden geçemeyeceğim. Bu kanunun ihtiva ettiği erkamın yanı başında bir de evsaf vardır. Millet, devletin en mühim bir menbai varidatıdır. Alınan paranın muhtelif hidemat mukabilinde sarfedildiğini gösteren bu lâyhada onlara da ircaı nazar edilirse, zaman zaman bunlar da; hakikatlarını şekli zahiride göstermek üzere bu hesabı yapmışlardır. Bunda da millettten alıyor ve yine millete sarfetmek suretiyle rakamların birbirlerine olan derecei irtibatını mülâhaza etmeden bir rakam diğer rakamı her sene artırıyor mu, yoksa imha mı ediyor? Düşünülmeyiz idi. Sarfedilen paralardır ki varidat er-

DÖNEM BÜTÇELERİ

kamını artırır. vazâfın azamî hüsnü ifa edildiği bu zamanlar meşrutiyette idi, bir Maliye Nazırı memleketin vüsatına nazaran bu kadar para ile bir milleti idare etmek büyük bir muzafferiyet ve muvaffakiyettir diyordu. Tenkitlerimden biri bu idi ki acaba devleti idare midir bu? Yoksa devletten alınan para ile, binlerce insanı yani teşkilât makinesini işe mi idi? İdarei devlet denirdi. Halbuki o vâsi ülkemin masarîf rakamları varidat erkamını tezyit etmediğinden çok zararlar oldu. Varidatı artırmak derpiş edilmezse o cesim ve hududu vâsi olan ülkeden nereye kadar geldiğimiz derhal tezahür eder. Binaenaleyh bu noktâi nazardan bendeniz bu kelimeyi ilâve etmeden geçemeyeceğim ki; muvazene hakiki olduğu zaman aziz vatanın istiklâlîni kurtarır, bu damga ile müzeyyen bu bütçe azamî takdire lâyıktır.

Meselâ Dahiliye Vekâletinin hissesine düşen hidematı umumiyeden vazâfı aslıyeden ne kadarının ifa edildiği derpiş edilirse, işte o paranın en hakiki masraf olarak yerinde olduğunu göstermek suretiyle elimizi vicdanımıza koyarak millet namına bütçeyi tasdik etmek lüzum ve zarureti hissederiz.

Tarihi meşrutiyetimizde de vekâletlerin ve nezaretlerin gözü önünde hepiniz bilirsiniz ki bu devletin muhtaç olduğu tariki tekâmülde nafia sırasında hiçbir zaman memleketi ilmen ve iktisaden kurtaracak şimendifer esasını görmediğimizden daima Nafia erkânının boş olması bihakkın memleketi ve milletvekilleri en dişe sevkeder dururdu. Bu hakiki muvazene lâyihamızda Nafia bütçesinde şimendiferlerin her tarafta az zaman zarfında memleketin muhtelif nikatında vesatî medeniyenin en mühimmi olmak üzere temdit edildiğini gördüğümünden bu noktada da en sarîh takdirleri söylemeden geçemeyeceğim.

Diğer noktâi nazarlara gelince; dün Maliye Vekili Beyefendi ithalâtımız şu kadar tenezzül etmiş dediği zaman, âdeta % 10 nispetinde ithalâtın tenezzül etmesi memleketin atisi hakkında ümitbahş bir kanaat tevliğine kâfidir dedim. Fakat piyasada paramızın kıymeti iştiraiyesini ne kadar tezyit ettiğine dair bir kelime söylememişlerdir. Bunun için ne düşündüğünü sormadan geçemedim. Bu Maliye Vekili Beyefendiye hem sual ve hem de buna lazım olan kanunların ihzârı dolayısıyla hatırlatmayı bir vazifei asliye olarak lüzumlu gördüm.

Yine Maliye Vekili Beyefendi demişti ki zürraa da şu miktarda yardım edilmiştir. Ziraat Bankasının hasren zürraa tahsis edildiğini söyleyeceği gün ve bunu icap eden kanunları yaptığı gün, sayı amele en kuvvetli müzaheret etmiş ve sayı amelin kurtulduğu gün de paramızın rayicinin tebeddül edeceğini derhal göreceklerd. Çünkü şimdi bir çok yerlerde, muhtekir ellerin, çıkardığı mahsule lâ-yıkı fiyat verilmedikçe bu maksadın da temin edilmeyeceğini zannederim takdir edeceklerdir. Bundan sonra tenkit edilecek şeylerin en mühimmi devletimizin tariki tekâmülünde ihmal edilmemesi için bir iki şey de hatırıma geliyor. İştirâk edeceğinize pek kanî olduğum için bunları da arz edeceğim. Memlekette hali hazırda buhranı iktisadının her memleketi kasıp kavurduğu gibi bizim de ne kadar mühim olan paramızın kuvvei iştiraiyesidir ki biraz buhranı maliye sebep olmaktadır. Bunun çarelerine komşu bulunduğumuz devletler en güç tedabire tevessül ettikleri halde bunun hakkında bizde ne gibi tedabire tevessül edilmiştir. Acaba vergilerin usulü cibayetinde, yani herkesin şimdi vermekte olduğu paranın usu-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

lû cibayeti ıslah edilirse daha fazla vermeye mütehammül olduklarını her tarafta söyleyip dururken, tekâlif ve rûsumun ağırlığı değil, tarzı cibayeti, tarzı ahzı ve asıl güçlüğü mükellefin ancak bunda hissediyorlar. Tevhidi rûsum suretiyle bundan fazlasına halkın tahammül edeceği pek aşikârdır. Bu hususta ne düşündüklerini Maliye Vekili Beyefendiden soruyorum. İktisadi malinin inkişafına kendileri birçok mütehassıslarla daha güzel bir çare bulacakları için bu hususta Maliye Vekili Beyefendinin memleketimizin en ıstırapbahş noktası bu olduğuna ve istiklâli memlekette yürütecek yükün bu noktaya teveccüh ettiğini bir defa daha tekrar eder ve nazarı dikkatlerini celp ederim. Bu hususta ne düşünüyor, ne yapacaklar? Bunları bilmek isterim. Senei atyeye karşı da bütçe yalnız bugünün hesabı değil, maziden kalan ibretlerin istikbale karşı hazırlıkların bir ayna ve pusulası olmak itibariyle benim hatırıma bu geliyordu. Müsaadenizle söyledim. Bunu da vazife addettim.

REİS - Efendim, kanunun heyeti umumiyesi hakkında başka söz isteyen yoktur.

MALİYE VEKİLİ MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Çankırı) - Müsaade buyurunuz Paşa Hazretleri cevap vereyim. İlyas Sami Bey arkadaşımız bir kaç noktaya temas ettiler. Bilhassa dün bir şeyden hiçbir bahsetmeden geçtiğini söylediler. Öyle zannediyorum ki dün en ziyade bahsettiğim şey, para meselesidir. Kambiyonun üç sene zarfında geçirdiği farkları gösterdikten sonra kambiyo düzeltmek için inzibati ve idari tedabir kâfi değildir, dedim ve muvazenei ticariye için uzun uzadıya misaller irat ve istatistikler arz ettim. Muvazenei ticariye teessüs ettiği zaman kambiyo kendi kendine düzelecektir. Paramızın nesinden bahsettiğimi bilmiyorum.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) - Paramızdan bahsetmediniz.

MALİYE VEKİLİ MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Çankırı) (Devamla) - Paramızın nesinden bahsettiğimi bilmiyorum. Yalnız paramızın İngiliz lirasına, altına nispeten ne kıymette olduğunu arz ettim. Çaresini de arz ettim.

Sonra Ziraat Bankası meselesinden bahis buyurdunuz. Bendeniz bankayı bir misal olarak arz ettim. 4 sene evvel bu bankaların bugünkü sermayelerinin rubu kadar paraları vardı ve onu işletiyorlardı. Bugünkü işlettikleri para 4 sene evvelki paralarının 4 mislidir. Misal olarak 3-4 banka arz ettim. Ziraat Bankasının da sermayesinden fazla olarak ikrazatı zirayede bulunduğunu arz ettim. ikrazattan fazla para vermek için halkın oraya para vermesi lazımgelir. Demekki itimatları vardır, fazla para vermişlerdir ve buna mukabil banka da zürraa fazla ikrazatta bulunmuştur. Bankanın idaresi vesairesi Heyeti Celilenizin 1340'da kabul ettiği kanun ile icra ediliyor. Bendeniz misal olarak arz ettim ve memleketin salâha doğru gittiğini de istatistiklerle beyan ettim. 3 üncü sualları; memlekette buhranı malî ve iktisadî var mıdır? Buyurdular. Bendeniz böyle bir şey bilmiyorum. Hangi arkadaş buhranı malî ve iktisadî olduğunu biliyorsa söylesinler, buhranı malîden maksatları nedir? Yani iflâslar mı vardır? Matlubat ashabı paralarını mı alamıyorlar? Yani ne oluyor?

DÖNEM BÜTÇELERİ

İLYAS SAMİ BEY (Muş) – Çok sarıh olarak söyledim. Zürrain, sayı amel erbabının, muhtekirlerin ellerinden kurtarılmalari için müessesatı maliyenin çoğaltılması, Ziraat Bankasının zürraa tahsisli için son derece ehemmiyet verilsin, dedim. Çok açık söyledim. Asıl maksadım budur.

MALİYE VEKİLİ MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Devamla) – Müessesatımızın yardımı gayri kâfidir. Vakıa yardım vardır. Fakat bu yardım tezayüt ederse?..

İLYAS SAMİ BEY (Muş) – Maksadım işte bu idi...

MALİYE VEKİLİ MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Devamla) – O ayrı bir meseledir. Vergilerin tarzi cıbayetinden bahsettiler. Vergilerin tarzi cıbayetinde tatbikat neticesinde görülen noksanlar hakkında daima Heyeti Celilenizin verdiği ilhamlar, yollar neticesinde hükümetçe lâyhalar hazırlanıyor ve Heyeti Celileye arz edilir. Asıl halkın şikâyet ettiği mesele devlete ait vergiler değil, idari hususiye ve belediyelere ait olan vergilerdir. Bunların tevhidini bunu da Maliye Vekili sıfatıyla bendenizden ziyade hepimizin düşünmemiz lâzımdır. Yani bu vergilerin bir el tarafından tevhidini doğru mudur, değil midir? Bu ayrı meseledir. Maliye itibarıyla bu vergilerin hepsinin bir el tarafından tahsili daha muvafıktır. Fakat bunu yapabilmek için kanunların hepsini değiştirmek lâzımdır. O kanunlar değişmeden Maliye Vekilinin bir el vasıtasıyla tahsil etmesine imkân yoktur. Bunu yaptığımız gün Maliye Vekâletinin teşekküründen başka yapacağı bir şeyi yoktur.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) – Vekâlet kanununu getirir.

MALİYE VEKİLİ MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Devamla) – Maliye Vekâleti maalmemnuniye getirir ve bunu Meclisi Âli kabul ettikten sonra Maliye Vekili tabiatıyla teşekkür edecektir.

EMİN BEY (Eskişehir) – Efendim, bütçemizin bu seneki vaziyeti hepimizin kürsiye gelip teşekkür etmesine değer. Âdet yerini bulsun ve bundan sonra da gevşetmeyelim diye bendeniz de hatırıma gelen bazı şeyleri söyleyeceğim. Bütçenin ve maliyemizin şayamı memnuniyet cihetlerini iş ile alâkadar olanlar el ile tutacak kadar görmektedir. Meselâ bugün Maliye Vekilinin sözleri muteber bir ecnebi bankasının çeki kadar muteberdir. (Ondan daha muteber değil midir sesleri). Yalnız memleketimiz böyle Avrupa memleketlerine nazaran her tarafı harap, her tarafı muhtacı tamir, henüz memurlarımız terfih ettirilememiş, memleketin ziraatı ıslah edilememiş, vaziyeti umumiyemiz henüz tespit edilememiş, birçok noksanımız olduğu için şimdi bunları da memnun ediverirsek belki az çalışırız. Bendeniz hatırıma gelenleri bu noktadan arz edeceğim. Türk tarihi - eihamdüllilâh diyeceğim - böyle bir vaziyet görmemiştir. Fakat; bu nesil rahat görmemiştir. rahat duracak saat ve dakikamız da yoktur. Çünkü, ecdadımızın bize bıraktığı harap yerleri biraz yaşayacak yerler haline getirmeliyiz. Bugün bütçemizde az yemekle, az idare etmekle, yorganımıza göre ayağımızı uzatmakla geçinmek nokta-i nazarından tevazün vardır. Yoksa memleketimize böyle on tane bütçe olsa kâfi gelmeyecektir. Bendeniz daima bu kürsüde muvazene yapılırken eski imparatorluğun muamelâtının vahidi kıyası yapılmamasını rica ederim. Onlar daima bizce makbul ve mergup bir vaziyet tutamamışlardır. Şimdi bu seneki bütçede vekâletlere tahsis ve tefrik edilen rakamlara göz gezdirirsek ve vekâletlerin ifa etmekte oldukları vazifeleri nazarı dikkate almak herhalde iyi olur zannındayım.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Bendeniz dahiliyeti ele alıyorum. Dahiliye bundan iki sene evvel on sene evvelkine ve daha ilerisine nispeten bin, ikibin lira para sevk etmek için jandarmaya ihtiyaç varken bugün eli bin lira jandarmasız sevk ediliyor. Yani vaziyet böyledir diye ihmal edilmemesini rica eylerim. Dahiliyeye verilen tahsisatı da yerinde görüyorum. Müdafaa-i Milliye bütçesini alıyorum. Memleket, Türk demek Müdafaa-i Milliye bütçesi demektir. Burada az verilmiş, çok verilmiş diye bir mesele görmüyorum. Bizim varlığımız Başkumandanlığın bir emriyle bütün Müdafaa-i Milliye bütçesine mahsustur. Bunu da lâzım olduğu kadar almışlardır. Lâzım olsaydı daha çok alırlardı ve alsınlar.

Maalesef Ziraat Vekâleti yine unutuldu. Hatta Maliye Vekili Beyefendi de bir varlık olarak ismini sayamadılar. Üçüncü dördünü bir araya getirdiler. Burada da bir ümidim vardır. İki karpuz bir koltuğa sığmaz. Devlet her şeyi birden yapamaz. Bendeniz diyorum ki her şeyden evvel Müdafaa-i Milliye ile yan yana giden ziraattir. Belki nafia da Müdafaa-i Milliye meyanına konmuştur. Ziraat Vekâleti bir sene sonraya kalmıştır. Bu bir kanaattir. Bendeniz Müdafaa-i Milliye Vekâleti yanında Ziraat Vekâletini ikisini bir rakamda, aynı şekilde görmek istiyorum. Ziraat Vekâletinin; şimdiye kadar hepimizin bu iş olmuyor, neden olmuyor dediğimizi esaslı bir şekilde tespit ederek canlıca olarak yürüdüğünü işittim ve bazı emarelerini gördüm. Temenni ederim ki : Gelecek sene bu Ziraat Vekâleti böyle dede yetimi gibi ismi anılmaz şekilde gelmesin. Bu senelik müsaade edelim.

Nafia Vekâleti şayanı memnuniyettir ki : Elne verilen vazifeyi ifa ediyor ve bugün için bütün muntesipleri müstehlik vaziyetinden çıkmış ve faal bir hale gelmiştir. Nafia bütçesinde yalnız son yapılan mukavelelerde bazı anlayamadığım cihetler vardır. Vekil Beyefendi tenvir buyurlarsa o zaman tenevvür ederiz.

Ticaret Vekâleti, bendeniz hükümetçe yapılacak mukavelâtta Ticaret Vekâletinin çok hassas ve kışkanç olmasını temenni edeceğim. Bu memleketin evlâdının, bu memleketin sermayesinin yapabileceği herhangi bir işi başka bir surette yaptırmak için müsaadekâr davranmasın. Bu sene halihazırda bugün bu eseri vücutte getirenler, bu milletin mesai kollarını yetiştirsin. Bendeniz şunu gördüm. Sakarya muharebesinde ordunun arkasından 1 - 2 kilometre yol yapacak kudreti yok iken devlet şimdi muharebe yapmak isterse zannedirim ki 400 - 500 kilometre yol yapacak evlâdı vatan insanlar yetiştirmiştir. Bu memleket için esaslı bir sermayedir. Böyle serbest olsaydı belki bu insanlar yetiştirmeyecekti. Bunları memleketimizin âtisi için çok lâzım ve vacip görüyorum.

Hariciyeye geçelim : Hükümet-i Cumhuriye Hariciye Vekâletinin daima müteyakkız ve durenmiş olduğundan ve Hakkı Paşa Hükümeti gibi bugün dost olanın yarın düşmanlığı karşısında kalmayacak tedabiri lâzime aldığından tamamen eminiz.

Efendim; Maarifte de bendenizin arzum zannedirim ki; pek faal olan Vekil Beyefendi bu sefer nevakısını ihmal etmiştir. Bendeniz diyorum ki; memlekete lâzım olan, Maarifteki şart; memleketteki halkı çiftçi ise kudretli çift sürececek, ormancı ise kuvvetli odun kesecek bir halde yetiştirmektir. Bu memlekete kaç tane edip lâzım? Meselâ azami 50 tane, 4 tane şair lâzım, fazla edip ve şair yetiştirmemeli; yani hayata şöyle demir gibi, çelik gibi adam yetiştirmeli. (Handeler)

REİS - Muvazene-i Umumiye Kanunu lâyihasının heyeti umumiyesi hakkında başka söz isteyen yoktur. Maddelere geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın, kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın. Maddelere geçilmesi kabul edilmiştir.

DÖNEM BÜTÇELERİ

b) 1928 YILI BÜTÇESİ

(3 Mayıs 1928'de kabul edilen 1231 sayılı Kanunla kabul edilen 1928 bütçesi) (1).

A – CETVELİ (GİDERLER)

Esamî devair	Mikdarı muhassasat Lira
Büyük Millet Meclisi	2 119 404
Riyaseti Cumhur	319 135
Divanı Muhasebat	556 984
Başvekâlet	170 798
Şûrayı Devlet	193 946
İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi	164 650
Diyanet İşleri Reisliği	1 719 587
Maliye Vekâleti	26 539 710
Düyunu Umumiye	13 468 290
Rüsumat Müdüriyeti Umumiyesi	4 957 372
Tapu Müdüriyeti Umumiyesi	1 338 000
Dahiliye Vekâleti	5 312 749
Posta, Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi	5 556 795
Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Umumiyesi	4 871 642
Umum Jandarma Kumandanlığı	10 810 577
İskân Müdüriyeti Umumiyesi	1 025 433
Hariciye Vekâleti	4 087 460
Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi	465 275
Sıhhiye Vekâleti	3 396 553
Adliye Vekâleti	5 643 672
Maarif Vekâleti	6 615 804
Nafia Vekâleti	32 717 798
İktisat Vekâleti	4 994 523
Limanlar İdaresi	290 313
Müdafaai Milliye Vekâleti	58 020 390
Bahriye Vekâleti	5 975 082
İmalâtı Harbiye Müdüriyeti Umumiyesi	5 101 336
Harita Müdüriyeti Umumiyesi	736 110
YEKÛNU UMUMÎ	207 169 388

(1) Resmi Gazete : 8.5.1928-883 Kavanin Mecmuası C. 7, S. 125-144

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

B - CETVELİ (GELİRLER)

F.	Nevi varıdat	Lira
Birinci kısım - Bilâ vasıta alınan vergiler		
1	Musakakat ve arazi vergileri	13 850 000
2	Kazanç vergisi	13 300 000
3	Askerlik mükellefiyeti	2 500 000
4	Maktu vergi	1 375 000
5	Sayım vergisi	13 003 000
6	Veraset ve intikal vergisi	300 000
7	Hususî ormanlar hasılatı	150 000
8	Maadin rüsumu	1 000 000
9	Nakliyat vergisi	600 000
10	Traktör rüsumu	20 000
11	Elektrik ve havagazı rüsumu	300 000
Birinci kısmın yekûnu		46 398 000
İkinci kısım - Bilvasıta alınan vergiler		
12	Gümrük rüsumu	31 400 000
13	Muamele ve istihlâk vergileri	38 850 000
14	Rüsumu bahriye	700 000
15	Rüsumu sıhhiye hayvanıye	120 000
16	Saydı berri ve bahri	800 000
İkinci kısmın yekûnu		71 870 000
Üçüncü kısım - İnhisarlar		
17	Tütün ve sair	22 000 000
18	Tuz	10 000 000
19	Şeker	5 500 000
20	Petrol ve benzin	5 500 000
21	Oyun kâğıdı	25 000
22	Kibrit	1 760 000
23	Fişek ve mevadî infilâkiye	967 525
24	İspirto ve meşrubatı küuliye	5 000 000
25	Posta ve telgraf ve telefon ve telsiz telgraf	7 284 720
26	Meskûkât	3 000
Üçüncü kısmın yekûnu		58 040 245
Dördüncü kısım - Damga, harçlar, kaydiyeler		
27	Damga	5 600 000
28	Harçlar	2 356 500
29	Kaydiyeler	2 825 000
Dördüncü kısmın yekûnu		10 781 500

DÖNEM BÜTÇELERİ

F.	Nevi varidat	Lira
Beşinci kısım - Devlete ait müessesat		
30	Mekâtibi umumîye hasılatı	400 000
31	Mekâtıp ve müessesatı ziraiye hasılatı	50 000
32	Müessesatı baytariye hasılatı	100
33	Müessesatı sıhhiye hasılatı	60 000
34	Sıhhiye vekâleti "	100 000
35	Resmî matbaalar "	50 000
36	Maadın "	50 000
37	Demiryollarından Hazine hissesi	200 000
38	Emlâk hasılatı	2 910 000
39	Satılacak emval bedeli	700 000
40	Devlete ait tahvilât menafii	600 000
41	Devlet ormanları hasılatı	1 750 000
Beşinci kısmın yekûnu		6 870 100
Altıncı kısım - Müteferrik varidat		
42	Hazine muamelâtından mütehassıl varidat	110 000
43	Hasılatı mütenevvia	8 032 000
44	Tekaüt tevkifatı	2 450 000
Altıncı kısmın yekûnu		10 592 000
Yedinci kısım - İstirdat		
45	Soma - Bandırma demiryollarından	71 354
46	Tavizattan	550 000
47	Aşar, harp kazançları, temettü, istihlâk vergileri gibi mülga vergiler bakayasından	2 000 000
Yedinci kısmın yekûnu		2 621 354
YEKÛNU UMUMÎ		207 173 199

1928 senesi Muvazeneî Umumiye Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni mazbatası. (1)

REİS - Muvazeneî Umumiye Kanununun müzakeresine başlıyoruz. Buyurunuz Maliye Vekili Bey.

SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ BEY (Maliye Vekili) (İzmir) - Asırlardan beri nasibi sanki her cephede kaybetmek olan Türkiye ve Türk çocukları, umumî harbin nihayet bulduğu felâketli günlerde büyük reislerinin etrafında toplanarak yekvücut ve

(1) Taaşuk D. C. 3, Sa. 151-162 Ta. 1941928

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

yeke emel olmanın meydana getireceği büyük kuvvetle vatanlarımız her hususta kurtarmaya karar verdiler. Bu büyük kararın ilk ve büyük neticesi Misakı Milli'nin çizdiği hudutlardan çok içeriye girmiş olan düşmanları hudut haricine atmak ve milletin çizdiği hudutları beynelmînel bir muahedeye raptetmek olmuştur. Diğer hususa gelince : Devlet Reisimizin dediği gibi kaybettiğimiz asırları senelere sıkıştırmak gayreti henüz bir elimizin parmaklarıyla sayabileceğimiz seneler içinde içtimâî, idarî, malî ve iktisadî inkılâbatın bahşettiği semereler o kadar büyüktür ki düşmanları değil, hatta dostları değil, hatta içimizdekileri bile hayretlere ilka etmektedir.

İstihsal ettiğimiz büyük zaferlerde ahkâmı medeniyet ve adliyemizde yapılmış olan inkılâplarda, içtimâî, fikri sahada attığımız adımlarda mahkeme ve mekteplerimizin tevhidinde nasıl sağlam bir esas ve sağlam bir hesaba, hali, atı ile beraber derpiş eden muhkem bir mütealâya istinat etmiş isek, malî sahada yapılan ve yapılacak olan icraatımızda dahi iyi bir hesaba ve uzun gördüğüne şüphe etmediğimiz bir mütealâya istinat edeceğiz. Nitekim ziraatın inkişafına toprak üstünde çalışan kolların mesaisini tâkîm eden kurunu vusta yadigarı aşar vergisi Büyük Millet Meclisi tarafından asrın telâkkiyatına uygun yeni vergiler ile tebdil olunurken münhasıran aynı esasata ve hesaplara istinad olunmuştu. Onun içindir ki, hesaplı kitaplı hareket edildiği içindir ki biraz sonra tafsilen arz edeceğim veçhile aşar yerine kaim olan yeni varidat menbalarımızın kâffesinde bu menabın yeni olması mahzuruna rağmen, şayanı dikkat tezayüt ve inkişafa şahit olmaktadır.

Bu tezayüt ve inkişaf bir taraftan devletimizi yeni menabî varidat aramak külfetinden varest e kılarken diğer taraftan da memleketimizin kısmı küllisini teşkil eden köylü sınıfının üstünden kalkmış olan aşar külfeti, askerlik mükellefiyetinin pek çok tahfîfi neticesi olarak köylü manatının mazhar olacakları tabii inkişafın halk edeceği vüs'at ve refah itibarıyla nesli atıye her hususta zengin bir menba ve alelhusus suhuletle müracaat edilebilecek vergi matrahları hazırlanmaktadır. Arzettiğim bu ruh ve esaslar dahilinde tertibedilen Cumhuriyetimizin beşinci yılına ait bütçenin hututu esasıyesi hakkında maruzatına başlarken ta'kid ettiğimiz siyaseti maliyenin müsbet netayicini memleketin iktisadî inkişafını tebellur ettiren bir kaç senelik bütçelerimizin erkamını Heyet-i Celilenize bu kürsüden arz ve irae etmek isterim.

Varidat :

Tahsîlat	Muhammenat	Tahsîlât	
Lira	Lira	Lira	(Sabıkası ile)
140 433 000	129 214 610	135 751 334	1924/1340 senesi
183 932 000	153 146 854	151 304 288	1925/1341 "
190 103 544	190 158 854	191 277 886	1926 "
194 454 659	194 580 554		1927 "

DÖNEM BÜTÇELERİ

İçinde bulunduğumuz 1927 senesinin on ayında yaptığımız tahsîlât 167 189 005 lira olmasına göre, geçen senenin son iki aylık tahsîlât yekûnunu nazarı dikkate alarak bu sene nihayetine kadar tahmin ettiğimiz varidatı geçeceğimizi emniyetle söyleyebilirim. Heyeti Celilenizin nazarı tasvibine arz edilen 1928 masraf bütçemiz 207 101 388 lira ve varidatı muhamminatımız da 207 173 199 liradır. Şu arz ettiğim beş senelik bütçe erkamı, takibettiğimiz mali sistemin seneden seneye çok şayanı memnuniyet netayic ve inkişafını iktisadî hayatımızın çok tabii telâkkiyatının müsbet delillerini ve bütçelerimizin sıhhat ve samimiyetini katiyetle ifade eder. 1927 senesi bütçesinde 194 buçuk milyon küsur liradan ibaret varidatımızın 1928 senesinde 12 buçuk milyon lira fazlasıyla 207 milyon küsur liraya çıkması, hiçbir vergide, hiçbir santimin ilâvesinden değil, varidatımızın tabii terakki ve inkişafından tevellüt etmiş ve bu netice hiç şüphesiz çok şayanı memnuniyet bulmuştur. Cumhuriyetimizin beşinci yılının bu bütçesindeki erkam dahi manayı şümulü ile sıhhat ve samimiyet ifade ettiği gibi taktip ve düsturu hareket ittihaz ettiğimiz tekâmül ve terakki hatvelerinin mühim izlerini de ihtiva eder.

Bütçenin fazlalı varidatının nerelere tahsis edildiği.

Geçen sene bütçesine nazaran tahmin edilen varidatımızın fazlası 12 buçuk milyon liradır. Varidatımızın bu fazlalığı akim bütçe sistemi yerine ikame ettiğimiz müsmir ve samimi bütçe sistemi neticesi olarak berveçhî zir hidemata hasr ve tahsis edilmiştir :

Umuru Nafia	Yedi milyon
Düyunu Umumiye	Üç milyon 600 bin
Sabika Düyunu	Birbuçuk milyon
Faiz ve Acıyo	Yediyüzbin liradır.

Hidematı Umumiyenin masraf yekûnu umumisî...

Hidematı umumiyemiz için ihtiyar ettiğimiz masraf ve buna mukabil temin ettiğimiz varidat bu bütçede arz ettiğimiz 207 milyon liradan ibaret değildir. Mülhak bütçeler ve idareî hususiyeler ile belediyeler ve inhisar idareleri bütçelerinin hazineden muavenet suretiyle verilen mebalîğ tenzil edilmek şartı ile - ilâvesi halinde hidematı umumiyeye muhasses mebalîğ yekûnu 300 milyon liraya pek yakındır. Şu rakam yakından mütealâ edilirse bu paranın büyük bir kısmı memleketin imarına, iktisadî inkişafına ve halkımızın fikren ve maddeten ilâ ve refahına sarf ve tahsis edilmekte olduğu sarahaten görülmür.

Nafia :

Bütçemiz arz ettiğim gibi eski devirlerin ihmal ve hataları neticesi olarak çok harap olan, zengin ve fakat inkişaf edemeyen güzel memleketimizin imar ve ıslahı ve milletimizin refah ve saadeti için büyük bir yer ayırmıştır. Cumhuriyetimiz, bu maksadı müdafaayı memleket vazifesiyle hemahenk tutmuştur. Bu hususta takibettiğimiz hattı hareketin ifadesini erkama terkedeceğim.

190 milyon liralık 1926 senesi bütçemizde nafia bütçesi için 14 milyon küsur lira, 194 milyon liralık 1928 bütçemiz de 25 milyon lira, 1928 senesi bütçemizde ise 32 milyon yediyüzküsur bin lira tahsis ve tefrik edilmiştir. Buna ken-

dilerine terkettiğimiz alehumum varidatları ile kredilerin varidatı olan üçmilyon lirayı müteceviz bir meblağ ilâve edecek olursak 36 milyon lirayı bulur. İmparatorluğun en yüksek bütçesi 34 milyon altın lira 1328 bütçesidir. Onların Nafiaya tahsis ettikleri meblağ umum bütçenin yüzde 3,5'undan ibarettir.

Biz geçen sene yüzde 13 vermiştik. Bu sene yalnız bütçemizden yaptığımız yardım yüzde 16'dır. Buna işleyen hatların varidatı vesaire ilâve olunca bu nispet yüzde 17'yi tecavüz eder. Bu dahi memleketin umuru nafiaya tahsis ettiği meblağın kâffesini göstermekten uzaktır. Asıl hakikatı bulmak için idareyi hususiyelerin umuru nafiaya tahsis etmiş oldukları 17 milyon lira kadar bir meblağ da ilâve etmek ıktiza eder ki bununla nafia umurumuza tahsis ettiğimiz meblağın yekûnu 53 milyon bulur ki eğer hal hazır bütçemizin yekûnu içinde bunun yüzdesini bulmak tecviz edilirse umuru nafiamıza tahsis ettiğimiz meblağ, yüzde 25 derecesinde şayanı dikkat bir rakkama vasil olmuş oluruz.

Memleketimizin müdafaasını takviye, istihsalâtını tezyide, bînnetice halkın refahını temine hâdim ve amil olan umuru nafiaya Heyeti Celilenizin arzusu ve ilhamı dairesinde en büyük dikkat ve ehemmiyet atfedildiğini, bu erkam, vazihan ifade eder.

İktisat :

Ziraat ve Ticaret için tahsis edilen meblağ geçen senekinin aynıdır. Yani umum bütçemizin % 2,5'unu tecavüz etmez. İmparatorluk bütçelerinin hiç birinde bu nispet yüzde biri bulmuş değildi, buna rağmen tahsis etmekte olduğumuz % 2,5'un bu sahanın azim ihtiyacı karşısında pek mütevazı bir rakkam olduğuna kanız. Onun için bütçemizden beklemekte olduğumuz inkişafın büyük bir kısmını fımabaat bu sahaya hasretmek kararına vardık. Nitekim daha şimdiden bu kararın istilzam ettiği bu sahaya hasretmek kararına vardır. Nitekim daha şimdiden bu kararın istilzam ettiği hazırlıklara başladık. Tıpkı şimendiferlerde yapıldığı gibi müstakıl bir Sular Müdüriyeti Umumiyesi ihdasını talep eden lâyi-hai kanunıye, Meclisi Âlîye takdim edilmiştir. Tıpkı şimendiferlerde yaptığımız gibi kendi vesaitimizle bisût ve bîfaide olmalarından çok fazla memleket iktisadiyatına muzır olarak denizlere akıp gitmekte olan sularımızı tedricen ve birer birer ehlileştirerek memleketimiz ziraatına müfid olmak üzere feyyaz topraklarımıza akıtacağız. Bu cümleden olarak haber verebilirim ki Nilüfer Çayının tathiri ve civardaki topraklara isalesi mukavelenamesi imza edilmek üzeredir. Biraz evvel söylediğim veçhile yine tıpkı şimendiferlerde olduğu gibi kendi vesaitimizle başlayacak olan sular meselesinin yerli ve yabancı müteahhitler vasıtasıyla ve şimendiferlerdeki sistemimize tevfikân çok uzun seneler istediği zannedilen bu ıslâhâtın oldukça az seneler zarfında ikmaline muvaffakiyet elvereceğini ümidediyoruz.

Maarif :

Maarife gelince; bu sene Maarife tahsis ettiğimiz, meblağ geçen seneye nazaran yarım milyon liraya yakın fazladır. İmparatorluk devrinde memleketimiz çok vâsi iken ve ilk tahsil masrafı umumi bütçeden tesviye edilirken 1328 senesinde Maarif umuruna tahsis ettikleri meblağ umum bütçenin yüzde ikisini pek zor tecavüz edebiliyordu. Bu günkü bütçemizden - İlk tahsil müstesna - maarife verdi-

DÖNEM BÜTÇELERİ

ğımız meblâğ % 3,2 dir. Fakat hakiki mukayeseyi yapabilmek için buna idarei hususiyelerin Maarif umuruna - muallîm mektepleri, diğer mektepler inşaatı, sanayi mektepleri, leyli mektepler dahil - sarf etmekte oldukları 19 milyon lirayı mütevaciz bir meblâğın ilâvesi lâzım gelir. Bu takdirde % 12,5'u tecavüz eder. Mamafih memleketin umuru maarife tahsis ettiği meblâğ bundan da ibaret değildir. Buna darülfünun ve diğer vekâletlere merbut mekteplerin üç milyonu tecavüz eden lirasını da ilâve etmek icab eder ki o takdirde maarif işlerine, memleketin tahsis etmiş olduğu meblâğ 29 milyonu tecavüz etmektedir. Bu yekûn ihtiyacı tatmininden uzak olmakla beraber, istisgar edilmeyecek bir yekûndur. Ve memleketin maarif meselesine atfetmekte olduğu ehemmiyeti göstermek itibarıyla şayanı dikkattir.

Müdafaâ :

Bütçemizde Müdafaai memlekete tahsis edilen miktar harita dairesi ve imalâtı harbiye kısmı dahil olmak üzere tekmi bütçemizin yüzde 33 ünü irae etmekte ise de asıl hakiki nispeti bulmak için bütçemiz yekûnuna mukaddema merkez hizmetleri meyanında bulunan ilk tedrisat ve nafiaya idarei mahalliyelerinin tevdi etmekte oldukları mebalîği zam ettikten sonra bulunacak yekûnunun yüzdesini bulmak lâzımdır ki bu da 24 rakkamıyla ifade edilmekte ve bu yüzde yirmi-dört nispeti birçok Avrupa memleketlerinin müdafaai memlekete tahsis ettikleri miktardan dūn'dur.

Varidat İzahatı :

Söze başlarken muhtelif senelere ait varidat muhammenat ve tahsilâtını rakamla ifade etmiş ve son senelerin, tahminatının tahsilât şeklinde tecelli ettiğini ilâve etmiştim.

Varidat :

İşbu erkamın ifade ettiği meaniden bilhassa ikisi nazarı dikkati alilerini celbe bihakkın şayandır. Bunlardan biri Cumhuriyet bütçelerine koyduğumuz varidat tahminlerinin tamamen hakikate inkılâp etmiş olmasıdır ki bu neticeler bütçenin tanziminde hakiki esaslara istinat olunmasından ve samimiyetten inhiraf edilmemesinden doğmuştur. Bu gün nazarı tetkiknize arzettiğimiz bütçenin tanziminde de gerek hükümetçe ve gerek encümente aynı esaslar, aynı samimiyet takibedilmiş olmasından naşı aynı neticelere vasil olacağımıza kuvvetle ümid etmekteyiz.

İkincisi : Yeni vergilerin tatbikinde elde edilmiş olan muvaffakiyetlerdir. Bu yeni vergiler köhne ve sâlhürde vergilerin yerine suhuletle kaim olduktan sonra kendilerinden beklenen semeratı tamamen temin eylemektedir. Bu semeratın iktifatında tecrübe tatbikatın hissettirdiği ihtiyaçları izale için Meclisi Âlinin zaman zaman ittihaz ettiği tedabir pek mühim bir amil olduğu gibi bunların mükellefin için mucibi suhulet olacak şekilde tatbikine sureti mahsusada gösterilen dikkat ve itina dahi hasseten müessir olmuştur.

Attiyen bunların tabii revşinde tatbik ve tecrübenin icrasına lüzum göstereceği tebeddülâtın Meclisi Âliye arzına mûsaraat olunacağı tabiidir. Şimdilik mem-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

nuniyet bahş netayicin sabit bir şekli istikrar ıktisap etmesi esbabı teminad olunmaktadır.

Bilâvasıta vergilerimiz ötedenberi mevzu esaslar dairesinde tabii inkişafını takibetmektedir.

Atideki erkam bunu vazihen gösterir :

Musakkafat	Arazi	Kazanç	Sayı		
4 561 522	6 619 566	11 390 110	12 502 193	Tahakkukat	} 1926
3 284 923	5 187 133	10 609 381	12 274 455	Tahsilât	
5 848 343	7 500 016	12 230 375	13 055 428	Tahakkukat	} 1927
3 491 816	4 964 351	11 933 048	12 765 893	Tahsilât	
					On aylık

Bunların matrah ve nispetlerinde halen tadilâta ihtiyaç hiss olunmuyor. Ancak muhtelif zamanlarda müteferrik suretlerde vücuda gelen mevzuatın tevhidî ile sıyan ve mütevazın tevzi şekilleri bulunduğça Meclisi Âlilerine arza müsaraat-tan geri durulmayacaktır.

Emlâk Nizamnamesi cari olan mahallerde musakkafattan ve bilûmum arazi-den istifa etmekte olduğumuz vergiler pek eski zamanlara varan kuyuda istinat etmekte olmasından dolayı bazı bazı ve yer yer meşhut olan nispetsizlikleri ortadan kaldıracak tedabir başlıca meşgalemizi teşkil etmektedir. Bu hedefin en müessir çarei istihsali, tahrir olduğunda şüphe yoktur. Ve biz de Meclisi Âlinin verdiği tahsisatın müsaadesi derecesinde tahrir azamî bir gayretle devam etmekteyiz. Şurasını da ilâveten arz edeyim ki, tahrir yalnız tevzi teklif için değil, tevsiki kuyut noktasından da elzem bir ameliyedir.

Sayın aynı şekil ve nispetlerde berdevamdır. Memleketimizin mühim bir ser-vetini teşkil eden koyun, keçi ve tiftik beş seneden beri muntazam bir tezayüt irae ediyor.

Koyun	Kıl keçi	Tiftik keçi	Sene
9 357 449	5 834 471	2 024 052	1339
10 528 423	6 687 159	2 252 242	1340
11 468 722	7 466 965	2 559 750	1341
12 871 894	9 115 883	2 740 502	1926
13 247 051	8 671 118	3 110 728	1927

Bu sene kuraklık ve kışın şiddetli ve uzun sürmesi iki seneden beri vergiye tabi tutulan sair hayvanatın makadîrinde bir hareket yoktur denilebilir.

Manda	Öküz - İnek	At - Aygır	Kısrak	Katır	Merkep	Sene
555 596	5 016 531		537 712	32 051	949 385	1926
555 309	5 071 100		472 561	28 258	930 704	1927

Mükellefin için sayımda mucıbi suhulet gördüğümüz noktalar hakkındaki tetkikat netayicini ihtiva edecek olan lâyiha kanuniye Meclisi Âlilerine kariben-takdim olunacaktır. Bilâ vasıta vergilerimize taallûk eden diğer bir mühim mese-le de bu vergilere vakit vakit hâsıl olan lüzuma mebnî ilâve edilmiş bulunan kü-

DÖNEM BÜTÇELERİ

suru munzammaya verilecek renk, vahdet ve bu suretle tahakkuk muamelâtından temini sûrat ve sühulet keyfiyetidir. Bu da bu seneki sahai tetkikimize ithal edilmiştir. Bilvasita vergilerimizde en ziyade nazarı dikkate çarpan Gümrük Resmindeki tenakuzdur. Bunun esbap ve avamili arasında geçen Haziran iptidasından tatbikine başlanılan Muamele Vergisinin de tesiri vardır. Yüzde altı derecesinde bir verginin vaz edileceğini bilen tüccar mallarını bu verginin tatbikinden evvel gümrükten fazlaca çekmiş olmasından muahhar aylardaki ithalât bittabi tenakus eylemiş ve bunun neticesi olarak Gümrük Resminde tenakuz görülmekte bulunmuştur. Son ayların hâsılatının tedricen bir sene evvelki hasılatı bulmaya başlaması, bu Muamele Vergisi vesilesiyle fazla ithal olunan mallar sarf ve istihlâk olunduktan sonra gümrüklerde de hali tabîinin avdetini göstermektedir. Bu meyanda bir de inhisarlar meselesi vardır. Muhtelif tarihlerde ve muhtelif şerait tahtında mevkiî tatbika vaz edilen inhisarların doğrudan doğruya Devletçe idare edilenleri de başka başka tipler şeklinde görülmektedir. Bu inhisarların muhtelif senelerdeki varidatını berveçhi atı arz ediyorum :

On Aylık

1926	1927	
17 002 412	17 910 000	Tütün
10 944 383	10 991 191	Şeker, petrol ve benzin
3 934 055	3 287 000	Müskirât
9 060 412	7 523 092	Tuz

Mevzuları muhtelif olmakla beraber maksat ve gayeleri bir olan bu idarelerin yeknesak bir usule raptı gerek emir, murakabe ve gerek idare noksanlarından faydalı olacağı derkâr bulunduğu bunların badema tabi olacakları şekli tanzim için takdim lâyihaî kanuniye encümenlerimizde tetkik edilmekte olup yakında Heyeti Âlilerine takdim kılınacaktır.

Elli milyon liraya çok yaklaşan bu varidatımız bir taraftan bütçemizin ağır bir yükünü almak, diğer taraftan memleketimizde teşebbüsâtı hususiyeden doğmasını yıllarca bekleyeceğimiz sanayîlî yaratmak kudretini göstermek itibarıyla şayamı dikkattir.

Düyûn

Maziden müdevver bir miras var. Düyûn baştan aşağı imara muhtaç bir vatani devralan Cumhuriyeti evvelâ kendi varlığı ile kendini yaşatmak, saniyen uzun bir mazinin hatalarını ve borçlarını ödemek, salisen borç almaksızın müstakbel nesillerin refahını, vatanın ümrânı esbabını ihzar eylemek gibi lâakal üç nesle ait vazaifi deruhte etmesi tarihi millîimizin çok parlak sayfalarını dolduracaktır ve bugünkü nesil fedakâr unvanı ile bihakken yadedilecektir. Cumhuriyet Hazinesi birkaç sene zarfında emanatı adıye dahil olduğu halde elli milyon rad-desinde bir borç ödemıştır. Bu meyanda tekâlifî millîye suretiyle İstiklâl Harbinde halktan alındığı tahakkuk eden on milyon derecesinde bir para da kâmilten ödenmiştir.

Aynı zamanda İmparatorluktan müdevver bütçe düyûnu için onbuçuk milyon derecesinde düyûn ilmühaberî verilmiş ve bundan sekizbuçuk milyonu mah-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

suben tesviye olunmuştur. Bugün kayden yirmi milyon lira derecesinde görünen bütçe emanatı ve emanatı adıyla borçlarımızın da bütçemizdeki tevazünü ihlâl etmemek üzere tesviyesi için tedbir almaktayız.

Bütçemizde samimiyetin teminine hadım mühim bir esas göreceksiniz ki o da düynü sabıkanın tahsisatına müsteniden tesviyesi için bunların karşılıklarının bütçeye ithalidir. Heyeti Celilenizin malûmudur ki, bütçelere istinaden yapılmış olan hizmet rakamsız fasıllardan tesviye edilmek suretiyle yeni bütçelere mal edilmekte idi. Bu vaziyet mütevazın olarak Heyeti Celilenizden çıkan bütçenin tevazününü ihlâl hususunda mühim bir amil oluyordu. Fimabat bu kısım düynü için her daire bütçelerine tahsisat konulmuş ve bütçeye samimiyete doğru kati bir hatve daha attırılmıştır.

Kuponlar meselesi :

Bu mevzuda, muğlak ve mühim bir meselemiz vardır. Kuponlar meselesi. Bu meselenin hüsnü intacı için tarafımızdan gösterilmiş olan âzami hüsnüniyetin neticesi olarak müzakerat hitama ermek üzeredir. Bünbir ihtiyac içinde harap bir vatan tevarüs eden Cumhuriyet, tediyeye kudretinin hatı âzamisini teklif etmiştir. Tali addedilebilecek mütebaki mesail, temenni ettiğimiz veçhile süratle halledildiği takdirde mukavele ahkâmı dahilinde muntazaman tediyata başlayacağız.

Bono Faizleri :

Hükümeti Cumhuriyet Devletin itibarı malisinin halelden vikayesi hususunda âzami bir dikkat ve teyakkuz göstermektedir. Heyeti Celilenizin meçhulü değıldirki sarfiyatın icrası ile varidatın tahsillâtı nispetlerinde tam bir ahenk temini mümkün olamaz. Bütçenin mütevazın olmasına rağmen mühim masrafları istilzam eden bazı hizmetler sene iptidalarından icra edilebilir. Bu masraflara tekabül edecek vergilerin miadı tahsili hulûl etmemek hasebiyle masrafları tediyeye edememek gibi mahzurlar zaman zaman tehaddüs etmekte ve bunlar maliyet fiyatlarının yükselmesine sebebiyet vermektedir. Bu mahzuru bir taraftan önümüzdeki senede tatbikini derpiş ettiğimiz aylık muamelâtı nakdiye bütçeleri ile bertaraf etmeye çalışmakla beraber diğer taraftan da bankalarda açılan ve açılacak olan hesabı carilerin ve alacaklılara derhal iskonto edilerek mukabil bankalardan tediyeye edilmek üzere verilecek kısa vadeli bonoların faizleri karşılıklı olarak tertibi mahsusuna yediyüz bin lira derecesinde bir tahsisat konulmuştur. Bunun itibarı malimizin takviyesine bir amil olacağı şüphesizdir, arz ettiğim erkam ve aldığımız tedbirlerle takibettiğimiz esaslar vaziyeti mâliyemizin emniyet bahş olduğu hakkında Heyeti Celilenizi tatmin edeceğini ümid ederim. Bugün ifa edilen her hangi bir hizmet veya taahhüdün mukabilini almayan veya istihkakı sürüncemede kalan hiç kimse yoktur. Şimendiferler için çıkardığımız bonolar günün gününe tediyeye edilmiştir. Yaptığımız işlerin günü gününe bedelini tediyeye etmek suretiyle takibettiğimiz siyaseti mâliye Cumhuriyetin bariz mümtaz vasıflarından biridir.

Hesabatın Merkezileşmesi :

Önümüzdeki senede mâli islahatımız meyanında hesabatın merkezileştirilmesi birinci kadememizi teşkil etmektedir. Bu sayede bütün mali muamelâtımızı yakından takibedecek, vaziyetimizi daima salih ve salim bir tarzda görmüş ola-

DÖNEM BÜTÇELERİ

cağız. Bütün garp devletlerinin kabul ve tatbik ettiği ve intizamı mâlının teminin-
de başlıca amil olan bu esas, muvaffakiyetle başarabilmek için Maliye Vekâleti-
miz azami bir dikkat ve gayretle hazırlanmaktadır.

Tahriri Basit :

Bundan başka geniş memleketimizin çok karışık ve hadsiz nızaları müeddi
olan gayrimenkul emvaldeki tasarruf hukukunu az masrafla ve azami süratle tem-
min ve teyit maksadiyle tahriri basit tecrübeleri yapmak emelindeyiz. Bu seneki
bütçemiz bu tecrübeye imkân kapısını açık bırakmıştır.

Memurların Terfihî :

Memurlarımızın terfihî keyfiyeti Hükümeti Cumhuriyenin başlıca umdelerinin
birini teşkil etmektedir. Onun için evvel emirde memurların derece ve teadü-
lünü tespit ve tahdit eden bir lâyiha ihzar etmekteyiz. Memleketin ve Hükümetin
çok yakından hissettiği bu kati ihtiyacı daha bu senenin başından itibaren tat-
min edebilmek için Maliye Vekâletiniz çok çalıştı, mükellefine çok bâr olmaksızın
mevcut menabimizden müsait olanlarda yapılacak tadilat ve ıslahat ile ıktiza
eden karşılığı tedarik etmeyi düşündü. İcabeden hesapları uğraşarak hazırladık.
Yalnız vaktin çok dar olması ve bazı teşkilâtın yeniden tetkikata ihtiyaç göster-
mesi, bu emelin 1 Hazirandan itibaren hakikat olmasına mani oldu. Şu noktayı
da arz etmek isterim ki, elyevm maaşattan muhtelif namplar altında tevkif edilen
mebalîğ bir ilmi mahsus halini almıştır. Arzettiğim lâyhalar varidat kusuru mun-
zamasının derpiş edilen tevhidinde olduğu besâtet ve kuyudatta büyük bir sürat
ve şühuleti temin etmek itibarıyla Hazinesin bir ıslahat mevzuunu teşkil eder.
Maaşat ve Terfih Kanunundan evvel umum memurlarımız için bir derecat ve te-
adül kanununun çıkması lâzım geldiği kanaatına vardık. Bu kanaat dairesinde
çalışarak derecat ve teadül kanun lâyhasını da hazırladık. Her iki kanun, yani
evvelâ derecat, saniyen Maaş Kanunu Şûrayı Devletin nazarı tetkikine gönderili-
yor.

Ümid ediyoruz ki, Meclisi Âlinin gelecek içtimaının ilk günlerinde her iki lâ-
yihayı takdim etmek imkânı hasıl olacaktır. Mümkün olursa bu işe tahsis ettiği-
miz bazı varidatın daha bu seneden tatbiki imkânını istihsal edebilirsek senenin
ortasından itibaren alelumum maaşlardan yapılmakta olan tevkifatı yapmaktan
vaz geçeceğiz.

Mütেকaidin ve eytam ve eramil meselesi :

Bütçemizin % 6'sını bel' eden bir masrafta biraz tevakkuf etmek isterim. O da
mütেকaidin ve eytam ve eramil maaşıdır. Bütçe için büyük bir bâr teşkil eden bu
masraf müstehakları için de katıyyen müfit olamamaktadır. Mütেকaidin ve eytam
ve eramil maaşatı için bütçemize 12 buçuk milyon lira tahsisat koymakta ve bu-
na mukabil iki milyon lira derecesinde bir aidatı tekaüdiye alınmaktadır. Verdi-
ğimiz maaşlar ashabını ikdâr değil, ihtiyaçlarını bile teminden çok uzaktır. Bu
mühim meselede bilhassa bir nokta nazarı dikkatimizi bihakken celbetmektedir.
İmparatorluk devrinde bu işi tetkike gelen bir mütéhasssın verdiği raporda eli-
mizdeki kanuna göre bu kabîl ashabı maaşın ikdârına bizim bütçemiz değil,
Amerika bütçesinin bile tahammül edemeyeceği ifade edilmiştir. Filhakika vâsi
bir intikal ve sahibî maaş kabulünü tazammun eden elimizdeki kanun tadil ve ısl-

lah edilmedikçe buna bir çare bulmak imkânı mevcut ve mutasavver değildir. Hayatını Devlete vakfeden memurlarımızın en son hayat demlerinde sefalet ve zaruret içinde çırpınmasına Cumhuriyet Hükümeti lâkayit kalamaz. Bu husustaki emel ve gayemiz istikbalde bu sınıfa dahil olacaklar için hayatı memuriyet ve faaliden çekildikleri anda, faal hayatta iken aldığı maaş derecesinde veya hiç olmazsa ona yakın bir para verebilmek, buna imkân hazırlayabilmek için maaşatın intikalâtında ve devamında tahdidat esasına göre bir lâyhâi kanuniye ihzarına çalışacağız.

Memleketin iktisadi hayatı :

Hülâsaten arz ve rakamlarla ifade ettiğim varidat ve masarifat tablolarına bir üçüncü levhayı ilâve etmekten vazgeçemiyorum. İmparatorluk devresinin akameti, inhilâl ve yokluğuna mukabil birkaç senelik Cumhuriyet içinde vücut bulan ve bulmak üzere olan şeker fabrikaları, telsiz istasyonları, Malzeme Harbiye Fabrikaları, yeni küşat edilen millî bankalar ve eskilerin inkişafı, mütamadıyen zarar eden eski fabrikaların müsmür bir şekle geçmesi, kibrit fabrikası, seyrüsefainin takviyesi, Türk Bayrağını taşıyan millî tonajın kabotağı ifa edebilecek bir dereceye yükselmesi, şimendifercilikte vâsıl olduğumuz mertebe, bir yığın harabeden ibaret olan Ankara'nın medeni bir şehre ifrağı gibi birçok işlerimiz vardır ki bunların yalnız bir kısmı bir milletin istikbale emniyetle bakabilmesi için kâfi adedilirdir. (*Bravo sesleri*) Mütarekenin 58 bin olarak elimize bıraktığı Türk tonajı 1341 senesinden itibaren tedricen yükselerek 1926 senesinde 238 bin tonu tecavüz etmiştir ki, bunun 72 bini buharlı ve motorlu, 112 bini yelkenli, 52 bini bunlardan maada meraklı bahriyeye aittir. Her ne kadar 1927 tonajı yekûn olarak elimizde mevcut değilse de yalnız İzmir, Mersin, İstanbul, Samsun limanlarındaki buharlı ve motorlu tonajın yekûnu 84 bin beş yüzü bulmuştur ki bununla da 1927 tonajının 250 bini tecavüz ettiğini istidlâl edebiliriz. Bundan daha birkaç sene evvel bankacılık istilâhlarını bile doğru dürüst telâffuzdan aciz iken bugün millî bankaların mazhar olduğu inkişaf Türk zekâ ve kabiliyetinin çok şeylere kadir olduğunu ispat kadar büyüktür. En son bilânçoların tetkikinden anladığımıza göre İş Bankasına vukubulan tevdîatin yekûnu 25 milyonu, Ziraat Bankasına 24 milyonu, Emniyet Sandığına 10 milyonu tecavüz etmektedir. Bu üç millî müessesemize vukubulan tevdîat yekûnunun 60 milyon liraya balığ olması çok mütevazî rakamlar arasında çalışan Türk müesseselerimizin milyonları sühuletle ifade edebilmeyi itiyat edinmiş olmaları millî iktisadiyatımızın çok şayanı şükran görülecek bir inkişafa mazhar olduğunu gösterdiği kadar halkımızın pek haklı ve şuurulu olarak millî bankalarımıza emniyet ve itimatlarını da göstermek itibariyle şayanı dikkattir.

Bu üç tablo bize vazıhan gösterir ki uzun harp ve darp senelerinin verdiği tecrübe ile Türk milleti çok çalışkan müstahsil ve muktesit bir millet olmuştur. Kezalik yine sabit olmuştur ki hadisat ve muahedat ile memlekettten birtakım anasının uzaklaşması sanat ve iktisat sahasında bir boşluk ve gerilik tevliit etmek şöyle dursun bilâkis tabii inkişafın kuvvet ve rasanet peyda etmesine vesile olmuştur. (*Bravo sesleri*) Ve bugün biliyoruz ki hariçte ve dahilde tereddütlü bir li-sanla yedi milyonla on milyon arasında tahmin edilen Türk nüfusu mütecanis bir

DÖNEM BÜTÇELERİ

kitle ve büyük bir hakikat olarak ondört milyondan fazlası ile ifade olunuyor. (On beş milyon sesleri).

Devlet Bankası :

İşte bunlardan aldığımız kuvvetle tesis etmek azminde olduğumuz Cumhuriyet Bankası lâyiha kanuniyesini Meclisi Âlinın tatilinden evvel yetiştirmeye çalışacağız. Teessüs tarihinden itibaren tedricen Devlet Hazine Darlığı, piyasada nâzımlık rolü, paramızın mesuliyeti, kıymetinin tespiti gibi mühim hizmetler deruh-te edecek olan bu büyük müesseseye iktiza eden sermayeyi Hükûmete ikraz etmek için müteaddit müracaatlar vaki olmuş ve bu müracaatlardan bazılarının intac edilebileceği alâimî hiss olunmaya başlanmıştır. Mamafih bu büyük işi başarmak için Maliye Vekâletimiz münhasıran hariçten gelecek sermaye üzerine istinat ederek hesaplarını yürütmüş değildir, kendi vesait ve kudretimiz bizi uzun müddet intizardan müstağni kılacak kadar şayanı ehemmiyettir. (Bravo sesleri)

Bugün elimizde bu iş için bir milyondan çok uzak olmayan altına malikiz. Mevcut evrakı nakdiyenin mübadelesinden tahassül edecek fark son santimine kadar bu işe tahsis edilecektir. Bunlara, malik olduğumuz çok kıymetli mücevherat ve tarihi kıymeti olmayanlardan lüzumu kadarı inzımam edecek olursa ve pek vâsi memleketlerin resmi bankasının yarım milyon altın ile dahi işe başladığı göz önüne getirilecek olursa kendi vesait ve kudretimizin bu işe başlamak için kuvvetli bir mevcudiyet olduğu derhal teslim edilir. (Bravo sesleri)

Paramızın Tespit Kıymeti :

Memleketimizdeki hayat pahalılığının en kuvvetli sebepleri arasında vergilerdeki ademi istikrarla para kıymetindeki ademi istikrar sayılabilir. Vergilerimizin inkişafatı onlar üzerinde sarsıntılı herhangi bir hareketi men edecek en kuvvetli bir amildir. Binaenaleyh diyebiliriz ki artık vergiler istikrarlarını bulmuştur. Paramızın istikrarına gelince : Son senelerin mukayeseleri arasındaki fark bir senenin muhtelif zamanlarındaki ihtizazat çok küçük rakamlarla ifade olunduğu halde maalesef büyük farklar vermektedir. Cumhuriyet Hükûmeti artık buna da nihayet vermenin icabettiğini düşünerek iktiza eden tetkikata başlamıştır. Mesele bir taraftan İktisat Meclisi Âlisince tetkik edilirken diğer taraftan da Maliye Vekâletimiz bu mevzu üzerinde işlemektedir.

Cumhuriyetin en büyük sırrı, her teşebbüs ettiği işi muvaffakiyetle intac etmek olduğuna göre yakın bir atide paramızın kıymetinin tespit edilmiş olduğunu göreceğimizi bihakkın bekleyebiliriz. Bu mevzuun mütalaasını teshilen sizlere bazı rakkamlar arzedeceğim.

Zahair ve hububat müstahsalâtının muhtelif senelerdeki ithalât ve ihracat makadiri berveçhi zirdir :

İthalât	İhracat	
Lira	Lira	
23 005 732	5 425 467	1924
22 694 585	5 580 407	1925
6 125 137	6 191 883	1926

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Umumi İhracat ve İthalât Makadiri :

İthalât	İhracat	
Lira	Lira	
193 611 048	158 867 958	1924
241 618 777	192 428 196	1925
234 591 722	187 747 261	1926

28 Şubatdaki Para Kıymetleri :

1925	1926	1927	1928	
46	71,5	84,5	90,62,5	İstikrazı dahilî
872	822	836	842	Altın
965	932	957	971,50	İngiliz

Muhtelif Senelerdeki Âzami ve Asgarî Para Fiatları :

Âzami		Asgarî
873	1924	812
843,75	1925	821,5
Âzami		Asgarî
994,25	1926	867,25
975	1927	902

Bu rakamları gördükten sonra kendi vaziyetimizi mütalaa edebiliriz.

Bizim bütçemizde tevazün, fîmâba'd bir emri tabî telâkki edilecektir.. İthalât ve İhracat arasındaki fark lehimize ilerlemektedir.

Meydanı tedavüldeki paramızın miktarı çok mahduttur. Bu mahdut evrakı nakdiyeye mazide yapıldığı gibi bir yaprak daha ilâve etmemek hususundaki karar ve kanaatimizi bütün şiddetiyle muhafaza ediyoruz ve edeceğiz.

Hudutlarımız haricindeki paramızın miktarı dahilindeki yabancı paraların miktarına nazaran hiç mesabesinde değildir.

Bütün bu maruzatım nazarı dikkate alınırsa Türkiye'de paranın kıymetinin tespit meselesi halledilmeyecek bir mesele manzarasını arz etmekten çok uzak olduğu bedahatle tezahür eder. Öyle ümid ediyorum ki Cumhuriyet Hükûmetiniz memlekete para istikrarı nîmetini temin etmekte gecikmeyecektir.

Muhterem efendiler;

1928 senesi bütçemizin heyeti umumîyesi hakkındaki sözlerime burada nihayet verirken milletin muhterem vekilleri tarafından yapılacak ırşatlarla bütçemizin bir kat daha rasanet peyda edeceğinden şüphe etmediğimi ilâve etmeyi vazife bilirim. *(Bravo sesleri, sürekli alkışlar)*

BÜTÇE ENCÜMENİ NAMINA ŞAKİR BEY (Edirne) - Huzuru Âlilerine takdim edilen 1928 senesi bütçesi Teşkilâtı Esasîye Kanununun 95 inci, Muhasebî Umumiye Kanununun 34 üncü maddelerine - ki bütçelerin zamanı tanzimi, mi-adı takdimini tayin eden maddelerdir - muvafık olarak hükûmetce vaktiyle Mec-lisî Âliye takdim olunmuş, encümeninize havale buyrulmuştur. O günden beri encümeninizin vazrûyed bulunduğu bütçeler üzerinde tetkikatına başlamış olmak-la beraber bazı vekâletlerin tevhit ve ilgası ve bütçeye esaslı suretle müessir ola-bilecek bazı varîdat ve masraf kanunlarının mevzuubahıs bulunması gibi sebep-

DÖNEM BÜTÇELERİ

ler ılcası ile tetkikatımızın kısa bir zamanda intacı kabıl olamazdı. Bazı devair bütçelerini ancak mart zarfında encümeniniz alabildi ve nihayet bu bütçelerde esas olarak telâkki etmekte olduğumuz tevazününü temin için mükerrer bazı ameliyeler icrasına lüzum hasıl eden ilâveler oldu. Bunların neticesi olarak bütçenin Heyeti Muhteremeye takdimi bu güne kadar teehhür etmiştir. Maruz sebeplerden dolayı vaki olan teehhürü Heyeti Muhteremenin mazur addedeceğini encümeniniz ümid etmektedir. 1928 senesi bütçesinin umumi vaziyeti hakkında Maliye Vekili Beyefendi izahatı mufasssalada bulundular. Takdim kılınan bütçe mütevazındır. Bu bütçede de bundan evvelki bütçelerdeki ciddiyet ve samimiyet ve muhafaza, tevazün temin edilmek encümeninizce bilhassa gaye olarak add edilmiştir. Maliye Vekili Beyin izah buyurdıkları veçhile Cumhuriyet İdaresinin bütçe zihniyeti, telâkkisi günden güne kuvvet bulmakta ve şimdiye kadar memleketimizin görmediği tevazün ve hakikat, bütçelerimizin ruhu nâzımı olmaktadır. Heyeti Muhteremelerince malûmdur ki 1339 senesine kadar muntazam bir bütçeye millî idaremiz malik olamamıştır. Ahvalın fevkalâdeliği daima avans kanunları ile idareyi zaruri kılıyordu. İlk bütçe 1340 senesi için tanzim edildi. Fakat senelerce süren yıpratıcı mücadeleler neticesi olarak ihtiyacat o kadar artmıştı, hidematın tevsi o kadar zaruri bir mahiyet almıştı ki ilk bütçelerde bu günkülerde müşahade buyrulmakta olan tevazünü temin kabul olamamıştı. Bu hususta birkaç rakam arzedersem seneden seneye bütçelerde temin edilmiş olan muvazenenin ehemmiyeti daha ziyade tebarüz eder. 1340 senesinde büyük meclisin kabulüne iktiran eden bütçenin masraf yekûnu 140 433 369 lira idi. Buna mukabil tahmin olunan varidat yekûnu 129 214 610 lira olmak üzere 11 milyon açığı ihtiva ediyordu. Bilâhara 24 160 061 liraya balığ olan tahsisatı munzamaların ve 12 400 000 liraya balığ olan tahsisatı müdevverelerin ilâvesiyle masraf yekûnu 176 993 430 lirayı buldu. Aradaki nisbet fazla izahat hacet bırakmayacak kadar vazih olmakla beraber buna mukabil o senenin tediyeye miktarının 131 milyon küsur olduğunu arzedersem 1340 bütçesindeki mutabakatın derecesi anlaşılır. 1341 senesi için yine büyük Meclisin kabul ettiği bütçeye göre masraf yekûnu bidayeten 183 932 767 lira idi. Varidat da 153 046 854 lira olarak tahmin edilmişti. Hayli mesalden sonra Muvazene Kanununa ilâve edilmiş olan bir madde ile 16 980 000 liralık kısmının mevkuf tutulması karargir olduktan sonra masraf yekûnu biraz azaltılmış, 166 952 767 liraya tenzil edilmiş oldu. 1341 senesinde seneyi mâliye mebdelinin tebeddül ettiği malûmu alileridir. Üç aylık bir devrenin ilâvesiyle 1341 bütçe senesi onbeş aylık olmuştur. Bunun alelade tahsisatı munzamalardan maade 1341 üç aylık devre temdidî de tahsisatı munzamalarla idare edildiğinden 1341 senesi zarfında 81 226 075 liralık tahsisatı munzama verildi. Bu meyanda 1 683 351 lira imha olmasına mebnî bütçenin masraf yekûnu 246 495 591 lira olmak üzere taayyün etti. Buna mukabil 1341 senesi zarfında vaki tediyatın yekûnu ise 201 667 586 liradan ibarettir ki bu iki rakamdan da 1341 senesinin mâlî vaziyeti hakkında sarıh bir fikr alınmış olur. Her iki senenin, arzettiğim gibi mücadele senelerini takibetmiş olması ihtiyacatının tehacümü 1340 ve 1341 bütçelerinde muvazene tahakkuk ettirilmesine imkân bırakmamıştır. Fakat bu iki senenin tecrübeleri derhal esash inzibat tedabiri-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

rine müracatın zarurî olduğunu göstermek gibi çok şayanı dikkat ve faydalı neticesi olmuştur. Filhakika 1926 senesinde bütçe vaziyetinin derhal tebeddül etmiş olduğu müşahade olunur. 1926 senesinde kabul edilmiş olan bütçenin masraf yekûnu 190 103 544 varidat olarak da tahmîn edilen miktar 190 158 854 liradır. Ufak bir varidat fazlası görülmektedir. Sene zarfında verilen tahsisatı munzamalar yekûnu 3 729 225 liradan ibarettir. Buna rağmen 1340 ve 1341 senelelerinde sarfı tahakkuk edip tediye edilememiş olan düyûnun tesviyesini temin için hükümetçe gayet şiddetli bazı tedabir alınması elzem görülmüş ve yirmi milyon liralık idari mevkufat ile bütçenin hem tevazunu temin hem daha evvelki senelerden müdevver olan borçların kısmı mühimminin tesviyesi imkânı ihzar edilmiştir. 1926 bütçe tediye 180 144 130 liradır, 1927 senesine gelince; Bıdayeten kabul olunan masraf yekûnu 194 454 619 varidatı muhammene 194 580 554 lira olup bugün kabul buyrulmuş olan iki kanunun da ihtiva ettiği tahsisatı munzamma ve fevkalâdeleri ve imnhalarla beraber 1927 bütçesinin bugünkü yekûnu 199 123 099 lirayı bulmuştur. Bu suretle şimdiden cüz'î bir açık müşahade edilmektedir. Vakıa 10 aylık varidat tahsilâtının takriben 170 milyon lirayı bulmuş olması ve sene nihayetine kadar tahsilâtımızın kabul edilen tahsisatı munzammalarla birlikte 1928 senesi bütçesinin bütün masrafı temine kâfi haddi tecavüz etmesi vaz'iyette endişeye mahal vermiyorsa da 1926 senesine nisbetle 1927'de tahsisatı munzammalarda ne derecede tevessü başladığı da anlaşılmaktadır. Bu hakikatı nazarı dikkate alan encümenimiz umumi mazbatasında da tahsisatı munzamma ve müdevverelerin mütevazın olarak kabul edilmiş olan bütçelerde yaptığı fena tesirat hakkında maruzatı lâzîmede bulunmaktadır. Âzami mesai sarfedilerek tevazun temin edilebildikten sonra senesi zarfında hatta bazan bütçenin kabulünü takib eden günlerde tahsisatı munzamma itasına başlanmış olması herhalde bütçelerde muhafazası daima esaslı bir hedef olarak telâkki etmek istediğimiz sıhhati ve kat'iyeti muhafazaya mani olan ahvalden olduğuna şüphe yoktur. Bu itibarla 1928 senesi için tahsisatı munzammalardan hasseten tevakkîye çalışmak encümenimizin başlıca noktaı nazarı olduğu gibi Heyeti Muhteremelerinin de bu noktaı nazardan encümenimizi takviye ve teyit edeceğinizi şüphesiz addediyoruz. Tahsisatı müdevvere usulünün bütçelere ika ettiği fena tesirâtı Muhasebe Umumiye Kanunu ile bertaraf etmek kabul olmuştu. Tahsisatı munzammalar için de âzami kuyut ve revabıta riayetle bütçelerin kuvvet ve selâmeti temin edilmiş olacaktır. 1928 senesi için hükümetçe Meclisi Âliye takdim ve matbu olarak azayı kirâma tevzi olunan bütçe lâyihasında masarif yekûnu 206 291 668 lira ve varidatı muhammene 206 298 045 lira olarak görülmektedir. İptidaen arzettiğim gibi hükûmette tebeddül vukuu üzerine hassaten Şark ahvalının iktiza ettirdiği bazı yeni teşkilât mevzuahs olmuş ve 1928 bütçesinin jandarma için 2 556 000, umumi müfettişlik için 313 993, Şark'ta bazı mahalli teşkilât için 90 000 lira ilâvesi hükûmetten talep edildiği gibi Mahkemei Temyiz teşkilâtının tevsii için takriben 100 000 nüfus tahriri masrafı olarak 54 000, Divanı Muhasebat teşkilâtı için 302 000 küsur liralık ihaleler teklif olunmuş ve bu suretle 1928 senesi teklif yekûnu 209 708 621 lirayı bulmuştur. Ancak Meclis bütçesinde ilk matbuda görülen yekûna nazaran bilâhara alınan ikinci

DÖNEM BÜTÇELERİ

teklifte takriben 20 000 lira tenzil edilmiş olması kezalik tevhit edilmiş olan ziraat ve ticaret bütçelerine mukabil iktisat bütçesi olarak teklif edilen yekûnun 11 bin küsur lira noksan bulunması, 30 bin lira kadar bir tasarrufu temin ettiğinden teklif yekûnunda 209 708 621 lirayı encümeniniz esas kabul etmiş ve tetkikatını bu rakam üzerinden icraya başlamıştır. Encümeninizin tesbit ettiği masraf yekûnu ki 207 101 388 liradır, teklife nazaran iki milyon beşyüz altmış yedi bin küsur lira noksan bulunmaktadır, mamafih encümenizin uzun tetkikat neticesinde bütçede yapmaya muvaffak olduğu tenzilat yalnız bu ikibuçuk milyon liradan ibaret değildir. Masraf bütçelerinin müfredatını tetkik esnasında müşahade buyrulacağı veçhile polis, posta ve telgraf memurlarından gece gündüz vazife edenlere maaş ve tahsisatlarının % 10'u nisbetinde zam verilebilmesini teemmül ile bunun için yarım milyon liradan fazla tahsisat bütçeye konmuş, kezalik halkın işlerini kolaylaştırmak maksadıyla nahiyeler adedinin artırılması ve bir kısım nahiyelerde tahrirat kâtipleri, vergi, nüfus ve tapu memurları bulundurulmak suretiyle yeni cüz'ü idariler vücuda getirilmesi iltizam edilerek buna mukabil (200) bin lira kadar tahsisat bütçesinin yekûnuna ithal edilmiştir ki bunlarla birlikte hakiki tasarrufun teklife nazaran (3,5) milyonu bulduğu anlaşılmaktadır. Heyeti Muhteremlerine takdim edilmiş olan bütçenin masarifi yekûnu bu tasarrufatın neticesi olmak üzere (207 101 388) lira olarak tespit edilebilmiştir. Buna mukabil varidat muhammenatı da (207 173 199) liradır ki masrafa nazaran (71) bin küsur lira raddesinde bir fazlayı muhtevidir.

1928 bütçesinde, 1927 ye nisbete masraf ve varidatda (12) milyon lira raddesinde bir tezayüt meşhut oluyor. Bu farkı tayin için Heyeti Muhteremelerine muhtelif devairin 1927, 1928 masraf bütçeleri arasında hangilerinde ziyade, hangilerinde noksan bulunduğunu arzedeceğim :

(A) Cetvelindeki devair sırasıyla Büyük Millet Meclisi, Riyaseti Cumhur, Divanı Muhasebat, Başvekâlet, İstatistik Müdüriyeti, Düyunu Umumiye, Posta Telgraf, Emniyeti Umumiye, Umum Jandarma, Hariciye, Adliye, Maarif, Sıhhiye, İktisat ve Bahriye Daireleri bütçelerinde 1927 senesine nisbetle az çok tezayüt; Şurayı Devlet, Diyanet İşleri Riyaseti, Maliye Vekâleti, Rüşumat, Tapu, Dahiliye, İskân, Matbuat, Limanlar, Müdafaayı Milliye, İmalâtı Harbiye ve Harita daireleri bütçelerinde de derece derece 1927 bütçesine nazaran noksanlar vardır. Bunların arasında yalnız bir iki kalemi arzetmekliğim iki bütçe arasındaki farkın nelerden münbais olduğunu göstermeye kâfi gelir, meselâ Düyunu Umumiyedeki fazla (3,5) (4) milyon lira kadardır. Emniyeti Umumiyede fazla bir milyon, umum jandarma bütçesinde (1 800 000), Hariciyede (800) bin, Sıhhiyede (200) bin, Adliyede (450) bin, Maarifte (400) bin, Nafada (7) milyon liraya balığ olmaktadır, bu farkları toplayacak olursak (12) milyonun çok fevkinde bir yekûn olarak görürüz. Fazlanın bir kısmı diğer tasarruf temin edilmiş olan dairelerin noksanı ile karşılaştırılmıştır. İlâvelere ait olan tâtâdından anlaşılmış olacağı veçhile ilâveler, kısmen harici borçlara ait tediyatımızı tanzim için ihtiyari olarak derpiş edilmiş, kısmen emniyet, asayiş ve adaleti takviye maksadına göre ihtiyar olunmuş, mühim bir kısmı da Nafia, Maarif, Adliye ve Sıhhiye gibi müsmir ve halkı müstefid edecek hidemata tahsis olunmuştur. Düyunu Umumiye hakkında Maliye Vekili Be-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

yefendî Heyeti Muhteremelerine lüzumlu olan izahatı arzettikler. Bendeniz yalnız bir noktayı izah için fırsattan istifade edeceğim. Düyunu Umumiye bütçesinde ayrıca müşahede buyrulacağı veçhile bu sene istikrazı dahili mütedahil kuponlarının sonuncusunu tediy ediyoruz. Mücadele senelerinde 9 kupon tedahüle uğramış ve 1340 Senesi Muvazene Kanunu mucibince mütedahillerden ikisinin her sene bütçesine vaz'an tesviyesi takarrur etmişti. Şimdiye kadar Meclisi Alice iki kuponun tediyesi için lüzumu olan bir milyon küsur liralık tahsisat seneleri bütçeleriyle kabul olunmuştur. Bu sene de sonuncu kupon olmak üzere geriye kalan (2) ncı mütedahil kupon tesviye edilecek ve bu suretle istikrazı dahili için halka karşı bîdayeten vaki taahhütlerimiz tamamiyle infaz edilmiş olacaktır. Bu hadiseyi burada memnuniyetle tezkâr ederim. Masrafin tahsisi taksim hususâtını Maliye Vekili bey hükûmetin teklifatına nazaran izah buyurdular. Encümenin tesbit ettiği erkama göre bendeniz de yüzde nisbetlerini müsaadenizle ilâve edeceğim. Büyük Millet Meclisi bütçesi yüzde itibariyle bütçemizin % 1,45 ni teşkil ediyor. (Rıyaseti Cumhur Bütçesi) (% 15), Başvekâlet (0,08), Şurayı Devlet (0,09), İstatistik (0,08), Diyanet İşleri (0,83), Maliye Vekâleti (12,80), Düyunu Umumiye (6,5), Rûsumat (2,39), Tapu (0,64), Dahiliye (2,56), Posta telgraf (2,69), Emniyeti Umumiye (2,35), Umum Jandarma (5,27), İskân (0,50), Hariciye (1,97), Matbuat (0,22), Sıhhiye (1,64), Adliye (2,72), Maarif (3,17), Nafia 15,79, İktisat 2,41, Limanlar 0,10, Müdafaa 28, Bahriye 2,88, İmalâtı Harbiye 2,46, Harita 0,35 nisbetindedir. Müsaadenizle 1928 varidat muhammenatı hakkında da bir nebze malûmat arz edeyim :

Seneden seneye varidatın gösterdiği tezayüt ve inkışaf hakkında varidat mazbatamızda tafsilât arz olunmuştur. Bunları tekrar ile Heyeti Muhteremelerini tasdi etmiyeceğim. Yalnız kısaca hangi kalemlerde 1927 senesine nazaran tezayüt gördüğümüzü, hangilerinde tenakus kaydettiğimizi zikrile iktifa edeceğim. Kazanç, makdu, sayım, veraset ve intikal, hususi ormanlar, maadın, muamele ve istihlâk, saydüberri ve bahri, tütün, tuz, şeker, petrol, fişenk ve mevadî infilâkiye, posta ve telgraf, damga ve kaydiyeler, müessesatı sıhhiye, emlâk hâsılatları, hazine muamelâtından mütehassıl varidat ve hâsılatı mütenevvîa fasıllarında derece derece ziyadeler vardır. Buna mukabil musakkafat ve arazi vergisinde, askerlik mükellefiyetinde, rûsumu sıhhiye hayvaniyede, kibrît ve ispirto meşrubatı kûltiye inhisar hâsılatında, harçlarda, mekâtibi umumiye hâsılatı, maadın hâsılatı, demir yollarından hazine hissesi, satılacak emval bedeli, devlet ormanları hâsılatı, tekaüt tevkiyatı fasıllarında 1927 muhammenatına nazaran noksan görülmüştür. Bunların arasında başlıca büyük farklar şunlardır :

Kazançta takriben üç milyon, tütünde dörtbuçuk, tuzda bir, şeker ve petrolde iki, damgada bir milyonu müteceviz, emlâk hâsılatında birbuçuk milyon, hâsılatı mütenevvîada iki milyon üçyüzbin lira raddesinde bir fazlalık vardır. Gerek masrafin, gerek varidatın bütün teferruatı hakkında bütçelerin müzakereleri sırasında iktiza eden ve Heyeti Muhteremenizce talep buyrulan izahat bittabi tafsilâtı ile arz edilecektir. Yalnız burada umumî mazbatamızda işaret ettiğimiz başlıca hatlardan bazılarına birkaç kelime ile işaret edeceğim. Masraf bütçelerinin tetkikatında encümeninizi en ziyade meşgul eden kısım kadrolar ve teşkilâta ait

DÖNEM BÜTÇELERİ

teklifler olmuştur, birkaç senedenberi bu mevzu daima maliye, bütçe encümenlerinin bîhakkın şikâyetini müeddi olmaktadır. Muhtelif kanunlarda teşkilâtı devletin memurlar arasında sıfat, derece ve maaş teadüllerinin tesbîti mevzu bahis edilmiş olmasına rağmen henüz bu yolda ahkâmı kat'îye vaz'ına imkân hasul olmamıştır. Bu sene de encümenin kadro ve teşkilât yüzünden mesaisinin mühim bir kısmını beyhude telâkki edilecek bu yolda sarfetmeye mecbur kalmış, daha faydalı olabilecek tetkikat yerine nihayet gece gündüz sarf ettiği mesai neticesinde hazırladığı kadrosu tevazün endişesi karşısında hükümsüz addetmek, yalnız yirmi liranın dönündaki maaşlı memuriyetlerde derece derece yapılmış olan bazı tadilâtı muhafaza eylemek zaruretinı görmüştür. Mamefih az maaş alan bu sınıf memurların bir derece ikdârına hizmet edeceği mülâhazasıyla bu sene yirmi liraya kadar olan maaşattaki tebeddülâtı zarureten kabul edilmiş ise de encümenin 1928 senesi nihayetine kadar Memurın Kanununun muvakkat imdesinde mezkûr olduğu veçhile memurların sınıf, derece ve maaşlarını tesbit edecek kanunlar Meclisi Âliye takdim edilmediği takdirde 1929 bütçe tetkikatında artık kadrolarda ne şekilde olursa olsun herhangi bir tebeddülü nazarı itibara almamayı musırrane tavsiye ve temenniye karar vermiştir. Bu zarureti hükûmetin de teslim etmiş olmasına binaen pek kuvvetle ümitvarız ki 1929 senesine kadar bu kanunlar Meclisi Âliye takdim olunacaktır.

Bu sene kadrolarına ait maruzatını itmam için az maaşlı memurlara yapılan zamlarla ve polis ve posta memurlarına yapılmış olan yüzde on zamların Heyeti Muhteremelerinin mazharı tasvibi olmasını temenni ederim. Masraf tertiplerine gelince : Bu sene masraf tertiplerinde kısmen şekle, kısmen esasa müteallik tebeddüller müsadifi nazar olacaktır. Ezcümle 1927 senesine nispetle 1928 senesi bütçesi fusul itibarıyla çok tevsî edilmiş, evvelce bir fasıl dahilinde maddeler halinde tertip edilmiş olan bazı hidemata ait tahsisat bu sene ayrı fasıllara vaz ve bu suretle murakabenin müesseriye bir kat daha tezyit olunmuştur. Bütçede tekâmüle delâlet eden bu yoldaki tebeddülâtın seneden seneye daha ziyade artırılması ve nihayet yalnız fasıllar üzerinde değil, maddeler üzerinde, belki de maddelerin fıkaraı üzerinde bir kontrola müntehi olacak şekilde bu tekâmülün takidilmesi encümenin başlıca noktai nazarlarından birini teşkil etmektedir. Esasa ait olmak üzere masraf kısmında görülecek tebeddülâtı bazı masrafların sene zarfında tahsisatı munzamına talebine ihtiyâç bırakmayacak kadar artırılmış ve diğer bazı masarfinda hakiki ihtiyaca tekabül etmediği nazarı itibare alınarak tayedilmiş olmasıyla hülâsa edebiliriz.

Umumi mazbata da bu kısımdan olmak üzere otomobiller, tenvir ve teshin, melbusat, bedeli icar gibi muhtelif tertipler için maruzatta bulunmaktayız. Bunlardan bazıları için daha ziyade tasarrufa hizmet edecek tedabir tavsiye ederken bazıları hakkında da esash tasarrufları temin edecek ahkâmı havi kanunlar arzedeceğimizi zikretmiş bulunuyoruz.

1928 senesi bütçesinin başlıca hututunu hülâsâten arzetmiş oldum. Bunun haricinde daha arzu edilecek ne gibi hususat olursa encümenin arzı cevaba amadedir. Hülâsa 1928 senesi bütçesi için maruzatıma hâtime olarak bunda da Cumhuriyet idaresinin ve bilhassa İsmet Paşa Hükûmetlerinin bütçelerde varidat

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

ve masarifatın tevzinine ve salâhı malî teminine atfeylediği büyük ehemmiyetin itibarı malimizi takviye ve ilâ emrinde ötedenberi gösterdiği yüksek alâka ve ciddiyetin ruhu nâzım bulunduğunu ve bütçenin emniyetle telâkkîye lâayık olduğunu arzedebilirim. *(Alkışlar)*

REİS - Efendim, Bütçe Kanunu lâyihasının heyeti umumiyesi hakkında gerek Maliye Vekli, gerekse Bütçe Encümeni Reisi Beyler izahatı lâzımede bulundular, heyeti umumiyesi hakkında azadan söz isteyen var mı? *(Hayır sesleri)* Maddelere geçilmesini kabul edenler el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Maddelere geçilmesi kabul edilmiştir.

C) 1929 YILI BÜTÇESİ

(24 Mayıs 1929'da kabul edilen 1456 Sayılı Kanunla kabul edilen 1929 bütçesi) (1).

A - CETVELİ (GİDERLER)

Dairelerin isimleri	Lira
Büyük Millet Meclisi	2 082 878
Rıyaseti Cumhur	314 774
Divanı Muhasebat	584 290
Başvekâlet	876 391
Şûrayı Devlet	229 833
İstatistik Umum Müdürlüğü	75 885
Diyanet İşleri Reisliği	1 677 157
Maliye Vekâleti	15 424 272
Düyunu Umumiye	32 189 861
Gümrükler Umum Müdürlüğü	4 955 530
Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü	1 375 495
Dahiliye Vekâleti	4 081 368
Posta ve Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü	5 979 420
Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü	4 529 984
Jandarma Umum Kumandanlığı	8 945 788
İskân Umum Müdürlüğü	1 460 690
Hariciye Vekâleti	3 779 808
Matbuat Umum Müdürlüğü	440 362
Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekâleti	4 395 678
Adliye Vekâleti	7 252 881
Maarif Vekâleti	8 100 009
Nafia Vekâleti	33 705 976
İktisat Vekâleti	8 351 094
Limanlar İdaresi	297 050

(1) Resmi Gazete : 28.5.1929-1201 Kavanin Mecmuası : C. 8, Sa. 642-702

DÖNEM BÜTÇELERİ

Dairelerin isimleri	Lira
Millî Müdafaa Vekâleti Kara kısmı	65 372 208
" " " Hava "	1 215 980
" " " Deniz "	6 183 354
İmalâtı Harbiye Umum Müdürlüğü	4 842 489
Harita " "	681 026
YEKÜNU UMUMİ	220 408 481

B - CETVELİ

Fasıl	Varidatın nev'i	Lira
Birinci kısım - Bilâvasıta alınan vergiler		
1	Musakkafat ve arazi vergileri	16 300 000
2	Kazanç vergisi	13 300 009
3	Askerlik mükellefiyeti	2 000 000
4	Maktu vergi	1 500 000
5	Sayım vergisi	15 500 000
6	Veraset ve intikal vergisi	400 000
7	Hususî ormanlar hasılatı	125 000
8	Madenler rûsumu	600 000
9	Nakliyat vergisi	700 000
10	Traktör rûsumu	25 000
11	Elektrik ve havagazı rûsumu	325 000
Birinci kısmın yekûnu		50 775 000
İkinci kısım - Bilâvasıta vergiler		
12	Günirük resimleri	35 400 000
13	Muamele ve istihlâk vergileri	38 125 000
14	Rûsumu bahriye	700 000
15	Hayvan sağlığı zabıtası resmi	100 000
16	Berrî ve bahrî sayd resmi	800 000
İkinci kısmın yekûnu		75 125 000
Üçüncü kısım - İnhisarlar		
17	Tütün ve saire	24 000 000
18	Tuz	9 000 000
19	Şeker	6 000 000
20	Petrol ve benzin	6 500 000
21	Oyun kâğıdı	35 000
22	Kibrit	2 050 000
23	Fişek ve mevadî infilâkiye	1 070 000

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Fasıl	Varidatın nev'i	Lira
24	İspirto ve küüllü meşrubat	5 800 000
25	Posta, telgraf ve telefon	6 755 000
26	Meskûkât	15 000
	Üçüncü kısmın yekûnu	61 225 000
	Dördüncü kısım - Damga, harçlar, kaydiyeler	
27	Damga	8 500 000
28	Harçlar	3 481 000
29	Kaydiyeler	2 975 000
	Dördüncü kısmın yekûnu	14 956 000
	Beşinci kısım - Müesseseler hasılat ve menafîi	
30	Umumî mektepler hasılatı	400 000
31	Zirai müesseseler hasılatı	10 000
32	Baytarî müesseseler hasılatı	1 000
33	Sıhhi müesseseler hasılatı	60 000
34	Sıhhiye vekâleti "	100 000
35	Hükûmet kınını "	0
36	Resmî matbaalar "	75 000
37	Madenler "	100 000
38	Demir yollarından Hazine hissesi	200 000
39	Emiâk hasılatı	3 110 000
40	Satılacak emval bedeli	700 000
41	Devlete ait tahvilât menafîi	1 000 000
42	Devlet ormanları hasılatı	2 000 000
43	Konya ovası	0
	Beşinci kısmın yekûnu	7 756 000
	Altıncı kısım - Müteferrik varidat	
44	Hazine muamelâtından mütehassıl varidat	110 000
45	Hasılatı mütenevvîa	8 637 000
46	Tekaüt tevkiyatı	140 000
	Altıncı kısmın yekûnu	8 887 000
	Yedinci kısım - İstirdat	
47	Suma - Bandırma demiryollarından	72 000
48	Tavizattan	550 000
49	Mülga vergiler bakayası	1 200 000
	Yedinci kısmın yekûnu	1 822 000
	YEKÛNU UMUMÎ	220 546 000

DÖNEM BÜTÇELERİ

1929 Senesi Bütçe Lâyihasına Ait Umumi Mazbata (1)

Başvekâletin 1 teşrinisani 1928 tarihli ve 6/4344 numaralı teskeresile Meclisi Âliye takdim olunan 1929 senesi bütçesine ait kanun lâyihası ve esbabı mucibe mazbatasile merbutu cetveller 5 teşrinisani 1928 tarihinde encümenimize havale buyrulmuş ve bilahare bazı tebdilat ve ilavat talebine dair olarak varit olan 3/229, 230, 240, 246, 255, 257, 258, 263, 264 numaralı 9 kıt'a teskere dahi bütçe kanunu lâyihasile birleştirilmiştir.

Her sene bütçesinin nihayet teşrinisani iptidasında Meclisi Âliye takdimi teşkilâtı esasîye kanununun 95 ve muhasebeî umumîye kanununun 34 üncü maddeleri muktazasındandır. Ötedenberi bu hükümlere bihakkın riayeti şiar edinen İsmet Paşa hükûmeti 1929 bütçesini de miadında tertip ve takdim etmekle bütçelere atfeylediği hususî ehemmiyetin yeni bir delilini daha göstermiş bulunuyor. Encümeniniz bir tarafdandır bu müşahedesini memnuniyet ile kaydederken diğer taraftan Büyük Millet Meclisi, Riyaseti Cumhur ve Divanı muhasebat bütçelerinin henüz umumî bütçe ile birlikte verilememesi ve bidayeten bütçelere merbut olması icap eden bazı cetvellerin natamam bulunması gibi ahvale celbi dikkatle gelecek seneler bütçelerinde bu tekâmüllerin dahi tahakkuk ettirilmesini temenniye şayan bulmaktadır.

Kezalik bütçe tetkikatında gerek encümeniniz, gerek Heyeti Celile için daha ziyade suhulet temin edeceği mülâhazasile her sene bütçesi Meclisi Âliye takdim olunduğu sırada;

- (1) Bir sene evvelki bütçenin kat'î vaziyeti ile sene nihayetinde sarfî tahakkuk etmeyen ve iptal olunan tahsisat miktarını, tahsilat ve tediyat müvazenesini;
- (2) Devairin aynı neviden olan masraf tertiplerinin yekdiğerile mukayesesini;
- (3) Muhasebeî umumîye kanununun 48 inci maddesinde muharrer hizmetler için mevzu tahsisat haricinde ilaveten tediyeye edilen makadiri;
- (4) Masraf tertiplerinden Heyeti Vekilece tasdik edilerek tatbıkına müsaade olunan kadroları;

Gösterir bazı cetvellerin de bütçelere rapının usul ittihazını ayrıca temenniyi muvafık görmekteyiz.

Bütçe tetkikatımız mütemadi mesaiye rağmen ilk zamanlarda koponlar ve Şimendüferler itilafnameleri gibi masraf bütçesine mühim tesir icra edecek bazı kanunların kat'î şekillerine intizar, sonunda da yeni ilâvelerin haleldar ettiği muavazeneyi tesis için ciddi bazı tasarruf tebirlerine müracaat zaruretile bu sene de hayli uzamıştır.

İstilizam ettiği şamil tetkikat ve bilhassa muvazene itibarile ıktıhamı lâzım gelen müşkülât karşısında bütçe lâyhalarının dahili nizamnamedeki tetkik kayıtlarından hariç tutularak vaki tehhürün tabii ve mazur telekki buyrulması muk-tazayı haldir. Maamafih uzun tetkik ve müzakereler neticesinde hükûmetin de

(1) Tutanak Dergisi C : 12, 18.5.1929 tarihli 66 ncı Birleşim Tutanak Dergisine bağlı sıra numarası olmayan Basma yazı

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

müzaheret ve muvafakatenin inzımamile 1929 bütçesinde temin edilen tasarrufatın ve şekli müvazenenin Heyeti Celilelerinin müzakeresini teshile ve geciken günleri telafıye hadım olacağı ümidindeyiz.

*

**

1929 Bütçe lâyihası bîdayeten hükûmetçe on altı madde olarak teklif edilmiş, encümenimizce ilâvesi iktiza eden bazı ahkâm ile lâyiha mevadı yirmi üçe balığ olmuştur.

Bu hususta tafsilata gırmezden evel Cumhuriyet idaresi bütçelerine kısa bir nazar atfı faydalı olacağından 340, 341, 926, 927 ve 928 seneleri bütçeleri hakkında malumatı mümkünce arzını muvafık görüyoruz.

Malum olduğu üzere birinci B.M.M. inin ictıma ve hükûmetini tesis ile muamelatı Devlete vaziyet ettiği 23 nisan 336 tarihinden itibaren 339 senesi şubat nihayetine kadar umuru maliyemiz muhtelif neşrolunan yirmi üç adet avans kanunile idare olunmuş ve ancak 340 senesi Cumhuriyetinin ilk bütçesi kabul edilmişti.

Avans kanunlarla idare olunan fark 41 aylık devre zarfında verilen tahsisat 336 senesinde 63 018 354, 337 senesinde 82 192 190, 338 senesinde 100 979 210, 339 senesinde 144 923 958 lira olmak üzere ceman 391 083 712 liradan ibarettir.

1340 Bütçesi : 1340 senesi muvazenei umumiye kanunu Devletin masarifini bîdayeten 140 433 369 lira 80 kuruş olarak tayin ve varidatını da 129 214 610 lira olarak tahmin eylemişti. Açık 11 218 759 lira 80 kuruşdan ibaret bulunuyordu.

Fakat bilahara bu miktara tahsisatı munzamıma, fevkalâde ve müdevvere suretile veya tediye olunan senesi sabıka diyununun ve muhassasatı zatıye farkının resen tahsisatına kaydile ceman 47 338 270 lira 9 kuruş inzımam etmekle 340 tahsisatı 188 338 270 lira 9 kuruşa belığ olmuş ve bundan 340 senesi zarfında 131 584 535 lira 34 kuruş tediye, 18 342 581 lira 9 kuruşluk tahsisat kavanini mahsusası mucibince senesi atıyeye devir ve 38 790 726 lira 81 kuruşluk tahsisat imha olunmuştur. Buna mukabil 340 senesi varidatı tahminden fazla tahakkuk etmiş ve 129 214 610 liradan ibaret olan tahmine karşı 140 962 425 liralık tahakkukat ve 138 450 305 lira 29 kuruş tahsilât olmuştur. Tahsilât ve tediyat miktarlarına nazaran hazine lehine bir fark görülmekte ve 340 senesi vaziyeti maliyesinin şayanı memnuniyet olduğu anlaşılmaktadır. Bu seneye ait hesabı kat'i kanunu da Meclisi Âlinin kabulüne iktiran etmiş ve bu suretle 340 bütçesi hesabı kat'i kanunile birlikte Cumhuriyet Maliyesinin ilk muvazenesini tespit eylemiştir.

*

**

1341 Bütçesi : 1341 muvazenei umumiye kanunile Devlet masarifi için bîdayeten kabul olunan tahsisat 183 932 767 lira 10 kuruş, varidat da 153 046 854 liradan ibaret idi. Ancak mezkûr muvazene kanununun 51 inci maddesi tahsisattan 16 980 000 liralık kısmının mevkuf tutulmasını iktiza ettirdiğinden hakiki masraf bütçeleri yekûnu 166 952 767 lira 10 kuruşa tenzil edilmiş ve arada

DÖNEM BÜTÇELERİ

13 905 913 lira 10 kuruşluk bir açık kalmıştı. Bilâhara bazı munzam ve fevkalâde tahsisatın ilâvesi ve bilhassa mali sene ibtidasının hazirana nakli üzerine marttan hazirana kadar mümtet üç aylık devre için muktazi tahsisatın itası yüzünden 341 masraf bütçesi 251 203 052 lira 10 kuruşa balığ olmuştur ki bu miktara 340 senesinden müdevver 18 342 581 lira 9 kuruşluk tahsisat dahi zam edildiği surette masraf bütçesi ceman 269 545 133 lira19 kuruşu bulmuş demektir. Elde mevcut malumattan devrel hesabıye zarfında 210 189 531 liranın sarfi tahakkuk ederek bundan 201 449 622 lirasının tedtye ve mütebakisinin deynolarak devredildiği ve 61 594 817 liralık tahsisatın senel atıyeye devri meşrut kısmı çıktıktan sonra imhası lazım geldiği ve üç aylık devre de dahil olmak üzere varidatı Haliye tahakkukatının 169 864 927 ve Haliye ve sabıka tahsilatının 170 391 263 lirayı bulduğu anlaşılmaktadır. Bu netayice göre 341 bütçesinin müsait telakkisi mümkün olamayacağı aşikârdır.

Tediye kabiliyeti nazarı dikkata alınmaksızın tahsisat itası bir çok müşkülât tevliât etmiş ve hazine bir çok borçlarını gelecek seneye bırakmak zaruretinde kalmıştır. Maamafih 341 bütçesinin bu sıkıntılı vaziyeti müteakip seneler için faidelî olmak gibi bir hizmet ifa etmemiş bulunmaktadır.

1926 Bütçesi : 1926 masraf bütçesi iptidaen 190 103 544 lira olarak tespit, varidat da 190 158 854 lira olarak tahmin olunmuştu. Bilâhara munzam, fevkalade ve müdevver tahsisattan daha 6 758 225 lira inzıam etmekle 926 masraf bütçesi 196 861 769 liraya balığ olmuş isede sene zarfında Hükûmetçe yirmi milyon liraya karip bir tasarruf yapıldığından hakiki miktar yüz yetmiş yedi milyon raddelerine tenezzül etmiştir, buna mukabil 926 senesinin tahmin olunan varidatı 191 936 671 lira tahakkuk ederek bundan 182 917 018 ve sabıkadan 8 360 868 lira tahsilat yapılmış ve tahsilat ve tediye farkı 341 senesinden müdevver duyunun tediye ve tasfiyesine tahsis edilmiştir. 341 Senesi müşkülâtının büyük aksülameli 926 bütçesinde vazihan görülmekte ve tahsisatı munzamme miktarının azalması ve ciddi tasarrufat yapılması tedbirlerle müterafık olarak müdevver duyundan otuz iki milyon lira gibi mühim bir miktardın tediyesi sayesinde vaziyeti maliye islah edilmiş bulunmaktadır. Bu muvaffakiyetin İsmet Paşa hükûmetinin daima takdir ile yad edilecek bir eseri olduğunu zikretmek hakşinaslık icabındandır.

1927 Bütçesi : 927 bütçesile kabul olunan ilk masraf yekûnu 194 454 619 lira ve tahmin edilen varidat miktarı 194 580 554 lira idi. Bilâhara tahsisatı munzamma, fevkalade ve müdevverlerle masraf miktarı 208 505 141 liraya balığ oldu. Buna mukabil varidat tahakkukatı 207 965 976 lirayı bulmuş ve bundan 194 979 019 ve sabıkadan 6 854 061 lira tahsilat yapılarak tediye muvezenesi muhafaza ve on beş milyon lira kadar sinini sabıka duyunu tesviye edilmiştir. 927 bütçesi de 926 bütçesi gibi vaziyeti maliyenin takviyesi yolunda ciddi bir manzara arz etmektedir.

1928 Bütçesine gelince :

1928 Bütçe kanunile kabul olunan masraf miktarı bîdayeten 207 169 388 tahmin olunan varidat da 207 173 199 liradan ibaret bulunmakta idi. Bütçenin kabulünden sonra (1354, 1355, 1356, 1358, 1368, 1371, 1377, 1378, 1383, 1392, 1403) numaralı onbir adet kanun ile ayrıca 10 097 785 liralık tahsisatı munzamma ve fevkalade verilmiş ve 1 174 104 liralık tahsisat imha kılınmış ol-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

duğundan 928 masraf bütçesi yekûnu elyevm 216 093 069 liraya balığ olmuştur. Tahsisatı munzamma ve fevkaladelerin ilavesi ve imha miktarlarının tenzili suretile 1928 masraf bütçesinin aldığı son veziyet atideki cetvelde görülmektedir.

1928 Senesi bütçesinin 1 nisan 1929 daki vaziyeti

Devairin isimleri	Bütçe ile tahsis edilen	Tahsisatı munzamma ve fevkalade olarak ilâve imha			Yekûn
		olarak ilâve olunan	imha olunan		
Büyük M. M.	2 119 404	81 916	2 060		2 199 260
Riyaseti Cümhur	319 135	45 800	0		364 935
Divanı Muhasebat	556 984	30 000	30 000		556 984
Baş Vekâlet	170 798	46 000	7 700		209 098
Şurayı Devlet	193 946	1 700	1 700		193 946
İstatistik U. M.	164 650	12 000	12 000		164 650
Diyanet İsl. R.	1 719 587	11 200	11 200		1 719 587
Maliye Vekâleti	26 539 710	4 973 000	255 000		31 257 710
Düyunu U.	13 468 290	0	0		13 468 290
Rûsumat U. M.	4 957 372	212 000	12 000		5 157 372
Tapu ve Kadastro U. M.	1 338 000	28 800	50 800		1 316 000
Dahiliye Vekâleti	5 312 749	0	28 000		5 284 749
Posta ve telgraf ve telefon U. M.	5 556 795	0	0		5 556 795
Emniyet U. M.	4 871 642	0	0		4 871 642
Jandarma U. K.	10 810 577	220 000	20 500		11 010 077
İskân U. M.	1 025 433	0	7 000		1 018 433
Hariciye Vekâleti	4 087 460	133 560	258 860		3 962 160
Matbuat U. M.	465 275	3 500	30 000		438 775
Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti	3 396 553	0	12 000		3 384 553
Adliye Vekâleti	5 643 672	50 000	60 000		5 633 672
Maarif Vekâleti	6 615 804	1 294 000	67 500		7 842 304
Nafia Vekâleti	32 717 798	0	65 000		32 652 798
İktisat Vekâleti	4 994 523	2 000 000	37 000		6 957 523
Limanlar	290 313	0	0		290 313
Millî M. Vekâleti	58 020 390	940 309	30 000		58 930 699
Bahriye	5 075 082	0	30 000		5 945 082
İmalâtı Harbiye U. M.	5 101 336	0	74 784		5 026 552
Harita U. M.	736 110	14 000	71 000		679 110
	207 169 388	10 097 785	1 174 104		216 093 069

DÖNEM BÜTÇELERİ

1928 senesinde tahsisatı munzamma ve fevkaladeler miktarının tezayüdü nazarı dikkati celp etmemek kabıl değildir. Vakua Anadolu ve Mersin-Tarsus-Adana demir yollarile Haydarpaşa limanı şirketlerle ve bu şirketlere ait hisse senedatının ekseriyetini mübayaa için Zürih de şark şüمندüferleri bankasıle yapılan ve Meclisi Âlice tasdik buyrulan itilafnameler mucibince 928 senesinde tediyesi iktiza eden taksit ile ziraatte kullanılan mevad müşteile rusumu karşılığı ve harf inkılabı dolayısıle yapılması icap eden bazı fevkalade masraflar tahsisatı munzamma ve fevkalade yekûnunun kısmı küllisini teşkil etmekte ve mütebakısı içinde de tediye haizi tesir olmayup sadece mahsuba taalluk eden kısımlar bulunmakta isede geçen seneki bütçe encümeni mazbatasında da arz edildiği veçhile bütçelerdeki varidat ve masarîf müteakıl ve mütevazın olmak üzere tespit edildiğinden bir bütçenin tasdikundan sonra tahsisatı munzamma ve fevkalade itası veya masraf mukdarını artıracak kanunlar tanzimi o bütçedeki tevazünü ihlal ve tediyaı işkâl edeceği ve devletin malî itibar ve vaziyetini müteessir eyleyeceği cihetle encümeninüzce prensip noktasından hüsnü telakkî idilememek zaruridir. Şimdiye kadar düyünü umumiye taksitleri tediye edilmediği cihetle 928 senesinde verilen tahsisatı munzamma ve fevkaladelerden bu tarzda bir mahzur varit olmayacaktır. Ancak gelecek seneden itibaren kupon tediyaı başlayacağı için artık karşılığı olacak varidat gösterilmeden veya aynı miktar tahsisat bütçenin diğer tertiplerinden tenzil ve imha edilmeden tahsisatı munzamma ve fevkalade itası caiz olmayacağına kemali ehemmiyetle celbi dikkati vazife addatmaktayız. Bütçedeki tevazünü ve vaziyeti maliyemizde salah ve istikrarı şiddetle muhafaza etmek en esash bir hedef olmasına göre gerek heyeti celilelerinin, gerek hükûmetin encümeninizin noktaî nazarma iştirak edecekleri şüphesizdir.

Bu münasebetle 1928 senesi tahsisatı munzammalarında meşhudümüz olan bir halî de arzetmeyi fâideli mülâhaza ediyoruz.

Muhasebei umumiye kanununun 57 inci maddesi maaş ve ücret tertiplerinden masraf tertiplerine münakaleye müsaade etmediğinden ekser devair maaş ve ücret tertiplerinden nakletmek istedikleri tahsisatı imha ile masraf tertiplerine tahsisatı munzamme itasını talep yolunu ihtiyar eylemektedirler. Kanunun münakaleye müsaade etmemesindeki maksat maaş ve ücret tertiplerinin masraf tertipleri için istenecek tahsisatı munzammeye de karşılık ittihazına müsait olmak lazım gelir. Bu itibarla 1929 senesi zarfında maaş ve ücret tertiplerinden imha karşılıklı tahsisatı munzamme taleplerinin de terviç buyurulmaması muvafık olacağı fikrindeyiz.

1928 Bütçesinin tatbikat vaziyetine gelince :

Sekizaylık netayıç sayanı memnuniyet adedilebilir. Senenin gayri müsaitliğine rağmen varidat muhammenatı heman tamamen tahakkuk etmiş ve sekiz ay zarfındaki tahsilat 142 898 010 lirayı bulmuştur. Bu minval ile tahsilat devam ettiği takdirde sene nihayetinde tahminatın eldeedilmesi ve masarîfde vuku bulacak imhalarla mukabil eski borçlardan mühim bir mukdarı dahil olmak üzere bütün tediyaın karşılanması ve bu suretle tahsilat ve tedayatta hakikî bir tevazün muhafazası muhakkak olacaktır.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Cumhuriyet idaresi bütçeleri dolayısıyla vaki olan bu maruzatımızdan sonra 929 bütçe kanun lâyihasının teşrihine iptidar edeceğiz :

Hükümetçe bütçe kanunu layihasının birinci maddesi ve merbuti cedavil mucibince muhtelif devairin 929 senesi zarfındaki umumî hidematının ifası için muktazî tahsisat 220 297 268 lira olarak teklif edilmiş ve ikinci madde ile merbutu cetvel mucibince yekûnu varidat da 220 298 300 lira olarak tahmin olunmuştur. Bilhara Baş vekâletten varit olarak encümeninize havale buyrulan 30.3.929 tarihli ve 9/1309 numaralı teskere ile 1927 muvazenei umumiye kanununun 18 inci maddesine tevfi kan İktisat vekâleti bütçesine Komiser ve fen mûmuru üçüratı olarak 105 180 lira ilâvesi ve varidat cetvelinin 46 mnci şirketlerden teftiş mukabilî alınan mebalîğ fashna da aynı mukdarın derci ve kezalık Başvekâletten mevrit ve encümene muhavvel 23.3.929 tarihli ve 1249 numaralı teskere ile karacabey harası çayırhğı için istimlak edilen arazi bedeline ilâveten 9 148 liranın bütçesine vazî talep edilmekle Hükümetçe teklif olunan tahsisat 220 411 596 liraya varidat da 220 403 480 liraya balîğ olmuştur. Bu miktara İdare Heyetince teklif olunan Meclis, Riyaseti Cumhur, ve Divanı Muhasebat bütçeleri için hükümetin teklifine nazaran 297 454 liralık bir farkın ilâvesi dermeyeran edildiği cihetle birinci maddede münderic hakikî masraf yekûnuna alt teklif 220 709 050 lirayı bulmuş ve encümenince icra kılınan tetkikat neticesinde bazı zamaîm ve tenzilât ile bu yekûn 218 529 987 lira olmak üzere tespit ve madde bu dairede tadil olunmuştur.

Masraf yekûnunun bevaire sureti inkisamını göstermekte bulunan atideki cetvelde teklif muktalarile encümen tadilatı ayrı ayrı görülmektedir. Her dairedeki tebdillere ait esbabı mucibelerde berveçhiatî muhtasaran arz olunmuştur :

Devairin isimleri	1928 senesi için	
	Hükümetçe teklif olunan	Encümenince Kabul olunan
Büyük M. M.	2 119 404	2 082 708
Riyaseti Cumhur	319 135	312 195
Divanı Muhasebat	356 984	580 570
Baş Vekâlet	242 977	820 604
Şurayı Devlet	224 788	212 247
İstatistik U. M.	99 485	77 175
Diyanet İşl. R.	1 719 587	1 693 327
Maliye Vekâleti	13 979 504	14 758 979
Düyunu U.	28 015 714	32 189 861
Rûsumat U. M.	5 257 372	5 007 467
Tapu ve Kadastro U. M.	1 338 000	1 353 420
Dahiliye Vekâleti	5 612 741	3 853 176
Posta ve telgraf ve telefon U. M.	5 758 795	5 961 339
Emniyet U. M.	5 021 648	4 823 711
Jandarma U. K.	11 560 577	11 046 931

DÖNEM BÜTÇELERİ

Devairin isimleri	1928 Senesi için	
	Hükümetçe teklif olunan	Encümence Kabul olunan
İskân U. M.	1 275 433	1 462 112
Hariciye Vekâleti	4 087 460	3 793 592
Matbuat U. M.	465 275	440 501
Sıhhat ve İctimai		
Muavenet Vekâleti	4 500 000	4 325 009
Adliye Vekâleti	5 943 672	7 188 010
Maarif Vekâleti	8 164 325	8 056 068
Nafia Vekâleti	36 616 638	33 426 000
İktisat Vekâleti	7 273 167	8 333 130
Limanlar	311 669	295 064
Millî M. Vekâleti Kara bütçesi	55 817 510	53 624 808
Millî M. Vekâleti Hava bütçesi	1 702 880	1 175 580
Millî M. Vekâleti Deniz bütçesi	6 475 082	6 092 898
İmalâtı Harbiye U. M.	5 101 336	4 839 569
Harita U. M.	736 110	703 936
Yekûn	220 297 268	218 529 987

Büyük Millet Meclisi - 2 155 509 lira olarak teklif ve 2 082 708 lira olarak tespit kılınmıştır. 1928 bütçesi yekûnu verilen munzam ve fevkalâde tahsisatlar ilâve ve imhalar tenzil edildince 2 199 260 liradan ibaret idi. Bütçede esaslı tebeddül yoktur. Yalnız maaşat, ucurat, muhassasat tertipleri kadrolarda yapılan bazı tadilat neticesi olarak cüzî tezayüt etmiş, masraf fasıllarında da ihtiyaca göre muhtelif zam ve tenziller olmuştur. Âza harcırahı fash, âza harcırahı ve bey-nelmîl parlamentolar ittihadına iştirak eden murahhaslar harcırahı maddelerine tefrik ve her iki maddeye mevzu tahsisat teklife nazaran 28 000 lira tenzil olunmuştur. İnşaat ve tamirat fashından da maddeleri birleştirmek suretile 14 000 ve tesisat ve demir baş fashından 25 000 lira tenzil edilmiştir. İnşaat ve tamirat faslına mevzu tahsisatın 14 000 lirası Riyaseti Cümhur bütçesindeki inşaat ve tamirat tertibinden naklen gelmiş olup bunun mukabilidir. Mütebaki inşaat ve tamirat tahsisatı ile bilhassa Meclis civarında bir matbaa tesisi ve tesisat ve demir baş faslına mevzu tahsisat ile matbaa levazımının tedariki derpiş edilmektedir. Memurin teavün sandığı sermayesine muavenet olmak üzere ilâvesi talep olunan tahsisat esasen memurin kanununun 68 inci maddesinde derpiş olunan bir keyfiyet olduğundan şayanı kabul görülmüştür. Ancak bu sandık için evvel emirde ahkâmı lazıme tespiti lazım geleceğine nazarı dikkati celp ederiz.

Riyaseti Cümhur - 1928'de yekûnu 319 135 liradan ibaret olan Riyaseti Cümhur bütçesi 1929 için 312 195 lira olarak tespit edilmiştir. Görülen tebeddül başlıca inşaat tertibine mevzu tahsisatın Büyük Millet Meclisi bütçesine naklinden ve kadrolarda cüzî tadilat yapılmasından ve bazı tertiplerin ihtiyaca göre tezyift veya tenkisinden ibaret olup sureti umumiyede yeni bütçe de geçen seneki bütçenin aynı addedilebilir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Divanı Muhasebat – 1928 yekûnu 556 984 liradan ibaret olan Divanı Muhasabat bütçesi 929 senesi için 809 765 lira olarak teklif ve bazı tenzilât neticesinde 580 570 lira olmak üzere kabul edilmiştir.

Bir daire ilâvesi ve bazı mürakipler maaşatının tezyidi suretile kadrolarda vaki tebeddülât neticesi maaşat ve muhassessat tertiplerinde geçen seneye nazaran bir az tezayüt göstermiş isede istenilen zamaın tamamen kabul edilmediği cihetle bu seneki teklife göre noksan vardır. Masraf fasıllarında bazı cüzî tebeddülâtan maada Avrupaya sitâj için gönderilecek mürakipler tahsisatının bir derece tezyidi ve bilmukabele mürakiblerin merkeze celbi delayisile harcırah tertibinin tenezzül etmesi geçen seneye nazaran başhca tebeddülleri teşkil etmektedir.

Başvekâlet – Başvekâletin 1928 senesi masraf bütçesi sene içinde verilen munzam tahsisat ile beraber 209 098 liraya çıkmıştır. 1929 malî senesi için teklif edilen miktar ise 242 977 lira yani geçen seneye nazaran 33 879 lira fazladır.

Birinci kısmın birinci maaş ve ücret babı için teklif olunan 89 860 lira yaverler tahsisatının Millî Müdafaa vekâleti bütçesine naklinden ve encümence kadroda yapılan cüz'î tadillerden dolayı 84 412 liraya tenzil ve ikinci masraf babının yekûnu teklif olunan miktara nazaran 2 000 lira noksanile 32 900 lira olarak tespit edilmiştir. Bu sene de bazı masraf fasıllarına cüz'î zamlar yapılması zarureti hasıl olmuştur.

İkinci kısmı tahsisatı mesture ile düstur, kanun, resmî gazete ve sairinin tab'î masrafı teşkil eder. Şimdiye kadar Millî Müdafaa, Hariciye, Dahiliye Vekâletleri bütçelerinde görülen tahsisatı mesture fasılları mecmuu olan 480 000 liraya Emniyeti Umumiye Umum müdürlüğü bütçesinde ki istihbarat masrafı faslından naklen 120 000 lira daha ilavesile hasıl olan 600 000 liranın bir kalem olarak Başvekâlet bütçesinde yeniden açılan tahsisatı mesture faslında gösterilmesi tensip edilmiştir.

Tabî işlerinin ehemmiyet ve kesretinden dolayı 928 senesi tahsisatının yetişmediği anlaşılarak malî sene zarfında 25 000 liradan ibaret olan tabî masrafı faslına 30 000 liralık munzam tahsisat verilmesine binaen bu defa istenen 65 323 liralık tahsisat 10 323 lira noksanile kabul edilmiştir.

Üçüncü kısım Âlî İktisat Meclisi tahsisatını gösterir. Yeni teşekkül eden bu yüksek meclise mevdu ilmi ve mühim tetkiklerin icrası kadrosunun hususî kanunu dairesinde fakat tecrübeye müstenit lüzuma göre tensik ve tevsilini ve esaslı vazife sahiplerine verilen ücretlerin maaşa tahvilini ve bazı masraflarının da bir derece tezyidini icap etmesinden dolayı encümence tadiller yapılduktan sonra 1929 senesi maaş, ücret ve masraf fasıllarının yekûnu 5 975 lira fazlasile 40 705 liraya çıkarılmıştır.

Hülâsa : Âlî İktisat Meclisi tahsisatını da ihtiva eden Başvekâletin 1929 malî senesi masraf bütçesinin yekûnu yukarıda yazılan sebeplerden ötürü encümence 1928 senesine nazaran 611 506 lira fazlasile 820 604 lira olarak kararlaştırılmıştır.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Şurayı Devlet - Şurayı Devletin 1928 senesi masraf bütçesi 193 946 lira ve 1929 senesi için Hükûmetçe yapılan teklif ise 224 788 liradır. Encümenince tetkikat yapıldıktan sonra bu senenin bütçesi 12 982 lira noksanile 212 247 lira olarak tespit edilmiştir. Memurın kadrosunda yapılan cüzi tadilat neticesinde birinci maaşat ve ücurat ve tahsisat fasıllarının yekûnu teklife nazaran 4 591 lira noksanında 188 247 lira olarak kabul olundu.

İkinci masarîf babında tahakkuk eden lüzum ve ihtiyaca mebni mefruşat ve demirbaş ile defatir ve evrakı matbua tahsisatı tezyit, yapılması zarurî olan tasarrufu temin için bazı fasıllardaki tahsisat birer miktar tenkis edilmiştir.

İstatistik U. M. - İstatistik Umumî Müdürlüğünün 1928 mali senesi masraf bütçesi 164 650 liradan ibaret ve 1929 senesi için istenen tahsisat 99 485 liradır, görülen noksan fark umumî tahrir netayicinin tasnifi için geçen sene konan 120 000 lira tahsisatın ihtiyaç olmamasından dolayı bu sene mühim miktarda azaltılmış olmasından ileri gelmiştir.

Şimdiye kadar ücretle çalışan iki umumî müdür muavinleri ücretlerinin maaşa tahvili ve istatistik işlerinin günden güne artması dolayısıyla maaşlı memur adedinin ondan on üçe çıkarılması ve bazı ücretlerin birer miktar tezyidi suretiyle kadroda yapılan tadilden sonra birinci maaş ve ücret babının yekûnu geçen seneye nazaran 4 920 lira fazlasile 23 055 lira olarak kabul edilmiştir.

İkinci masarîf babı 1928 senesinde 10 740 lira iken bu sene 24 070 lira istenmiş fakat bütçe muvazenesinin temini için tasarruf yapılması mümkün görülen masrafların tenkisi suretile 1929 senesi masarîf için encümenince ancak 12 420 lira tahsisat verilebilmiştir.

Kurtasye için istenen 1 500 liranın 200 liraya tenzili bu ihtiyacın 1928 senesi zarfında umumî tahrir netayici faslının masarîfî mütenevvia maddesindeki tahsisattan artacağı anlaşılan kısım ile şimdiden te'min edilebileceği mümkün görülmesinden ve bedeli icar için 3 600 liraya mukabil bu sene tahsisat istenmediği halde 1 200 lira konması da istatistik umumî müdürlüğünün 1929 senesi zarfında inşası bitecek olan yeni binaya nakli tahmin edilmiş isede yeni mali senenin dördüncü ayından evvel bu naklin mümkün olamayacağı sonradan anlaşılması üzerine dört aylık bedeli icarın bütçeye konması zarurî olmasından ileri gelmiştir. Cüz'e mahsus muhassasat kısmının birinci masarîfî daimie faslındaki istatistik neşriyatı tertibi ziyadeleştiği gibi tabî masrafı da daima artmakta olduğu ve birde aylık mecmua çıkarılması istenildiği cihetle tahsisat bir misil arttırılarak 6 400 liraya çıkarılmıştır.

İkinci masarîfî muvakkate babında 928 bütçesinde (Umumî tahrir netayicinin tasnifi masarîfî) faslı ve maddeleri 929 senesi ihtiyacına göre tadil ile umumî tahrir netayicinin tasnifi ve tab'ı ismi verilen fazla teklif edilen miktarda 2 200 lira noksanile 10 800 lira konmuştur.

Gerek istatistik idaresi, gerek muhtelif resmî daireler memurlarına lüzumu kadar istatistik malumatı vermek üzere açılacak istatistik kursu için verilen 1 000 lira tahsisat bu yüzden elde edilecek faydalara nazaran encümenince muvafık görülmüştür.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

(İstatistik kongurasına iştirak masrafı) fashının bu sene açılması beynelmilel istatistik enstitüsünün iki senede bir inikat etmesinden dolayı olup evelki sene konmuş olan tahsisat bu sene de aynen kabul edilmiştir.

1930 senesinde yapılması kararlaştırılmış olan umumî tahrir hazırlık olmak üzere yapılmasına lüzum görülen (Tecrübe tahriri) için 12 000 lira istenilmiş ise de bütçenin müsaadesizliğinden dolayı bu tecrübenin 6 000 lira ile ifası tensip ve bu miktarda tahsisat ita kılınmıştır.

Diyanet işleri reisliği - Diyanet İşleri Riyasetinin 929 senesi bütçesi hükümetçe yekûn itibarile 1928 bütçesinin aynı olmak üzere 1 719 587 lira olarak teklif edilmiştir.

Bundan merkez memurları maaşatına teklif edilip encümenimizce kabulüne imkân görülemeyen zamlarla hayrat hademesinden uhdelerinde memuriyet bulanların tahsisatı fevkalâdelerinden yapılan tasarruflar tenzil edildikten sonra 929 senesi bütçesi yekûnu 1 693 327 lira olarak tespit edilmiştir.

927 senesi muvazenei umumîye kanununun on dördüncü maddesinin, camilerin tasnifi ve vazâflın tevhiidiyle hademei hayrat maaşatının beş yüz kuruşa iblağı hakkındaki hükmü dairesince tamamen icra edilemiyerek şimdilik asgarî maaşın ancak iki yüz kuruşa iblağ edilebildiği anlaşılmış ve mezkûr madde kanuniye hükmüne tevfiikan bu maaşların kısa bir müddet içinde asgarî beş yüz kuruşa iblağı encümenimizce şayanı temennî görülerek dairesinin yeniden nazarı dikkati celp edilmiştir.

Seneleri bütçelerinde karşılığı olmayan lazimüttediye bazı borçlar için teklif edilen 13 785 lira tahsisatın da kabulü zarurî görülmüştür. Bu tahsisatın 489 lira 20 kuruşu 1927 ve 475 lira 9 kuruşu 1341 seneleri bütçelerinin harcırah tertiplerine ve mütebakısı ise 1926 bütçesinin tahsisatı fevkalâde tertibinden olan borçlara karşılık bulunmaktadır.

Maliye vekâleti - 1928 senesi muvazenei umumîye kanununun Meclisi Âlice kabul ve tasdikundan sonra 28 mayıs 1928 tarihli kanun ile emvali metruke hesabı carileri bakıyeyi matluplarının Hazinece irat kaydına mukabil işbu emvalin idare masrafı olarak zam olunan 300 000 lira da dahil olmak üzere Maliye vekâletinin 1928 senesi bütçesi 26 539 720 lira idi. Bu rakkam maaşatı zatiye karşılığı olan 12 715 085 lirayı da muhtevidir. Maaşatı mezkûrenin karşılığı 1929 senesi muvazenesinde Düyunu umumîye kısmına nakledilmiş olduğundan işbu miktarın tenzili halinde mezkûr vekâletin 1928 senesi bütçesi 14 124 636 liradan ibaret bulunmaktadır.

1929 senesi bütçesile hidematı maliye için Hükümetçe iptidaen 13 979 504 lira teklif olunmuş olup Encümenince icra edilen tetkikat neticesinde bu miktardan muhtelif tertiplere ait olmak üzere 352 525 lira tenzil edilmekle beraber 1929 senesi bütçe kanunu lâyihasının tanzim ve takdiminden sonra 391 numaralı kanun ile Meclisi Âlice tasdik buyrulmuş olan Fort mukavelesi mucibince verilecek pirim karşılığı olarak 50 000 ve geçen sene tatil devresinde kuraklık sahada muhtacini halka Hilali Ahmer Cemiyetince ifa edilmiş olan muavenatın telafisi maksadile 700 000 lira ki ceman 750 000 lira Hükümetin muahheren vaki olan

DÖNEM BÜTÇELERİ

teklifi üzerine zam olunmuş ve binnetice Mal. V. nin 1929 senesi Bütçe Encümenince 14 758 979 lira olarak tespit kılınmıştır.

Bütçenin maaşat, üçürat ve tahsisatı fevkalade ile uzaklık ve pahalılık zammını teşkil eden birinci babında şayanı arz bir şey yoktur. Merkez ve taşra üçüratı tertiplerinde geçen seneye nazaran vakı olan zamaim emvali metruke hidematında kullanılacak ücretli müstahdiminin müstahdemini daim kadrosuna alınmış olmasından münbaistir.

Merkez tenvir ve teshin tertibinin sabıkına nazaran tezayüdü aynı bina dahilinde bulunan Rüsumat M. U. merkez devairinin tenvir ve tensihini hidematın maliye bütçesinden idaresi takarrür ederek Rüsumat bütçesinin merkez tenvir ve teshini tertibinin tayedilmesinden, merkez müteferrikasında ki tezayütte vekâlet binası etrafındaki bahçenin tarh ve tazımı teklifinden mütevellittir.

Vilayet mefruşat ve demirbaş ve müteferrikası tertiplerindeki tezayüt kaza mal sandıklarının pek mütebariz olan ihtiyaçlarının mümkün olan aksamının temini maksadına matuftur.

Defatir ve evrakı matbua tertibindeki fazlalık masarifi tabiyenin artmasından ve defterlerin kâğıt satırlarının ve sütunlarının tevessu etmesinden münbaistir.

Bir çok yerlerde Hükümet devairinin pek ziyade muhtacı tamir bir halde olduğu ve bir çok yerlerde de Hükümet memurlarının kiralık binalarda ifayı vazife ettiği malumdur. Bu ihtiyaç için iktiza eden tahsisat çok ehemmiyetli rakam arz etmektedir. Encümen senelerden beri bütçe muvazenesi endişesile maalesef bu nevi masraf için mühim tahsisat tefrik etmeğe imkân görememektedir. Bu sene bütçesindeki 575 000 liralık tahsisat ancak mübrem ve mühim olan inşaat ve tamirata karşılık olarak vazolunmuştur.

İrat getiren emlakı milliye masrafı faslında ihdas olunan 3 üncü maddeye vazolunan 72 000 lira Hazinei maliyece diğer emvali milliye gibi idaresi takarrür eden emvali metruke idare masrafı karşılığıdır.

Yanan ve yıkılan yerlerdeki mebaninin inşa ve tamirinde kullanılacak olan ve öteden beri kavanini mahsusası mucibince rüsumdan muaf olan kereste rüsumunun muhasebeî umumiye kanununa tevfiikan mahsubunu temin için müceddeden vaz olunmuştur.

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakına muavenet unvanlı fasla mevzu tahsisat Encümenince aynen kabul edilmekle beraber bütün teşekküllere işbu tahsisattan muavenet icrasını teminen faslın unvanı Türkiye İdman cemiyetlerine muavenet şeklinde tadil edilmiş ve vakayı ve tecaribi ahire dolayısıyla işbu tahsisatın sureti sarfında hükümetce daha ciddi ve esaslı surette mürakaba icrası ve sarfiyatın behemahal Maarif Vekili ile Erkânı Harbiye Reisinin müştereken tensibile ifası Encümenimizce ehemmiyetli surette temenniye şayan görülmüştür. Bazı düyunun mahsubu için vazolunan 458 liralık tahsisat ise 337 senesinde mutemetlere avans olarak verilip bu güne kadar mahsubu yapılamayan düyun karşılığıdır.

Düyunu umumiye - Lozan muahedenamesi mucibince Türkiyeye isabet eden borcun mürettebat ve masarifini göstermek üzere geçen sene Düyunu umumiye

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

bütçesinin birinci kısmında 27 fasıla ve üçüncü kısımda kambyo namile başkaca bir fasıla ayrı ayrı tahsisat konmuş isede bütçe kanununa ilave edilen bir madde münasebetle de arz ve izah edildiği veçhile kuponlar mukavele ve tılafnamesine tevfikân bu sene tediye edilecek mebalîğ; birinci maddesi borçların senevî mürettebatını ikinci maddesi Pariste yeniden teşekkül eden Düyunu umumiye meclisi masarîfine iştirak hissemizi, üçüncü maddesi de kambyo, imha ve mübayaa karşılığını tayin eden bir fasılda 13 755 447 lira olmak üzere gösterilmiştir.

İkinci kısımda görülen avanslar tahsisatının; bunlara ait hesapların tetkik ve neticesi vazihan tayin edilmek üzere bu sene bütçesinden tay edilmesi hakkında Hükümetçe olan teklif ve mütalaa münasip görülmüştür. Üçüncü kısmın % 5 faizli istikrazı dahilî faslının birinci maddesi 929 senesinde ödenecek 24 ve 25 numaralı kuponlar bedelile bir senelik mübayaa akçasını göstermek üzere geçen senenin aynı olarak ve 1928 senesi bütçesinde ikinci maddeye mevzu tahsisat mezkûr sene bütçesi mazbatasında da işaret olunduğu veçhile bu istikrazın ödenecek mütedahil kuponu kalmadığından bütçeden tamamen çıkarılmıştır.

Paket mukavelenamesi mucibince mübayaa olunan demir yolları için 929 senesinde ödenmesi lâzım gelen meblağ ayrıca bir fasılda gösterildiği gibi şimdiye kadar maliye bütçesinde bulunan (muhassasatıyatıye) tahsisatı ile (malûlne verilecek arazi bedeli) bu sene Hükûmetin teklifi veçhile düyunu umumiye bütçesinin 4 üncü kısmına naklonmuştur.

1929 senesi düyunu umumiye bütçesinin umumî yekûnu 1928 senesine nazır 18 721 571 lira fazlasıyla 32 189 861 liradan ibaret kalmıştır.

Gümrükler umum müdürlüğü - Gümrükler umum müdürlüğünün 929 bütçesinin maaş, ücret ve tahsisat fasılları yekûnu 928 senesine nazaran 25 020 lira noksanile 3 882 552 lira olarak teklif olunmuştu. Kadrolarda yapılan tadilat neticesi olarak bu kısım geçen seneye nazaran 103 135 lira noksanıyla tespit olunmuştur. Masarîf kısmında da berri ve bahrî muhafaza vesaiti masrafı faslından 115 000 liralık tenzilât yapıldığı gibi bazı masraf tertiplerinde de ihtiyaca göre muhtelif zammıyat ve tenzilât yapılmış ve bilhassa ayrıca Meclisi aliye arz olunan taahhüt kanunu lâyihası mucibince iki senede inşası muktezi görülen İzmir ithalât ambarlarıyla Islâhiye ve Uzun köprü rüsumat binalarının inşaatına karşılık olmak üzere bütçeye ayrıca 60 000 liralık tahsisat konulmuş ve bu meyanda seneleri bütçelerinde karşılığı olmayan borçlar için 6 300 lira kabul olunmuştur. Bu mikdar 339 senesinde İstanbul memurlarının aldıkları avansın mahsup edilemiyen kısmının karşılığıdır. Bu tebeddülât neticesinde 1928 bütçesi umumî yekûnuna nazaran 1929 bütçesinin yekûnu umumîsi 50 095 lira fazlasıyla 5 007 467 lira olarak tespit edilmiştir.

Tapu ve kadastro U. M. - Tapu ve kadastro U. M. nün 1929 bütçesi 1928 bütçesinin aynı olarak 1 338 000 lira teklif olunmuştur. Bütçede şayanı ehemmiyet tebeddül olmamakla beraber kayıt ve münakale muamelatının muntazaman ifasını temin maksadile merkeze merbut vilayat kayıt ve münakale kalemine 1928 kadrosuna nazaran on memur ilavesi zarurî görülmüş ve kadrolarda ve

DÖNEM BÜTÇELERİ

masraf tertiplerinde yapılan bazı tadilat neticesi olarak cüz'i zam veya tenziller vuku bulmuştur. Bu meyanda bilhassa eski seneler düyunu tertibi ihtiyaca nazaran mühim miktarda tezyit edilmiş ve seneleri bütçelerinde karşılığı olmayan lazımtüddiye borçlar için ayrıca 8 000 liralık tahsisat vazolunmuştur.

Bu tahsisatın 1 457 lira 42 kuruş maaş ve muhassasata 4 071 lira 08 kuruşu harcıraha ve 2 471 lira 50 kuruşu masarife ait olup 1341 senesinde mütahakkak borçların karşılığıdır.

Berveçhi bala arzolunan tebeddüllere göre 1928 yekûnuna nazaran 1929 bütçesi 15 420 lira fazlasile 1 353 420 lira olarak tespit edilmiştir.

Dahiliye vekâleti - 1928 Bütçesinde 5 312 749 liradan ibaret olan Dahiliye Vekâleti bütçesi 1929 senesi için 5 612 740 lira olarak teklif edilmiş, bazı fasıl ve maddelerde tasarruflar ve tadiller yapılması ve hapishaneler teşkilat ve masraflarının tamamen Adliye Vekâleti bütçesine nakli neticesi olarak encümenimizce 3 853 176 lira tespit olunmuştur.

Tam teşkilatlı nahiyelerin bittecrübe büyük faydaları görüldüğünden hükümetce bu sene yeniden yüz nahiye teşkili ve kaza ihdasi için bütçe kanun lâyihasile yapılan teklif esas itibarile musip görülmekle beraber muvazene icabatı göz önünde tutularak ancak elli nahiye için ayrı bir fasılda 100 000 liralık tahsisat vazolunmuştur.

1340, 1341, 1926, 1927 senelerinde tahakkuk etmiş olup seneleri bütçelerinde karşılığı olmayan lazımtüddiye düyun için bir fasıl mahsusta (175 843) lira

İşbu tahsisatın 12 906 lira 26 kuruş 1340 ve 11 248 lira 45 kuruşu 1341 bütçelerinin Müfettişler harcırahı tertiplerine ve 108 173 lira 62 kuruşu 1926 bütçesinin harcırah, bedeli icar, devir harcırahı, nüfus evrakı tabiyesi, vilâyet kırtasiyesi ve hapishaneler masarifi faslının 2, 3 ve 5 inci maddelerindeki tertiplere ve 43 514 lira 7 kuruşu dahi 1927 bütçesinin bedeli icar, vilâyet tenvir ve teshini, vilâyet kırtasiyesi ve hapishaneler masarifi faslının 1, 2, 3 üncü maddelerine ait düyun mukabilî bulunmaktadır.

Posta, Telgraf ve Telefon U. M. - Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğünün 928 bütçesi 5 556 795 lira idi. 929 senesi için 202 000 lira fazlasile 5 758 795 lira teklif edilmiş ve encümenince icra edilen bazı tadilat neticesinde bu miktar 5 961 339 lira olarak tespit olunmuştur.

Kadrolarda büyük tebeddül yoktur. Geçen seneye nazaran görülen fark başlıca Fen Müfettişleri adedinin tezyidinden ve yeniden sekiz merkez küşadı nazarı itibare alınmasından münbaistir.

Masraf tertiplerinde söz cüz'i tebeddüller hariç olmak üzere geçen seneki miktarlar takriben aynı olarak kabul edilmiştir. Yalnız masarifi mukannene faslındaki ecnebi posta ve telgraf idareleri reddiyatı tertipleri hakiki ihtiyaç nazarı dikkata alınarak iki yüz küsür bin lira artırılmış ve telsiz telgraf ve telefon masrafı tertibinin birinci inşaat ve tesisat maddesine Edirne de küçük bir telsiz istasyonu tesisi için yirmi bin ve posta ve telgraf dairesinde tetkikat icra ettirilmek üzere celbi mukarrer ecnebi mütehasşısalar masarifi için on sekiz bin ve 1914 se-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

nesi muhaberatından İngiltere telgraf idaresine vermesi lâzım gelen borca mukabil on iki bin beş yüz lira vazedildiği gibi Posta ve telgraf idaresinin heman her sene iştirakine mecbur kaldığı beynelmilel kongrelere göndereceği murahhaslar harcırahına mukabil olmak üzere umumî harcırah tertibinden beş bin lira alınarak ayrı bir fasılda irae olunmuştur.

Emniyeti umumiye - 928 bütçesi 4 871 642 lira iken 929 için 5 021 648 lira teklif ve encümençe yapılan tadilat neticesinde istihbarat tahsisatından 120 000 liranın Başvekâlet bütçesine nakli ve kadrolarla masarîf kısmında yapılan bazı tadilat neticesi olarak 1929 bütçesi 4 823 711 lira olmak üzere tespit edilmiştir.. Kadro tebeddülü akalliyetlere müteallik hususatla iştigal etmek üzere Müdüriyeti umumiyede ihdası zaruri görülen bir şube teşkilinden ibaret bulunmaktadır ve masarîfdeki fazlalıkta başlıca Avrupaya sitaj için gönderilecek memurini zabıta masrafı ve 1340-1927 senelerinde tahakkuk etmiş olup seneleri bütçelerinde karşılığı olmayan lazımttediye düyun karşılığı için bu sene yeni tahsisat kabul edilmiş olmasından ileri gelmektedir.

Bu tahsisat 1340 senesinde tenvir ve teshin, evrakı matbua, otomobil, yem bedeli, harcırah, masarîf müteferrika tertiplerinden tahakkuk etmiş olan 2 319 lira 91 kuruşluk deyn ile 1341 senesinde tenvir ve teshin, defatir ve evrakı matbua, telefon, masarîf müteferrika tertiplerinden tahakkuk etmiş olan 1 923 lira 58 kuruşluk ve 1926 senesinde tenvir ve teshin, vesaiti nakliye tertiplerinden tahakkuk etmiş olan 2 494 lira 69 kuruşluk ve 1927 senesinde tenvir ve teshin, kırtasiye, mefruşat, vilâyat müteferrikası, bedeli icar, harcırah, sevk ve iaşe, vesaiti nakliye masrafı, telefon, mazulin maaşı ve tahsisatı fevkalâdesi tertiplerinden tahakkuk etmiş olan 38 429 lira 67 kuruşluk deynin mukabilidir.

Jandarma - Jandarmanın 1928 bütçesine mevzu tahsisat yekûnu 10 810 577 lira iken Hükûmet 929 senesinde 750 000 lira fazlasile 11 560 577 lira olmak üzere teklif etmiştir. İhtiyaca göre muhtelif tertiplerde yapılan zamaım ve tenzilat ile bütçe yekûnu 11 046 931 lira olmak üzere tespit edilmiştir; bu miktar Hükûmetin bu seneki teklifinden 513 646 lira noksan ve 1928 bütçesine göre de 236 354 lira fazladır.

Fazlalık bütçenin maaş ve masraf ve cetvellerinde murakkam olduğu veçhile başlıca efrada ait temdidî müddet ve kanunî zamlardan ve Şark vilayetlerinde es'arın galası dolayısıyla tayin ve yem bedellerine ve levazımı teçhiziye ve melbusat maddelerine ve daha sair bazı fasıllara yapılan zarurî zamlardan münbaistir.

İskân U. M. - İskân Umum Müdürlüğü 1929 bütçesi geçen sene bütçesine nisbetle 436 679 lira fazlasile 1 462 112 lira olarak tespit olunmuştur.

Başlıca tebeddûlat umumî bütçe muvazenesinin icabatı gözönüne getirilerek kadrolarda mümkün görülen tadilat ve masraf fasıllarında ihtiyaca göre tasarru-fat yapılmasından ve şark vilayetlerinde iskân işlerinin takviyesi iltizam edildiğinden buna aitt bazı zamaım kabul edilmesinden ibarettir.

Hariciye Vekâleti - Hariciye Vekâleti bütçesi yekûnu geçen sene 4 087 460 lira olduğu halde bu sene bütçesi 233 868 lira noksanile 3 793 592 lira olarak kararlaştırılmıştır.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Kadroda bazı fasıl ve maddelerden tasarruf suretile şebhenderliklerin mun-tazaman teftişi için iki müfettiş ile beş memur ve iki daktilo ilavesinden ve elçilik ve Şebhenderlik memurlarına alt fasıllarda da ikinci sınıf elçiliklerden ikisinin büyük elçilik ve birinci sınıf elçilik derecelerine tahvilinden ibaret cüz'î tebeddü-lat olmuştur.

Geçen seneler bütçelerinde merkez ile elçilik ve Şebhenderlikler mefruşat ve levazımı aynı fasıl dahilinde gösterildiği halde bu sene bunların merkeze ve elçi-liklerle şebhenderliklere ait olan kısımları tefrik edilmiş ve ancak ilk tecrube se-nesi için bu fasıllar arasında münakale icrasına bütçe kanununda Hariciye ve Maliye Vekâletlerine mezuniyet verilmiştir.

Muhtelif hükûmetlerle akdedilen uzlaşma ve hakem mukavelelerinin ahkâmı muktezası olarak icabında teşekkül edecek uzlaşma ve hakem heyetlerinin ma-sarifi karşılığı olmak üzere de bu sene açılan yeni bir fasla 50 000 lira tahsisat vaz olunmuştur.

Hariciye Vekâletinin harbi umumî senelerine ve ondan evvelki senelere ait ol-mak üzere ecnebi hükûmet ve müesseselere tediye mecbur olduğu borçların bir kısmına karşılık olmak üzere 1928 senesi bütçesinde (senesi bütçesinde kar-şılığı olmayan) mütehakkik düyun faslına 85 025 lira vaz edilmişti.

Bu sene bütçesinde dahi Viyana ve Lahaye elçilikleri binalarının tamiri ve Vi-yana elçiliğinin kalorifer tesisatı, Tiflisdeki üserayı askeriye'nin himayesi için Nor-veç Hükûmetinin masarifi, Üsküp ve Rusyadaki Şebhenderliklerin icarı, Belgrat Şebhenderliği mefruşat bedeli, Londra, İsveç sefaretinin Türk tebaasını himaye masrafı, Brüksel elçiliği icarı ve muhabere masrafı tediye edilmek ve bunların tesviesinden mütebaki kalabilecek meblağ ile de Hariciye vekâletinin ecnebi hü-kûmet ve müesseselere medyun bulunduğu diğer bu nevî borçlar tediye edilmek üzere 60 000 liralık tahsisat kabul edilmiştir.

Matbuat U. M. – Matbuat Müdüriyeti Umumiyesinin 1928 senesi bütçesi 465 275 lira olduğu halde 1929 bütçesi 24 774 lira noksanile 440 501 lira ola-rak kararlaştırılmıştır.

Faşî ve maddelerden bazı tasarruflar yapılarak tercüme heyetinin takviye edilmiş olması bu seneki bütçede başlıca farkı teşkil etmektedir.

Sihhat ve içtimâî Muavenet Vekâleti – 1928 senesi Sihhat ve içtimâî Muave-net Vekâleti bütçesi 3 396 553 lira iken 1929 senesinde bu miktar 4 325 009 li-raya balığ olmaktadır. Bir milyon liradan biraz az olan bu farkın mühim bir kıs-mı yani 575 000 lirası sarî ve salgın, zührevî hastalıklar ve trahom mücadelesi-ne ve bu seneye kadar henüz başlanılmamış olan ve çok ciddi bir zaruret görü-len cüzam ve verem mücadelesine ve kısmen de sıtma mücadelesi hususlarına, tahsis edilmiştir. Bir kaç seneden beri yapılmakta olan bu mücadelelerden alınan çok hayırlı neticeler bu zammın çok muhik ve yerinde olduğunu göstermektedir. Zammın mütebaki kısmından 58 145 lirası tıp talebe yurdu masrafına ilave edil-miştir. Vekâletin yukarıda arz edilen mücadelelerin ifasında en ziyade muhtaç ol-duğu tabiplerin yetişmesini temin etmek üzere bu yurdun mevcudu 300'e iblağ edilmesi tekrarrûr etmiş olup fazla tahsisat bu maksatla konmuştur. Keza ebe ta-

lebe yurdu ve doğum ve çocuk bakım evleri tertipleri geçen seneki bütçede ebe yetiştirme masrafı namı altında tevhit edilmiş iken bu sene ebe talebe yurdu masrafı ayrılmış, doğum ve çocuk bakım evleri için yeni bir tertip küşat ve 173 000 lira tahsisat vazedilmiştir ki bu tahsisatla evvelce Ankara ve Konya da açılıp çok faydası görülen ve gerek fennî doğum ve gerekse çocuk büyütme hususlarına büyük hizmetler ifa eden doğum ve çocuk bakımı evlerinin adedini yediye çıkartmak tekrarrür etmiştir.

1929 senesi bütçesinin maaşat, ücretat ve tahsisat kısmını teşkil eden birinci bapta 23 510 liralık bir fazlalık mevcuttur. Bu fazlalık vekâletin merkez kadrosunda ve teftiş heyetinde yapılan bazı ilâvelerden ve Vilâyet Sıhhat ve İctimaî Muavenet müdürleri ile Hükûmet tabibleri ve küçük sıhhat memurları sınıflarında yapılan bazı tadilattan münbaistir.

Son senelerde Büyük Meclisin kabul ve tasvip ederek mevku meriyete vazettiği kanunların tahmil eylediği vazifeler ve seneden seneye inkişaf eden muhtelif mücadele teşkilatının istilzam eylediği büyük işler sebebiyle hamulei mesaisi son raddeye gelmiş olduğundan bu sene teşkilatın tevsi zarurî görülmüş ve bu itibarla Hıfzıhsıhha ve İctimaî Muavenet umum müdürlükleri ve neşriyat istatistik müdürlüğü işlerinin icap ettirdiği muhtelif şubelere taksim edilerek vezâfin sürat ve selamete ifası düşünülmüştür.

Geçen seneye nisbetle 1929 senesi sıhhat bütçesinde görülen başlıca farklar bunlardan ibaret olup diğer tertiplerde ihtiyaca göre bazı zammıyat ve tenzilat icra edilmiş ve seneleri bütçesinde tahsisatı bulunmayan tediyesi zarurî bazı düyunun tesviyesi için de 8 000 lira vazolunmuştur.

Bu tahsisattan 500 lirası 1340 bütçesinin firengi mücadelesi tertibi ve 2 500 lirası 1341 bütçesinin müteferrika, verem sanatoryumu, emrazi sariye ve aklıye, icar tertipleri ve 5 000 lirası daht 1926 bütçesinin icar, müteferrika, numune ve emrazi aklıye hastahaneleri, verem sanatoryumu, dilsizler ve körler müessesesi tertipleri borçları karşılığıdır.

Adliye Vekâleti - Adliye Vekâleti bütçesi 928 senesinde tahsis edilmiş olan 5 643 672 liraya mukabil bu sene 5 943 672 lira olarak teklif edilmiş ve muhtelif zamaın ve tenzilat icrasından maada hapishaneler tahsisatının, Dahiliye vekâleti bütçesinden bütün teşkilat ile beraber Adliyeye devri hasabile 7 188 010 lira olarak kabul edilmiştir.

Maaşat, ücretat ve tahsisata ait olan birinci bapta kadrolarda yapılan tebeddülât hasebile cüz'î zamlar vardır.

Taşra levazımı fashının tenvir ve teshin ve kırtasiye maddelerine birer miktar zam icra edilmiştir.

Yapılan hesaba göre hakikî kırtasiye ihtiyacının temini 75 000, tenvir ve teshinin de 63 000 lira ile kabul olabileceği anlaşıldığı halde yapılan zamlar bütçe zaruretile bu derecelerde değildir.

Masarfı müştereke fashının bedeli icar ve evrakı matbua maddelerinde ve harcırah fashında dahi zarurî ilâveler mevcuttur.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Cüze mahsus muhassasat kısmının masarifi mütenevvia faslındaki tıbbi adli masrafı buradan çıkarılmış ve birisi iâşe ve diğeri masarifi mütenevvia olmak üzere adli tıp işleri müessesesi masrafı namı altında ayrıca bir fasıl açılmış ve birinci maddeye 5 000, ikinci maddeye 7 500 liralık tahsisat konularak fasıl yekûnu 12 500 lira olmak üzere tespit edilmiştir.

Vesaiti nakliye faslına bir miktar zammedilmiştir.

Telif faslına da yeni harflerimizin tatbiki zaruretile 10 000 lira ilave olunmuştur.

Maarif Vekâleti – Maarif Vekâleti için yüksek meclisce 928 senesi masraf bütçesi olarak kabul olunan miktar 7 415 804 lira idi. Sonradan Türkiye’de tahsil edecek ecnebi talebe için kabul edilen 30 000 liralık bir tahsisat ile bu miktar 7 445 804 liraya balığ olmuştur.

1929 senesi için hükûmet tarafından teklif olunan tahsisat 8 164 325 liradır. Encümeninince yapılan tetkikat neticesinde Maarif Vekâleti 1929 bütçesi geçen seneninkine nazaran 610 264 lira fazlasile 8 056 068 lira olarak tespit olunmuştur. Bu bütçe ile bilhassas mevcut teşkilât ve hizmetin devamları temin edilmiş bulunmaktadır. Ancak gerek teşkilatta ve gerek hizmetlerde pek zaruri görülen bazı tadiller ve tevsiyelerde arzolunan bu bütçe ile yapılmıştır. Ezcümle ecnebi memleketlerde tahsil ettirilecek bütün talebe hususî bir kanunla Maarif Vekâletinin takip ve mürakabesine tabi tutulmuş olmasına binaen bu işlerle meşgul olan yüksek tetrisat dairesi tevsi edilmiş ve ayrıca teftiş heyetide takviye olunmuştur.

Ankara’da inşaat ve tahsisatı ikmal edilerek eylül içinde açılması mukarrer olan Gazi muallim mektebile Aydın ve Ankara’da açılacak iki orta mektep ve lüzum takdirinde orta mekteplerde vucude getirilecek şubeler için muktazı tahsisat konulmuştur.

Liseler talim heyetlerini takviye maksadile ecnebi memleketlere daha ziyade talebe gönderilmesi encümeniniz tarafından da doğru görülerek teklif olunan tahsisat aynıle kabul edilmiştir.

4 mayıs 1928 tarihli ve 1302 numaralı kanunla Maarif Vekâleti için başlıbaşına bir faaliyet sahası teşkil eden meslek mektepleri tahsisatı 200 000 lira ziyadesile kabul edilmiştir.

Meslek mektepleri faslına mevzu tahsisatın her sene 500 000 lirasile meydana getirilmesi icap eden san’at mekteplerinden, Ankara teknikomile İzmir sanayi kimyeviye ve nesciye mekteplerinin inşaat ve tesisat planlarının hazırlanmış olduğuna muttaliğ olan encümen memleketin çok muhtaç olduğu bu müesseselerin gelecek sene içinde hayli ilerlemiş olacağına kani bulunmaktadır.

Yeni harfler dolayisile Maarif Vekâletine teveccüh eden ehemiyetli vazifeyi takdir eden encümen neşriyat mütedavil sermayelerine ilâvesi teklif olunan tahsisatı da kabul etmiştir.

Nafia Vekâleti – Nafia Vekâletinin 928 tahsisatı ceman 32 717 798 lira idi. Bu seneki teklif 36 616 638 lira olmuş isede bütçe zarureti ile bazı esash tasarı-

rufat yapılmak ihtiyacı karşısında bu miktar muhtelif zam ve tenziller neticesinde 33 426 000 lira olmak üzere tespit edilmiştir. En mühim tenzilât kadrolarda istikşafat, yollar ve büyük köprüler, sular, devlet demir yolları ve limanları idaresine muavenet tertiplerinde olmuş, bilmukabele bir vekâlet binası inşası için yenden bütçeye 200 000 lira vazedildiği gibi ecnebi mütehassıslara yüksek mühendis mektebine muavenet, alatı hendesiye ve rasadiye tertipleri takviye ve bazı masraf fasıllarında ihtiyaca göre muhtelif zamaim icra olunmuştur.

Kadrolarda bîdayeten işlerin tevessüü dolayisile yapılmış olan ilavelerden bir kısmı masraf tertiplerinden muvakkaten İcra Vekilleri kararile tanzim olunacak kadrolar ile kabili idare görüldüğünden bu sene tehir olunmuş ve yeni teşkilât ve ilavelerden ancak bir kısmı muhafaza edilmiştir.

İstikşafat tertibindeki tenzilat muhtelif şubelere ait istikşafatın kendi tertiplerinden icrası mümkün olacağı mülahazasından ileri gelmiş ve sular tertibinde de bu sene su işlerinin daha ziyade tetkik ve ihzar devresi olmak itibarile bazı tenzilat yapılmıştır.

Devlet demir yolları ve limanları bütçesine muavenet tahsisatında görülen tenzilat da mülhak bütçesinde alınacak tedabir sayesinde karşılanmak kabul olacağı düşünülerek iktiham edilmiştir.

Cumhuriyet idaresinin Nafia siyasetinin devamına asla hâlel vermeyecek mahiyette olan bu tebeddülât neticesinde tesebbüt eden yekûnun geçen seneden 708 202 lira bir fazlalık ihtiva ettiği memnuniyetle şayanı zikirdir.

Tetkikat esnasında, nazarı dikkati celbeden mesailden olmak üzere Hopa-Borçka gibi şark havalisinin mühim bir kısmını sahile raptedecek esash bir yolun bir an evvel ikmalî hususunun temennisi encümence muvafık görülmüş ve seneleri bütçelerinde karşılığı olmayan lâzımüttediye borcun şark demir yollarının Sirkeci mevkiinde 927 senei maliyesi zarfında inşa edilen levhai devvare masarifi inşaiyesinden Hükûmet hissesi olduğu anlaşılmıştır.

İktisat vekâleti – İktisat vekâleti bütçesi geçen sene yüksek meclisce 4 994 523 lira olarak kabul buyrulmuş ve buna sonradan 1371 numaralı kanunla (traktörlerde istimal olunacak petrol ve benzin rûsumu karşılığı) olarak, 2 000 000 lira ilave olunmuştur. 1929 senesi için ise Hükûmetten 1 450 000 lirası (traktörlerde istimal olunacak petrol ve benzin rûsumu karşılığı) olmak üzere 7 273 167 lira teklif olunmuş ve buna bilahare Karaca bey harası için Poyraz çiftliği istimlâk bedeli fazlası olarak 9 148 lira ile bütçenin tanzim ve takdiminden sonra yapılmış mukaveleler mucibince istihdam olunacak ve mukabilleri müteahhitlerden alınarak varîdat bütçesine geçecek olan orman komiser ve fen memurlarının ücretleri balığı olmak üzere 105 180 liranın ilâvesi talep olunmuştur.

Bu suretile 1929 senesi İktisat Vekâleti bütçesi teklif yekûn 7 387 490 liraya balığı olmuştur. Geçen seneye nazaran bu sene bütçesinde görülmekte olan fazlalık başhca nebatatın tedavi ve ıslahı ile haşarat ve muzur hayvanatla mücadele masarifi, fidanlıklar, harir darülistihzarları, amanejman ve teşcîr, tohum ıslah ve tecrübe istasyonları, hara ve damızlıklar mubayaası tertiplerile orman, baytar ve ziraat memurlarının maaşlarına bir miktar zamdan mütevellit olup encümeni-

DÖNEM BÜTÇELERİ

mizce memnuniyetle kabul edilen bu zamlardan başka ihtiyaca göre daha bazı tadilat yapılmış ve ayrıca Ticaret mümessilleri masarifinden 926 ve 927 senelelerinde tahakkuk edip merkezde mütenazır maddelerde tahsisat kalmadığından tevsiye edilemeyen düyun için 2 000 teşviki sanayi kanununun 11 inci maddesi mücibince verilecek prim mukabil olarak 1 000 000, Petrol taharriyatı masrafı olarak da 300 000 lira ilave edilmiştir. Bu suretle İktisat Vekâleti bütçesi encümenince 8 333 130 lira olarak tespit olunmuştur.

Limanlar İdaresi - Limanlar bütçesi geçen senenin 290 313 liradan ibaret bütçesine mukabil, fen teşkilâtını takviye ve memurlarını bir derece terfih edebilmek ve liman daireleri ile şamandıraları kısmen tamir ettirebilmek üzere 21 353 lira fazlasıyla 311 669 lira olarak teklif edilmiş, encümenimizce de icaba göre bazı tadilat neticesinde 295 064 lira olarak kabul edilmiştir.

M. M. V. Kara bütçesi - M. M. Vekâletinin 1929 senesi Kara bütçesi şimdiye kadar işbu bütçede bulunmakta olan Hava tahsisatının ayrı bir bütçeye tefrikin-den sonra 55 817 510 lira olarak teklif edilmiş idi. 929 Senesinden itibaren varidat ve masraf bütçelerinden tenzili kararlaştırılan dahilî resmî telgraf ücretinin tayyi ve bazı maddelerde ihtiyaca göre zamaim ve tenzilat icrası ve bir kısım tahsisatın Deniz ve masarifi mesture tertibinin Başvekâlet bütçesine kaldırılması ile 1929 senesi için tesbit edilen miktar 53 624 808 liraya balığ olmakta bulunmuştur.

Avrupa harcırahı faslı ile tahsil ve tedavi masrafı faslının Avrupa'ya gönderilecek zabitan ve memurun ile dahilde lisan tahsil ettirileceklerin masrafı maddesi unvanları bunlara mevzu tahsisatın yalnız Avrupa'ya gideceklerine mahsus olması gibi bir zan tevliğine müsait olduğu ve halbuki tahsisatın yabancı memleketlerin yalnız bir kısmına hasrı mevzu bahis bulunmadığı nazarı dikkate alınarak 1929 bütçesinde bu iki tertip unvanları (ecnebî memleketler) suretinde tadil edilmiş ve Müdafaa-yı Milliye Vekâletince hükümlere veya mukavelelere müsteniden bazı müesseselere verilmekte olan taksitlerin de ayrı ayrı fasıllarda bulunmaktan ise bir fasıl altında görünmesi daha muvafık olacağından ona göre bunlarda bir fasılda birleştirilmiştir.

M. M. Hava bütçesi - M. M.'in Hava kısmı şimdiye kadar kara kısmına tahsis edilen muhassasat içinden idare edilmekte idi. Gittikçe artan teşkilât ve ehemmiyetine mebnî bu kısmın da Deniz kısmı gibi ayrı bir bütçe ile idaresi tenziple edilerek 1929 senesi bütçesi karadan tefrik ve ayrıca tespit edilmiştir.

Bu kısım için Hükûmetten gelen teklif miktarı 1 702 880 lira idi. Dahilî resmî telgraf ücreti olmak üzere mevzu tahsisatın encümenince müttehiz karara tevfikân tayyi ve diğer bazı tertiplerde de tadilat icrası suretile, 1929 senesi için tespit edilen miktar 1 175 580 liraya tenezzül etmiş bulunmaktadır.

M. M. Deniz bütçesi - M. M.'nin 1929 senesi Deniz kısmı bütçesi için Hükûmetce talep edilen miktar 6 475 082 liraya balığ olmakta idi. Dahilî resmî telgraf ücreti faslına mevzu tahsisatın tayyi ve diğer bazı maddelerde de ihtiyaca göre zamaim veya tenzilat icrası suretile tespit edilen miktar 6 092 898 liraya tenezzül etmiştir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

İmalâtı Harbiye U. M. - İmalâtı Harbiye U. müdüriyeti umumîyesinin 1929 senesi bütçesi, 1928 senesi yekûnuna müsavi olarak 5 101 326 lira olmak üzere teklîf edilmiştir.

Encümence, yapılan bazı tenzilat ve zamaim neticesinde 1929 senesi için 1928 senesinden 261 757 lira noksanile 4 839 569 liralık tahsisat tespit edilmiştir.

Harita U. M. - Harita Müdüriyeti Umumîyesinin 1928 senesi bütçesi 736 110 lira idi. Yapılan bazı tasarrufat ve tadilat neticesinde 1929 senesi tahsisatı geçen seneden 32 174 lira noksanile 703 936 lira olarak tespit edilmiştir.

Buraya kadar masraf bütçelerinin her biri hakkında verilen izahattan anlaşılmış olacağı veçhile encümeniniz tadilatında başlıca halkın maddî ve manevî talî ve refahına ve memleketin iktisaden inkişaf ve ümrânına, emniyet ve asayişine tahsis edilen masrafları ve devlet hizmetini tazyik etmeksizin azami tasarrufatı yapmağa ve devletin taahhüdatı vعاibini bihakkin ifaya, şimdîye kadar tahsisatına tabi bulunmayan bazı masarif envanı tertiplerine ithal suretile bütçe samimiyetini arttırmaya çalışmış ve bütçe tevazûnünü muhafazaya en büyük itina-yı sarf etmiştir. Hayli müşkilat iktihamını icap ettiren bu mesaide hükûmetten ve Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü B. efendiden gördüğümüz muavenet ve teshilatı takdir ve memnuniyetle kayıt ve hassaten heyeti celilelerine mütevaczin bir bütçe arz edebilmek muvaffakiyetini İsmet Paşa Hazretlerinin yüksek alâka ve muzahe-retlerine medyun bulunduğumuzu kemali şükran ile arz eyleriz.

Masraf bütçeleri dolayısıyla encümeniniz berveçhi atı mutalaatının arzını da fâideli görmektedir.

Kadrolar - Memurin kanununun ikinci muvakkat maddesi mucibince Devlet memurlarının teşkilatını, derece, taadül, maaş ve ünvanlarını tespit etmek üzere tanzimi iktiza eden kanunu mahsus ile her daireye ait memurin kanunları henüz Meclisi Âliye takdim edilmemiştir. Bu kanunlar olmadıkça memurin ve müstahdemin mesailinin gittikçe halli güç bir mahiyet alacağı ve her sene yeni teşkilât yapmak, mevcut teşkilâtı ilga veya tenkis etmek, memurin ve müstahdem-in adedini çoğaltıp azaltmak, maaş, ücret ve muhassasatını artırmak maaştan ücrete, ücretten maaşa kalp etmek gibi, taleplerin beyhude tekerrür edeceği ve esaslî bir terfih tedbirine müracaat kabil olamayacağı şübhesizdir. Her sene bütçesinin müzakeresi sırasında devair kadrolarının ayrı ayrı tetkik ve münakaşesi suretile fazla zaman sarf edilmesi ve kadrolarda daimî karışıklık ve kararsızlıklar husule gelmesi gibi mahzurlar da cayî teemmüldür. Geçen seneki bütçe encümeni mazbatasında bu noktaî nazarlar izah ve matlup kanunlar Meclisi Âliye takdim edilmediği surette 1929 bütçesinde kadro tadiline cevaz verilmemesi münasip olacağı ifade edilmiş ve Meclisi Âlicede rehini tasvip olmuştu. Bu sene maatteesüf yine vaziyetin değişmediğini ve kadroları tetkik ve bazı tadilatı kabul zaruretinde kalındığını gören encümeniniz 930 senesi için bu bapta daha kat'i bir müeyyideye ihtiyac hissederek bütçe kanunile heyeti celilelerine yeni bir madde arzeyeceği mecbur olmuştur.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Bu madde hükmünce 930 bütçesile birlikte teşkilat kanunları Meclisi Âliye takdim edilmediği takdirde devairin 929 kadroları kendiliğinden teşkilât kanunu makamına kaim olacak ve bunda yapılacak her hangi bir tadil mutlaka bir kanunu mahsusu istilzam edecektir. 929 kadroları vaziyeti haddi zatinde mucibi memnuniyet olmamakla beraber istikrar temini noktasından encümeniniz bunu da bazı mahzurlarına rağmen tespit etmekte yine faide olacağı mütaleasındadır. Mamefi bu münasebetle bazı devair kadrolarının tetkikinde memurun ve müstahdemin adedinde müşahade ettiğimiz fazlalığada nazarı dikkati celp etmek isteriz. Yeni teşkilât kanunu hazırlanırken devairin adetleri tenkis suretile kadroları islah eylemesi kalacak az memurun daha çabuk ve kolay temini refahına müsaade bahş olacağı tabiidir.

Muhassasatı zatiye – Muhassasatı zatiye meselesinde bir kaç seneden beri bir tasfiyeye başlanmış olduğu malumdur. Ancak bir taraftan bu tasfiyeye devam olunurken diğer taraftan maaşat ve teşkilatın seneden seneye artması tasfiyeye rağmen daimi bir tezayüt vukua getirmekte ve bütçelere yüklenmekte olan bari taziyik gittikçe artmaktadır. Memurun kanunu malî ahkâmının tatbiki halinde ise bu tezayüdün ne derecelere varacağı şimdiden kesdrilemez. Binaen aleyh teşkilat kanunile sıkı bir inzibat tesis ettikten sonra bu mesele ile ciddi surette işgal edilmek ve devletin ve alâkadarların menafine daha muvafık olabilecek esaslı suri hîlîye aranmak zaruridir. Muhassasatı zatiyedeki yeni tahsislerin resen tertibine kayıt ve tediyesi usulünün bütçelere bazan derpiş edilmemiş büyük külfetler tahmil etmekte olduğunada nazarı dikkati celp ederiz. Mesela bu suretle bütçeye inzınam eden tediyi miktarı 341 senesinde takriben beş milyon lirayı bulmuştur. Bütçelerde sihat ve hakikilik teminine çalışırken bu tertiplerdeki tahsisatın da kâfi ihtiyatla birlikte tertiplerinde bulundurulmasını hükûmetten şayanı talep görmekteyiz.

Muhassasatı zatiye meyanında hidematı vataniye maaşatı da ayrıca nazarı dikkati celp etmekte ve hidematı vataniye tertibinden maaş alanlara ait cetvelde daimi tashihat yapılmadığı ve hidematı vataniye tertibinden maaş tahsisine mütedair olan kanunlarda mevcut kuyudun takip ve icrasında bazı teahürat olduğu görülmektedir. Hidematı vataniye tertibinden maaş almakta olanların daimi mürakebeye tabi tutulması ve vaziyetlerinde tebeddül oldukça cetvellerde tashihat icrası lazımdır.

Mefruşat ve demirbaş – Bu tertiplerin her sene bütçelerinde muntazaman artıgına şahit olmaktadır.

340	Senesinde	226 950
341	"	295 653
926	"	382 590 (Ayrıca 862 250 liralık demirbaş tahsisatı vardır.)
927	"	402 770 (Ayrıca 440 230 liralık demirbaş tahsisatı vardır.)
928	"	442 630 liralık tahsisat kabul edilmiş ve 929 bütçesine de bu tertiplerden 542 000 liralık tahsisat girmiştir. Her sene devam edegelmekte olan bu tezayüt kısmen pahalılığa matuf olsa bile yine nazarı dikkati celp etmek kabıl değildir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Encümeniniz geçen seneki bütçe encümeni mazbatasının dördüncü sayfasındaki mutalâatı tekrar ile mefruşat ve demirbaş eşya için cins, nevi, tip ve şekillerini ihtiyaç miktarını, itfa mîatlarını, mübayaa, muhafaza, tecdit ve tamir usullerini, kontroloğunu tesbit edecek bir nizamname yapılması ve mümkün mertebe mefruşat ve demirbaş eşya işlerinin bir elden idare edilmesi muvafık olacağını ve teshin, kırtasiye evrakı maibua, melbusat tertiplerinde de takriben vaziyet aynı olduğundan mefruşat ve demirbaş eşya hakkında serolunan mutaleanın bu tertiplere de tatbiki şayanı arzu bulunduğunu arzeyler ve mefruşat ve demirbaş eşya ile tenvir ve teshin tertipleri için gelecek sene istenecek tahsisatın mümkün mertebe devair teşkilâtının işgal etmekte oldukları mebanî ve odalara göre bir hesaba istinat ettirilmesini temenni ederiz.

Bedeli icar – Muhtelif senelerin bedeli icar tertiplerine mevzu tahsisatta mühim tezyütler görülmüştür.

Bazı masraf tertipleri meyanında bulunan bedeli icralar hariç olmak üzere :

340	Senesinde	561 632
341	"	765 600
926	"	871 000
927	"	873 500
928	"	1 027 700

Lirahık bedeli icar tahsisatı verilmiş ve 929 bütçesinde cem'an 1 146 400 lirahık bedeli icar tahsisatı konulmuştur. Geçen seneki bütçe encümeni mazbatasında da temas edildiği vechile icar bedellerinin seneden seneye artması hüsnü telakki edilecek bir hal değildir. İstanbul gibi Devlete ait mebanîsi çok olan yerlerde bile eiyevin bazı devairin krah yerlerde bulunmaları vaziyeti göstermekte ve alınan malumata nazaran bazı yerlerde devairin içinde bulundukları Devlet mebanîsini tamire teşebbüs etmekten ise tahsisat alamadıkları bahanesile bunları tahliye edip icar ile tedarik ettikleri mebanîye nakl eyledikleri anlaşılmaktadır. Bu vaziyetin bir an evvel önüne geçmek vücubine kailiz. Emvalî milliyeden istimalî kabil olanlarının devaire tahsîsî ve emvalî milliyeden bina oldukça Devlet Devairinin aher yerlerde kirada kalmalarına müsaade edilmemesi ve devairin yer tedarikinde serbest bırakılmıyarak bu hususta her mahalde bir nazım makam veya heyet bulundurulması hatra gelen acil tedbirlerdir. Esaslı tedbirin de ihtiyacın tespitile muntazam bir program dahilinde Devlet devairi için muktazî tesisatın yapılması olduğu şübhesizdir. Devairin bu günkü şeraite göre icar ile tedarik olunan Han ve Hanelerde bulunması her sene külliye tî tesviyesini müstelzim olduğundan başka sık sık nakiller yüzünden taşınma masrafları ihtiva etmek, nakiller dolayısıyla mefruşat ve demirbaş eşya da zayat ve tahribat olmak, yeni binalara göre daima mefruşatı ikmal etmek gibi zararları dahi mucip olmakta ve yer yer mesken buhranları tevliidinden, yangın ihtimallerini tezyitden ve erbabı mesalih için müşkülât ikaindan hali kalmamaktadır. Bubapta muktazî tedabirin ittihazına tevessul buyrulmasını Hükûmetten hassaten şayanı temenni addetmekteyiz.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Bu münasibetle daha bir noktaya işaret etmek istiyoruz ki son zamanlarda inşa olunan bazı binaların çürük ve şeraiti fennyeyi gayri hatz oldukları teessurle görülmektedir. Bu halin temadisine meydan vermemek için inşaatın ciddi suretde mürakabesi ve kabulü kat'ilerde çok itinalı hareket edilmesi lazım gelir. Devair kadrolarında pek müteferrik bedeli icarı ve vaziyet bir halde bulunan hey'eti fenniyelerin bir dairede cemile kuvvetli bir hey'eti fenniye teşkilî ve mürakabe ve kabul muamelâtının bu heyette temerküz ettirilmesi muvafık olacağı fikrindeyiz.

Mütedavil sermayeler – Masraf bütçelerinin bazısında mütedavil sermaye olarak kullanılan tahsisatı havi tertiplerde bulunduğu cihetle bu hususta da bazı malumat arzı faideli görülmüştür.

Kavaninî mahsusa ile mütedavil sermaye halinde istimalî kabul olunan tertipler şunlardır :

Kanun numarası	Tertibi
823	Mektep kitaplarının tabı için
837	Kıının tedarik ve fûruhtu için
968	Devlet matbaası tahsisatı
1 081	Memlehalâr işletme masarifi için
1 087	{ İlmî ve meslekî kitap ve mecmualar neşri için
	{ Sanayîî nefîse mektebi atelyeleri için
	{ Aydın sanayî idadisile sanayî mektepleri atelyeleri için
	{ Meslek ve ticaret mektepleri atelyeleri ve satış evleri için
1 152	{ Sefatın tamirâtı için
	{ İstanbul balıkanesinde satılan balıklara ait seyyat hissesinin peşin verilmesi için

Muhasebei umumîye kanununun 49 uncu maddesi Hükmüne göre bu tertiplere mevzu tahsisat senesi zarfında mütedavil sermaye olarak kullanıldıktan sonra sene nihayetinde kalan kısmının iptali ve sene nihayetinde istimal olunan sermayeden mütehasıl kârların dahi varidat fazlası olarak bütçeye irat kaydı lâzım gelmektedir.

Her sene bütçesi meclîsî âliye takdim olunurken bir evelki sene bütçesine mevzu mütedavil sermaye hesaplarına ait bilançoların raptı hususunun usul itiahzına alâkadar dairelerden temenni ederiz.

Sabit ve iptidai sermayeler hakkında da her sene bütçelerine birer cetvel ilâvesi faydalı olacağını bu münasebetle şayanı kayıt görmekteyiz.

Geçen sene düyünü – Devair masraf bütçelerindeki geçen sene düyünü tertipleri bu sene teklife nazaran encümeninizce heman umumiyetle birer misil tezyit edilmişlerdir. Muhasebei umumîye kanununun 92 inci maddesinin (A) fıkra-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

si mucibince bu tertilere mevzu tahsisat kifayet etmediği takdirde muhasebel umumiyet kanununun 48 inci maddesine tevfiқан tesviye müsaadesinin mevcudiyeti bu tertiplerden her sene külliyyetli tediyat vukuunu istilzam ettiği görülmüş ve bütçelerin hakikiliğini ihlâl edecek mahiyette olduğu cihetle bu hükmün 929 senesi zarfında ademi tatbiki ve geçen sene düyununun da evelki seneler düyunu ile aynı muameleye tabi tutulması kabiliyetinin tetkiki lüzumlu görülerek ana göre 1929 bütçe kanunu Layihasına bir madde dercedilmiştir. Tecrübeye göre gelecek sene tadilat icrası iktiza ettiği takdirde maruzatta bulunulacaktır.

Karşılıksız Düyun - Böyle bir tertibin ihdası bütçe esasatına ve muhasebel umumiyet kanununun ruhuna muğayır olmakla beraber encümeniniz Devletin itibarını vikaye ve hak sahiplerinin alacaklarını te'min mülahazasıle bu sene ekseri bütçelerde maatteessüf buna aitt tahsisat kabulü zaruretinde kalmıştır. Tahsisatı haricinde taahhüdât ve sarfiyatda bulunmak me'sûliyeti da'l bir hal olduğunda şüphe yoktur.

Karşılıksız düyunun mahiyeti de senesi bütçesinde tahsisatı olmadığı halde ifa ettirilen bir hizmet veya yapılan bir taahhüt ile masraf ve borç tahakkuk etmiş olmasından ibarettir. Geçen sene hariciye bütçesinde bazı eski hesabataın tasfiyesi zaruriyetiile bu yolda bir tertip kabul edilmiş ve masrafların nevi ve miktarları mazbatada tadat olunmuştur.

Bu sene aynı tertip diğer devaire de sirayet etmekte ve muhtelif bütçelere mevzu karşılıksız düyun tahsisatının yekûnu 508 495 lirayı bulmaktadır. Her masraf bütçesine aitt izahat meyanında bu tertiplerin müfredatı dahil arz olunmuştur. Bunların tetkikinden anlaşılacağı veçhile aile harcırahı tahakkuku gibi bazılarının bir dereceye kadar vaktinde tayini müşkül isede diğerlerinin senesi zarfında münakale icrası ve ya tahsisatı munzamına istihsalı suretile karşılanması mümkün ve lâzımdı. Devairin bu itinaı göstermeyerek tahsisat haricinde taahhüdât ve sarfiyat yapmış vaziyetinde kalmaları kendilerini kanunu muhalefet mevkiine koymuş, Devlet itibarına zarar vermiş ve esbabı hukukun da senelerce intizar ve şikâyetlerini mucip olmuştur.

1929 bütçesinde bu kabil borçları tasfiye etmiş olmak için istisnai bir müsaadede bulunulmasını Meclisi Âliden rica etmek mecburiyetini görüyoruz. Ümit ederizki alakadar devaire de bundan sonra tahsisat haricinde taahhüdât ve sarfiyat vukua gelmemesi için azami dikkat ve ihtiyat ile hareket edecekler ve bütçelerimizde böyle gayri tabii ve gayri kanunî hallerin tekevvününe nihayet vermiş olacaklardır.

Bütçe kanununun ikinci maddesi 1929 senesi maliyesinde elde edileceği tahmin olunan varidat miktarına aitt olup Hükümetce 220 298 300 lira olarak teklif edilmiş isede varidat esbabı mucibe mazbatamızda tafsilat ile arz olunan esbaba binaen 218 619 082 lira olarak tespit ve madde bu dairede tadil edilmiştir.

Lâyihanın üçüncü, dördüncü, beşinci maddeleri geçen seneki bütçe kanununun aynı maddeleri olup teklif veçhile kabul edilmişlerdir.

Ankara Şehremanetinden müdevver, olup sermayelerinin nisfından fazlaları Devlete aitt bulunan Ankara malzemei inşaiye, un ve ekmek, su Türk Anonim Şir-

DÖNEM BÜTÇELERİ

ketlerle İzmir liman işleri inhisarı Şirketince 929 senesi maliyesi zarfında cem'an 130 000 liraya kadar ikrazatta bulunmak veya kefalet etmek üzere Maliye Vekâletine selâhiyet itası Hükûmetten talep edilmiş ve Devletin hisse senadatı ekseriyetine malik olduğu bu müessesatın ihtiyâç halinde Hükûmetin muzaheretine nall olmaları maksadı teşekküllerine göre menafî umumiyeye de hizmet edeceği nazarı dikkate alınarak matlup selâhiyetin itası için lâyhaya 6 ıncı madde ilâve olunmuştur.

Lâyihanın yedinci, sekizinci, dokuzuncu, onuncu maddeleri sırasile Hükûmet teklifindeki altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu maddelere mütenazır olup 1928 bütçe kanunundaki maddelerin aynen tekrarından ibarettir.

Onbirinci madde yukarıda birinci madde münasebetile kadrolar hakkında vakı maruzatımız arasında izah edildiği veçhile 1929 senesi zarfında devlet devairi teşkilatının tespiti ve devlet memurları sınıf, derece, maaş ve unvanlarında teadül ve vahdet temini için müeyyede olmak üzere encümenimizce tanzim ve ilâve kılınmıştır. Bu madde ile şimdiye kadar istikrar verilememiş olan devair teşkilat ve kadrolarının her sene bütçeleriyle değişmekten kurtarılması ve Devlet memurlarının sınıf, derece, maaş ve unvanlarının teadül ve tevhidinin temini ile terfih tedabirinin tatbikini güçleştiren teşevvüşün izalesi kabil olacağından ümitvar bulunmaktayız.

Lâyihanın on ikinci maddesi 927 muvazenei umumiyeye kanununun 928 bütçe kanununa merbut (Y) cetveline dâhil olup hükmü devam eden ve 929 da da devam etmesi talep edilen on sekizinci maddesinde icrası bütçe noktai nazarından zaruri görülen bazı tadilatı temin için encümenimizce ilâve edilmiştir. Eski şeklinde yeni aktolunan mukavelât dolayısıyla senesi maliye zarfında işe başhyan şirket ve müteahhitlerden teftiş mukabil alınacak mebalîğin bir taraftan varidat bütçesine irat kaydı, diğer taraftan da müteakip sene kadrosuna ithal edilmek üzere İcra Vekilleri Heyeti kararla komiser veya fen memuru bittayın ücretlerinin mensup oldukları daire bütçesinin müstahdemini daim tertiplerine tahsisat olarak ilâve ve tesviyesi münderiştir. Bu hükmün müteakip sene bütçesi Meclisi Âliden çıktıktan sonra cari sene nihayetine kadar yeniden yapılacak mukavelât hakkında olunacak muameleyi açık bırakmış olması müşkülât tevliit eder mahiyettedir. Nitekim Başvekâlet'ten varit olan 30.3.1929 tarih ve 6/1309 numaralı teskere üzerine şimdiye kadar münakit mukaveleler dolayısıyla 929 kadrosuna muktazi flaveler yapılmıştır. Ancak sene nihayetine kadar yeni mukaveleler akti melhuz olduğundan bunların gelecek sene kadrosuna ithali kabul olamayacağına göre madde hükmünün tatbiki müşkül olacaktır. Diğer taraftan verilecek komiser ve fen memuru ücretleri teftiş mukabil alınacak mebalîği tecavüz etmemek lazım gelirken varidat bütçesi tetkikatında bu kısım masrafla varidat arasında da mütabakat olmadığı nazarı dikkati celp etmiş ve her iki mahzuru bertaraf etmek maksadile hükümde bazı tadilat yapılması muvafık görölerek on ikinci madde lâ-yihaya derç edilmiştir.

On üçüncü madde Hükûmetin teklifindeki onuncu madde olup usule müteallıktır. Muhasebei Umumiye kanununun yirmi dokuzuncu maddesi hükmünce gelecek senelere sarı mukavelât aktına kanunen mezunıyet verilen tertipleri gös-

terecek bir cetvelin bütçe kanununa raptı lâzım gelmesine mebnî Encümence on-dördüncü maddenin layihaya ilâvesi ve bütçeye de bu gibi tertipleri ihtiva eden. "F" cetvelini ilâvesi muvafık görülmüştür.

Onbeşinci madde Hükûmetçe vaki talep üzerine encümence ilâve edilmiş olup sene zarfında bütçede tahakkuk edecek tasarrufatı ve varidat fazlalarını Ma-liye vekilinin İcra Vekilleri heyeti kararla karşılık itihaz ve Düyunu umumiye bütçesinin kuponlar mukavele ve itilâfnamesi mucibince tediyesi icap eden me-baliğ faslının üçüncü kambiyo, mübayaa ve itfa maddesine tahsisat kayd ederek tablolara dahil borçlar senedatından mübayaatta bulunabilmesi mezuniyetini ih-tiva etmektedir. Kuponlar itilâfnamesinin 13 üncü maddesi ile 929 ve 930 sene-lerindeki tediyeatımızdan itfaya alt kısımları tecil etmek hakkını muhafaza etmiş olduğumuz malumdur. 929 senesinde Hükûmet bu hakkı istimale karar verdi-ğinden itfaya mukabil de ilâvesi arzolunan maddeye istinaden imkân dahilinde mübayayı derpiş eylemekte ve tedviri vaki encümenimizce dahi lüzumlu ve faide-li görülmektedir.

Lâyihanın 16, 17 ve 18 inci maddeleri fasıldan fasla münakale mezuniyetle-rini mutazammın ve onaltıncı madde Hükûmet teklifindeki onbirinci maddeye, on sekizinci madde Hükûmet teklifindeki onikinci maddeye mütenazır bulunuyor.

Bu iki madde 928 bütçe kanununda da aynen mevcut idi. Onyedinci madde bu sene Hariciye Vekâleti bütçesinde diğer bütçeler gibi merkez ve taşra masraf-larının ayrı tertiplerde gösterilmesi iltizam edilmesine mukabil elde hakiki ihtiya-cı tesbit edecek malumat olmadığından tefrik dolayısıyla bir tazyik husule getir-memek üzere 929 senesine mahsus muvakkat bir müsaade ve kolaylık temini mütalaasile encümence ilâve edilmiştir.

Ondokuzuncu madde teklifdeki onçüncü ve 928 bütçe kanunundaki onbe-şinci maddenin aynıdır.

Lâyihadaki 20 inci madde; birinci madde münasebetle geçen sene düyunu için vaki olan maruzatımızda da izah edildiği veçhile bütçelerdeki geçen sene dü-yunu tertiblerinin mevzu tahsisata tabi olmasını temin maksadile encümence ila-ve olunmuştur.

Bu maddenin tatbikine hazırlık olmak üzere bütçelerdeki geçen sene düyunu tertiplerine mevzu tahsisatında heman umumiyetle birer misil artırılmış oldu-ğu-nu yukarıda arz eylemiştik. Bu suretle 929 bütçesinin geçen sene düyun tertip-lerindeki tahsisatın 401 992 lira ilavesile 800 000 liraya çıkarılmış olması tatbi-katında vukuu melhuz müşkülâtı da karşılayacağı ve bunun bütçede samimiyet ve hakikiliği artırmak için faideli bir tecrübe olacağı kanaatındayız. -

Lâyihanın 21 inci maddesi teklifdeki ondördüncü maddeye mukabil olup ay-nen kabul edilmiştir. Ancak ahkâmı 1929 senesinde de devam edecek olan me-vada alt cetvel bu senede bazı maddelerin tayyi suretile bir derece daha tasfiye olunmuş ve 1928 deki 50 madde 1929 da 41 maddeye indirilmiştir. Peyderpey tasfiyeye devam ve daimi hükümlerin esas kanunlarına ithal edilmesi sayesinde bir kaç sene sonra bu cetvelin raptından büsbütün müstağni kalınmak mümkün olabilecektir.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Lâyihanın 22, 23 üncü maddeleri teklifin 15, 16 ncı maddelerine mütenazır ve usule müteallik olup aynen kabul olunmuştur.

Berveçhî bala maruzat dairesinde muaddelen tanzim kılınmış olan layiha merbutu cetvellerle birlikte Heyeti celileyeye takdim olunur.

7.4.1929

Âza	Âza	Âza	Kâ.
Bursa	Bursa	Aydın	Bursa
		Mühendis	
Şefik Lütfi	Asaf	Miltat	Muhlis
M.M.	Rs. V.	Reis	Âza
Trabzon	İstanbul	Edirne	Kütahya
Şefik Bey	Fuat	şakir	Niyazi asım
Hastadır			
Âza	Âza	Âza	Âza
Kırklareli	Isparta	Giresun	Elaziz
Nahit	Mükerrem	Kâzım	H. Tahsin
Âza	Âza	Âza	Âza
Erzurum	Erzurum	Yozgat	Tokat
Aziz	Nafî Atuf	S. Sırrı	Şevki
Âza	Âza	Âza	Âza
Sinop	Sivas	Sivas	Samsun
Recep Zühtü	Remzi	Rasim	Adil
	Âza	Âza	
	Niğde	Niğde	
	Ata Bey	Faik	
	Mezun		

1929 Bütçesi Üzerinde Maliye Bakanının Açıklaması (*)

Maliye Vekili Saracoğlu Şükrü B. – Heyeti Celilenizin tetkik ve tasvibine arz edilen Cumhuriyetimizin altıncı yıllık bütçesini izah ederken bütçemizin ana hatları, malî ve iktisadî hayatımız hakkında da maruzatta bulunacağım. Bu bütçemizi bu gün mevkiî tatbikte bulunan 1928 bütçesi gibi güzel Türk vatanının lâ-yık ve müstait olduğu inkişafa mazhariyeti için hükûmetinizce çok eyî ve hesap-lı sıralanmış tertipler dahilinde muayyen prensiplerimizi ifade etmekte ve Cum-huriyet Hükûmetinin kat'î bir düstur olarak kabul ve tatbik ettiği fennî ve sami-mî bir tevazünü göstermektedir.

Muhterem efendiler!

İlmî esaslara müstenit ve memleketin ihtiyacına uygun olmak üzere büyük Melisin Kabul ettiği vergi kanunlarımızın tatbik başlangıcı olan 1926 senesinden

(*) Tutanak D. C. 12. S. 16-26, Ta : 18.5.1929

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

bu Bütçenin taallûk ettiği 1929 senesine kadar olan dört senelik malî hayatımız tetkik edildiği sırada varidat menbalarımızın çok tabii bir terakki ve inkişaf içinde bulunduğuna şahit olunur.

İşte tasdikinize arzedilen bu bütçe 218 529 287 liradır. Bu geçen seneye nazaran 10 000 000 liralık bir fazlalık gösterir. Yalnız şu cihet şayanı kayıttır ki geçen sene bütçesinde resmî telgraf masrafı olarak 1 000 000 liraya yakın bir masraf ve bunun varidatta mukabilî olan meblağ dahil bulunmuş ve bu bütçede bu sene kabul edilen 5 kânunevvel 1928 tarihli kanun mucibince gerek varidat ve gerek masraftan tenzil edilmiş olmak itibarile hakikatta bu seneki bütçemiz geçen seneye nazaran 11 000 000 lira fazladır. Yalnız şu ciheti de izaha lüzum görmekteyim ki Bütçe Encümeni ve Hükûmetinizin aldığı tedbirlerle geçen sene hizmetlerden bilhassa menleketin iktisadı ve umranı ile ve halkın sıhhatı ile doğrudan doğruya alâkadar olmıyan ve ifalarını haleldar etmiyecek hizmetlerden yedi milyon liraya yakın bir tasarruf yapılmış ve bu suretle Devlet için daha hayati ve faydeli yeni hizmetler için 18 000 000 liraya yakın bir karşılık temin edilmiştir. Bu 18 000 000 da şu suretle tevzi edilmiştir.

SIHHÎ

1 - Halkımızın sıhhatına hizmet etmek ve binnetice çalışma kudretlerimizi takviye için sıhhi teşkilâtın, bilhassa mücadele işlerinin tevsiine 950 000 lira verilmiştir.

HARF VE MAARİF

2 - Harf inkılâbının istilzam ettiği meslekî malumatla memleket çocuklarının teçhizi ve aynı zamanda bilgiye olan ihtiyaç râğbetinin temini için maarif teşkilâtına 1 450 000 lira verilmiştir.

SU

3 - Geniş ve feyizli topraklarımızın inkişafı ve millî servet ve sayımızın tabiatın kuraklık gibi tesadüfî zararlarından kurtarılması için bu seneden itibaren programımıza koyduğumuz su işleri için birbuçuk milyon ve diğer bazı faydeli işler için de 300 000 lira kadar bir para ilâveten nafia bütçesine tahsis olunmuştur.

PETROL VE İKTİSAT

4 - Bütün cihanda en mühim iktisadî servetler arasında büyük bir mevki işgal eden petrol taharriyatı ve memleket ziraatının fennin gösterdiği yollar, koyduğu esaslarla inkişafı ve ziraatımızdaki hastalıkların tedavi ve teşcir işleri gibi çok muhtaç olduğumuz ve memleketin istihsal kudretini takviyede birinci derecede amil olan mühim işler için de 1 150 000 liraya yakın bir para tahsis edilmiştir. Bundan başka hususî kanunları ile verilmiş muafiyet ve primler bir taraftan varidattan tahsilât görüldüğü halde masraf kısmında karşılığı bulunmamak ve açıktan masraf kayt olunmak gibi bütçenin samimiyyetini bozan vaziyetlere meydan vermemek ve bunlar için Devlet bütçesinde yapılmış olan fedakârlığı millet nazarmında göstermek maksadile 2 450 000 lira iktisat Vekâletine ilâve edilmiştir.

Bütçenin varidat kısmında görünmeyen muafiyetler bu yekûna dahildir. Bu da hesaba girdiği takdirde iktisadî işler çok artar.

DÖNEM BÜTÇELERİ

DÜYUN

5 - Cumhuriyetin eski devirlerden tevarüs ettiği ve Büyük Meclisimizce de memleketin tahammül kabiliyetinin en son haddi telakki ettiği düyunu umumiye itilâfnamesinin tahmil ettiği borçlar için 3 000 000 lira ve bir kaç ay evvel yine meclisi âlînin tasvîp buyurduğu 65 000 000 franklık kıymetleri ihtiva eden paketin Devlete intikali için önümüzdeki senede verilmesi lazım gelen 4 100 000 ve kambyo için de 125 000 lira ki ceman 7 225 000 lira Düyunu Umumiye bütçesine ilâve edilmiştir. Şu noktayı bilhassa işaret etmek isterim ki dört senede hitama erecek olan paket mukavelesinin bütçede aldığı mevki Düyunu Umumiye itilâfnamesinin, iflası için tahmil ettiği meblağın tediyesine karşılık ittihaz olunmak suretile bütçeye ayrıca bir yük tahmiline meydan vermiyecektir.

MALİYE VASITASİLE MÜESSESELERE

6 - Yüksek Meclisin bildiği veçhile Maliye bütçesi; biri maliye işleri, diğeri Devlet hizmetlerini ihtiva etmek üzere ayrı ayrı iki tabloda mütalea edilmek lâzım gelir.

Maliye Vekâleti hizmetleri kısmında yapılmış bir çok tasarrufata mukabil Devlet hizmetleri kısmına Hilâlahmer, Seyrisefain, Ankara imarı, telsis telefon gibi müessesata muavenet ve Fort primleri için 1 000 100 lira kadar ilâve edilmiştir.

7 - Adliye, Dahiliye, Posta, Telgraf, Jandarma, İskân işlerinin memlekete daha faideli ve semereli olmak üzere yürütülmesi için bir milyon yedi yüzbin liraya yakın bir para tahsis olunmuştur.

Büyük Meclisimizden umum hizmetlerin ifası için istediğimiz mezuniyetin nerelere tahsis edildiğini ve tahsis nisbetlerini daha sarıh ifade için umumi tahsisatın yüzde itibarile tevzii şu şekilde olduğunu arzeylerim.

Büyük Millet Meclisi	0,96
Riyaseti Cumhur	0,14
Dıvanı Muhasebat	0,26
Baş Vekâlet	0,37
Şurayı Devlet	0,10
İstatistik Umum Müdürlüğü	0,04
Diyanet İşleri	0,78
Maliye Vekâleti	6,75
Düyunu Umumiye	14,75
Gümrükler Umum Müdürlüğü	2,30
Tapu ve Kadastro	0,62
Dahiliye Vekâleti	1,76
Posta, Telgraf ve Telefon	2,72
Emniyeti Umumiye	2,21
Umum Jandarma K.	5,05

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

İskân Umum Müdürlüğü	0,66
Hariciye Vekâleti	1,73
Matbuat Umum Müdürlüğü	0,20
Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti	1,97
Adliye Vekâleti	3,28
Maarif Vekâleti	3,68
Nafia Vekâleti	15,30
İktisat Vekâleti	3,82
Limanlar İdaresi	0,14

Devlet bütçesi 207 000 000 dan 218 000 000 a çıktığı halde kara, deniz, hava kuvvetleri ile sanayi harbiyeye bu sene cem'an verilmiş olan meblağa ilâve yapmak şöyle dursun ondan takriben iki buçuk milyon lira kadar bir tenzilat yapılmıştır.

Millî Müdafaamızın muhtelif şubelerine cem'an verdiğimiz rakamın yüzdesini bulmak lâzım geldiği zaman her memleketin yaptığı gibi devletin mükelleflerinden almakta olduğu vergilerin -belediyelere ait olanlardan maadasının- yekûnuna nisbet edilmesi lâzımdır.

Umumî bütçemizde gelecek seneden itibaren yer alacak olan inhisarların bütçemizde görülmeyen masraf ve idare kısmını ve diğer mülkhak bütçelerimiz ve hususî idareler bütçeleri umumî bütçemizde rakama ilâve olunmak lâzımdır ki bu takdirde 313 000 000 lira ile nispet edilmek ıktiza eder. Buna nazaran memleketin kara, deniz, hava kuvvetleriyle sanayi harbiye ve haritacılığına tahsis ettiğimiz para alınan vergilerin ancak yüzde yirmi birini teşkil etmektedir. Bu miktar bir çok memleketlerden dündür ve binaenaleyh sulha merbutiyetimizi gösterdiği kadar ona olan itimadımızı dahi irae etmektedir. Bu cetveldən de anlaşılacağı veçhile yüzde on beşe yakın bir miktarı takriben yarısı harice olmak üzere düyunu umumiyemize, yüzde beşi halkın huzur ve asayişini muhafazaya, yüzde on beş buçuk kadar kısmı zengin topraklarımızın demir ağlarla kuşatılmasına, yüzde dört kadar bir kısmı talî ve yüksek tahsil masrafları karşılığı olarak maarife, yüzde dördü de iktisada, yüzde yirmibiri de memleket müdafaasına, geri kalan yüzde yirmi altı buçuğu Devletin diğer umumî hizmetlerine tahsis olunmuştur.

Şu noktayı da ilâveye lüzum görmekteyim ki İdareî Hususiye Bütçelerinden nafia işleri için yirmi milyon, ilk tahsil masrafı olarak ta on dokuz milyon lira sarfedilmektedir. Bu miktarın umumî nisbetlere ilâvesile mukayesesî caiz görüldüğü takdirde nafia işlerimize ayırdığımız miktar yüzde yirmi beşi tecavüz edeceği gibi Maarif için tahsis ettiğimiz para da yüzde on dördü bulur. Yüksek meclisün büyük ihtimamlar ve hassasiyetler ve vukuflarla Devlet hayatına uygun, memleketin hadsiz hesapsız ihtiyaçlarını tatmın, aziz vatani her türlü muhataradan vikaye ve aynı zamanda umran ve iktisat sahasında inkişafını temin gayelerile hem ahenk olarak tertip ve tanzim ettiği ve kezaik yine Büyük Meclis tarafından verilen direktiflerle Cumhuriyet Hükûmetinin tatbik ettikleri netayici huzurunuzda rakamların ifadelerine terk etmek suretile bir kaç söz söylemek isterim.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Senesi	Munzam ve fevkalâdelerle birlikte masraf bütçesi safisi	Numaralı levha varidat bütçesi	Tahsisat	Nakdi tediyyat	Emanete alınan	Deyn olarak devralonun
337	82 162 190	52 300 000	47 000 000	51 702 000	5 426 000	568 000
338	100 979 210	60 619 150	71 729 000	72 378 000	2 579 000	5 444 000
339	144 923 958	93 637 000	111 271 000	104 771 000	11 556 000	2 806 000
340	188 338 270	129 214 610	138 450 000	130 028 000	1 584 000	3 658 000
341	281 423 285	15 ay 191 308 000	170 391 000	187 874 000	13 575 000	8 739 000
926	196 586 769	190 158 854	191 277 000	164 103 000	7 696 000	853 000
927	207 244 056	194 580 554	201 833 000			
		Bunların 11 aylığı	Haliye 170 920 203			
			Sabıka 6 535 220			
			177 455 423			
928	216 083 069	207 173 199				
		Bunların 11 aylığı	Haliye 182 521 587			
			Sabıka 4 721 329			
			187 242 916			

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

İşte görüldüyorki bütçe ile tahmîn edilen varidat istiklâl harbinde bile fazlasıyla tahsil edilmiştir. Yine bu rakamlar bilhassa masraf bütçeleriyle verilen tahsisat miktarı bize vazıhan ifade ediyor ki bir kaç sene evvel his ettiğimiz mali sıkıntılar gayri mütevazın bütçelerin ve bilâhara bütçelere ilâve edilen munzam tahsisatların hususi kanunlar içinde verilen fevkalâde salâhiyetlerin, devri meşrut tahsisatların rakamsız fasıllarda tahsilatımızın çok şayanı memnuniyet netayicisine rağmen yalnız 926 senesi nihayetine kadar kırk iki buçuk milyon gibi mühim bir meblağın bütçe emanetine deyin olarak devredildiğinden ve bu miktara pek yakında bütçe masrafından hariç olarak borç tahakkuk edildiğinden ileri gelmiştir. Yine gerek 927 senesi ve gerekse içinde yaşadığımız bu sene bütçesinin on bir aylık hayatının gösterdiği rakamlar memleketin bazı aksamında mevcut kuraklığa rağmen çok şayanı memnuniyet ve şükran neticeleri arz etmektedir.

Şunu da ilave etmeliyim ki yine Büyük Meclisimizin bütçede gösterdiği hasasiyet ve verdiği direktiflerle bundan böyle bütçe tevazün ve samimiyetini ihlal edecek, bütçede karşılığı derpiş edilmemiş hiç bir masraf ve hizmet kalmamış ve eskiden kalma defterlerimizde dahil ve gayri dahil borçlarımızın dahi tespiti ile bütçe dahiline alınması hükümetinizce musammem bulunmuştur. Vergilerimizin inkişafını gösterir tam mukayeseli yani yeni vergilerimizin tatbikleri devresine ait mukayeseli rakamları da arz etmek isterim :

Masraf bütçesinde mu- rakkam tahsisat	Varidat bütçesinde mu- rakkam muhammenat	Tahsisat	Senesi
190 103 544	190 158 854	191 277 886	926
194 454 619	194 580 554	202 033 115	927
207 169 388	207 173 199	187 242 916	928

İşte bu levhada yeni vergi kanunlarımızın tatbik başlangıcı olan 926 senesinden itibaren muhammenat ve tahsilâtımızda yüzde beş derecesinde her sene bir fazlalık vardır. Bu fazlalık ta gösteriyor ki iktisadi hayatımızda çok kat'î bir inkişaf mevcuttur. Yine bu rakamlar bize ifade ediyor ki Büyük Meclisin yaptığı mali kanunlar memleketin ihtiyaçlarıyla çok mütenasip, tasdik ettiği bütçeler çok sahîh ve samimîdir. Bu bütçelerin ifade ettiği ve tatbikleri neticelerinin verdiği erkam damga kanununda yapılan tadilâttan başka hiç bir verginin ihdasından veya hiç bir vergiye zam yapılmaktan değil, belki bir taraftan Türk vatani istihsâl kuvvetinin mütemadiyen yükselmesinden doğmuştur.

İşte bu netice Cumhuriyetin en kat'î bir feyzidir ve her yeni yıl memleketin biraz daha fazla umranını ve ihtiyaçlarımızın tatmini yolunda terakki ve tekâmül izlerini bütçelerimizde tebarüz ettirmektedir. Her sene görülmekte olan varidat fazlalarımız bir taraftan yukarıda saydığım rakamsız fasıllara giren masraf boşluklarını, verilen dalgah borçları karşılamıştır.

BÜTÇENİN SAMİMİYETİ

Bütçemizin samimiyetini temin için Maliye Vekâletiniz azamî bir gayret sarfetmektedir. Ancak bu netice hakikaten pek müşkül ve çetin mesai ve zaman is-

DÖNEM BÜTÇELERİ

teyen bir iş olduğu her gün geçtikçe biraz daha tezahür etmektedir. Bundan dolayı her sene gâh Meclisi Âlinin irşadile ve gâh kendi elimizle bir kusuru tashih ederek mütemadiyen hedefe yaklaşmaktayız.

Netekim rakamsız fasıllara masraf kaydedilmek suretile bütçemizin samimi-yetini ihlal eden ve bir çok hususî mevzuat arasında kalmış olan ve bütçenin masraf fasıllarına hiç bir rakam yazılmaksızın sarfolunan milyonlara tesadüf edilmekte idi ki bunları da bu seneki bütçemizde rakamları ile ait oldukları fasıllara yerleştirmiş bulunuyoruz. Teşviki sanayi kanununun primleri, orman ve mevadî müştele muafiyetlerinin karşılıkları bu yolda aldığımız tetbirlerdendir.

UMUMİ HİZMETLER

Umumî bütçemizin varidat ve masraf yekûnları gerçi 218 milyona balığ olmakta ise de Devlet işlerinin icap ettirdiği diğer masarîfata mukabil idarei Hususiyelere ait bütçe yekûnları olan 50 milyon lira ile Belediyelere ait bütçelerin yekûnu olan 22 milyon lirayı ve bütçeleri Heyet-i Celilelerinden tasdik buyrulan ve mecmuu 45 milyon liraya balığ olan Evkaf, Seyrisefatın, Anadolu ve Devlet Demiryolları gibi diğer mülhak bütçeler inhisar bütçelerinin yekûnları da umumî bütçe yekûnuna ilâve edildiği takdirde Devletin umumî ve hususî hizmetleri için sarf edilmekte olan para miktarının umumî bütçeden yapılan muavenetler tenzil edildikten sonra 335 milyon liraya yaklaşmakta olduğu tezahür eder.

DÜYUNU UMUMİYE MESELESİ

Eski devrin "Cumhuriyete" devrettiği harıcı borçlar mes'alesi bir çok çetin müzakeretten sonra bildiğiniz esas ve şartlar dairesinde itilâfnameye raptedilmiş ve Büyük Meclisin itilâfnameyi tasdik müteallik kabul buyurduğu kanunda koyduğu ihtirazi kayıt üzerine yeniden açılan mükâlemat ve muhaberat neticesinde Yüksek Heyetimizin kabul buyurduğu kanundaki ihtiyatî kaytlar bilâ kaydüşart hamiller mümessilleri tarafından kabul edilmiştir.

Büyük Meclisimizin çok kıymetli irşatlarını kat'i bir düstur ittihaz ve harekâtını daima o düsturlara tevfiğ eden Hükûmetiniz bundan sonra itilâfname mucibince bu sene zarfında hamillere verilmesi meşrut olan bir kuponun tediye-i için muktazi paraları Düyunu Umumiye Meclisi emrine tevdi etmişti. Evvelki gün aldığım bir telgraf, hamillerine % kırkının itihakile Düyunu Umumiye mukavelesinin tasdik edilmiş olduğunu haber vermektedir. Şu vesile ile de ilave etmek isterim ki Cumhuriyet Hükûmeti, içinde politika kokusu bulunmayan ecnebi sermayelerin hiç bir memlekette görmeyecekleri himayelerle inkişaf etmesini, malî ve iktisadî siyasetinin bir umdesi olarak kabul ve takip etmektedir.

Evrakı naktiye tahkikatı hitam bulmuştur. İhracattan fazla olarak avdet eden miktar şunlardır :

Lira		
89 000	89	Adet binlik
452 875	18 115	Adet yirmi beşlik
66 730	6 673	Adet onluk

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Bu fazlalar gösteriyor ki bir sulistimal ile karşı karşıyayız. Tedavül esnasında yıpranan ve muhtelif şekillerde yanan, mahvolan evrakı naktiyemizin ne miktarının namesru kullanıldığını tetkik ve hesap etmek bittabi mütehassıslara ve verilecek hükme tabidir.

Şimdiden arzedebilirim ki müfettişlerin raporunda ezcümle şu hüküm mevcuttur. (Mübadelei ahirede zuhur eden bu fazlalık fersude evrakın tamamen iptâl ve ihrak edileceği yerde tekrar mevkii tedavüle çıkarılmasından neşet etmiştir.)

Bu rapor ve evrakı tahkikiye icabı kanunıyesine tevessül edilmek üzere Hukuk Müşavirliğine tevdi olunmuştur.

Mali İcraat Safhasında

KİBRİT ŞİRKETİ

Devletle münasebeti bulunan şirketler mukavele ile deruhte ettikleri mecburiyetlerden hiç birisine şu veya bu bahane ile ta'lil edemeyecekleri gibi Devlet hukukundan hiç bir zerresini ihlâl edemezler.

Hükümetimizin bu husustaki hassasiyet ve asabiyeti muhtelif vesilelerle temas eden ve Devletle münasebeti bulunan şirketler böyle ümit ederim ki artık anlamışlardır. Netekim bunlar arasında mukavelename ahkâmını tamamen icra edememesinden naşı hıdematı umumiyeden birinin inkıtamı icab ettirecek bir vaziyete düşen Kibrît Şirketinin elinden malûmunuz olduğu veçhile geçen sene imtiyazı ve işletmek hakkı alınarak Devlet tarafından işletilmeye başlanılmıştır. Devlet eline geçmiş olan bu müessesenin vaziyeti kanunıyesini tesbit eden lâyi-hayı kanuniye, Meclisi Âlinize takdim edilmiş bulunuyor.

Bu münasebetle ilâve etmeye mecburum ki Türk çocuklarında Cumhuriyetle başlamış olan inkişaf, hazine ve vatan menfaatine çok daha iyi işletmek ve idare etmek kabiliyetini uyandırmıştır.

Takriben bir sene zarfındaki mübayaa ve işletmede eski şirkete nazaran tasarruf yekûnu bir milyon liradan az değildir.

Mali İcraat Safhasından

HESABATIN MERKEZİLEŞTİRİLMESİ

1928 senesi bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında verdiğim izahat meyanında; önümüzdeki sene zarfında hesabatı merkezileştirerek bütün mali muamelelerimizi yakından takip edecek ve vaziyetimizi daima sahib ve salım bir tarzda görmüş olacağımızı ve bütün garp Devletlerinin kabul ve tatbik ettiği bu esası muvaffakiyetle başarabilmek için azamî bir dikkat ve gayretle hazırlanmakta olduğumuzu arzetmiştim. Bu günkü usulü hesabiyemiz, en müttekâmil garp devletlerinin usulü muhasebesine muvazi adolunabilir. 26 mayıs 926 tarihli muhasebe-i umumiye kanunu haricen gösterilen endişe ve tereddütlere rağmen bize bu imkânı verdi. Bu kanunun yeni usulü hesabiyenin tatbiki için ihzarî mesalde bulunmak üzere bıraktığı bir senelik müddet zarfında Maliye Vekâletiniz bir taraftan hesap usullerine ait esasları tespit ve talimatları tanzim, diğer taraftan Devlet masarifinin sureti icrasını inzibat ve intizam altına almak üzere masraf evra-

DÖNEM BÜTÇELERİ

kına altı numuneleri tertip ederek vaktinden evvel mal memurlarına göndermiş bulunuyordu. Alınan bu tedbirler yeni usulü hesabiye hakkında muhasiplere uzun müddet mümarese imkânı vermiş olduğundan tatbıkatta büyük faydası görülmüştür. 326 senesinde muhasebeî umumiye kanununun ilk tanziminde her tarafa bu kanunun sureti tatbikini göstermek üzere muallimler göndermek ihtiyaç ve zarureti duyulmuş ve en mühim ve müterakki vilâyetlerimize merkezden memur gönderilmek suretile cetveller tanzimile uğraşılmış idi. Bu gün ise bu gibi ihtiyaçlara lüzum kalmaksızın kemali emniyetle tatbıkata geçilmiş ve bir aya alt masraf evrakı ertesi ayın on, nihayet on beşinci günü mal sandıklarınca postaya verilmekte bulunmuştur. Cumhuriyet memurlarımızın şayanı takdir bilgi ve mesailerî sayesinde ki bu gün bir şubelî hesabiye ile bir iki muhasiplik müstesna olmak üzere şubat 929 nihayetine kadar olan aylara ait tahsilat ve sarfiyat evrakı alınarak tetkik ve kânunusani nihayetine kadar olan ayların umumî mizanları tanzim olunmuştur. Halen mayıs içinde bulunduğumuz halde muhasiplerin ekseriyetinden nisan 929 aya ait hesaplar ve evrakı alınmıştır. Yeni usulü hesabiye sayesinde bütçe ve malî kanunların tatbikatındaki eşkâl ve netayıcı pek yakından takip etmek imkânını da elde etmiş bulunuyoruz. Yeni usulü hesabiyenin işlendikçe daha çok feyizli neticeler vereceğine kanaatimiz kat'idir.

Yeni usulü hesabiyemizin verdiği şayanı şükran neticelerden birisi de Maliyemizin vaziyeti umumiyesini gösteren her aya ait mizanlarımız muntazaman neşredilerek müessesatı maliyeye, bankalara ve sair alâkadar mahallere tevzi edilmekte ve bu vesile ile de maliyemizin sağlam esaslara müstenit vaziyetini açık olarak her tarafa bildirmektedir. Yine bu sayede önümüzdeki sene zarfında 1930 bütçesini Büyük Meclisin huzurunda izah ederken bir sene evvelki bütçenin tatbiki netayıcısını arzedecek, yani hesabı kat'isini verecek ve bu suretle müzakere buyuracağınız bütçe erkamile, malî hayatımızda ilk defa olarak, mukayeseler yapmak fırsatını elde etmiş olacağız.

Efendiler, maliyemizde bu ıslâhat adımlarını attıran, iyi fikirleri hakikat yaptıran, her gün maliyemizi yeni bir tekâmüle sevkeden amiller arasında en mühim telâkki ettiğim bir kısım vardır ki ona karşı bu milletin yüksek kürsüsünden teşekkür etmeği ödenmesi lâzım bir borç telâkki ederim. O sınıf, en ufağından en büyüğüne kadar geceli gündüzlü çalışan, sakın ve mütevazî bir hayat içinde yorulmadan, yılmadan çalışsan, uğraşan ve tepinen maliye memurlarıdır. Öyle zannediyorum ki maliye memurlarımızın dünyanın en iyi anlayan ve en iyi işleyen maliye memurları davasını hakkile ortaya atacağımız gün çok uzak değildir.

MÜTEKAİDİN MESELESİ

Cumhuriyet Hükûmeti va'dlerini yerine getirmeği, bu uğurda bütün samimiyetle çalışmayı en büyük bir vazife bilmektedir. Hükûmetçe yapılması mev'ut olan memurların tevhit ve teadülü projesi Büyük Meclisinize takdim olunduğu gibi hayatını Devlet hizmetlerine vakfeden memurların yıpranarak işten uzak kaldıkları zamanda da onların refahını düşünmekten bir an fariğ olmamıştır. Bu maksatla mülki ve askerî yeni tekaüt kanun lâyihası hazırlanmıştır. Bu proje-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

ler bir taraftan intikal haklarını tahdit, diğer taraftan verilecek tekaüt maaşlarını tezyit esaslarına göredir. Tatbık kabiliyetini istihdaf ettiğimiz bu projelerin yakında Büyük Meclisimize takdim edileceğini çok kuvvetle ümit etmekteyim.

Bir taraftan da teaküt ve öksüz ve dul maaşlarının verilmesi şekillerinde esaslı ıslâhat yaparak bunlara azamî sühulet verecek esasları araştırmaktayız. Önümüzdeki senede bu ıslâhatı tatbık etmiş olacağız.

341 senesi muvazenei umumiye kanununun 41 inci maddesinin son fıkrası mcubince mezkûr sene iptidasından 927 senesi nihayetine kadar 3 sene zarfında, 100 kuruş ve daha dün maaş alan mütekaidin ve eytam ve eramillî mülkiye ve askeriyeden 30 475 nufusa 4 992 914 lira 46 kuruş verilecek hazinenin borcu ödenmiştir. 928 senesi haziranından 929 senesi nisanı iptidasına kadar yüz ve yüz kuruştan dün tahsis edilen maaşat ashabından 4 358 nufusa 884 584 lira 80 kuruş tesviye olunarak hazineden matlupları kesilmiştir.

DALGALI BORÇLAR

Emanet hesaplarımızda mukayyet bulunan dalgali borçlarımız bazılarınca endişeli bir mahiyette görülmekte idi. Muamelatında daima vuzuhla yürümeği şı-ar edinen Maliye Vekâletiniz, 928 haziranı iptidasına kayden devrulan emana-tın muhasiplerden müfredatlı birer defterini istedi. Bu defterlerin mütaleasından anladık ki bu borcun kayıtlarda görülen miktarı 60 milyon kadardır. Ancak bu-nun içinde muhtelif şekil ve suretle hükûmete borç diye kayıt edilmiş paralar var-dır. Mesela işgal sahasında kalmış bazı vilâyetlerimizin idarei hususiyeleri vardır ki işgal esnasına ait vergilerin aslını tahsil etmediğimiz halde kesri munzamlarını bizden istemektedirler. Kezalik aşâr devrinde mültezimlerden alınan teminat akçeleri o zamanın usulünce mültezimlerin son taksidine mahsup edilmek ıktiza ederdi. Diğer taksitlerini vermiş olan mültezimlerden bazıları son taksitlerinin teminat akçeleri ile mahsubunun hükûmetçe re'sen ifa olunacağı zannile müraca-at etmemişler ve bundan dolayı da mahsup muamelesi ifa olunmaksızın teminat akçeleri şimdide kadar fuzulen emanat hesaplarında kalmıştır. Bunlar gibi hazi-nenin muhtelif şuaabatı arasında veya devletin muhtelif şuaabatı arasında sadece bir mahsup muamelesiyle kapatılacak bir çok borçlar olduğu gibi hazneye muhtelif sebeplerle intikal eden ve varidat kaydı icap eden çok mühim rakkamlar mevcuttur. Bu gibi muamelât tasfiye edildikten sonra tediyesi icap eden hakiki miktar 10 ilâ 20 milyon arasında olacaktır. Bu miktarın dahi fimâbad bütçe da-hilinde derpiş edilmeden tesviyesi bütçedeki samimiyeti ihlâl edeceğinden tarzı tasfiye ve tediyei müş'ir kanun lâyihasını Meclisi Âlinize takdim ettik.

Önümüzdeki sene zarfında bunun tatbıkine başladığımız gün Maliye Vekâle-tiniz gerek hesabat, gerek muamelâtı umumiye ve gerek alacaklı ve verecekli vaziyetlerinde dümdüz ve yepyeni bir sahaya girmiş olacaktır.

İNHİSARLAR HAKKINDA

Devletin çok mühim ve kuvvetli varidat menbalarını teşkil eden inhisarlar va-ridatı her sene tedricen muntazam ve tabii seyrile ziyadeleşmekte ve temin ettiği fazlalar memleketimizin en hayatî ihtiyaçlarına karşılık tutulmaktadır.

Türk çocuklarının idaresi altında çok güzel neticeler veren bu idarelerin tak-viyesi başlıca gayelerimizden birini teşkil etmektedir.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Büyük Meclisimizce tetkik edilmekte olan tarife kanunu lâyihasının kabul ve tasvibi halinde ve orada gösterilen şekilde şeker, petrol inhisar resmi gümrük rüsumile birlikte tahsil edileceğine göre bu tarifenin şeker ve petrole ait hükmünün tatbıkına başlanacağı günde bu idarenin muhafazasına mahal kalmıyacak ve bu varidatın gümrüklerce cibayeti suretile hem tasarrufu temin ve hem de halkımıza büyük bir kolaylık imkânı vermiş olacağız.

Maliye Vekâletinin bilvasıta vergilerinden birini tahsil eden bir daire olmaktan ziyade memleketin mühim ve iktisadî bir teşekkülü mahiyetini alan Tütün İnhisarı hakkında bir nebze tevakkuf edeceğim.

Bu müessesemize müteallik iki lâyiha kanuniye Meclisi Âlînize takdim edilmiştir. Bunlardan birisi, inhisarın temdidini, ikincisi tütün zerhiyyat, alım ve satımı hakkındaki kuyudatın zürra lehine tadilini tazammun etmektedir. Her iki lâyiha bir an evvel kanuniyet peyda etmesi hem idareyi hem de müstahsilleri müstefit etmesi itibarıyla çok şayanı temennidir. Bu iki kanun lâyihası haricinde bir de Tütün İnhisar İdaresinin aldığı ve sattığı tütünler vardır ki burada da nokati nazarımı sarahaten arz etmek isterim.

Biz muhtaç olduğumuz tütünleri kâmilan müstahsiller yedinden ve vasıtasız olarak mübayaa etmekteyiz. Bu mübayaatımızın meşkûr neticelerini gördük. Çok büyük bir zaruret karşısında kalmadıkça hattı hareketimizi tebdil etmeyeceğiz. Bu aldığımız mallardan işe yarayanları bize müracaat eden tacirlere, erbabı ticaretin vermekte olduğu vergileri, yapmakta oldukları masrafları dahilî hesap ederek bir maliyet fiyatı tespit ettikten sonra bir miktar da kâr ilâve ederek bize müracaat eden tacirlere satmaktayız.

Bir taraftan bu kabîl satışlarımızı bazı tacirlerin hukukuna tecavüz telakki ederek itiraz edenler bulunduğu gibi diğer taraftan mallarını şu veya bu suretle satmayan veya ağır satan müstahsiller yer yer ve mütevaliyen müracaat ederek satışa müdahale ve tavassutumuzu istemektedirler. Biz ihracat tacirlerine rekabet etmek hevesinde ve peşinde değiliz. Fakat İnhisar İdaresinin tevliid ettiği emniyet ve itimat dolayısıyla harîçteki ecnebî müesseselerinden tavassutumuzu talep edenler olur ve bizim vasıtamızla kendilerine mal tedarik etmek isterlerse, memleket ve müstahsîl için çok hayırlı olan bu tavassutumuzu yukarıdaki esaslar ve hesaplar dahilinde esirgemek niyetinde değiliz. Netekim İnhisar İdaresi ahiren imza ettiği bir mukavelename ile Amerikalı bir ticarethanenin küşat ettiği bir milyon liralık bir krediye istinaden kâra yarı yarıya iştirak etmek ve zararını Amerikalı ticarethaneye ait olmak üzere muamele yapmağı kabul etmiştir.

BÜTÇE ENCÜMENİNİN UMUMİ MAZBATASINDAKİ ARZULAR

Bütçemizin uzun ve yorucu tetkikatı esnasında ibraz eyledikleri vukufî ve çok kıymetli mesai muavenetlerini bu kürsüden büyük bir hürmetle yad ettiğî vazife bildiğim muhterem Bütçe Encümeni tarafından Meclisi Âlînize takdim kılınan umumî mazbatada bizden istenilen, noksanlarımızı gösteren hususat hakkında da maruzatta bulunmaktığına müsaade buyurmanızı rica edeceğim. Bütçe Encümeni bu sene ve her sene bütçesinin tanzimî sırasında bir sene evvelki bütçenin kat'î vaziyetini, sene nihayetinde sarf tahakkuk etmediğî cihetle iptalî lazım gelen tahsisat miktarını, sene içindeki tahsîlât ve tediyat muvazenesini, devairin umumî neviden olan masraf tertiplerinin yekdiğerile mukayesesini

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Muhasebei Umumiye Kanununun 48 inci maddesinde muharrer hizmetler için mevzu tahsisat haricinde ilâveten tediye edilmiş paralarla masraf tertiplerinden idare olunan hizmetlerin kadrolarına ait cetvellerinde encümene takdim edilmesini istemiştir. Şimdiye kadar her sene yapılan temennileri nasıl tahakkuka çalıştırsa bu sene de bütçelerin kat'î tekâmülüne matuf olan bu arzuların yerine getirilmesi için Maliye Vekâletiniz bütün gayretini sarfedecek bu senenin iptidasından itibaren tatbikine başladığımız yeni usulü hesabıyemiz, bizi bu tekâmüle eristirecektir.

MEMLEKETİMİZİN İKTİSADÎ HAYATI

Her sahada muvaffakiyetlerle çalışan, çarpışan büyük Türk varlığı, iktisadî cephemizde de muntazam ve müsmir mesailerle uğraşmakta ve her gün yeni feyizli ve metin adımlarla hedeflerine yaklaşımağa çalışmaktadır. Geçen seneye nazaran İş Bankasına tevdiat miktarı 10 milyon, Ziraat Bankasına 8 milyon, Emniyet Sandığı 3 milyon lira artmıştır. Bunlardan maada Emlâk Bankası ile diğer millî bankalardaki tevdiat miktarları da mütemediyen artmaktadır. Yine bu cümleden olarak millî tonaj miktarı 926 senesinde 238 bin raddesinde olduğu halde bugün 168 582 tonu buharlı ve motörlü olmak üzere 333 bin tona balığ olmuştur ve aynı zamanda keyfiyet itibarile de büyük bir terakki göstermekte bulunmuştur.

927 senesine nazaran üzüm, tütün, incir istihsalâtımız, buğday istihsalâtımızdaki noksanı kapamış ve ihracat emtiamız hemen kâmilten satılmıştır. Millî san'at müesseselerimiz de daima mütekâmil bir hale doğru gitmekte ve bir çok eşya ve ihtiyaçlarımızı harice daha az muhtaç olarak tedarik etmeğe ve aziz vatanı kendi mahsulât ve masnuatımızla da teçhiz eylemek yolunu tutmuş ve bu yolda terakki kendini hissettirmeğe başlamıştır. Gelecek seneden itibaren vâsi topraklarımızı sulayacak ve millî ziraatımızı tabiatın lûtfundan ziyade fennin yedi tertübine tevdi edecek su tesisatına pek ziyade ehemmiyet vereceğiz.

Büyük Meclisin memleketin umran ve iktisadiyatımızın inkişafı için verdiği mezunîyet ve direktifler ve kabul ettiği kanunları tatbik hususunda azamî bir dikkat ve hassasiyetle hareket eden hükûmetimiz 340 senesinde inşasına başlanmış olan demir yollarından şimdiye kadar ikmaline muvaffak olduğu ve işletmeğe açtığı 651 kilometresinde münakalât başladığı gibi bu sene zarfında 500 kilometre daha ikmal ve işletmeğe açılacaktır. Bütün bu işler vazihan ifade etmektedir ki halktan vergi namile alınan paralar, yine halkın menfaatini ve refahını temin edecek, memleketin umranına yarayacak ve nihayet müstakbel neslimizin saadet ve yükselmesine hizmet edecek yerlere sarfolunmaktadır.

NAKTİ VAZİYET

927 senesi bütçesi tatbik olunurken muamelatı naktiyenin dalgalı borçlardan ve hazine hesabı carilerinden maada tesviye edilecek borcu 7-8 milyondan aşağı düşmüyordu. Bundan maada bilahassa şark vilayetlerinde kısmî küllisi jandarmaya alt maaşat tedahülleri vardır. Bu gün ise Türkiyenin her noktasında ücret ve maaşat tesviyesinin tam bir intizam altında ceryanı artık tereddüt edilmeyen köklü bir anana olmuştur. Merkezde ve taşrada her ita emri gününde muntazaman tesviye edilmektedir. Bu gün her maaş ve her ita emri kâmilten tediye edil-

DÖNEM BÜTÇELERİ

dikten başka bankalar nezdindeki hazine hesabı carileri tamamen ödenmiş ve bilakis o hesabı cariler evrakı naktiye farkı dahil hazineyi alacaklı bir mevkiâ getirmiştir.

Hesabı carilerde bu hazine alacağı bir kısmı hususî mukaveleler karşılığı olarak ihtiyaten bağlanmış olmak üzere on altı milyon liraya yakın bir hesap göstermektedir.

Bundan maada gerek memlekette ve gerek haricteki tediyatımızın intizamını büyük bir dikkatle takip eden Maliye Vekâletinin dahildeki tediyatı Ziraat Bankasının şubesi olan mahallerde bu bankaya yaptırmakta ve tahsilâtı da banka şubelerine tevdi etmekte ve ufak tefek sarfiyat için mutemetler elinde cüz'î bir para bulundurmaktadır. Çok şayanı memnuniyet netayicini gördüğümüz bu işi Ziraat Bankasının çok dikkat ve muvaffakiyetle başardığını bu kürsüden söylemeği vazife bilirim. Haricen tediyatımızdaki teahhürattan doğan şikâyetler İş Bankasının bu işi deruhte ettiği günden beri tamamen kalkmış, bu kısım tediyatımızda da büyük bir intizam temin edildiği gibi şehbenderler hasılatının bu banka emrine verilmesi suretiyle evvelce akça farkı yüzünden hazinenin maruz kaldığı bir çok zararlar izale edilmiştir.

İş Bankasının hazineye ifa ettiği bu kıymetli ve çok meşkûr hizmetinden ve kendisinin bu çok mühim muvaffakiyetinden dolayı bu bankaya da huzurunuzda teşekkür etmeği vazife bilirim.

Nakit hakkında arzettiğim bu vaziyetten başka, yarısına yakın miktarı istikrazı dahilî tahvillerinden terekkep etmek üzere memleket dahilindeki millî teesüslerin hisse senetlerinden mürekkep cemân 16 milyon liralık tahvilimiz vardır. Ahiren satın alınan Anadolu Demir yollarının paket mukavelenamesiyle güzeşterileri ile birlikte takriben 95 milyon frank kıymetindeki esham bu gün hazinemizin malı olmuştur. Bundan maada Düyunü Umumiye itilâfnamesine dahil Konya Ovası irva istikrazının sermaye ve faizinden müteşekkil 23 milyon dahil olduğu halde 34 milyon franklık muhtelif şirketler eshamı mübayaa olunan Anadolu şirketi cüzdanile ayrıca hazineye intikal etmiştir. Cumhuriyetin hazinesi görüldüğü ki gün geçtikçe seri adımlarla inkişafa doğru yürümektedir. Kezâlık son senelerin müsmir mesaisi ve azamî tasarrufun verdiği faydalı neticesi olarak, Tütün, Şeker, Petrol, İspirto, Kıbrıt İnhisar İdarelerinin hazineye vermekte oldukları bütçede yazılı paralardan maada takriben 25 milyon lira daha kendi hesaplarında sermaye ve emtea olarak teraküm etmiştir.

Bunların haricinde hazineden verilmiş ve miktarı bir milyon liraya balığ olan mütedavil sermayeler de vardır ki bunlar da yukarıda arzettiğim rakamlara ilave edilecek olursa umumî ve nakî vaziyetimizin eyî neticeler ifade etmekte olduğu çok sarîh olarak anlaşılır.

DEVLET BANKASI

Bu mühim ve hayatî meselemiz için kıymetli mütehassıslarla tetkikatımıza devam etmekteyiz. Meclîsi Âlînin tatilinden evvel bir lâiyhai kanunîye arzedebilecek kadar tetkikatımız ilk neticelere varırsa böyle bir imkândan tehalükle istifade edeceğiz.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

KURAKLIK, DARLIK, HAYAT PAHALILIĞI

Son senelerde kuraklık, darlık, hayat pahalılığı tabirleri altında istinat ettiği hakikatın çok üstünde pek çok mübalağalı bir propaganda rüzgârına maruz kalmaktayız. Fılvaki bazı muntakalarımızda kuraklıktan, bazı muntakalarımızda darlıktan ve pek çok şehirlerimizde pahalılıktan hakikaten şikâyet edilecek noktalar yok değildir. Ancak düşmanların; süratle intişar, süratle iştiâî eden bu zeminler üstünde yaptıkları propaganda ateşi Türk çocuklarının cesaretini kırmak, onları yese, fütura atmak, istikbalî endişe ile karşılatmak ve binnetice neşelerini ve istihsal kuvvetlerini azaltmak için o propaganda ateşini mütemadiyen körüklemektedirler. Halbuki tabiatın, sanatın ve ticaretin sinelerinden milletimizin hakkını koparıp alan istihsal kuvvetlerimiz neşenin, itimadın ve mefkûrenin hisselerini kaybetmemeleri için hepimizin bu muzır cereyana karşı dim dik durmamız ve onu mağlûp etmemiz lâzımdır. Hatırlamamız lâzımdır ki istiklâl mücadelemizde bütün dünya kuvvetleriyle çevrildiğimiz halde kalplerimizdeki imanun resanetî etrafımızdaki zinciri parça parça etmekte gecikmedi. En muazzam ve muhteşem misal gözümüzün önündedir. Hayat pahalılığı mes'elesini münevverlerimizin mübalağasız ve fennî bir mes'ele gibi mütalea etmeleri lâzımdır.

Efendiler, ucuz hayat kolay hayattır, ucuz hayat müstemleke hayatıdır, ucuz hayat kurunuvusta hayatıdır ve böyle bir hayat bütün ihtiyacın bir lokma ve bir hırkaya inhisar ettiği yerlerin meyvesidir. Böyle bir meyveyi yemek istemediğimiz ve böyle bir memleketi yaşatmak istemediğimiz içindir ki Cumhuriyetle beraber şahıslarımızı ve memleketimizi siyasî, içtimâî, adlî ve ilmî bağlarla hırka ve lokma aleminden hayat ve varlık ve medeniyet âlemine naklettik. İcap eder ki kendi arzumuzla ve milletimizin şuurulu irade ve hahişiyile atıldığımız yeni hayatın zorlukları karşısında cesaretimizi kırmadan mücadelemize ve mesalmize devam edelim. Ve mücadeleden bizi muzaffer çıkaracak olan istihsal kuvvetlerimizi teksîf ve teşci etmekten geri durmayalım.

Haricin bir metelik yardımına nail olmadan bir elin parmağıle sayılacak kadar az seneler içinde vatanın ebedî tapu senedi makamında olan şimendiferlerini, sularını, mekteplerini, limanlarını, bankalarını, fabrikalarını bir çok milyonluk sermayeli inhisar idarelerini birer birer yapan ve bunlardan yabancı eller tarafından yapılmış olanlarını birer birer satın almağa başlayan milletimizin bilhas-sa bir az evvel arzettiğim mukayeseli rakamları birer birer gözden geçirdikten sonra en doğru ve en kestirme bir yoldan yürüdüğüne kanaat etmemesi için hiç bir sebep mevcut değildir. (Alkışlar)

İdda olunabilir ki bir elin parmaklarıyla sayılacak kadar mahdut mazimize dönüp bakacak olursak orada bıraktığımız idarî, malî, iktisadî, içtimâî, bizlerden seri tekâmülü yapmış olan Alman ve Japon milletlerinin yaptıklarından daha bariz, daha canlıdır.

Bu mebahise daha bir kaç cümle ilâve etmeme müsaade buyurunuz. Geçen sene memleketin bir çok yerleri darlık ve kuraklıktan muztarip olmuştur. Binnetice 108 milyon kilo buğday hilafî mutat ithal edilmıştır.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Bu dar senede bile Maliye Vekâletiniz eski senelere alt beşyüz bin İngiliz liralık borcunu ödeyebildiği gibi Düyunu Umumiye tediyaatını karşılaya bilmek ve Devlet Bankasının teessüsüne medar olmak üzere takriben bir buçuk milyon İngiliz lirası senelik ihtiyaçları haricinde ihtiyat mübayaatı yapabilmıştır ki buna rağmen İngiliz lirasının geçen seneki fiyattan çok farklı olmaması istihsal kuvvetimizin bu dar senelerde bile inkişafını göstermek itibarile şayanı arz telakki ettim.

Efendiler, şikâyet edilen hayat pahalılığının mühim bir kısmını normal addetmek lâzımdır. Filvaki servetin istihsali, tevzi, istihlâki usullerinde alınması lâzım gelen ilmi ve amelî ve pek çok faydeli tedbirler mevcuttur. Matbuatımızın ve muharrirlerimizin üzerlerinde faydalı bir surette tevakkuf edecekleri kıymetli tahlil ve tetkik yapacakları mevzular da bilhassa bunlar olmalıdır.

Hayat pahalılığının en büyük bir sıkıntısı şahsî bütçelerimizdeki tevazünün bozulmasından neşet etmektedir. Vaktile beş altınla yaşayan bazı aileler elyevm on altın kazandığı halde kendilerini daha çok sıkıntı içinde hissetmektedirler. Yani bir çok ailelerin artan istihsalı ihtiyaçlarının artması derecesinde değildir. İhtiyaç bu sınıflarda istihsalın üstüne çıkmış ve sıkıntıyı artırmıştır. Sadece ihtiyacın artması bile şayanı endişe görülmemelidir. Biliriz ki ihtiyaç en kuvvetli bir telakki ve bir istihsal amilidir. Nitekim bu gün medeniyette en yüksek mertebeyi bulan muhitler tabiatın kendilerine en çok ihtiyaç tahmil ettiği ve istihsalde en az muavenet ettiği yerlerdir.

Vergileri azaltmak suretile hayat pahalılığına çare aramak demek evvela bir lokma ve bir hırka dünyasına dönmek demektir;

Saniyen unutmamak lâzımdır ki Türkiye bir kaç senedenberi vergi verir devletler listesine ancak karışabilmıştır ve bu listenin Bulgaristan'la beraber henüz sonundayız. Adam başına aldığımız vergi iki İngiliz lirasına bile balığ olmamıştır. İngilterede ise adam başına 19 İngiliz lirası düşmektedir.

Efendiler, mademki şimendiferleri, limanları, suları, müesseseleri, fabrikaları, bankaları olan bir vatan istiyoruz. Mademki seviyesi, irfanı, tesanüdü, serveti, kudreti olan bir millet istiyoruz. Mademki her türlü medenî ihtiyaçlarını tatmin edebilen vatandaşlar istiyoruz o halde tuttuğumuz yolda emniyetle, cesaretle, neşe ile mütemadiyen yürümemiz lâzımdır.

Şayet yürürken pek tabii olarak şu veya bu sarsıntıya, şu veya bu sıkıntıya girersek olursak bizi bunlardan yalnız bir şey kurtarır; çalışarak istihsâl, mütemadiyen istihsâl, daima istihsal, işte bütün sıkıntı düğümlerini çözecek tılsım.

Muhterem Beyefendiler,

Buraya kadar olan maruzatımdan bütçemizin her sene aldığı ıslahat ve tekâmül, iktisadî vaziyetimizin mühim inkişaf noktalarını, bütçemizdeki rakamların mütezayit seyirlerini muhtasar olmakla beraber hatve hatve, safha safha hedefimize doğru nasıl ilerlediğimizi arzedebildiğimi zannediyorum. Ric'i bir nazarla bu safhalar üzerinde bir lahzaya dolaşacak olursak görülür ki, bizim bütçemiz bir maaş ve masarifat bütçesi olmaktan ibarettir; bilakis bizim bütçemizin en bariz sıfatı onun sadece bir iş bütçesi olmasıdır. Yalnız umumî bütçemize dahil rakam-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

lar nazarı dikkate alınarak işe tahsis ettiğimiz kısmın umumî yekûna nisbeti aranacak olursa bu yüzde yirmi beşten fazladır. Buna mülhak bütçelerin, İnhisar İdarelerinin, İdare-i Hususiyelerin müsmir işlere tahsis ettikleri meblağ ilâve edilecek olursa, bütçemizin umumî manzarası kâmilen bir iş bütçesi şekline bütün bütün inkulâp eder.

Efendiler; sözlerime nihayet verirken bir taraftan Cumhuriyetin getirdiği bu feyizli devreyi bir kere daha canlandırmayı ve bu feyizli devrenin ve büyük tekâmülün büyük amilleri olan Yüksek Meclise ve Büyük Şeflere teşekkür etmeyi vazife bilirim.

d) 1930 Yılı Bütçesi

(21 Mayıs 1930'da 1630 Sayılı Kanunla kabul edilen 1930 bütçesi) (1)

A - CETVELİ (GİDERLER)

Sıra No.	Dairelerin isimleri	Lira
1	Büyük Millet Meclisi	2 366 949
2	Riyaset-i Cumhur	324 722
3	Divanı Muhasebat	802 582
4	Baş Vekâlet	866 774
5	Şurayı Devlet	219 694
6	İstatistik Umum Müdürlüğü	53 888
7	Diyanet İşleri Reisliği	1 653 119
8	Maliye Vekâleti	16 802 643
9	Düyunu Umumiye	33 016 995
10	Gümrükler Umum Müdürlüğü	5 041 538
11	Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü	1 330 225
12	Dahiliye Vekâleti	4 566 794
13	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü	5 835 210
14	Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü	4 435 964
15	Jandarma Umum Kumandanlığı	8 915 649
16	Hariciye Vekâleti	3 881 959
17	Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti	4 502 216
18	Adliye Vekâleti	7 056 214
19	Maarif Vekâleti	8 199 709
20	Nafia Vekâleti	33 013 867
21	İktisat Vekâleti	13 326 534
22	Millî Müdafaa Vekâleti Kara kısmı	54 211 501
23	Millî Müdafaa Vekâleti Hava kısmı	1 153 980
24	Millî Müdafaa Vekâleti Deniz kısmı	6 297 940
25	İmalâtı Harbiye Umum Müdürlüğü	4 101 431
26	Harita Umum Müdürlüğü	668 426
Umumî yekûn		222 646 523

(1) Resmî Gazete : 25.5.1930-1502 ,Kavanin Mecmuası : c. 9. Sa. 390-452

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

lar nazarı dikkate alınarak işe tahsis ettiğimiz kısmın umumî yekûna nisbeti aranacak olursa bu yüzde yirmi beşten fazladır. Buna mülhak bütçelerin, İnhisar İdarelerinin, İdare-i Hususiyelerin müsmir işlere tahsis ettikleri meblağ ilâve edilecek olursa, bütçemizin umumî manzarası kâmilen bir iş bütçesi şekline bütün bütün inkulâp eder.

Efendiler; sözlerime nihayet verirken bir taraftan Cumhuriyetin getirdiği bu feyizli devreyi bir kere daha canlandırmayı ve bu feyizli devrenin ve büyük tekâmülün büyük amilleri olan Yüksek Meclise ve Büyük Şeflere teşekkür etmeyi vazife bilirim.

d) 1930 Yılı Bütçesi

(21 Mayıs 1930'da 1630 Sayılı Kanunla kabul edilen 1930 bütçesi) (1)

A - CETVELİ (GİDERLER)

Sıra No.	Dairelerin isimleri	Lira
1	Büyük Millet Meclisi	2 366 949
2	Riyaset-i Cumhur	324 722
3	Divanı Muhasebat	802 582
4	Baş Vekâlet	866 774
5	Şurayı Devlet	219 694
6	İstatistik Umum Müdürlüğü	53 888
7	Diyanet İşleri Reisliği	1 653 119
8	Maliye Vekâleti	16 802 643
9	Düyunu Umumiye	33 016 995
10	Gümrükler Umum Müdürlüğü	5 041 538
11	Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü	1 330 225
12	Dahiliye Vekâleti	4 566 794
13	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü	5 835 210
14	Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü	4 435 964
15	Jandarma Umum Kumandanlığı	8 915 649
16	Hariciye Vekâleti	3 881 959
17	Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti	4 502 216
18	Adliye Vekâleti	7 056 214
19	Maarif Vekâleti	8 199 709
20	Nafia Vekâleti	33 013 867
21	İktisat Vekâleti	13 326 534
22	Millî Müdafaa Vekâleti Kara kısmı	54 211 501
23	Millî Müdafaa Vekâleti Hava kısmı	1 153 980
24	Millî Müdafaa Vekâleti Deniz kısmı	6 297 940
25	İmalâtı Harbiye Umum Müdürlüğü	4 101 431
26	Harita Umum Müdürlüğü	668 426
Umumî yekûn		222 646 523

(1) Resmî Gazete : 25.5.1930-1502 ,Kavanin Mecmuası : c. 9. Sa. 390-452

DÖNEM BÜTÇELERİ

B - CETVELİ (GELİRLER)

Fasıl	Varıdatın nev'i	Lira
Birinci kısım - Bilâvasıta vergiler		
1	Müsakkafat va arazi vergileri	16 155 000
2	Kazanç vergisi	13 950 000
3	Askerlik mükellefiyeti	1 200 000
4	Sayım vergisi	15 250 000
5	Veraset ve intikal vergisi	800 000
6	Hususi ormanlar hasılatı	150 000
7	Madenler rûsumu	750 000
8	Traktör rûsumu	25 000
Birinci kısmın yekûnu		48 280 000
İkinci kısım - Bilâvasıta vergiler		
9	Gümrük resimleri	71 700 000
10	Muamele ve istihlâk vergileri	20 150 000
11	Nakliyat resmi	950 000
12	Bahriye resimleri	650 000
13	Hayvan sağık zabıtası resmi	100 000
14	Berrî ve bahrî sayd resimleri	700 000
İkinci kısım yekûnu		94 250 000
Üçüncü kısım - İnhisarlar		
15	Tütün ve saire	25 000 000
16	Tuz	7 750 000
17	Kibrit, kav ve çıkmak	2 000 000
18	Oyun kâğıdı	40 000
19	Revolver ve fişek ve mevadî infilâkiye	1 185 000
20	İspirto ve ispirotolu içkiler	5 900 000
21	Posta, telgraf ve telefon	6 400 000
22	Zarphane hasılatı	25 000
Üçüncü kısım yekûnu		48 300 000
Dördüncü kısım		
23	Damga resmi	8 200 000
24	Harçlar	3 481 000
25	Tapu harçları ve kayıtlılar	2 600 000
Dördüncü kısım yekûnu		14 281 000
Beşinci kısım - Müesseseler hasılat ve menafîi		
26	Umumî mektepler hasılatı	250 000
27	Zıraf müesseseler hasılatı	10 000
28	Baytarî müesseseler hasılatı	1 000
29	Sıhhi müesseseler hasılatı	40 000
30	Sıhhiye Vekâleti hasılatı	15 000

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Fasıl	Varidatın nev'i	Lira
31	Resmî matbaalar hasılatı	25 000
32	Madenler hasılatı	50 000
33	Demiryollarından hazine hissesi	250 000
34	Emlâk hasılatı	2 900 000
35	Satılacak emval bedeli	600 000
36	Devlete ait tahvilât menafii	2 070 000
37	Devlet ormanları hasılatı	2 000 000
	Beşinci kısmın yekûnu	8 211 000
	Altıncı kısım	
38	Müteferrik hasılat	110 000
39	Müteferrik varidat	7 650 000
40	Evkaftan hizmet mukabili alınan	600 000
41	Şirketlerden teftiş mukabili alınan	350 000
	Altıncı kısım yekûnu	8 710 000
	Yedinci kısım	
42	Tavizattan tahsilat	200 000
	Yedinci kısım yekûnû	200 000
	Sekizinci kısım	
43	Mülga vergiler bakayasından tahsilât	500 000
	Sekizinci kısım yekûnu	500 000
	Umumî yekûn	222 732 000

DÖNEM BÜTÇELERİ

1930 SENESİ BÜTÇESİ HAKKINDA UMUMİ MAZBATA (1)

1930 senesi bütçe kanun lâyihası ile varıdat ve masrafları ihtiva eden cetvel-ler, Başvekâletin 31.10.1929 tarih ve 6/3980 numaralı tezkeresi ile 1.11.1929 ta-rihinde encümenimize havale buyrulmuştur. Bu itibarla, Teşkilâtı Esasiye Kanu-nunun hükmüne tevfikân bütçe kanunu Yüksek Meclise vaktinde sevkedilmiş demektir.

Geçen sene aşağıda yazılı malûmatın bütçe ile birlikte encümenimize verilme-sini Maliye Vekâletinden temenni eylemiştik.

1. Bir sene evvelki bütçenin kat'i vaziyeti, tahakkuk eden masarîf, iptal olu-nan tahsisat, tahsilat ve tediyat muvazenesi :

2. İşlerin mahiyeti itibarıyla dairelerin aynı neviden masraf tertiplerinin muka-yesesı :

3. Muhasebeî umumiye kanununun 48 inci maddesinde yazılı hizmetler için konulan tahsisattan başkaca ilâve ve sarf edilen miktarlar :

4. Masraf tertiplerinden İcra Vekilleri tasvibîle tatbıkına müsaade olunan kadrolar.

Bu malûmat ve kadroların, mümkün mertebe ve hakikate karış olarak, en-cümenimize verildiğini teşekküle söyleriz. Ancak cetvelin üçüncü fıkrasında ya-zılı olan ve Muhasebeî Umumiye Kanununun 48 inci maddesinin gösterdiği hiz-metlere mütedair bulunan fasıllara, dairelerinin diğer ihtiyaçlarını tercih ederek az rakam koyduklarını görüyoruz. Bu tarzda hareketin bütçe samimiyyetini ihlâl edeceğine dikkati celbeylemek vazifemizdir. Bütçe tetkiklerinde bütün rakamlar-ın bir arada hesap ve mukayeseye amade bulunabilmesi için aynı malûmatın önümüzdeki sene daha esash bir surette hazırlanarak encümenimize verilmesini rica ederiz.

Umumî ve mülhak bütçeler, gerek varıdat ve gerek masraf noktasından bir küll teşkil etmektedir. Mülhak bütçelerle kabul edilen tahsisat ve tahmin olunan varıdatların umumî muvazeneye tesiri şüphesiz bulunduğu ve bu bütçelerle ka-bul edilen hizmetler dahi umumî hizmetlerden olduğu cihetle mülhak bütçelerin, umumî bütçe ile birlikte tetkiki icap eylemektedir. Buna rağmen daireler mülhak bütçelerini içtima senesi nihayetlerine doğru vermekte, encümenince yapacağımız tetkiklere imkân bırakmamaktadır. Binaenaleyh gelecek sene bütün bu mülhak bütçelerin umumî bütçe ile birlikte verilmesi tekrar ve ehemmiyetle temenni ey-leriz.

Bütçe lâyihasının Hükûmet tarafından vaktinde verilmiş olmasına rağmen Encümenimizin geç kalışına sebep, istihsalâtı artırarak iktisadî muvazeneyi te-min için Hükûmetçe hazırlanan iktisadî programdır.

(1) Tutanak D., C. 19, 17.5.1930 tarihli 59 uncu Birleşim Tutanak Dergisine bağlı sıra numarası olmayan basma yazı, S. 1-12

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

İsmet Paşa Hükûmetinin değerli Maliye Vekili tarafından paramızın uğradığı sıkıntıyı geçirmek için ne kadar emek ve gayret sarf olunduğu malûmdur. Bu gibi sıkıntılara tekrar düşmemek emelile ticaret ve tediye muvazenelerinde kökten bir salâh vücade getirilmesi ihmalî asla caiz olmıyan kat'î zaruretlereydi. Bu zarureti tamamen kavramış bulunduğu içindir ki; Hükûmet bir taraftan paranın düşmesini men için adeta bir cidal sahnesi açmış bulunmakla beraber, diğer taraftan istikbalde hallolunması lâzım gelen büyük meseleye geçerek; önümüzdeki seneye düşen faaliyet kısmını tespit ile file çıkarmağa azmetti.

Bu azmın mahsulü olmak üzere muhtelif vekâletlerden toplanan ve yekûnu 5 000 000 lirayı bulan tasarrufla ıktisat programının nüvesi ortaya çıkmış bulunuyor. Her şeyin başı varlık olmasına göre istihsale verilen ve verilecek olan ehemmiyetli tamamen yerinde bulmaktayız.

Bütçenin tetkik ve kabulile tatbiki arasındaki zaman farkının çokluğu hususile varidat tahmininde oldukça büyük hatalara sebep teşkil edeceğinden bütçenin tehiri bir cihetten faydalı olmuştur denilebilir. Hesabı kat'iler vaktinde çıkarılır, hizmetlerin derece ve sırası vaktinde ve eyice tayin edilirse bundan sonrası için tehirlerin önüne geçileceği tabiidir.

1340-1928 Bütçeleri

İstiklâl Harbini takip eden 1340 senesinden itibaren bütçe sistemine girildiği ve seneden seneye bütçe tanzimi, muvazene tesisi hususunda terakki eserleri gösterildiği geçen senelere ait bütçe mazbatalarında kayıt ve izah edilmiş, tam manasile hakikî ve mütevazın bütçenin, 1926 senesinde çekilen sıkıntılardan sonra, Hükûmetin kat'î ve zarurî hareketi sayesinde, meydana getirilmesi mümkün olabildiği, takdirlle ifade ve tasrih edilmişti.

O tarihten itibaren, geçen üç senelik zaman zarfında Devlet hizmetlerini ifa eden muhtelif dairelere tahsisat tevzi; varidat ve masraf rakkamlarının tespiti hususunda gösterilen itina ve dikkat açık bütçe, hesapsız ve muvazenesiz tediyelere karşı ilân olunan husumet, malî tarihimize geleceklerin asla unutamıyacakları bir devreyi açmıştır. O günden bu güne kadar Devlet taahhütleri sağlam ve emin görülmeğe, Devlet hesabına verilen sözler hiçbir şüphe ve tereddüde düşülmeden kabul edilmeğe başlanmış ve alışılmıştır. Girdiğimiz bu devrenin kıymet ve ehemmiyetini lâıyık veçhile ortaya koyabilmek için muhasebeî umumiye-den alınan geçmiş bütçe senelerinin vaziyetini gösteren cetveli raptolunmuştur. (Cetvel No. : 1)

Bu cetvelde okunan rakamlar Türk maliyesinin omuzlarına yükletilen ağır ve hayatî işlerin ne kadar az zamanda ve ne kadar geniş ölçülerle başarılmaya çalışıldığını malî inkişafa doğru ne nisbette terakki adımları atıldığını göstermeğe kâfidir. İmparatorluk zamanından kalma dahilî borçların ödenmemiş veya mahsup olunmamış çok az kısmı kalmıştır.

Haricî borçlardan çoğu tesviye suretlerine bağlanmıştır. Sabık Osmanlı İmparatorluğunun taksime uğramış borçlarından hissemize düşen kısmın ilk taksiti hamillerde bulunan mebalîğlerden, geçen seneye ait olanı da 1929 senesi bütçesine konulan 15 milyonluk tahsisattan tesviye olunmuştur. Fakat açıkça söy-

DÖNEM BÜTÇELERİ

lemek lâzımdır ki harice olan bu tediyeler paramızın kıymetine fevkalâde tesir etmiş, mali idaremiz için azim müşkülât çıkaracak, iktisadî nizamımızı tamamen bozacak, memleketimizin takatını esasından sarsacak bir vaziyet husule getirmiştir.

Dahilde görülen işlere gelince, 6, 7 yüz bin muhacirin iskânı bu zamanda yapıldığı gibi altı koldan şimendifer inşasına devam olunmuş Anadolu demiryolları, rejî satın alınmış, diğer iki inhisar idaresi için tesisat vücade getirilmiştir.

İktisadî ve malî menbalarımızın henüz çok verimli olmadığı bu zamanlarda ve geçirilen kuraklık senelerine rağmen, görülen işler ciddiden ehemmiyetlidir. Alınan bu neticeleri bir taraftan milletimizin hamiyet ve fedakârlığına, diğer taraftan sebat ve metanetle çalışan Hükümetimizin himmet ve gayretine borçluyuz.

Mali vaziyetimiz

Teklif olunan lâyihanın tetkikine girişmeden evvel karşısında bulunduğumuz malî vaziyeti teşrih ve izah etmek münasip olacaktır :

929 senesi bütçesile ceman (220 408 000) liralık tahsisat kabul olunmuş ve sonradan Hükümetin gösterdiği lüzum üzerine munzam ve fevkalâde tahsisat olarak veya münakale suretile kabul edilen ilâve ve tenzillerle tahsisat yekûnu (226 087 000) liraya balığ olmuştur. İmha edilen tahsisat miktarı (400 000) liradır. İlâve ve tenziller neticesi 1929 senesi muhtelif dairelerin masraf bütçelerinin aldığı şekil bir cetvel ile gösterilmiştir. (Cetvel No. : 2)

Munzam ve fevkalâde tahsisat taleplerinin gittikçe azaldığını memnuniyetle kaydeylemekle beraber bütçe samimiyyet ve tevazünü noktasından bu cihete daha ziyade ehemmiyet atfolunmasını elzem ve zarurî görmekteyiz. Mütevazın olarak meydana getirilmiş bir bütçeyi, sonradan kabul olunacak tahsisat zamlarının ve her nevi masraf kanunlarının esasından bozacağını ileri sürerek, karşılık bulmadan veya mevcut tahsisatlardan karşılık miktarını tenzil etmeden, her ne suretle olursa olsun, tahsisat istenilmemesini geçen seneki mazbatamızda ehemmiyetle kaydeylemiştik. Bu sene imha tarikle tahsisat istenilmemiş olması bu istikamette alınmış büyük bir mesafedir. Karşılığı gösterilmiyen herhangi bir tahsisat teklifini kabul etmemekte Encümenimizin musir kalacağı tabiidir.

1929 senesi bütçe tatbikatı geçen senelere nisbetle daha ziyade memnuniyet verici bir haldedir. Daha evvel geçirilmiş olan kıtlık senelerinin tahsil nisbetlerine bakılır ve 6 aylık tahsilât yekûnunun 103 845 000 liraya balığ olduğu düşünülürse kalan 6 ay zarfında varidat tahminlerine yakın bir netice alınması ümit olunabilir.

1930 senesine devrolunacak bütçe muamelâtından mütevellit borçlar 4,5 milyon lira kadar tutmaktadır. Bu borçların vezne mevcutlarıyla karşılaştırılacağını kabul edebiliriz. Arzolunan bu izahata binaen malî vaziyetimizi emin bulmaktayız.

1929 bütçesinin tatbik vaziyetini göstermek üzere Maliyeden aldığımız bir cetveli raptediyoruz. (Cetvel No. : 3)

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

1930 BÜTÇESİ

Kendi varidatımıza göre masraf ihtiyarını zarurî bulduğumuzdan bu sene masraf bütçelerine geçmeden evvel varidatı tetkika başladık, muhtelif kanunlarla kabul edilmiş bulunan vergilerden toplanması melhuz varidat miktarları, fasıl ve maddeler dikkatli tetkika tabi tutularak, tespit edilmiştir. Varidat mazbatasında tafsilâtile görüleceği üzere tespit olunan fasıllar yekûnu 222 732 000 liradan ibarettir.

İktisat programı münasebetile dairelerden kesilmesi kararlaştırılan tahsisat miktarlarıyla, İktisat, Sıhhiye ve Maarif bütçelerine ilâvesi icap eden miktarlar, Encümenimizde Hükûmetle müştereken fasıl ve maddelerine tevzi edilmiştir. Bundan başka bütçe tetkiki sırasında muhtelif tertiplerden, encümence mümkün görülen tasarruflar yapılmıştır. Tenzil ve tadiller neticesi masraf bütçeleri umumî yekûnu 22 604 023 lira olarak tespit edilmiştir.

MALÎ SİYASETİMİZ :

Masraf bütçelerinde yapılan tadillerin sebeplerini izah etmeden evvel malî siyasetimizi şu sözlerle hulâsa edeceğiz :

Malî siyasetimiz daimî hizmetlerde başkasına muhtaç olmadan kendimize kıfayet etmektedir. Vergilerin mükellefler üzerindeki tesirini adım adım takip ve taharrî ederek vergi kanunlarını ve istihsal unsurlarını tazyik etmeyecek ve millî iktisadiyata zarar vermeyecek şekilde esash surette ıslah eylemek vergi hükümlerini sık sık tebdil etmeyip bilâkıs bu hükümlerde bir an evvel istikrar teminine çalışmak, vergi tatbikatına itina ederek azamî netice almak ve elde mevcut kuvvet ve vasıtalarla göre hizmet ve masrafları ayırıp sıralamak.

Bütçenin samimiyet ve muvazenesini tam manasile muhafaza etmek, tediyede intizam gözetmek, hulâsa dahil ve hariçte Türk maliyesinin emniyet ve itibarını yükseltecek şartlara tamamiyle riayet eylemek esash umdelerimizdendir.

UMUMÎ TEMENNİLER :

Tertipler :

Bütçeler dahilinde görülen hizmetleri ve bunlara sarfolunan meblâğları tayin edebilecek taksimata, fasıl ve maddeler arasında nisbet ve tenâzura itina olunmadığı cihetle 1926 senesinde Encümenimiz tarafından bir dereceye kadar tenâzur temin etmek üzere bütçe nümunesi yapılmış ve dairelere tevzi olunmuştu. Aynı zamanda sarfiyatın fasıl ve maddelere tatbiki hususunda Divan ile daireler arasında ihtilâf çıkmakta bulunduğu için bu ihtilâfı tamamen bertaraf etmek üzere her tahsisatın müteferri hangi hizmetleri istihdaf ettiği ayrıca cetvel halinde izah edilmişti. Böylece tatbikatta ihtilâfların önü alınmışken bu defa, dairelerin, muhtelif hizmetleri bir fasıldan idare edebilmek maksadile cetvele bir çok ilâveler teklif eyledikleri ve bunun neticesi olarak tevâlî eden müracaatların, bütçe intizam ve inzibatına müessir olacak derecede vüs'at aldığı görülmüştür.

Bu sebebe binaen Encümence Divanı Muhasebatın dahi mütaleası alınarak cetvellerdeki izahat yerine fasıl ve maddeler konulmuştur. Diğer taraftan idare masrafları, işletme gibi hemen her dairede görülen tertiplere hangi hizmet ve

DÖNEM BÜTÇELERİ

masrafların dahil olduğunu göstermek üzere ayrıca bir cetvel raptolunmuştur. (Cetvel No. : 4)

Yalnız Millî Müdafaa bütçesinin levazımı askeriye fash ile levazım ve teçhizatı harbiye ve fenniye ve tahkimat, levazımı sıhhiye ve sefaî ve mevaku fasıllarına ve fash mahsuslara ait olan masarîfın nevilerini gösteren cetvellerin mahrem bulunabileceğine nazaran bunların tabî edilmesinden ise Encümeninde muhafaza olunarak Divanı Muhasebat ile Maliye Vekâletine birer suret verilmesi muvafık görülmektedir.

Bütçeleri tekâmül etmiş memleketlerde fasıl, madde, paragraf taksimleri yapıldıktan başka ayrıca bunlar hakkında bütün izahat dahi ilâve olunmakta ve en ince teferruatına varıncaya kadar hizmetlerin nevileri taayyün etmektedir.

Bize gelince bütçemizin son aldığı şekilde bile tertipler, masrafları nevi ve mahiyetine göre kâfi miktarda tefrik eder bir vaziyette değildir. Her tahsisatın murakabeyi kolaylaştırıcı bir tarzda mümkün olduğu kadar vazih ve muayyen olması, hususile maaş, ücret gibi hizmet mukabilî verilen paraların kadrolarla tespit edilmesi ve kadroların Meclis tetkikinden geçmesi umumiyetle kabul edilmiş bir usul olmakla beraber Muhasebei Umumiye Kanunumuzun emri icabındandır.

Bu sene vaktin darlığı dolayısıyla Encümenimiz fasıl ve maddelerde bazı tadiller yapmak, bir kısım tertipleri izah için bir cetvel repteylemekle iktifa etmiştir. Gelecek sene daha ziyade tekâmüle doğru gidebileceğimizi umuyoruz.

TEADÜL KANUNU VE TEŞKİLÂTI :

Dairelerin kadrolarında yapılan mütemadi tebdillerin bütçe tetkiklerini müşkülleştirdiğinden, memurlar arasında teadülsüzlük çıkardığından bahsile memurun kanununun muvakkat maddesi hükmüne göre dairelerin birbirine mütenazar teşkilât kadroları vücuda getirmesini ve her sene değişmeyecek bir teşkilât kanunu ile meslek ve memuriyetlerde istikrar temin olunmasını hemen her sene temenni eylemekteyiz.

Umumî Heyetçe 24 Mayıs 1929 tarihinde kabul buyurulan memurların tevhit ve teadül hakkındaki kanun, mahzurların büyük bir kısmını izale etmiş ise de dairelerin teşkilât lâyhalarını münferiden sevkeylemelerini ve bu lâyhalarda teadül kanununun ruh ve esasına mutabakat araştırılmamasını yeni mahzurlar çıkarıcı bir vaziyet telâkki etmek mecburiyetindeyiz. Teadül kanununa uymayan yeni tadillerin kısmen temin edilmiş bulunan istikrarı sarsacağını izaha lüzum görmemekteyiz.

DEMİRBAŞ :

Yine her sene bütçesinde temenni ettiğimiz hususlardan birisi de demirbaş eşyaların bir hesap ve bir usul altına alınmasıdır. Demirbaş defterleri henüz Divanı Muhasebata tamamen verilmemiştir. Verilenler de noksan ve hatalı bulunmaktadır. Görülen bu hal dairelerin kendi masrafları hakkında kâfi bir fikir ve tedbire malik olmadıklarını, tasarruf prensiplerine uygun bir hareket tarzı bulmadıklarını zannettirmektedir. Aynıyat hesaplarının Divan murakabesine gelmesi yolundaki Muhasebei Umumiye Kanunu hükmüne tevfikân Maliye Vekâletinin

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

ce bir talimatname hazırlanmıştır. Kanun hükmünün tamamile yerine getirilerek şimdiye kadar birçok defa tekrar ettiğimiz hakiki murakabe ve takibin yapılması lüzumunda ısrar eylemekteyiz. Aynı zamanda mefruşat hakkında yapılacak taleplerin her halde hakiki ihtiyaç listelerine müstenit olmasını ve bu listelerde eşyanın nerelere, ne miktar ve ne cins verileceğinin gösterilmiş bulunmasını ehemmiyetle temenni ederiz. Bu suretle ihtiyaçlar sıralanmış ve kâfi olmasa da, taşranın en uzak noktaları nisbeten düşünülmüş olacaktır.

MATBAALAR :

Devlet bütçesiyle idare olunan matbaalara birçok dairede tesadüf olunmaktadır : Meclis, Başvekâlet, Maliye, Jandarma, Askerî Fabrikalar, Bahriye, Harita, Maarif... gibi. Bunların herbirisi için ayrı teşkilât, ayrı idare masrafları ihtiyar olduğuna göre yapılan masraflarla alınan neticeler arasında Devlet aleyhine bir fark bulunduğu, imalâtın çok pahalıya mal olduğu muhakkaktır. Harita, Damga matbaaları gibi fennî hususiyeti haiz olanların bir şube halinde veya ayrıca idamesi şartile diğerlerinin Hükümet merkezinde tevhidî, hem işletme, hem de murakabe noktasından büyük bir faide ve tasarruf temin edilecektir. Bu sebeple Maliye Vekâletinden tetkikler yaparak esaslı bir teklif ile Meclise müracaat etmesini temenni ederiz.

MELBUSAT :

Melbusatın kımlara verileceği, ne miktar ve ne mîat dahilinde bulunduğu bir nizamname ile tayin olunmadığından her daire bu hususta dilediği tarzda hareket eylemektedir. Neticede daireler arasında bu noktadan da farklar görülmekle beraber tasarruf imkânları murakabe edilememektedir.

En ufak sarf yerlerinin bile inceden inceye tetkike tabi tutulması lüzumunu hatırlatarak bu hususta dahi tekrar dikkati celbeyleriz.

DEYNLER :

Bütçeden mütevellit deyn işlerine dairelerin kâfi alâka göstermediklerini bütçelerine koydukları rakamların hakiki deynleri miktarından çok az bulunması ile anlıyoruz. Bu noktada efrat hakkı ile Devlet itibarı birleşmektedir. Aynı zamanda borcunu vaktinde ödemiye bir idarenin karşısına çıkacak müteahhit bulamıyacağını, bulsa da bu teahhüdün hakiki rayiçten çok pahalıya mal olacağını kabul etmek lâzımdır.

İtina ve dikkati hakkile icap ettiren bu sebepler dolayısıyla, Encümeniniz hususile deyn fasıllarını tetkik eylerken tahakkuk müfredatı üzerinde tevekküfla bulduğu yekûnlara göre tahsisat koymağa çalışmıştır.

1927 ve daha evvelki senelere ait deynler 8 Haziran 1929 tarih ve 1513 numaralı kanun mucibince bir defa tasfiyeden geçtikten sonra tediye olunacağı cihetle bütün dairelerin bu fasıllara konulmuş tahsisatları Maliye Vekâleti bütçesine naklolunmuş ve kimsenin hakkı zayı olmaması için rakkamlar aynen muhafaza edilmiştir.

Maliye bütçesinde toplanan bu tahsisattan tasfiye neticesi verilmesi icap eden borçlar, daireleri tarafından yeniden muameleye tabi tutulmadan ödenecektir.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Karşılıksız deynlere gelince : Geçen sene Muhasebe Umumiye Kanunu hükümlerinin yeni tatbik edilmesi dolayısıyla her daire hesaplarını bu hükümlere tevfikân takîp edilmemiş ve hesap tebeddülleri dolayısıyla zarurî olarak bir çok borçlar kalmış bulunduğundan bunların tesviye olunabilmesi için 1929 senesine mahsus ve müstesna olmak üzere (karşılıksız deynler) namile fasıllar açılmış ve bunlara müfredata müstenit rakkamlar konulmuştur.

Karşılıksız sarfiyatın bütçe esaslarını tamamen sarsacak, kanun ve usul harici bir hareket olması dolayısıyla bunun adet haline getirilmesi asla tecvîz edilemeyeceğinden 1930 bütçeleriyle teklif olunan aynı fasıllar tamamen kaldırılmıştır. Ancak yukarıda arz olunan fevkalâde sebepler neticesi olarak kalmış borçlar bulunuyorsa bunların neden ileri geldiği birer birer izah edilerek ayrı bir kanun lâ-yihası ile Yüksek Meclise müracaat olunması icap eylemektedir.

Masraf bütçeleri hakkında muhtasaran aşağıda izahat arz edilmiştir :

MASRAF BÜTÇELERİ

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ :

Büyük Millet Meclisi 1930 senesi bütçesinde 929 senesine nazaran 277 071 lira fazlalık görülmektedir. Bunun başlıca sebebi birinci faslın 2 nci aza tahsisatı maddesine ilâve olunan tahsisattır. Bazı fasıllardan da hususile inşaat faslından yapılan tenzilat neticesi bu bütçe yekûnu 2 366 949 lira olarak tespit edilmiştir. Riyaseti Cumhur bütçesinde zikre şayan bir tebeddül yoktur.

DİVANI MUHASEBAT :

Divanı Muhasebat bütçesi fasıllarında geçen seneye nazaran tebeddül yoktur. Harcîrah faslında görülen 26 000 lira Divanın taşra teşkilâtı tamamen merkeze getirilmiş bulunmak dolayısıyla 18 000 liraya indirilmiştir. İnşaat için teklif edilen 200 000 liralık tahsisat, muhasebe umumiye kanunu hükmünce Divan tarafından muhafazası icap eden evrak ve vesikaların hıfzı için mahzen inşasına karşılık teşkil eylemektedir. Taşradan gelen murakiplarla diğer memurlar için mevcut bina esasen kâfi gelmemektedir. Divanı Muhasebat için kabul olunan masraf yekûnu Encümenin tenzil ettiği miktar çıkıktan sonra 802 582 liradan ibaret kalmaktadır.

BAŞVEKÂLET BÜTÇESİ :

Başvekâlet 1930 bütçesi için teklif edilen miktar 891 434 lira olup Encümemiz tarafından muhtelif fasıllarda yapılan tenziller neticesi teklife nazaran 24 660 lira noksanile kabul olunmuştur. 73 üncü ücurat faslının birinci müstahdemini daim maddeyi yevmiye ile çalışanların kadroya daimî ücretliler arasına alınmasından dolayı teklifte fazla görülmektedir. Ücretlilerin kadroya alınması bunların hizmetlilerinin daimî olmasıyla meşrut bulunduğu gibi hemen ekserisi makinist ve müretteplerden ibaret bulunan bu işçilerin gece çalıştıkları zaman gece işleri de saatine göre hesap olunacağı cihetle bunların daimî kadroya alınmaları muvafık görülmemiştir. Zira daimî ücretlilere gece mesaisi mukabilinde bir şey verilmesi teadül kanunile men edilmiştir. Yine bu sebepten dolayı 83 üncü faslın birinci maddesindeki tahsisat miktarı artmıştır.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

ŞURAYİ DEVLET :

Şurayî Devlet bütçesinde maaş ve muvakkat tazminat miktarlarında görülen cüz'î tefavütler bareme nazaran yapılmış hesap neticesidir. Diğer fasıllarda esaslı bir fark olmayıp yalnız tasarrufu mümkün görülen birer miktar bazı fasıl ve maddelerden indirilmiş ve bütçe yekûnu geçen seneye nazaran 10 139 lira noksanile 219 694 lira olarak tespit edilmiştir.

İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ :

İstatistik Umum Müdürlüğü 1929 senesi masraf bütçesi yekûnu 75 885 liradan ibaret bulunmakta idi. 1930 senesi için teklif olunan tahsisat yekûnu 62 005 lira olup muhtelif fasıllardan indirilen miktarlar dolayısıyla bu bütçe 8 117 lira noksanile 53 888 lira üzerine bağlanmıştır. Tenziller başlıca müstahdemin ücreti, mefruşat ve levazım fasıllarındandır.

DİYANET İŞLERİ REİSLİĞİ :

Teklif olunan Diyanet İşleri bütçesinin yekûnu geçen senenin aynıdır. Hükümet ve Encümençe yapılan tenzilat ise 24 038 liradan ibarettir. Başlıca tenzilat muvakkat tazminat, bedeli icar, müstehakkını ilmiye fasıllarındandır. Müstehakkını ilmiye faslından verilecek maaş ve tahsisat hususi kanunla tasfiye hükmüne bağlı olduğundan bu miktar gittikçe azalacaktır. Eski seneler düyunu namile mevcut olan tahsisat aşağıda arz edileceği üzere diğer bütün dairelerin bütçelerinden çıkarılarak Maliye bütçesine nakledilmiştir.

MALİYE VEKÂLETİ :

1930 senesi Maliye Vekâleti bütçesi teklife nazaran 974 351 lira fazlasile kabul olunmuştur. Fazlalık sebepleri şunlardır : Maaş miktarında ilâve edilen ve yeni Mal Müdürleri ve nahiye vergi kâtipleri dolayısıyla tezeyüt vardır.

Refi jeneral şirketinin 1930 taksiti karşılığı olarak Nafia Vekâleti bütçesinden naklolunan 79 363, Hariciyeden naklolunan Muhtelit Mübadele Komisyonu masrafı 180 000, stadyomlar için 100 000, iktisat programı dolayısıyla Seyrisefaine verilecek olan tahsisat karşılığı olarak 425 000 lira. Bunlardan başka umumî temenniler münasebetile zikrolunduğu üzere bütün vekâletlerin 1927 senesi ve daha evvelki senelere ait deynleri bu bütçeye nakledilmiştir. Balikhane mütedavil sermayesine ilâve edilecek meblâğ ile diğer zamlardan ibarettir.

Gazete primleri faslına 52 540 lira konulmuştur. Bu miktar kabul edilen kanun mucibince 8 adet rotatif makinede basılan gazete ile diğer düz makinede basılan muhtelif gazete hesap olunarak konmuştur.

GÜMRÜKLER UMUM MÜDÜRLÜĞÜ :

Gümrük Umum Müdürlüğü bütçesinde yapılan tadilat şunlardır :

Merkez müstahdemin ücuratı fasıl 262 geçen seneye nisbeten fazla teklif olunmuştur. Malî vaziyetimiz içinde bulunduğumuz sene ücretlere zamma mütehammil olmadığı için prensip olarak gerek ücret miktarlarına teklif edilecek zammı ve gerekse yeni ücretliler ihdasını ancak fevkalâde ahvalde kabul eylemediği kararlaştırdık.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Bu sebeple tahsisat miktarı indirilmiştir. Vilâyet müstahdemini ücreti geçen seneye nazaran 30 960 lira kadar fazla teklif olunmaktadır. Fazlalığın sebebi gümrükçe kaçakçıları eyice takip edebilmek için satın alınan motorler mürettebatı ücret zamlarıdır. Bu yeni motorlerin yeni teşkilât ile esaslı surette takviye olunması Encümenimizce de muvafık görülmüş ve fasıl biraz tenzilatla kabul olunmuştur. Tenzil gören diğer başlıca fasıllar muvakkat tazminat, merkez mefruşat ve demirbaşı, bedeli icar, levazım ve teçhizatı fasıllarıdır. Levazım ve teçhizat faslından kadroya göre hesap neticesi diğer fasıllardan da 1928 senesi hesabı kat'isi gözetilerek tenzilat yapılmıştır. Neticede Gümrük Umum Müdürlük bütçesi 110 492 lira noksanile tespit olunmuştur.

TAPU VE KADASTRO UMUM MÜDÜRLÜĞÜ :

Tapu ve Kadastro bütçesinin memurlar maaşatı faslında görülecek fazlalık yeniden teşkilî kararlaştırılan 80 nahtye kâtibine 8 aylık maaşı olan 25 600 liranın ilavesinden ileri gelmiştir. Merkez mefruşat ve demirbaşı ve vilâyet levazımı fasıllarından ve masarifi mütenevvia faslının 3 ve 4 üncü maddelerinden ve kısmen memurların harcirahından birer miktar indirilmiştir.

Neticede bu bütçe yekûnu 70 270 lira noksanile 1 330 225 lira olarak tespit edilmiştir.

DAHİLİYE VEKÂLETİ :

Dahiliye Vekâletinin 1930 senesi masraf bütçesinin maaş faslında hasıl olan tezeyüt bu Vekâletin Teşkilât Kanunu ile derpiş olunan ve Teadül Kanununa göre cüz'î farkları bulunan derece ve maaşlardan ileri gelmektedir. İskân idaresinin Dahiliyeye doğrudan doğruya raptedilmesine rağmen iskân teşkilâtı ekseriyetle muhafaza edildiğinden maaşlarda mühim bir tasarruf hasıl olmamıştır. Asıl tenzilat iskân masarifi fasıllarından yapılmıştır. Bu tenzilat kısmen bu hizmetlere lüzum kalmamak, kısmen de ihtiyaç azalmak dolayısıyla Hükûmetçe teklif neticesi kabul olunmuştur. Diğer fasıllarda cüz'î tadilat yapılarak Dahiliye bütçesi yekûnu iskân ile beraber 1 055 264 lira noksanile tespit edilmiştir.

HARİCİYE VEKÂLETİ :

Hariciye Vekâletinin 1930 senesi bütçesinde görülen ehemmiyetli tebeddül bir kısım teşkilâtın ilga edilmesinden dolayı maaş miktarında hasıl olan noksanlıktır. İlga edilen 1 Büyük Elçilik, 1 Orta Elçilik, 1 Konsolosluk ve bunlarla mütenasip diğer memur ve müstahdemlerdir.

Matbuat idaresi Hariciyeye ilhak olunmakla beraber memur adedinde tasarruf olmayıp ancak idare masraflarında tenzilat vardır. Diğer tadillerle beraber Hariciye bütçesi 3 881 959 lira olarak tespit edilmiştir.

SIHHAT VE İÇTİMAİ MUAVENET VEKÂLETİ :

Siihat ve İctimai Muavenet Vekâletinin 1930 senesi teklif bütçesi 4 399 106 liradan ibaret idi. Encümene muhtelif fasıllardan ceman 96 890 lira tenzilat icra edilmekle beraber Hükûmetçe mübayaa olunacak meccanî kinin bedeli olarak 200 000 lira zammedilmiş ve bu itibarla bütçesinin yekûnu 103 110 lira fazlasıyla 4 502 216 lira olarak tespit olunmuştur.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

ADLİYE VEKÂLETİ :

Adliye Vekâleti 1930 senesi teklif bütçesi 7 252 881 liradan ibaret iken encümence muhtelif fasıllardan yapılan tenzillât ve Maarif bütçesine nakli tahsisat sebebiyle bu bütçe 196 667 lira noksanile 7 056 214 lira olarak kabul edilmiştir. Vekâletçe 1928 senesi düyunu olarak 3 500 lira vazedilmesine rağmen Encümence işbu düyun tahsisatı 40 500 lira olarak tespit olunmuştur.

MAARİF VEKÂLETİ :

Maarif Vekâletinin 1930 senesi için teklif olunan bütçesi yekûnu 8 187 233 liradır. Maaşat faslında görülen fazlalık, memurin maaşatının tevhit ve teadülü hakkındaki kanuna merbut cetvelde yazılı olan bazı muallimler adedinin ihtiyaca göre tespitine müteallik kanun icabındandır. 553 ve 554 ve mümasil fasıllara zarurî olarak bazı zamlar yapılmıştır. Diğer muhtelif fasıllardan tasarrufu mümkün görülüp indirilen miktarlar neticesi Maarif Vekâleti bütçesi tekliften 62 476 lira fazlası ile 8 199 709 lira olarak tespit olunmuştur.

NAFİA VEKÂLETİ :

Bu vekâlet bütçesinde 1930 senesi teklifine nazaran 1 000 000 lira kadar tenzillât yapılmıştır.

Tenzillât başlıca şu fasıllardandır : Vekâlet binası inşaat masrafı 230 000, Limanlar ve Demiryolları 305 000, Yüksek Mühendis mektebine muavenet 104 000, Reji Jeneral Şirketi 79 363. Diğer cihetten su işleri faslına 250 000, yollar ve köprüler faslına 50 000 lira zammedilmiştir.

İKTİSAT VEKÂLETİ :

1930 senesi bütçelerinden en çok değişmiş bulunan İktisat Vekâleti bütçesidir. Malî siyasetimizden bahsederken saydığımız umdelerin süratle tahakkuku ancak iktisadiyatımıza istinatla olabileceği cihetle İktisat işlerinin tanzimi için alınan ve alınması mutasavver bulunan tedbirler, muvaffakiyet neticelerini ümitle beklediğimiz mes'ut hareketlerdendir.

İktisat Vekâleti bütçesi limanlar da dahil olduğu halde geçen seneye nazaran 4 578 390 lira fazlası ile 13 226 534 lira olarak tespit edilmiştir.

Bu fazlalığın mühim bir kısmı bilgiyi arttırmağa, ihtisası kuvvetlendirmeğe ayrılmıştır. Vekâletin ziraat, orman ve baytar kısımlarındaki mücadele, ıslah ve teksir, tetkik ve muhafaza olmak üzere üç esas etrafında toplanmıştır. Hayvanlara ve nebatlara arız olan hastalıkların izale ve hasaratın itlâfi ve ıslah ve teksir için geçen senelere nisbeten fazla mikyasta muhassasatlar konulmuştur. Ormanların muhafazası, sanayimizin inkişafı, ticaretimizin artması için konulan tahsisatlarda fasıllarında görülmektedir.

Diyanet İşleri Reisliği, Posta Telgraf ve Gümrük Umum Müdürlüğü gibi bazı dairelerin merkez teşkilatına merbut olduğu halde zaruret saikası ile muvakkaten taşrada bir kısım memurları çalıştırdıkları anlaşılmıştır. Bunların zaruret kalkıncaya kadar orada istihdamları münasip ise de bunlara taşrada bulunduklarından dolayı, yevmiye, harcırah, muvakkat tazminat vesaire namile bir şey verilmemesi icabeylemektedir.

DÖNEM BÜTÇELERİ

BÜTÇE KANUNU HAKKINDA İZÂHAT

1930 senesi için teklif olunan Bütçe Kanunu 17 maddeyi ihtiva etmektedir.

Madde 1 ve 2. - Masarifi tahsisatı ile varidat tahminatı yekûnlarını göstermektedir.

Muhasebei Umumiye Kanununun 29 uncu maddesinde bütçe kanununun ihtiva edeceği metin ve cetveller tasrih edilmiş bulunduğundan varidat envanını gösteren (C) cetveline dair hükmü muhtevi olan 3 üncü maddeye ayrıca lüzum görülmemiş, mezkûr kanun hükmüne tevfikân raptı ıktıza eden diğer cetvellerden de bahs olunmak üzere ayrıca bir madde tanzimini muvafık görülerek bu madde kaldırılmıştır.

Madde 3. - İdarei hususiyeler tarafından hususî kanunlarla kabul edilen zamlar haricinde vergilere zam yapılmaması hakkında olup şeklen tadil edilmiştir.

Madde 4. - Bu madde dahi her sene bütçesine konulması mutad olup kısa vadedi avans aktine hesabı cariler küşadına ve hazine bonosu ihracına mezuniyeti tazammun etmektedir.

Teklif olunan 3 üncü madde münasebetile izah edildiği üzere altıncı madde hükmü dahi 12 nci madde ile birleştirilmiştir.

Madde 5. - Ücretli müstahdemler kadrosuna teallûk etmekte olup tadilen kabul edilmiştir.

Madde 6. - Ücretlilerin istihdam suretlerini gösterir hükümleri havi olup geçen senenin aynıdır.

Madde 7. - Diyanet İşleri kadrosuna dahil bulunan vaiz ve dersiamların adetlerini tenkis ve tasfiyeyi amırdır. Henüz tasfiye hitam bulmadığından bu sene de hükmün devamına lüzum görülmüştür.

Mukavelenameleri mucibince imtiyazlı şirketlere müteahhitlerden teftiş mukabili alınan meblağların bütçeye kayıt suretini ve teftişte istihdam olunacakların kadrolarının tatbik tarzlarını ihtiva eden teklifte ki 10 uncu madde daimi hükmü haiz bulunduğundan tekrarından ise (H) cetveline alınması muvafık görülmüştür.

Muhasebei Umumiye Kanununun 37 nci maddesi mucibince ihtiyat tahsisatından nakli caiz hizmetlerin nevilerini gösterir cetvelden bahsetmekte olan teklifteki on birinci madde dahi yukarıda arz olunduğu üzere kaldırılarak on ikinci madde ile birleştirilmiştir.

Madde 8. - Devlet memurlarının maaşlarının tevhit ve teadülüne dair olan kanun ile zabitan ve askerî memurlar maaşatı hakkındaki kanun mucibince verilecek hakkı mükteseplerin tesviye suretini gösteren hükmü muhtevi olup bu sene dahi bu gibi müktesep hak sahipleri bulunabileceği cihetle tadilen ipka edilmiştir. Teklifdeki 13 madde hükmü gelecek senelere sarf mukavelât aktine kanunen mezuniyet verilen tertipleri gösterir cetvelden bahsetmektedir. Üçüncü madde münasebetile arz edilen sebeplerden dolayı buradan çıkarılmıştır.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Madde 9. – Osmanlı İmparatorluğundan müdevver harici borçların tesviyesi hakkındaki itilafnamede yazılı imha selâhiyetinin istimaline dair olup geçen seneki hükmü aynen ihtiva etmek üzere teklif olunmaktadır. Kambyo temevvüçlerine göre hazinenin istifadesini temin ve altın ve gümüş piyasasını tanzim için icabında yine bu karşılıklardan bedeli ödenmek üzere Maliye Vekiline altın ve gümüş mübayaası selâhiyetinin de verilmesi encümence tensip edilerek madde bu yolda tadil olunmuştur.

Madde 10 - 11. – Bu maddeler geçen seneki hükümlerin aynını ihtiva etmektedir.

Madde 12. – Yukarıda arzolunduğu üzere bütçe kanununun ihtiva edeceği cetvellerden bahis olmak üzere bu madde yeniden tanzim olunmuştur.

Diğer tadiller şekle aittir.

Yukarıdaki maruzat dairesinde tadilen tanzim kılınmış olan bütçe kanunu lâyihası merbutu cetvellerle birlikte Umumi Heyete takdim olunur. 3.5.1930

Bütçe En. Rs.	Rs. Vekl.	M.M.
İstanbul	Bursa	Gazi Antep
Fuat	Muhlis	Remzi
Aydın	Burdur	Bursa
Mühendis Mithat	Vahit	Dr. Ş. Lûtfi
Diyarbakır	Elazız	Erzurum
Rüştü	H. Tahsin	H. Aziz
İsparta	Konya	Kırklareli
Mükerrem	Kâ. Hüsnü	M. Nahit
Kütahya	Maraş	Niğde
Niyazi Asım	Y. Behcet	Faik
Sivas	Tokat	Yozgat
Rasim	Şevki	S. Sırrı

Cetvel No. : 3

1929 SENESİ BÜTÇESİNİN TATBİK VAZİYETİ

1929 varidat muhammenatı 220 546 000

1929 senesi haziranından teşrinisani gayesine kadar olan malî vaziyet :

Zimmet		Matlup		
Lira	K.	Lira	K.	
107 084 523	73	205 617 691	73	Varidatı umumiyeye (Haliye ve sabıka tahakkuk ve tahsil)
130 368 671	60	103 845 161	01	Senel haliye varidatı
75 249 020	13	3 239 362	72	Senel sabıka varidatı
110 774 729	85	110 774 729	85	Devair bütçe sarfıyatı

DÖNEM BÜTÇELERİ

İşbu cetvelde Posta ve telgrafın hazırandan teşrinisani nihayetine kadar olan varidat ve sarfiyatı dahil olmadığı gibi Samsun, Diyarbekir, Hakkâri gibi vilâyet merkezleriyle bazı kazaların teşrinisani hesapları ve bazılarının da eyfûl, teşriniev-vel ve teşrinisani varidat ve sarfiyatı hariç kalmıştır.

Hulâsa :

Lira

220 408 481	Bütçe ile verilen tahsisat
2 461 039	Tahsisatı munzamma
657 224	Tahsisatı fevkalâde
591 793	Muhasebei umumiye kanununun 48 inci maddesi mucibince ilâve edilen
3 043 434	Muhtelif kanunların ilâveleri
227 161 971	
400 000	İmha olunan
226 761 971	Yekûn

1930 SENESİ BÜTÇE KANUNU LAYİHASI (1)

REİS - Bütçe müzakercesine başlıyoruz efendim.

MALİYE VEKİLİ SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ B. (İzmir) - Muhterem Beyefendiler, bu gün Yüksek Meclisinin, çok kıymetli tetkik ve tasdik mevzuunu teşkil edecek olan 1930 bütçesi, Cumhuriyetimizin yedinci yılının iş ve idare hayatını ifade edecektir.

Sizlerden aldığı kuvvetle vazifesini imanla yapmaya çalışan Hükûmetiniz bütçelerini tanzim ederken her devlet içinde olduğu gibi Yüksek Heyetinizin isabetli işaretlerini daima göz önünde bulundurmuş, memleket işlerini selâmetle görmek, Devletin umumî masrafları karşılığı için halktan alınan vergileri yine halkın ve memleketin en muhtaç ve faydeli işlerine tahsis etmek yolundaki Cumhuriyet umdeleri tatbikatına bu bütçede daha geniş sahalar ayırmıştır. Bunu, bütçemizin biraz sonra arzedeceğim umumî tahsisatının tahlilindeki rakamlar açıkça gösterecektir;

Muhterem Efendiler;

Tetkikinize arzedilen bütçe (222 604 023) liralık bir tahsisat mezuniyetini tammun etmektedir. İçinde bulunduğumuz 1929 senesi bütçesine nazaran fazlası iki milyon liradan bir az ziyadedir.

Varidat tahminatı da bu miktardan azacık fazladır. Görülüyor ki senelerden beri olduğu gibi bu defa da bütçemiz tam ve samimî bir tevazûn halindedir. Cumhuriyet bütçelerinin mütevazın olması keyfiyeti, artık fevkalâde tedbirler neticesi değil tabii ve zarurî hâdiselerdir ki bu noktada tevakkufu bittabî zait görürsünüz. Asıl, arz ve teşrih edeceğim husus, malî bütçemizin istitaatı çerçevesinde umumî hizmetlerimizin sıralanmasında takip ettiğimiz ruh ve esastır.

(1) Tutanak D. C. 19, B. 59, S. 74-88, Ta. 17.5.1930

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

İşte bu noktadandır ki Cumhuriyetin yedinci yıllık bütçesi, kendisinden evvelki bütçelerde olduğundan ziyade bir tekâmül arzeder.

1930 bütçe lâyihasını takdim ettiğimiz sırada henüz iktisadî işlerimizin tetkikatı bitmemişti. Tetkikatın hitamına kadar lâyihamızın tetkikinin tehirini Bütçe Encümeninden rica etmiştik. Tetkikatımız neticesinde tanzim edilen iktisat programımızın tatbikatına başlayabilmek için bu sene zarfında ilâvesi lâzım gelen tahsisat karşılığını varidat menbalarında değil, masraflardan tasarrufta karşılaştırdık. Bütün vekillerle, çok samimî feragat ve fedakârlıklar izhar etmek suretile memleket hayat ve istikbalinde birinci sırada saydığımız iktisat işleri için beş buçuk milyon liraya yakın bir tasarruf bulduk. Bu tasarrufun beş milyonunu İktisat Vekâletine ve mütebaki kısmını da gene aynı kuvvette iktisadî işler demek olan Sıhhiye ve Maarife ilâve ve tahsis ettik. Bu suretle iktisat bütçesine, geçen seneye nazaran bir misle yakın nisbette bir ilâve yaptık şunu da ilâve etmeliyim ki bu miktar iktisat programımızın başlangıcı karşılığıdır. Varidatımızın normal inkişafının vereceği fazlaların büyük kısımları her sene bu sahaya ayrılacağı gibi gene bu maksada hadim ve bu hedefe müteveccih olmak üzere bankalar vasıtasile ve Hükûmet tarafından bankalara verilecek milyonlarla mühim yardım esasları hazırlanmıştır.

Bütçe Mukayeseleri

Cumhuriyet bütçelerinin takip ettiği tekâmülû göstermek için rakamları üç noktadan mütalea ve mukayese edeceğiz.

1. Tahsisat noktasından;
2. Masraf noktasından;
3. Tahsilât noktasından.

Tahsisat noktasından mukayese :

Bütçe ile verilen tahsisat	Tahsisatı munzam ve fevkalâde ve müdevverler	Muhtelif kanunların ilâvesi rakamsız fasıllar	İmha olunan ve mevkuf tutulan	Safi tahsisat yekûnu
1926 senesi 190 103 544	26 501 832			
1927 senesi 194 454 619	23 479 096	17 440 609	275 000	233 770 965
1928 senesi 207 169 388	12 744 770	7 500 000	1 261 085	224 172 630
1929 senesi 220 408 481	2 045 124	15 105 589	1 990 089	233 029 658
1930 senesi 222 604 023		3 635 227	400 000	225 688 832

Görülüyor ki 1926 bütçesile verilen tahsisat (190) küsur milyon olduğu halde bu tahsisat malî sene nihayetinde (233) küsur milyona çıkmıştır. Bunun içinde (26,5) milyon küsur lirası, munzam, fevkalâde, müdevver tahsisattır.

1927 bütçesile verilen tahsisat (194,5) milyon olduğu halde malî sene nihayetinde (224) buçuk milyona çıkmıştır. Bu tahsisatın (23,5) milyonunu munzam, fevkalâde, müdevver tahsisat teşkil eder.

DÖNEM BÜTÇELERİ

1928 bütçesiyle (207) milyonluk tahsisat verildiği halde mali sene nihayetinde (233) milyon liraya balığ olmuştur. Bunun on milyon küsur lirası, Anadolu Demiryolları ve diğer bazı şirket hisse senetlerinin mübayaası ile İktisat Vekâleti primleri karşılığı olup (2,5) milyonu diğer bir kısım tahsisattan imha suretile verilmiştir.

1929 senesinde alınan munzam ve fevkalâde tahsisat ise iki milyona inmiş ve bunun (400) bin lirası diğer bir tahsisatın imhası ve (1,5) milyonu da fevkalâde bazı varidat ile karşılanmıştır.

Bu mukayeseler, bütçenin samimiyyetini munzam ve fevkalâde tahsisat ilâvelerile simasının değiştirilmemesi hususunda takip edilen esasın ciddiyetini ve bu itibarla da büyük bir tekâmülü ihtiva ettiğinde şüphe yoktur.

Masraf noktasından mukayese :

	Nakden tediye	Emanete alınan bütçe masrafı	Ertesi seneye devrolunun bütçe borcu	Vezne ve banka mevcutları	hizmetlerin yekûnu
1926	164 420 849	7 766 036	7 791 409	3 964 637	179 978 294
1927 (1)	189 161 865	7 070 016	3 485 899	5 888 220	199 717 780
1928	196 673 834	4 459 176	3 116 433	19 829 182	204 249 443

İşte yukarıdaki bütçe masrafları da göstermektedir ki ifa edilen hizmetler en müsmir sahalara ait olmak üzere seneden seneye çoğalmakta, yeni senelere devrolunan borçlar da azalmakta, buna mukabil devrolunan banka ve vezne mevcutları ziyadeleşmektedir. Bütün bu rakamların belâğ ifadeleri bütçelerle ifasına mezuniyet verilen Devlet hizmetlerinin daha iyi yapıldığı, borçların daha az devrolunduğu, hazine kasaları mevcutlarının çoğaldığıdır.

Tahsilât noktasından mukayese :

Sabika ve haliye tahsilâtı yekûnu :

1926 180 363 257

1927 198 747 135

1928 222 030 788 liradır.

1928 tahsilâtından (6) milyon lirası fevkalâde bazı varidattandır ve (9) milyon lirası da hükûmeti sakata düyunu ve bazı kanunların istilzam ettiği irat ve mahsuplardan mütevellit olmakla bu senenin Âdi ve daimî varidatından hakiki tahsilâtı bütçe tahminatı olan (207) milyona tamamen tekabül etmektedir. Seneler geçtikten sonra elde edilen şu rakamlar dahi gösterir ki varidatımızdaki inkişaf normal ve bütçe tahminlerimiz samimî ve hakikidir.

Sizlerin ve milletin huzurunda giriştiği çetin imtihanı muvaffakiyetle vermeye çalışan Maliye Vekâletiniz bütçedeki tekâmül noktasından büyük bir mesafe almış olmakla beraber bu tekâmülü bilhassa tehdit etmekte devam eden yakın

(1) Henüz hesabı kat'isi tanzim edilmediğinden cerverlerden toplanmıştır. Sabika diyyununa rakamsız fasıldan tediye edilen miktarlar bu yekûndan hariçtir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

İki tehlikeyi yani bütçe borçları ve dalgah borçlar tehlikelerini nasıl bertaraf ettiğimizi arz edeyim :

Heyeti Celilenizin geçen sene bütçe kanununa ilâve ve bu sene de idamesinde zaruret ve faide gördüğü bir madde ile bu sene bütçesinin devrettiği borçlar, yeni sene bütçesinde tahsisat ile bağlanmakta ve tahsisat haricinde tedtyelere imkân bırakılmamaktadır. Ve bu sayede artık bir sene bütçesinin yeni seneye devrettiği borçlardan yeni sene bütçesinin intizamını bozmak ihtimal ve imkânı kalmamıştır.

Eski senelerden kalma dalgah borçlara gelince : Yine geçen sene Yüksek Meclisin kabul ettiği bir kanun ile bu borçların bütçe haricinde ödenmesi imkânı selbedilmiş ve bu kanunun emrettiği tetkikat ve tasfiye işlerine başlanmıştır. Hatırlarsınız ki 1929 bütçesini huzurunuzda izah ederken bu borçların miktar ve ehemmiyetinden bahsetmiş ve eski kayıtlarımıza nazaran altmış milyon kadar bir dalgah borç karşısında görülen hazine borcunun ciddi bir tetkik ve tasfiye neticesinde yirmi milyon lirayı bulmayacağını arzetmiştim. Kabul buyurduğunuz kanunun emri icabınca Adliye, Müdafaa ve Maliye Vekâletlerinden intihap olunan zatlardan müteşekkıl heyet sekiz aydanberi tetkik ve tasfiye vazifesine başlamış nisan nihayetine kadar aldığı netice de şu rakamlarda toplanmıştır :

Nisan nihayetine kadar komisyona gelen evrak adedi (11 400) dür. Bundan (2 500) kadarı noksanlarının ikmal için mahallerine tade edilmiş ve (2 500) ünün tasfiyesi intac edilmiştir. Bu tasfiye edilen kısımdan şimdîye kadar (397 000) liralık lâzımüttesviye borç tahakkuk etmiş, (450 000) lirahk talepler reddolunmuştur.

Henüz evrakı müşbitesinin ikmal edilememesinden naşı komisyona intikal etmiyen borçlar da takribî olarak hesaba katıldığı takdirde geçen sene arzettiğim miktarın çok aşağısında kalacağını tahmîn ederim.

Bu kanun lâylıhasını Yüksek Meclise arz ederken bununla hazinenin istihdaf ettiği gaye dalgah borçları ödememek değil, bilâkis intizam ile ve hiç bir haksızlığa ve yolsuzluğa meydan vermemek suretile ödemek olduğunu izah etmiştim. Hem bütçemizin nizamını bozmamak, hem hak sahiplerine alacağını ödemek gibi faide ve vazifeleri bir arada toplayan bu kanunun emrini yerine getirmek için 1930 bütçesine (775 000) liralık bir tahsisat konmuştur. Şunu da ilâve etmeliyim ki tasfiye komisyonunun tetkik ve kabul ettiği borçlardan karşılığı taallûk ettiği daire bütçelerinde mevcut bulunanların mühim bir kısmı ödenmiştir.

İşte Cumhuriyet Hükûmeti halkın haklarına riayet, ifa ettirdiği hizmetlerin mukabilini ödemek hususundaki düsturunun borçlar münasebetle de bir tecellisini göstermiştir.

Tekaüt Kanunu

Cumhuriyet Hükûmeti yaptığı va'dlerin yerine getirilmesini kendisi için en yüksek bir vazife saymaktadır.

Her yıl bu vaatlerin tatbik sahasına geçtiğini görmekteyiz. Geçen sene bütçesini Yüksek Heyetinizin huzurunda izah ederken hayatının en kıymetli zamanlarını Devletin hizmetlerine hasır ve vakfeyleyen memurların işten uzaklaştıkları

DÖNEM BÜTÇELERİ

zamanda kendilerinin ve vefatlarında ailelerinin maiyet düzenlerini idame ettirebilecek yeni bir tekaüt kanunu lâyihasının hazırlanıp takdim kılınacağını arzetmiştim. Bu gün bu kanun lâyihası Yüksek Meclisinize takdim edilmiş ve encümenlerdeki tetkikatı çok ilerlemiştir. Bir kaç gün sonra kanunîyet kesbedecek olan bu lâyiha'yı bu bütçemizle birlikte tatbik imkânını bulacağız demektir.

Bütçe Encümeninin Arzuları

Bütçemizin sıhhat ve samimiyeti, müsmir olmıyan hizmetlerden tasarruf, memleket ve halk için faideli hizmetleri takviye hususunda çok kıymetli ve yorulmaz mesaisini bu yüksek kürsüden hürmetle zikretmeği vazife bildiğim Bütçe Encümeninin, bütçemizin tekâmülü, bütçe tetkikatının teshil ve selâmeti için geçen seneki mazbatasında Hükûmetten istedikleri şunlardır :

1. Bir sene evvelki bütçenin kat'î vaziyeti;
2. Sene nihayetinde sarfı tahakkuk etmediği cihetle iptali lâzım gelen tahsisat miktarları;
3. Sene içindeki tahsilât ve tediyeat muvazenesi;
4. Dairelerin umumî neviden olan masraf tertiplerinin yekdiğerile mukayese-si;
5. Muhasebei Umumiye Kanununun 48 inci maddesinde yazılı hizmetler için mevzu tahsisat haricinde ilâveten vakı tediyeat miktarları;
6. Masraf tertiplerinden idare olunan memurîn kadroları;

Malîye Vekâletiniz ve Büyük Meclisin Devlet hizmetlerinin murakabesini temine yardım eden bütün bu arzularını yerine getirmiştir.

Ve gene bütçe ve hesabî ıslahatımızın esasını kuran Yüksek Meclisinizin kabul ettiği Muhasebei Umumiye Kanununun ilk tatbik senesinin hesabı kat'î lâyihasını yani geçen senenin hesabı kat'isini bu sene takdim ettim. İşte bu hesabı kat'î lâyihasını Bütçe Encümeniniz, 1930 bütçelerini tetkik ederken hayatı bitmiş olan 1928 senesi bütçesinin verdiği kat'î rakamları göz önünde bulundurmuş, bütçelerin sıhhat ve samimiyetini bu rakamlarla karşılaştırmak suretile temin etmiştir. Bu eser Cumhuriyet malmemurlarının Cumhuriyetin kabul ettiği bütün müterakki esasları tatbik hususundaki kabiliyetini ve vazife aşkını ifade etmektedir.

Umumî Tahsisatın Tevzi Nisbeti

Devletin bütün hizmetleri için istenilen umumî tahsisatın muhtelif devairde tevzîl nisbeti yüzde hesabı şudur.

Büyük Millet Meclisi	% 1,01
Riyyaseti Cumhur	% 0,11
Divanı Muhasebat	% 0,37
Başvekâlet	% 0,31
Şurayı Devlet	% 0,09
İstatistik	% 0,02

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Diyanet İşleri	% 0,75
Maliye Vekâleti	% 7,55
Düyunu Umumiye	% 14,83
Gümrükler	% 2,26
Tapu ve Kadastro	% 0,59
Dahiliye Vekâleti	% 2,25
Posta ve Telgraf	% 2,80
Emniyeti Umumiye	% 1,99
Jandarma Umum Kumandanlığı	% 4,31
Hariciye Vekâleti	% 1,75
Sıhhiye "	% 2,22
Adliye "	% 3,17
Maarif "	% 3,69
Nafia "	% 14,85
İktisat "	% 6
Millî Müdafaa Vekâleti	% 29

Bu yüzdeler arasında görüyorsunuz ki tek bir daire tahsisatı geçen senekine nazaran takriben bir misli artmıştır. O da İktisat Vekâleti bütçesidir. Sadece bu hareket, bütün Devlet politikasının ne istikamete yürümek istediğini ve büyük milletin ve onun Büyük Meclisinin arzularını tahakkuk ettirmek yolundaki hareketi göstermesi itibarıyla tebarüz ettirmeğe şayan gördüm.

Bundan maada ilâve edilen yüzdeler yalnız umumî bütçenin umumî yekûnuna nazaran rakamların ifade ettiği yüzdelerdir. Bu ifadeyi mana itibarıyla iki dairede tezyit istikametine, diğer bir dairede de tenkis istikametine sevkeden mefhumları, tam hakikatı ifade etmiş olmak için söylemem lâzımdır.

Maarif Vekâleti yüzdesi üç buçuk görüldüğü halde umumî bütçeye mal edilmek suretile kendilerine verilen yüzde onların baliğ olduğu bir buçuk daha ilâve edilmek lâzımdır ki umumî bütçenin yüzde beşini tecâvüz eder. Bundan maada her vekâletin bütçesindeki talim ve terbiye ve mektep masrafları ve idareî hususiyelerin doğrudan doğruya maarife tahsis ettiği (16,5) milyon liralık maarif tahsisatları kezaîk umumî bütçenin maarif yüzdesine ilâve edilmek icap eder. Bütün bunlar Büyük Meclis ve onun Hükûmetinin maarif ihtiyacına ne kadar büyük bir ehemmiyet atfettiğini sarahaten göstermektedir.

Nafia Vekâleti yüzdesine gelince : Buna da 1525 numaralı kanun mucibince ve umumî bütçeye mal edilmek suretile alınmakta bulunan üç buçuk milyon liralık yol vergisini ve kezaîk idareî hususiyelerin nafia işleri için sarfettiği on milyon lira kadar nakit ve kıymeti umumî bütçedeki nisbeti ilâve etmek ıktiza eder.

Gerek İktisat Vekâletine, gerek Sıhhiye ve Maarife ve gerek Nafia vermiş olduğumuz ve mütemadiyen arttırmak azminde bulunduğumuz tahsisatlar sarahaten göstermektedir ki hükûmetiniz Meclis verdiğiniz direktif dairesinde ıktisadî düşünceyi her şeyin üstünde tutmaktadır.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Müdafaai Milliye tahsisatına gelince, burada emir berakistir. Masraf bütçemiz yekûnunun takriben iki buçuk milyon artmasına rağmen kara, deniz, hava kuvvetleri ile sanayiî harbiyeye bu sene, geçen sene verilmiş olan tahsisattan (2 800 000) liradan fazla bir tenzilât yapılmıştır.

Hususî ve mülhak bütçelerin nisbetlerde tenzile doğru yapacağı tesir nazarı dikkate alınmaksızın ordularımıza 1926 da bütçemizin yüzde (39) unu, 1927 de yüzde (35) ini, 1928 de yüzde (33) ünü, 1929 da yüzde (31) ini, 1930 da yüzde (29) unu tahsis etmiş oluyoruz. İşte bu beş senelik bütçe mukayeseleri Cumhuriyetin takip ettiği muslihane hattı hareketi vazihen göstermektedir.

Millî Müdafaamıza verdiğimiz rakamın hakikî yüzdesini bulmak lâzımgeldiği zaman her memleketin yaptığı gibi Devletin mükelleflerden almakta olduğu vergilerin belediyelere ait olanlardan maadasının yekûnuna nisbet edilmesi lâzımdır ki bu yekûn hususî ve mülhak bütçelerle birlikte bu sene üç yüz yirmi milyonu bulmakta olmasına göre buna nazaran Müdafaaya tahsis edilen paranın nisbeti yüzde yirmiyi tecavüz etmez.

Bu kadarla da hakikat tamamen ifade edilmiş değildir. Memleketimizde ötedenberi ordu, bir müdafaai silâhı olduğu kadar bir inkişaf, bir terakki unsurudur. Nitekim orduya tahsis ettiğimiz paradan bir çok orta mektepleri, hastahaneler, mukavelelerin istilzam ettiği faizler, kadastro hizmetleri görülmektedir ki bunlardan mektepler maarife, hastahaneler sıhhiyeye, faizler maliyeye, kadastro hizmetleri Tapuya devredilecek olursa memleketimizde müdafaai silâhlarına vermiş olduğumuz meblâğın yüzdesi çok memleketlerin yüzdesinden dün bir vaziyete düşer. Bu, sulha mecburiyetimizi gösterdiği kadar ona olan itimadımızı da ifade eder.

Haricî borçlar

İmparatorluğun Cumhuriyete miras bıraktığı büyük hatlardan birini teşkil eden bu mesele memleketin iktisadî nizamın hırpalayan ve milletin istikbalini ve itibarını tehdit eden bir manzara arz ediyor. Öyle bir manzara ki borçluya da alacaklıya da mâkul bir düşüncede buluşmak ve anlaşmak zaruretini telkin etmektedir. Her millet gibi hatta yakın bir mazinin acı hatıraları ve milletimizin lâyık olduğu medeniyet seviyesine bir an evvel yetişebilmesi gibi sebeplerden naşı her millettten bir az ziyade Türk milletinin hayat hakkı, istiklâl hakkı, müdafaai hakkı, inkişaf, medeniyet ve terakki hakları çok mukaddestir.

Hiç bir iddia neye istinat ederse etsin milletin bu haklarını asla rencide edemez. Bu hakların hudutları üstünde bizlere tevdi buyurduğunuz bekçilik vazifelerini yaparken daima uyanık bulunacağız ve mazinin acı derslerini bir an aklımızdan çıkarmıyacağız. (Alkışlar). Onun için haricî borçlar meselesi kendisine muvafık olan şekli halli mutlaka bu hakların hudutları haricinde kalan sahada bulacak ve o şekli hal behemehal memleketin iktisadî şartlarına uygun olacaktır ki tarafeyn için emniyetli ve istikrarlı yegâne çıkar yol budur.

Biliyorsunuz ki iki taraf arasında başlamış olan müzakere ve mükâlemeler maslahatın icabı olan ufak fasıllarla devam etmektedir. Açık hakikatler, vazih hesaplar müteakıl samimiyetler arasında cereyan eden müzakereler arz ettiğim

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

manada epi yol almıştır. Önümüzdeki haftalarda davet ettiğimiz M. Rist gelerek Hükûmete bir rapor tevdi edecektir. Raporunun tevdi ile vazifesi hitam bulacak olan M. Rist'in kendisi ve mütaleaları tarafeynin iktisadî şartlarımıza uygun bir şekli halde buluşmaları hususundaki yardımı olacağını ümit ediyoruz.

Devlet Bankası

Memleketin iktisadî işlerinde en mühim rolleri ifa edecek olan Merkez Cumhuriyet Bankası projesi memleketimizi bilen ve burada çalışmış olan bir profesör tarafından tetkik edilmektedir. Bir kaç gün zarfında bitecek olan bu tetkikat neticesinde bankaya vücut verecek olan lâyiha Meclise takdim edilmiş bulunacaktır.

Vergi işlerimiz

Bir memleketin vergilerinin vaziyeti, o memleketin iktisadî hayatına sım sıkı bağlıdır. İktisadî hayatın icabatı dairesinde, vergilere hareket ve istikamet verilmeyecek olursa, vergiler istinat ettiği fatzlı menbaları kuruturlar ve bu neticeden birinci derecede memleket iktisadiyatını, Devlet uzviyeti ve bu uzviyetten beklenen hizmet müteessir olur.

İktisadî noktadan bakılınca Türkiyeyi :

A : Ham mevad istihsal ve ihraç, eden,

B : Mamûl mevad ithal eyliyen,

Bir memleket olarak görürüz.

Türkiyenin iktisadî hüviyeti ziraatçılıktır. İstihsal ve ihraç edilen mevad da bilhassa zirai ve hayvanî ham maddelerdir. Nüfusumuzun üçte ikisi çiftçi ve ihracatımızın yüzde yetmiş beşi mevadî ziraiye olunca memleketin ana damarı ne olduğu meydana çıkar. Zirai memleketlerde zirai hayatın sarsıntıya uğramaması ve bu hayatın inkişafı için lâzımgelen bütün tedbirlerin alınması icap eder. Aksi takdirde, zirai istihsalâta bağlı olan iktisadî ve malî muvazene ve nizam bozulur.

Bir memleket, ihtiyacı olduğu mamûl mevaddın kâffesini hariçten tedarik etmemek vaziyet ve mecburiyetindedir. İnkişafa müstait veya inkişafı lâzım sanayinin bir memlekette teessüsüne saha ve imkân vermek icap eder. İşte bu mütalealara bîanen Türkiyede zürra sınıfı üzerindeki vergi yükü hafifletilmiş olduğu gibi bazı ihracat mevaddı üzerine mevzu vergilerin de kaldırılması tetkik ve mütalea altına alınmıştır. Buna bir başlangıç olmak üzere hububat ve buna ait ihracat muamele vergilerinin bu seneden itibaren ilgası bir kanun lâyihasile heyetimize teklif edilmiştir. (Alkışlar) Sanayitimizi himayeye daha evvel bir kanun ile başlamıştık. Geçen sene kabul buyurduğunuz gümrük tarife kanunu vergi noktasından olduğu kadar, himaye noktasından da işlenmiş bir şekli almış bulunuyor. Bunlardan maada, iki ay evvel İstanbul'un halı transit merkezi olarak yaşamasını temin edici bir kanun kabul buyurulmuştu. Kezalik ihracat mevaddımızdan olan hahlarımızın maliyet fiyatlarını indirmek için halı nescinde müstamel ipliklerin imal dolayısıyla ve pamuk ipliklerimizin de ihraç dolayısıyla muamele vergisi vermemeleri hususu karar altına alınmış ve kanun teklifleri heyeti muhterememize arz edilmiştir.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Gerek zirai ve gerek ticari ve sınaî sahalarda eyî neticeler almak için yaptığımız ve yapmakta olduğumuz kanunların tesirleri sıkı ve yakın bir müşahede altına alınmış ve matlup neticelerin istihsalı için icap edecek tadilatın peyderpey yapılması musammem bulunmuştur.

Vergi ve resimler üzerinde memleket iktisadiyeti ile hemahenk olarak işlenirken, vergi işlerinde, dünya gidişi de, alâkalı mahsusa ile takip olunmaktadır. Muhtelif memleketlerde vergi nispetlerinin tezyidini icap ettirmiş ve memleketimizi de aynı istikamete sürüklemiş bulunan dünya vaziyetine bir kaç kelime ile temas edeceğim.

Medenî memleketlerin vergi hareketleri, umumî bir mütalea altına alınacak olursa görülürki, her memleket parasının mütemevviç bulunduğu devirlerde, mütemadiyen vergi nisbetlerini ve nevilerini arttırmıştır. Bilâhare parasının kıymetini tesbit eden memleketler yavaş yavaş vergilerde tahfif yolunu birer birer tutmuşlardır.

Memleketimize gelince;

İktisadî muvazenemizin henüz teessüs edememesi yüzünden hemen her sene bir tenezzül kaydeden millî paramızın istibilizasyonu yolunda almış olduğumuz tedbirlerin müspet neticeleri çok uzak olmayacağına binaen bizim dahi yakın bir zamanda diğer memleketlerde olduğu gibi vergilerimizin tahfifi yolunda, hareketlere başlayacağımız tabiidir. Ve hatta şimdiden ihracat maddelerimizin bazılarında muamele vergisinin ilgası ciheti de arz edildiği üzere karar altına alınmıştır.

Memleket hayatı iktisadiye ve maliyesinin alacağı müstakar vaziyetin bize vereceği imkândan ve başka memleketlerdeki hareketlerden ve neticesi alınmış vaziyetlerden istifade ederek bilhassa kazanç vergisi hakkında ve tahfif yolunda icap eden kat'î ıslahat ve tadilatı yaparak sık sık vergi tebeddülâtına nihayet vereceğiz. Bu meyanda dahili ticarete ve hayat pahalılığına büyük bir müeessir olan oktruvanın ilgası esbabı da araştırılmaktadır. Vekâletiniz bu noktadan yapılacak tetkikat ve tettebbüata büyük bir itina göstermektedir.

Tahakkukat ve tahsilât hesapları

Tahakkukat ve tahsilât hesapları alınmış olan 1929 malî senesinin on birinci ayındaki vaziyeti hesabiyye nazaran, vergi tahakkukatının sene gayesi itibarile muhammenat miktarlarını tecavüz edeceği anlaşılmış olduğu gibi tahsilâtın da tevhidî kûsurat kanunu olduğu gibi tahsilâtın da tevhidî kûsurat kanunu dolayısıyla tahakkukatın sene başında yeniden yapılması neticesi olarak teahhur eylemesine ve tahsilât idarelerine senenin ikinci ve üçüncü aylarında verilmiş olmasına rağmen evvelki seneler tahsilât nisbeti vasatlerinin dönünde bulunmadığı tahakkuk eylemiştir. Haliye ve sabıktan vaki olan tahsilât yekûnları, tahakkukatın on aylık hesabın seneliğe iblâğı suretile vasatî ve takribî olarak yüzde doksan beş nisbetini tutabilecektir. Halkımızın vergi borçlarını vermek hususundaki gayreti ve tahsilât işlerinin tutumu, tahakkuk eden miktarlardan bakaya kalmasını seneden seneye azaltacak bir seyir takip etmektedir. Bilevesile şu ciheti ilâveten arz ederim ki Maliye Vekâleti muntakavî surette bazı mahallerde zu-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

hur eden sıkıntıları vergi takibatı dolayısıyla tezyit etmemeği itina ile derpiş etme-
ği vazife bilmiştir.

İnhisarlar

Tütün :

İnhisarlar meyanında memleketimizin en kuvvetli bir iktisadi teşekkülü bu-
lunan tütün inhisarı idaresinin vaziyeti üzerinde biraz tevakkuf etmek isterim.
Meclisi Âlinin muhtelif encümenlerinde tetkik edilmiş bulunan bu günkü İnhisar
İdaresinin bilâ müddet temdidine dair proje ile tütün zer'iyat ve muamelâtında
zürra lehine tadilâtı esasıyeyi ihtiva eyliyen proje kesbi kanuniyet eylediği takdir-
de idarenin elyevm yapmakta olduğu muamelât daha güzel netayic verebilecek-
tir. İnhisar idaresi bu günkü vaziyetinde, hazineye varidat celbi gayesini temin
eylediği gibi; ihracat emtiamızın başında bulunan bir maddeye, piyasada nazım-
lık vazifesini yapmakta müstahsillerin ellerindeki tütünleri satabilmelerine vâsi
milyasta yardımı dokunmaktadır. Bunlarla beraber tütün zer'iyatının ıslah ve te-
kâmülü için eyi tütün yetiştiren mahallere avans verilmesi, tütün hastalıkları ile
yapılan mücadele, Türkiye tütüncülüğünün, umumî vaziyetinde idarenin mevki-
ini sarıh bir surette göstermektedir.

İdare-i inhisariye, ihtiyacı olduğu tütünleri, mütavassıtlara müracaat etmek-
sizün doğrudan doğruya zürradan mübayaa eder. İdarenin yaparak tütün satış-
ları ise, ecanibe karşı temin olunan emniyet ve itimat neticesi olarak inkişafa son
derece müsait bulunmakla beraber, tütün ihracat tacirlerine rakıp bir vaziyete
girilememesi için bu noktadan büyük bir dikkat sarf olunmaktadır.

İdarenin başlıca meşgalesi, tütün zer'iyatının ve istihsalâtının takviye ve eyi
cins tütün yetiştirilmesini temin ve tütün piyasasında nazımlık etmek cihetleri-
ne matuf bulunduğunu ve faaliyetin bu noktalarda temerküz ettirildiğini ilâveye
lüzum görürüm.

Bundan başka idare ne kadar tütün alıyor, kaçta alıyor, ne kadar maaş veri-
yor, ne kadar masraf ediyor tütün stokları ne istikamete yürüyor, bunları Bütçe
Encümeninizin varidat mazbatasına sarahaten göstermektedir.

İspirto ve ispitolu içkiler inhisarı

Memlekette ispirto sanayiini tesis, müskiratı ıslâh ve şarapçılığın ihya için vü-
cudat getirilen bu idare, memleket iktisadi hayatında mühim bir âmil olmağa baş-
lamıştır. Memleketin ihtiyacı olan ispirto içkilerin kısmı mühimminin memle-
ket mevaddı iptidatyesinden imalî temin kılınmış ve şarapçılığın ıslâhı için celp
olunan mütehassısın tetkikatı netayici dairesinde faaliyete başlanılmış ve mem-
leketimizde eyi şarap istihsali imkâm hazırlanmakta bulunmuştur.

İdarenin faaliyeti ve elde ettiği netayic cümlesinden olarak daha şimdiden
memaliki ecnebiyeden siparişler alınmağa başlanılmıştır.

İnhisar idaresinin evvelki sene ve bilhassa geçen sene üzüm ve incir mahsu-
lû üzerinde vukua gelen buhran sırasında müstahsillara yapmış olduğu muave-
net yüzünden millî servetimizden mühim bir kısmının mahvolmasına meydan bı-
rakılmamıştır.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Müskirat İnhırası 1 Haziran 1927 tarihinden 1 Haziran 1928 tarihine kadar geçen birinci faaliyet senesinde 1 755 000 kilo incir ve (4 750 000) kilo üzümünden içkiler yaparak memleket mahsulünü kullanmak suretile (4 750 000) lira safi varidat temin etmiştir.

1 Haziran 1928 - 1 Haziran 1929 senesinde de (7 630 000) kilo üzüm ve (2 675 000) kilo incir soma haline ifrağ olunarak (5 316 874) lira safi varidat istihsal kılınmıştır.

İnhısar İdaresinin aldığı tertibat sayesinde, bundan sonra İspirtonun da memleket mahsullerinden imali esbabı temin kılınmış olduğu gibi, anasonculuğun memleket dahilinde intışarı için zürraa avans verilmiş ve müskirata ait bulunan levazımın dahilden ve dahilî mahsulâtтан istıhracı gayesi de elde edilmek üzere bulunmuştur.

Mevcut inhısarlar arasında, Tütün ve Müskirat İnhısarları Devletin vergi toplayan birer daireleri olduğu kadar memleket iktisadiyatı seyrü hareketinde her gün bir az daha kuvvetlenen iktisadî birer uzviyet manzarası arzulemektedir. İşliyen fabrika ve imalâthaneleri, kullandıkları sermaye, çalıştırdıkları Türk gençleri ırkımızı iktisadî istikamete sevkeden en kuvvetli birer menba olmakta ve milletimize birer nümune vazifesini görmektedir.

Vergilerin tazyığı

Efendiler;

Türkiyede vergi işlerine temas edince, vergi tazyikinin ağırlığından çok defa bahsedildiğine şahit olmaktadır. Üzerinde tevakkuf edilmesi lâzım bir mevzu olması itibarile bu, bapta bazı maruzatta bulunmak isterim.

Vergileri muhtelif noktalı nazara göre tasnif ve tahlil etmek kabildir. Memleketimizde şimdiye kadar kabul edilmiş olan taksim, vergileri vasıtasız ve vasıtalı olarak iki büyük kısma ayırdıktan sonra, talî taksimata tabi tutmak şeklindedir. Bu tarzı taksim neticesinde vasıtasızlarla vasıtalıları arasında bir nisbet ve tevazün aramak, bu nisbetle tevazünün umumî yekûna nazaran miktarını ve beher kısmın iradı millîye göre tazyikini hesap etmek itiyat edinilmiş bir usuldür.

Vergileri, Bütçe Encümenin varidat mazbatasında işaret ettiği üzere Cemiyeti Akvamın kabul ettiği usul veçhile irat ve servet üzerine olan vergiler, istihsal, ıstımal ve muamele üzerine olan vergiler, tarzında iki kısımda irac etmek de doğru bir düşüncedir ve bu suretle memleketimiz vergileriyle diğer memleketler vergileri arasında bir mukayese imkânı kolaylaşmış olur.

Keza, vergileri, her memleketin dahilî vaziyetine göre istihsalât ve istihlâkat esasları üzerinde tasnif etmek ve bu noktadan mukayeseler yapmak ta mümkündür. Ben, burada işbu tasnif şekilleri haricinde olmak üzere bir tasnif tarzı ihtiyarile vergilerimizin tazyık derecesini tahlil edeceğim.

Vergileri şu yolda bir tasnife tabi tutmak mümkündür.

- 1 - Tediyeşi mecburî olanlar;
- 2 - Tediyeşi yarı mecburî olanlar;

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

3 - Tediyeşi ihtiyarı olanlar;

4 - Tediyeşi tamamen keyif ve arzuya tabi olanlar;

Tediyeşi mecburi olan vergiler, bizde müsakkafat, arazi, sayım ve kazancın karine esasına istinat eyliyen aksamundan ibarettir. Bu vergiler mükellefin kazanç ve iradı araştırılmaksızın mutlaka tahsil edilirler.

Tediyeşi yarı mecburi olanlar, her hangi bir muamele veya istihlâk dolayısıyla vukua gelip, içtinabı kabil olmakla beraber ihtiyaca göre az veya çok miktarda verilenlerdir.

İhtiyarı veya keyif ve arzuya tabi bulunanlar da, her hangi bir mecburiyet veya tazyik olmaksızın munhasıran mükellefin ihtiyar ve arzusile verdiği kısımlardır.

Bu tasnif dairesinde son beş senelik varidatımız üzerinden erkama müracaat suretile mukayese yaparsak :

1926 senesinde, (190 158 000) lira olan varidat yekûnu umumisi içinde, (29 681 000) lirası tediyeşi mecburi olanlar ve (160 527 000) lirası da, tediyeşi yarı mecburiden keyf ve arzuya tabi bulunanlara kadar olan derecelere aittir.

1927 senesinde, (194 580 000) lira olan varidat yekûnu umumisi içinde, (36 391 000) lirası tediyeşi mecburi olanlara ve (185 189 000) lirası da diğerlerine aittir.

1928 senesinde, (207 137 000) lira olan varidat yekûnu umumisi içinde (38 528 000) lirası tediyeşi mecburi olanlara ve (168 645 000) lirası da diğerlerine aittir.

1929 senesinde, (220 546 000) lira olan varidat yekûnu umumisi içinde, (43 600 000) lirası tediyeşi mecburi olanlara ve (176 946 000) lirası da diğerlerine ait bulunmaktadır.

1930 senesinin, muhammenatında (222 732 000) lira olan varidat yekûnu umumisi içinde, (42 355 000) lirası tediyeşi mecburi olanlara ve (180 377 000) lirası diğerlerine aittir.

İşbu beş senelik hesabın tetkikinden anlaşılır ki mecburi tediyeelerin nisbeti yüzde % 15,58-% 19,01 arasında bulunmaktadır.

Muhtelif senelerin vasatı nisbeti ise % 18,12 tutmaktadır.

Mutlak mecburi tediyeye tabi olmayan vergi ve resimlerin miktarı seneden seneye artmaktadır.

1926 senelerinde (160 000 000) lira olan bu kısım varidat 1930 senesi için (yüz seksen milyon) lira hesap edilmektedir. Aradaki yirmi milyon lirahık tezayüt, eğer memlekette senevi irat miktarı artmamış olsaydı bittabi mevcut olamazdı. Mükellefin daha fazla arzu ve ihtiyarla tediye ettiği bu fazlalık, bize vazihan gösterir ki, Türkiye'de halkın zaruri ihtiyaçları haricinde sarfetmekte bulunduğu mebalığın miktarı ve binaenaleyh iradı artmaktadır. Bu kabil varidat meyanında bulunan bazı kalemlere ait erkamı tetkik edersek :

DÖNEM BÜTÇELERİ

Tütün :

1926 senesinde 15 milyon lira olan varidat, 1927 senesinde 17,5 milyon lira olan varidat, 1927 senesinde 17,5 milyon lira, 1928 senesinde 22 milyon lira; 1929 senesinde 24 milyon lira, 1930 senesi için de 25 milyon lira.

Şeker :

1926 senesinde 4 milyon lira, 1927 senesinde 4,5 milyon lira, 1928 senesinde 5,5 milyon lira, 1929 senesinde 6 milyon liradır.

Müskirat :

1927 senesinde (4 750 000) lira 1928 senesinde (5 316 000) 1929 senesinde (5 800 000) lira, 1930 için de (5 900 000) lira.

Bu erkam bize gösterir ki tamamen veya nisbeten ihtiyarî olan varidat seneden seneye çoğalmaktadır. Mükellef, fazla tazyik altında olsaydı bu kısım varidat elbette artamazdı.

Gümrük istatistiklerinde bazı lüks mevadın ithalâtı tetkik edilmiştir. Bunlar da seneden seneye ithalât fazlalığı görülmüştür.

Muşlin, krep ve mümasil ipekli kumaşlar :

1926 senesinde 480 468 lira

1927 senesinde 541 381 lira

1928 senesinde 634 019 lira

Üzeri işlemeli deri eldivenler :

1926 senesinde 85 015 lira

1927 senesinde 112 495 lira

1928 senesinde 123 611 lira

Tavşan kurt derileri :

1926 senesinde 179 062 lira

1927 senesinde 247 578 lira

1928 senesinde 362 181 lira

Kürkler ve kürkcülük mamulâtı :

1926 senesinde 4 657 lira

1927 senesinde 8 052 lira

1928 senesinde 32 272 lira

Beyaz tilki, Alaska ve Mırmır ve saire :

1926 senesinde 49 590 lira

1927 senesinde 60 967 lira

1928 senesinde 96 596 lira

Bu nevi eşya ithalâtı da bize halkın zarurî ihtiyacı haricinde vaki olan sarfiyatını ve o sarfiyattaki tezyüdünü göstermektedir.

Biliyorsunuz ki Efendiler; her sene hasta ruhlarla bedbaht insanlar sây ve istihsaldeki neş'e ve şataretimizin hakkını yok etmek ve memlekette fena ve muzır

bir cereyan yaratmak, çalışan kolları ve başları yels ve fütura düşürmek için bazı dertlerimizi lüzumundan fazla büyütürler, bazılarını icat ederler ve bu fena havayı kulaktan kulağa bütün memlekete fısıldarlar. Geçen senelerde hayat pahalılığı, kuraklık ve darlık bunlar için başlıca mevzu teşkil etmişti. Bu sene de iktisadi sıkıntı etrafında çalışıyorlar.

Biz az evvel vergileri başka bir tasnife tabi tutmuş ve mecburî olanlar ve bunların haricinde kalanlar diye iki büyük kısma ayırmıştım. Birinci kısmın yekûnunu 1930 için (24 000 000) lira bulduk. İkinci kısım da (180 000 000) lira ediyor. Bir evden bir topraktan ve bir koyundan kâr etsin etmesin irat getirsin getirmesin fiivaki aynı vergiyi alıyoruz. Fakat varidatımızın altında beşe yakın miktarını teşkil eden kısmında vaziyet böyle değildir. Buradaki vergiler tamamen mükellefin keyfine tabi olandan mecburiyete yaklaşıp kadar bir teselsül takip eder. Bundan maada mükellef bu kısımda, Devlete verdiği vergi nisbetini tenkis veya tezyit etmek imkânını elinde bulundurur.

Alelumum gümrüklerden geçen malların her hangi bir ihtiyacı karşılayanları en ucuzundan en pahalısına kadar intihap etmek hakkı mükellefin elindedir. Kezalik müskirat ve tütün gibi mevaddı hiç veya çok istihlâk etmek ucuz veya pahalısından istihlâk etmek daima mükellefin elindedir. Memleketimizde denildiği şekilde iktisadi bir buhran olsaydı bunun en büyük tesiri en evvel bu ikinci sınıf varidat üzerinde büyük bir tenakus kaydetmesi lâzım gelirdi. Nitekim mıntakavî bir buhran geçiren Giresun vilâyetinde tütün hasılatı azaldığı gibi bazı darlık mıntakalarda da bu kabil varidatın azaldığı müşahede edilmiştir. Fakat bir az evvel arzettiğim ve memleketin ahvali umumiyetini kat'î ifadelerde toplayan rakamlar gösterir ki memleket ve millet salaha doğru, vüs'ate doğru yürümektedir.

Memleketimizdeki vergi tazyikının kazanç ve maişet darlığının komşularımız bulunan memleketlerden fazla olmadığına en canlı delil, bu memleketlerden Türkiye'ye gelen amele, işçi, usta gibi münhasıran kazandığı para ile geçinen binlerce insanların mevcudiyeti ve bunların geçindikten maada memleketlerine de para göndermeğe imkân bulmalarıdır. Bu kabil insanlar, eğer memleketlerinde Türkiye'de kazandıklarına muadil değil, hatta biraz noksan bir kazanç temin edebilselerdi, yabancı memleketlere gitmek gibi külfetli ve biraz da meşakkatli bir hayata katlanmazlardı.

Maamafih itiraf eylemeliyim ki bu günkü vergi rejimi daha ziyade şehir halkı üzerinde sikletini hissettirmektedir ve bu vaziyete bilinerek, hesap edilerek girilmiştir.

Cumhuriyet teessüs ettiği zaman her nevi kuvvetimizin menbainı teşkil eden köyleri ve köylüleri bitkin bir halde bulduk. Bir taraftan aşâr ve mültezim, diğer taraftan askerlik mükellefiyeti, Devletimizin hayat menbalarını kurutacak bir hale getirmişti. Cumhuriyet asırlarca süren bu hataları biraz da vergi rejimi ile tashihe çalıştı. Bu tashihi amelîyesinin ne dereceye kadar müsbet bir netice verdiğini anlayabilmek için aşârın lâğvinden bu güne kadar toprak alım ve satımlarının her vilâyet için ayrı ayrı istatistiklerini yaptırды. Alınıp satılan topraklardan ne kadarının köylüden şehirlîye, ne kadarının şehirliden köylüye intikal ettiğini öğ-

DÖNEM BÜTÇELERİ

renmek istedim. Gelen rakamlar, takip edilen vergi sisteminin matlûp neticeleri vermeğe başladığını göstermektedir. Bu alım ve satımlar 100 rakamı ile ifade edilecek olursa bunun ellistinin kendi aralarında, otuzunun şehirliden köylüye, yirmisinin de köylüden şehirlüye intikal ettiği şeklinde hulâsa edilebilir. Bu demektir ki Devlet binasının istinat ettiği omuzlar kuvvetlenmeğe ve köylü, Cumhuriyet rejimi sayesinde, tabii hakkı olan topraklara sahip olmağa başlamıştır. Onun için neticesi alınmağa başlayan bu yolda imanla, emniyetle ve kat'iyetle yürüyeceğiz. Artık köyleri ve köylüleri İmparatorluk zamanında olduğu gibi sadece fedakârlık zamanlarında hatırlanan ve diğer zamanlarda unutilan ve ezilen yerler ve insanlar olarak telâkki etmiyoruz. Bîlâkis Devletimizin temel taşıını teşkil eden köylerimizi ve köylülerimizi maddî ve manevî kuvvetlerle teçhiz etmek ve onları sarsılmaz birer kale haline getirmek sureti ile Cumhuriyetin manasını topraklarımız üstünde silinmez yazılarla yazmak istiyoruz.

Kambiyo Vaziyeti

Cumhuriyetin, Devlet bütçesinde temin ettiği bu intizam ve inzibatı, rakamlarla tespit olunan normal inkişafımızı bu sene ciddi bir surette tehdit eden bir hadise ve vaziyet görülmüştür ki o da kambiyo temevvücatıdır. Malî senenin ortalarına, ihracat mevsimimizin sonlarına doğru kambiyo her seneden farklı bir temevvüc görüldü. Bunu mütalea ederken tabii bazı sebeplerle de karşılaştık. Evvelâ tediye muvazenemiz henüz müesses değildi, santyen, tartife kanununun millî iktisadımızı himayeye matuf tedbirler neticesi olan resim farklarından istifade emel ile mevsimsiz ve sırasız bir çok mallar kredilere istinaden ithal edilmiş idi.

Birinci derecede iktisadi sebeplerden doğan bu kısımlar için tedbirler almakta bir an tereddüt etmedik. Halkı tamamen serbest bırakmakla beraber âmme hizmetleri ifa eden müesseselerin hariçten gelen emtia mübayaatını kayıtlar altına aldık. Diğer taraftan döviz talebinin had devresini geçirebilmek için piyasaya ihtiyaç nisbetinde döviz arz ettik.

İktisadi hadisattan doğan ihtiyaçları iktisadi tedbirlerle karşılamağa uğraştığımız sırada zehirli propaganda karşısında kaldık : Yeni para çıkaracakmışız, Hükümet millî parayı düşürerek piyasadan toplayacakmış , Hükümet paraları ikiye bölerek yarısını alacakmış gibi hiç aslı ve esası olmayan şayiaları çıkararak herkesi telaşa vermek halkın kendi parasına ve kendi Hükümetine olan itimadını azaltmak ve bundan mümkünse siyasi ve maddî istifade etmek.

Bütün bu iktisadi tedbirlerimiz arasında hususî maksatla menfaatler peşinde koşanlara karşı bittabi kayıtsız kalamazdık. Yüksek Heyetinizin kabul buyurduğu muvakkat kanunun koyduğu ceza tehditleri altında kambiyo alım ve satımının intizam ve murakabesi için Hükümet kararlar aldı. Bu kararların alındığı gündenberi kambiyo hazmeden hiç bir fedakârlık yapmağa ihtiyaç kalmaksızın normal ve hemeh hemen sabit çerçeve içinde kalmış, her türlü ticarî ve sıhhi ihtiyaçlar, ihtiyaç sahiplerinin hiç bir zararını müeddi olmaksızın temin ve tatmin edilmiştir. Bundan sonra bankalar arasında bir konsorsiyom vücuda getirilmiş, ihtiyaçtan fazla piyasaya arz edilen kambiyo konsorsiyom hesabına alınmakta piyasanın arz edilen kambiyo fazlasına ihtiyacı olan günlerinde konsorsiyom

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

hesabına satılmaktadır. Şu noktayı da kayıt ve işaret etmeliyim ki; kambiyo alım ve satımı inzibatını, murakabesini temin yolunda aldığımız tedbirlerin tatbiki için hiç bir yeni teşkilât yapmamış hazineye hiç bir masraf, halka da hiç bir müşkülât tahmiline meydan verilmemiştir. Kezalik ilâve etmeliyim ki : Hükümetçe alınan tedbirlerimizde resmî ve nim resmî Devlet dairelerinin tehirlerinde memleket için hiç bir zarar ve tehlike olmayan ihtiyaçları müstesna olmak üzere halkın ihtiyacatı umumiyesi için hiç bir tehdit yapılmamış, ecnebi emtiası ithali ve ihracat mallarımız ve onların memlekete getireceği dövizler hiç bir kayde tabi tutulmamıştır.

Mahtyeti ve miktarı ne olursa olsun tüccarımız tarafından ithal edildiği sabit olan malların döviz borçları günü gününe tedarik ve temin edilmiştir.

Efendiler! hayatta kararlardan, nizamlardan, kanunlardan daha kuvvetli bir unsur vardır : Alışıklık. Bu unsur kendiliğinden yerleşir, kökleşir ve gittikçe kuvvetini artırır. Müsbet istikamette yürüyen işler için pek feyizli ve yaratıcı olan bu kuvvet, menfi istikametteki işlerde yerleştiği zaman tevhit ettiği uyusukluk, miskinlik itibari ile çok tahrîpkârdır.

Onun için Hayatları ebedî, hedefleri terakki ve medeniyet olan milletler bu ikinci kısım ihtiyatları, ne kadar kökleşmiş olursa olsun, silkinip atarlar ve işleri müsbet istikamete tahvil ederler.

Türk parasının her sene kıymetinden muttarit ve mütevali bir surette gaip etmesi, on beş senedenberi devam eden bu sukutun şimdiye kadar güya tevekkül ile karşılanmış olması fena istikamette bir itiyadın yerleşmiş olduğu hissini vermeğe başlamıştı. Fakat Türk milleti bu seneki korkunç sukut karşısında gösterdiği heyecan ve aldığı tedbirlerle bünyesinde ne kadar büyük bir hayatîyet kuvveti meknuz olduğunu fiilen bir kere daha isbat etti. Bizzat millet tedbirler aldı, tasarruf cemiyetleri teşkil etti, yerli mallara rağbet gösterdi. Vicdanlarda doğru yolları aydınlattı; kezalik Hükümet resmî ve nim resmî teessüsler üzerinde aynı istikamette tedbirler aldı; kayıtlar koydu ve bütün bunlar dahil ve haricte işaa edilen zehirli propagandalara, ümit kırıcı isnatlara rağmen sukutun büyük bir kısmını, çok kısa bir zaman içinde, istirdat etti ve paramızın yürüyüş istikametini kat'i olarak istikrara çevirdi. Filvaki niçin daha evvel bu işle ciddi olarak iştiغال olunmadığı sorulabilir. Fakat bilirsiniz ki büyük milletler işleri sıraya kor ve hiç bir vakit onları kudretinin üstüne çıkarmaz. Bizim de dahili ve harici hallo-lunacak büyük işlerimiz vardı, mazinın, halin ve istikbalin meseleleri mevcuttu, yapılacak inkılaplar, çıkarılacak büyük kanunlar, istikbal senelerine yürüyen işler ve programlar vardı. Bugün bunların çoğunu bitirdik bir kısmının tatbikle meşgulüz. Onun için gerek millet ve gerek Hükümet, artık paramızla da iştiغال etmek zamanı geldiğini hissetti ve derhal millet ve Hükümet, büyük inkılâpçının yarattığı millî heyecanla bu seneden itibaren bu işe de sarılmış bulunuyor.

Bu millet ve onun çocukları bütün büyük işlerini nasıl birer birer ve büyük muvaffakiyetler içinde hallettilerse para ve istikrar meselelerini de böylece halledeceklerdir.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Efendiler, bu gün halkımızın kendi parasına olan itimadının kâmilten avdet etmiş olduğunu ve hiç bir kimsenin borsadaki fiyat haricinde döviz aramadığını göstermek için buhranı takip eden günlerde bin kuruşa yaklaşan altın fiyatının bu gün 900 ve 905 arasında dolaşmakta olduğunu zikredeceğim. Bu fiili misal her fena havadisi tekzip edecek bir kuvvettir.

Beyefendiler, sözlerime nihayet verirken her sene Bütçe Encümenimizin yardımları ve Büyük Meclisin irşadları ile daima tekâmüle yürüyen bütçemizin bu sene de aynı yardımlar ve irşadlarla büyük bir adım atacağından emin olduğumu ve bunun için Bütçe Encümenindeki arkadaşlarıma ve sizlere teşekkür etmeyi vazife bilirim. *(Sürekli alkışlar)*

BÜTÇE ENCÜMENİ REİSİ FUAT B. (İstanbul) – Efendim; bütçe, teşkilatı esastıye, muhasebeî umumîye kanunlarının tayin ettiği günde Meclise gelmiştir. Bunu memnuniyetle kayıt ve ifade etmekle beraber Hükümetin umumî bütçenin tanziminde ve miadında Meclise göndermek hususunda gösterdiği itinaı mülhak bütçelerde de gelecek seneden itibaren göreceğimizi umarız.

Mülhak bütçelerin, umumî bütçe ile olan irtibat ve alâkası ve umumî muvazeneyle olan tesiri ve binaenaleyh umumî bütçe ile birlikte tetkikindeki fayda izahtan müstağnidir. Binaenaleyh gelecek sene umumî bütçe ile birlikte mülhak bütçelerin teşrini sanî iptidasında Mecliste bulundurulmasını, haklı olarak temenni ederiz.

Bütçe miadında gelmiş olmakla beraber encümenimizde tetkiki teahhür etmiştir. Bunun sebebi Malye Vekili Beyefendinin izah ettiği veçhile iktisat programı gibi memleketin iktisadî hayatının inkişafına halkın refahının tevsiine, iktisadî muvazenemizin teminine matuf bir tedbiri istihdaf eden hayırlı bir teşebbüsün tatbikine bu bütçede yer verebilmek maksadından ileri gelmiştir.

Heyet-i Celilenizin bundan dolayı encümenimizi mazur göreceğini ümit etmekteyiz.

Maahaza şu noktayı kuvvetle arz edeceğim ki bu teahhür encümenimizin bütçe üzerindeki tetkikatının ciddiyetine mani olmamıştır. Encümenimizin bu seneki bütçe tetkikatı evvelki seneler tetkikatının dününde olmadığını kat'iyetle ifade cesaretini kendimde görmekteyim.

Evvelki senelerde bütçe tetkikatı sırasında encümenimizi en ziyade işgal eden maaş kadroları, geçen sene kabul buyurduğunuz teadül kanunu ile bertaraf edilmiş ve diğer noktalarda tetkikata daha ziyade vakit kazandırmıştır.

Bu sene, kadrolara temas eden tetkikatımız yalnız bütçelere münhasır kalmıştır. Teadül kanununun emrettiği bu ücretli kadrolara ait kanunun gelecek sene meclise takdimi ile bu kadroların da tespitinden sonra bütçenin hizmet kısımlarına ait tetkikatı encümenimiz daha ziyade tamik ve tevsi etmek fırsatını elde edecektir.

Bu itibarla gelecek sene bütçesi ile birlikte bu layihanın meclise getirilmesinde ısrar etmekteyiz. Şimdi de müsaadenizle bütçe erkamını, bütçe tetkikatımızın hulasasını hulasaten arz edeceğim :

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Huzuru Âllerine takdim olunan bütçe, geçen sene bütçesine nazaran 2 195 542 lira fazladır. Hükümetin bîdayeten teklif ettiği masraf bütçesi 222 834 330 lira idi, varidat ta 222 992 000 lira tahmin edilmişti. Muhterem Başvekilin bir vesile ile vaki olan beyanatlarında işaret ettikleri veçhile diğer memleketlerde olduğu gibi encümenimizde ilk olarak varidat bütçesi tahminatını tespit etti. Ondan sonra masraf tetkikatına başladı. Biz bu tarzı bir terakki eseri addediyoruz. Hükümetçe hazırlanan iktisat programının tatbiki için muhtelif vekâlet bütçeleri masraflarını tenzil sureti ile tasarruf edilen 5,5 milyon liraya yakın bir para Maliye Vekili Beyin ifade ettikleri gibi İktisat Vekâleti ve yine İktisadi hizmetlere hadım Sıhhiye, Maarif bütçelerine ve Seyrisefainin muavenetine tahsis edilmiş ve tenzil ve zamların taalluk ettiği tertiplere Hükümetle birlikte yerleştirilmiştir.

Encümen masraf tetkikatı neticesinde bilhassa 1928 senesi hesabı kat'isinin gösterdiği düyunun karşılıklarını noksan bulduğu gibi bazı zarurî hizmet karşılıklarını da kifayetsiz buldu. Bunları telâfi için de bir buçuk milyon liraya kadar bir paraya ihtiyâç görülüyordu. Bunu bulmak için de ikinci derecede hizmetlerden tasarruflar aramak zaruretinin hissetti. Tetkikatını bu yolda tamik ederek karşılığı temine muvaffak oldu ve bunun müsmir hizmetlerle bilhassa deynlere hasrettik. Vasil olduğumuz netice, masraf bütçemizi 222 604 023 lira; varidat tahminimizi de 222 732 000 lira olarak tespitte münceer oldu.

Bu ameliyenin sureti icrası yani, hangi bütçelerden ne miktar tasarruf ve ne-relere ne miktar zammedildiği ve aynı zamanda 1930 bütçesi ile 1929 bütçesinin mukayesesel hakkında umumî bir fikir husulüne medar olmak maksadile mücemmilen arzı malumat edeceğim :

Meclis bütçesi 29 senesi bütçesine nazaran 277 071 lira fazladır. Bu fazlalık geçenlerde kabul buyurmuş olduğunuz nisabı müzakere kanununun tadilüne ait kanunun istilzam ettiği zamdır. Riyaseti Cumhur bütçesinde 9 948 lira fazlalık vardır. Bu da bazı muhtelif hizmetlerden tahaddüs etmiştir. Divanı Muhasebat bütçesinde (218 292) lira fazlalık vardır. Bu fazlalık bina inşası için muhasebei umumiye kanunu mucibince evrakı müsbitenin hıfzı için bir mahzenî evrak yapılmak lazım geldiği gibi yine muhasebei umumiye kanununun maddei mahsusası mucibince Divanı Muhasebatın taşra teşkilâtı kaldırılmış tamamen merkeze getirilmiştir. Müteferrik surette icar ile oturmaktadırlar. Bunlara bina yaptırmak için konulmuş olan inşaat tahsisatıdır. Başvekâlet bütçesinde 9 617 lira tasarruf görülmektedir. Fakat hakiki tasarruf bu değildir. 1930 teklifine nazaran iktisat programı ve encümen tasarruf dolayısı ile 24 660 liradır. Şurayı Devlet bütçesinde 10 139 lira tasarruf vardır.

İstatistik Umum Müdürlüğü bütçesinde 21 997; Diyanet İşleri Reisliği bütçesinde 24 038 lira tasarruf vardır. Maliye Vekâleti bütçesinde 1 435 871 lira fazlalık vardır. Fakat hakikatta fazla değil, bilakis 1 276 649 lira noksandır. Bu noksan muhtelif hizmetlerde iktisat programı ve encümen tasarrufu olarak Hükümet teklifine nazaran tasarruf ve tenzil edilmiştir. Bunun müfredatı şudur :

15 885 792	1930 teklifi bîdayeten
775 000	Dalgalı borçlar (Tekmil devatırdan)

DÖNEM BÜTÇELERİ

620 000	Müdafaa borcu
180 000	Muhtelif mübadele (Hariciyeden)
100 000	Stadyum (Açıktan)
52 000	Gazete primleri
20 000	Balıkçılara teshilât sermayesi (Açıktan)
79 000	Reji jeneral şirketinin borcu (Nafadan)
425 000	Seyrisefaine muavenet (İktisattan)
18 136 792	
16 860 143	
1 276 649	

Encümenin kabul ettiği Düyunu Umumiye bütçesinde 827 134 lira fazlalık vardır. Encümen Hükümetin teklifine nazaran 49 596 lira tasarruf yapmıştır.

Gümrükler Umum Müdürlüğü bütçesinde 86 008 lira fazla vardır. Hükümet teklifine nazaran muhtelif hizmetlerden olmak üzere encümen 110 492 lira tasarruf ve tenzil yapmıştır.

Tapu ve Kadastro bütçesinde 45 270 lira noksan vardır. Hükümetin teklifine nazaran encümenimiz 70 270 lira tasarruf yapmıştır.

Dahiliye Vekâleti bütçesinde 975 264 lira noksan vardır. Encümen Hükümetin teklifinden 1 055 138 lira tenzilat yapmıştır. Bu cihet kayda lâyıktır ki bir taraftan halkın işlerini teshil için tam teşekküllü seksen nahiye ile altı kaza masrafı bu bütçeye ithal edilmiş, iskânın lağvı ile hizmetlerinin Dahiliyeye intikali dolayısı ile tasarruf bu kısımdan yapılmıştır.

Binanaleyh, Dahiliyenin halka ait hizmetleri tasarruf için tenkis değil, bilakis tevsi edilmiştir.

Posta ve Telgraf bütçesinde 144 210 lira noksan vardır. İkinci derecedeki muhtelif hizmetlerden tasarruf edilmiştir.

Emniyeti Umumiye bütçesinde 94 020 lira noksan vardır. İkinci derecedeki muhtelif hizmetlerden tasarruf edilmiştir.

Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesinde 30 089 lira noksan vardır. Teklife nazaran 150 089 liradır.

Hariciye Vekâleti bütçesinde 338 211 lira noksan vardır.

Hariciye matbuat bütçesi ile tevhit edilmiş ve bu tevhide göre 1929 bütçesine nazaran tasarruf görülen 338 211 liradan 180 000 lirası muhtelif mübadele komisyon masrafı olarak maliyeye nakledilmiş olduğundan 1929 senesine nazaran 158 211 lira tenzilat vardır. Bu iki daire için teklif edilen miktar 4 410 170 lira olmasına göre bu dairelerden tasarruf miktarı 348 211 liradır. Ancak, şunu da söylemeliyim ki, bu tasarruftan 200 000 lirası düyun karşılığı olarak maliye bütçesine nakledilmiştir. Hizmetlerden hakiki tasarruf 148 000 liradan ibarettir. Aynı zamanda hariciyenin 960 kuruştan hesap edilen akça farkı rayice göre (1 035) e iblağ edilmiştir.

Sıhhiye Vekâleti bütçesinde 106 536 lira fazlalık vardır.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Sıhhiye bütçesinde yapılan tadilata gelince : Müteferrika, mefruşat, ıcar, har-cırah, hakkı huzur gibi tertiplerden (90) küsur bin lira indirilmiştir ve buna mu-kabil halkın sıhhatini muhafaza için kının mübayaasına 200 000 lira ilave edil-miştir. Müsaade ederseniz bir kaç senelik nisbetini arz edeyim. 927 senesinde Sıhhiye Vekâleti bütçesi, bütçemizin yekûnu umumisine nazaran yüzde 1,65, 1928 de 1,65, 1929 da 1,99 1930 da 2,2 dir.

Adliye bütçesinde 196 667 liralık noksan vardır.

Maarif bütçesinde 99 700 liralık fazla vardır. Bu bütçede harcırah, mütefer-rika, hakkı huzur, ıcar gibi tertiplerden 70 000 liraya yakın tasarruf yapılmış, bu-na mukabil maârifin inkişafına hadım tertiplere ilave edilmiş olduğundan bu bütçeye 170 000 lira kadar zam yapılmıştır. Bu bütçenin nisbeti şöyledir : 1927 de bütçemizin yekûnu umumisine nazaran yüzde 3,17, 1928 de 3,20, 1929 da 3,68, 1930 da 3,69 dur.

Nafia bütçesinde 692 709 lira noksan vardır. Bu noksandan bir kısmı Rejî je-neral şirketine ait borç olup Maliye bütçesine nakdedilmesinden, bir kısmı nafia Fen Mekteplerinin tevhidî dolayısı ile hasıl olan tasarruftan, 330 000 lirası vekâ-let binası ve fen mektebi inşası için konulan tahsisattan ve mütebakisi diğer ve-kâlelerde olduğu gibi kırtastye, mefruşat, harcırah gibi masraflardan yapılan tenzilattan ileri gelmiştir.

Müsmir ve memleketin inkişafına ait hizmetlere gelince : Su işleri için 250 000 lira ve yol ve köprüler inşaatı için de 50 000 lira ilave olunmuştur. Buna mu-kabil şimendiferlerin inşaat programına hâlel vermemek üzere demiryollarına muavenet faslından yalnız 300 000 lira tenzil edilmiştir. Binaenaleyh, bu müs-mir hidemat kısmında yalnız tadil yapılmış, hiç bir tenzil yapılmamıştır.

İktisat bütçesinde 4 578 390 lira fazlalık vardır. Bu bütçenin en meşkûr vas-fını ifade eden ve memleket ve halkın inkişaf ve refahını temine matuf olan zam-mı İktisat bütçesindedir, bu bütçenin zammı bu miktar değildir. Seyrisefaine mu-avenet maksadile Maliye bütçesine konulan 425 000 lira da ilave edildikte hakı-kî zam miktarı 5 003 390 liradır.

Müsaade buyurursanız İktisat Vekâletinin geçirmiş olduğu safahatı yani ye-kûnu umumilerdeki nispetlerini arz edeyim.

İmparatorluk zamanında 1330 senesinde altın olarak 39 894 165 ku-ruş, 1331 de 37 998 611 kuruş, 1332 de 46 986 992, 1333 de 137 756 682 ku-ruş, 1334 te 1 582 839 lira; 1340 da 11 378 228, 1341 de 10 856 175, 1926 da 5 725 718, 1927 de 4 732 879; 1928 de 4 994 523, 1929 da 8 351 034, 1930 da 13 226 534 liradır.

İktisat bütçesinin nisbeti şudur : 1927 de bütçemizin yekûnu umumisine na-zaran yüzde 0,74. 1928 de 2,55, 1929 da 3,85, 1930 da 5,95 tir.

Millî Müdafaa bütçesinde kara, deniz, hava, imalâtı harbiye, harita hepsi bir-likte olarak cem'an yekûn 2 861 779 lira noksan vardır.

Kara, deniz, hava, müdafaa kuvvetleri ile sanayiî harbiye ve haritacılıktan tenzil edilen 2 861 779 lira memleketin iktisadî inkişafına tahsis edilmiştir.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Efendim; müsaade ederseniz biraz da varidattan bahsedeyim;

Memleketimizde son senelere kadar, varidat tahminatında bulunurken mü-racaat edilen başlıca tarz, ya içinde bulunan senenin alınmış olan hesabının se-neliğe iblağı veya neticesi alınmış olan bir sene evvelki tahakkukat ve tahsilât he-saplarının, içinde bulunulan sene zarfındaki vaziyeti hesabiyeye ve gelecek sene-nin iktisadî vaziyetine göre tahminatta bulunulması şeklinde idi.

Encümeniniz geçen sene, son üç senenin tahakkuk ve tahsilât hesaplarını ele aldıktan sonra içinde bulunulan senenin vaziyeti hesabiyesini ve gelecek senenin veri miktarlarına müessir olabilecek vaziyetlerini sıkı bir tetkika tabi tutmak su-reti ile tahminata girişmişti. Encümeniniz, bu tarzı tahminin memleketimizin va-ziyeti hazırasına göre en muvafık bir usul olduğuna kanidir. Hükümetin varidat tahminatı da bu sene aynı usul dairesinde icra kılınmıştır. Encümenimiz gelecek seneden itibaren masraf için de aynı usulü tetkikini tatbikini kararlaştırmış oldu-ğunu da bu vesile ile Hükümetin nazarı dikkatine arz etmeyi faydalı görmektedir.

Encümeniniz bu sene de varidat tahminatını icra ederken geçen seneki usu-le tevfiikan son üç senelik neticesi alınmış tahakkukat ve tahsilât hesaplarını ele almış, bu senenin tetkikatı sırasında mevcut olan dokuz aylık hesapları ile, ev-velki üç senenin dokuzar aylıklarının mukayesesini yapmış ve evvelki son üçer aylıklarının tezayüt nisbeti vasatiyeleri dairesinde bu sene için bir tezayüt mik-tarı kabul ile dokuz aylığı seneliğe iblağ ve gelecek senenin iktisadî vaziyetini, zam ve tenzili icap ettirecek kanunî tadilatı tetkik sureti ile işe başlamış ve bu es-nada senenin onuncu aylığının hesabı da alınmış olduğundan, bunun erkamını, bir kere daha kontrol ve icap eden tadilatı yaptıktan sonra 1930 senesinin hultû-lünden iki ay evvel tahminatta bulunmak fırsatını elde etmiştir.

Encümeniniz bu suretle hareket neticesinde vasıl olduğu rakamlarla hakika-te en yakın vaziyeti temin ettiğine kanidir. Bu tarzda icra kılınan tetkikat netayi-ci ve her vergi ve resme ait zam ve tenzil esbabı ile vergilerimizde seneden sene-ye görülen tezayüt ve inkişaf dereceleri mazbatamızda tafsilen yazılmış olduğun-dan bu tafsilatı aynen burada tekrar ile Heyeti Muhteremeyi tasdiden içtinap ederek yalnız 1929 - 1930 seneleri muhammenatı arasında bir mukayese icrası ile ile iktifa edeceğim :

Vasatasız vergilerde 1929 senesi muhammenatı 49 750 000 lira idi. 1930 se-nesi için bu kısım 48 280 000 lira tahmin edilmiştir.

Aradaki bir buçuk milyon kadar noksan, muhtelif seneler malûmatı hesabi-yesine ve varidatın seyrine göre başlıca veraset ve intikal vergisi ile madenler rü-sumuna yapılan 550 000 liralık zamma mukabil arazi ve sayım vergisi ile askerlik mükellefiyetinde yapılan 2 000 000 liralık tenzilden ileri gelmiştir.

Vasatlı vergilerimizin 1929 senesi muhammenatı (88 550 000) lira idi. 1930 senesi için bu kısım (94 250 000) lira tahmin olunmuştur. Arada beş buçuk mil-yon raddesinde görülen tezayüt bu kısımda bulunan vergilerden yapılan 300 000 küsur liralık tenzile mukabil, nakliyat vergisinde yapılan 250 000 lira tezyit ile yeni gümrük tarife Kanununun eski tarifeye nazaran varidat miktarında % 25

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

derecesinde bir tesir yapacağı mülhaza ve kabul edilmekten mütevellit 5 800 000 liralık zam icrasından münbaistir.

İnhisarlar varıdatı 1929 senesinde 48 825 000 lira tahmin edilmmişti. 1930 senesi için bu kısım yarım milyon raddesinde bir noksan ile 48 300 000 lira tahmin olunmuştur.

Mevcut malûmatı hesabiyyeye göre bu kısımda tütüne bir milyon lira, müski-rata yüz bin lira, telsiz telgraf ve telefon hasılatına üç yüz elli bin lira kadar bir zam ve buna mukabil başlıca tuz ve telgraf hasılatından iki milyon lira kadar bir tenzil yapılmıştır.

Mütebakı aksamda yapılan tebeddülatta başlıca damga hasılatından 300 000, tapu harçlarından 400 000, hasılatı müteferrikadan 500 000, mülga vergiler bakayasından 700 000, icar bedelinden 200 000 lira tenzile mukabil Devlete ait tahvilat tertibine 1 000 000, mükerrer sigorta hasılatından hazine hissesi olarak 500 e, kıymetli evrak hasılatı olarak 100 000 ve cezayı naktilere 100 000 lira bir zam yapılmasından ibarettir.

Vergi işlerine dair sözüme nihayet verirken Maliye Vekâletinin, memleketin iktisadî hayatı ile tamamen alâkadar olarak hareket ettiğini, vergi tatbikatından dolayı vukua gelen şikâyetleri nazarı itibara alarak bunları bertaraf etmek için azamî bir itina ile hareket ettiğini zikre lüzum görürüm.

Hahlara mevzu resim tenzil edilmiş olması ve bazı ihracat mevadî üzerinde muamele vergisinin kaldırılması teşebbüsü ve arazi vergisindeki haksızlıkları bir an evvel izale için kısa bir zamanda tahrir icrası yolundaki teklifi kanunî ve keza kazanç ve eğlence ve hususî istihlâk vergileri tadilâtı teklifleri bu düşüncelerin birer delilleridir.

Memleketimizde gerek nakit, gerek iktisadî cesaret noktasından normal bir vaziyete girmek üzere bulunduğumuzu nazarı dikkate alarak Hükümetimizin dünya vaziyeti ile hem ahenk olmak üzere vergilerde tahfif ve ıslahat devresine doğru yürüdüğünü söylemek hakikate muvafık bir ifade olur.

Şimdi bütçelerimizin takip etmekte olduğu tekâmül seyri hakkında dahi bazı maruzatta bulunacağım :

Bütçelerimizde seneden seneye bir tekâmül görülmektedir. Bu tekâmül bir kaç noktadan mütalea edilebilir :

Birincisi ve en mühimmi tevazün noktası :

Heyeti Celilenize takdim olunan bütçe bittabî mütevazındır ve başka türlü olmak imkânı da yoktu. İsmet Paşa Hükümetinin silsilei muvaffakiyatı içinde bütçe tevazununun temin keyfiyeti, artık zihinlerde o derece yerleşmiştir ki mütevazın bütçeye malikiyet bu gün fevkalâde bir hal sayılmaz, gayet tabii ve zarurî bir şey addolunur. Artık ne Hükümet açık bütçe teklifini hatırına getirir; ne de encümeniniz açık bütçeyi tetkik mevzuu addi ile Huzuru Âlinize çıkmak cesaretini kendisinde görür. Bu tevazun zahirî ve lafzî değildir. Hakikî ve samîmidir. Bu iddiamda nikbinlik eseri ve indî değildir.

DÖNEM BÜTÇELERİ

Geçen sene bütçelerinin netayıcı bir iddianın en kat'î delilleridir. 1926 senesi varidat muhammenatımız 190 158 000 lira idi. Buna mukabil tahsilâtı haliyeden 182 917 000 lira ve sabıkadan 8 360 000 lira ki cem'an 191 277 000 lira olmuştur. Bu miktardan 10 914 629 lirası inhisar müesseselerinin tesisatı ve stokları için bu müesseselerde bırakılmasına da imkân hasıl olmuştur. 1927 senesi için tahmin edilen 194 580 554 lira varidata mukabil haliyeden 197 730 844 lira ve sabıkadan da 6 854 096 lira ki ceman 204 584 940 lira tahsilat vakı olmuştur.

Bu miktardan 5 832 153 lirası kezaîk inhisar idareleri tesisat ve stokları için bırakılmıştır.

1928 senesi varidat muhammenatımız 207 173 199 liradır. Buna karşı 212 709 781 lirası haliyeden ve 9 321 006 lirası sabıkadan olmak üzere cem'an 222 030 788 lira tahsilat vakidir. Bu tahsilatın 6 000 000 lira fevkalâde varidattan 9 000 000 lirası da mahsubattan mütevellittir.

Bunları hariç bırakırsak varidatı adiyemizden tahsilatımız 207 000 000 lira ki bu da tahminatımıza tamamen tekabül etmiştir. Tahminattaki ciddiyeti bu rakamlar en belîğ olarak ifade eder.

Tahsisat noktasından dahi bütçemizde tekâmül görülmektedir. Bunun delili de erkama müstenittir.

1926 senesinde munzam, fevkalâde ve müdevver tahsisat olarak bütçeye 26 501 832 lira inzımam ettiği halde 1927 senesinde bu miktar 23 479 096 liraya tenezzül etmiştir.

1928 senesinde ise devri tahsisat usulünün bütçe noktasından olan mahzuru Heyeti Celilenizce kabul buyrulan muhasebei umumîye kanununa maddet mahsusa konularak men olunmak sureti ile bir tekamül yapıldığı gibi bu senenin tahsisatı munzamma ve fevkalâdesi de 1 273 477 liraya inmiştir.

1929 senesinde ise bu güne kadar munzam ve fevkalâde tahsisatlar yekûnu 3 055 000 liradan ibaret bulunmuştur. Tahsisatı munzamma taleplerinin azalmasında en ziyade müessir olan amil, encümeniniz, karşılığı gösterilmeyen herhangi bir tahsisat teklifini kabul etmemek hususundaki kararları, Heyeti Celilenizce tasvip edilmek sureti ile, mazhar olduğu kıymetli müzaheretin neticesi olduğunda şüphe yoktur. Şu noktayı ilâve etmeliğime müsaade buyurulmasını istirham ederim ki tahsisatı munzamma taleplerinin azalması şüphesiz şayanı şükran bir eseri tekâmüldür.

Bu arzettiğim tarzı hareketle tahsisatı munzammaların bütçe tevazününü ihlâl etmesi tehlikesi de bertaraf edilmiştir. Bununla beraber her ne suretle olursa olsun gerek tahsisatı munzamma ve fevkalâde ve gerek münakaleler bütçelerin tanzim ve tatbikinde iltizam edilmesi iktiza eden samimiyeti sarsacağı cihetle bütçe tertiplerine tahsisat vaz'ı hususunda daha ziyade dikkat ve itina edilmesi ve bu tertiplerin ancak fevkalâde hallerden münbais zaruretlere inhisar ettirilmesi noktasına Hükümetin nazarı dikkatini celbetmeyi vazife bilirim.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Bütçenin tatbiki noktasından da tekâmül görülmektedir. Yine geçen senelerin netayici hesabıyesine nazaran tahsisatımız tahakkukatın % 94, 95'ini bulduğu gibi tahsisatın tarzi istimali hakkında ufak bir tetkik dahi bu iddianın sıhhatini isbata kâfidir.

Senesi	Tahsisatı safiye	İmha olunan	Yüzdesi
1926	233 770 985	52 155 526	22,31
1927	224 172 630	36 322 749	16,20
1928	233 029 658	31 896 639	13,68

Bu nisbetin tedricen bütçelerin hüsnü tatbiki suretile daha ziyade azalacağı muhakkaktır.

Bütçenin, tertibi noktasından da tekâmül vardır. Heyeti Celilenin malûmudur ki bütçelerin bu husustaki gaye ve hedefi her tertibin taallûk ettiği hizmeti mümkün olduğu kadar müfredat ile ifade etmek ve bütün dairelerin müşterek hizmetlerinde tenazur takıble mukayeseler imkânı temin eylemektir. 1929 senesinden itibaren encümeninizin teşebbüs ile Hükümet bütçe tertibinde bu hedefe yürümüş ve o sene bütçenin aldığı yeni şekil dolayısı ile dairelerle Divanı Muhasebat arasında her hangi bir ihtilâf vukuuna meydan verilmemek maksadı ile her tertibin ihtiva ettiği masraflar tahdit ve tasrih edilmek sureti ile bir cetvelde izah edilmiştir.

Bu, bütçe tertibi noktasından tekâmül için bir başlangıçtı. Bu sene bu cetvellerde yazılı hizmetlerin izahları maddelerde gösterilmiş ve yalnız yeni hizmetleri ihtiva eden bazı dairelerle ciheti askeryeye bazı fasıllar yine izahnamelerle tahdit ve ifade edilmiştir. Seneden seneye encümeniniz bu yolda yürüyerek hizmetlerin kâffesini maddelerde izah sureti ile tam tekâmül teminine çalışacaktır. Bu hususta Hükümetten de azamî müzaheret göreceğini kuvvetle ümit eyler.

Bütçe tekâmülü hakkında sözüme nihayet verirken düyunumuzun tesviyesi hakkındaki salâhtan da bir, iki kelime bahsetmek isterim.

Muhasebei Umumiye kanununun; halkın hukukuna riayet noktasından koyduğu esaslı hükümlerden biri borçların bazı ahvalde hatta tahsisat fevkinde tesviyesine cevaz vermesidir. Encümeniniz tahsisat fevkinde vaki tediyatın aldığı şekli hazinenin naktî muamelât vaziyetini sarsacak bir derecede görmüş (532 bin liralık tahsisata mukabil 6 milyon 940 bin lira borç çıkarılmış) olması neticesinde geçen seneki bütçe kanunu ile bunu tahsisata bağlamayı muvafık görmüş ve bu sene dahi bu esasın muhafaza ve idamesini kararlaştırmıştır.

Ancak düyun hakkında bu kayıtları alırken bütün borçların tesviyesi imkânını düşünmüş deyn meselesinde Devletin itibarı ile efradın hakkı alâkadar olmak itibarı ile borç işleri ile çok ciddi surette iştigal etmiştir.

Tetkikatımız sırasında elimizde bulunan 1928 hesabı kat'isinin gösterdiği 3 116 433 liralık borca karşı 1929 senesi bütçesine bidayeten konulan ve bilâhare ilâve edilen tahsisatın 1 353 800 liraya balığ olduğunu ve bunun tenzillinden sonra bakiye kalan 1 762 633 liraya mukabil bu sene bütçesi ile 1928 düyunu için

DÖNEM BÜTÇELERİ

teklif edilen miktarın ise 247 547 liradan ibaret bulunduğunu ve binaenaleyh bir buçuk milyon raddesinde borcun karşılıksız kalmakta olduğunu anlamıştır. Borcun tamamen karşılanmadığını gören encümen temin ettiği tasarruftan muhtelif devatr bütçelerinin 1928 düyunu faslını 1 253 916 liraya çıkarmış ve mütebakisinin de kısmen 1929 bütçesinde kısmen de bütçe müzakeresi sırasında arzeyeceği üzere 1930 bütçesinde teklif edilecek münakaleler ile temini çarelerini izhar etmiştir. Bu surette hesabı kat'ının gösterdiği rakam tamamen karşılanmıştır. 1928 senesinden evvelki borçlara gelince Heyeti Celilenizin geçen sene kabul ettiği 1513 numaralı kanun mucbince bu borçların tasfiyeden geçirildikten sonra tediyesi lazımdır. Tasfiyei düyun kanunu tatbikatına hazinece başlanmış ve tespit edilmekte olan düyunların bir kısmını hatta bu sene zarfında tesviye edildiği memnuniyetle görülmüştür.

1930 senesi bütçesinde bu kabül borçlar için her daire bütçesinde teklif edilen tahsisatı mahza halka sühulet verebilmek ve tasfiyeden sonra daha bazı muamelâta tevessül etmeye hacet kalmaksızın süratle tediyeye icrasını temin etmek maksadı ile encümenin kâffesini Maliye bütçesine nakletmek sureti ile bir araya cemetmiş ve yine efradın hukukuna riayet endişesi ile bundan bir para tasarruf cihetine gitmeyerek Hükümetçe teklif edilmiş olan 775 000 liralık tahsisatı aynen kabul etmiştir.

Tasfiye muamelesinin bir an evvel ikmalini Hükümetten ehemmiyetle temenni eyleriz.

Bütçelerin tetkikatı sırasında bazı bütçelerde karşılıksız düyun namı ile tahsisat konulduğu görülmüştür.

Tahsisat fevkında hizmet ifası kanunen memnu olmak hasebiyle bütçelere bu yolda tahsisat vaz'ı esasen tecviz edilmeyeceği aşikârdır. Geçen sene Muhasebei Umumiye Kanununun yeni tatbiki dolayısı ile tesadüf edilen bu yolda bazı karşılıksız borçlar yine ahali hukukunun sürüncemede bırakılmaması endişesi ile kabul edilmiştir. Zarurete müstenit olan bu istisnai halin devamı bittabi tecviz edilmezdi. Binaenaleyh bu sene bütçesinde bu yolda tekerrür ettiği görülen teklifler tamamen bütçeden çıkarılmıştır. Maahaza halkın hukukunu temin için bir taraftan Heyeti Celilenize bu kabül sarfiyat hakkındaki sebepler ve zaruretleri biletraf izah ile neticeleri ittihaz buyrulacak kararlara raptedilmek ve diğer taraftan halkın da alacakları bu sarfiyatı yapan daire bütçelerindeki tahsisattan tevkif ile temin olunmak şeklinde bir kanun layihasının Hükümetçe bu devrede Yüksek Meclise takdim edilmesi esasında Hükümetle mutabık kalmıştır.

Düyun hakkındaki maruzatuma nihayet verirken yine muhasebei umumiye kanununun 48 inci maddesinin halkın hukukunu bir an evvel tesviyeye matuf tedbir olmak üzere tecviz ettiği müsaadenin tatbikinde bütçe samimiyyetine muhalif neticeler karşısında kaldığını söylemek mecburiyetindeyim. Muhtelif dairelerin 1928 senesi bütçelerinde bu tertipler için kabul edilen 356 500 liralık tahsisata mukabil 1 298 615 lira sarfedildiği 1929 senesinde de, 305 500 liralık tahsisata mukabil bu tertiplerden bu güne kadar 941 723 liralık sarfiyat vaki olduğu anlaşılmıştır. Bütçenin samimiyyetini ihlâl eden ve hazineyi tediyat noktasın-

dan müşkül vaziyetlere maruz bırakan bu hale mutlaka nihayet verilmesi lazımdır. Maahaza geçen seneler netayic hesabıyesine nazaran tediyat miktarı her neye balığ olmuş ise andan dün miktar kabul edilmemesi encümenimizce karar altına alındığını Hükümetin sureti mahsusada nazarı dikkatine arz ederim.

Maruzatıma nihayet verirken bütçe hesapları ve hesabı kat'ilerimiz hakkında bir kaç kelime söylemek isterim. 1927 senesinde Heyeti Celilenizin kabul buyurduğu Muhasebeli Umumiye Kanununu Maliye Vekâleti 1928 malî senesi iptida-sında tatbika başladı. Her ayın malî muamelâtını gösteren miktarları dört aylık bir fasıla ile neşre muvaffak olduğu gibi hesabı kat'iyi de malî senenin hitamından on ay sonra, yani kanunun verdiği mühletten yedi on ay sonra yani kanunun verdiği mühletten yedi ay evvel ikmal ederek Yüksek Meclise takdim etmiştir.

Bütçenin tetkiki sırasında bir sene evvelki bütçe netayicinin encümen elinde bulunarak teklif olunan masrafların mukayesesine imkân temin edilmiş olması malî ve hesabı işlerimizde Cumhuriyet maliyesi için şayanı kayıt bir tekâmül ve terakki olduğunu ve Maliye Vekâletinin bu mesaisi takdire layık bulunduğunu huzurunuzda arz etmeyi hakşınashk lazimesi görmekteyim.

Şu vesile ile eski usule tevfiikan toplanmakta olan 1927 hesabı kat'isini de önümüzdeki sene 1929 hesabı kat'isile birlikte Meclise takdim ederek Cumhuriyetin bütün hesabı kat'isinin ikmal edilmesini Maliye Vekâletinden temenniyi muvafık görmekteyim.

Buraya kadar vakti olan maruzatımla 1930 bütçesinin başlıca hututunu hulaşa etmiş olduğumu zannediyorum. Bunun haricinde gerek masrafın gerek varıdatın bütün teferrüatı hakkında bütçelerin müzakereleri sırasında Muhterem Heyetinizce daha arzu edilecek ne gibi hususat olursa encümeniniz arzı cevaba amadedir.

1930 bütçesi için maruzatıma hatime olarak Cumhuriyet idaresinin ve bilhassa İsmet Paşa Hükümetlerinin bütçelerde varıdat ve masrafın tevzini ile selâh malî teminine ve memleketin istihsal kuvvetlerinin tezyidi ile iktisadi hayatımızın yükselmesine atfeylediği büyük ehemmiyet malî itibarımızı takviye ve ilâ hususunda ötedenberi gösterdiği yüksek alâka ve ciddiyet bu bütçenin de ruh ve esasını teşkil etmekte bulunduğunu ve bütçenin emniyetle telâkkiye layık olduğunu arz ederim. (Alkışlar)

VI
ÜÇÜNCÜ DÖNEM
T B M M'sinin
KENDİ BÜNYESİ ÜZERİNDEKİ
ÇALIŞMALARI

ÜYELERLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

1. - ÜYELERLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Dönem İçinde Meclise Gelen Yasama Dokunulmazlıkları ve Sonuçları

Sıra No.	Adı Soyadı	Seçim Bölgesi	Üzerine Atılan Suç	Sonuç	Tutanak Dergisi
No.	Adı Soyadı	Seçim Bölgesi	Havuz-Yavuz Yolsuzluğu	Kaldırıldı	Cilt, Sayfa, Tarih
1	İhsan (Eryavuz)	Cebelibereket (Bahriye Vekili)		2	61 26.1.1928
2	Dr. Fikret (Onuralp)	Bilecik	Havuz-Yavuz Yolsuzluğu	Kaldırıldı	2 61 13.2.1928
3	Ali Ruza (Bebe)	Cebelibereket	TEMM Veznesinde Sulistimal	Kaldırıldı	2 122-123 2.2.1928
4	İlyas Sami (Muş)	Bitlis	TEMM Veznesinde Sulistimal	Kaldırıldı	2 122-123 2.2.1928
5	Ali Cenani	Gaziantep (Tic. V.)	Sulistimal	Kaldırıldı	3 21 10.3.1928
6	Mehmet (Dinç)	Çanakkale	Hakaret	Devre Sonuna	4 347 24.5.1928
7	Mehmet Akif (Akyüz)	Rize	Milletvekili Seçiminde Usulsüz.	Brakıldı	4 347 24.5.1928
8	Bahri (Sarıtepe)	Manisa	Memuriyetin ihmal ve sulistimal	"	4 347 24.5.1928
9	Abdülhak (Fırat)	Erzincan	Darp ve tahkir	"	6 80-82 24.12.1928
10	Hakkı Tarık (Us)	Giresun (4)*	Neşren hakaret	"	6 82-83 27.12.1928
11	İzzet (Akosman)	Afyon	Darp (Dövme)	"	19 218 26.5.1930
12	Mehmet Asım (Us)	Artvin (3)*	Hakaret, Neşren tahkir	"	19 218 26.5.1930
13	Akif (Ülkü)	Balıkesir	Hakaret	"	19 218 26.5.1930
14	Haydar Rüştü (Öktem)	Denizli	Müstehsem neşriyat	"	19 218 26.5.1930
15	Muhittin (Emin)	Bitlis	Dövme	"	19 218 26.5.1930
16	Mahmut Esat (Bozkurt)	İzmir	Hakaret	"	19 218 26.5.1930
17	Yunus Nadi (Abahoğlu)	Muş (2)*	Neşren hakaret	"	19,22,218,82; 26.5.1930,22.11.1930
18	Mahmut (Soydan)	Siirt (2)*	Askeri surları açıklama	"	19 218 26.5.1930
19	Necmettin Sadık (Sadak)	Sivas	Kanuna aykırı yayın	"	19 218 26.5.1930
20	Hamdi (Ülkümen)	Trabzon	Reisicumhura hakaret	"	19 218 26.5.1930
21	Avni Paşa	Cebelibereket	Zimmetinde mukayyet tutunü kaçağa sarfetmek	Örneği nedeniyle takibat düştü	19 218 26.5.1930
22	Ağaoğlu Ahmet	Kars	Darp	Sonuçlanmamış	21 2 29.9.1930
23	İbrahim (Demiray)	İsparta	Hakaret	Sonuçlanmamış	25 28 12.2.1931
24	Bekir Lütfi	Tokat	Vallik döneminde olaylara karışmak	Sonuçlanmamış	23 14 8.12.1930

(*) Bu üye hakkındaki Başbakanlık tezkere adedini gösterir.

2. DÖNEMİN MECLİS BÜTÇELERİ

Bütçeler, malî kaynaklar ile kadro olanaklarını ve çoğunlukla kanun dosyalarında korunan bütçe raporları ile parlamentonun genel durumunu belirler.

Meclisin yerleşik duruma gelmesi, kurumlaşması, sınırlı malî kaynaklar ve en az kadrolarla başarılmıştır. Gelecek kuşaklara örnek oluşturan bu özverili çalışmaları belgeleyen bütçelerin bilinmesi kaçınılmazdır.

Genel olarak TBM Meclisi bütçeleri yıllara göre toplam ödenekleri :

1927 Bütçesi toplam olarak	: 1 962 808(*)
1928 Bütçesi toplam olarak	: 2 119 404(*)
1929 Bütçesi toplam olarak	: 2 082 878
1930 Bütçesi toplam olarak	: 2 366 940

dır.

Yıllar itibarıyla personel adedi ise Memur ve müstahdem olarak :

Toplam

1927'de Personel Sayısı	: a) Memur	: 111
	b) Müstahdem	: 116
1928'de Personel Sayısı	: a) Memur	: 103
	b) Müstahdem	: 114
1929'da Personel Sayısı	: a) Memur	: 105
	b) Müstahdem	: 109
1930'da Personel Sayısı	: a) Memur	: 104
	b) Müstahdem	: 110

olduğu görülür.

Önceki dönemlerde olduğu gibi III. Dönemde de özellikle araba, personel sayıları, iletişim ve kırtasiye giderleri çarpıcı örnek oluşturmuştur.

(*) Yılı içindeki değişiklikler yansıtılmamıştır.

MECLİS BÜTÇELERİ
TBMM'NİN 1927 YILI BÜTÇESİ

A) BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BÜTÇESİ(1)

MUVAZENEİ MALİYE ENCÜMENİ REİSİ ŞAKİR BEY (Çatalca) - Efendim; Meclisi Âli bütçesine dair Encümen namına vaki maruzatımız mütelaâ buyurulmuştur. Sureti umumiyede 1926 ve 1927 bütçeleri arasında bir miktar fark müşahede buyurulacaktır. Bu fark başlıca Memurin Kanununun 37 nci maddesi tatbikatı neticesi olmak üzere Ankara'da verilmesi takarrür ettirilen pahalılık zammı ve bir miktarı da azayı kıram harcırahlarına bundan evvelki senelerde mevzu miktarların bu sene iki misli olarak vazedilmesi zarureti, kısmen de inşaat tahsisatının takviyesi gibi sebeplere istinat eder. Bunların mecmuu (600 000) lira kadar bir fark yapmak lâzım gelirken, Encümeniniz bu farkı (460 000) lira olarak (120 000) lira noksanıyla tespiti imkân bulabilmiştir ve Heyeti Celileye takdim edilen Meclisi Âli bütçesi 1926 senesine nazaran (460 000) liralık bir fark ile tespit ve arz edilmiştir. Muhtelif füsul ve mevad hakkında azayı kıram arzu buyurdıkları takdirde Encümen izahat vermeye âmadedir. Yalnız müzakereye geçilmesi kabul buyurulduğuna göre 1, 2, 3, 4, 5 inci fasılların müzakeresinin tehirini Encümen isticram etmektedir. Bu fasıllar hakkında karar alabilmek için Şûrayı Devlet bütçesinin evveleminde Meclisi Âlinin kararına iktiran etmesi lazımdır. Şûrayı Devlet bütçesi Meclisi Âlice karara iktiran ettiği surette bu fasıllarda bazı tebeddülât arz etmekteyiz icabedecektir. Bu itibarla 5 faslın müzakeresinin Şûrayı Devlet bütçesinin müzakeresinden sonra icrasını rica ederim efendim.

REİS - Efendim, bu bütçenin heyeti umumiyesi hakkında söz isteyen var mı? (Hayır sesleri) Fasıllara geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın, kabul etmeyenler el kaldırsın Kabul edilmiştir.

Efendim, Muvazenei Maliye Encümeni Reisi Beyin teklifi veçhile birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci fasılların müzakeresinin Şûrayı Devlet bütçesinin müzakere ve kabulünden sonra icra edeceğiz.

MUVAZENEİ MALİYE ENCÜMENİ REİSİ ŞAKİR BEY (Çatalca) - Efendim tehirî kabul buyurulmuş olan Meclisi Âli bütçesinin 1, 2, 3, 4 ve 5 inci fasıllarında Şûrayı Devlet bütçesinin kabulü üzerine yapılması lazım gelen tebeddülâtı arz ediyorum. Birinci fasılda 4 üncü madde tayyedilecektir. İkinci maddede bir tabı hatası vardır. 600 lira eksik yazılmıştır. Birinci faslın yekûnu 1 059 600 lira olacaktır.

Memurin maaşatı faslı (33 095) liradır. Bu fasıldan kadrodaki tenzilâtı da bilâhara arz etmek üzere faslın yekûnu 30 983 liraya tenzili lazım gelmektedir.

Üçüncü fasılda tebeddül yoktur. 4 üncü fasılda 58 605 lira olan yekûn, 54 843 liraya tenzil edilecektir. Beşinci fasılda (442 848) lira vardır. Bu faslın yekûnu da 440 886 lira olacaktır efendim.

(1) Tutanak D. C. 31, Sa. : 36-37, 40

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

<u>Fasıl</u>	<u>Lira</u>
REİS – Tashih edilen fasıllar okunacaktır.	
1 Muhassessat	1 059 600
REİS – İtiraz eden var mı efendim? Kabul edilmiştir.	
2 Memurîn maâşatı	30 983
REİS – İtiraz eden yoktur efendim. Kabul edilmiştir.	
3 Ücurat	93 726
REİS – Mütalaa var mı efendim? Kabul edilmiştir.	
4 Tahsisatı fevkalâde	54 843
REİS – İtiraz eden yoktur. Kabul edilmiştir.	
5 Uzaklık ve pahalık zammı	440 886
REİS – İtiraz eden var mı efendim? Kabul edilmiştir.	
Efendim, Meclis Bütçesinde müzakere edilecek başka fasıl kalmamıştır.	
6 Tahsisatı maktua	600
7 Ayniyatı sabite	28 000
8 Levazım	9 500
9 Müteferrika	7 500
10 İkramiye	1 500
11 Masarifi mütenevvia	144 470
12 Dahili resmi telgraf ücreti	700
13 Matbaa işletme masrafı	6 000
14 Kütüphane masrafı	25 000
15 İnşaat ve tamirat	75 000
16 Eser tercüme ve tabı masrafı	7 000

MECLİS BÜTÇELERİ

1. - BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BÜTÇESİ(1)

Meclis-i Âlînin idare Hey'etince tanzim ve Encümenimize tevdi kılınan 1927 sene-i maliyesi bütçesi 1926 senesine nisbetle 564 200 lira fazlası ile 2 071 830 lira olarak teklif edilmiştir. Bu fark-ı tezyüd başlıca uzaklık ve pahalılık zammı, inşaat ve tamirat ve harcırah tertiplerine mevzu tahsisattan münbais olup füsul ve mevaddı sâfrede şayân-ı ehemmiyet bir fark mevcut değildir. Mamâfih Encümeninizce icrâ kılınan tetkikat bu farkı da kısmen tenzile imkân vermiş ve Meclis-i Âlînin 1 535 970 liradan ibaret olan 1926 bütçesine nazaran 460 174 lira fazlası ile 1927 bütçesi 1 996 144 lira olarak kabul edilmiştir.

Birinci fasılda Riyaset tahsisatı teklifine nazaran 4 800 lira tezyid kılınmış olup bunun 1 800 lirası Dıvan-ı Riyaset âzâsı tazminatı maddesinden nakil olunmuş ve tezyid-i vakı ile Meclis Riyaseti ve Başvekâlet tahsisatları arasında tenâzur temini düşünülmüştür. Âzâ tahsisatında sene-i sâbıkaya nazaran tebeddül yoktur.

Memurîn-i Muhakemat ve Tetkik-i Hesabat Encümenleri ile Tetkik Hey'eti âzâsı Hakk-ı huzuru maddesine mevzu tahsisat ihtiyaten nazar-ı dikkate alınmıştır. Şurây-ı Devlet bütçesi Meclis-i Âlînin tasdikine ıktiran ettiği surette Memurîn-i Muhakemat Encümeni ve Tetkik Hey'eti âzâsı hakk-ı huzurunun tenzili lâzım geleceği gibi tetkik-i Hesabat Encümeni âzâsı hakk-ı huzurunun da bu meselenin nizamnâme-i dahilide alacağı şekle göre maruz tebdil olacağı derpiş edilmiştir.

Üçüncü ve dördüncü fasıllarda mevzu bahis olan memurîn ve müstahdemîn adet ve mîkdâr-ı maaşat ve ücûratına gelince : 1926 senesinde Meclis-i Âlî Memurîn ve müstahdemînî adet-i mecmuu ikiyüzelliği idi. 1926 Muvazene Kanununun onbirinci maddesinde bil'umum devâir-i memurîn ve müstahdemînî yekûnundan yüzde üç tenzil-i mevburî talep etmekte olmasına nazaran Meclis-i Âlî Memurîn ve müstahdemîninden sekiz adedinin tenzili lâzım gelmekte idi idare Hey'eti tetkikinde tenzilat miktarı iki iken bilâhare Encümeninizce tenzilatın yirmialtıya iblağı mümkün olmuş ve bu suretle Muvazene Kanununun onbirinci maddesi hükmü temin edilmiştir.

Memurîn maaşatı ile müstahdemîn-i datme ücûratında cüz'î zamâtın kabul edilmekle beraber teklife nazaran bazı tenzilât yapılmış, tahsisat-ı fevkalâde faslı da maaş tadilatı ile mütenasiben tenzil olunmuştur.

Pahalılık ve uzaklık zammına ait olan fasıl kadrosundaki meşruhatına tevfi kan kabul edilmiş olup Ankara'da Memurîn için takarrür ettirilen nisbet dairedindedir. Tahsisat-ı maktua faslı da Kâtib-i Umumînin devâir Müsteşarları mevkinde addedilmesi dolayısıyla Encümeninizce üç müsavi taksitte tediye edilmek üzere ilâve olunmuştur.

Ayniyâtı sabite faslında yalnız mefruşat maddesi teklife nazaran 5 000 lira tezyid edilmiş, diğer maddelerde ihtiyaca göre tasarruf yapılmıştır. Mefruşat maddesine vakı olan zam Riyaset Konağı inşaa ve iştirâ tahsisatından nakil sure-

(1) 1011 sayılı Bütçe Kanunu dosyasından alınmıştır (K. Ö.)

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

tiyle icrâ kılınmış olup Divan-ı Riyaset kararı ile Riyaset Konağının tefrişi için lüzum görülecek eşyanın mübayaasını teminen vaz edilmek muvafık görülmüştür.

Levâzım faslı aynen, müteferrika faslı tenzilât ile tesbit ve ikramiye faslı Divan-ı Riyaset kararı ile sarf edilmek üzere ilâve olunmuş ve masarif-i mütenevvia faslı iki maddede bazı tenzilât icrâsı ile kabul edilmiştir. Bu fasıldaki harci-rah tertibinin geçen seneye nazaran bir misli fazla olması intihab dolayısı ile âzâ için azimet ve avdet hesap edilmesinden mütevellittir.

İnşaat ve tamirat faslında İdare Hey'etince Meclisteki bazı nâ-tamam aksa-mın ikmalî ile beraber yeniden bir Riyaset Konağı ve mahzen-i evrak inşâsı için tahsisat teklif edilmiştir. Encümenimizce bu sene mahzen-i evrak inşâsının tehi-ri muvafık görüldüğü gibi Meclis İnşaat tahsisatında da 2 000 lira tenzilât yapılmış ve Riyaset Konağı için teklif edilen 50 000 lira ile matlûba muvafık bir bina inşâsı temin edileceği müşkil görülmekle beraber defaten fazla tahsisat itâsına da imkân bulunamadığı ve seneden seneye tadil ve ikmal edilmek üzere mevcut ve münasip bir binanın Divan-ı Riyaset kararı ile satın alınması suretiyle hem maksadın temin, hem daha az tahsisat ile bir an evvel Riyasete mahsus bir konak tedarik edilebileceği nazar-ı dikkate alınmış ve bu mütalaa ile teklif mikta-rından 5 000 lirasının mefrûşata nakli ve madde unvanına işтира kelmесinin ilâ-vesi tensip edilmiştir.

Eser-i tercüme ve tab masrafı faslı Divan-ı Riyasetçe tercüme ve tab ettirilecek âsâra karşılık olup teklif-i vecble aynen kabul edilmiştir

24 Mart 1927

Çatalca Mebusu

Şakir

1 ve 2 Numaralı Cetvellerin Devâir İtibariyle Miktarını İrac Eden Cetveldir(*)

Esâmi-i Devâir	Ücretli		Yekûn
	Maaşlı Memur	Müstahdemin	
	Adedi	Adedi	
Büyük Millet Meclisi	111	116	227
Riyaset-i Cumhur	14	28	42
Divan-ı Muhasebat	267	48	315
Başvekâlet	52	15	67
Şurây-ı Devlet	71	11	82
Diyanet İşleri	1 430	74	1 504
Maliye Vekâleti	10 821	997	11 818
Rüsûmat	5 453	421	5 878
Tapu ve Kadastro	945	672	1 617

(*) 1927 yılı Devletin memur ve hizmetli kadrosunu belgeleyen bu tablo 1011 sayılı Bütçe Kanunu dosyasından çıkarıldı.

MECLİS BÜTÇELERİ

Esâmî-î Devâir	Maâş Memur Adedi	Ücretli Müstahdemîn	Yekûn
		Adedi	
Dahiliye Vekâleti	3 162	2 348	5 510
Posta ve Telgraf	5 824	320	6 144
Emniyet-i Umumiye	5 581	166	5 747
İskân	356	52	408
Hariciye Vekâleti	319	404	723
Matbuât	17	7	24
Sihhiye ve Muavenet-i İçtimaiyye			
Vekâleti	1 485	762	2 247
Adliye Vekâleti	5 606	559	6 165
Maarif Vekâleti	2 982	1 816	4 797
Nâfia Vekâleti	370	209	579
Ticaret Vekâleti	265	139	404
Limanlar İdaresi	243	30	273
Ziraat Vekâleti	3 346	587	3 937
	48 720	9 781	58 501

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ 1928
YILI BÜTÇESİ

A) Büyük Millet Meclisi Bütçesi (1)

EMİN BEY (Eskişehir) - Bugün vakit geçti, Cumartesi günü müzakere edelim.

REİS - Birincide Büyük Millet Meclisi Bütçesi vardır. Büyük Millet Meclisi Bütçenin heyeti umumiyesi hakkında söz isteyen var mı? (Hayır sesleri) Fasillara geçilmesini kabul edenler el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Fasillara geçilmesi kabul edilmiştir.

Münasip görürseniz, geçen sene olduğu gibi fasıllar okunurken ayrı ayrı reye koymaktan ise itiraz eden bulunmadığı takdirde bunun kabul edilmiş olduğunu takdir edip diğer fasıllara geçelim, bu kabul buyrulur mu? (Kabul sesleri)

(1) Tutanak D. C. 3, Sa. : 162, 163

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

<u>Fasıl</u>	<u>Lira</u>
1 Muhassessat	1 161 300
2 Aza harcırahı	90 000
3 Memurîn maaşatı	30 707
4 Ücurat	94 580
5 Tahsisatı fevkalâde	55 760
6 Uzaklık ve pahalılık zammı	482 415
7 Tahsisatı maktua	600
8 Mefruşat	10 000
9 Levazım	16 500
10 Müteferrika	50 500
11 İkramiye	1 500
12 Riyaset otomobili masrafı	14 500
13 Masarifi mütenevvia	17 400
14 Memurîn harcırahı	1 000
15 Resmi telefon masrafı	2 500
16 Ücretli muhabere ve mükâleme masrafı	300
17 Dahilî, resmi telgraf ücreti	700
18 Matbaa işletme masrafı	600
19 Kütüphane masrafı	3 000
20 Beynelmîlel parlamentolar ittihadına iştirak hissesi	1 500
21 İnşaat ve tamirat	84 000
22 Tesisat ve demirbaş	20 000
23 Seneleri bütçelerinde karşılığı olmayan lâzimüttiye düyun	13 642
24 788 numaralı kanunun tatbiki masarifi	500
25 Geçen sene düyunu	500
Genel Toplam	

MECLİS BÜTÇELERİ

1928 YILI MECLİS KADROSU (*)

(H) CETVELİ

(Muvazenei Umumiye Kanunu : Madde - 14)

Büyük Millet Meclisi

Nev'i memuriyet	Adet	Maaş	Ücret
Kâtibi umumi (1)	1	90	
Kavanin Kalemi			
Müdür	1	65	
Mümeyyiz	1	40	
Mümeyyiz	2	30	
Kısım amiri	3	27,5	
Kâtip	5	22	
Kâtip	3	20	
Kâtip	4	18	
Evrak Kalemi			
Müdür	1	55	
Mümeyyiz	1	40	
Kâtip	2	20	
Kâtip	1	18	
Tevzi memuru	1	20	
Zabıt Kalemi			
Müdür	1	50	
Mümeyyiz	1	35	
Mümeyyiz	1	30	
Grup amiri	3	27,5	
Zabıt kâtibi	7	22,5	
Zabıt kâtibi	8	20	
Zabıt kâtibi	3	18	
Bütçe Encümeni			
Başkâtip	1	60	
Başkâtip refikî	1	45	
Hesap memuru (2)	1	25	
. Muhasebe Kalemi			
Müdür	1	65	
Mümeyyiz	1	35	
Mümeyyiz	1	30	
Teknik memuru	1	25	
Kâtip	2	20	
Mutemet	1	40	

(1) Haziran, Teşrinievvel, Şubat aylarında ve üç taksitte senevi 600 lira tahsisatı maktua verilecektir.

(2) Beş aylıktır.

(*) Tutarak D. C. 3. Sa. : 192, 193

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Nev'i memuriyet	Adet	Maaş	Ücret
Kütüphane			
Müdür	1	50	
Müdür muavini	1	30	
Daktilograf	1		80
Müstahzar	1		60
Daire Müdüriyeti			
Müdür (1)	1	55	
Kâtip	1	22	
Ambar memuru	1	20	
Posta ve Telgraf			
Müdür	1	30	
Havale memuru	1	22	
Muhabere ve posta memuru	1	18	
Nakliye memuru	1	18	
Tevzi memuru	2	16	
Memurini İnzibatiye			
Serkomiser	1	21	
Komiser muavini	2	17	
Birinci sınıf sivil memuru	1	21	
İkinci sınıf sivil memuru	1	19	
Üçüncü sınıf sivil memur	1	17	
Polis memuru	17	15	
Serhademe	1		65
Serhademe muavini	2		60
Heyeti Umumiye hademesi	5		60
Hademe	20		10
Hademe	18		40
Şoför	1		90
Şoför muavini	1		60
Ecnebi bahçıvan mütehasısı	1		500
Başbahçıvan	1		150
Serbahçıvan	1		80
Bahçıvan	2		75
Bahçıvan	1		50
Daimî amele	4		40
Daimî amele	1		30
Telefon memuru	2		50
Kaloriferci	1		50
Ocakçı	2		60

(1) Ayniyat muhasıplığını de ifa edecektr.

MECLİS BÜTÇELERİ

Nev'i memuriyet	Adet	Maaş	Ücret
Elektrik mütehassısı	1		225
Elektrikçi	1		115
Tamirat memuru	1		90
Marangoz	1		90
Matbaa			
Müdür	1	45	
Ser musabhih	1	30	
Musabhih	3	22	
Musabhih muavini	3	20	
Ambar memuru	1	22	
Sermürettip	1		100
Sermürettip muavini	2		85
Birinci sınıf mürettip	11		65
İkinci sınıf mürettip	5		55
Üçüncü sınıf mürettip	2		50
Mürettip چراغی	4		30
Ser makinist ve litograf ustası	1		100
Litograf makinisti	1		70
Tipograf makinisti	2		70
Makinist muavini	2		55
Makinist چراغی	1		30
Motorcu ve elektrikçi	1		80
Sermücellit	1		80
Mücellit	1		60
Mücellit muavini	1		40
Mücellit چراغی	1		30
Mücellit yamağı	2		20
Odacı ve hamal	5		35

Bütçenin altıncı faslına mevzu uzaklık ve pahalılık zammı tahsisatından memurine ait zamaim Memurın Kanununun 37 nci maddesi mucibince ve azaya ait kısım şehri 120 lira hesabıyla tediye olunacaktır.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

1929 - BÜTÇE (1)

Meclisi Âlinın bütçesiile memur ve müstahdemlerinin isim ve almakta oldukları muhassasatı gösteren cetveller berveçhi atıdır :

1 - Bütçe

F.	M.	Muhassasatın nev'i	Lira
Birinci kısım - Cüzlerde müşterek muhassasat			
Birinci bap - Tahsisat, harcırah			
1		Tahsisat	
	1	Rıyaset tahsisatı	8 400
	2	Âza tahsisatı	1 890 000
	3	Divanı Rıyaset tazminatı	18 000
	4	Murakıp hakkı huzuru	1 800
Fasil yekûnu			1 918 200
2		Harcırah	
	1	Âza harcırahi	62 500
	2	Beynelmîlel Parlamentolar ittihadı kongresine iştirâk edecek murahhaslar harcırahi	7 000
Fasil yekûnu			69 500
Birinci bap yekûnu			1 987 700
İkinci bap - Maaş, ücurat, tahsisat			
3		Memurlar maaşı	109 236
4		Müstahdemîni daimie ücuratı	82 080
5		Muvakkat tazminat	19 908
İkinci bap yekûnu			211 224
Üçüncü bap - Masarîf			
6		Mefruşat	8 000
7		Levazım	
	1	Tenvîr ve teshin	16 500
	2	Kırtastıye	1 500
Fasil yekûnu			17 000
8		Müteferrika	
	1	Müteferrika	11 000
	2	Zıyafet ve merasım masrafı	2 500
	3	Meclis bahçesi daimî masrafı	2 500
Fasil yekûnu			16 000
9		Rıyaset otomobil masrafı	
	1	Mübayaa	8 000
	2	Tamir	7 000

(1) Tutanak D. C. 12, Sa. : 28 - 29

Üçüncü Yasama Yılığundan alınmıştır. S. 500 - 506

MECLİS BÜTÇELERİ

F.	M.	Muhassasatın nev'i	Lira
	3	İşletme	6 000
		Fasıl yekûnu	21 000
10		Masarıfı mütenevvia	
	1	Defatır ve evrakı matbua	4 000
	2	Melbusat	5 275
	3	Sığorta	3 000
	4	Mahkeme masrafı	1 000
		Fasıl yekûnu	13 275
11		Memurlar harcırahı	2 000
12		Resmî telefon masrafı	
	1	Masarıfı tesisiye	250
	2	Mükâleme bedeli	1 500
		Fasıl yekûnu	1 750
13		Ücretli muhabere ve mükâleme masrafı	300
		Üçüncü bap yekûnu	79 825
		Birinci bap yekûnu	2 278 749
		İkinci kısım - Cüz'e mahsus muhassasat	
		Birinci bap - Masarıfı daime	
14		Matbaa işletme masrafı	2 700
15		Kütüphane masrafı	5 000
16		Beynelmilel Parlamentolar İttihadına iştirak hissesi	1 500
		Birinci bap yekûnu	6 200
		İkinci bap - Masarıfı muvakkate	
17		İnşaat ve tamirat	27 090
18		Tesisat ve demirbaş	50 060
		İkinci bap yekûnu	77 000
		İkinci kısım yekûnu	86 200
		Üçüncü kısım - Müteferrik masraf	
19		788 numaralı kanunun tatbiki masrafı	1 000
20		Geçen sene düşünü	1 000
		Üçüncü kısım yekûnu	2 000
		Umumî Yekûn	2 369 949

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

**1929 Yılı Personel Kadrosu ve Bu Kadrolarda Çalışanlar
Memurlar**

D.	Memuriyetin nev'i ve isimler	Adet	Esas maaşı	Aldığı maaş
3	Kâtipi umumî (Veysel Adil Bey)	1	100	400
Kanunlar kalemî				
6	Müdür (Muzaffer B.)	1	70	232
7	Müdür muavini (Refet B.)	1	55	187
10	Mümeyyiz (Fuat ve H. Fehmi B.)	2	35	113
11	Kısım âmiri (Fuat, Cemal, Âli B.)	3	30	99
13	Kâtip (Hamdi, Atıf, Süreyya, Şevket, Zeki B.)	5	22	81
14	Kâtip (Hasan, Vecihî B.)	3	20	75
15	Kâtip (Beha, Hidayet B.)	2	17,5	71
Zabıt kalemî				
6	Müdür (Zeki B.)	1	70	232
7	Muavin (Cevat B.)	1	55	187
10	Mümeyyiz (Ekrem ve Memet B.)	2	35	113
11	Memur (Vecih, M. Remzi, A. Hikmet, Burhan S. Orhan, Halil B.)	8	30	99
12	Memur (Avni, Süleyman, Naim, Ş. Doğan, Ata, Kâmuran, İ. Remzi, Çetin, Ramiz B.)	12	25	90
Evrak kalemî				
7	Müdür (Tevfik B.)	1	55	187
9	Muavin (Fehmi B.)	1	40	123
14	Kâtip (Memet ve Memet Ali B.)	2	20	75
15	Kâtip (Nihat B.)	1	17,5	71
14	Tevzi memuru (Salâhattin B.)	1	20	75
Matbaa				
7	Müdür (aynîyat muhasibi mutemedi) (Mazhar B.)	1	55	187
11	Ser musahhîh	1	30	99
13	Musahhîh (Muhlis, Enver, Reşit B.)	3	22	81
14	Musahhîh muavini (Hüsnü, Rüştü B., Rukye H.)	3	20	75
13	Ambar memuru (Şahap B.)	1	22	81
Muhasebe kalemî				
6	Müdür (Mazlum B.)	1	70	232
7	Muavin (Fazıl B.)	1	55	187

MECLİS BÜTÇELERİ

D.	Memuriyetin nev'i ve isimler	Adet	Esas maaşı	Aldığı maaş
11	Mümeyyiz (Rauf ve Muzaffer B.)	2	30	99
11	Tetkik memuru (Cemal B.)	1	30	99
13	Kâtip (Cemil B.)	1	22	81
9	Mutemet (Kaplan B.)	1	40	123
Daire müdürlüğü				
6	Müdür (Ayniyat muhasibi) (Cemil B.)	1	70	232
13	Kâtip (İsmail Hakkı B.)	1	22	81
14	Ambar memuru (Faik B.)	1	20	75
Bütçe Encümeni				
5	Başkâtip (Nuri B.)	1	80	286
7	Muavin (Hamdi ve Sıtkı B.)	2	55	187
11	Memur (Zekâi B.)	1	30	99
Kütüphane				
7	Müdür (ayniyat muhasibi mutemedi) (Nebil B.)	1	55	187
9	Muavin (Saim B.)	1	40	123
14	Kâtip (Şefik B.)	1	20	75
Posta ve telgraf				
10	Müdür (Âli B.)	1	35	113
12	Memur (Sabih B.)	1	25	90
14	Memur (Tahsin, Mustafa, Refik, Mustafa, Bîlâl B.)	5	20	75
İnzibat memurları				
13	Ser komiser	1	22	81
14	İkinci komiser (Şevket B.)	1	20	75
15	Komiser muavini (Hüseyin B.)	1	17,5	71
13	Birinci sınıf sivil memur (Abidin B.)	1	22	81
14	İkinci sınıf sivil memur (A. Hamdi B.)	1	20	75
15	Üçüncü sınıf sivil memur (Ali Cudî B.)	1	17,5	71
16	Polis memuru (Akif, Ali Rıza, Mustafa, Fazl, Hüseyin, Yahya, Nazmi, Kadri, Rifat, M. Hamdi, M. Sadık, Ömer Lûtfî, Rüstem, Hasan, Abdurrahman, M. Niyazi, Rifat B.)	18	16	67
		105		

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Müstahdemler

Vazifenin nev'i ve isimler	Adet	Ücret
		Lira
Daktilo (Behice, Suat, Firdevs, Melâhat Hanım)	4	80
Kütüphane müstahzırı (Yakup Ef.)	1	60
Serhademe (Memet Ef.)	1	70
Serhademe muavini (Sıtkı Ef., Ali Çavuş)	2	65
Birinci sınıf hademe (Durmuş, Ali Çavuş, Ali Baba, Ruza Ef.)	5	60
İkinci sınıf hademe (İsmail, Şakir, Cemal, Şaban, Recep, Yusuf, Sadık, Memet Rıza, Süleyman, Tahir Çavuş, Necip, Şevket Çavuş, Bekir Çavuş, Memet Ali Çavuş, Süleyman Necmi, Kadir, Yaşar, Memet Nuri, Yahya, Ömer, Abbas Hilmi, Tahsin, Kâmil, Hasan, Memet, Eyüp Sabri Ef., Sabahat H.)	26	50
Üçüncü sınıf hademe (Nuri, İzzet, Mahmut, Memet, Hasan, Memet, Zeki, Memet, Nuri, Hüseyin Ef.)	9	45
Dördüncü sınıf hademe (Yusuf, Arif, İbrahim, Muammer, Hüseyin Avni Ef.)	5	40
Şoför (Mekki Ef.)	1	90
Şoför (Hakkı Ef.)	1	75
Mühassıs Bahçıvan (Adolf Dervan)	1	250
Baş bahçıvan (Salih B.)	1	150
Bahçıvan (Osman, Arif Ef.)	2	90
Bahçıvan (Memet Ef.)	1	60
Bahçıvan (Memet Ef.)	1	50
Daimî amele (Hasan, Süleyman, Mustafa, Hacı Memet, Sadık, Hafız Ali, Ali, Murat, Hacı Ali Ef.)	9	40
Telefon memuru (Memet ve Sururi Ef.)	2	50
Kaloriferci (Halil, Memet, Hasan Ef.)	3	60
Kaloriferci (Hamdi Ef.)	1	50
Elektrik mühassısı (Rüşdü B.)	1	275
Tamirat memuru (Ali Ef.)	1	90
Marangoz (Asım Ef.)	1	90
İstenografi muallimi (A. Benaroya Ef.)	1	100
Matbaa		
Ser mürettip (Yaşar Ef.)	1	130
Ser mürettip muavini (Hasan Ef.)	1	100
Birinci sınıf operatör (Ahmet Naci, İsmail, Hakkı, Ahmet Necmi Ef.)	4	80
İkinci sınıf operatör (Tayyip, Vasıf Ef.)	2	70
Birinci sınıf mürettip (Necmi, Halil İbrahim Ef.)	2	65
İkinci sınıf mürettip (İbrahim, Ahmet Ef.)	2	60
Ser makinist (Hüseyin Avni Ef.)	1	130

MECLİS BÜTÇELERİ

Vazifenin nev'i ve isimler	Adet	Ücret
		Lira
Ser makinist muavini (Hüseyin Ef.)	1	85
Tipograf makinisti (Osman Ef.)	1	80
Makinist muavini (Nizamettin, İsmail Ef.)	2	60
Makinist çırağı (Şükrü Ef.)	1	35
Motörcü ve elektrikçi (Necati Ef.)	1	90
Ser mücellit (Süreyya Ef.)	1	90
Mücellit (Şükrü Ef.)	1	70
Mücellit muavini (Emin Ef.)	1	45
Mücellit çırağı (İhsan, Fuat Ef.)	2	35
Odacı ve hademe (Davut, Mustafa, Cemil, Hamza, Hüsnü Ef.)	5	40
	109	

1930 - BÜTÇESİ(*)

Meclisi Âlinin bütçesile memur ve müstahdemlerinin isim ve almakta oldukları muhassasatı gösteren cetveller berveçti atıdır :

1 - Bütçe

Dördüncü içtima bütçe tanziminden evvel fesholunduğu ve esasen yeni mali sene hülûl etmemiş bulunduğuna için bittabi elân 1930 bütçesi mer'iidir. Yalnız, muhtelif kanunlarla yapılan tadilât ilâve olunmuştur.

		Bütçeye mevzu	Tadilâttan
F. M.	Muhassasatın nev'i	olan	sonra
Birinci kısım - Cüzlerde müşterek muhassasat			
Birinci bap - tahsisat, harcırah			
I	Tahsisat		
1	Rıyaset tahsisatı	8 400 (1)	9 100
2	Âza tahsisatı	1 890 000 (2)	2 048 500
3	Divan Rıyaset tazminatı	18 000 (3)	19 500
4	Murakıp hakkı huzuru	1 800 (4)	1 950
Fasıl Yekûnu		918 200	2 079 050

(1) 1802 numaralı kanun ile 700 lira zammedilmiştir

(2) 1802 numaralı kanun ile 158 500 lira zammedilmiştir

(3) 1802 numaralı kanun ile 1 500 lira zammedilmiştir

(4) 1802 numaralı kanun ile 150 lira zammedilmiştir

(*) Tutanak D., C. 19, Sa. : 88 - 89

Dördüncü Yasama Yılığundan alınmıştır. S. 409 - 416

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

F. M.	Muhassasatın nev'i	Bütçeye mevzu olan	Tadilatattan sonra
2	Harcırah		
1	Âza harcırahı	62 500 (5)	182 270
2	Beynelmîlel parlamentolar ittihadı kongre- sine iştirak edecek murahhaslar harcırahı	7 000 (6)	12 000
	Fasıl yekûnu	69 500	194 270
	Birinci bap yekûnu	1 987 700	2 273 320
	İkinci bap - Maaşat, ücurat, tahsisat		
3	Memurlar maaşı	109 236	109 236
4	Müstahdemini daima ücuratı	82 080	82 080
5	Muvakkat tazminat	19 908	19 908
	İkinci bap yekûnu	211 224	211 224
	Üçüncü bap - Masarîf		
6	Mefruşat	8 000 (7)	53 000
7	Levazım		
1	Tenvir ve teshin	16 000 (8)	16 500
2	Kırtasiye	1 500	1 500
	Fasıl yekûnu	7 500	8 300
8	Müteferrika		
1	Müteferrika	11 000 (9)	13 800
2	Ziyafet ve merasim masrafı	2 500	2 500
3	Meclis bahçesi daimî masrafı	2 500(10)	3 000
	Fasıl yekûnu	16 000	19 300
9	Rıyaset otomobil masrafı		
1	Defatir ve evrakı matbua mübayaa	8 000	8 000
2	Tamir	7 000	7 000
3	İşletme	6 000(11)	5 644
	Fasıl yekûnu	21 000	20 644
10	Masarîfî mütenevvia		
1	Defatir ve evrakı matbua	4 009(12)	950
2	Melbusat	5 275(13)	5 025

(5) 1732 ve 1769 numaralı kanunlarla 29 770 ve 90 000, ki ceman 119 770 lira zammedilmiştir

(6) 1802 numaralı kanun ile 5 000 lira zam edilmiştir

(7) 1732 numaralı kanun ile 45 000 lira zammedilmiştir

(8) 1802 numaralı kanun ile 500 lira zammedilmiştir

(9) 1732 ve 1802 numaralı kanunlarla 2 000 ve 800, ki ceman 2 800 lira zammedilmiştir

(10) 1802 numaralı kanun ile 500 lira zammedilmiştir

(11) 1802 numaralı kanun ile 356 lira tenzil edilmiştir

(12) 1769 ve 1802 numaralı kanunlarla 2 800 ve 250, ki ceman 3 050 lira tenzil edilmiştir

(13) 1802 numaralı kanunla 250 lira tenzil edilmiştir.

MECLİS BÜTÇELERİ

F. M.	Muhassasatın nev'i	Bütçeye mevzu olan	Tadilatattan sonra
3	Sigorta	3 000(14)	2 056
4	Mahkeme masrafı	1 000(15)	0 000
	Fasıl Yekûnu	13 275	8 031
11	Memurlar harcırahı	2 000(16)	2 700
12	Resmî telefon masrafı		
1	Masarifi tesisiye	250	250
2	Mükâleme bedeli	1 500(17)	3 800
		1 750	4 050
13	Ücretli muhabere ve mükâleme masrafı	300	300
	Üçüncü bap yekûnu	79 825	126 025
	Birinci kısım yekûnu	2 278 749	2 610 569
	İkinci kısım - cûze mahsus muhassasat		
	Birinci bap - Masarifi daim		
14	Matbaa işletme masrafı	2 700	2 700
15	Kütüphane masrafı	5 000	5 000
16	Beynelmilel parlamentolar ittihadına iştirak hissesi	1 500	1 500
		9 200	9 200
	İkinci bap - masarifi muvakkate		
17	İnşaat ve tamirat	27 000(18)	129 530
18	Tesisat ve demirbaş	50 000(19)	50 600
	İkinci bap yekûnu	77 000	180 130
	İkinci kısım yekûnu	86 200	189 330
	Üçüncü kısım - Mütferrik masarif		
19	788 numaralı kanunun tatbiki masrafı	1 000(20)	1 900
20	Geçen sene düyünü	1 000	1 000
	Üçüncü kısım yekûnu	2 000	2 900
	Umumî yekûn	2 366 949	2 802 799

(14) 1732 numaralı kanun ile 700 lira zammedilmiştir

(15) 1769 numaralı kanun ile 2 300 lira zammedilmiştir

(16) 1732 numaralı kanun ile 102 530 lira zammedilmiştir

(17) 1750 ve 1769 numaralı kanunlar ile 100 ve 500, ki ceman 600 lira zammedilmiştir

(18) 1750 numaralı kanun ile 900 lira zammedilmiştir

(19) 1802 numaralı kanunla 944 lira tenzil edilmiştir

(20) 1750 numaralı kanunla 1 000 lira tenzil edilmiştir

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

**1929 Yılı Personel Kadrosu ve Bu Kadrolarda Çalışanlar
Memurlar**

D.	Memuriyetin nev'i ve isimler	Adet	Esas maaşı	Aldığı maaş
3	Kâtibi Umumi (Veyssel Adil Silâhşor B.)	1	100	400
	Bütçe Encümeni			
5	Başkâtip (Nuri Arif B.)	1	80	286
7	Muavin (Hamdi Karaali ve Sıtkı Haydar B.)	2	55	187
11	Memur (Zekâi Cerrah B.)	1	30	99
	Kanunlar kalemî			
6	Müdür (Muzaffer Müstecabi B.)	1	70	232
7	Müdür muavini (Refet Sakızlı B.)	1	55	187
10	Mümeyyiz (Fuat Davut ve Fehmi Ahmet B.)	2	35	113
11	Kısım âmri (Fuat Postacı, Cemal Bürhan, Âli Fuat B.)	3	30	99
13	Kâtip (Şevket İbrahim, Hamdi Kuruçayırılı, Atıf Hakkı, Süreyya İsmet, Zeki Haznedar B.)	5	22	81
14	Kâtip (Hasan Yanıkhasan, Hidayet Yılmaz, Memet Ali Kurşun B.)	3	20	75
15	Kâtip (Baha Hocaoglu, Refik Müstecabi B.)	2	17,5	71
	Zabıt kalemî			
6	Müdür (Zeki Hocaoglu B.)	1	70	232
7	Müdür muavini (Cevat Azız B.)	1	55	187
10	Mümeyyiz (Ekrem Hacımemet, Fehmi Hükkâm B.)	2	35	113
11	Memur (Halil Dilsizoglu, Vecih Ervasi, Remzi Mevlût, Bürhan Fethullah, Arif Hikmet, Salih Orhan, Çetin Karahasan, Remzi Ayaşlı B.)	8	30	99
12	Memur (Avni Hacıhüseyin, Şakir Doğan, Naim Ömer, Ata Mustafa, Süleyman Teymur, Kâmuran Niyazi, Rüştü Mahmut, Nuri Tellâl, Necdet Kocahasan, Necmi Ali B.)	12	25	90
	Evrak kalemî			
7	Müdür (Tevfik Bağlum B.)	1	55	187
9	Müdür muavini (Fehmi Küçükali B.)	1	40	123
14	Kâtip (Memet Kalecikli, Nihat Turşucu B.)	2	20	75
15	Kâtip (Sabahattin Karasait B.)	1	17,5	71
14	Tevzi memuru (Salâhattin Hüsnü B.)	1	20	75

MECLİS BÜTÇELERİ

D.	Memuriyetin nev'i ve isimler	Adet	Esas maaşı	Aldığı maaş
Matbaa				
7	Müdür (Ayniyat muhasibi mutemedi) (Mazhar Safer B.)	1	55	187
11	Ser musahhîh (Muhlis Yeniçeri B.)	1	30	99
13	Musahhîh (Raşit Bademli, Enver Abdülcelil, Hüsnü Mahmut B.)	3	22	81
14	Musahhîh muavini (Ramiz Abdürrahim, Cahit Hacıbekir B., Rukiye Kocamolla H.)	3	20	75
13	Ambar memuru (Şahap Akil B.)	1	22	81
Muhasebe kalemî				
6	Müdür (Mazlum İbrahimusta B.)	1	70	232
7	Müdür muavini (Fazal Nakip B.)	1	55	187
11	Mümeyyiz (Rauf Ali, Muzaffer Hamamcı B.)	2	30	99
11	Tetkik memuru (Cemal Hacımustafa B.)	1	30	99
13	Kâtip (Cemil İshaki B.)	1	22	81
9	Mutemet (Ahmet Kaplan B.)	1	40	123
Daire müdürlüğü				
6	Müdür (Ayniyat muhasibi) (Cemil Şekip B.)	1	70	232
13	Kâtip (İsmail Hakkı Alıkoç B.)	1	22	81
14	Ambar memuru (Faik Aliyazıcı B.)	1	20	75
Kütüphane				
7	Müdür (Ayniyat muhasibi mutemedi) (Nebil Emirbuhari B.)	1	55	187
9	Müdür muavini (Saim Tayyar B.)	1	40	123
14	Kâtip (Şefik Mazhar B.)	1	20	75
Posta ve telgraf				
10	Müdür (Ali Ali B.)	1	35	113
12	Memur (Sabih Çelebi B.)	1	25	90
14	Memur (Tahsin İbrahim, Refik Dombaybelli, Mustafa Mınıç, Bilâl Celil, Mustafa Sarımemet B.)	5	20	75
İnzibat memurları				
13	Zeynel Abidin İzzet B. Taharri Serkomiseri	1	22	81
14	Hüseyin Yusuf B. İkinci Komiser	1	20	75
14	Şevket Hasan B. İkinci Komiser	1	20	75
14	Hamdi Mustafa B. Taharri İkinci Komiseri	1	20	75
15	Ali Memet B. Üçüncü sınıf taharri memuru	1	17,5	71

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

D.	Memuriyetin nev'i ve isimler	Adet	Esas maaşı	Aldığı maaş
16	Akif Hüseyin Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Ali Rıza Ahmet Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Tevfik Hamdi Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Mustafa Bekir Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Fazlı Halil Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Hüseyin Hasan Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Yahya Mustafa Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Nazmi Hasan Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Rifat Abdülkadir Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Hamdi Kasım Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Sadık Salih Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Lütfi Yusuf Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Rüstem İbrahim Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Hasan Yusuf Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Niyazi Mustafa Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Abdürrahman Mustafa Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Haydar Şevki Ef. Polis memuru	1	16	67
16	Rifat Ef. Polis memuru	1	16	67

Müstahdemler

Vazifenin nev'i ve isimler	Adet	Ücret Lira
Daktilo (Behice Sabit, Firdevs, Arif, Mediha Yusuf Ha.)	4	80
Kütüphane müstahzırı (Yakup Baki Ef.)	1	60
Baş hademe (Memet Abdullah Ef.)	1	70
Baş hademe muavini (Selimşahoglu Ali Çavuş ve Dilsiz Sıtkı Ef.)	2	65
Birinci sınıf hademe (Ali Çavuş Kocabaş, Ali Emirveli, Durmuş Abdülkerim, İsmail Pamuk, Rıza Tiranlı Ef.)	5	60
İkinci sınıf hademe (Abbas Çemek, Abbas Halil, Bekir Gökmemet, Cemal Osman, Halit Beşli, Hasan Derviş, Kadri Şehtar, Kâmil Çiçek, Mahmut Molla, Memet Ali İsmail, Necip Karabacak, Nuri, Arniş, Nuri Halil, Recep Muhzir, Rıza Hasan, Sadık İbrahim, Süleyman Çiftçi, Süleyman Hatip, Şakir Ömer, Şaban Mercan, Şevket Karahasan, Tahir Duman, Tahsin Yusuf, Yahya Karabaslı, Yaşar Bayburtlu Ef. ve Saadet H.)	26	50
Üçüncü sınıf hademe (Arif İbrahim, Avni Süleyman, İzzet Hamitli, Memet Çengel, Memet Karahasan, Muammer İpek, Naci Pamuk, Nuri Kubuş, Yusuf İmam Ef.)	9	45

MECLİS BÜTÇELERİ

Vazifenin nev'i ve isimler	Ücret	
	Adet	Lira
Dördüncü sınıf hademe (Abdülkadir Kaçar, Ali Sülük, İbrahim		
Avcı İzzet Karban, Şevki Halil Ef.)	5	40
Şoför (Mekki Süleyman Ef.)	1	90
Şoför (Hakkı Erenköylü Ef.)	1	75
Mühassıs Bahçıvan (Mr. Adolphe Dervant)	1	250
Baş bahçıvan (Münhal)	1	150
Bahçıvan (Osman Mülâzım, Arif Memet Ef.)	2	90
Bahçıvan (Memet Memet Ef.)	1	60
Bahçıvan (Memet Müezzîn Ef.)	1	50
Datmî amele (Ali Kellehlı, Ali Kürt, Hasan Zor, Memet Emir Celil,		
Memet Otuzbir, Murat Keleş, Mustafa Aygır, Sadık Çoban,		
Süleyman Mahmut Ef.)	9	40
Telefon memuru (Memet Çilingir, Süruri Mercan Ef.)	2	50
Kaloriferci (Halil Mimir, Hasan Pehlivan, Memet Tarabaş Ef.)	3	60
Kaloriferci (Hamdi Hacı Ef.)	1	50
Elektrik mühassısı (Rüştü Yayıcıbaşı B.)	1	275
Tamirat memuru (Ali Ahşko Ef.)	1	90
Marangoz (Asım Cafer Ef.)	1	90
İstenografi muallimi (Avram Benaroya Ef.)	1	100

Matbaa

Ser mürettip (Yaşar Memet Ef.)	1	130
Ser mürettip muavini (Hasan Ali Ef.)	1	100
Birinci sınıf operatör (İsmail Memet, Naci Hüseyin, Hakkı		
Osman Ef.)	4	80
İkinci sınıf operatör (Tayyip Hüsnü, Vasıf Hâkım Ef.)	2	70
Birinci sınıf mürettip (Necmi Halil, İbrahim Raşit Ef.)	2	65
İkinci sınıf mürettip (İbrahim Rifat, Ahmet Musa Ef.)	2	60
Ser makinist (Avni Saatçi Ef.)	1	130
Ser makinist muavini (Hüseyin Raşit Ef.)	1	85
Tipoğraf makinisti (Servet Kılıçlı Ef.)	1	80
Makinist muavini (Nizamettin İhsan, Hakkı Reçper Ef.)	2	60
Makinist çırağı (Şükrü Tahir Ef.)	1	35
Motörcü ve elektrikçi (Necati Nuri Ef.)	1	90
Ser mücellit (Süreyya Ağâh Ef.)	1	90
Mücellit (Şükrü Bozkoyun Ef.)	1	70
Mücellit muavini (Emîn Çolak Ef.)	1	45
Mücellit çırağı (İhsan İshak, Fuat Salih Ef.)	2	35
Odacı ve hademe (Hüsnü Ali, Davut Beyazıt, Cemil Celâl,		
Mustafa Veli, Hamza Memet Ef.)	5	40

3. - MECLİS HESAPLARININ DENETİMİ

Meclis hesaplarında sulistimal olduğunu belirleyen ve Dahili Nizamnamenin 60. - 65. maddeleri arasında görev, yetki ve çalışma yöntemleri belirtilen Meclis Hesaplarını Tetkik Komisyonu tarafından düzenlenen bir rapor, 25.12.1927'de Genel Kurulda görüşüldü (1).

Raporda, Dahili Nizamnamenin 64 üncü maddesi uyarınca, 6-17 Ocak 1927'de veznenin teftiş edildiği, veznedarın 102 926 Lira 30 Kuruş zimmeti olduğunun saptandığı ve durumun 19 Ocak 1927'de Yüksek Başkanlığa sunulduğu, bildiriliyordu. Veznede tedavülden kalkmış eski kâğıt paralar, usulüne uygun olmayan senetler bulunduğu, her eylem ve işlemin kusurlu görüldüğü belirtilip, kimi üyelerin veznedarla ekonomik ilişkide oldukları, avans alıp verdikleri, taşınmaz mal edinmede banka ve ticari ilişkilerini veznedar aracılığı ile yaptıkları saptanıyordu.

Raporun okunmasından sonra Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni murakıbbı Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey (Kansu) söz alıp, rapordaki bilgilerin detayına inerek veznedar Hacı Mehmet Beyin yaptığı yolsuzlukları, geniş biçimde açıkladı. Bu açıklamadan sonra oturumu yöneten Başkan Kâzım Paşa (Özalp), yapılan işleme dair aşağıdaki açıklamada bulundu.

"Cereyan etmiş olan muameleyi kısaca arz edeyim. Ondan sonra söz isteyenlere de söz vereceğim.

Encümen, veznede bir yolsuzluk olduğunu, geldiler, bana haber verdiler. Bunun üzerine Divanı Riyasette istişari mahiyette görüştüm ve meselenin bir sulistimal olduğu anlaşıldığından muamele kanuniyeye tevessül tabii idi. Fakat hesapların tetkiki için tahkikat yapmak üzere bir tahkik heyetinin teşkiline lüzum hâsıl oldu ki bu Memurün Kanunundaki sarahate tevfikân teşkil olunmuştu. İdare Heyetinde bulunan arkadaşlara halen Meclis azasından bulunan hesap âşinâ-mütehassıs Remzi Bey de iltihak ettirilerek tetkikata mübaşeret ettirildi ve zimmeti görülen veznedarın tahtı tevkife alınması için lazımgelen muamele yapıldı ve veznedar bugün mevkuttur. Tahkikata devam edilmektedir.

Nizamnamenin tatbikine doğrudan doğruya Meclis Reisi memur olduğu için muameleyi ben de ehemmiyetle takip ediyorum ve bugün Meclisi Âliye arzı malûmat edileceği için tahkik heyetinden bazı sualler sordum ve tahkik heyetinin kısa bir de takriri vardır, şimdi okuyacağım. Tahkik Heyeti kanunî bir surette tahkikatına devam etmektedir. Arzu edenler söz söyledikten sonra raporu ve evrakı tahkik heyetine tevdi edeceğiz ve heyet icap edenlerden, hatta mebus arkadaşlardan ve sair veznedarın zimmetinde alâkadar görülen memur efendilerden de tahkik eder. Usulü kanunisi dairesinde intac ettirilecektir".

(1) Tutanak Dergisi, C. 1, S. 174 - 186. Rapor, 23. Birleşim tutanağına ekildir

Raporda ve açıklamalarda adı geçen üyeler söz alıp savunma niteliğinde konuşmalar yaptılar. Kimi üyeler yönetimi acımasız biçimde eleştirip, veznedarın kötü niyetinin bilinmesine karşın denetlenmemesinin affedilmez olduğunu, hesapların 1-2 yıllık bölümünün değil, başlangıçtan, 23 Nisan 1920'den başlanarak incelenmesi gerektiğini vurguladılar.

Konuşmacılar arasında söz alan Aydın Milletvekili Dr. Mazhar Bey (Germen), öz eleştiriye örnek oluşturan aşağıdaki konuşmayı yaptı (2).

Efendim, Meclise ait umuru hesabıyede sulistimalât vaki olduğunu istihbar ettiğimiz zaman, hiç şüphesiz, hepimiz gibi benim de beynim almıştır ve bu teessürat altında bu fena hareketin şu veya bu hareketin tenkidatını şurada burada yapmışımdır. Kulağıma bir söz geldi. Onun tesiri ile şurada burada söylediğim sözleri burada da söylemek mecburiyetini hissettim.

Bana bir arkadaş dedi ki; iki gün evvel Aydın Mebusları ne yapıyorlar, dedi. Biri hasta, üçü ayakta geziyorlar dedim. Fazla para istemişsiniz de alamamışsınız, dedi. Yüzüne baktım. Fakat kendisinin pek izah etmek istemez gibi bir tavır vardı. Yürüdü, tabii bu bende bir iz bıraktı. Gece evime gittim, sabaha kadar düşündüm. Sekiz dokuz senelik mebusluk hayatımı gözönüne getirdim. Her senenin müddeti içtima bittiği zamanda hesabatımı kesmemiş bulunur ve ancak hesabatımı giderken kesip gittiğimi kendimce tespit ettim. Binaenaleyh böyle bir sözün sebebi ne olabilir? Düşündüm, benim şuradaki buradaki tenkidimin böyle bir her hangi birisine bu tarzda bir söz söylemek ihtiyacını verebilir diye endişe ettim. Benim kulağıma gelinceye kadar ben on kişi duyacak olursa diye bütün bütün endişe ettim. Binaenaleyh burada aynen söylemeyi çok faydalı addettim. Bilen varsa burada bu sözü söylemiş olan arkadaş varsa, bunu kemali cesaret ve cüreti medeniye ile burada söyleyebilir. Arkadaşlar birbirini müteakip çok mühim, çok heyecanlı ve çok feci iki hadisenin karşısında bulunduğumuz için, şüphe yok ki hepimizin asabı tam yüksek hassasiyet seviyesini almıştır. Bütün hükümetin icraatını murakabe etmek vazifesi ile mükellef olan Meclisin hesabatında, bütün mebusların hesabatında böyle bir fenalık zuhur ederse elbette bütün mebusları son derece hassasiyete sevk edecektir. Meselenin efkârı umumiyeye inikâs edecek şekli noktai nazarından arz ediyorum; herkes bütün mebuslarını milletin bütün işlerinde ve hesabatında en son hassasiyetle vazifelerini ifa ediyor bilmekle mükellef, biz de bunu yapmakla mükellefiz. Şüphesiz ki bunun inikâsatı şu veya bu şekilde olabilir. Fakat böyle bir muhtasar bir raporla bu iş tabii tevkif edilecek değildir. Fakat efkârı umumiyeye muvacehesinde daha çok seri bir şekilde, daha vazih bir şekilde tamamen izah edilmeli ve neşredilmelidir ve nitekim burada ufak bir münakaşayı mucip oldu. İki arkadaşın burada isminin zikredilmesi haklı veya haksız olarak münakaşayı intac etti. Binaenaleyh daha bugün burada iken böyle olursa bütün Türkiye'de daha ne suretle dalgalar yapacağımı tahmin etmek ve bunun karşısında da böyle bir teessüf ve hassasiyet izhar

(2) Tutanak Dergisi, S. 179 - 181, Ta. : 26.12.1927

etmesi, zannederim, çok görülmez. Senetler zuhur etmiştir. Şahsi işittiğimi söylüyorum. Çok garip şeydir. Senetlerin haricinde ticaret âleminde cereyan eden şekle dahi âlemi tevafuku insana garip bir his veriyor. Senette pul yoktur diyorlar, müddet bile yoktur diyorlar, âlemi ticarette müddetsiz, pulsuz alelade böyle muamelât, ahzu ita ve murakabe icra edildiği nâdir görülmüş bir şeydir. Binaenaleyh bu nokta nazardan da heyeti tetkikiyenin nazarı dikkatini celbederim. Binaenaleyh dikkatle görmek lâzımdır. Bir mecliste bir meclisin veznesinde iki sene evvel iki memura üçer bin lira avans verilmiş ve işittiğime nazaran bu avanslar o senenin hesabı rüyet edildiği zaman onlar görülmüş ve âlakadar âmirler tarafından altı imza edilmiş. Bir veznedar var. Falan memura 3 bin lira selâhiyeti haricinde para verdiği görülür ve nasıl oldu ise bir arkadaşımıza vermiş diye imza edilir ve kapatılır mı?

Âmiri itâlık, yalnız, böyle bir ağanın, kâhyasına emreder gibi, alınız oradan demek, al oradan 50 bin lira demekten ibaret midir? Bir vazife mukabilinde bir mesuliyet teveccüh etmez mi? Mesuliyet bir vahimeden ibaret midir? Bunların 2 - 3 sene açıkları meydana çıkar da insan bunları bir defa olsun, bu hesabı katıyı yakından görmek lüzumunu hissetmez mi? Bu hale kadar niçin gelmiştir, nasıl gelmiştir? (Çok doğru sesleri) Birinci Meclisten beri bulunan arkadaşlar bilirler o zaman bu dedikodu cereyan etmişti. O zaman murakabe tesis edilmiş ve hatta o zaman idare Memurları tarafından bir izzeti nefis meselesi telâkki edilmiş, itiraz edilmişti. O zaman dedikodu olmuştu. Tehaşi etmiştik. Her türlü dedikoduya meydan vermemek için murakabe sistemi konmuştur. Demek ki bir takım tedbirler alınıyorsa, bir takım zanlar ve ihtimaller üzerine alınıyordu. O zanlar ve ihtimaller mukabilinde alınmış tedabir vardı. Bunların ifasını beklemek gayet tabiidir. Bilhassa her bir arkadaş, arkadaşlığa ve müessesedeki vaziyet ve ihtiyacına, vaziyeti sıhhiye ve fevkalâde ihtiyacına binaen bir para isteyebilir. Vermek ve bunun hesabını vermek ve mesuliyetini üzerinde taşıyan arkadaş kendi namına da para almak cüretini barı göstermemeli idi. Bir insan bir arkadaşına karşı samimiyyetin ve arkadaşlığın ve onun ihtiyacının tesiri altında mesuliyeti üzerine alabilir. Fakat kendisi o işten hazer edebilirdi. Kendisi o işin başında bulunduğu takdirde daima o hususta fevkalâde ihtiyatlı hareket etmek mecburiyetindedir. Bu ahabça işleri bu devreye kadar getirmiştir. Binaenaleyh bugün hesaplara bakarken ve yarın tedbirler alırken yine ahabça düşünmeyiz. Çok hassasiyetle tedabir almak vaziyetindeyiz. Onun için arkadaşlar, belki de cereyan, benim arz edeceğim şekilde olacaktır. Fakat hatırıma geldiğini arz edeyim : Bütün teferruata varıncaya kadar bunun tahkik ve tespiti için bir heyeti tahkikiye teşkil etmek, oraya vermek ve mümkün olduğu kadar netayicini sûatle istemek lâzım gelir kanaatındayım. Yani böyle hissiyatıma hâkim olamayarak burada arkadaşları rencide ettimse ve vaktinizi işgal ve sizleri izaç ettimse affımı rica ederim. (Estağfurullah, sesleri)

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) – Efendim, bu 102 bin lira zimmet, Kânun-u evvelin 6'sından 17'sine kadar 11 gün zarfında görülen bir hesap neticesidir. Bu hesaba 23 Nisan 1336 tarihinden başlamak lâzım gelir. Bu zimmet, Maliyeden alınıp, Meclis veznesine geldikten sonra azayı kıramla memurine sarf edilen pa-

MECLİS BÜTÇELERİ

ramın hesabıdır. 23 Nisan 1336'dan itibaren bütün azayı kıram yol parası, kazanç vergisi, maarif vergisi, vilâyet hissesi gibi muhtelif tekâlif vermiştir. Bunların hiç birine karşı elimizde bir kâğıt parçası yoktur. Bendenizce muhasebeyi kapamak -yine tetkik encümenimiz vazifesine baksın- Meclisten usulü malî'ye vakıf beş zattan mürekkep bir encümeni mahsus teşkil ederek 23 Nisan 1336 tarihinden itibaren tahkikata başlamak lâzım gelir.

Sonra Mazhar Müfit Beyefendi, bizim şimdiki nizamnamenin bahsettiği kadar salahiyetimiz yoktu buyurdular. Mazhar Beyefendi böyle izah ettiler. Birinci Mecliste bu mevzu bahis oldu, hatta nizamnamenin 12 maddesi şu kadarla tevsi edilmmişti. Emrederseniz okuyabilirim. Kararın tarihi 24 Teşrinisani 1339. Şimdi buyurdular ki; bizden evvelki hesabat tetkik edilmiş ve Meclisi Âli de tasdik etmiştir. Meclisi Âli bunu alelmüfredat tetkik edemezdi. Onu tetkik edecek murakıp ve amiri ita zevattır. Yanlış bir hesap yapıldığı ve suiistimali görüldüğü 11 günlük hesaptan sabit olurken, 1336'dan bugüne kadar suiistimalâta müsamaha etmek doğru değildir. Maruzatım budur. (Doğru sesleri)

MAZHAR MÜFİT BEY (Dentzli) – Efendim, Süleyman Sırrı Bey biraderimiz hakikaten bendenizin unuttuğum bir meseleden bahsettiler. Dediler ki biz tarık bedeli, maarif vergisi ve saire verdik. Acaba bunlar ne oldu? Beyefendiler; bu, mazbatamızda vardır. Fakat şıfaen arz edemedim. Bizim bu mazbatamız yalnız vezne hesabatını gösteriyor. Muhasebe hesabatını yegân yegân tetkik etmekteyiz. Mesela Maliyeden şimdiye kadar aldığı paranın miktarı nedir, bankada cereyan eden muamele ve şimdiye kadar aldığı para nedir, sonra tarık bedelâtı ve sair azayı kıramdan kat olunan muayyen vergilerin teslim edilip edilmediği tetkik edilmektedir. Bittabi onları da ayrıca mazbatamızda arz edeceğiz. Yani muhasebe hakkındaki hesabatı da bilahare arz edeceğiz.

Bu görüşmelerden sonra, Başkan, raporu ve merbutatı (eklerini) Heyeti Tahkikiyeye havale etti.

1. Muhasebe muamelatının teftişi hakkında Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeninin mazbatası, 30.1.1928 tarihli 38 inci Birleşimde görüldü(3).

Trabzon Mebusu Hasan Bey (Saka) söz alarak

"Efendim, Nizamnamei dahilî mucibince tetkik encümeninin vaziyeti, Meclis muamelatı hesabiyesi için Divanı muhasebata mütenazır bir vaziyettir. Raporda mevzu bahis olan şey, hesabatın tetkik ve intacı için salahiyettar zevattan mürekkep bir heyeti hesabiye teşkilidir. Reyî alinize arz edilecek raporda başka bir şey yoktur. Bunun için icabeden memurları bulmak ve heyeti hesabiye teşkil etmek ve bütün muamelatı tetkik ettirip Heyeti Celilenizin reyine arza kabil bir netice katiye haline getirmek için bu raporun Divanı Riyasete tevdiini istirham ederim." dedi.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

REİS – Hasan Beyin teklifini reyinize arz ediyorum, muvafık gördüğünüz takdirde raporu Divan Riyasetine tevdi ederiz ve orada icabı icra olunur. Divanı Riyasete tevdiini kabul buyuranlar, lütfen ellerini kaldırsın... Kabul etmeyenler, lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir."

Meclis yönünden sorun bu beyanla tamamlanmış oluyordu.

Savcılığa gönderilen sanıklar Ankara Ağır Ceza Mahkemesinde yargılandılar.

11.8.1928 tarihli 928/499 esas, 928/337 karar sayılı ilâma göre : (4)

1. Muhasebeci Necmettin () Beyin, 60 lira ağır para cezası ile veznedarın zimmetini oluşturan 93 751 lira 19 kuruşu müteselsilen ödemesine,

2. Veznedar Hacı Mehmet (Dinçman)'ın, iki yıl dört ay müddetle hapsine ve o kadar müddetle memuriyetten mahrumiyetine ve zimmetine geçirdiği 93 751 lira 19 kuruşun, sayman Necmettin Beyle müteselsilen ödemelerine hükmedildi.

(4) Mahkeme Kararı, TBMM Arşivinde bulunan 50 sicil numaralı Veznedar Hacı Mehmet'in sicil dosyasındadır

VII
ÜÇÜNCÜ DÖNEMDEKİ
SİYASÎ PARTİLER

III. DÖNEMDE SİYASİ PARTİLER

Üçüncü Dönemin başında Yüce Mecliste bir parti, Cumhuriyet Halk Fırkası bulunuyordu(1). Dönem içinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile siyasi parti sayısı ikiye yükseldi.

1. - CUMHURİYET HALK FIRKASI

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, siyasi partiye dönüştürülerek 9 Eylül 1923'te "Halk Fırkası" adını aldı. 10 Kasım 1924'te partinin adı "Cumhuriyet Halk Fırkası" olarak değiştirildi.

Partinin kurucusu ve Genel Başkanı Ankara Milletvekili, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Genel Başkan Vekili Malatya Milletvekili Başbakan İsmet Paşadır.

Partinin Genel Sekreteri Erzincan Milletvekili Saffet (Arıkan) Beydir.

Mecliste mevcut 316 milletvekilinden 302'si Cumhuriyet Halk Fırkasının üyesidir(2).

Partinin Müfettişleri :

Adı soyadı	Seçim bölgesi	Görev bölgesi
1. Ali Nazmî (Özügür)	Muğla	Ankara (vekâleten)
2. Avni (Aktulga)	Samsun	Samsun
3. Şevket (Erdoğan)	Gümüşane	Trabzon
4. Esat (Uras)	Amasya	Erzurum
5. Sami (Çölgeçen)	Ankara	Van
6. (Tecil edilmiştir)		
7. Hilmi (Uran)	Adana	Adana
8. İsmail Hakkı (Kavukçuoğlu)	Kütahya	Konya
9. Ali Nazmî (Özügür)	Muğla	İzmit
10. Zühtü (Durukan)	Konya	İzmir
11. Dr. Cemal (Tunca)	Antalya	Bursa
12. Dr. Hakkı Şinasi (Erel)	İstanbul	İstanbul

(1) Cumhuriyet Halk Fırkası için II. Dönem, II. Cilt, S. 479 - 488'e bkz.

(2) Parti üyesi olan milletvekilleri için, TBMM Yılığın Devre 3, Toplantı 3'e bkz.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Cumhuriyet Halk Fırkasının ilk nizamnamesi, kongre yetkisine sahip TBMM'deki Halk Fırkası üyeleri tarafından görüşülerek 9 Eylül 1923'te karara bağlanmış; bu nizamname, yine Meclisteki Fırka Grubu Genel İdare Heyetinin kararıyla iki kez değişikliğe uğramıştır (3).

Partinin 1927 tarihinde toplanan büyük kongresinde genel yönetim kuruluna aşağıdaki kişiler seçilmişlerdir :

Seçim bölgesi	Adı soyadı	Görevi
1. Erzincan	Saffet (Arıkan)	Kâtibi Umumi
2. Erzurum	Nafiz (Dumlu)	
3. İstanbul	Dr. Refik (Saydam)	
4. İzmir	Mahmut Celâl (Bayar)	
5. Konya	Kâzım Hüsnü ()	Muhasıbı mes'ul
6. Kütahya	Recep (Peker)	
7. Rize	Fuat (Bulca)	
8. Tekirdağ	Cemil (Uybadın)	

1930 yılında Parti Grubunun yönetim kurulu aşağıdaki milletvekillerinden oluşmuştur :

Seçim bölgesi	Adı soyadı	Görevi
1. Afyon K.	Ali (Çetinkaya)	Başkan Vekili
2. Tekirdağ	Cemil (Uybadın)	Başkan Vekili
3. Erzurum	Aziz (Akyürek)	Kâtip
4. Samsun	Ali Rana (Tarhan)	Kâtip
5. Aksaray	Kâzım (Gürel)	Veznedar
6. Balıkesir	Hayrettin (Karan)	
7. İstanbul	Fuat (Ağralı)	
8. Manisa	Mustafa Fevzi (Sarhan)	
9. Muğla	Yunus Nadi (Abaloğlu)	

(3) Nizamnamenin bu dönemdeki son biçimi için TBMM Yılığuna (Devre. 3, Toplantı 3, S. 480 - 491) bkz.

SİYASİ PARTİLER

2. - SERBEST CUMHURİYET FIRKASI (PARTİSİ)

(12.8.1930 - 18.11.1930)

Cumhuriyet tarihinde ilk denemesi acı anılar bırakarak noktalanın Terakkîperver Cumhuriyet Partisinden sonra çok partili demokrasiye geçişin ikinci denemesi, Serbest Cumhuriyet Fırkası ile yapıldı.

Kurtarıcı ve kurucu, gönülden bağlandığı millî iradeyi tam egemen kılmak ve kurumlaştırmak aşkı ile, zaman geçirmeden ikinci denemeye girişti.

Bu girişimde geçmiş deneyimler değerlendirilerek çok partili yönetimin işlemesi ve kurumlaşması için zamanın koşullarının elverdiği bütün önlemler alındı. Ancak ne yazık ki, var olan koşullar, o güne kadar yenilgi tatmayan Yüce Lideri ilk ve son kez yenilgiye götürdü.

Cumhuriyetin 7 nci yıldönümüne yaklaşıldığı bir tarihte Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, Terakkîperver Cumhuriyet Partisinden önemli farklara sahipti.

Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasının kurucuları Mustafa Kemal'in rakipleri olup, Cumhuriyet Halk Fırkasını yalnız denetleme değil, onun yerine geçmek, ülkeyi yönetmek amacıyla idiler. Serbest Fırkanın kurucuları ise, Mustafa Kemal'in yakın arkadaş, akraba ve dostlarından oluşmuştu. Şeften izin alınarak kurulmuş güdümlü bir parti görünümü sergiliyordu.

Bu parti, TBMM'nin tatilde bulunduğu bir sırada kurulup 3 ayı biraz aşan (100 gün) lük bir süre yaşamını sürdürebildi.

KURULUŞ

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Eski Başbakan ve TBMM Başkanı, Paris Elçisi Ali Fethi (Okyar) ile Gazi arasında, metinleri aşağıya alınan mektuplaşmadan sonra kuruldu (1)

(1) Ahmet Ağaoğlu, "Serbest Fırka Hatıraları"nda, bu mektupların, Yalova'da, aynı zamanda Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Paris Büyükelçisi Fethi (Okyar) tarafından birlikte kaleme alındıklarını yazar.

Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine

Pariste bulunduğum beş buçuk sene müddet zarfında hariçten memleketimin ahvalini takip ve tetkik ettiğim gibi hemen her sene mezuniyetle vatanda geçirdiğim kısa müddetler esnasında müşahedelerimin verdiği intibalarla tetkiklerimi tamik etmekten hali kalmadım. Hasıl ettiğim fikir ve kanaatlerimi arz etmekliğime müsaadei Cellelerini istirham ederim.

Yeknazarda göze çarpan ve umumiyetle hissolunan bir sıkıntı vardır ki, o da, mali ve iktisadi vaziyetimizin geçirmekte olduğu buhrandır.

Filvaki mevaddı iptidaiye fiyatlarında dünya piyasasında hasıl olan düşkünlük hemen her memleketin iktisadi faaliyetinde az çok bir durgunluk vücuda getirmiştir. Ancak memleketimizde diğer yerlere nazaran daha fazla hissolunan iktisadi müzayakaya bu umumî esbaptan maada Hükûmetin beş seneden beri takip etmekte olduğu malî ve iktisadi siyasetin de amil olduğuna kanîim. Hükûmet malî kudretimizle gayri mütenasip ve bu günkü nesil için gayri müsmir masraflara girmiş ve bu masrafları temin için halkın tabammülû fevkinde vergiler koymuş, dahilî san'atlar ve mahsullerimiz hakkile himaye ve teşvik edilmemiş olması yüzünden ihracatımıza seneden seneye noksan arız olmuştur. Hükûmetçe ihtiyar edilen fedakârlıkların mühim bir kısmı pek ağır faizlere ve diğer kısmı da ecnebi ithalâtına ve dolayısıyla döviz mübayaasına sarfedilmiştir. Millî paramız endişeli surette sukut etmek tehlikesini gösterinceye kadar paramızın kıymetini tespit için esash bir tedbir alınmamıştır.

Bu hallere ilâveten tevziî adâlet, hususile dahilî ve haricî siyasetlerdeki noksanları dahi tafsîl ederek maruzatımı uzatmak arzu etmiyorum. Hulâsa memleketimiz Lozan ahitnamesinden beri her türlü kapitülâsyon kuyudundan âzade olarak geçirdiği sulh devrinde köylülerimizin şükranı lâıyk çalışmasına ve bütün halk sınıflarının memleketimizi yükseltmek için iftihara şayan gayretlerine rağmen hasıl olan netice memnuniyet bahşolmaktan pek uzaktır kanaatindeyim. Kendilerine karşı derin muhabbet ve hürmet beslediğim Hükûmet ricalının şek ve şüpheden âri gayret ve hüsnü niyetleri karşısında böyle bir neticenin nasıl olduğunu kendi kendime sormaktan bir an fariğ olmadım. Bu sualın cevabını ancak B. M. Meclisinin bir fırkadan müteşekkîl olmasında buluyorum. Filvaki fırka âzasının kendi kabinelerini tenkitten ihtiraz etmeleri sebebiyle M. Meclisinde serbest münakaşa azalmış ve Hükûmet gayri mes'ul denecek bir halde kalmıştır. Zatı Rıyasetpenahileri bu memleketi müthiş düşman istilâlarına karşı tarihte misli görülmemiş bir hamaset ve şiddetle müdafaa ettiniz. Tarihimize gayet parlak bir muzafferiyet kaydettiniz. Bütün vatan evlâtlarını şimdiye kadar hissetmedikleri istiklâl ve hürriyete kavuşturdunuz. Memleketimizi medeniyet yolunda yürütmekten men'eden köhne tesisatı kaldırdınız. Cumhuriyet tesis ettiniz. Bu suretle vatanın ebedî minnet ve şükranına ve umum insanlığın takdir ve hayranlığına hak kazandınız. Cumhuriyet idaresinin memleketimizde ebedileşmesi için

SİYASÎ PARTİLER

bir fırkalı Hükümet idaresi yerine hürriyeti münakaşayı tesis etmek ve Hükümetten millet işleri hakkında ciddi hesap istemeği temin etmek ve bu işlerde hata varsa herkesin gözü önünde cereyan edecek serbest münakaşa neticesinde tasahihe çalışmak gayretlerinin husûl bulmasına Cumhuriyetin bânisi olmak sıfatile herkesten evvel Zatı Riyasetpenahîlerinin taraftar bulunduklarına asla şüphe edemem.

Cumhuriyetin âşığı olmak sıfatile bu gayelerin husulü mukaddes emelinde, binaenaleyh tam ve hakikî Cumhuriyetçi bütün manasile lâyük ve fakat Cumhuriyet Halk Fırkasının malî ve iktisadî ve dahilî siyasetlerinin bir çok noksanlarına mütearız bulunan aynı bir fırka ile siyasî mücadele sahnesine atılmak azmindeyim. Zatı Devletleri Reiscumhur olduktan maada şimdîye kadar mensubu bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkasının da umumî reisi olmalarından naşî işbu siyasî azmımın nazarı Devletlerinde ne yolda mazharı telâkki buyurulacağını bilmek lüzumunu hissediyorum. Cevabı Devletlerini bekler ve en derin muhabbeti kalbiyemle beraber hürmet ve tazimatlarımı takdim eylerim efendim.

A. Fethi

11 - VIII - 1930

Gazi Hazretlerinin Cevapları

Azızım Fethi Beyefendi,

9 Ağustos 1930 tarihli mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum. Kendimi mütalealarınıza ve suallerinize Reiscumhur ve Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumî Reisi olarak iki sıfatla muhatap gördüm : Malûmdur ki resmî vazifem dolayısıyla ben bu gün Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumî Reisliğini fiilen ifa etmemekteyim. Fîlî Riyaset İsmet Paşa tarafından ifa olunmaktadır. Reiscumhurluk vazifesinin hitamında bizzat teşkil ettiğim Cumhuriyet Halk Fırkası Reisliğini fiilen ifa edeceğim tabiidir.

Hükümetin icraatına müteallik olarak serdeylediğiniz noktai nazarların zamanında mevzubahs oldukça cevaplarını vermek hükümete ait olacaktır. Bu suretle hakikatların daha açık meydana çıkacağına şüphe yoktur. B. M. Meclisinde ve millet muvacehesinde millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnü niyet sahibi zatların ve fırkaların içtihatlarını ortaya koyarak milletin âli menfaatlerini aramaları benim gençliğimden beri âşık ve taraftar olduğum bir sistemdir. Reiscumhur olarak yalnız fiilen Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi bile bulunsaydım, fırka programını ve şeraiti tenkit eden ve insanî ve siyasî ahlâkına emin olduğum sizin gibi bir zatın mütalealarını dikkat ve muhabbetle dinlerdim ve istifadeli bulunurdum. **Memnuniyetle tekrar görüyorum ki lâyük Cumhuriyet esasında beraberiz. Zaten benim siyasi hayatta bir tarafı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur.** Binaenaleyh Büyük Mecliste aynı temele istinat eden yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini Cumhuriyetin esaslarından sayarım. Bu itibarla noktai nazarlarımızı takip için siyasi mücadeleye girmenizi bittabi hüsnü telâkki ettim. Reiscumhur bulunduğum müddetçe Reiscumhurluğun uhdeme teslim eylediği yüksek ve kanunî vazifele-

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

ri Hükümetle olan ve olmayan fırkalara karşı adılâne ve bitarafane ifa edeceğime ve lâıyk Cumhuriyet esası dahilinde fırkanızın her nevi siyasi faaliyet cereyanlarının bir manıaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz efendim.

Reisicumhur

Gazi Mustafa Kemal

Eski Başbakan, TBMM Başkanı, Paris Büyükelçisi(3) Ali Fethi (Ok-yar) ın liderliğinde, Kütahya milletvekili Nuri (Conker) ın genel kâtipliği üstlendiği partinin kurucuları, "Merkez Ocak" üyeleri, aşağıdaki kişiler-den oluşuyordu :

Adı soyadı	Seçim bölgesi
Talât (Sönmez)	Ankara
Rasim (Öztekin)	Bilecik
Senih (Hızıroğlu)	Bursa
Nakiyeddin (Yücekök)	Elâziz
Tahsin (Uzer)	Erzurum
Haydar (Yuluğ)	İstanbul
Süreyya (İlmen)	İstanbul
Ahmet (Ağaoğlu)	Kars
İbrahim (Tolon)	Kocaeli
Galip (Yenen)	Niğde
Refik İsmail (Kakmacı)	Sinop
Memet Emin (Yurdakul)	Şebın Karahisar

Lideri milletvekili olmayan partinin kurucu üyeleri 13 milletvekilini kapsıyordu.

Kısa sürede Ege Bölgesinde, doğuda ve değişik illerde partinin şube-leri açılarak üye sayısı hızla arttı. İzmir Örgütünün başma Dr. Ekrem Hayri (Üstündağ), İstanbul örgütünün başma Prof. İsmail Hakkı (Balta-cioğlu) getirildi. Üyeleri arasında Mustafa Kemal'in kız kardeşi Makbule (Atadan) Hanımefendi de vardı.

Parti kongre yapma ve genel seçimlere katılma fırsatı bulamadı.

Yapılan belediye seçimlerine katılan Serbest Cumhuriyet Fırkası, se-çimlerde uğradığı baskılar, seçimlere fesat ve hile karıştırıldığı savı ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya hakkında gensoru verdi(4). Gensorunun gö-rüşülmesi sırasında karşılıklı kırıci ve yaralayıcı sözlerin yer aldığı ko-

(3) Ali Fethi Okyar, 9 Ağustos 1930'da Büyükelçilikten istifa etti. Fırkanın başkanlığına geldiğinde milletvekili değildi. Daha sonra 24 Eylül 1930'da yapılan III. Dönem seçimlerinde Gümüşhane'den milletvekili seçildi.

(4) Gensoru için III. Dönem, I. Cilde bkz. Tutanak D. C. 22, S. 16 - 76

SIYASİ PARTİLER

nuşmalar yapıldı. Serbest Cumhuriyet Fırkası, giderek Terakkîperver Fırkasında olduğu gibi Mustafa Kemal'in kişiliğine yönelen husumetin odağı ve ülke düzeyinde gerici, devrim karşıtı hareketlerin üstlenildiği bir kuruluş durumuna geldi.

Mustafa Kemal Atatürk, çok partili yönetim üzerindeki düşüncelerini, III. Dönem 4. yasama yılımı açış söylevinde, aşağıdaki biçimde belirtiyordu(5).

"Aziz arkadaşlarım;

Siyasi hayatımızda yeniden fırkaların zuhuru, memlekette belediye intihaplarına tekaddüm eden yakın günlerde vuku buldu. Bu münasebetle dikkate şayan safhaların şahidi olduk. Bu müşahedelerin verdiği tecrübelerden Türk Milleti, Cumhuriyetin beka ve inkişafı için istifade etmelidir. Siyaset sahasında karşılıklı faaliyetin feyizli inkişafı ancak vatandaşlar arasında düşmanlık husulüne mahal verilmemesle temin olunabilir. (*Bravo sesleri, alkışlar*). Bunun çareleri : Fırkaların içine girebilecek gayri samimî ve gizli maksath unsurların, kanun fevkinda netice isteyen emel sahiplerinin bütün milletçe menfur görülmesi ve bir de Cumhuriyet esası üzerinde çalışan fırkalarca bu gibilerin faaliyetlerinden daima uzak kalınmasıdır. (*Bravo sesleri, alkışlar*).

Memlekette kalem hürriyetinin de; demokrat bir idareye lâyık vakar ile kullanmakta daha dikkatli bulunulacağını ümit ederim.

Hürriyet sui istimalının tevhit ettiği bir çok felâketleri çekmiş olan bu memlekette, bu dikkate bilhassa lüzum olduğu kanaatindeyim (*Bravo sesleri, alkışlar*).

Muhterem efendiler;

Üçüncü Büyük Millet Meclisinin feyizli ve vatanperverane faaliyeti bu devirde hitam bulduktan sonra, yeni intihabata gireceğiz.

Geçen tecrübeler; gelecek intihabatta, vatandaş reyninin emniyet ve masuniyetle tezahür etmesini temin için kanunî ve idarî tedbirlerin inkişafını ve fırkaların bizzat ittihaz edecekleri salim ve musîp hareketleri göstermiş olacaktır. (*Bravo sesleri, alkışlar*)".

FIRKANIN (PARTİNİN) SONU

Parti, yasalardan önce Gazi'nin kişisel güvencesine sahipti. Serbest Fırkanın kuruluşu öncesinde Fethi Okyar'a yazdığı mektuptaki ifadesiyle, partinin kurucu üyelerini arkadaş, dost ve akrabalarından seçerek bu niyetini somut biçimde ortaya koydu.

Bu görünüm, Cumhurbaşkanının bu parti ile beraber olduğu, Cumhuriyet Halk Fırkasını bırakarak Serbest Cumhuriyet Partisinin başına geçeceği söylentilerini kamuoyunda tartışılır duruma getirdi. İzmir Olay-

(5) Tutanak Dergisi, C. 22, Sa. 2 - 3, Ta. 1.11.1930

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

ları bu tartışmayı güncelleştirdi. 9 Eylül 1930 tarihli Cumhuriyet Gazetisinde Başyazar Yunus Nadi'nin Gazi'ye yönelik aşağıdaki açık mektubu yayımlandı :

(Cumhuriyet, 9 Eylül 1930)

"Açık mektup, (6)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,

İzmir'de bir matbaamıza taarruz edildiği ve Cumhuriyet Halk Fırkası binamız taşta tutulduğu gündenberi memlekette bize düşen yeni vazifelerin vücut ve ehemmiyetini takdir ediyoruz. Bu arada ezeli ve ebedi Şefimiz olarak bildiğimiz zatı devletlerini başka ve yeni fırkaların kendilerine mal etmeğe çalıştıklarını gö-rerek, öyle dahi olsa biz kendimizi, bize emanet edilen Cumhuriyetin muhafaza-sı vazifesini eksiksiz ifaya muktedir biliyoruz. Vazifemizin kolaylaşması hesabına değil, belki vaziyetin tavrı hal ne ise lütfen ifadesini istirham etmeğe mecbur kaldık.

Her hal ve ihtimalde Cumhuriyetin iyice korunacağından daima emin bulunarak sonsuz hürmetlerimizi lütfen kabul buyurunuz azız Şefimiz.

Yunus Nadi

Bunun üzerine Gazi aşağıdaki mektupla niyet ve düşüncelerini kamuoyuna duyurdu(7).

Gazi Hz.'nin Mektupları (7)

Cumhuriyet gazetesi Başmuharriri Yunus Nadi Beyefendiye

9.9.1930

"Cumhuriyet" gazetesinde bana hitaben yazılan açık mektubu okudum. Bu mektupta son günlerde İzmir'de vukua gelen hâdiseler işaret olunarak beni Cumhuriyet Halk Fırkasından başka fırkaların kendilerine maletmeğe çalıştıkları görüldüğünden bâhis ve vaziyetin tavrı hal ne ise hakikati fiilin ifadesi talep olunuyor.

Bu nokta üzerinde diğer bazı gazetelerdeki yazıları da okudum. Her yerde halk arasında da bu hususta şayialar ve tereddütler olduğunu işitiyorum.

Hakikati hali Fethi Beyefendiye yazdığım mektupta sarahaten ifade ettiğimi zannediyorum. Kendilerince hakiki vaziyetin tamamı bilinmekte olduğuna şüphe yoktur. Ancak umumiyetle sui tefehhüm ve sui telâkkiler olduğu anlaşılıyor. Hakikati hali bir daha ifade ve tasrih edeyim :

Ben, Cumhuriyet Halk Fırkasının umumî reisiyim. Cumhuriyet Halk Fırkası, Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin mevlüdidir.

(6) Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul 1969, S. 48

(7) *Cumhuriyet Gazetesi* : 10.9.1930 Çarşamba

SIYASİ PARTİLER

Bu teşekkürle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiç bir sebep ve icap yoktur ve olamaz.

Resmî vazifemin hitamında Cumhuriyet Halk Fırkasının başında filen çalışacağım. Bu noktada tereddüde mahal yoktur. Benim bu esasî vaziyetimin, bir sene nihayetinde hitam bulacak olan bugünkü muvakkat resmî vazifemin bana tahmil ettiği bitarafılığı ihlâl edemez.

İşaret olunan hâdiseler meyamında İzmir'de bir gazete idarehanesine ve Cumhuriyet Halk Fırkası merkezine her ne sebep ve suretle olursa olsun vuku bulmuş tecavüzlerden ve hükümet ricaline ve otoritesine karşı bazı idraksızlar tarafından yapılan çirkin tecavüzlerden çok müteessir olduğumu tahmin etmek güç değildir. Bu teessürümü akan kanlar ve zayı olan hayat şiddetlendirmiştir. Bu gibi mütecavizler, muharrikler Cumhuriyet kanunlarının tahriklerinden tabii kurtulamazlar. Bu sözlerim "Cumhuriyet" gazetesine cevaben ve eskârı umumiyeyi

İsmail Paşa'nın nazarıyla.
Gazi M. Kemal

Terakkiperver döneminin acı anıları henüz hafızalarda yaşıyordu. Serbest Fırka, kısa sürede kuşkulu biçimde büyüyüp yaygınlık kazandı. Belediye seçimleri sorunları bütün çıplaklığı ile ortaya çıkardı. Parti, Süratle devrim karşıtlarının yuvalandığı yer durumuna dönüşüyordu. Merkez, örgütüne egemen olamıyordu.

Büyük umut ve coşku ile kurulan çok partili yönetimi sürdürme olanağı kalmadığını acı ile gören Kurucular Heyeti, 18 Kasım 1930 tarihinde basında da yayımlanan aşağıdaki beyanname ile parti çalışmalarına son verdi(8).

Ankara 17 Teşrinisani 1930

Dahiliye Vekâletine(8)

Efendim :

Büyük Gazımız Mustafa Kemal Hazretlerinin teşvik ve tasvibi ile Serbest Cumhuriyet Fırkasını teşkil etmiştim. Kanaatimizce bu teşvik ve tasvip teşkil edeceğim fırkanın Gazi Hazretlerine karşı siyasî mücadeleye girmesi ihtimalini haddi zatında bertaraf ediyorum. Esasen bu kanaat haricinde siyasî bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini almayı hatırıma getirmemişim. Halbuki tahakkuk eden şekle fırkamız âtiyen Gazi Hazretleriyle siyasî sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasî bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatıyla muhafaza ve idameyi muhal buluyorum. Bu sebeple Serbest Cumhuriyet Fırkasının feshine karar verdim. Bu karar fırka teşkilâtına tebliğ edilmiştir.

Keyfiyeti arz ederim efendim.

Gümüşhane Mebusu
A. Fethi

(8) Türkiye'de Siyasî Partiler (1859-1952) Dr. Tark Z. Tunaya, İstanbul 1952, S. 8

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Serbest Cumhuriyet Fırkasının üyesi bulunan milletvekillerinden Bilecik Milletvekili Rasım (Öztekin) ve Ş. Karahisar Milletvekili Mehmet Emin (Yurdakul), yeniden Cumhuriyet Halk Fırkasına döndüler. Diğer üyeler görevlerini bağımsız olarak sürdürdüler.

SERBEST CUMHURİYET FIRKASININ NİZAMNAMESİ(9)

SERBEST, LÂYİK CUMHURİYET FIRKASININ YASASI

Umumî Hükümler

Birinci Kısım

1. Serbest, Lâyetik Cumhuriyet Fırkası, cumhuriyet usulünü millî hâkimiyetin en yüksek tecellisi olarak kabul eder.

2. Serbest, Lâyetik Cumhuriyet Fırkasının esas gayesi, cumhuriyetin istilzam ettiğı şartları tatbikat sahasında tahakkuk ettirmektir.

3. Bu gayeye vâsıl olabilmek için Fırka, teşkilâtı esasîye kanununun Türk vatandaşlarına vadettiğı bütün salâhiyet ve hakları her türlü halelden siyanet etmeğı taahhüt eder.

4. Vicdan hürriyeti, mesai serbestisi, fikir, kelâm ve içtima hürriyetleri, icra kuvveti, murakabe ve kontrol salâhiyeti ve halk kütüphanelerinin belediye ve vilâyet idarelerinde kendi işlerini kendileri görmeleri esasî Fırka'nın hassatan benimsemiğı umdelerdir.

5. Harsî, iktisadî, malî her türlü teşebbüslere yardımcı olmak ve küçük, büyük iktisadî teşebbüs ve teşekküllerin inkişafına mani olan engelleri kaldırmak ve memleket iktisadiyatını yükseltmek ve milletin umumî menfaatlerini muhafaza için devletin mükellef olduğı murakabe hududunu tecavüz edecek müdahalelere meydan vermemek Fırka'nın varmak istediğı gayedir.

6. Serbest Lâyetik Cumhuriyet Fırkası'nın müessisi sabık Başvekil ve Paris Büyüyük Elçisi Fethi Beyefendidir.

İkinci Kısım

Fırka'ya Girmenin Şartları

7. On sekiz yaşını ikmal etmiş, siyasi ve medenî hukuktan mahrum edilmemiş, sul şöhretle tanınmamış, vatana karşı hiyanetle ittiham edilmemiş ve Türk harsını kabul etmiş olan her Türk vatandaşı, programı benimsemek şartile Fırkaya girebilir.

(9) TBMM Yıllık Dönem III, Toplantı 3, S. 494 - 499

SIYASÎ PARTİLER

Üçüncü Kısım

Fırka Teşkilâtı

Köy ve Mahalle Ocakları

"Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın teşkilâtı aşağıdan yukarıya doğru yürütür ve ilk nüvesi köy ve mahalledir"

8. Köy ve mahalledeki Fırka âzaları aralarından birisi reis olmak üzere üç kişilik bir idare heyeti ve bir yedek âza seçerler.

9. Köy veya mahalle heyetlerinin adı : Ocaktır.

10. Ocak aşağıdaki işleri görür :

A) Azaları deftere kaydeder ve Fırka'nın programı hakkında halkı tenvir, halk arasında halkın maddî ve manevî yükselmesine yardım edecek mektep, kooperatif, karşılıklı yardım müesseseleri gibi teşekküllerin husûl bulmasına çalışır.

B) Fırka'nın nahiye idare heyeti ile muhaberede bulunur. Fırka'nın köy ve mahalledeki vaziyeti hakkında oraya malûmat verir, oradan bu hususa ait alacağı talimatı tatbika ve her türlü seçilmelerde Fırka'nın kazanması için çalışır, âzadan Fırka aidatını toplar, köy ve mahalle ocağının yıllık bütçesini hazırlar.

Mahalle ve köy ocağının fevkinde nahiye ocağı vardır.

Nahiye Ocakları

11. Nahiye ocağı beş kişiden teşekkül eder.

12. Nahiye ocağı haftada bir kere içtima eder ve aşağıdaki işler ile uğraşır :

A) Köy ve mahalle ocakları ile muhabere eder. Köy ve mahalle ocaklarına talimat verir. Fırka programının anlaşılması müşkül görünen kısımları hakkında ocaklara izahat verir ve o yolda halka konferanslar ve mev'izeler verilmesi için tedbirler alır, ocakları çalışmaya sevkeder, halk arasında faideli teşebbüslerin ve teşekküllerin kazanmaları için çalışır.

B) Kaza ocağı ile muhabere eder, bu ocağa nahiye ve köy ocaklarının faaliyetlerine, Fırka programının halk yaşayışında husule getirdiği değişiklikler ve nahiye halkının ihtiyaç ve arzularına dair malûmat verir ve bu hususlara dair kaza ocağından talimat alır.

C) Nahiye ocağının hesap defterini tutar ve yıllık bütçesini yapar.

Kaza Teşkilâtı

Nahiye ocağının fevkinde kaza ocağı vardır.

13. Kaza ocağı kaza kongresi tarafından seçilmiş 7 kişiden ibarettir. Bunların birisi reis, birisi kâtip ve birisi muhasebeci olur. 3 kişi de yedek bulunmak üzere seçilir.

14. Kaza ocağı haftada bir kere toplanır. Aşağıdaki işlerle uğraşır :

A) Nahiye ocakları ile muhabere eder. Nahiye ocaklarına talimat verir. Bu ocakların çalışmalarına nezaret eder. Fırka programının anlaşılması için izahat verir, programın nahiye halkı arasında yayılmasına ve seçimler esnasında Fırka namzetlerinin kazanmalarına çalışır.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

B) Vilâyet ocağı ile muhaberede bulunur. Fırka teşkilâtının kaza dahilindeki faaliyetlerine, fırka programlarının kaza halkı üzerindeki tesirlerine, Fırkanın kazadaki vaziyetine, kaza halkının ihtiyaçlarına ve arzularına, bu hususta Fırkaca yapılması lâzım gelen tedbirlere ait malûmat verir ve oradan aldığı talimata göre hareket eder.

C) Kaza ocağı hesaplarını tutar ve yıllık bütçesini yapar.

Vilâyet Teşkilâtı

Kaza teşkilâtının fevkinde vilâyet teşkilâtı bulunur.

15. Vilâyet ocağı birisi reis, birisi kâtip, birisi muhasebeci olmak üzere dokuz kişiden teşekkül eder ve vilâyet kongresi tarafından intihap olunur.

Vilâyet ocağı on beş günde bir toplanır ve aşağıdaki işlerle uğraşır :

A) Fırka'nın merkez ocağı ile muhabere eder. Vilâyet dahilindeki merkez teşkilâtının çalışmalarına, Fırka âzalarının miktarına, Fırka ile halk arasındaki alâka ve münasebetlere ve ahalinin arzu ve ihtiyaçlarına ve Fırkaca yapılabilecek işlere ait malûmat verir ve Fırka teşkilâtına bildirir.

B) Kaza ocaklarıyla muhabere eder, Fırka'nın merkez ocağından aldığı talimatları ve tamimleri tebliğ eder, kaza teşkilâtının çalışmalarına nezaret eder.

Fırka programının kaza ocakları tarafından anlaşılması için izahat verir, kaza ocaklarına halkı ırşat zmnında yapılması faideli olan konferanslar ve mev'izeler için mevzular hazırlar ve her türlü seçimlerde Fırka namzetlerinin kazanmaları için çalışır.

C) Vilâyet idare heyetinin hesabını tutar ve yıllık bütçesini yapar.

Merkez Ocağı

Vilâyet ocaklarının ve Fırka'nın bütün teşkilâtının fevkinde merkez ocağı bulunur.

16. Bir umumî reisten ve bir umumî kâtipten ve bir muhasiple dokuz âzadan mürekkep olan Merkez ocağı, büyük kongre tarafından seçilir. Bunlara ilâveten beş kişi yedek âza olmak üzere intihap olunur.

17. Merkez ocağı ayda üç kere toplanır ve mürettep adedin mutlak ekseriyeti ile müzakereye başlar ve kararlar verir.

18. Merkez ocağı aşağıdaki işleri görür :

A) Memleketteki Fırka ocakları üzerine nezaret eder.

B) Bu teşkilâtla muhaberede bulunarak Fırka'nın işlemesi hakkında malûmat alır ve icap eden kararları ve tedbirleri ittihaz eder.

C) Fırka'nın programına ve vaziyetin icabatına göre halkı tenvir etmek üzere Fırka teşkilâtına tamimler yazar, direktifler verir ve konferanslar tertibi için mevzular hazırlar.

D) Kaza ve vilâyet merkezlerinde, şehir ve vilâyet meclislerine intihap oluncak fırka namzetlerini ait oldukları şehir ve vilâyet teşkilâtı ile muhabere ederek tespit eder.

E) Meb'us intihabında intihap daireleri ile anlaşarak Fırka namzetlerini gösterir.

F) Büyük kongrenin encümenlerine ait layihaları ve merkez bütçesini ve teşkilât kadrosunu hazırlar.

SİYASÎ PARTİLER

G) Senede hiç olmazsa bir kere Merkez ocağı âzadan münasip görülenler tef-tişe çıkar ve Fırka'nın memleketteki teşkilâtı ve faaliyeti hakkında Merkez ocağı-na rapor verirler.

Dördüncü Kısım

Fırka Kongreleri

Fırka kongreleri de Fırka teşkilâtı gibi aşağıdan yukarıya doğru yürür.

Mahalle ve Köy Kongreleri

19. Mahalle ve köy ocakları yılda bir kere kongre aktederler.

20. Mahalle ve köy kongrelerine mahalle ve köy içinde Fırkaya girmiş bütün vatandaşlar iştirak ederler. Fakat müzakereye başlanması için Fırkaya kaydedil-miş olan âzanın nısfından bir fazlasının hazır bulunması şarttır. Bulunmadığı halde hazır âza ile kongre açılır.

21. Mahalle ve köy kongreleri aşağıdaki işlerle uğraşır :

A) Kendilerine bir reis ve bir kâtip seçerler.

B) Fırka'nın geçen sene esnasında nasıl çalıştığını, görülen noksanları, hal-kın takviye ve irşad ve Fırka'nın daha müsmir çalışması için neler lâzım geldiğini, köy halkının ihtiyaçlarını serbestçe müzakere ve tetkik eder, kararlarını na-hiye ocağına bildirir.

C) Köy ocağının raporunu müzakere, hesaplarını ve yıllık bütçesini tetkik eder.

D) Ocak âzası ile nahiye kongresine girecek olan ocak mümessillerini seçer.

Nahiye Kongreleri

22. Nahiye kongreleri, nahiye dahilindeki köy ve mahalle ocaklarından gele-cek birer mümessilden teşekkül eder ve senede bir kere içtima eder.

23. Kongre âzalarının nısfından bir fazlası ile müzakereye başlar, ekseriyet olmadığı halde üç gün sonra hazır âzalarla açılır ve aşağıdaki işleri görür :

A) Kendisine bir reis, bir kâtip intihap eder.

B) Nahiye ocağının raporunu, geçen sene esnasındaki faaliyetini, Fırka'nın nahtyedeki vaziyetini, icap eden tedbirleri, nahtyenin ihtiyaçlarını, nahtye ocağı-nın sarfiyatını, yeni bütçesini serbestçe tetkik eder ve aldığı kararları kaza oca-ğına gönderir.

C) Kaza ocağına girecek üç mümessil seçer.

Kaza Kongreleri

24. Kaza kongreleri kaza dahilindeki nahtyeler tarafından gelecek üçer mü-messilden teşekkül eder ve senede bir kere içtima eder.

25. Kongre âzalarının nısfından bir fazlası ile müzakereye başlar ve aşağıda-ki işleri görür :

A) Kendisine bir reis, bir kâtip seçer.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

B) Kaza ocağının raporunu, yıllık faaliyetini, Fırka'nın kazadaki vaziyetini, icap eden tedabiri, kazanın ihtiyaçlarını, kaza heyetinin sarfiyatını ve yeni bütçesini serbestçe tetkik eder ve aldığı kararları vilâyet ocağına gönderir.

C) Vilâyet kongresine gidecek dört mümessili seçer.

Vilâyet Kongreleri

26. Vilâyet kongresi vilâyet dahilindeki kazalar tarafından gönderilen beşer mümessilden teşekkül eder ve yılda bir kere toplanır.

27. Kongre âzasının nısfından bir fazlası ile müzakereye başlar. Ekseriyet olmadığı halde üç gün sonra hazır âza ile kongre açılır ve aşağıdaki işleri görür :

A) Kendisine bir reis, bir ikinci reis ve iki kâtip seçer.

B) Beşer kişiden ibaret olmak üzere yasa, lâyiha ve hesap encümenleri teşkil eder.

C) Vilâyet ocağı tarafından verilen raporları, Fırka'nın geçen sene esnasında vilâyet dahilindeki faaliyetini, serbestçe tetkik eder ve aldığı kararları Merkez ocağına gönderir.

D) Vilâyet ocağı âzaları ile büyük kongreye gidecek üç mümessil seçer.

Büyük Kongre

28. Büyük kongre senede bir kere Merkez ocağının göstereceği zaman ve yerde toplanır. Merkez ocağı büyük kongreyi zamanından evvel de toplanmağa çağırabilir.

29. Büyük kongre, vilâyet kongreleri tarafından seçilmiş azamî üçer mümessil ile Fırka'ya mensup meb'uslardan teşekkül eder.

30. Kongre gelen âzanın huzur ile açılır, ekseriyet bulunmadığı halde üç gün sonra hazır âza ile kongre açılır ve aşağıdaki işleri görür :

A) Umumî reis tarafından açılan kongre, kendisine muvakkat bir reis ve dört kâtip seçer.

B) Lâyiha, hesap, yasa ve murakabe encümenleri için yedışer kişi seçer.

C) Fırka'nın bir senelik faaliyetini, Merkez ocağının yaptıklarını, Fırka'ya mensup meb'usların Meclisteki faaliyetini, Fırka programına bakılıp bakılmadığını, Fırka'nın memleketteki ve halk arasındaki hal ve vaziyetini, Fırka'nın tekâmül ve teâlisi için neler yapılması lâzım geldiğini, yasalarda lüzum görülen tadilatı, Merkez ocağının sarfiyatını ve yeni bütçesini tetkik ve müzakere eder.

D) Lüzum gördüğü meseleleri yukarıda zikredilen encümenlerin tetkik ve tahkikine havale eder ve encümenlerin verecekleri raporları müzakere eyler.

E) Memlekete hitaben Fırka'nın bir senelik faaliyeti ve gelecek sene için yapacağı işler hakkında beyannameler kaleme alır.

31. Merkez ocağını seçer.

32. Kongrenin müzakereleri alenidir. Fakat icabında hafi celse de yapar.

33. Müzakere kâtipler tarafından zaptolunur.

34. Kongre kararlarını hazır âzanın mutlak ekseriyeti ile verir.

SİYASİ PARTİLER

Beşinci Kısım

Fırka Grubu

35. Fırka grubu, Büyük Millet Meclisindeki Fırka'ya mensup âzalardan teşekkül eder.

36. Meb'uslar grubu, Fırka'nın programına göre hareket etmek, Fırka programının kanunlara tatbikine çalışmak, ocak tarafından Fırka programına tevfi kan verilen direktiflere bakmakla mükelleftir.

37. Meb'uslar grubunun reisi, Merkez ocağı reisi bulunmadığı takdirde Umumi reistir.

38. Grupların müzakereleri zaptolunur.

39. Meclis grubu hiç olmazsa beş günde bir toplanır. Fakat reis veya grup âzasından on beş kişinin isteği üzerine, grup daha evvel de toplanabilir.

40. Grubun kararları hazır âzanın nısfından bir kişinin fazlalığı ile verilir. Verilen kararlara bütün azaların tebaiyet etmeleri mecburidir. Hazır bulunmayan âzalar verilen kararlardan haberdar olmakla mükelleftirler.

41. Grup namına yalnız reis söz söyleyebilir. Fakat her hangi bir mesele dolayısıyla reis bu salâhiyetini grup âzasından münasip gördüğü zata verebilir.

42. Gruba mensup mütehasşısalar ihtisaslarını alâkadar eden meselelerin müzakerelerine hazırlanmak ve bu gibi meselenin Fırka'nın programına göre haline çalışmakla mükelleftirler.

43. Grupça müzakere edilip karar altına alınmayan meselelerin müzakeresinde grup âzası rey ve fikrinde serbesttirler. Bununla beraber gerek fikirlerinde, gerek reylerinde Fırka'nın umumi programına göre hareket etmek mecburiyetindedirler.

44. Grubun kararı alınmadan istizah yapılamaz. Sual için Umumi reisin muvafakati elzemdir.

45. Millet Meclisinde Fırka programını alâkadar eden meseleler müzakere edilirken Fırka'ya mensup âzanın hazır bulunmaları şarttır.

46. Grup reistinden müsaade alınmaksızın Meclisten mezuniyet alarak ayrılmaz.

47. Fırka'nın programına muhalif söz söylemek, yazı yazmak ve rey vermek yasaktır.

48. Fırka namzetlerinin kazanmaları ve Mecliste Fırka namına vaki olacak tekliflerin Meclisten geçmesi için çalışmak ve rey vermek borçtur.

49. Mebusluk nüfuzunu istimal ederek Devlet Hazinesini, ticarî ve iktisadî teşebbüsleri lehine ızzar etmek Fırka'ya mensup âzalar için memnudur.

Altıncı Kısım

İnzibat Kaideleri

50. Fırkanın her hangi bir ocağının âzası olarak özürsüz birbiri ardınca beş defa içtimaa gelmiyenler istifa etmiş sayılırlar.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

51. Yukarıda yazılı kaidelere bakmıyanlar ve Fırkanın manevî şahsiyetini halk nazarında düşürebilecek fiil ve harekette bulunanlar birinci defa ihtar, ikinci defa muvakkat ihraç ve üçüncü defa daimî ihraç kararına tabi olurlar.

52. Mahalle, köy, nahiye, kaza ve vilâyetlerde bu cezalar ocaklar tarafından verilir.

53. Fırka gruplarının ihtar ve muvakkat ihraç kararlarına merkez ocağı karar verir. Daimî ihraç cezası da grubun umumî heyeti tarafından verilir.

54. Daimî ihraç cezasına uğrayanlar, karara tebaiyet etmekle beraber umumî kongreye arzı keyfiyet etmek salâhiyetini muhafaza ederler.

Haysiyet Divanı

55. Haysiyet divanı beş kişiden teşekkül eder ve Fırka grubu tarafından seçilir.

56. Divan kendisine bir reis ve bir kâtip intihap eder.

57. Haysiyet divanı Fırka grubuna mensup âzalar arasında çıkan ihtilâfları hal ve fasleder.

58. İki taraf dinlendikten sonra -divanca verilecek karar- üç gün zarfında grup umumî reisine arz olunur. Reis beş gün zarfında kararı Fırka grubuna arz eder.

59. Grubun verdiği karar kat'idir.

Fırka'nın Varidatı

60. Fırka, masraflarını aşağıdaki varidatla karşılaştırır :

A) Fırka'ya giren her âzadan her ay en az beş kuruş alınacaktır. Kudreti olmayanlar bu aйдattan muaftır.

B) Fırka grubunun âzası aylık tahsisatlarından yüzde bir yardım akçesi vereceklerdir.

C) Fırka'ya giren âza bir defaya mahsus olmak üzere en az yirmi beş kuruş duhulîye verecektir.

Yasanın Tefsiri

Fırka yasasının tefsiri salâhiyeti büyük kongreye münhasırdır.

Muvakkat Madde

Kongre aktolununcaya kadar vilâyet ocakları Merkez ocağından verilecek salâhiyet üzerine teşekkül eder.

Vilâyet ocakları, kaza ocaklarının, kaza ocakları, nahiye ocaklarını, nahiye ocakları da köy, mahalle ocaklarının teşkiline salâhiyet verecektir.

III. - PROGRAM

Madde 1. - Serbest Cumhuriyet Fırkası cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve lâiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesi gayesidir.

Teşkilâtı esasiye kanunundaki hürriyet ve masunîyet haklarını bilâ istisna herkes için mer'î tutacak ve hiç bir ârizaya uğratmayacaktır.

SİYASÎ PARTİLER

Madde 2. – Vergiler millet efradının iktisadî teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takatî hududunu aşmayacak derecede tahfif olunacaktır.

Vergi tarhında daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.

Madde 3. – Fırka, devlet varidatını semereli surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder.

Madde 4. – Fırka, paramızın kıymetini bir an evvel tespit için tedbir almak ve memleketimizde iş görmek isteyecek haricî sermayeye bu suretle yol açmak azmindedir.

Madde 5. – Fırka, vatandaşların refahına, malî ve iktisadî her türlü teşebbüslerine engel olan Hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadî hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahîridir.

Cumhuriyetin menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadî işlerde fertlerin kuvveti gayri kâfi görüldükçe, Devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder.

Liman inhisarı kaldırılacaktır.

Madde 6. – Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkülâtsız usullerle para bulması ve iktisadî bünyemizi zayıf düşüren murabahacılıktan kurtarılması Fırka'nın en mühim maksatlarındanıdır.

Çiftçinin fedakârlığı ile kurulmuş olan Ziraat Bankasının memleketin ziraf kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir.

Madde 7. – Dahilî san'atların canlanması ve kolaylıkla inkişaf etmesi fırkanın vâsıl olmak istediği mühim hedefidir. Teşvikî sanayi kanunu bîhakkın tatbik edilecektir.

Bu kanunun bahsettiği himaye ve kolaylıklar icabında tevsi olunacaktır. Sanayi ve Maadin Bankasının kabiliyet ve faaliyeti artırılacaktır.

Yerli mahsullerin himayesi ve haricî piyasalarda sürümünün temini için tedbirler alınacaktır.

Nakliyat ve liman tarifeleri bu maksatlara hizmet edecek surette tanzim olunacaktır.

Madde 8. – Halkın Hükümet dairelerindeki işleri âzamî sür'at ve sühuletle gördürülecektir. Rüşvet ve sui istimallere karşı bilâ merhamet mücadele edilecektir.

Madde 9. – Mahkemelerin sür'atle iş bitirmesi için sıkı ve devamlı teftişler yaptırılacaktır. Mahkemeler teşkilâtındaki noksanlar bu maksada göre ıkmâl olunacaktır.

Madde 10. – Fırka, haricî siyasetinde Türkiye Cumhuriyetinin komşu ve bilumum devletlerle münasebetlerinin dostluk ve samimiyet dairesinde cereyan ve takviyesine ve Cemiyeti Akvam müessesesi ile daha sıkı surette teşriki mesaîye ehemmiyet verecektir.

Madde 11. – Fırka bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyâsî hukukun Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir.

BASINDAKİ YANKILARI

GAZİ HZ. LERİNİN SOFRASINDA BİR MÜBAHASE (*)

Yalova'da iken Gazi Hazretleri sofrasına davetli bulunan zevatla görüşürlerken Fethi Beyin teşkil etmekte olduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası hakkında düşündüklerini izah etmişlerdir.

Efendim, daha eyi olmaz mı idi, önümüzdeki intihabı da siz yapaydınız, ondan sonra meclis içinde bir hizip taksimatı yapsaydık demıştır.

Gazi Hazretleri;

Hayır, bu dürüst bir şey değildir, lâzımdır ki insanlar evvelâ siyasi rengini, reyni ve azmini sarıh ve milletçe anlaşılır tarzda ifade etsin. Merdane, namuskârane hareket budur. Fethi Beyefendi, ancak bu tarzda hareket edebilir arkadaşlarıdır ve böyle hareket etmiştir.

- Buyurduğunuz tarz eski teşekküllerde tecrübe edilmiştir. Bunun verdiği neticeler milleti clemelere, üzüntülere maruz bırakmıştır. Artık biz, bütün bu hâdiseleri ve neticelerini görmüş tecrübeli insanlar olarak safsata mahiyetine geçmiş bu gibi şeyleri tatbik edemeyiz. Bugünün Türk heyeti içtimaiyesi, mazinin en derin medeniyetlerinde bânîlik iddia eden bu Türk kaviminin bugünkü çocukları, açık ve salım yolu bulmuşlardır.

Açık ve salım düşünmek, açık ve salım hareket etmek ve bu suretle Türk'ün yüksek siyasi müessesesi cumhuriyeti yükseltmekle beraber bu noktaî nazarları mütalea edenler asla birbirine muarız değildirler. Mühim olan bu noktaî nazarların tatbikatta muvaffak olmasıdır. Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun reisleri bu sahada muvaffaktır. Fethi Beyefendi, bir cihetten, yani esas noktada, esas temelde Halk Fırkası ile tereddütsüz bir fikir ve fiil iştirakini bütün vicdanile kabul ve izhar ettikten sonra tatbikat sahasında muvaffakiyetsizlik addettiği şeylerin sebeplerini, bu esbabın tebdil, tadil çarelerini düşünmüş, tecrübekâr bir devlet adamı olarak fikir beyan ediyor ve vadediyor ki, menfi gördüğü bazı neticeleri müspet yapabilecektir.

C. S. Fırkası Lideri, Cumhuriyet Halk Fırkası reisleriyle çok mücadele edeceklerini tahmin ediyorum. Fakat ben, cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücadeleleri memnuniyetle müşahade edeceğim ve şimdiden söyleyebilirim ki en çok kavgalı gibi olduğunuz geceler sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım; sen ne dedin? Ne için dedin? Senin cevabın ne idi? Neye istinat ediyordu? Bugünden itiraf ederim ki bu benim için yüksek bir zevk olacaktır. (Akşam)

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin yeni fırka hakkında ne düşündüklerini 22 Ağustos 930 tarihli "Hakimiyeti Milliye" gazetesi, başmakalesinde, şu suretle neşretmektedir :

"- Fethi Beyin müstakıl bir fırka teşkil etmesi, siyasi hayatımızda mühim bir tekâmül safhasıdır. İntişar eden mektubuna göre, Serbest Cumhuriyet Fırkası, daha ilk anda hükümetin siyasetini ve icraatını tasvip etmiyen bir istikamette olduğunu göstermektedir. Anlaşıyor ki, eski arkadaşım büyük mes'eleler üzerinde ciddi münakaşalar yapacağız.

(*) Ayın Tarihi C. 22, 23, sayfa 75-78, Sa. 6578-6581

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Siyasetini, inananak takip eden fırkamızın ve hükûmetinin; vereceği cevapların, eskârı umumiyeyi tamamen tenvir ve bilhassa ikna edeceğine aslâ şüphem yoktur.

Bugün derhal böyle bir münakaşaya girişmeyi lüzumsuz bulurum. Çünkü münakaşa mevzuları umumî ve ana hatlarla anlaşılıyorsa da, Serbest Cumhuriyet liderinin daha sarîh ve mufassal olarak mevzularını teşrih etmesine ihtiyaç vardır. İnsaf ile söylemeliyiz ki, bu tafsîlât için kendisinin henüz vakti de olmamıştır.

O halde bugün bize düşen vazife, bizi tenkit eden bir fırkanın zuhuruna karşı endişe ve çatık çehre göstermeksizin, onu, güler yüzle karşılamaktır.

Arkadaşımıza hoş geldin, deriz ve siyasetimizi nasıl inan ile müdafaa edeceğimizi görerek yüksek politikacı sıfatile zevk duyacağımı temin ederiz...

Fethi Beyin beyanâtı

Serbest Cumhuriyet Fırkası Teşkilî etrafında Fethi Beyin 10 Ağustos 930 tarihli Akşam Gazetesi Başmuharriri Necmettin Sadık Bey'e verdiği beyanat şu suretle tespit edilmiştir :

- Teşkil etmek kararını verdiğiniz muhalif fırkanın temayülâtı garp âleminin fırka tekniklerine nazaran sağa mı, sola mı müteveccih olacak?

- Fıkrimden anlaşılacağı veçhile fırkamız Liberal, Lâyık ve Cumhuriyetçi bir fırka olacaktır.

- Fakat sol cenah fırkalarının hududu ve derecesi geniştir. Sizin fırkanın sola doğru temayül derecesi nedir?

- Sol cenaha temayülün derecesi bizdeki seviye ve temayülü ve eskârı umumiye'nin günden güne tenevvürle ölçülecektir.

- Şu halde sağ cenah fırkalarının aleyhinde misiniz? Sizin fırkanız vücut bulduktan sonra bir sağ cenah fırkası teşekkül ederse buna karşı nasıl bir vaziyet alırsınız?

- Fırkamızın en esaslı prensibi lâiyklik ve cumhuriyetçiliktir. Bu prensiplerin aleyhinde teşekkül edecek bir fırkanın tabiatile hasmı canıyım.

- Böyle bir fırka karşısında şimdi muhalifi olduğunuz Halk Fırkası ile teşriki mesai eder misiniz?

- Böyle mürteci fırkalara karşı cumhuriyet ve lâiyklik prensiplerini müdafaa noktaî nazarından Halk Fırkası ile bittabi teşriki mesai ederim.

- Fırkanıza bugünkü meclisten meb'us aza alacak mısınız?

- Maalmemnuniye alacağım.

- Gazi Hazretleri Halk Fırkasının Reisi bulunuyorlar. Aynı zamanda da Reist-cumhurdurlar. Sizin fırkanıza karşı acaba nasıl bir vaziyet olacaktır?

BASINDAKİ YANKILARI

- Bu suale cevap vermekte mazurum. Çünkü Gazi Hazretlerine takdim ettiğim mektuba henüz kendileri cevap vermediler. Fakat ümit ederim ki cumhuriyetin bânisi olan Gazi Hazretleri, teşkil edeceğim fırkamı hüsnü telâkki edecektir.

- Devlet Reisi olan Gazi Hazretlerinin muhalifi bulunduğunuz fırkanın lideri olması sizin fırkayı şimdiden zayıf düşürmüyor mu?

- Bu vaziyet bizi şüphesiz zayıf düşürebilir. Fakat ben ve benimle teşriki me-sai edecek arkadaşlar Büyük Reis'in söz verdiği takdirde bitarafane ve adilâne hareket edeceğine ve bir defa işaret ettikten sonra bunun değişmeyeceğine son derece itimadımız vardır.

- Gazi Hazretlerinin eski bir arkadaşısınız. Teşkil edeceğiniz fırka onun lider olduğu Halk Fırkasına muhalif olacak. Bu nokta sizde hiç bir tereddüt hasıl etmedi mi?

- Hayır! Bilâkis. Ben Gazi'nin eski bir arkadaşı olduğum için ve onun bütün hareketlerini bildiğim içindir ki bu cürete malik bulunuyorum.

Gazi Hz. bilhassa devlet işlerinin münakaşa ve tenkid olunmasını ve ancak bu suretle salim neticelere iktiran edeceğini kabul eden, yalnız kabul eden değil, hatta telkin eden ve bundan haz duyan bir dehâdır.

- Millet Meclisinden ekseriyet ümit ediyor musunuz?

- Mecliste elbette ekseriyet kazanmayı ümit ediyorum.

- İktidar mevkiine geçmek arzusunda mısınız?

- Elbette, noktai nazarlarımın başka türlü tatbikatına imkân var mı?

Bundan sonra Fethi B. programının iki üç güne kadar neşredileceğini ve gelecek intihabatın bir dereceli olacağını hissettiğini çünkü bu hususta Türk Ocaklarında da konferanslar verildiğini ve eğer bir dereceli intihap yapılmazsa kendisinin buna teşebbüs edeceğini beyan etmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası teşekkül etti

Fethi Bey 12.8.930'da Yalova'dan İstanbul valiliğine müracaat etti. "Serbest Cumhuriyet" adlı siyasi bir fırka teşkil ettiğini ve programının postada olduğunu bildirdi.

Fırkanın Reisi Fethi, Kâtibi Umumîsi Kütahya Meb'usu Nuri, idare azası Ar-dahan Meb'usu Tahsin, Ankara Meb'usu Talât ve Aydın Meb'usu Reşit Galip Beylerdir. (**)

TÜRK MİLLETİ YENİ FIRKADAN NE BEKLİYOR? (*)**

Dünkü nüshamızda Fethi Bey tarafından teşkil edilecek olan "Serbest Cumhuriyet Fırkasının Türk Milleti tarafından nasıl büyük bir hâhışle benimseneceğini kaydetmiştik. Bu vadideki mütaalealar ve hükümler, doğrudan doğruya Fethi Beyin vatandaşlar arasındaki itibarına, hürriyet perverliğine istinat ediyordu.

(**) Partinin programı, Fethi Bey'in İzmir Söylevi ve Gelişmeler İçin Ayın Tarihi'inde 75-78 Sayıların 6582-6593 üncü sayfalarına bakınız (KÖ)

(***) Yerin Gazetesi : 10 Ağustos 1930-232

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Serbest Cumhuriyet Fırkası bugün için teşekkül etmiş bir kuvvet değildir. Fakat, bilfiil teessüs etmiş sayılabilir.

Yeni Fırkanın programının ana hatları tespit edildiği bildiriliyor.

Fırkanın programı henüz aynen görülmüş değildir. Alınan malûmat, ahvale vâkıf bazı zevatın hususî surette söylemekten çekinmedikleri dağınık mütalealardan ibarettir.

Maamafih, Fethi Bey'in Fırkası'na verdiği "Serbest Cumhuriyet" ismi, bu bapta vatandaşların büyük ümitlere kapılmalarında esassh isabetler olduğunu gösterebilecek mahiyette bulunuyor.

Gene verilen mevsuk malumat, yeni Fırka'nın esas prensiplerinin, Halk Fırkası umdelerine tevafuk edeceği şeklindedir. Bunlar da : Cumhuriyet rejimi, millî hâkimiyet esası ve ilâh gibi kısımlardır. Teferrüata gelince : Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuvvetli bazı noktalarda Halk fırkasından ayrı bir istikamet tutacağına şüphe edilmemelidir.

Fethi Bey'in yapacağı Fırka, tam demokrat bir Fırka olarak görünmek ıztırasında. Zaten artık başka şekil ve surette hareket edilmesine de tahammül edilemezdi.

Bugün memleketin Fethi Beyden ve Fırkası'ndan beklediği, bekleyeceği pek çok şeyler vardır :

İnsanî hukuk, şahsî hürriyet ve masumiyet, müsavat hakkı, matbuat hürriyeti, tefekkür ve kalem serbestisi, içtima hürriyeti, memuriyet ve iş hürriyeti, adlî istiklâl, ekseriyete karşı ekalliyette kalacakların hakkı, serbest intihap salâhiyeti ve ilâh... gibi...

Esasen şu sayılıp dökülen maddelerin mühim kısmı, Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile teyit edilmiştir. Teşkilâtı esasiyenin 68 inci maddesinden 83 üncü maddesine kadar olan 15 madde tamamen vatandaş hak ve hukukunu göstermektedir. Şu halde yeni Fırkanın bu esaslara tam olarak riayetkârlık göstereceğine şüphe edilemez. Hatta, ondan daha geniş, daha bol ve daha ileri tatbikat beklemek, her camı yanık vatandaşın hakkıdır.

Bunlara nazaran, milletin Fethi Bey'den beklediği, programının vatandaşlar hukukuna ait olan kısımlarında genişlik değildir. Fethi Bey, onları bihakkın tatbik edeceğini temin etmelidir. Bir de, tek dereceli intihapl..

O halde, yeni Fırka ne yapmak lâzumdur? Bunun cevabını en salâhiyetkar olmak itibarıyla birkaç güne kadar "Serbest Cumhuriyet Fırkası Lideri" verecektir. Kaziye böyle olmakla beraber Fırka'nın bilhassa malî, iktisadî, idarî ve adlî siyasetinde Halk Fırkası'ndan ayrılan projeleri olduğuna şüphe edilemez.

Hassaten umumî hidemat kısmında kendini gösterecek olan farkların, çok kuvvetli olacağı teyit ediliyor.

Bütün bunlardan maada, Fethi Bey'in teşri ve icra kuvvetleri arasında muvazenet tesisine hadim olacak ikinci bir meclis teşkiline mütemayıl olduğu da, zati hürriyetperverliklerinden memul bulunmaktadır. Filhakika, Teşkilâtı Esasiyede küçük bir tadilat icrasını istilzam edecek olan ikinci meclis temayülû demokrat bir idarenin vasfı mümeyyizi olabilirdi.

BASINDAKİ YANKILARI

Gene işitiliyor ki, Serbest Cumhuriyet Fırkası memlekette kuvvetlenmeye çok muhtaç bulunan orta sermayeyi inkişafa sevkedecek esaslar üzerindedir.

Geniş çiftçi memleketi olan Türkiye ziraatının yücelmesi, millî menafie uygun olmak şartile hariçten gelecek sermayeye çok müsait bir politika takip edilmesi esasları tamamen nazarı itibare alındığı anlaşılıyor.

Yalnız serbest Cumhuriyet Fırkası programı kat'iyet kesbetmezden evvel, matbuatta açık münakaşasına müsait bulunmaları Fethi Bey'in geniş hürriyet perverliğinden beklenir.

Arif Oruç

MUHALEFET FIRKASININ TEŞEKKÜLÜ ETRAFINDA... (*)

Gazi Hazretleri buyurdular ki : "Ben, cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücahedeleri memnuniyetle müşahade edeceğim. Bugünden itiraf ederim ki, bu, benim için yüksek bir zevk olacaktır!..

Başmuharririmizin Fethi Beyefendi ile şayanı dikkat bir mülakatı - Halk fırkasının reisi bulunan Reiscumbur hazretlerinin muhalif fırkaya karşı vaziyetleri ne olabilir?

Yalova 10 (Başmuharririmizden) - Bulgaristan seyahatinden avdet ettim, ve Gazi hazretlerine arzı tazimat için Yalova'ya geldim Reiscumbur hazretleri, beni lütfen sofralarına davet buyurdular. Sabık Paris sefiri Fethi Beyefendi de orada idiler. Bütün Ankara mebusları da Gazi hazretlerini ziyarete gelmişlerdi. Kendilerini merak ve heyecan içinde gördüm. Bir muhalefet fırkasının teşekkülü etrafında gazetelerde okudukları haberlerden dolayı heyecanlarını gizlemediler. Fethi Beyefendi'nin aynı sofrada hazır bulunması, kendilerini ufak tereddütlere sevkettiği anlaşılıyordu. Serbest konuşup konuşamayacaklarını anlamak isteyen bir takım ima ve işaretler gösterildi. Bu hâlin derhal farkına varan Gazi hazretleri, gayet açık bir lisanla : "Ne o, hemşeriler, bir tereddüdünüz mü var?" diye sordular. İlk söze başlayan, Ankara mebusu Talât Bey oldu : "Evet!" dedi. Gazi hazretleri buyurdular ki :

— Bütün tereddütleriniz hallolunur. Görüyorsunuz ki, Cumhuriyet Halk fırkasına muhalif noktai nazarlarla ortaya çıkan, Serbest Cumhuriyet fırkasının reisi yanımızdadır. Tereddütlerinize ben değil, o cevap versin.."

Bu kısa mükâlemeden sonra gene bir zaman sükût ve endişeli hâl devam etti. Nihayet safha açıldı. Serbest görüşmeler başladı. Herkes memnun ve müsterih oldu. Görüldü ki, muhalif fırka reisi çok mühim vakalar üzerinde, çok ciddi ve çok münakkit olmakla beraber, herkesin endişesini uyandırabilecek esas temelde adetâ aynı fıkranın içinde, yüksek bir fikirdir. Bu anlaşıldıktan sonra, bilhassa Ankara mebuslarından -ki Gazi hazretleri de o mebuslardan biridir- neşeli bir hava hasıl oldu. Yeni vaziyet memnuniyetle mütalâa edildi.

Artık, sofrada hazır bulunanlar, yepyeni ve çok medenî bir âleme girmekte olduğumuzu anladılar. Bu âlemde, fikir kıymetlerinin daha büyük olacağı muhakkaktı. Bundan sevinenler oldu. Son mütalâalar arasında, gene Ankara mebusu Talât Bey ufak bir itiraz dermeyan etti, dedi ki :

— "Efendim, daha tıyl olmaz mıydı, önümüzdeki intihabı da siz yapaydınız ve ondan sonra meclis içinde biz bir hizip taksimatı yapsaydık..."

(*) Akşam Gazetesi : 11 Ağustos 1930-4264

Gazi Hazretleri dediler ki :

— Hayır, bu dürüst bir şey değildir. Lâzımdır ki insanlar evvelâ siyasi rengini, reyini ve azmini, sarf ve milletçe anlaşılır tarzda ifade etsin. Merdane, namuskârane hareket budur. Fethi Beyfendi ancak bu tarzda hareket edebilir arkadaşlarıdır ve böyle hareket etmiştir. Talât Bey, buyurduğunuz tarz eski teşekküllerde tecrübe edilmiştir. Bunun verdiği neticeler, milleti elemelere, kederlere, sıkıntılara maruz bırakmıştır. Artık biz, bütün bu hadiseleri ve neticelerini görmüş, tecrübeli insanlar olarak, safsata mahiyetine geçmiş bu gibi şeyleri tekrar edemeyiz. Bu günün Türk heyeti içtimaiyesi, mazinin en derin medeniyetlerinde banîlik iddia eden bu Türk kaviminin bugünkü çocukları açık ve salim yolu bulmuşlardır.

Açık ve salim düşünmek, açık ve salim hareket etmek ve bu suretle, Türk'ün yüksek siyasi müessesesini, Cumhuriyeti yükseltmek... Beraber bu noktai nazarları mütalâa edenler, asla birbirine muarız değildirler. Mühim olan, bu noktai nazarların tatbikatta muvaffak olmasıdır.

Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun reisleri bu sahada muvaffakiyetle yürüttüklerini iddia ederler. Fethi Beyfendi, mincihetin, yani esas noktada, esas temelde C. H. Fırkası ile tereddütsüz bir fikir ve fiil iştirakini bütün vicdanile kabul ve izhar ettikten sonra, tetkikat sahasında muvaffakiyetsizlik addettiği şeylerin sebeplerini, bu esbabın tebdil, tadil çarelerini düşünmüş tecrübekâr bir devlet adamı olarak beyanı fikir ediyor ve vaad ediyor ki, menfi gördüğü bazı neticeleri müsbet yapabilecekler.

Gazi Hazretleri sözlerini bitirdikleri sırada, Fethi Bey bilhassa şu sözleri kuvvetle ve sarahatle söyledi :

"Bizim muhalefetimiz nezâhet dairesinde cereyan edecek ve hiç bir zaman ciddiyetini kaybetmeyecektir"

Derakab Gazi Hazretleri, büyük bir devlet reisine, yepyeni bir devlet bânisine, bir vatan halâskârına yakışan şu veciz ve belîğ sözleri söylediler. Tarihe geçmesi lâzım gelen bu güzel sözleri aynen zaptedebildiğim için bahtıyarım :

— "Cumhuriyet Halk Fırkası reisleriyle çok mücadele edeceğinizi tahmin ediyorum. Fakat ben, cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücahedeleri memnuniyetle müşahade edeceğim. Ve şimdiden söyleyebilirim ki, en çok kavgalı gibi olduğunuz geceler, sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar, ayrı ayrı her birinize soracağım : Sen ne dedin ve ne için dedin? Senin cevabın ne idi, neye istinat ediyordun?.. Bu günden itiraf ederim ki bu benim için yüksek bir zevk olacaktır..."

Asırlar ve asırlardan beri, tarihin en büyük nimeti olarak kaderin Türk milletine bu devirde nasip ettiği bu Büyük Adam'ın sözleri gönüllere inşirah verdi. Milleti kurtarmak, yükseltmek için her şeyi tam zamanında ve fânilerin ender muvaffak oldukları tam bir isabetle gören, bulan, tatbik eden yüksek ve emsalsiz Deha, -herkes emindi ki- milletin semasında, hiç sönmeyen yegâne nıgehbandır.

BASINDAKİ YANKILARI

Fethi Beyfendi'ye Yalova'da tesadüf etmek fırsatını -bir gazeteci sıfatıyla- kaçırmak istemedim. Kendilerinden bir mülakat istedim ve bazı suallerime cevap vermek lütfunda bulunmalarını rica ettim. Fethi Beyfendi ricamı kabul etmek nezaketini gösterdiler. Aramızda şu muhavere cereyan etti :

— Teşkil etmek kararını verdiğiniz muhalif fırkanın temayülâtı, garp âleminin fırka tasniflerine nazaran sağa mı, sola mı müteveccih olacak?

— İsminden de anlaşılacağı vechile, fırkamız, Halk fırkasının sol cenahında, liberal, lâik, cumhuriyetçi bir fırka olacaktır.

— Fakat sol cenah fırkalarının hududu ve derecesi genişdir. Sizin fırkanızın sola doğru temayül derecesi?..

— Sol cenaha temayülün derecesi, milletin seviye ve temayülü ve efkârı umumiyyenin günden güne tenevvürü ile ölçülecektir.

— Şu halde sağ cenah fırkalarının aleyhindediniz. Sizin fırkanız vücut bulduktan sonra bir sağ cenah fırkası teşekkül ederse buna karşı nasıl bir vaziyet alırsınız?

— Fırkanızın en esaslı prensibi lâiklik ve cumhuriyetçiliktir. Bu prensipler aleyhinde teşekkül edecek bir fırkanın, tabiatile hasmı canıyım.

— Böyle bir fırka karşısında, şimdi muhalifi olduğunuz Halk fırkası ile teşriki mesai eder mısınız?

— Böyle mürteci fırkalara karşı cumhuriyet ve lâiklik prensiplerini müdafaa noktai nazarından Halk fırkası ile bittabi teşriki mesai ederim.

— Fırkanıza bugünkü Meclisten mebus âza alacak mısınız?

— Maalmemnuniye alacağım. Fikrîlerimi kendi fikrîlerine mutabık görenlerin ve programımızın tatbikini arzu eden bircümle arkadaşların bana iltihakı benim için temenniye şayandır. Benimle hemfikir olan zevatı fırkanın tabii âzası telâkki ederim. Mameaî, bu temayül his hâlinde kalmamalı, fiilen fırkamıza intisap etmelidirler ki faaliyet müsmir olsun.

— Fırkanıza şimdi intisap edeceklerden bazıları, bilahara sağa, yani irticaa temayül ederlerse ne yaparsınız?

— Bu gibilerin derhal fırkamla alâkasını keserim.

— Gazi hazretleri, Halk fırkasının reisi bulunuyorlar. Aynı zamanda Reisi-cumhurdurlar. Sizin fırkanıza karşı acaba nasıl bir vaziyet alacaklar?

— Bu suale cevap vermekte mazurum. Çünkü Gazi hazretlerine takdim ettiğim mektuba henüz kendileri cevap vermediler. Fakat ümit ederim ki, cumhuriyetin bânisi olan Gazi hazretleri, teşkil edeceğim fırkamı hüsnü telâkki edeceklerdir.

— Devlet reisi olan Gazi hazretlerinin, muhalifi bulunduğunuz fırkanın lideri olmaları sizin fırkayı şimdiden zayıf düşürmüyor mu?

— Bu vaziyet bizi şüphesiz zayıf düşürebilir. Fakat ben ve benimle teşriki mesai edecek arkadaşlar, büyük Reisin, söz verdiği takdirde, bitarafâne ve âdilâne hareket edeceğine ve bir defa işaret ettikten sonra bunun değişmeyeceğine tam

ittimadımız vardır. Zaten, büyük reisin esas tuttuğu lâik cumhuriyet prensibi üzerinde çalışmak arzusundayız. Devlet umumî hizmetlerinin radikal tetkik, tenkit ve münakaşasından geçerek, en salim hâddeden süzülerek, fil sahasına intikal ettirilmesi, şüphesiz kendilerinin esas arzularından biridir.

— Gazi'nin eski bir arkadaşıyız. Teşkil edeceğimiz fırka onun lider olduğu Halk fırkasına muhalif olacak. Bu nokta sizde hiçbir tereddüt hasıl etmedi mi?

— Hayır, bilâkis... Ben Gazi'nin eski arkadaşı olduğum için ve onun bütün karakterlerini bildiğim içindir ki bu cürete malik bulunuyorum. Bilirim. Gazi Hazretleri, bilhassa devlet işlerinin münakaşa, tenkit olunmasını ve ancak bu suretle salim neticelere iktiran edeceğini kabul eden, yalnız kabul eden değil, hattâ telkin eden ve bundan haz duyan bir dehâdır. Kadim ve gençlik arkadaşlığımız esnasında kendilerinin en çok nefret ettikleri ve muzır gördükleri nokta, meşrutiyet ricalinin buna namûsait, çünkü gayri müstait olmaları idi...

— Millet Meclisinde ekseriyet ümit ediyor musunuz?

— Mecliste elbette ekseriyet kazanmayı ümit ediyorum. Siyasetin ne olduğunu bilenlerce malûmdur ki böyle bir ümit beslemeyenler ciddi bir teşebbüste bulunmazlar. Çünkü, aksi, nazari ve hayali olur. Mamefihi ekseriyet teşkiline muvafak olamazsam bile asla nevmit olmam. Gene en küçük akalliyetle cumhuriyete büyük fayda temin edeceğime kanıtım.

— İktidar mevkiine geçmek arzusunda mısınız?

— Elbette... Başka türlü, noktaî nazarlarımın tatbikine imkân var mı?

— Programınız ne zaman neşredilecek?

— Programımızın, muhtasar umdeler halinde üç güne kadar neşredileceğini zannediyorum.

— Zatı âlinize atfen bazı neşriyat oluyor. Bunlar hakkında malûmatınız var mı?

— Hayır. Memleketin Cumhuriyetperver matbuatından çok rica ederim. Ben ifade etmeden bana izafeten programlar, fikirler, mütalâalar serdetmesinler. O zaman benim ciddi teşebbüsüm sui tefsirlere uğrayabilir.

— Elyevm mebus değilsiniz. Halbuki istifanızı vermiş ve teşebbüsünüzü almış bulunuyorsunuz. Meclise nasıl dahil olmayı düşünüyorsunuz? Dahil olunca ya kadar ne ile iştigal edeceksiniz?..

— Bir defa müstakil siyasi fırka teşkiline karar verince resmî memuriyetimden istifa etmek tabî idi. Bunu yaptım. Derhal mebus olmak ihtiyacı yoktur. Ben programımı, noktaî nazarımı neşreder ve memlekette halk ile temasa gelerek siyasi çalışmama devam ederim. Bu suretle fırkamın teşkilatını yaparım... Önümüzdeki intihaba hazırlanırım.

Önümüzdeki intihabatta namzetlerimi millet indinde kazandırmak tedbirlerini düşünürüm. Kendime gelince şayet bu müddet zarfında her hangi bir münhal vukubulursa derhal oraya şahsen namzetliğimi koyarım. O yerin halkı benim programımı hüsnü telakki etmiş ise beni intihap eder ve bu suretle daha evvel

BASINDAKİ YANKILARI

tek başıma meclise girerim. Muvaffak olamazsam ümitsizliğe düşecek değilim. Teşebbüsümü mütemadiyen ilânihaye tekrar ederim. Elbette bir gün muvaffakiyet benim tarafımda kalır.

— Bugünkü intihap kanununa göre intihabat iki derecelidir. Muntehibi sanilerin şimdiye kadar halk fırkası namzetleri olduğu görülmektedir. Buna nazaran fırkanızı teşkil için bu vaziyet sizi endişenâk etmez mi?

— İşaret ettiğiniz noktanın ehemmiyetini anlıyorum; fakat benim ihtisasım şudur ki yeni intihaba yeni intihap kanunile girilecek, yani "re'y-i Âmm" usulü - yani bir dereceli intihap- tatbik edilecektir. Hatta muhterem hanımlarımız da intihap etmek ve intihap olunmak hakkına malik olacaklardır.

— Bunu nereden biliyorsunuz?

— Bu sene Türk ocağında verilen konferanslar, teati edilen fikirler ve bu esnada en büyük ırcalımızın orada bulunup bunları hüsnü telakki etmiş görünmeleri bana bu itminam veriyor. Zaten böyle olmasaydı bunu ben teklif edecektim."

Necmeddin Sadık

REİSİCUMHUR HZ. DAHİLİ SİYATETTE BİTARAFTIRLAR (*)

Gazi Hz. Fethi Bf.ye yazdıkları mektupla eski bir ukdeyi halletmiş oluyorlar

Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Ali Fethi Beyfendi'nin mektubuna cevaben Gazi Hz. tarafından yazılan ve neşredilen mektup millî hayatımızda pek ehemmiyetli yeni bir merhaleyi tespit etmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkasının müessisi ve Umumî Reisi olan Reiscumhurumuz yeni fırka muvacehesinde kendi vaziyetini izah ederken Fethi B.e hitaben :

"— Reiscumhur bulunduğum müddetçe Reiscumhurluğun uhdeme tevdi eylediği yüksek ve kanunî vazifeleri hükûmette olan ve olmayan fırkalara karşı âdilâne ve bitarafane ifa edeceğime ve lâik Cumhuriyet esası dahilinde fırkanızın her nevi siyaset cereyanlarının bir manıya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz."

Diyor. Bu umumî ve kat'î hüküm daha açık surette anlaşılabilmek için Gazi Hz.'nin cevabından şu fıkrayı da göz önünde bulundurmak lâzımdır :

"— Memnuniyetle tekrar görüyorum ki lâik Cumhuriyet esasında beraberiz. Zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur."

Fethi B.İ Reiscumhur Hz. ne böyle bir mektup yazmaya sevkeden sebep cereyan halinde bir hakikat farzolanın tarihi bir ukdenin halli arzusunun ibarettili. O ukde şudur :

Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hz., Cumhuriyet Halk Fırkasının hem bânisi, hem Umumî Reisidir. Bu hal, devlet reisinin bütün fırkalara karşı bitaraf bir mevkide olması lüzumu ile müteariz bir vaziyette görünür. Mem-

(*) Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ağustos 1930-2251

lekette fırka hayatının ve serbest münakaşanın teessüs edebilmesi için Reiscumhurluk mevkîinde olan zatın her hangi bir tarafı iltizam ve tercih eylememesi lâzımdır. Kaldı ki Gazi Mustafa Kemal Hz.'nin bir nutkunda bitaraf değil, bir taraf- lı olduklarını tasrih eylemiş bulundukları da hatırlardadır. Çözülme icap eden düğüm işte buradadır.

Ve Reiscumhur Hz.'nin cevapları ile işte bu düğüm çözülmüş bulunuyor. Müşarünileyh Hz. siyasi hayatta kendi hesaplarına bir tarafı olmanın yalnız ve yalnız lâik Cumhuriyet esaslarına halel gelebilmesi endişesine bağlı olduğunu söylüyorlar ve bunda musir olduklarını anlatıyorlar. Bunun haricinde Reiscumhur lâik Cumhuriyetçi bütün fırkalara karşı bitarafdır. Zaten Gazi Hz. Reiscumhur bulundukları esnada fırka işleri ile fiilen meşgul değildir. Cevapla bu cihetler çok açık ve kat'îdir.

O halde vaziyet şimdi olanca vuzuh ve sarahatı ile anlaşılıyor demektir. Türkiye'de tesis olunan yeni rejimi bu memleketin hayat ve bekasıle alâkadar bilen her Türk bu itikatta Reiscumhur ile beraberdir. Rejimi bozmağı istihdaf edecek teşebbüslere karşı her hangi mülâhaza ile olursa olsun bitaraf kalmak değil, şöyle böyle lâkaydı göstermek bile caiz değildir. Cumhuriyete sadakate yemin eden bir Reiscumhurun Cumhuriyeti yıkacak hareketlere göz yumması doğru ve mümkün olamaz. Böyle bir hareket vatana hiyanetle tev'em telâkki olunarak hatta Reiscumhurun bihakkın mes'uliyetini bile mucip olur, denilse hata olmaz. Teşkilâtı Esasiyede Reiscumhur, yalnız vatana hiyanet cürmünden mes'ul tutulmuştur. Bizde hürriyet, Cumhuriyete itaat ve hürmetle, Cumhuriyeti halelden muhafazaya gayretle takyit edilmiştir. Cumhuriyeti bozmağa çalışmak hürriyeti olmadığı gibi Cumhuriyetin hüsnü muhafazasını der'uhde edenlerin bu vazifelerinde her hangi şekil ve surette ve her hangi sebep altında olursa olsun lâkaytlık gösterebilmeleri hürriyeti de yoktur. İşte şimdi pek makul olarak bir tarafı siyaset böyle izah olunuyor.

Ben bitaraf değil, bir tarafıyım, sözünü Gazi Hz. altı yedi sene evvel bir Samsun nutkunda ifade eylemişti. O zaman rejim yepyeni idi. Reiscumhur bitaraf olsun iddialarının altında muhtelif emeller gizlenmesi ihtimali kuvvetli idi. Nitekim o zamandanberi yer yer zuhur eden bazı hâdiseler o muhtelif emellerin derece derece irticaî mahiyetlerini meydana çıkarmıştır. Her kanun gibi Teşkilâtı Esasiye Kanunu dahi zamanla ve mekânla mukayyettir. Bazı Avrupa memleketlerinde hatta saltanat tarafları fırkalar vardır, bizde de olsun varsın bundan ne çıkar, denilemez. Bizim de o seviyelere yükselmek için katedeceğimiz merhaleler vardır. Bu merhalelerin sarsıntısız olarak geçilmesi lâzımdır. Kanunî mevzuatımız bu maksadı temine matuftur.

İşte Fethi Beyefendi'nin yeni fırkası vücade gelirken biz de bu merhalelerden birinin katedilmiş olduğunu görüyoruz. Reiscumhur, Reiscumhur bulunduğu müddetçe lâik Cumhuriyet esasını kendilerine tabii bir temel ittihaz etmiş ve edecek fırkalar muvacehesinde adaletle ve bitaraflıkla hareket edeceğine açık söylüyor.

Reiscumhur olmadığı zaman Gazi Mustafa Kemal'in kendi fırkası başına avdeti ise, onun bütün dünyada da aynen öyle cari en tabii hakkıdır.

Yunus Nadi

SİYASİ TERBİYE İŞİ (*)

Gazi Hz. ve yeni fırka teşebbüsü

Fethi Bey'in samimi kanaat ve düşünceleri

Evvelki gün S. C. Fırkası lideri Ali Fethi Beyefendi ile beraber İstanbul'a geçmek üzere Yalova iskelesinde Sakarya motorüne geldiğim zaman yeni fırka reisi ile kendisine refakat eden veya teşyle gelen arkadaşlar arasında muhalefet mevzuu üzerinde bir mükâleme devam etmekte olduğunu gördüm. Fethi Beyefendi frenkçe opozisyon (opposition) kelimesini bizim lisanımıza tercüme eden muhalefet kelimesinde hem tercüme, hem istimal itibarile isabet olmadığını anlatmakla meşgul idi. Mevzuu kısaca bana da söyledikten sonra devam etti :

— Hilâf, bir şeyin aksi demek, muhalefet aksine gitmek demek. Halbuki frenkçe opozisyon (opposition) bu demek değil. Malûm a Fransızca'da opoze (opposé) karşı karşıya demek. O halde opozisyon karşı karşıya bulunmak demek olmalı. Gerçi bunda da muarız manası yok değildir. Fakat behemehâl dikine aksi gitmek manası da yoktur. Bizde istimal itibarile muhalefet maatteessüf böyle bir manada alınmış ve hem kelime, hem iş çok yanlış bir telâkki ile öyle de teessüs etmiştir...”

Fethi Beyefendi bu sözlerini teyiden parlâmenter hayat itibarile belki Avrupa'nın en eski milleti olan İngiltere'de parlamentonun (Avam Kamarasının) vaziyetini anlattı. Dedi ki :

— Orada meb'usların oturacakları kürsüler karşılıklı sıralardan müteşekkildir. Başlıca iki fırka karşı karşıya otururlar. Bunların biri hükûmette ise diğeri karşıındadır. Orada herkes oturduğu sıradan -yalnız ayağa kalkmak suretile- karşı karşıya söz söylerler. Bütün bir nezaketle yapılan bu karşılıklı münakaşalarda yekdiğeri imha etmek gayretinden ziyade bir hakikate ermek kasti açıktır. Her halde o opozisyon bizim bildiğimiz ve şimdiye kadar maatteessüf acı tecrübelerini gördüğümüz muhalefet değildir. Onun içün hakikî ve asrî bir fırka teşkili ile meşgul olurken şu kelimeyi de bir münasip tabir ile değiştirmeye muvaffak olsak ne kadar iyi olacak...”

Bazı arkadaşlar muhalefetin bizde oynadığı meş'um rolleri tahattur ederek misaller verdiler. Herkes kelimedden Fethi B. gibi tiksinnmiş halde idi. Fethi B. bizde muhalefet namına yapılan garabetlere işaret ederek :

— Bir aralık, dedi, muhalefet bizde hükûmete geçmişti de gene hâlâ gazetelerinde biz muhalifler demekte devam ediyordu. Bunlar sanki muhalefeti ebediyetle omuzlarına yüklenmişler ve hayatlarınca kendilerine mal edinmişlerdi. İşte muhalefetin bizdeki bu şekilleridir ki kelimenin manasını bütün bütün sakım bir hale sokmuştur. Onun içindir ki bizde muhalefeti ifade edecek yeni bir kelime bulmak diyorum. Demokrasinin en esash şartı olan bu iş aslında ve onu hüsnü suretle tatbik eden memleketlerde en yüksek nezahetlerle caridir. Bînbir misâlin-den biri olarak İngiltere'de vaktile Liberal Parti'nin reisi olan Asküvit'in başından geçen bir macerayı hatırlıyalım. Bir intihapta Lord Asküvit nasılsa kazanamamış-

(*) Cumhuriyet Gazetesi : 15 Ağustos 1930

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

tı Kendisinin intihapta kazanmamış olması muhalifleri olan konservatürlerce de parlamento için bir noksan telâkki edildi ve ilk fırsatta Lort Asküvit'in meb'us çıkmasına siyasi hasımları da müzaheret ederek İngiltere'deki bir an'ane mucibince meclise muhalifleri tarafından büyük methü senalarla takdim olundu. Fransa'da dahi böyle bir misali gördük. Sosyalist reisi M. Blum bir intihapta kazanmamıştı. Diğer bir fırsatta Sosyal demokratlar kendisinin kazanmasını temin ettiler. Memleketimizde siyasi hayatın bu türlü tecellilere mazhar olacak veçhile terakki ve inkişafını bütün mevcudiyetimizle temenni etmeliyiz..."

Ali Fethi Beyefendi son teşebbüsü ile memlekette daha inkişafli bir şekil alacak olan fırka hayatının bu türlü muvaffakiyetlere müntehi olabileceği ümidinden pek fazla kuvvet almakta ve bunun memleketin siyasi terbiyesi hesabına kendi başına büyük bir kazanç teşkil edeceği kanaatini muhafaza etmektedir.

Bu kanaatin büyük satkilerinden biri bilhassa yeni fırka teşkili teşebbüsünün Reiscumhur Hz. nezdinde mazhar olduğu samimi ve kat'i tasvip ve hatta diyebiliriz ki, teşviktir. Fethi B. bilhassa bu noktaya temas ederek uzun uzadıya minnettarane izahat ve beyanatta bulundu. Filhakika bir akşam evvel Reiscumhur Hz.'nin sofralarında birleşmiş idik. Müşarünileyh, milletin varlığının her şeyin üstünde olduğu esasını hakikaten çok yüksek fikirlerle izah buyurmuşlardı. Fethi B. bunları tahattur ederek ve bize de hatırlatarak Gazi'nin büyüklüğü bahsinde yepyeni ve parlak deliller görmüş olmaktan adeta mütehayyır bir halde idi, şükran ve itminanları da o nisbette büyük ve hudutsuzdur...

Fethi Beyefendi'ye bu samimi düşüncelerinde muvaffakiyet temenni etmek, memleketin siyasi terbiye itibarıyla de yükselmesini arzu etmek demektir...

Yunus Nadi

YENİ FIRKA HAKIKİ BİR İHTİYACIN MAHSULÜDÜR! (*)

— Memleketinizde kaç fırka var?

Buraya gelen her ecnebi evvelâ bunu sorar. Gittiğiniz yerlerde herkes sizden bunu öğrenmek ister. "Bir fırka var!" dediğiniz zaman tuhaf tuhaf yüzünüze bakarlar. Tek fırkalı parlamento hayatı, çok fırkalı demokrasi memleketlerindeki insanların anlayamadıkları garip bir keyfiyettir. Bizim vaziyetimizi onlara anlatmak çok güç bir işti. Hiç olmazsa muhataba, bütün inkılâp tarihimizin hulâsasını yapmak lâzımdı.

Yeni fırka bizi bu müşkülâtan kurtardı. Şimdi, yukardaki mukadder suale, göğsümüzü gere gere : "Bizde iki fırka var!" cevabını verebileceğiz.

— Efendim böyle millet meclisi mi olur? Ne tenkit var, ne müzakere, ne münakaşa, ne de istizah... diye şikâyet edenler çoğalmıştı. Hattâ, yalnız hariçte değil, bizzat meclisin içinde bile!.. Bunlara cevap vermek çok uzun sürüyordu. Bir fırkanın, bir fırka mensuplarının, yapılan işler fikirlerine muvafık olmasa da -fir-

(*) Akşam Gazetesi : 19 Ağustos 1930 - 4258

BASINDAKİ YANKILARI

kadan çekilmedikçe- kendi hükümetini alenen tenkit etmesi dünyanın hiç bir parlamentosunda görülmemiş keyfiyet olduğunu izah etmek güçtü.

Yeni fırka bizi bu güçlükten kurtardı. Artık Mecliste tenkit olacak, münakaşa olacak, istizah olacak...

Hoşnutsuzluk gösterenler, gayrı memnunlar, gizli muhalifler, sinsî sinsî her şeyi tenkit edenler, fakat açıkça fikrini söylemek icabedince köşelerine büzülenler çoğalmıştı. Bu gayrı memnunlar kitlesinin neye varacağını, nasıl harekete geçtiğini kestirmek mümkün değildi. Tenkit fikrini, teşekkül etmiş bir gayrı memnunlar fırkası halinde, ta meclisin içine kadar sokunca, söyleyecek sözü, şimdiye kadar gizlenmiş şikâyeti olanların susmasına sebep kalmaz.

Yeni fırkanın bir iyiliği de bu oldu. Hoşnutsuzluk, sinsîlerin ve korkakların, ağızlarında geveledikleri esrarengiz ve gâya mühim sözler olmaktan çıktı. Çok temiz, çok mert ve namuskâr bir liderin fırkası şeklinde, taazzuv etti. Kimin ne söyleyeceği varsa artık gizlemesin. Açık konuşmak, her şeyi söylemek mesuliyetini üzerine alması bir fırkanın penahına sığınsın...

Tek fırkalı parlamento, hakikate gayrı muvafık, sun'î bir müessese haline gelmişti. Daha doğrusu, Cumhuriyet müessesesi, sırf bu yüzden zayıflıyor, millî hakimiyetin yegâne desteği olan Millet Meclisi dediğimiz müessese de felce uğramak, yavaş yavaş sönmek tehlikesine maruz bulunuyordu.

Yeni fırkanın en büyük iyiliği, cumhuriyet rejimini kuvvetlendirmek, Millet Meclisi müessesesini canlandırmak olacaktır. Bunun içindir -ki, Reiscumhur hazretleri halk fırkasının büyük reisidirler- ve Başvekîl İsmet Paşa, kendilerine muhalif olduğu halde, bu fırkanın teşekkülünü samimî memnuniyetle karşıladılar.

Karşısına geçen yeni fırkaya ekseriyeti vermemek, ona mağlup olmamak için, Halk fırkası ve hükümeti, icraatında daha dikkatli olacak, noksanlarını ikmal edecek, her işinde daha fazla düşünmeye mecbur olacaktır. Diğer taraftan tenkitler ve münakaşalar İsmet Paşa hükümetinin icraatını daha sarîh anlatmaya, kadrini daha fazla yükseltmeye yarayacaktır.

Hülâsa, yeni fırka, ikinci fırka, yahut kendi tabirleriyle "karşı fırka", millî ihtiyaçları hiçbir zaman gözü önünden uzak bulundurmayan, her yaptığı işde muvaffakiyeti ve isabeti muhakkak olan dâhiyane fikrin tam zamanında ve gene büyük bir isabetle düşünülmüş, isabetle tatbik edilmiş büyük karardır.

Fethi Beyefendi'nin, deruhte ettikleri bu tarihi vazifede muvaffak olmalarını

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

temenni ederiz. Teşkil edecekleri akalliyet fırkası Türk milleti için en müessir siyasi mektep olacaktır. Gönül arzu eder ki bu yeni siyasi teşekkül ve onun vücut vereceği yeni siyasi hayatımız diğer milletlere imtisal nümunesi olsun.

En büyük başımızdan en âciz ferde kadar herkes bu fırkanın teşekkülünü memnuniyetle karşıladı. Çünkü bu yeni teşekkül hakiki bir ihtiyar ihtiyaca teka-bül ediyor. Kendisine azamî muvaffakiyet imkânı vermek içindir ki fırkanın programı, gayeleri hakkındaki münakaşalarımızı -söyleyecek çok sözlerimiz olmasına rağmen- daha sonralara bırakıyoruz.

Necmeddin Sadık

HAKİKAT BUDUR!

Tek bir zümrenin tahakkümü memleketi mutlak bir çıkmaza sürükleyecekti. (*)

Yalova : (21-22) (Gece yarısı)

Başmuharririmizden :

Yeni fırkanın teşekkülü Türkiye vatandaşları arasında büyük bir hassasiyet, samimî bir alâka uyandırmıştır. Anavatanın her tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası liderine çekilen telgraflar çok iyi tesirlerin isabetini göstermektedir. Bu alâkalar da gösteriyor ki Serbest Cumhuriyet Fırkası çok çabuk büyüyecek, genişleyecek Türkiye'de esaslı, kuvvetli, meşru yollarda yürüyen temiz bir teşekkül olarak kendisini gösterebilecektir. Bu itibarla Cumhuriyet Halk Fırkası erkânının ve bu teşekküle mensup gazetelerin son günlerde bazı vesilelerle göstermekte oldukları telâş ve asabiyet te yeni fırkanın lehine kaydedilmek lâzım gelen hayırlı emarelerdendir. Hatta hükümet gazeteleri şimdiden yeni fırka aleyhine nahış propagandalarda bulunmaktadırlar. Bilvesile geçen günde yazmış olduğumuz gibi bu refiklerimizin ileriye görmekte oldukları mütalaalar kendi fırkaları ve hükümetleri lehine hüsnü tesir yapmaktan çok uzak bulunuyor. Bilâkis yapılan propagandalar kendi telakkilerindeki samimiyetsizliği göstermiş oluyor. Serbest Cumhuriyet Fırkası herhangi bir hususî maksatla teessüs etmiş değildir fırkanın teşkiline sebep doğrudan doğruya memleketin idaresi etrafında yapılan ve yapılmakta olan hataların tekerrürüne meydan vermemek, vatandaşlar arasında gittikçe çoğalan, günden güne artan şikâyetlerin önüne geçmek, daha açıkçası memleketin vatandaşlar namına el birliği ile idaresi demek olan cumhuriyete yakışacak bir idare teessüsüne hadim olmaktır, çok temiz eller ve gayelerle teessüs eden yeni fırka Halk Fırkası erkânının bilvasıta kendi gazetelerine aksettirdikleri gibi bir zaman cumhuriyet faziletini kavramamış, lâyük olmayan her hangi sağ fikirli adamların kendisine müzaheretlerinden bir fayda beklemiyor. Bu bilâkis son zamanlarda ekseriyet temin etmeye çalışan Halk Fırkası şubelerinin tevessül ettikleri bir şeydir. Hal ve hakikat böyle olmasaydı Serbest Cumhuriyet Fırkası kendisine vaki olan binlerce müracaatlara karşı bilâetkik kapılarını ve defterlerini açar, harıl harıl esamî kaydederek imzalar toplar, muarızlarına muaheze vesileleri verirdi. Yeni Fırkayı tesis edenler her hususta hassas bulunuyorlar. Bazılarının iddia etmek istedikleri gibi değil, fakat gençliğine, münevverlere, kendini

(*) Yarım Gazetesi : 22 Ağustos 1930 - 244

bilen, aklı başında Cumhuriyetçi vatandaşlara geniş, selâmetli ve çıkar yolu göstermek gayesiyle sükûnet içinde telaşsız çalışıyorlar. Esasen memleketin şu şekilde şuurlaşmış bir teşekküle çoktan ihtiyacı vardı. Vatandaşlar senelerden beri idaresizlik içinde bunalmışlar, çok elim vaziyetlere düşmüşlerdi. Millet Meclisi çok muhterem zavattan mürekkep olmakla beraber boş vakit İsmet Paşa'nın dar fırka nizamları Meclisi harekete getiremiyor, daha ziyade memleket meselelerinin münakaşasından mahrum bırakıyordu. Halbuki demokrat olduğu iddia edilen bir idarede ekseriyet namına bir zümrenin tahakkuku bir gün memleketi mutlak bir çıkmaza sürüklemek mukadder olacaktı. Netekim böyle olmuş değilse de olmaya maruz kahındığı inkâr edilemeyecek bir emri vakidir. İşte bu hakikatları bilen, anlayan, tamamen his eden vatandaşlar bu noktai nazarlardan Serbest Cumhuriyet fırkasının teşekkülün hararetili memnuniyetle karşılamışlardır. Millet Meclisinde iki fırkanın bulunması vatana taallük eden işlerin el birliği ile idaresini tanzim edecek hür bir yolda gütmenin önüne geçmeğe çalışacaktır, bu muhakkaktır. Memleketin ve vatandaşların bundan sonrası için kendilerini kendi idareleri hilâfına idareye salâhiyet vermemeleri Mustafa Kemal'in yarattığı inkılâp icabatındandır. Milleti kazanan onun muhabbetine, itimadına lâyık bulunan idarelerin teessüsü en makul ve en meşru yollardan gidilmesini teyit eder. İstiklâl için çıkar yol da budur.

Arif Oruç

İKTİDAR MEVKİİ (*)

Fırka demek, eğer biz hükûmete geçerse millet işlerini şu ve bu şekilde yürüteceğiz, diyen bir manzume demektir. Fırka esasen siyasi bir teşekküldür ve binaenaleyh maksadı ergeç hükûmete geçebilmektir. Bu kaideye göre fırkanın hükûmete geçince orada mümkün olduğu kadar fazla durmak için de çalışacağı kendiliğinden anlaşılır. Zaten hükûmette bulunan bir fırkanın bu kaideden harış olamayacağını ise izaha hacet yoktur.

Şimdi son günlerde biz de bu hesaba ileri sürülmüş bazı sözler üzerinde biraz tevakkuf edebiliriz :

Serbest Cumhuriyet Fırkası teşekkül ettiği zaman Ali Fethi Bey iktidar mevkiinde bulunan hükûmetin icraatını ve bilhassa malî ve iktisadî muamelâtını şiddetle tenkide lâyık gördükten sonra kendisinin fenalık diye gördüğü bir takım işlerin Mecliste yalnız bir tek fırka olmasından ileri gelmekte bulunduğunu neticesine vardığını ve bu noksanı da telâfi edecek olan yeni bir fırka ile murakabe ve tenkit vazifesini ifa ederek vaziyetin ıslahına çalışacağını beyan etmişti. Buna nazaran ilk merhalede Ali Fethi Bey bir fırka teşkil edecek, bu fırkanın memlekette teşkilâtını yapacak, onunla Mecliste murakabe ve tenkit vazifesini ifa edecek ve nihayet hükûmeti ele almak neticesinin istihsaline doğru yürüyecekti demek. İlk günlerde hatta hükûmeti ele almak neticesi bile mevzuu bahs olmayarak yalnız tenkit ve murakabe vazifesinin ifası noktasına fazla ehemmiyet verilmiyordu. Yukarıda koyduğumuz kaide mucibince fırkanın gayesi siyasi, yani iktidarın istihsalı olduğu için ilk günler hesabına dahi onu biz ilâve etmiş bulunuyoruz.

Bunun böyle olması pek tabii idi. Teşekkülü dün bir, bugün iki denilecek kadar kısa bir zamana münhasır olan bir fırkanın hemen hükûmete geçmeği istihdaf etmesi biraz acele olduğu nisbette çok gayritabii de olurdu. Çünkü hükûmet demek ekseriyet demektir : Mecliste ekseriyet ve memlekette ekseriyet. Mevcut

(*) Cumhuriyet Gazetesi : 24 Ağustos 1930 - 2262

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

meclisin feshi için ise maatteessüf teşkilâtı esasiyemizde kâfi imkân yoktur. Ergeç ikmal edileceğinden emin bulunduğumuz bu noksan mevcut oldukça yeni fırkanın hükûmete geçebilmesine evvelâ mevcut meclisin, ekseriyeti başka bir fırkaya ait olan vücudu mânidir.

Fakat her hangi bir suretle yeni intihabata müracaat imkânı dahi bulunsa yeni fırka memlekette taazzuv etmiş olmadıkça orada kazanmak ihtimalini düşünemezdi. Fırka demek, memleket dahilinde teşkilât demektir. Liderinin intihabı bile şimdiki şeriat içinde ekseriyet fırkasının müsamahasına ve hatta müzaheretine muhtaç vaziyette iken yeni fırkanın her hangi bir muvaffakiyeti ihtimalini hesap ederek bugünden yarına umumî intihabata geçmeği düşünmek hayale kapılmak demek olurdu. Binaenaleyh ekseriyet fırkası yeni intihabatı iltizam etse Serbest Cumhuriyet Fırkası bunun bir müddet daha tehirî ile kendisinin memleket dahilinde teşkilâtını ikmale imkân verilmesini talep etmesi muvafık olurdu.

Memleket dahilinde teşkilât yapmak ise muayyen fırka fikri ve prensipleri etrafında taraftar toplamak demektir. Gayrimemnunar zümrelerinin iltihakı hiçbir fırkaya kuvvet veremez. Fırka kendi prensiplerini kuvvetle, vuzuh ve sarahatle ilân edecek ve buna kanaatle iltihak eden taraftarlar bulmuş olacaktır. Bunun kolay bir şey olmadığını tafsile ihtiyac olmasa gerekir. Henüz yeni fırkanın en ziyade iltizam ettiği mali ve iktisadî siyasete bile sarîh ve kat'î prensiplerini görmüş değiliz. İnhisarlara aleyhtarız, vergiler ağırdır, haricî sermayenin gelmesini temine çalışacağız gibi sözler bugün için ve bizim memleketimizde harcı âlem olmuş umumî ifadelerden başka bir şey değildir. Cumhuriyet Halk Fırkası prensip olarak inhisar yapmağı, ağır vergi koymağı ve haricin sermayesine boykot yapmağı iltizam etmiş değildir ki bunların aksî başka bir fırkanın prensiplerini teşkil etmiş olabilsin?

Sözün doğrusu bu ki biz hâlâ yeni fırkanın muayyen prensipler ifade eden programının tanzim ve ilân edilmesine intizar ediyoruz.

Buna intizaren şimdi yeni fırkanın inkişaf etmesi mesaisine şahit olmaklığımız lâzımdır. Hal böyle iken ikide bir hükûmet etrafında münakaşalara da şahit olabiliyoruz ve neden saklıyalım, bundan dolayı az çok mütehayyir de oluyoruz. İsmet Paşa'dan gelen bir fikir gibi ileri sürülmüş bir yazıda Cumhuriyet Halk Fırkasının lâakal daha beş sene hükûmette kalacağından bahsedilmiş. Bu masum yazının bazı kimseleri küplere bindirmesi tabîî doğru değildi. İktidar mevkiinde olan fırka için orada mümkün olduğu kadar fazla kalmağı istemekten daha tabîî bir şey olamaz. İsmet Paşa'nın bunu gerçi lâakal kaydı ile beş seneye hasretmiş bulunması bile bir nevî mahviyetkârlık sayılmalıdır. Amma bu müddet onun dediği gibi beş seneden daha az bir zamanda da nihayet bulabilir. Bu da yeni fırkanın göstereceği dirayet ve ehliyet tabiidir.

Olaçak iş fırka fikrinin memlekette makul esaslar dahilinde müsbet ve feyizli inkişaf göstermesini görebilmekliğimizdedir. Cumhuriyet Halk Fırkası bu itibarla ortaya bir fırka olduğunu gösterecek yalnız bir program değil, bir tarih koyabilir. Serbest Cumhuriyet Fırkası bizce henüz programını tanzim etmedi. Fırka olmaktan hükûmete çıkmağa kadar mesafenin hayli uzun ve pek fazla çalışmağa mütevakıf olduğunu kabul etmek lâzımdır ve bunu herkesten ziyade yeni fırkanın takdir etmesi makul ve muvafıktır.

Yunus Nadi

Yeni fırkaya girenlerden Gazi Hz.'nin
hemşireleri Makbule Hanımefendi (**)

MAKBULE HANIMEFENDİ'NİN BEYANATI (*)

Yeni fırka azasından Gazi Hz.'nin hemşireleri Makbule Hanımefendi, dün kendileriyle görüşen gazetecilere demiştir ki :

“— Yüksek maksatlarla ve millete, memlekete büyük hizmetler emellerile S. C. Fırkası teşekkül etti. Bu fırkanın milletin, memleketin bütün ihtiyaçlarını düşüneceği ve refaha ulaştıracağı kanaatle ve Ali Fethi Beyefendi'ye olan büyük itimadım dolayısıyla intisap ettim. İki fırka yekdiğerinin düşmanı değil, kardeşidir. Birbirlerinin hatalarını görürler ve tashih ederlerse hedefe daha çabuk vâsıl olurlar. Bugün kadınlık erkeklik mes'elesi yoktur, vatan mes'elesi vardır. Bugün için bu kadar kâfidir.”

FIRKAMIZ EKSERİYETTE KALDIKÇA...(***)

Serbest Cumhuriyet Fırkasının muhterem lideri diyor ki :

“Mutlaka iktidar mevkiine geçeceğiz. En kısa bir zamanda...”

Fethi Bf. İktidar mevkiinde bulunan Fırkanın iktisat sistemini, dahilî siyasetini beğenmiyor. Malî siyasetini beğenmiyor. Vergi usûllerini beğenmiyor.

Velhâsıl umumî siyasetini beğenmiyor. Yeni bir program ve yeni bir Fırka ile yeniden siyasî hayata atılıyor. Muhterem liderin muhalefeti en yüksek bir samimiyyetle karşıladık. Onun içindir ki ilk fırsatta ve en kısa bir zamanda iktidar mevkiine geçmesi hususunda ümit ve arzularını çok tabîi buluruz. Esasen böyle bir ümit ve arzuda bulunmamış olsalardı “Ben memleket işlerini daha iyi yürü-

(*) Akşam Gazetesi : 25 Ağustos 1930 - 4264

(**) Akşam Gazetesi : 19 Ağustos 1930 - 4258

(***) Milliyet Gazetesi : 25 Ağustos 1930 - 1641

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

tebîlirim" demelerinin hiçbir manası olmazdı. Yalnız şurası muhakkak ki Fethi Bf. iktidar mevkîne geçmek için her şeyden evvel B. M. Meclisinde ekseriyeti kazanması lâzımeleceğini de çok iyi biliyor.

Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri elbette düşünmez ki akalliyette iken de hükûmete geçmek mümkündür.

Bugün mütearife kabîlinden olan bu hakikatlere niçin temas ediyoruz?

Gazetemizde intişar eden bir fıkranın karşı gazeteleri ve erkânı tarafından yanlış tefsirlere uğratılması Başvekîl Paşa'ya atfolunan asılsız beyanat ile efkârı umumiyenin bulandırılmağa kalkışılması bizi bu mevzua gelmeğe mecbur etti.

Güya İsmet Paşa mutlak olarak demiş ki :

"Ben daha beş sene hükûmette kalacağım." Biz de kat'î olarak ifade edelim ki Başvekîl Paşa böyle bir söz sarfetmemiş, gazetelere böyle bir şey geçmemiştir. Ak-sini iddia eden zevattan rica ediyoruz :

Lûtfen mevzuubahs fıkrayı aynen neşretsinsinler. Ondan sonra mesele hakkındaki hüküm ve kararı efkârı umumiyeye bıraksınlar.

Biz politikanın şu cephesini de biliyoruz :

İktidar mevkîinde bulunanların müdafaası güç, zâif, kanun ve teamûle uymayan beyanatından istifade ederek efkârı umumiyenin dikkatini celbetmek muhalefetin kuvvetli bir silâhıdır. Muvaffak olduğu zaman bu silâhtan istifade etmek karşı fırkaların hakkıdır. Ancak bazı kelimelerini ihmal ederek bazısının da manâ ve ruhunu kökünden değiştirerek hakikatleri efkârı umumiyeye büsbütün başka bir tarzda göstermek ciddi bir politika sistemi sayılmaz.

Bu sistem onu kullananlar için kuvvet değil zâ'f ifade eder. Üzerinde çok durulan ve manasız tarzda istismar edilmek istenen bu gibi politika manevralarına taraftar olacağını muhterem Fethi Bey'in ciddiyetinden beklemediğimiz için dostlarının bu tarzdaki yanlış tefsirlerini hoş görmediklerine emin olmak istiyoruz. Hakikat şudur : İsmet Paşa, gazetelerde neşredilmek üzere beyanat şeklinde değil, dostlarla musahabe esnasında demiş ki :

"Halk Fırkası bir siyaset takip edenlerin tecanüsü sayesinde büsbütün kuvvetlenecektir.

İstikrar peyda edecektir. Ondan sonra da dahilde ve hariçte hiç kimsenin bu Fırka ekseriyette kaldıkça siyaset tebeddülü üzerine ümit bağlamıyacaktır."

İşte bu hakikat ile ortaya atılan rivayet arasındaki derin farkın takdîrini okuyucularımıza bırakıyoruz. Bu hakikat karşısında bilmiyoruz nasıl oluyor, azası adedi henüz bir düzineyi bulmamış olan bir Fırka lideri en kısa bir zamanda iktidar mevkîine geçmeyi düşünüyor ve o ümidi, karşı Fırka taraftarlarınca tabîi ve makul görülüyor da, fiilen bir ekseriyet Fırkasının ve dolayısıyla hükûmetin başında bulunan İsmet Paşa'nın gelecek intihabatta gene ekseriyeti elde etmesi ümidinden bahsetmesi gayri tabîi telâkki ediliyor? Mantık ve insafın bu mevzuda hiç bir yeri yok.

Sırt Meb'usu
MAHMUT

İZMİR'DE (*)

Düdük seslerini her tarafa aksettiremeyenler halkın ve hakkın sesini elbet ıslıtmış olacaktırlar!

S. L. C. Lideri Ali Fethi B. evvelki gün İzmir'deki münevver, şuurlu vatandaşlara kavuşmuştur. Muhabirimizin bildiklerine göre, İzmir'in asil halkı, Lideri göz yaşları ile karşılamış, onu bağrına basarak, omuzları üzerinde taşımıştır.

İzmir'den, hür ve vatanperver İzmirîler'den de, yeni fırkaya, fırkanın yüksek mefkûreli Liderine karşı ancak şu büyük samimiyet, şu candan, derin alâka beklenilebilirdi. Âziz İzmir'in yüksek ruh ve seciyeli evlatlarına, minnetlerle teşekkür olunur.

Liderin İzmir istikbalı, ana vatanın dört köşesindeki vatandaşların vicdanlarında; kudretli izleri bir zaman silinemeyecek heyecanlı hatıralar bırakacaktır. Zaten bu heyecanı İzmir'den ırakta yaşamakta olan vatandaşlara Lider bizzat ilân etmiş bulunuyor.

Bütün bir Türkiye'yi geçindirebilecek tabii menbalara malik bulunan İzmir, son bir kaç senedenberi bitkin, ölgün bir vaziyete düşmüş, umumî idaresizlikler arasında unutulur gibi olmuştur.

İsmet Paşa hükûmetinin ihmal ettiği denemezse de, derilerini görüp teşhis edemiyerek anlayamadığı İzmir, hassaten, geçen para buhranında feci, elîm, mühlik tabirlerle ifade edilebilecek vaziyetlere düşmüştü. Bu felâketlerden canlarına kıymak suretile kendilerini kurtarmak isteyen, hali vakti yerinde vatandaşlardan bazılarının, hazin akîbetleri henüz unutulmamış olsa gerektir.

Bu itibarla, İzmirîler yeni fırkaya, onun birinci derecedeki mümessiline, kendi misafirperver yaratılışlarının en samimî, en coşkun tezahürlerini göstermişlerdir.

İhtiyar, ak saçlı bir vatandaşın : —"Senin için canımızı fedaya hazırız. Çünkü artık canımız burnumuza gelmişti."

Diye haykırması, aynı ızdırabın çok kuvvetli ifadesinden başka şeylere atfedilmek mümkün değildir, olamazdı da...

Başka yanık yürekli genç bir İzmirli vatandaşın da, şunları haykırdığı :

Sen bizi refaha ulaştıracaksın, sırf bu aziz gayenin tahakkuku yollarında yürüyeceksin... Millet, gençlik senindir!..

Dediği ıslıtmıştır. Birinci ak saçlı ihtiyarın saf, şikâyetkâr iniltisiyle, ikinci; münevver İzmir gençnin Fethi Bey'le fırkasından beklediklerinin esas itibarıyla aynı şey olduğu muhakkaktır.

Bunlardan biri, açıklarını canlarından bezmelerile ifade etmek istemiş, öteki: Nezaketle refah temennî etmiştir.

İzmir'in, şu necip dileklerle dolu sesine, dün değil, bugün de değil, uzun zamanlardan, yıpratıcı senelerdenberi, ana vatan üzerinde yaşayan umum vatandaşlar teşne idiler.

(*) Yarım Gazetesi : 6 Eylül 1930

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Bir farkla ki, kısık boğazlarda düğümlenmiş kalmış şikâyetler, ızdıraplar, ta-kallüs etmiş dudaklardan bir türlü dökülemiyordu. Şimdi serbest söylendiği gör-ülüyor. İşte bu:

— Muztarip Türk vatandaşın sesidir. Yalnız vermekle mükellef tutulan değil, artık istiyen, istemesini bilen ve istiyecek olan halkın hak arıyan sesidir.

Daha bir gün evvel : İzmir'de berberlerle hamallar, Fethi Bey'i davul ve zurna ile karşılayacaklarmış! İstihzasını sütunlarına geçiren muhterem gazetelerin, bü-yük İzmirli'lerin kendileri kadar asil ve misafirperver ruhlarını rencide ettiklerine şüphe edilmemekle beraber, Fethi Bey'e karşı, açılan İzmir'in çok sıcak bağrın-dan gelen seslerin, hakikî manasını anlamıyacak kadar ferasetsiz oldukları tah-min edilemez.

İnsanlık haklarını arayan, Cumhuriyetin hakikî faziletine ermeğe çalışan va-tandaşlar, İzmirli'ler'e candan, ruhtan, samimi vicdandan kopuşan heyecanlı minnetlerini arz ediyorlar.

Evet : Sivas'taki kuru düdük seslerine, büyük İzmir'in şuurlu vatandaşları cevap veriyor, hatta; vermiştir.

Arif Oruç

Siyasi çapulcular boş durmuyorlar

İZMİR'DE KANLI VAK'ALAR OLDU(*)

Nümayişler esnasında bir polisimiz öldü, 4 jandarmamız yaralandı.

Hadisede önyak olanlar hakkında adli takibata başlanmıştır.

Yeni fırka lideri Fethi Bey'e İzmir'de yapılan istikbal nümayişleri, ayak takı-mından bazı kimselerin tahrikile çok müessif neticeler vermek istidadında oldu-ğu görülüyordu.

Fırka hayatına yeni atıldığımız günlerde, siyasi terbiyemiz hakkında yanlış telâkkiler uyandırabilecek olan bu hâdiselerde bulanık suda balık avlamak isti-yen bir takım mazist karanlık kimselerin ön ayak oldukları anlaşılmaktadır. Dün gece, geç vakit İzmir muhabirimizden aldığımız bir telgraf, siyasi çapulcuların asayişî ihlâl eden yeni hareketlerini kaydetmektedir. Telgraf şudur :

İZMİR, 5 (Milliyet) – Halk Fırkası mensupları bugün saat dörtte parkta bir mi-ting akdettiler. Mitingte bir çok halk hazır bulundu. Tayyare Cemiyeti Reisi Şev-ki Bey, bir nutuk irat etti ve alkışlandı. Ancak bu arada, bazı kirli adamlar, mi-tingin sükûnetle devamına mâni olacak hareketlerde bulunduklarından zabıtaca yakalanarak miting mahallinden uzaklaştırılmışlardır.

Bu esnada, diğer bazı çığırkanların da Halk Fırkası önünde yapmak istedik-leri nümayiş, zabıtaca menedildi ve ön ayak olanlar yakalandı.

Bu şartlara karşı harekete gelen zabıta, neticede korkutmak için silâh isti-maline mecbur kalmış ve maatteessüf mukabele görerek bir polis memurumuz maktul, dört jandarma neferimiz mecruh düşmüştür.

(*) Milliyet Gazetesi : 6 Eylül 1930 – 1642

BASINDAKİ YANKILARI

Fethi Bey, bundan müteessir olarak yaralıları kendi hesabına hastaneye kaldırttı. Kalabalığa ön ayak olan bazı kimseler, Anadolu gazetesi matbaasını taşta tuttular.

İnzibat kuvvetleriyle her taraf muhafaza altına alınmıştır. Fethi Bey Karşıyaka'da akrabasından bir zatın nezdindedir.

S.C. Fırkası erkânının içtimaı sabahtanberi devam ediyor. Halk fırkası erkânı da içtima halindedir.

İZMİR MESELESİ (*)

Muarız gazetelerin telâşlarını sükûnetle karşılamayı vatan borcu biliyoruz!

Lider Fethi Bey'in İzmir istikbalı bir kaç safha geçirmiştir. Zaman geçtikçe gelen hakikî haberler, bu hususta makûsen izam edilmek istenen vaziyeti tavziha yardım etmiştir.

Muarız gazetelerin renkten renge bulamaları, kendi siyasetleri icaplarından olduğuna şüphe edilmemek lâzım gelen İzmir tezahüratının çok dikkatlere şayan safhalar geçirdiği anlaşılıyor :

Fethi Bey'i sükûnetle karşılayan İzmir evlâdları, müşarûnileyhin İzmir'e muvâsalatından evvel, dükkânlarına bayrak asmak istemişler, ilk kurgunluk ta buradan çıkmıştır.

Buna rağmen İzmir halkı, zabitanın şu müdâhalesine, herhangi bir taşkınlık şeklinde mukabelede bulunmayı, hatırlamamıştır bile...

Görülüyor ki, ilk hükûmet müdahalesi, Konya vapurunun İzmir limanına girmesinden çok evvel zabıta tarafından vaki olmuştur.

Bu noktada, İzmir zabıtasını muaheze etmek haklı bir hareket olamaz.

Çünkü zabitanın esas vazifesi, memleketin asayîşi ile alâkadar olan inzibati tedbirleri almak idi. Yalnız, bayrak indirtme tedbirleri esnasında, bazı polis efendilerin temsil ettikleri resmî vaziyetlerinden beklenemiyecek taşkın hareketlerde bulundukları da, kat'iyen tahakkuk etmiştir.

Polis efendilerin ilk defa yanlış harekette bulunmaları, halkta haklı bir iğbirar uyandırabilirdi. Zabıta memurları ve onların âmirleri alınacak inzibati tedbirler esnasında, bu noktaya her şeyden ziyade ehemmiyet vermek, idare hikmeti icabatından bulunuyordu. Halbuki, aksine olarak halka karşı şiddet, cebir kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bu da, İzmir vilâyeti idare işlerini tedvir ile mükellef bulunan zevatın, ihtimal merkezden alınıp oldukları emirlerin verdiği ilk heyecan ve telâşa kapıldıkları, dolayısıyla de, halkın hissiyatını rencide ettikleri, tahmin edilebilir. Halbuki onların asıl vazifesi, şu suretle hareket etmek değildi. Birinci mes'uliyet işte, budur!

(*) Yarım Gazetesi : 7 Eylül 1930

İkinci mes'uliyete gelince : Ona da, maalesef fazla heyecana kapıldığı tahakkuk eden vilâyet jandarma kumandanı, makam irtibatı itibarile dahi, valinin sebeb olduğu açık açık görülmüştür.

Fethi Bey'in, İzmir'e çıktığı ilk günün; halk üzerinde bıraktığı ağır intibalar işte bunlar olmuştur.

Buna rağmen, halk gene sükûnet içinde lideri selâmlamış, lider asıl vatandaşlarına hararetle teşekkür etmiş, nedense, karşı tarafın fazlaca heyecan ve asabiyeti, hoş görülmeyecek tezahürlere, burada da, başkaca başlangıç olmuştur.

Dün gece, İzmir'den gelen telgraflar, "Cuma" gününe ait teessüflere şayan vak'alarla dolu bulunuyordu. İzmir vilâyeti zabıtası, tevkifata devam ederken, ehemmiyeti küçültülemeyecek nümâyişler olmuştur.

Aralıkta masum mektepli bir talebe ile bazı vatandaşlar yaralanmışlar, bir polis ve dört jandarma vurulmuştur.

Muarız gazetelerince; pespayeler, haydutlar, hırsız ve lekeliler tarafından vukuuna sebebiyet verildiği iddia edilen hâdiselerin, hakikî sebepleri nedir?

Asıl can alacak nokta da buradadır: Malûmdur ki, Fethi Bey, İzmir'e bir nutuk irat etmek için gitmişlerdi: Halk müşarünileyhe karşı büyük, kıymetli teveccühlerini gösterdi. Bu arada, İzmir idare âmirleri ile Halk Fırkası memurları, beklenmiyen, ihtimal verilmek istenmiyen, telâşlara kapıldılar, bizzat halkı tahrik etmiş oldular. Yoksa, İzmir Hükûmeti ve Halk Fırkası rûasası emri vaki olan vaziyeti soğukkanlılıkla karşılamış, kabul etmiş olsalardı, bugün temiz İzmir çocuklarını, gene kendi vasıtai neşrî efkârları olan gazetelerle; serserilik, dolandırıcılık, haydutluk gibi ağır isnatlarla tahkir etmek haksızlığı, irtikâp edilmemiş olurdu.

Bilhassa, son facia müsebbiplerinin, İzmir Halk Fırkası erkânı olduğuna, asla, şüphe edilmek caiz değildir.

Mademki : Liderin İzmir'e muvasalatının birinci günü, halkın halecan göstermesine, zabıta ve jandarma kuvvetleri sebep olmuşlardır. O halde artık Halk Fırkası tarafından karşılıklı nümâyişler tertibine, mitingler aktine lüzum var mıydı.

Halk tarafından, bir taraftan sükûnet ve sakinete İzmir Palas önünde hasbîhallerde bulunup, Lider'e dert yanılır. Çünkü halkı bu tarafa, hürriyet tarafına, refah tarafına hürriyet tarafına, fazilet tarafına akıtıyor.

Fethi Bey'in istikbalî şeklini gördünüz. Nutkunu da, millet tarafından nasıl karşılanacağını göreceksiniz. Fakat asıl göreceğiniz şey önümüzdeki intihaptır. Sandıklardaki reyler birer, birer okundukça -şimdiden tavsiye ederim- metin olunuz, kızmayınız ve kabahatî kendinizde aramak faziletini olsun gösteriniz ki vaziyetiniz biraz hafiflemiş olurken, öte tarafta, Bahribaba'da, şuralarda buralarda cebri mitingler yaptırılmıya çalışması, şiddetle muaheze edilmeğe değer.

Ne oluyordu? İzmir'i zaptetmek için, düşman orduları İzmir'e mi çıkmışlardı? Bunca telâşa ve mukabil nümâyişlere ne lüzum vardı?

BASINDAKİ YANKILARI

Bunlara rağmen vatandaşlar gene İzmir hâdisesinin asıl müsebbiplerinin zâhire çıkarılmasına, hakikatın biran evvel tavazzuh etmesine haklı olarak ıntizar ediyorlar.

İzmir hâdisesinde, asıl müteessir olunmak icap eden bir nokta daha vardır ki, o da : Asıl gürültüyü yapanların, yaptırانların, her şeyde görüle geldiği veçhile, bu meselede de, mağdur, taarruza uğramış vaziyette görünmek isteyenlerin, bermutat Halk Fırkası gazeteleri ve taraftarları olmasıdır.

Dün, İstanbul'da çıkan muhterem gazeteler, aynı mağdur ve hakları tecavüze uğramış olanların feryatlarına benziyen şikâyetlerle dolu idi.

Hatta, bazıları :

"Bulamk suda balık avlıyanların İzmir'de elde ettikleri kanlı netice?!"

Başlıklarını, iri harflerle yazmağa kadar hakikatı tahrife, bu suretle de, vakayii lehlerine çevirmeğe çalışmışlardı.

Gene bir refikimiz, masum halk üzerine ateş açan zabıtayı, mukabele mevkinde bırakarak, mazur göstermek için, necip, misafirperver İzmirli'ler'e :

"Şerirler" hakaretilerle tecavüzde bulunmuş : Bu şerirlere karşı harekete gelen zabıta neticede korkutmak için silâh istimaline mecbur olmuş ve maatteessüf mukabele görerek bir polis memurumuz maktûl..."

Kaydını kullanmıştır. Refikimizin, vevle korkutmak kastile de, olsa, evvelâ silâh kullananların, zabıta kuvveti olduğunu itiraf etmesini, davanın ispatı sadedinde memnuniyetle karşılamamağa imkân yoktur.

Gene sabit olmuştur ki Halk Fırkası önündeki ahaliye :

"Namussuzlar!" diye bağırانlar, halk içinde değil, maalesef Halk Fırkası binasında bulunuyorlardı.

Hissiyatı, izzeti nefsi bu derece çığnenmek istenenler, nihayet "Mısır ehramları önünde kamçılanan esir değillerdi : Onlar Türk Cumhuriyetinin aziz ve fedakâr evlâtları idiler.

Bütün şu hakikatler ve mes'uliyetler, aşıkâre göz önünde dururken, kabahat Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarları üzerine yüklemeye çalışmak, bunu yaparken de, koca bir vatan parçası üzerinde oturan vatandaşları tahkir, tezyif etmek, isnafsızlığın ta... kendisidir.

Sonra hürmetlere lâyık muarızlarımızın ortalığı velveleye vermek suretile pek ziyade izam etmek istedikleri hâdis, dünyanın her tarafında hemen her gün yüzlerce misali tekerrür ettiği görülen, iştilen şeylerdendir.

Buralarda, hükûmet, kendine terettüp eden vazifeyi telâş etmeden yapar, halk ta ona itaat eder.

Yoksa herhangi bir nümayîşi anarşi şeklinde karşılamamağa, ne sebep ve ne de mazeret vardır?

Bu münasebetle : Başveklî İsmet Paşa'nın gösterdikleri şayanı takdir, tabii sükûneti taraftarlarında daha görseydik, bahtıyarlığımızı ilân etmekte zerre kadar tereddüt etmiyecektik...

Arif Oruç

HAZİN TECELLİ (*)

Dün bu sütunda, iş çıkırından çıkmasın diye endişe ediyorduk. Fakat, istinat ettiğimiz hadiseler ne kadar tehlikeli olsalar da manevî sahada kahyordu : Artık vergilerin kalkacağı, şapka yerine fes giyileceği, yeni harflerin ilga olunacağı gibi... Saf ve cahil halk tabakaları arasında yapılan bu ifsatlar üzerinde Fethi Beyefendi'nin teşkil ettiği fırkanın çok dikkatli olmasını yazarken, muhterem liderin, nutuk söylemeye gittiği medenî bir şehrimizde masum çocuk cenazeleri ve boşuna dökülmüş insan kanlarıyla karşılaşacağını hiç aklımıza getirmemiştik. Bu manzaranın dehşeti karşısında, Fethi Beyefendi'nin duydukları elemi tahmin ediyoruz.

Fikir mücadelesi şeklinden çıkmamasını, Fetni Bey de dahil olduğu halde onu teşkil etmiş olan yüksek ricalimizin arzu ettikleri bu fırkanın daha ilk umumî tezahüründe kanlı bir sokak arbedesi halini alması yalnız muhterem lider için değil, bütün memleket için bir talihsizliktir. Son siyasî tekamülümüzün vereceği neticeleri dört gözle takip eden dost, düşman, cihan nazarında, Türk milletinin henüz siyasî rûşte erişmediğini isbat etmek vebalı eğer İzmir gibi müterakki ve medenî bir şehre düşerse, cidden hazin olur.

Bu müessif hadisenin hakikati ve sebepleri hakkında, henüz gazetelerde yazılardan başka bir şey bilmiyoruz. Hiç şüphe etmiyoruz ki, ortalığı karıştırmakta menfaatleri olan meşhûk insanların, halk asabiyetini tahrik etmeleri neticesi zuhur etmiş bir hadisedir. Bunu lüzumundan fazla ızam etmek ve şümüllü göstermek hata olur. Eminiz ki İzmir efkârı umumiyesi, bu vakadan bizim kadar, bütün memleket kadar müteessirdir. Başka türlü olmasına imkân var mıdır?

İsmet Paşa'nın, bu sabah gazetelerde çıkan ve ergin bir devlet adamına yakışan beyanatında pek güzel söylediği gibi, beklenen şey fikirdir. Fırka mücadelelerinden memleket hesabına iyilik bekliyorsak, bu, ancak, her iki tarafın ortaya attıkları ve atacıkları idarî, siyasî fikirlerin âmme nazarında tartılması, gazete sütunlarında ve konferanslarda, nutuklarda nezahetle münakaşası ve nihayet millet ekseriyetinin şu veya bu taraf lehine tecellisi şeklinde olacaktır. Yoksa, ne yüksek dehasile memleketin ihtiyaçlarını takip ve isabetli kararlarını tatbik eden Büyük Halâskâr, ne de bu müşkil ve yorucu vatan vazifesini kabul etmiş olan Fethi Bey, fırkacılığın bir sokak arbedesi, bir tulumbacı kavgası, yumruk, tabanca tezahürü hâline tereddisine mücadele edemezler.

Bu gibi kanlı ve gürültülü tezahürler memlekete hayırlı fikirler ortaya çıkarmaz, bütün fikirleri öldürür. Vatani mahveder.

"Karşı fırka lideri ve mensuplarının, fikirlerini tam bir serbesti ve emniyet içinde izhar edebilmesi için bütün tedabiri almalarını malî makamata emrettim." diyen Başvekil hazretleri, kanunu tanımayanlara hükümet kudretinin hadlerini bildireceğini ilave etmiştir.

Memlekette, fikirlerin tam bir hürriyetle ihzarı, Cumhuriyet idaresinin en esash umdesidir. Fakat şunu da unutmamalı ki, anarşye karşı en şiddetli hare-

(*) Akşam Gazetesi : 7 Eylül 1930 - 4277

BASINDAKİ YANKILARI

ket her devletin en mukaddes vazifesidir. Bu gibi vakaların tekerrür etmiyeceği ümidî olmasa, vatan hesabına çok nevmî olurduk. Çünkü, milletin siyasi rûştünü isbat, cumhuriyet idaresini takviye, memlekete tam bir parlamento usulü ihdas edecek olan bu yüksek tecrübenin behemahal muvaffak olması şarttır. Temennimiz Fethi Beyefendi'nin hiç arzu etmedikleri halde ilk adımda karşılaştığı kanlı ve hazin manzaradan nevmîd olmayarak iyi yollarda çakışacak azmini terketmemeleridir.

Necmeddin Sadık

FIRKALAR KARŞISINDA GAZİ (*)

İktidar mevkiinde bulunan her hükümet büyük Reisin itimadını kaybettiğini hissedince kendiliğinden çekilir; çekilmeyi millî bir vazife bilir..

Gazi'nin büyük ismini politika vasıtası yapmağa kimsenin hakkı yoktur.

Gazinin büyük ismini bir politika vasıtası olarak kullanmağa hiç kimsenin hakkı yoktur. Halbuki yeni fırka erkânından ve yeni fırkaya taraftarlık edenlerden öyleleri var ki bu nazik meselede çok lâübalî hareket ediyorlar. Bu lâübalîlik, bazan Gazi'nin mümtaz şahsiyetine hörmetsizlik derecesini bile bulmaktadır.

Yeni fırkanın Gazi ile münasebatı hakkında halk arasında yapılan propagandanın hulâsası şudur : "Gazi Cumhuriyet Halk Fırkasından ayrıldı. Yeni fırkayı Fethi Bey'e teşkil ettirdi. Bundan maksadı İsmet Paşa Hükümetini düşürmektir. Çünkü o da bu hükümetten memnun değildir. Onun için Gazi ile yan yana yürümek isteyenler, mutlaka Serbest Cumhuriyet Fırkasına girmelidirler!" Yazık ki, bir hakikat ne kadar kuvvetli ve canlı olursa olsun, yalanın da yanı başında yürümesine mâni olamıyor!..

Bu yalanları halkın arasına yayanlar, şüphesiz hakikati herkesten iyi biliyorlar. Fakat bunlara inananların bilmediği hakikat şudur :

Gazi yalnız bir devlet reisi değil, ismi ve şahsiyeti her vatandaşın gönlünde yer tutan bir millet reisidir. İktidar mevkiinde bulunan her hükümet, bu büyük reisin itimadını kaybettiğini hissedince kendiliğinden çekilir. Çekilmeyi millî bir vazife bilir. Çünkü, birçok tecrübe ve imtihanlardan sonra her vatandaşa kanaat geldi ki, onun görüşü ve düşüncüsü daima milletin arzularını, temayüllerini, ihtiyaçlarını ifade ediyor.

Bir hükümeti iskat için Gazinin politika oyunlarına, fırka manevralarına te-nezzül edeceğini düşünmek; onun aziz şahsiyetini, manevî kuvvet ve nüfuzunu tanımamak olur.

Hakikati görmek için mugalâta yollarına sapmağa lüzum yoktur : Reiscumhur Hazretlerinin fırkalar karşısındaki vaziyeti kimsenin için meçhul değildir. Yeni fırkanın teşekkülü esnasında lider Fethi Bey'in mektubuna yazdıkları cevapta bu cihet pek sarîh olarak izah edilmiştir. Gazi Mustafa Kemal, Cumhuriyet Halk Fırkasının umumî reisi. Reiscumhur bulunduğu müddetçe, fırkanın umumî ri-

(*) Milliyet Gazetesi : 8 Eylül 1930

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

yasetini İsmet Paşa yapmaktadır. Gazi, belli başlı bir devrin tarihini yapmış bir şahsiyettir. Ondan kendi tarihini inkâr etmek beklenir mi?..

Her halde tutulan yol yanlıştır. Devletin nizamını, gene Devlet Reisinin aziz ismini kullanarak bozmağa asla müsaade edilemez. Er geç, büyük hakikat bu harekete teşebbüs edenlerin önüne, bütün mehabetile çıkar. O vakit bu yolsuz politikanın hesabını vermek ve tevil yoluna sapmak ta çok güç olur. Gazi; dün olduğu gibi bugün de kendi tarihi fırkasının başındadır. Eğer halen Cumhuriyet Halk Fırkasının riyasetini fiilen ifa etmiyorsa, sebebi aynı zamanda Reiscumhur olmasıdır. Hiç bir hakikat, vatandaşlar için meçhul kalmamın, lâzımdır. Bu hakikatın bütün vatandaşlar tarafından anlaşılmasını istemiyecek kimse yoktur. Hatta bu uydurma haberlerin halk arasına yayılmasında hiç mes'uliyeti olmadığını söyleyen yeni fırka erkânı da, bu neticeden memnûn olurlar kanaatindeyiz.

**Siirt Meb'usu
MAHMUT**

İZMİR NUTKU (1)

Serbest cumhuriyet fırkası lideri muhterem Fethi Beyefendi İzmirde, kaç gündenbergi intizar edilen nutku okudular. Bu nutuk çok alâka ile bekleniyordu. Bir taraftan, memleket efkârı umumiyesi yeni fırkanın programını ilk defa bu nutuktan öğrenecekti. Fırkalarını teşkil ettikleri gündenbergi pek haklı olarak "İktisadiyat, iktisadiyatı..." diye feryad eden Fethi Bey efendinin, memleketimizin acı buhranlar geçiren iktisadiyatı hakkında ortaya atacağı yeni fikirlere, güzel tedbirlere, şifa bekleyen hasta sabırsızlığıyla intizar ediyordu. İktisadi sıkıntıdan hakikaten muztarip olan millet, "Her şeyden evvel iktisadi çareler bulacağız!" diye, büyük bir hamiyet ve feragatle ortaya atılan muhterem liderin söyleyeceği sözlerden teselli bekliyordu. Nutuk bundan dolayı mühimdi. Diğer taraftan, Fethi beyefendinin, nutkunu söylemek için iktisadi buhrandan fazla derecede muztarip olan İzmir'e gitmesi, orada husule gelen şayanı teessüf hadiseler, bu hitabe etrafındaki merakı bir kat daha arttırdı.

Nutku biz de alâka ile okuduk. Şahıslarına, yüksek seciyelerine, zekâ ve tecrübelerine çok hürmet ettiğimiz ve giriştiği bu vatan vazifesinde muvaffak olmasını cidden ve samimi surette dilediğimiz Fethi Beyefendinin nutuklarında, bizim için de ayrıca istifadeli noktalar bulunacaktı. Nutku, herkes gibi dikkatle okuduk.

Şekil ve lisan itibarıyla çok takdir edilmeye şayan olan bu nutuk, İsmet Paşanın Sivas nutkunda rıayet ettiği nezahet ve zarafetten ayrılmamıştır. Gerek Başvekil, gerek muhalif fırka lideri, bu nutuklarıyla, memleketimizde ilk defa olarak, münakaşada siyasi terbiye nümunesi göstermiş oluyorlar.

Fakat nutukta, fikir ve esas itibarıyla, itiraf edelim ki, bu kadar sabırsızlıkla beklediğimiz devaları bulamadık. İlk heyecan ve asabiyet zail olduğu, nutuk sükunetle, sekinetle okunduğu vakit efkâr üzerinde bırakacağı izlerin derecesini görmek çok meraklı olurdu.

İlk zamanlar gazetelerde çıkan bir çok beyanatlarında, Fethi Beyefendi, hükümetin takibettiği şimendifer siyasetine şiddetle muarız görmüştük. Memnuniyetle şimdi görüyoruz ki, muhalif fırkanın muhterem lideri, İsmet Paşanın Sivas'ta verdiği izahattan sonra fikrinden rücu etmiştir. Vatani demir kuşaklarla yekpare, aşılmaz, ulaşılmaz kuvvetli bir kütle haline getiren demir yollarının, iktisadi faydaları olmadığını Avrupalılarla birlikte çok defa söylemiş olan muhaliflerin lideri Fethi Beyefendi, İzmir nutkunda buyuruyorlar ki :

"Demiryollarının gerek vatan müdafaası, gerek iktisadi nokta nazardan faydasını inkâr etmek asla hatırımızdan geçmemiştir."

Fethi Beyefendinin iddiaları şimendiferlerin gayet ağır şartlarla yapılmış olmasıdır. İhtilaf buna inince, iki fırkanın ana siyaseti arasında fark kalmamış oluyor. Demir yolunu pahalya mal etmek bir siyaset hatası değil, bir idare noksanıdır. Fakat, İsmet Paşa, bu yolların pahalya mal olmadığını rakkamlarla izah etmiştir. Fethi Beyefendi gibi çok dirayetli bir muhalif liderden beklerdik ki, rakama, vesikalara müstenit mukayeselerle, demiryolunun bir kilometrosu kaç ç

kabileceğini ve hükûmetin ne kadar para verdiğini, bu paranın ne kadar mikdarı israf olduğunu izah etsin. İtirazları, eskârı umumiye nezdinde o zaman kuvvet kazanırdı.

Şimendifer siyasetinin esasında bir ihtilaf olmadığını memnuniyetle kaydettikten sonra, Fethi Beyefendinin malî ve iktisadî meseleler hakkındaki fikirlerine kısaca bakmak isteriz. Fethi Beyefendinin fırkaları etrafında memlekete en fazla ümit saçan şey, müsait, yani her hangi vatanperver bir Türk hükûmetinin kabul edebileceği şartlarla bir istikraz aktı idi. Fakat, muhterem münekkit şöyle diyor : "Ben de biliyorum ki bugünkü şerait altında istikraz yapmak imkânsızdır." Sonra şunları ilave ediyor : Esasen bu şartlar tahakkuk ederse haricî istikraz yapmaya lüzum kalmadan, başka yollardan memlekete harîçten para gelebilir."

Bunlar ne gibi şartlardır, memlekete istikrazsız para getirecek tılsımlı yollar hangileridir? Bunları Fethi Beyefendinin ağzından öğrenmek ne kadar faydalı olurdu! Bunlar söylenmedikçe bu imkânların hakikaten mevcut olduğuna ve bu sözlerin kavli mücerretten ibaret olmadığına, bu akıllı ve çok söz işitmiş, kös dinlemiş millet inanır mı?

İktisadiyatımız hakkında -doğrusunu söylüyelim- Fethi Beyefendiden daha müsbet fikirler, daha esaslı tenkidler beklerdik. Ciddî bir muhalefet için, bugün memleketteki iktisadî buhrandan daha güzel, daha müsait bir mevzu olur mu? Memleket sıkıntı çekiyor, ticaret hayatında müthiş bir durgunluk var, buhranın mevcudiyeti, çocukların bile gözüne çarpıyor.

Bütün dünya memleketlerini sarsan bu buhranın memleketimizdeki âmilleri nedir, bunlara nasıl çare bulunur? Öyle zannediyoruz ki, eskârı umumiye Fethi Beyefendiden bunları bekliyordu. Halbuki Fethi Beyefendi, Bazı vergilerin ağır olduğunu, İman inhisarının ve petrol inhisarının hayat pahalılığında âmil olduğunu söylemekle iktifa etmiştir. İktisadiyatımızın bu şekilde, hattâ daha iyi bir tarzda tenkidine gazete sütunlarında her gün rastgeliyoruz. Eskârı umumiye, Fethi Beyefendi gibi yüksek bir devlet adamından ve bilhassa fırkasının esasını iktisadiyata istinat ettiren bir muhalif liderden daha esaslı fikirler, daha müsbet vaatler bekliyordu. Acaba bu çok zayıf nutuktan sukutu hayale mi uğradı. Eğer öyle ise cidden çok elîm olur. Çünkü Fethi Beyin muvaffakiyeti memleketin selâmeti için şarttır.

Necmettin Sadık

FETHİ BEYİN NUTKU (1)

Serbet Cumhuriyet Fırkası Reisi Fethi Bey günlerdenberi mevzuu bahsolan nutkunu nihayet irat etti. Metni aynen ve harfiyyen dünkü gazetelerde intişar eden bu nutkun o kadar intizarı ve etrafında bu kadar dedikoduyu hakke edecek ehemmiyette bir eser olmadığını söylemek lâzımdır. Bu nutkun ihzarına İsmet Paşanın Sivas nutkunu takiben daha İstanbul'da iken başlanmıştı. Gazeteler Konya vapuru ile İzmir'e gidilinceye kadar da nutkun yeniden tetkik ve tekmili ile uğraşılacağını yazıyorlardı. İzmir'deki ikamet esnasında da hep bu nutuktan bahsolundu durdu. Fethi Beyin nutkuna fenadır demek istemiyoruz. Fakat herkes, üzerinde bu kadar çalışılan bu siyasi beyannamenin daha mükemmel bir eser olarak ortaya çıkmasını bekliyordu. Öyle tahmin ediyoruz ki bu itibarla inkısarî hayâl umumidir. Serbest Fırka'nın program itibarıyla de ortaya zayıf çıkmış olduğunu söylemiştik. Programı izah edecek olan bu nutuk dahtı öyle çıktı. Serbest Fırka'nın maksadını toplayabilmekte ve söyleyebilmekte talihsiz olduğuna hükmetmek lâzım geliyor. Belki zaman ile bu noksanını telâfiye imkân bulacaktır. Siyasi hayat sahnesine çıkışını hüsnü telâkki ettiğimiz yeni fırkanın bundan sonra olsun buna muvaffak olmasını aynı samimiyetle temenni ederiz.

Filhakıka Fethi Beyin evvelki günkü nutkunda fırkanın teşekkülüne temas eden bir mukaddeme ile Başvekîl Paşanın Sivas nutkuna cevap vermek istiyen bir kaç maddeden başka bir şey yoktur. O bir kaç maddede şimendifer inşaatı hiç tamik edilmemiş sözlerle sathî surette tetkik olunuyor, şimendifer inşaatının elzemiyet ve ehemmiyeti inkâr olunmamakla beraber bunların inşasında fazla olduğu iddia olunan masrafla vergiler üzerinde tasarruf edilebileceği anlatılmak isteniliyor ve nihayet inhisarlara şöylece dokunulup geçiliyor. Sıra ile tetkik ve münakaşa edeceğimiz maddelerin mütalealarında görülecek ki Fethi Bey en ehemmiyetli meseleleri kat'î fikirlerle kestirip atamamakta onların her birini birer pamuk ipliğine bağlayıp geçmektedir. Buna nazaran yani fırkanın opportünist, yani işleri olurlarına bağlıyacak bir siyaset taraftarı ile işe başlamış bulunduğu hükmetmek zaruridir. İki fırka arasında görülecek esaslı farklardan biri bu suretle taayyün ediyor demektir. Çünkü, malûm olduğu üzere, C. H. Fırkası takip ettiği siyasetlerde radikal, yani cezridir.

Fethi Bey nutkunun mukaddemesinde kendi fırkasının teşekkülünden bahsederken derhal daha ziyade muhayyel olacağını farzettığımız siyasi hasımların şiddetle taarruza geçmeği bilmiyoruz, hangi tabiye muktezası saymıştır. Filhakıka fırkanın teşekkülüne temas eden mukaddemenin en kuvvetli taraftarını Fethi Beyin kendilerine dil uzatanlardan pek acı şikâyetleri teşkil ediyor. Hem sadece bir şikâyet halinde değil, kuvvetli bir taarruz ve şiddetli bir itham şeklinde. Fethi Beye göre "tek fırkâlı idarenin intac ettiği mes'uliyetsizliği hoş görenler" vardır. Bunlar "bu yeni teşekkülü menfaatlerine muvafık bulmamışlar ve Serbest Cumhuriyet Fırkasına dil uzatmaktan geri kalmamışlardır." Fethi Bey sonra sayıyor :

"Bize gayrimeşru bir fırka olduğumuzu, bütün vergileri kaldıracağımızı, fes glydireceğimizi, eski Arap harplerini iade edeceğimizi atfî isnat ediyorlar..."

Serbest Cumhuriyet Fırkasının teşekkülü tarzına yakından vakıf olduğumuz için hiç bir fırkanın bu kadar teshilat ve hatta teşvıkata mazhar olarak hayata çıkmamış olduğunu iddia edebiliriz. Buna zammîten bütün matbuatın Fethi Beyi ve fırkasını hüsnü telâkki ettiği, kendisini memnuniyetler ve ümitlerle karşılamış olduğu meydanda ve herkesin gözü önünde bir iştir. Yeni fırka namına Fethi Beyin şikâyet ettiği demagojilerin ileri sürülmüş olduğu ise bir hakikattir. Ancak bunlardan bahsolundukça o türlü münasebetsiz propagandaların ne oldukları belirsiz adamlar tarafından yapıldığı tasrih edilmek suretile her zaman yeni fırkanın nazarı dikkati celbedilmiştir. Yeni fırka kendi namına o türlü işaat yapılmasına bittabi muvafakat edememek mevkiinde olduğu için bu ihtarlardan daha yeni başlıyan teşkilatında dikkatli olmak manasını ve lüzumunu istihraç etmeliydi. Ne hacet, Fethi Beyin nutkunu irat edeceği günün arefesi akşamı İzmir'in Basmahane semtlerinde Fethi Bey taraftarlığı eden bir kaç yüz kişinin elebaşılığı, Fethi Beyin vergileri kaldıracağını avaz avaz bağırarak sokakları dolaşıyorlardı. Fethi Bey İzmir tevkifanesine kadar zahmet ederse kendisine taraftarlık edenlerin bu ve emsali iddialarını belki kendilerinden dinliyebilir. Demek ki halkın muhakemesi kit bir tabakası- arasında Fethi Bey hesabına böyle propagandalara girişiliyordu. Sözün bu şekillerde ayağa düşmesinde Fethi Beyin hiç bir faydası olamayacağı ve bilakis hükûmet kadar Fethi Beyin de bu türlü sakım hareketlerin önüne geçmekle mükellef bulunduğu söz götürmez zaruretlere dendir. Halbuki Fethi Bey böyle yapmıyor, kızıyor ve itham ediyor. Hatta daha ilerisine giderek aynen :

"Bilâkis fırkamız inhisarlardan halkın zararına olarak ceplerini doldurmak isteyenlerin gayrimeşru hareketlerine karşı mücadele edecektir."

Demeğe kadar varıyor. Yeni bir fırka reisi tarafından ortadaki hükûmet teşkilatına karşı çok ağır bir itham. Gayrimeşru hareketlerle ceplerini dolduranları isbata davet olunursa Fethi Beyin çok müşkül vaziyette kalacağından pek haklı olarak korkulur. İnhisarların halktan ağır resim almaları mes'alesi başka, bu fırsatla gayrimeşru surette ceplerini dolduranlar bulunduğu mes'alesi başkadır. İkinci iddia ölçüsüz bir ithamdır. Bu memlekette fırkacılığı bu yollara götürmenin verdiği acı neticeleri bilmesi lâzım gelen Fethi Beyin nasıl olup ta daha işinin başında bizzat bu griveye düşebilmiş olduğuna hayret ediyoruz.

Bu fena mukaddemelere rağmen biz yeni fırkanın adamakıllı taazzuv ederek memlekette murakabe ve münakaşa usulünü tesis edecek hakikî, samimî ve nezih bir fırka olabilmesini bütün samimiyetimizle temenni etmekte devam ediyoruz. Bu samimî tenkitlerimiz aynı maksadı istihdaf eden hüsnü niyetimizin mahsulüdür.

Yunus Nadi

İZMİR NUTKU (1)

Fethi Bey bize yeni bir şey öğretmedi, hatta müphemiyeti artırdı.

İzmirde bulunmadık. Fethi Beyin nutkunu dinlemedik. Yalnız, dikkatle gazete sütunlarında okuduk. Fakat bize öyle gelir ki, nutuk, bu kadar gürültüden sonra, bunu dinleyenler üzerinde dağın fare doğurması tesiri yapmış olacaktır.

Siyasî bir nutkun kıymeti, vuzuhile ölçülür. Bu noktâ nazardan Sivas nutku ile İzmir nutku arasında tam bir tezat vardır. İsmet Paşanın Sivas nutkunu okurken, ne yaptığını, ne söylediğini bilir bir devlet adamının karşısında bulunduğumuzu hissederiz. Fethi Beyin nutku baştan aşağı birbirini nakzeden ifadelerle doludur. Şimendifer hakkındaki noktâ nazarını anlamak için beyhude uğraşırız. Nutukta öyle parçalara tesadüf edersiniz ki aradığınız ip ucunu bulduğunuza zahıp olursunuz. Şimendiferlerin hayatı olduğundan bahsediliyor. On satır sonra ip ucunu yine kaybedersiniz. Çünkü bu defa hayatı olan şimendiferlerden daha hayatı meseleler olduğundan bahsediliyor. Bilemeyiz hayat kelimesi yerinde mi kullanılmıyor? Yoksa bu mühim kelimenin ifade ettiği mana mı iyice anlaşılmıyor.

Ecnebi sermayesinin memlekete gelmesine imkân olmadığını itiraf diyor. Sonra neden gelmediğini izah edip te bir çare tavsiye edeceğini tımt ettiğiniz bir zamanda, paranın hariçte yüzde üç faizle verildiğini memlekette fatz nisbetinin yüzde on beş olduğunu söyleyerek memleketimize gelmesine engel olan avamılın iktisadî ve malî sebeplerden başka olduğunu kabul ediyor.

Nutku baştan aşağı okuduktan sonra şimendiferler yapılıp mı, yapılması mı? Memlekete ecnebi sermayesi girebilir mi, giremez mi? Ağır olduğu musirren söylenen vergilerin hangilerinde ve ne miktar tenzilât yapılabilir mi, yapılamaz mı? Bütün bu suallere sadra şıfa verici cevap bulamazsınız.

İşin daha garibi, nutuk bu karanlık noktaları tenvir etmedikten maada, tennevür etmiş zannettiğimiz bazı meseleleri müphemiyet havasına bürümüştür. Biz Fethi Beyi esas itibarile her nevi inhisar usulünün aleyhinde biliyorduk. İzmir nutkunda inhisara iktisadî bir sistem olarak değil, bunu halkın zararına ceplerini doldurmağa alet edenlere hücum ediyor. Bu vaziyette mesele esasından değişiyor. Fakat bu fırkalık iş değil, mahkemelik bir iştir. Ne demek isteniyor yani... Tütün inhisarında müskirat inhisarında şu veya bu inhisarda ceplerini dolduran adamlar mı vardır? Yoksa bu inhisarlar bir takım adamlara ceplerini doldurmak için vesile mi teşkil ediyor? Bunun manasını anlıyamadık.

Eğer ortada böyle bir şey varsa, Fethi Beyin müddetumumiyi keyfiyetten haberdar etmesi bir vatandaşlık borcudur.

Fethi Bey, nutkunun bir yerinde bir siyaset dersi de vermek istiyor. İsmet Paşa'nın Sivas nutkunda liberalizm ve mutedil hükümetçilik arasındaki farkları izah eden sözlerine temas ederek diyor ki :

"Liberalizm sistemi Paşa Hazretlerinin tasvir buyurdıkları mahiyette değildir. Liberalizm mesleği devlete ait olan vazifeleri devlete, efrada ait olan vazifeleri de şahsî teşebbüslere terkeden bir mesnettir."

Doğru. Fakat hangi vazifeler devlete, hangi vazifeler efrada aittir? Liberalizm ile mutedil hükümetçilik arasındaki fark bu vazifelerin tayininde tebellür eder. Biz mutlaka bu işleri her ne pahaya olursa olsun hükümet yapım, bunları mutlaka efrat yapım demiyoruz. Cihan iktisadiyatının vaziyetine, memleketin bugünkü haline göre bu işleri hükümetin himaye etmesi millî menfaat noktai nazarından şayanı tercihtir diyoruz.

Eğer Fethi Bey tütün inhisarı kalksın, müskirat idaresi lâğvedilsin derse, bu, hürmet ettiğimiz, fakat hazine ve memleket için faydalı bulmadığımız bir fikirdir, çünkü, bu sistemin, -Fethi Beyin sözlerini ariyeten alalım- bazı hususî şahısların hazine zararına ceplerini doldurmağa yardımından başka bir şeye yaramıyacağına kanıiz.

Sivas nutkunu tenkit edeceğim diye, Fethi Bey öyle sözler söylüyor ki, şahsına karşı hörmet hissile mütehasıs olmasak, kendisi muarızlarını itham ettiği gibi biz de sul niyetle hareket ettiğini söyleyecektik. Başvekil memlekete ecnebi sermayesini celbetmek için yaptığı teşebbüslerden bahsederken bu yolda ne derece ileri gittiğini göstermek için Belçika grubu ile yapılan bir mukaveleden bahsetmiş ve bu mukavele gruba müsait olduğu halde yine bir netice elde edilemediğini söylemişti.

Ecnebi sermayesine aleyhtar olmadığını anlatmak için söylediği bu sözü Fethi Bey Başvekil aleyhine kullanmak istemiştir.

— Ya şirket kabul etseydi? Diyor. Şirkete bu kadar müsait şartla verilir mi? O zaman hazine zarar edecekti. Hükümet te bundan mes'ul olacaktı.

Beyefendi, dâvâ orada değil, siz Başvekil'e "ecnebi sermayesi getirmiyor" diyorsunuz, Başvekil, "getirmek için bak neler yaptım da yine gelmedi" diyor. Siz dönüp te :

— Ya bu şartlarla gelseydi hazine zarar ederdi, dersentiz buna mugalâta derler.

Bizce Fethi Beyin İzmir'deki nutkuna en güzel cevap, İstanbul Ticaret Borsası Reisinin Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği şu telgraftır. Fethi Bey hükümetin şimendifer siyasetini tenkit ederken, İsmet Paşa'ya şu telgraf yazılıyordu :

"Sivas hattının ilk müjdecisi olarak Sivastan yüklenilen on beş tonluk bugday vagonunun bugün İstanbula muvasalat ve borsamızda merasımı mahsusa ile satılmasının ticaret ve iktisat alemimizde husule getirdiği ve zatı cillelerine karşı memleketin beslediği hürmet ve itimadı bir kat daha tezyide vesile olduğunu bütün Borsa ailesi namına tazimatıma terdifen arza müsaraaat eylerim."

Milliyet

BİR TEBLİĞ (1)

Anarşi ve fesat unsurları genç muhalefeti iflâs tehlikesine uğrattılar. Eğer muhalefet, nümayiş ve neşriyat yapanlar arasında iyi bir tasnif yapmaya muvafak olmuş ve hükümlerini sarf söylemiş olsaydı, su bu kadar bulanmıyacaktı.

Fakat hükümet karşısında tenkit ve fikir hürriyetini kullananlara hürmet eden İsmet Paşa, kısa bir tebliğ ile, muhalefeti sukuttan koruyabilecek en iyi tedbiri tavsiye etmiştir. Zabıta ve Adliye kanuna karşı koyanlara, kanunun cevaz vermediği neşriyatta bulunanlara, devlet kuvvetini kırmak teşebbüsünde bulunanlara karşı hiçbir ihmalde bulunmıyacaktır.

Bir memlekette tenkit ve fikir hürriyeti yokmuş gibi bir manzara olmak ne kadar zararlı ise, Devlet kuvvetleri anarşi ve fesat unsurlarının oyuncuğu gibi gözükme de o kadar zararlıdır.

Cumhuriyet prensiplerine bağlı kalarak muhalefet etmek isteyenler ile herhangi bir muhalefeti Cumhuriyete karşı tnhilâl silahı olarak kullanmak isteyenler arasında son derece keskin bir çizgi bulunmalıdır. Zabıta ve Adliye vazifesini yaparken, memlekette dürüst muhalefetin devam ve inkişafını isteyenler hükümet kuvvetlerine tam yardımcı olmalıdırlar. Memlekette nizam ve âsâyişin bozulmasını isteyenler, zabıta ve Adliyenin her hareketini cebir, tazyik ve zulüm gibi göstermeğe ve vazife adamlarını tedhiş altında bırakmağa çalışacaklardır. Bu, hükümeti yapacağını yapmaktan menetmez; fakat genç muhalefetin doğru görmesine ve iyi muhakeme etmesine engel olabilir.

İzmir nümayişleri sırasında hepimizi müteessif eden taşkınlıklar, muhalefet tarafından kuvvetle takbih edilmemiştir. Muhalefet İzmir'de kendisini sokağa düşmekten korumalı idi. Sokağa düşen ve sokak silâhları ile yürümeğe çalışan bir politika doğru yolu bulmuş addedilemez.

İzmir'de nümayişlere önyak olanların ne fikir, ne istihsal ve tüccarlık, ne iktisat, muhalif fırkanın bahsettiği buhranlar doğru bile olsa, bu buhranlara hiç bir nisbetleri yoktur. Yüksek iktisadi ve siyasi işler kaldırım üstünde konuşulamaz.

Memlekette bir fikir ve tenkit hürriyetinin tanzim edilmesi, hükümet ve muhalefetin, her ikisinin de menfaatine uygundur. Bu hürriyeti tanzim etmek ve onu anarşi batağına düşmekten kurtarmak mümkün olmayacağı gibi bir kanaat yayılması, memleketin zararına olur : Muhalefetin ilk vazifesi kendine yaklaşanlara kanun, nizam ve inzibat, Devlet kuvvetlerine hörmet ve Cumhuriyet prensiplerine tam bir bağlılık dersi vermektir.

Biz karşımızda his ve menfaat ayrılığına dayanan bir düşman safı değil, aramızda ancak fikir başkahğı olan bir dost safı görüyoruz. Memlekette birbirini boğazlama manzarası yaratılmasının hiç kimsenin lehine olmayacağını bizim kadar muhaliflerimizin de bildiklerine emniz. Muhalefetin, hükümetin hepsinin bayrağında bir tek şiar yazılıdır : "Cumhuriyet ve onun bütün kanun ve kuvvetleri"

Falih Rıfı

BU SESİ KORUYACAKSIN (1)

Hatırası kalbimizde çok acı olan bazı süreksiz ve talihsiz tecrübelerden sonra, Türk milleti bir defa daha vatan toprakları üstünde siyasi bir muhalefet sesi işitmiye başlıyor. Bir çoklarımızın şahsi hayatına dahil olan yakın bir devirde, İttihat ve Terakki, Osmanlı İmparatorluğuna geniş bir müsamaha ve hürriyet havası getirmişti.

Çok kısa bir zaman zarfında, bu hürriyet, hürriyete liyakati olmayan bir neslin günahları içinde düşe düşe, tereddidi ede ede, memleket davalarını, kendi çamurlarında boğan korkunç bir dedi kodu batağı hâlini aldı.

Milletlerin binlerce sene, şakakları kanaya kanaya ermek istedikleri hürriyet, ufak kinlerin, miskin ihtirasların zehriyle dolu, küçük kalem adamları elinde, haydut eline geçmiş bir tabancaya dönmüştü. Sokak, Devlet siyasetine tehakküm ediyordu. Bundan sonra ne oldu? Biz biliriz, dünya bilir.

Vicdanlarına bütün bir milletin emniyeti ve istikbali endişesi hâkim olmıyan, mesuliyet hissi taşımayan kimseler, bir gün karşılarında, gece yol bekleyen, mahkemesiz, hükümsüz adam öldüren siyasetçiler, komiteciler buldular. Makedonya terbiyesi, partizan kavgaları, Manastır'a, Edirne'ye, oradan İstanbul'a geçmiş ve burada tedhiş idaresine başlamıştı.

Türk toprakları üstünde asırlarca hükümran olan sessizlik ve sağrılık, karanlık ve körlük yeniden saltanatını kurdu. Koskoca bir memleket, üzerinde ölüm sessizliği yerleşmiş bir mezarlığa döndü.

İdare edenler ve edilenler, hürriyeti, mazlum Türk vatani üstünde yaşatmak için, aynı derece ehliyetsizdi. Milletin işleri meşveret sahasından uzaklaşa uzaklaşa, nihayet âzasının çoğu harp kararlarından haberdar olmayan, bir heyeti vükela ile, harbi umumiye girdik. Görenler vardı, nereye gittiğimizi derhal teşhis edenler, gelecek felâketleri birer birer tespit edenler vardı. Cebir ve tehakküm, onları da susturuyordu. Fikirleri söylenilmez, kanaatları ortaya çıkarılmaz, hattâ isimleri yazdırılmazdı. Bunların başında hafanın, Türk milleti lehine bir ihtiyat kuvveti gibi sakladığı Mustafa Kemal vardı.

Anadolunun istiklâl mücadelesi esnasında gazetelere sansür konulmadı. Millet meclisi, zavalhı şarkın ilk defa gördüğü, azametli, heybetli, düşünür, konuşur, ister veya istemez, alır ve nehyeder, kendinden doğan hükümeti karşısında her gün titreten ulvî bir heyetti. İstanbul alındıktan sonra vatana karşı irtikâp edilen bütün cinayetlerde şahsi hisleri olanlar, düşman alayları adım adım Anadolu mesafelerini aşarak hergün can noktalarımıza yaklaşırken kendi sahifelerinde mevhum muvaffakiyetlerin bayramını yapanlar, bu defa kurtulan İstanbul'da, kurtulanlara karşı müşterek bir cephe ile müşterek bir taarruza geçtiler. Her memleketin kendine mahsus hakikatları vardır. Bunlar ihmal edilemez.

Şarkta hergün suratına tükürülen bir hükümet, yerinde duramaz. Yıkılması çok kolay zannolunan bir idare Kürçülülikle şeriatçılığın el ele vererek tutuşturduğu bir ihtilali bastırmaya davet edildi. Halbuki ondan altı ay evvel eski millet meclisi binasının bahçesinde İsmet Paşa'ya bir kısım İstanbul gazetelerinden

(1) Akşam Gazetesi : 12 Eylül 1930 - 4282

bahsetmiş yeni dikilen ağaç bu gayz fırtınalarına nasıl dayanacak demiştim. Cevap verdi.

İttihat ve Terakki'nin hatalarına düşmek istemem.

Şark vilayetlerinde kabaran yangın tavrı sükûn kanununu ve bu kanunun son günlere kadar uzayan, korku idaresini vücade getirdi. Hürriyetin sesi tekrar susmuş, tekrar murakabe ehemmiyetini kaybetmişti. Gazeteler tebliği resmî varakalarına, Millet Meclisi merasımı çok sade, sessiz bir ibadet yerine benzedi.

Bu ızırabı en evvel kim duyacaktı? Bundan iki sene evvel devlet reisi ilk tedbirlerini almaya başladı. Bir buçuk sene evvel bir muhalefet fırkası doğması için duyduğu arzuya muttali, olmuştu. Bize Rusyayı taklit ettiğimizi söylüyorlardı. Rusya idaresi bize misal olamazdı, kendi esasları itibarıyla fikir hürriyetinin en büyük düşmanı olan Bolşevik Rusya, bir avuç ameleye Yüzelli milyonluk bedbaht halk kütelleri üzerinde, mutlak bir cebir hakkını tanıyan bir idaredir. O bize misal olamazdı. Emil Lüdvig, Çankaya köşkünde, Devlet Reisine size diktatörlük atfediyorlar dediği vakit, Gazi: Bunu nefretle reddetti ve sofrasında çalışan hizmetçileri göstererek bunlar bile benden korkmaz dedi.

Geçen kışın sonunda dört arkadaşımı beraber, Devlet reisinin mesai odasında idim. Hürriyete ait notlarını okuyup okumadığımı sordular, hayır dedim, elim bir deste kâğıt uzattılar, şimdi okuyunuz.

Uzun sahneler birbirini takip ediyordu. Bir kaç defa bütün Türk gençlerinin bilmesini elzem addettiğim fikirlerin güzelliği hakkında hayretimi söyledim, bir noktada dediler ki :

— Bazen, bir buhrandan sonra fikirleri tanzim etmek, yanlış cereyanlara mani olmak lâzım gelir, bu tanzim ihtiyacı bir tazyik vücade getirir, fakat tazyik, dönülmesi mümkün olmayan bir noktaya kadar bizi götürmemeli.

Hürriyetten doğan buhranlar ne kadar büyük olursa olsun hiçbir zaman fazla tazyikin temin ettiği sahte emniyetten daha tehlikeli değildir. Yeni fırka bu görüşlerden doğmuş bir hürriyet ve murakabe cihazıdır. Demek ki, meşrutiyetten sonra üçüncü defa yeniden bir muhalefet tecrübesi yapıyoruz. Bu muhalefet bütün büyük esaslarda ilk fırka ile beraberdir.

Kendimize sormalıyız, bu muhalefet de evvelkiler gibi akamete uğrayacak mı? Bir noktanın çok sarıh olarak bilinmesinde faide vardır: Eski Yunanistan günlerinden beri cumhuriyet, milletlerin zihninde yer etmiş muayyen bir mefhumdur. Bunu dimağlardan söktüp çıkarmak muhâl olan bir şeydir. Binlerce seneden beri, arzın muhtelif kıt'alarında tatbik edilen cumhuriyet esasları ve bu esaslardan doğan büyük ve sağlam hürriyet, bizim muvakkat buhranlardan sonra memlekette tesis ettiğimiz çok sıkı idare havası içinde istikrar bulamaz, yaşayamaz. Milletlerin zihnine yerleşen Cumhuriyetle bizimünkü idaremiizi samimi olarak barıştırmak imkânı yoktur. Bunun içindir ki şimal komşumuzun ve İtalya'nın misali, dünya cumhuriyetleri arasına giren Türkiye için bir örnek olmak kıymetini haiz değildir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Bir sene evvel, Gazi'nin en büyük eseri nedir diye sordukları vakit, Asker, İslahatçı, Teşkilâtçı, Reis olarak vücade getirdiği muazzam eserleri birer birer saydıktan sonra "en büyük eserini daha yapmadı" demiştim. Gazi'nin en büyük eseri, Cumhuriyetten sonra cumhuriyetçiyi yetiştirmek, kendisi gibi hür düşünür, hür karar verir, hak bildiği yola yalnız gitmekten perva etmez gençlerden mürekkep bir nesil vücade getirmek olacaktır, demiştim. Bugün bu ihtiyaç her zamandan fazla mevzuu bahistir. Türk vatanında Türk milletin istiklâl ve istikbalı için ne kadar büyük işler varsa hepsini bizzat deruhte etmiş ve bizzat başarmış olan büyük reisimizin en büyük eserini ibdâ etmek sırası şimdi gelmiştir.

Asırlarca müddet fikir ve vicdan hürriyetinden mahrum olarak yaşamış çok sevdiği milletini nihayet bir kaç bedbaht tecrübeden sonra siyasî murakabe hayatına alıştırmak ona düşen son ve en büyük vazifedir.

Memleketin bazı köşelerinde halk kütüphanelerinin harekete gelmesi bu hareketlere biraz, kan ve ölüm karışması bize perva vermez. Bu toprak üstünde bir tek fırtına doğmaz ki, ona milletin büyük evlâdı, istediği gibi hâkim olmakta bir dakika müşkülât çeksın.

Evet, Türk milletini, Cumhuriyetin siyasî murakabe hayatına alıştırmak büyük reise tarihin verdiği en kutsal vazifedir.

Eğer bu lüzumu o duymasaydı, noksanı çok olan bir takım siyasî teşkilât elinde yeni nesillerin iki büküm bir inkıyattan ibaret bir sessizlik içinde gelip geçmesini muvafık görseydi, yeni fırkanın doğmasını emretmez ve ona bu topraklarda kaç defa akamete uğramış bu kadar ağır bir vazifeyi yüklemeydi.

İsmet Paşa ve Fethi Bey, Türk milletin şerefle, ıyakatle, hizmetle mümtaz iki hayırlı evlâdır. Onların hükümet işleri etrafında hilkatin efendi yarattığı adamlara mahsus bir lisanla yaptıkları münakaşalar muhalefetin Türk milletine temin ettiği ilk büyük menfaatlardır.

Bu muhalefet sesi yükseldiğinden beri, kalbinin içinde ferah duymayan kaç samimi vatanperver vardır. Değil garbın eski milletleri nezdinde, hattâ dünkü Balkan memleketlerinde bile barınan hürriyeti, Türk vatanında yaşatmazsak bunda bizim için bir hicap mevzuu yok mudur?

İçinde muhalefet sesi yükselmeyen bir cumhuriyete biz inanabilir miyiz ki ona başkalarını inandıralım.

— Ey Türk münevver! Ufak ihtirasların, menfaat korkularının kulakları tıkamak isteyen gürültüsü fevkinde, sen, vatanında yükselen bu murakabe sesini koruyacaksın!

İztrabı meydana çıkaran odur, tehlikeleri işaret eden odur, hakimiyeti milliyenin ilk ve son şartı odur.

Ey Türk genç! Memleketin gibi, milli izzeti nefsin gibi, vatanın ve istiklâlin gibi, vatan toprağı üstünde yükselen bu yeni ve mübarek ikaz sadasını koruyacaksın.

Türk Ocakları Merkez Heyeti Reisi

Hamdullah Suphi

BEN TAHRİF ETMİYORUM; ONLAR MUGALÂTA YAPIYORLARI

Bu kadar telâşın, bu derece asabîyetin mânasını bir türlü anıyamıyorum : Son günlerde İzmir ve İstanbul'un bazı gazetelerinde Lider Fethi Beyin, Ağa oğlu Ahmet Beyin ayrı ayrı tarizlerine uğradım : Biri beni tahrif ile itham ediyor, öbürü de techile yelteniyor. Ben onlara aynı silâh ile mukabele edecek değilim. Yalnız şuna üzülüyorum : Bu muhterem liderler, fırkalarına bayrak olarak kullandıkları fikir münakaşasını böyle mi anlıyorlar?..

Muarızlarımı bir bardak suda fırtına koparmağa sebep olan makalemın o meşhur fıkrasını işte buraya aynen naklediyorum :

"... Fethi Bey, beyanatı arasında, askerî ve siyasi zaferler bir milleti kurtarmağa kâfi değildir, diyor. Muhterem lider, her milletin askerî ve siyasi zaferleri daima her zaferden üstün tuttuğunu unutuyor. Hem de bilmiyoruz ki, iktisadi veya malî muvaffakiyetlerin ehemmiyetini, -hattâ hayatî ehemmiyetini- isbat için askerî ve siyasi zaferlerin kıymetini küçülmeğe sebep var mıdır? Muhterem muarızlarımız bilmelidirler ki, iktisadi ve malî zaferler, ancak askerî ve siyasi sağlam vaziyetlere istinaden inkişaf edebilir..."

Gazeteciler makalemın bu fıkrasını Fethi Bey'e göstermişler, böyle beyanatta bulunup bulunmadığını sormuşlar... Serbest Cumhuriyet fırkasının lideri, hiç bir gazeteye bu yolda beyanatta bulunmadığını ve Milliyet'teki neşriyatın tekzip edilmesini söylemiştir.

Muhterem Fethi Bey beni tekzip etmek istedi, fakat ben Son Posta gazetesine verdiği beyanatı inkâr ettiğini değil, unuttuğunu düşündüm. Bu kadar kesif politika mesaisi içinde en kuvvetli hafızaların da biraz sarsılacağını pek tabii ve beşerî buldum. Bunun için başka bir makalemde Son Posta'daki beyanatı aynen naklettim ve hatırlattım.

Bunun üzerine asabî bir eda ile bazı kelimelerin tahrif edildiğini söylediler : (Yaşatmağa) yerine (kurtarmağa) demişim. Bence bu kelimeler, cümlemin ruhunu değiştirmez. Hem niçin bu noktada o kadar ısrar ediyorlar. "Askerî ve siyasi zaferler bir milleti kurtarmağa kâfi değildir" Fikrinin müdafaası o kadar güç müdür? Her halde bu fikir, yerinde ve yolunda sarfedilmek şartile her zaman kolaylıkla izah edilebilir. Hususile bu fikir, malî ve iktisadi zaferin kıymet ve ehemmiyetine daha ziyade bir kuvvet veriyor.

Makalemde istihdaf ettiğim şeye aşıkârdır : Öyle bir devirde yaşıyoruz ki, bir memlekette malî ve iktisadi zaferin ehemmiyetini bilmiyen vatandaş olamaz.

Hükûmetin siyasetini tenkit ediyorlar. Bu tenkidata, birinci derecede garp cephesi kumandanlığını ve Lozan'ı yapmış bir zat muhataptır : Bu vaziyette askerî ve siyasi zaferin kıyafetsizliğinden bahsetmek, yerinde değildir, diye düşündüm. Belki bu düşünüş tarzı, bana mahsus bir nezaket telâkkisinden ileri geliyor. Başkalarının bu noktadaki telâkkisi, beni asla alâkadar etmez.

Bence, eğer İsmet Paşa'dan veya onun politikasına taraftar olanlar tarafından : "Askerî ve siyasi zaferler milleti yaşatmağa kâfidir. İktisadi ve malî sahada ça-

hışmağa lüzum yoktur!” gibi vâhi bir iddia ortaya atılmış bulunsa idi, Fethi Beyin o beyanatı çok yerinde olurdu! Halbuki daha geçenlerde bizzat İsmet Paşa; iktidar mevkinde geçmiş zaferlere istinaden durmadığını, bilâkis halin ve istikbalin meselelerindeki sağlam esaslardan kuvvet aldığını söylemişti.

Kendisine karşı çok büyük saygı beslediğim Ağa oğlu Ahmet Beyin mantığı da beni hayrette bıraktı : Sanki siyasi ve askerî zaferlerin kıymeti var mı, yok mu meselesi münakaşa ediliyormuş gibi Fethi Beyin bu işleri benden daha iyi bildiğini söylüyor. Bizzat Ahmet Bey herkesten iyi bilir ki ben şimdiye kadar hiç bir sebeple başkalarına karşı tefevvuk iddiasında bulunmadım. Bundan böyle de o hataya düşmekten Rabbim beni esirgesin. Yalnız muhterem Ahmet Beye sorarım : Meselâ : Yarın İsmet Paşanın şimendifer ve millî müdafaa politikasını, Sıhhiye Vekâletinin sıtma mücadelesi sistemini tenkit ettiği zaman kendisine :

“Azızım, bunlardan bahsetmek size düşmez. Her halde İsmet Paşa ve Sıhhiye Vekili bu işleri sizden iyi bilirler!” dersem bu cevap kendisini tatmin eder mi?

Ahmet Beyin beyanatında yerinde bulmadığım başka bir nokta var : Bir memlekette malî ve iktisadî muvaffakiyetlerin lüzum ve ehemmiyetine kani miyim, değil miyim?.. Senelerden beri hariçte bulunan ve belki orada iken yazılarımı takip fırsatını bulmamış olan Fethi Beyefendi bunda tereddüt edebilir. Fakat bu tereddüt ve ima, senelerce aynı sütunlarda aynı fikir ve kanaatleri birlikte müdafaa ettiğimiz bir arkadaş tarafından ızhâr edilirse manasını anlamak çok güç olur.

Şunu da ilâve edeyim : Tahrif ve mugalâta fikir münakaşalarında en ziyade nefret ettiğim vasıtalarandır. Karakterim, bu vasıtalarından istifadeye mânidir.

Esasen kelimeler üzerinde oynamağa da lüzum yoktur.

Bir aydanberi ortaya atılan kucak kucak beyanat ve nutuklar içinde öyle aykırı fikirler, öyle ölçsüz sözler var ki, bunlar, her muharrir için bitmez tükenmez bir münakaşa ve tenkit mevzuu teşkil ederler.

Siirt Mebusu

Mahmut

MUHALEFETSİZ BİR CUMHURİYETİN TASAVVURU KABİL DEĞİLDİR! (1)

“Hürriyetten doğan buhranlar ne kadar büyük olursa olsun, hiç bir zaman fazla tazyikin temin ettiği sahte emniyetten daha tehlikeli değildir.”

Gazi Mustafa Kemal

Dün bu sütunlarda Hamdullah Suphi'nin güzel bir yazısı çıktı. Bu güzide arkadaşımız, bir gün Gazi hazretlerinin hususî bir mükâleme esnasında hürriyet bahsi üzerinde çok âlimane ve çok ileri düşüncülerini izah lütfunda bulunurken söyledikleri ve hürmetle yukarıya dercettiğimiz nefis vecdeleri kaydediyor. “İçinde muhalefet sesi yükselmeyen bir cumhuriyete biz inanabilir miyiz ki ona başkalarını inandıralım” diyordu. Türk vatanında, Türk milletinin istiklâl ve istikbali için ne kadar büyük işler varsa, hepsini bizzat başarmış olan büyük reisin bu son eserini, vatanda yükselen bu murakabe sesini korumak lâzım geldiğini temiz ve asil heyecanla müdafaa eden Hamdullah Suphi'ye hak vermiyecek bir Türk münevveri tasavvur edilebilir mi?

İlk mektep kitaplarında küçük çocukların bile esaslarını okudukları cumhuriyet mefhumu, hürriyetsiz kabili tasavvur değildir. Hürriyet deyince, vicdan hürriyeti, fikir hürriyeti, söz hürriyeti, yazı hürriyeti en başta gelir. Bilhassa, vicdan hürriyeti gibi, beşeriyetin son asırlarda en büyük kazancı olan bu müterakki medeniyet şiarını devlet binasının en kuvvetli temeli diye kabul eden Türkiye Cumhuriyetinde hürriyeti kelâm ve hürriyeti matbuata en geniş yer verilmemesini bir an kabul etmek, bu muazzam inkılâbı sıfıra indirmektir, yaptığımız büyük işleri bizzat inanmadığımızı itiraf etmektir. Böyle bir ihtimali akla getirmemeliyiz.

Kelâm hürriyeti, matbuat hürriyeti ne bir boş lâkırda, ne de süstür. Cumhuriyet idaresinin ayrılmaz unsurları, hattâ cumhuriyetin ta kendisi olan bu terakki ve medeniyet düsturları, yalnız bir milletin değil, bütün bir beşeriyetin asırlarca dökülmüş kanlar pahasına elde ettiği en aziz fütuhattır. Bunların mevcudiyeti, gayri kabili içtinap surette tenkit fikrini doğurur. Tenkitten de, zarurî olarak, devlet işlerinde muhalefet çıkar. Kurunu vustanın yadığarı olan taassubu yıkan vicdan hürriyetinden nasıl son asırların en büyük iftihar olan müsbet ilimler çıktı ise, hürriyeti kelâm ve hürriyeti matbuattan da son asırların en temiz idare usulü olan demokrasi çıkmıştır.

Vicdan hürriyetinin inkâr edildiği, insan fikrinin dinî naslara esir olduğu devirleri yıkmak için beşeriyet büyük kurbanlar verdi. Fikir hürriyetini almak için istibdatları yıkan ihtilâller, tarihin en şerefli sahifeleridir. Bütün bu mücadelelerden insanîyetin kazancı, geniş bir tesamüh (tolerance), yani başkalarının dinî telâkkilerine, itikatlarına, mesleklerine hürmet hissidir. Bu hissın zıddı taassuptur. Taassup yalnız dine münhasır değildir. Bütün fikir işlerinde, her nevi itikatlarda, hatta ilimde bile taassup vardır. Siyasî düşüncelerde, politikada, ilmi ve içtimai itikatlarda taassup, dinî taassuptan daha tehlikelidir. Asıl bu nevi taassubu yıkmalıyız.

(1) Akşam Gazetesi : 13 Eylül 1930 - 4283

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Dini taassubun idare ettiği müesseseler bazen yaşar. Fakat siyasi taassubun kurbanı olan, siyasi tesamüh hissinden mahrum olan cemiyetler daima kanlı ihtilallerin zebunu olur. Vicdan hürriyetini ilân ederek, din sahasında taassubu yıkan Türk inkılâbının fikir sahasında taassuba müsaade etmesi, fikir işlerinde tesamühü kabul etmemesi mümkün müdür? Eğer dini taassubu yıkarak diğer sahalarda kendimiz mütaassıp olursak, kendimizinkinden başka dini itikatlara müsamaha edilmesini şiar diye kabul ederek, kendimizinkinden başka türlü siyasi düşüncelere tahammül edemezsek gülünç bir vaziyete düşeriz.

Muhalefet dediğimiz şey, vicdan ve fikir hürriyetinin, tesamühün ve bunların tabii neticesi olan tenkit hakkının zarurî mevlududur. Bunu, gayri kabili içtinap bir kanun diye kabul ettikten sonradır ki, iyi veya fena, faydalı yahut muzır olduğunu münakaşa edebiliriz.

Bunun mahzurları olabilir, kurbanları olabilir. Ne çare ki lâik cumhuriyet olarak en geniş vicdan hürriyetini kabul ettikten ve din işlerinde âzâmî tesamühe cevap verdikten sonra, fikir hürriyetini kabul etmek kabil değildir. Fikir hürriyetini kabul ettikten sonra da tenkit hakkını vermemek, siyasi, idari sahalarda münakaşayı kabul etmemek imkânsızdır. Bazen -hattâ bizde olduğu gibi, ekseriya hürriyeti kelâm hakkı avamfırıplerin ağzına düşebilir. Hürriyeti matbuattan istifade eden cahil ve namert kalemler bu mukaddes hak namına şantajlar yaparlar, cinayetler işlerler. Zararı yok. Bazen politika münakaşalarında söz ayağa düşerek temiz insanlar üzerine çirkefler sıçramaya başlar. Sokak kaldırımı politikacıları elinde, hürriyet bazen tehlikeli bir silah halini alabilir. Zararı yok. Devletin kanunları, intibat kuvvetleri, hürriyeti yanlış tefsir etmek isteyenlerin cezasını verecek kadar kuvvetli olmalıdır. Esasen kuvvetli devlet olmadan sağlam hürriyet olur mu? Her ne olursa olsun, Cumhuriyet hürriyetten korkmaz, bilâkıs ondan kuvvet alır.

Hürriyet ve muhalefet bu memlekete lâzımdır. Cumhuriyete inandığımızı, onu bir oyuncak addetmediğimizi isbat etmek için lâzımdır. Hürriyetten ve muhalefetten korkmayınız. Eğer hakikaten cumhuriyete aşık iseniz bunun aksinden korkunuz.

Necmettin Sadık

MAZLUM VE MAZNUN (1)

Karşı fırka çıktı, diye kanunî mesuliyetler taksim edilmiş değildir.

Sükûn ve nizamdan, devlet ve halk işlerinden, paradan ve iktisattan, rejimin emniyetinden hepsinden halk fırkası cumhuriyetçilerinin hükûmeti mesuldür.

Hükûmetin elinde bu ağır mesuliyeti başarmak için bir tek silah vardır : Kanun.

Hükûmeti, Adliye mekanizmasının işlemesine engel olmadığı için hürriyet namına mesul tutmak ayıptır ve faydasızdır.

Hükûmet, boş sözlerin fırtınasına kapılarak, kanunun tatbik edilmesine karşı müsamaha gösteremez.

Tenkît ve fikir hürriyetinin devam ve emniyetini isteyenler, tenkît ve fikir hürriyetini zedelemek tehlikesini gösteren anarşi tedhişine karşı kanunun hareketini hürmetle karşılamalıdır. Ve ona inkıyat göstermelidirler.

Halk fırkası cumhuriyetçileri en yüksek fikir adamlarının reisliği altındadır : Bu fikir adamları fikirden korkmazlar.

Fikirlerin susmasından korkarlâr.

Fikir kavgaları sabır, sükûn ve disiplin ister. İşî nümayiş ile havayı bulandırarak bir hamlede iktidar kayasına tırmanmak isteyenler sabırsız, sükûnsuz ve başı boşurlar : Eğer kanun bu cereyanların dizginini elde tutmazsa, karşı fırka, bu fırka değil, fikir hürriyeti zarar görür.

Suursuz galeyanlar ne işittir, ne hisseder, ne de anlar : Konuşmak ve anlaşmak için oturmak lâzımdır.

Halk fırkası Cumhuriyetçilerinin ve karşı fırkanın halk arasında yerleştireceği ilk mefhum, kanunun mukaddesliği mefhumudur.

Kanunlar karşısında imtiyaz ve muafık yoktur : Hele halkı birlikte sürüklemek kudretini kendinde gören müesseselerin bu kudretleri kanuna karşı bir silah olmak değil, kanun karşısında daha fazla hassas kalmak için bir sebeptir.

Eski zamanlarda kanunlar tedhiş edilmeyip vazifelerini yapabilselerdi, hürriyet anarşi uçurumlarına düşmekten kurtarılabilirdi.

Kanun karşısında hodbinlik ve gurur yoktur : O bizim bütün iddialarımızın ve kuvvetlerimizin fevkindedir.

Kanunun tuttuğu adamlar mazlum değil, maznundurlar.

Hem kurtulabilirler, hem mahkûm olabilirler.

Kanunun müdahalesini zulüm ve politika gibi göstermek memlekette fikir ve tenkît hürriyetinin devam ve emniyetini isteyenlerin çekinecekleri bir tabiye olmalıdır.

Falih Rıfka

YENİ FIRKA VE VERGİLER (1)

Yeni fırkanın en bariz hususiyeti; vergilerde, vergi sistemleri üzerinde göze çarpmak lâzım idi. Çünkü vergiler meselesi; fırkanın mücadelesi için adeta bir mihver oldu. Onun için S. C. Fırkası erkânı beyanatlarında, nutuklarında hiç olmazsa vergi sistemleri hakkındaki noktaî nazarlarında çok sarîh olmalı idiler. Halbuki böyle olmadı. Muhterem Fethî Beyin İzmir nutkunda bile vergiler meselesi, çok az bir yer tuttu. O da esaslara ve sistemlere ait değildir.

Başvekil İsmet Paşa; her şeyden evvel hükümetinin şimendifer politikasını izah eden Sivas nutkunda bile vergilere ve müdafaa ettiği vergi sistemlerine temas etmiş, kısa ve fakat esash noktaları üzerinde tafsilât vermişti. Buna mukabil İzmir nutku ile fırkasının programını izah edeceğini söyleyen Fethî Bey, bu esaslara yanaşmamış, fırkasının hangi vergiler üzerinde tadilât ve tenzilât yapmak niyetinde bulunduğunu, hangi masraflar kısacağını, vergiler hakkında fırkasının neler düşündüğünü izah etmemiştir. Her halde efkârı umumîye; birinci derecede bu noktalar üzerinde tenevvür etmek isterdi.

İsmet Paşa Sivas nutkunda vergilerimizin ana hatlarını gösterdi. Yeni fırka erkânı her vesile ile köylülerin ağır vergiler altında ezildiğini iddia ediyorlar. Başvekil Paşa vaziyetin büsbütün makûs olduğunu ispat etti : Hükümetin vergi sistemleri, köylüleri himaye esasına müstenittir. İsmet Paşanın politikasıyla, eski usuller arasındaki fark en ziyade buradadır. Eskiden yüz milyon liralık bütçenin kırk milyon lirasını doğrudan doğruya köylü veriyordu. Bugün 225 milyon liralık bütçenin yalnız 25 milyonunu köylü ödüyor.

Devletin en büyük varidat menbâi olan gümrükler üzerinde de Başvekil Paşa politikasını açık açık anlatmıştı. Hükümetin gümrük tarifelerinde takip ettiği siyaset; evvela köylünün, sonra da birinci derecede muhtaç olduğumuz küçük sanayinin himayesine müstenittir.

Gümrük siyaseti mevzuunda Başvekil Paşa; bütün alâkadarlara ve muarızlarına şu sözleri söylemişti :

"Gümrük politikamızda lâzım bir himayeyi temin etmeyen, lüzumsuz bir israfı menetmek maksadını taşımayan, beyhude yere hayat pahalılığı doğuran mevzular var, onları da tetkike amadeyim!"

Her halde efkârı umumîye bihakkın beklerdi ki, bu mesele etrafında lider Fethî Beyin nutkunda bazı talepler ve teklifler bulunsun. Halbuki bu mevzuda da müspet bir kanaat ifade edilmedi.

Fethî Bey, en ziyade durulması icap eden inhisarlar üzerinde de lüzumu kadar tevakkuf etmedi. Belagatini, en ziyade tahmül ve tahliye işleri üzerinde temerküz ettirdi. Fethî Bey; İsmet Paşanın beyanatına cevap olarak inhisarlar hakkından dedi ki :

".. Biz posta, telgraf ve telefon inhisarlarından bahsetmedik. Tuz inhisarından bahsetmedik. Hattâ tetkike muhtaç olan tütün inhisarının ilgasından dahi

(1) Milliyet Gazetesi : 21 Eylül 1930 - 1657

BASINDAKİ YANKILARI

bahsetmedik. Biz, liman inhisarlarının kaldırılacağından, hayat pahalılığı üzerine mühim testirler icra eden şeker ve petrol inhisarlarından bahsettik."

Hatırlardadır ki, İsmet Paşa, Sivas nutkunda mevcut bütün inhisarları saymış ve bunlardan hangisini kaldırmak istiyorlar, yerlerine hangi usulleri ikame edecekler? diye sormuştu. Lider Fethi Bey ise, cevaplarında liman inhisarından ve esasen daha evvel ilga edilmiş ve binaenaleyh elyevm mevcut olmıyan şeker ve petrol inhisarlarından bahs ile iktifa etti. Herkes biliyor ki, tütün inhisarı, devletin en mühim bir varidatını teşkil ediyor. Ötedenberi bu inhisara taraftar olduğunu sandığımız muhterem Fethi Bey, bunu hangi cephe ve istikametten tetkike muhtaç gördüğünü olsun izah etseydi, hiç olmazsa yeni bir nazariye ve esas üzerinde, vatandaşlar biraz tenevvür etmiş olurdu.

İsmet Paşa; Sivas'ta müdafaa ettiği vergi sistemlerini izahtan sonra hülâsa olarak demişti ki : "Yeni vergiler esas itibarile aşarın ilgası sarsıntısını karşılamak için konmuştu. Bu vergiler mütemadiyen takip, tetkik ve ıslah olunmaktadır. Bu vadide siyasi bir mevzu kalmamıştır. Mesele mütehassislara taallük eden fennî bir istikamette tekâmül halindedir." Bu ifadedeki açık mâna ve sarahate rağmen muhterem lider, sanki siyasi rakibini en zayıf bir yerinden yaraladığına zahip olarak, vergilere ait olan itirazlarını en ziyade Başvekilin bu fıkrası üzerinde topladı.

"Bugünün en mühim bir meselesi olan bu bahsî mütehassısların üzerine atarak teknik bir mesele halinde göstermek ve hükûmetin siyasi iştigalâtı haricinde bırakmak nasıl müdafaa olunur, bir nazariyedir!" Yolunda uzun beyanat yaptı. Biz bu mesele üzerinde yeniden duracak değiliz. Muhterem karilerimiz hüküm versinler. İsmet Paşanın yukardaki beyanatından, Fethi Beyin iddia ettiği mana ve mefhum çıkarılabilir mi? İsmet Paşa; teknik sahaya intikal etmiş meselelerin gayri mühim olduğunu, devlet iştigalâtının sahası haricine çıktığını mı iddia ediyor? Dikkat ediyoruz : Muhterem Fethi Bey daima mütearifelerin basit delilleri üzerinde duruyor ve efkârı umumiyeye yeni hiç bir şey söylemiyor.

Slirt Mebusu

Mahmut

BİZİM TAPINDIĞIMIZ MUSTAFA KEMAL (1)

"Phidias" Antikitenin en en büyük sanatkârlarından biridir, fakat tarihe gömülmüştür.

"Michel-Ange" rönesansın onun kadar büyük bir sanatkâridir, fakat on altıncı asırda kalmıştır.

"Delacroix" romantizmin en büyük simasıdır. Fakat unutulmuştur.

"Phidias"tan başlayıp "Delacroix" ya varan bu zencirin her halkası "Naturalisme" madeninden yapılmıştır.

"Hal anti-naturaliste" tir. İstikbal "Surrealiste" olacaktır.

"Phidias"lar, "Michel-Ange", "Delacroix"lar maziyi işliyerek şöhret kazandılar, fakat istikbale musallat olmak şeametine uğramadılar!.. İngres gibi intikal devirlerinde gelen simalar da vardır. Bunlar mazinin mirasını taşırlar ve istikbalin imkânını hazırlarlar.

Bizim taptığımız Mustafa Kemal, Halk Fırkasının umumî reisi olan Mustafa Kemal değildir, dâhil İngres gibi mazinin mirasını, yani Türk milletinin kuvayı namiyesini taşıyan ve Türk kavminin istikbalini yaratan ve Türk istikbalinde Türk milletine ebedî rehber olmak istidadını ve kudretini muhafaza eden "Mutlak Mustafa Kemal'dir."

Bu takdirimiz tamamen hürdür. Çünkü benliğimizin mutlak ifadesidir.

Müderris

İsmail Hakkı

DALÂLET (1)

Darülfünun Müderrislerinden İsmail Hakkı Beyefendiye :

12 teşrinievvel tarihli Yarın gazetesinde "bizim tapındığımız Mustafa Kemal" serlevhali makalenizi bugün gördüm. Serlevha her Türkün, tabii olarak, alakasını davet edicidir; son politika faaliyetleriniz başladığından beri imzanız da, doğrusu artık biraz merak uyandırmaya başladı. Bu itibarla yazınızı dikkatle okudum.

Phidias'den, Michel-Ange'den, Delacroix'dan, İngres'ten bahsediyorsunuz. Resimde, heykeltraşlıkta yüksek ve ebedî şöhretler kazanmış olan bu sanatkârların yaşadıkları ve yaşattıkları devirlere ait sanat telakkilerine ve yeni cereyan ve temayüllere temas etmekle, anlaşılıyor ki, Gazi Hazretlerine açık yürekle ifadeyi tercih buyurmadığınız imalarda bulunmak istiyorsunuz. Nihayet yazınızın siyah bir yıldızla birincisinden ayrılan ikinci kısmında : "Bizim taptığımız Mustafa Kemal, H.F. nın umumî reisi olan Mustafa Kemal değildir; dâhi İngres gibi mazinin mirasını, yani Türk Milletinin kuvvei namyesini taşıyan ve Türk kavminin istikbalini yaratan ve Türk istikbalinde Türk milletine ebedî rehber olmak istidadını ve kudretini muhafaza eden "mutlak Mustafa Kemal" dir diyorsunuz.

İsmail Hakkı Beyefendi.

Zatı Alınız, bugünkü küçük politika işlerinizi yürütmek için karaladığınız satırlar altına basmaktan azap duymadığınız müderrislik unvanının sizi yükselttiği kürsüye yazı, çizgi ve el işleri hocalığından gelmiş bulunduğunuza göre ölçü, nisbet ve mukayese esasları üzerinde bazı fikirleriniz olması lâzım geleceği tahmin edilebilirdi. Ancak (David) in şakirdi Montauban'lı İngres ile Gazi Hazretleri arasında kurmağa çabaladığınız mukayeseye bakılınca hakkınızda hiç olmazsa bu kadarlık bir tahminde bulunmak mesuliyetini kabule dahi imkân kalmıyor.

İmanınızı desteklemek için ileri sürmeğe lüzum gördüğünüz isimleri sayarken sanat tarihini çok fazla okumuş bir âlim ve ilmin esrarengiz derinliklerinden emsalsiz hakikatler çıkaran bir kâşif edası almışsınız. Bunu Türklük gururunu, millî izzeti nefsi alâkadar eden bir mevzu üzerinde yapmamış olsaydınız, edanız ve tavrınız elbette iştigale değmezdi. Fakat bu mevzuun politikacılar için lâubali tavırlarla istenildiği gibi çalım satılacak bir meydan olarak kullanılmasına bilmeniz lâzım gelir ki, vefa ve kadirşinashlığında unutkan olmıyan Türk millî ruhu müsaite bulunamaz.

Yunanlı heykeltraş (Phidias), İtalyan ressam ve heykeltraş (Michel-Ange), Fransız ressamı (Delacroix) ve (İngres) ile Gazi'yi mukayese buyuruyorsunuz.

Müderris İsmail Hakkı Beyefendi! Çok okuduğunuzu anlatmaya ehemmiyet verdiğiniz sanat tarihinin hangi faslında Anadolu zaferi abidesine muadil eser yaratan heykeltraşa tesadüf ettiniz? Gazi'yi bir heykeltraş olarak tasvir etmek istiyorsanız onun yonttuğu bu abideye eş olacak eseri bulmadan, onu başka heykeltraşlarla mukayeseye nasıl imkân tasavvur edebildiniz?

Atina'lılara tapındıkları ilahların heykellerini yapan (Phidias) ve Papa II inci (Jules) mermerden bir mezar yapmak için 8 yıl uğraşan (Michel-Ange) ile Türk milletine şerefle yaşamak hakkı ve kudreti denilen en büyük, en mukaddes ni-

meti veren adamı, hangi mantık, hangi insaf, hangi salâhiyetle mukayese edebiliyorsunuz? Türk milleti karşısında bu kadar lâübalı, bu merteye pervasız mukayeselere cevaz olabileceği hükmünü hangi ilim menbalarınızdan çıkardınız?

Ressam (Deilacroix), ressam (İngres) bazı tablolar yapmışlar ve resim sanatında tekâmül vücuda getirmişler; beşeriyetin bedîi inkişafı noktasından hizmetleri krymetlidir. Ancak bu hizmetleri takdir ile anlatırken iki ressam, kurtulmuş bir vatan tablosu yaratan Gazi ile bir safta, bir hizada ve yanyana görmek hangi Türkün aklından geçer. (XIII üncü Louis'in nezri) levhasını yapan (İngres) le Türk milletinin kurtuluş ve yükselme emellerinin timsali olan Büyük Reis arasında bir nisbet ve münasebet tasavvur etmek ve bunu bu milletin yüzüne karşı uluorta söyleyebilmek, ruhunu ve fikrini politika hırslarının kasırgalarına büsbütün kaptırmış olanlardan başkasından beklenir mi? Saik olarak politika hırslarını işaret hududunda kalıyoruz. Zira bu hareketin daha hafif mazereti yoktur. Bir resim yapmakla bir vatan yapmak arasında fark olmadığı noktaı nazarını cihan ilk defa Türk Darülfünununun sabık emini ve bugün hâlâ profesörü İsmail Hakkı Beyefendi, zatı alinizden dinlemiş oluyor.

İki Mustafa Kemal Tasavvur buyuruyorsunuz. Bunlardan birine tapındığınızı söylüyor, H.F. Umumî Reisi dediğiniz diğeri hakkında hislerinizi gizliyorsunuz.

Müderris Gazi Mustafa Kemal kendisine tapınılmasını istemeğe tenezzül etmiş insanlardan değildir. O sadece açtığı Cumhuriyet ve inkılâp yolunda dürüst ve samimî yürünmesini ister ve bunda milletin müttehit ve mütefik olduğunu görmekle mütmîn ve müftehirdir. Türkiye Cumhuriyetinde mezhep ve vicdan serbestisi hükümran olduğuna istinat ederek mutlaka ona tapınmak istiyorsanız bu nihayet size ait bir iştir, kimse karışmaz. Yalnız, müderris olarak bilmeniz faydalıdır ki, Gazi Hazretleri kendilerine karşı olan muhabbet ve merbutiyet hislerinin böyle tapınma ve ibadet şekillerinde izharından ve bilhassa güzide Türk gençliğine politika tezahürleri içinde telkininden asla hoşnut kalmazlar.

Agâh Bey tarafından toplanan vecizeler kitabının 49 uncu sayfasındaki şu cümleyi lütfen okursanız, Gazi'nin bu husustaki fikri hakkında sizi tenvir edebilmek için ayrı deliller serdine hacet kalmaz :

"Benim için dünyada en büyük mükâfat, milletimin en ufak bir takdir ve iltifatıdır."

İsmail Hakkı Beyefendi, Troie muharebesinden döndüğü sırada gemisi parçalanan (Ajax) in, düştüğü kaya parçası üstünde ilâhlara tehdit savururken dalgalara kapılarak boğulduğunu bilirsiniz. Zâtı Alnizin Gazi Hazretlerini bir taraftan ilâhlar zümresinde gören, diğer taraftan da gizlenmesine çalışılmış tecavüzlere hedef kılan yazınız (Ajax) in macerasını çok hatırlatır.

Sair (Göte) nin, her gün ve yıllarca aynı çiçek tarhlarını sulamaktan usanarak intihar eden bahçıvan hikayesi şüphesiz malûmu âlinizdir. Darülfünunda yarın vatanı ellerinde yükseltecek aziz gençliği yetiştirmek mesaisi, size, her gün aynı çiçek tarhlarını sulamaktan daha bezdirici, daha usandırıcı mı göründü?

Dr. Reşit Galip

S. C. FIRKASININ SON SÖZLERİ (1)

Fethi Beyin dahiliye vekilinden istizahı halk fırkasında ve hükümetinde bir sarsıntı yapacak veya bir müddettir kızıştırılan gayri memnunar tabakasını daha kaynar, daha coşkun bir kıvamda tutabilecek sananlar, Fethi Beyin millet meclisinden salıverdiği meydan okumaların akisleri daha sönmemişken Serbest Fırkanın kendi elile feshini imza ve ilan ettiği haberinden, kim bilir, nasıl hayrette düşmüşlerdir.

Bu hayrette Fethi Bey taraftarları yalnız değildir; sebepleri birbirinden farklı olarak, az çok herkes hepimiz hayret içindeyiz, ilkin, benim hayretim, şundandır:

Bir teşekkül, bir kişinin teşebbüs ve tertibi eseri olabilir; fakat bu tesis hakkı, siyasetlerinin hakikaten müminlerinden toplanmış bir mevcudiyet olduğunu daha bir gece evvel haykırdıkları bir teşekküle, hürriyete timsali olmak dairesile kükreyen o teşekkülün hiç bir cüzüne söz vermeden, "dağılın!" kumandasını tevcih etmek salâhiyetini de kazandırır mı? Ne olursa olsun bugün Serbest Fırka ve şubeleri bu isimle çalışmaktan feragat etmişler ve Fethi Beyin liderliğine istinat mahrum kalmışlar demektir.

Serbest Fırka teşekkülünü 8 Ağustos gazeteleri yazmışlardı; tam yüz günlük bir didişmeden çıkan netice, liderin dün neşrettiği tamim bütün fırkanın kanaati hulâsası olduğuna göre, siyasi sahada Gazi ile karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalacak bir teşekkülün mevcudiyetini ve bugün başka bir Fethi bey çıksa da "cumhuriyetçiyim, layıkım, bir fırka yapacağım." dese menedilir mi? Adana da böyle bir fırka Serbest Fırkanın izini takip etmiyor mu?

Bittabi hayır! Fakat bir muhalefet fırkasının teessürüne pek âlâ diyen her hangi bir adam, bütün kendi fikirlerinden, kanaatlerinden sıyrılıp çıkmış, onları inkâr etmiş, aleyhine dönmüş olur mu?

Gazi, Fethi Beye verdiği cevapta bunu sarahaten söylemediler, "bugün reisicumhurum; onun için fırkanın reisi cumhurbaşkanı değilim. Vekilime bırakıyorum. Reisi cumhurbaşkanı vazifem bitince fırkanın başına geçeceğim" dememişler midir? O günlerde biz bile bu noktaya dokunmamış ve Fethi Beyden "Gazi bizim fırkaya taraftardır" imasını yapan bir cevap almamış mı idik? Gene bir gün Gazi "ben Halk Fırkasındanım; Fırkam akalliyette kalırsa bizzat başına geçeceğim!" demekle bu fırkadan başka bir teşekküle istinat edemeyeceğini apaçık yazmamış mı idik?

Fethi Beyin bu muhalî mümkün gördüğü bir gün gelmiş geçmiştir zannetmiyoruz.

O halde Serbest Fırka niçin kuruldu? Fırkanın feshini bildiren satırlarından buna dair samimi itiraflar çıkarabiliriz :

Fethi Bey ve arkadaşları siyasetine atfolunabilecek birer kusur sayılan bir takım işlerde iktidar mevkündeki hükümete muarız idiler, kendileri de Halk Fırkasından olan bu muarızların şikâyetlerine kim muhatap olabilir? Halk Fırkası grubunun ekseriyetince itimat alan bir hükümetin tenkidi gene o fırka mensuplarının hariminde yapılabilirdi. Kanaatında samimi ve kuvvetli olanlar ve bunu Ga-

zi'ye nakledebilenler bunları bahsin ehemmiyetine göre mecliste, fırkada konuş-
turmak için fîlî hiç bir mümaneat görmüyorlardı. Fakat söylemiyorlardı da...

İşte sonradan öğreniyoruz ki Fethi Bey de bu şikâyet sesini çıkaranlardan
biridir ve gene sonradan öğreniyoruz ki bu şikâyetleri aynı fırka içinde ya hallet-
mekten nevmi olmuşlar, yahut bütün bunların ayrı bir fırka teşkiline esas ola-
bileceği kanaatine saplanıp kalmışlardır.

Fırkayı, memleketi ve haddi zatında bir fikir mücadelesi şartlarını iyi tanıma-
maktan gelen bu temayül, bu ruh haleti, Gazi gibi Halk Fırkasının umumî reis-
liği yani bu fırka siyasetinin en yüksek mümessilliği ile beraber fırka grubunu-
nun itimadını haiz bir hükümeti iktidar mevkiinde tutmak gibi tabîî bir hareket
takip eden bir reiscumhura açılınca, ondan beklenecek cevap, velev kendi siya-
seti aleyhinde olsun, böyle bir muaraza cereyanının daha salim, daha kanunî bir
mecradan gitmesini temin etmek, muhalefet de olsa bir teşekkül haline gelmesi-
ni, -Fethi Beyin dediğini diyelim- teşvik ve tasvip etmek olmayacak mıdır? Türk
cumhuriyetini kuran bir el, Fethi Bey, Nuri Bey gibi kendisine en yakın arkadaş-
lık edenler, kendi fırkasından bir hükümetin tenkidine meylettığı zaman onların
kolundan tutup çekebilir mi?

Bu sarîh vaziyet, halk fırkası siyasetinden başka bir siyaset güden bir teşek-
kül için, gazinin teşvik ve tasviplerini de görse onun fırkasının ve bittabi reisi
umumisi olan kendilerine karşı siyasî bir mücadeleye girmek ihtimalini bertaraf
edeceğini değil de bertaraf edeceği kanaatini bertaraf etmiyor muydu?

Bu ihtimalin bertaraf olması için Gazi'nin bütün siyasî kanaatlerinden tecer-
rüt etmiş, reiscumhurluk mevkiinde bulunarak bunun uğrunda memleketin ik-
tidar mevkiine gelecekleri her ne siyasette olursa olsunlar müsavi ve mühmel
görmiye karar vermiş olmasını kabul etmek icap ederdi. Fethi Bey bunu Gazi'den
isteyip de ret cevabı aldığı anlaşıldığı zaman Gazi'nin maksadı ve mevkiinde Fet-
hi Beyden başka kimsenin tereddüdü kalmamıştı diyebiliriz. "Tahakkuk eden
şekle göre" ibaresi en büyük Türkün reiscumhurlukta bîtaraf kalacakları vadi-
ne ait bir şüphe, öyle bir acı ima taşımıyorsa, işte Serbest Fırka lideri bu hakika-
ti teslim için yüz gün beklemiş demek olur.

Fakat ne kadar isterdik ki Gazi ile siyasî mücadeleye girmek mesuliyetini
üzerine almayı hatırına getirmeyen Fethi Bey, burada dahi şahıslarının galebe
çalınmaz nüfuzuna olduğu kadar siyasetlerinin isabet ve kuvvetine de karşı gel-
mek mümkün olmadığını söylemiş bulunsalardı...

O vakit daha samimî olurlar, Gazi'ye teslimiyetin sadece bir dostluktan doğ-
madığını söyleyerek kendisini lider sayanlara Serbest Fırkanın ilk ve son güzel
eseri olan vasiyetini vermiş bırakmış olurlardı.

Bunu yapmadılar. İş bırakırken sözlerine "ben yapamam, isterse başkası
yapsın!" edası verdiler ki, bu hal, arkadaşlığa; hele "arkadaşımdır, dostumdur,
mücadele edemem!" edası ise, vatanperverliğe uymaz! Bu Serbest Fırkanın son
işlediği kusurdur; intiharında âmil olan evvelkileri de yarın gözden geçireceğiz.

Hakkı Tarık

S. C. FIRKASI NİÇİN YAŞIYAMADI? (1)

Bir tek kelimeyle : Doğuşundaki kusurdan, suiteşekkülden..

Türkiye'de hiçbir fırka Serbest Fırkanın gördüğü müsait havayı bulamayacaktır, diye iddia edebiliriz.

S.C. Fırkası niçin yaşıyamadı? Bir kelimeyle; doğuşundaki kusurdan, sui teşekkülünden...

Büyük reisün teşvik ve tasvibini takip eden umumî hüsnü kabule, umumî esirgenişe rağmen yüzüncü günde kendine kıyarak dünya dağdağasını terk edip gidişi bu sui teşekküldendir.

Ben "bir fırka ile cumhuriyet olmaz!", "fırkaların çokluğu cumhuriyetin tekâmülünü gösterir" diyenlerden değilim. Yaşayan insanları mutlaka ayrı ayrı düşünmeye sevk veya ayrı ayrı düşünür tasavvur etmenin nazari bir kıymeti yoktur. Muayyen bir devrede memleketin idari siyasetinde bir ittifak manzarası göstermeler bütün bu fikir birliğinden, dil birliğinden cumhuriyet böyledir diye vaz mı geçsinler, param parça mı olsunlar?

Bununla beraber, Türkiye'nin bugünkü haline de baksak görüşleri, düşünceleri birbirine benzemiyen o kadar vatandaş buluruz ki bunların her sınıfının kendilerine göre birer teşekkül vücuda getirmesi, nihayet kaçınılamayan bir zaruret telakki olunur ve yalnız memleket menfaati cephesinde çalışan samimî insanların ve selim akılların temayüllerine tercüman olan kanunlar, buna bir zaruret olduğu için müsamaha gösterirler.

Tek fırka aleyhdarlarının hangisini isterseniz, söyletiniz, size hiç biri cumhuriyet ve lâıykılık aleyhinde bir teşekküle hükümetin müsaade etmesini müdafaa etmiyeceklerdir.

İnsaf ile söyleyiniz, siz memlekette layık olmıyan kimsa bulunmadığına inanıyor musunuz? Bunlara serbest bir münakaşa, gizli açık bir propaganda hakkı tanımıyarak, bile bile bir tahakküm yapmış olmuyor ve böyle yapmayı da bir vatanperverlik vazifesi saymıyor muyuz?

Bir fırkaya teşekkül sebebi olacak ve olmayacak şeyler diye bugünün en geniş cumhuriyetçileri tasnifler yapmakta isabet gösterdiklerine kanidirler, o halde, her şeyden evvel yeni bir fırka eski fırkalardan nerede, niçin ayrıldığını apaçık tesbit etmek mecburiyetini duymalıdır.

S.C. Fırkası ilk günlerde tez elden neşrettiği programda Halk Fırkasından kendini ayıran siyasetler gibi beliren noktaları meclisle ilk temasa gelinceye kadar birer birer sildi, karaladı; geride kalan Halk Fırkası hükümetinin yapacağım dediklerine ben de yapacağım demek ve "ancak bunları ben yapacağım!" demekten ibaretti. Hiç böyle şahsî bir vaziyet alma bir fırkaya temel olabilir mi? İşte S.C. Fırkasının doğuşundaki kusur burdan başlar. Dikkat olunursa görülür ki müessisler program için hiç üzülmemişlerdir, "hele biz bir hükümete gelelim, program sonra gelsin" diye maruf istim hikâyesine nazire yapmışlar, Halk Fırkasına değil, Halk Fırkası hükümetine muhalefet kurmuşlardır.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

İkinci hata fırkanın millete takdim tarzında görülür: Gazinin Halk Fırkasından ayrılmadığı o kadar meydanda idi; Halk Fırkasına muarız olarak çalışmaya başlayacak herhangi bir teşekkülün bu fırkanın müessis ve reisi umumisile de bir siyasi mücadele kabul etmek mevkinde olacağı o kadar belli idi; bu vaziyette, rakip fırka reisinin, bir muhalif fırka teşekkülünü çok tabii ve aklen de, kanunen de menetmeyi imkansız bularak tasvip etmesinden edilecek istifadeyi bir hamle daha ileri götürmek sahte bir hareket ihtiyar etmek olurdu. S.C. Fırkası, kendi doğuşu için bu kadar mültefit olan bütün bu teşekküllerin hüsnü niyetini sulistimal etti.

Sonra, S.C. Fırkasının gözü önüne asacağı levha şu olacaktı:

"Senelerdenberi tatbik edilen çarpcılık siyasetinden anlamıyarak veya zarar görerek memnun olmayanlar vardır; her hangi bir hükümet icraatından şikayetçi olmak bir muhalif fırkaya intisap için kâfi vasıf teşkil edemez!"

Güya kendilerine, hayır, bunun aksini yapın : Diyorlarmış gibi, daha fırkanın idare heyeti bile tamamlanmadan her nerede bir gönüllü çıkmışsa ona fırka mührünü yollamışlar, "aman, mebus intihabında su başları elimizde bulunmalı!" plânile de teşekkülün ikinci haftası bütün memlekette belediye gürültüsüne atılmışlardır. Öyle ki daha Serbest Fırka adını işitmiş işitmemiş olan yerlerde her zaman görülmesi mutad olan karşı namzetleri, kendi fırkalarına mal etmişler, hatta aza kaydını bile fazla bir külfet sayarak, liderleri ağzile : "Serbest Fırkaya rey verenlerin bu fırkanın tabii azası olduğu" ilan edilmiştir.

Her hangi bir fırka, kanun yolu ile millet meclisine girmek için çalışır. S.C. Fırkası bu imkânın en yüksek müsaadesini aldı ve muhalefet tarihinde bir daha beklenmeyecek bir hadise olarak Halk Fırkasının müntehibi sanlıları S.C. Fırkası liderine mebusluk verdiler. 10, 15 değil, hatta tek bir mebus bile, bu mecliste sesini millete duyurmaya ve milletin alâkasını uyandırmaya yeter; eğer o mebus kanaatinde samimi ise, içinde memleket aşkı komuluyor ve vazifesini anladığı gibi yapmakta kendini meclise veriyorsa...

"Murakabe! Murakabe!" dediğimiz vazife, bir muhalefet cephesinde vekilleri ıskat edecek rey sahibi olmak demek değildir ki, S.C. Fırkasını teşekkül eder etmez ne idikleri anlaşılınca kadar olsun aldıkları sıralarda çalışmak angarya, fırka işini ciddi bir fikir mücadelesi bileceklerin elinde büyütmek için sabır ve tenenni göstermek boş sayılabilir!

Muhalefete kimlerin sığınmak fırsatını gözetleyeceğini, kimlerin hırsı, düşmanlığı, ayaklandığını bilmiyor muyduk?

S.C. Fırkası meclisteki vazifesini de, bunun dışındaki vazifesi kadar acemice yapı : Son istizah bunun en son misalidir :

Bir sualden başka bir değeri olmayan bu istizah, efkârı umumiyeye şunu diyecikti : İntihabını kazandığımız belediyeler, kaybettiklerimizin yirmide birinden ibaret kalmışsa, bu, dahiliye vekilinin elindeki kuvvetlere her ne pahasına olursa olsun intihabı kazanmak emrini vermesindendir.

BASINDAKİ YANKILARI

Eğer eski dahiliye vekilinin o uzun istizah nutku böyle bir emrin vücuduna dair küçük bir delil gösterseydi, kürsüden, yenisine hiç değilse hicap şeklinde bir mes'uliyet yükletilerek inilirdi.

Halbuki... İntihap encümenlerinin hareketlerine ait bir takım şikâyet yazıları okundu ki nihayet kendi adamları elile fesat karıştırıldığı his ve tesirini verenlerle beraber bunlar nihayet birer tahkik mevzuu olmaz ve bir dahiliye vekili bu şikâyetleri tahkik ve teftişe vermemişse o zaman mes'ul sayılmak lâzım gelmez miydi?

Fethi bey, istizahın bu şeklinde de kazanmış çıkmıyacaktı; fakat bu şeklen olsun doğru sayılacak bir istizah olurdu.

Bütün bu, işaretler S.C. Fırkasının niçin yaşamadığını anlatmaz mı? Tekrar edelim : Doğuşundaki sui teşekkül, müessesilerinin fırka kurmadan evvel hükûmete gelmek yolundaki temayülleri... İşte bu fırkayı intihara sevkeden başlıca amiller...

Ben Fethi Beyi taziyeye lüzum görmüyorum; mecliste bir çok arkadaşların söyledikleri doğrudur : Halk Fırkasının karşısına Serbest Fırka değil, mahiyetli güç tahlil edilir, karanlık, karışık bir tugyan çıkmıştır. Böyle vaziyetlerde rejim tehlikesi her şeyden evvel düşünülür, Fethi Bey kararını vermekte gecikmedi.

* Üzerlerine aldıkları için başından sonuna kadar müşkülâtını takdir ederiz.

Kendisini ve meclis arkadaşlarını vatanperver çehrelerle görüyoruz. 100 günlük fırka hayatından doğan dağdağa b u beceriksizliğin, sabırsızlığın uyandırdığı fitne gözümüzün önünde olmakla beraber, yalnız Türk inkılâpçılarının bir kere daha gözünü açan bu neticeyi, o fitneyi uyandırmış olmanın günahını affettirecek bir kıymette bulurum.

Şimdi, kendileri, Serbest Fırkanın kazanmak istediği umumî intihaptan 14 mevki kazanarak meclise girmiş vaziyetindedirler; müstakil de olsalar, Gazi'nin reisi olduğu fırkaya muaraza niyet ve kudretinden uzak da bulunsalar, Gazi fırkasının kendisine yakışan azm ile yürütmesinde bir müşevvik ve muharrik olmak ellerindedir. İlk fırsatta millet meclisi kürsüsünde noksan bıraktığı şu sözleri söyleyerek hizmetini ikmal edebilirler :

— Cumhuriyetçi; lâyük olmak esas şartile her istiyen, fikir üzerine fırka kurabilir; bu fırka reisi umumiisi Gazi olan ve şimdi başında reisi umuminin vekili bulunan Halk Fırkası ile siyasi bir mücadele kabul edecek de olsa!..

Lâkin bilmelidir ki mücadele ekseriya iki taraflı ise de muvaffakiyet ekseriya bir taraflıdır.

Hakkı Tarık

FIRKANIN FESHİ (1)

Serbest Fırka resmen kendi kendisini fesh etti. Hakikat durmuyor. Yürüyor. Münevver gençliğin vazifesi çok ehemmiyetlidir.

Arif Oruç

Serbest Cumhuriyet Fırkası dünden itibaren tarihe karışmıştır.

Her medenî memlekette vatandaşları esasî hakları üzerine müesses programlarla siyasi mücadelelere girişen, mesuliyet mevkîinde bulunan hükümetleri, Millet Meclisi kürsülerinden murakabe eden, fırkalar vardır.

Bu fırkalar, kendi kanaat ve içtihatlarına temayül gösteren vatandaşların ekseriyeti ile idare mes'uliyetini kabul ederler. Cumhuriyetin kısa tarihinde, geçmişte Millet Meclisini tasvibi ile hükümet tarafından feshedilen programlı bir fırka vardır. Bu fırkanın Terakkîperver Fırka olduğunu söylemeğe hacet yoktur. Kendi hatası, kendi tedbirsizliği yüzünden feshe mahkûm olmuştu. Bu hatanın inkılâpçı Laik cumhuriyette, fırka programında dinî bir müsamaha kaydı olduğu malûmdur..

İkinci fırka, memlekette samimi kontrol hakkını kullanmak üzere Gazi Hazretlerinin tasvipleriyle teşekkül etmişti. Mustafa Kemal Hazretleri Reisicumhur kaldıkları müddetçe, bitarafıklarını vait buyurmuşlardır. Son dakikaya kadar bu vaitlerini incaz buyurdıklarına şüphe edilmemelidir.

Fethî Beyin beyannamesinde, çok dikkatlere şayan kayıtlar vardır : Serbest Fırka doğrudan doğruya mes'uliyet mevkîinde bulunan hükümetin hatalarıyla, memleket işlerinde eğri veya doğru tatbikine çalıştığı siyasetle, alâkadar olmak için teşekkül etmişti.

Hariçte, teşkilât yapması tabiî haklarından biri idi. Meclis dahilinde, teşriî haklarını kullanması gene pek mantikî ve meşru haklarından bulunuyordu.

Fakat, muarızlar, hariçte bütün nüfuzlarıyla, meclis dahilinde de, bütün ekseriyet kudretleriyle, henüz emeklemeğe başlayan Serbest Fırkaya hücum ettiler.

Mustafa Kemal Hazretlerinin umum vatandaşlarca aziz tanınıp bilinen namlarının, Belediye intihaplarına kadar karıştırıldığı görüldü. Şu halde Serbest Fırka mes'uliyet mevkîinde bulunanlarla değil, doğrudan doğruya Mustafa Kemal Hazretleri ile karşılaştırılmak manevraları takip edilmiş oluyordu. Fethî Bey, bu çok nazik vaziyet karşısında ne yapabiliirdi ki, daha dün Meclis kürsülerinden yüzüne karşı en haksız ithamların, hatta hakaretlerin savrulduğunu gördü. Ve çekilmek, fırkasını dağıtmak mecburiyetinde kaldı.

Fethî Beyin fırkasını dağıtması bir istifa, bir protesto mahiyetinde kabul ve tefsir edilmek makul olacaktır.

Reisicumhur Hazretlerinin pek mühim seyahatlerinden avdetlerini müteakip, vaziyetin işaret edilecek yeni istikametlere, şekillere göre tebellür ve inkişaf edeceğine asla şüphe edilmemelidir : Memlekette teşriî hayat, fırkacılık, hakikî demokrasi esaslarına göre tanzim edilmek mi icabedecektir? Yoksa, fırkacılık ve

BASINDAKİ YANKILARI

fırka ihtirası seyyanen tarihe gömülmek mi lâzım geliyor? Bunu Halk Fırkası için dahi varit görebilmek imkânları yok değildir.

Yeni, zinde, mütecanis, mefkûreci bir teşekkül!

Bu gün Türkiye vatandaşı münhasiren bir şeyden muztarıptır: İdaresizlik! Halk Fırkası olsun, Serbest Fırka bulunsun, isterse dünyanın en sol teşekkülleri mevzubahis olsun, aklı başında, şuur sahibi her Türk, daima haklarını aramasını bilmeli, daima çiğnenmek istenen insanlık hukukunu canı gibi, ırzı gibi kollamalıdır.

Şu öksüz, bakımsız, gerilemiş ülkede, yeni bir fırka teşekkül etti diye, bütün ümitleri ondan beklemek doğru değildir. Gene bu fırka ortadan çekildi diye, hüsrana kapılmanın manası yoktur. Asıl hakkını aramayanların akıbetleri elîm olur.

Millet vatandaşlar, cumhuriyetin kendisine verdiği her haktan, cumhuriyetin vermek mecburiyetinde bulunduğu henüz istifade edilmemişlerden, mutlak ve mutlak faydalanmak yolunda tecanüs, birlik göstermelidir.

Bu irşat vazifesi, münevver cumhuriyetçilere düşüyor. Hak, hakikat böyle böyle tezahür edecek, kendini gösterecektir.

Gazi tarafından cumhuriyetin kendisine emanet edildiği gençlik, işte asıl bunu, bu en büyük vazifesini unutmamalıdır.

Serbest Fırkadan çok evvel, tam bir senedenberi münferiden olduğu gibi, bu günden sonra da : "Yarın" münhasiren o yolda yürüyecektir. Fethi Beyin fırkası dağıldı diye : Hakikat durmayacaktır. Durmuyor ve durmaz!

O, çoktan yolunu almıştır. Hâlâ ve daima yürüyor. Ta ki, kalemler kırılınca, dimağlar işlemez olup duruncaya kadar..

Arif Oruç

MECLİSTEKİ İSTİZAH (1)

Belediye intihabatı etrafındaki dedikodu, Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Bey tarafından Büyük Millet Meclisi kürsüsüne intikal ettirildi. Dün Fethi Bey, Meclis kürsüsünden intihabattaki "Yolsuzlukları" uzun uzadıya izah etti. Fethi Beyin uzun nutkunu dikkatle okuduk. İthamlarını istinat ettirdiği mahumatın, kendisine, muhtelif şehirlerdeki fırka teşkilatları tarafından intihabatı kaybetmelerinin esbabını izah yolu gönderilen, raporlardan istihraç edildiği anlaşıyor. Mağlubiyeti tevîl mahiyetinde olan bu raporların bir tarafı ve çok mühim olduğu aşîkârdır.

Fethi Bey, Serbest Cumhuriyet Fırkasına rey vermek isteyen bir çok kasaba ve şehirlerin irtica ve komünistlik ile itham edildiğini söylemekle şikâyetlerine başlıyor. Zımnen matbuattan şikâyet demek olan bu sözlerine karşı şunu söylemek isteriz ki, hiç bir şehir ve kasaba irtica ve komünistlik ile itham edilmemiştir. Hatta irtica ve komünistlik ithamı hiç bir kasaba ve şehirdeki Serbest Cumhuriyet Fırkası teşkilatına bile tevcih edilmiş değildir. Yeni fırkanın teşekkülünden istifade ederek bazı irtica anasının hareketine geçmek istediği yazılmıştır ki, Fethi Beyin, bu ikazı, sul tevîl ederek, kasabalara ve şehirlere teşkil edilmiş birer ağır itham şeklinde göstermesi matbuata karşı haksız bir ithamdır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası liderinin diğer şikâyetleri şunlardır :

1. Serbest Cumhuriyet Fırkasına rey vermek için müracaat edenlere defterlerde isimleri olmadığı söylenmiştir.
2. Serbest Fırkadan nüfus kâğıdı olmaksızın müracaat edenlere rey attırılmış ve hattâ bunların isimlerinin hizasına Halk Fırkası lehine hareket edenlere imza attırılarak reyler alınmıştır.
3. Hükümet kuvvetleri cebir ve şiddet istimal etmişlerdir.

Hepimiz hatırlarız ki, intihabat günlerinde Serbest Cumhuriyet Fırkasının en çok şikâyet ettiği nokta, fırkalarının namzetlerine rey verecek olanların defterlerde isimleri bulunmaması idi. Hatta bizzat Fethi Bey, reyini vermek için sandığın yanına gittikten sonra defterde ismi olmadığını keşfetmişti.

O vakit te izah ettiğimiz gibi, bu, intihabat kanununu iyice anlamamaktan ileri gelmiş bir vaziyet idi. Müntehibin intihap hakkını istimal için yapacağı teşebbüs intihap gününden evvel başlıyor. Evvela mahalledeki defterlere isminin kaydedilip edilmediğini tesbit etmek ve kaydedilmemişse, itiraz ederek bu kaydı yaptırmak lazımdır. Defterde ismi mukayyet olmıyan bir müntehip, Fethi Beyin yaptığı gibi intihap günü sandık başına dikilip te bu ihmâlin hesabını soramaz. Kaldı ki esasen Fethi Bey, şehrimize müstemirren altı ay ikamet etmediği için kanunun intihap hakkını da haiz değildi. Serbest Cumhuriyet Fırkası teşkilatının intihabat kanununa karşı gösterdiği lâkaydi, liderinin bu ihmalkâr hareketinden de anlaşılabilir.

Fethi Beyin ikinci şikâyetine gelince; bu basit, bir sahtekârlık meselesidir. Ve öyle anlıyoruz ki, şikâyetini İzmir'de sahtekârlığı bizzat yapan bir adamın ifade-

(1) Milliyet Gazetesi : 16 Teşrinisani (Kasım) 1930 - 1712

BASINDAKİ YANKILARI

sine istinat ettirmektedir. Yüzü kızarmadan sahtekâr olduğunu itiraf eden bu adamın sözü ne dereceye kadar şayanı isnat olduğu cayı sualdir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Beyin hükûmet kuvvetlerinin cebir ve şiddet istimal eylemeleri hakkındaki sözlere karşı verdiği cevap o kadar mukni ve o kadar müskittir ki biz bu nokta üzerinde fazla tevakkuf etmeyi lüzumsuz addederiz. Her hükûmetin ilk vazifesi asayişin muhafazasıdır. Bu, hükûmetler için bir hak değil, bir vazifedir. Bu vazifeyi ihmal eden bir hükûmetin bir dakika iktidarda kalmağa hakkı olamaz. Bizzat Fethi Beyin Meclis kürsüsünden Antalya hâdisatını tasvir edişi gösteriyor ki, buradaki vaziyet anarşik bir manzara irade ediyordu. Vali toplanan cemmi gafiri dağıtmak için tekrar tekrar teşebbüslerde bulunduğu halde, Fethi Beyin de ifadesine göre bu cemmi gafir dağılmak istememiştir. Nihayet Serbest Cumhuriyet Fırkası teşkilatının reisi tarafından vuku bulan ihtar üzerine dağılmıştır. Bir şehir veya kasabada halk asayişin muhafazası vazifesile mükellef ve devleti temsil eden bir memurun sözüne kulak asmayıp ta, bir fırka mutemedinin emrile hareket ederse, o şehirde anarşi var demektir ve sükûn ve asayişin muhafazası için tedabir almak hükûmete terettüp eden ilk vazifedir. Memleketimizde bir dereceli intihap ilk defa olarak tercübe edilmiştir. Uzun zamanlardanberi demokrasi hayatını yaşayan Garbi Avrupa memleketlerindeki intihabatın da pek gürültülü olduğunu hepimiz biliyoruz. Bütün yapılan şeylerden ve Fethi Beyin şikâyetleri de dahil olduğu halde söylenen sözlerden sonra son belediye intihabatının aykırı bir intihap olduğunu iddia etmek, Türk milletinin siyasi terbiyesini ve rûştünü inkâr etmektir.

Ahmet Şükrü

KAN MI? (1)

Fakat bu memleketin ve bu bahtsız milletin ona tahammülü var mıdır?

Lider Ali Fethi Beyin nutku, Millet Meclisindeki Halk Fırkası azaları tarafından büyük bir asabiyet ve heyecanla karşılanmıştır.

Muhalefeti ve hürriyeti, azası kâmilten muvafıklardan mürekkep bir meclise karşı temsil eden Fethi Bey, dünkü vakur, hürriyetperver beyanatile, vatandaşların kalplerinde çok aziz bir yer daha tutmuştur.

Halk Fırkasına mensup muarız meb'usların, biri birlerini takip eden hücumları karşısında ki Fethi Bey, tek başına en kuvvetli fırkaların yaratamayacakları kudreti göstermiştir.

Denebilir ve iddia olunabilir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi, teşekkül ettiği tarihten düne kadar, bir şahsiyet üzerine yapılan hücumlara, bu derece sahne olmamıştı.

Halk Fırkası mensuplarının Fethi Beye hücum ederlerken, her türlü insaf kayıtlarına riayet etmeyerek, geliş güzel tarzlerde bulunmaları iyi intibalar bırakmaktan uzaklaştıkları kanaatlerini vermiştir.

Mebus Vâsıf Beyin, binlerce vatandaş temsil eden teşekküle karşı; serseriler, haydutlarla dolu olan fırka.. Diyecek kadar hakaretini teşmil etmesi, kendi kendinde zekâvet, komiteci incelikleri görüp bulan bir mebus ağzına yakışacak şeyler değildi. Olamazdı.

Antalya meb'usu Rasih Efendinin hücumlarına gelince : Bunlar ancak Rasih Efendide bulunmadığı zannedilen şarlatanlık, palavracılıkla tefsir edilebilecek sözlerdendi. Temenni edilirdi ki, matbuat sütunlarında yer bulan o başı boş, inzibatsız teklifler, Rasih Efendinin ağzından sehven ve heyecan, asabiyet saikasıyla çıkmış olsunlar.

Çünkü : Rasih Efendi memleketin emniyeti arkasına siperlenerek, Fethi Bey ve arkadaşları aleyhine takibat yapılmasını istemiştir. Açıkçası : Rasih Efendi Serbest Fırkanın lüzumu olmadığını, fırkaya mensup olanların yer yer mahkemelere verilmelerini teklif etmiştir. İma yolu ile de olsa, bir çocuk tarafından söylenmesinde, her halde tereddüt edilmesi muhakkak bulunan o imalalar, akli başında bir meb'us için biraz hafifçe olmaz mıydı.

Nitekim, Afyon meb'usu Ali Bey, Rasih Efendiden de ileriye gitmiş, işi şahsiyata dökmüş, Fethi Bey gibi nazik temiz, centilmen bir zata karşı söylenmekte imsaklı davranılmak icabeden isnatlarda bulunmuştur.

Ali Bey, sadece Fethi Beyin zatlarına karşı tarzlerde bulunmakla istifa etmiş olsalardı, asabiyetlerine verilir, mesele de kendiliğinden kapanmış olurdu.

Fakat Ali Bey, o kadarla kalmamışlar, bilahare "tehdit yok!" tevillerine rağmen bütün bir vatani, bütün bir milleti kanla tehdit etmişlerdir.

Lider Fethi Beyin bilvesile ve mealen hülasasını yaptıkları gibi, Ali Bey:

(1) Yarı Gazetesi : 17 Kasım 1930 - 330

BASINDAKİ YANKILARI

Bir muhalefet vardır. Memleketi parçalamak endişesinde, artık yeter! Memleketi kan lekeleriyle boyanmış görmiyelim! Aksi halde memleket kan lekeleriyle boyanacak!

Mealinde tefsir edilebilen şiddetli tehditlerde bulunmuşlardır. Üzerinde ısrarla durulmak, kat'iyen zaruret halini alan şu mukabeleden bir şey anlayamamış olanlar, haklı sayılmazlar mı?

Ali Beyin söyledikleri aynen ve harfiyen şöyle bildirilmiştir :

— Yetişir milletin sürüklendiği. Beyhude kanını heder etmeyelim!

Görülüyor ki, Fethi Bey meseleyi daha hafif tevîl etmiştir. Ali Bey, milletin kanını heder etmiyelim! Demekle neyi kasdetmişlerdir? Milletin kanı heder olmağa hâlâ tahammül var mıdır?

Millet istiklâlini kazandıktan, Mustafa Kemal'in eliyle cumhuriyete kavuşup ulaştıktan sonra, ancak iki şartla kanını dökülebilirdi :

1. Cumhuriyete kast olursa.
2. Ana vatana tecavüz vakti olursa.

Ali Bey, bunların hilafına kan döküleceğine kani midirler? Böyle bir şeyi bekliyorlar mı? Neden ve niçin?

Zavallı vatan âfâkında, ikinci bir fırka belirmediği için mi? Acaba bu fırkanın günahı, hatası, fenalığı nedir?

Hükümet işlerini murakabe etmek istemesi mi? İsraf edilen milyonların mahalli sarfına dikkat edilmesini istediği mi? Ali Beyin dedikleri gibi hakikaten sürüklenmiş olan milletin gözlerini açmak istemiş olması mı?

Bütün bunlar için mi memleket kan lekelerine boyanmak istidadını gösteriyor? Ali Beyin sözlerinin gazete muhabirleri tarafından yanlış zaptedilmiş olması temenni olunurdu.

Çok şahit olmak ve işitilmek istenirdi ki : Kanla, kan lekeleriyle tehdit edilecek yerde, makul, mantıkî esaslar dahilinde hürriyetleri, cümhuriyet idaresine iştirak hakları, vatandaşlara söylenmiş, gösterilmiş ve verilmek istenmiş olsun!

Kana gelince : O, herkesin cahili bulunduğu bir şey değildi. Ve memleket şu vaziyeti buluncaya kadar, lüzumundan fazlası dökülmüştür!

Arif Oruç

YENİ FIRKANIN İNFİSAHI (1)

Serbest Cumhuriyet Fırkası üç aylık bir faaliyetten sonra dün lideri tarafından neşredilen bir beyanname ile kendi kendini feshetti. Fırkanın teşkilini siyasi hayatımızda bir tekâmül eseri telâkki ettiğimizden o zaman ne kadar memnun olduksa, şimdi de infisahından dolayı o kadar teessür duymaktayız.

Styasi hayatımızda yeni bir taazzuvun belirmesi bir tekâmül merhalesi idi demıştık. Acaba fırkanın yaşayamaması milletin siyasi rüşdü hakkında beslediğimiz bu kanaatte yanıldığımızı mı delâlet ediyor? Üç ayhık hadiseler bunun asla varit olmadığını gösterdiği gibi, feshinin esbabı hakkında Serbest Cumhuriyet Fırkasının neşrettiği beyannameleri böyle bir zamanın husule gelmesini tamamille bertaraf ediyor.

O halde Serbest Cumhuriyet Fırkası niçin yaşayamamıştır? Bu sualin cevabını, Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurmak ve yaşatmak vazifesini omuzlarına alan zevatın takip ettikleri yolda aramak lâzımdır. Yeni fırka mazide intikal ettiği bu vaktte artık bila şüphe söyleyebiliriz ki, Fethi Bey ve arkadaşları fırkalarını bir maksatla teşkil etmişlerdir : En kısa bir zamanda iktidara mevkiine geçmek. Bu yolun zannedildiği kadar kısa olmadığını anlayınca, kendilerince fırkanın hikmeti mevcudiyeti kalmamış ve fesih kararını vermişlerdir. Filhakika iktidara geçmek her siyasi fırka için bir gayedir. Çünkü memleketin mukadderatı üzerine bu şekilde müessir olmak kabildir. Ancak en az bir zamanda ve en kısa bir yoldan iktidara geçmeyi hedef ittihaz etmek demokrasi için tehlikelidir. Fethi Bey fırkasını teşkil ettiği sıralarda kendisine o günkü vaziyete göre, daha asgari beş sene iktidara geçemeyeceğini hatırlattığımız zaman, sinirlenmişti. Halbuki tesisinden beş sene sonra bile iktidara geçebilmeği bir muvaffakiyet telâkki etmeli idi.

Fethi Bey, neşrettiği beyannamede tahakkuk eden şekle göre, fırkasının atıyen Gazi Hazretlerle siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği ve bu vaziyette kalacak siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatıyla muhafaza ve idame edemeyeceğinden bu hareketi takip etmek zaruretinde kaldığını söylüyor. Bu, bızce zaif bir tevildir. Çünkü Gazi Hazretlerinin fırkalara karşı vaziyeti, Serbest Cumhuriyet Fırkasının teşekkülü sıralarında Fethi Beye yazdığı mektupla tasrih edilmişti. Gazi Hazretleri o mektuplarına Cumhuriyet Halk Fırkasının umumî reisliğini muhafaza ettiklerini fakat Reiscumhurlukları müdetince filî riyaseti İsmet Paşanın uhdesine terkettiklerini bildirmişlerdi.

O günlerden bu güne kadar Gazi Hazretlerinin fırkalara karşı vaziyetlerinde bir tebeddül olmamıştır. Hattâ her icap ettikçe, Büyük Reis bu vaziyetlerini tasrih buyurmuşlardır.

Fethi Bey, vaziyeti olduğu gibi kabul ederek, fırkasını teşkil etmişti. Yani o zaman kabul edilen vaziyette atıyen Gazi Hazretlerle karşı karşıya gelmek te vardı. Binaenaleyh böyle bir ihtimali yeni belirmiş gibi göstererek, bunu, fırkasını feshetme sebep olarak ileri sürmesi doğru değildir.

Bütün bunlar gösteriyor ki, fırkanın dağılmasında en kuvvetli âmil samimi-yetsizliktir. Fırka lideri başlangıçtan beri fikrinde ve rolünde samimi kalsaydı, bu

(1) Milliyet Gazetesi : 18 Kasım 1930

BASINDAKİ YANKILARI

gün parlamentomuz ikinci fırkayı kaybetmek gibi müessif bir hadise karşısında kalmazdı. Gönül isterdi ki, bu samimiyetsizlik hiç olmazsa, fesh esbabı mucibesinde olsun yerini samimiyete terkedeydi...

Ahmet Şükrü

FESİH KARARININ ESBABI MUCİBESİ ÇÜRÜKTÜR! (1)

S.C. Fırkasının feshi için bu fırka reisi Ali Fethi Bey tarafından serdolanmış olan sebebin hakikat karşısındaki mevkîi efkârı umumiyenin yakinen malûmu olmak lâzımdır. Bize göre bu sebebin hakikati hal ile hiç bir alâka ve münasebeti yoktur. Ali Fethi Bey yeni fırkayı teşkil teşebbüs ettiği ilk günden itibaren bilerek bilmiyerek ihtiyar ettiği bir hatada son gününe kadar ısrar etmiş ve fırkanın fesih kararını da nihayet bir fırka teşkiline teşebbüs etmek mühim bir teşebbüs olduğu gibi günün birinde o fırkayı feshetmek karar vermek dahi ehemmiyeti ondan aşağı kalmıyan bir harekettir. Nitekim Fethi Beyin fırkayı feshetmek kararı bizce onu teşkil teşebbüs etmiş olmak hareketinden daha vahim olmuştur. Çünkü Ali Fethi Bey son kararına saik olan sebebin izahında efkârı umumiyeyi teşevvüş sevkedecek bir lisan kullanmıştır. Fırka teşkilinde salim esaslara istinat edememek kusurundan doğan anarşinin vaziyet memleketin huzur ve sükun içinde normal bir inkişafına hayati ehemmiyet bağlayan hamiyet erbabını düşündürdüğü kadar bittabi Serbest Fırkanın başında bulunanları da düşündürcecek, hatta korkutacak mahiyetler arz etmişti. Fethi Bey fırkasını feshederken sadece bu endişelere istinat edebilirdi. Serbest Fırkanın Gazi Hazretlerine muarız bir mahiyette olduğunun güya neden sonra anlaşılmış bulunduğu yolundaki sebebin ciddiyetine başta S.F. erkânı olduğu halde kimse inanmamakta mazur ve yerden göge kadar haklıdır.

Fethi Beyin fesih beyannameinde ileriye sürdüğü sebebe göre güya Serbest Fırkanın binnetice Gazi Hazretlerine karşı muhalefete müntehi olacağı anlaşılmış imiş. Gazi Hazretleri ile doğrudan doğruya ve şahsan muaraza bittabi mevzuu bahsolmaz. Ve zaten ortada böyle bir mesele de yoktur. Fakat Serbest Fırka, C. H. Fırkasına karşı muhalefet yapmak üzere teşekkül etmiş bir fırkadır. Paris'ten memlekete gelen Ali Fethi Beyin Gazi Hazretlerine yazdığı mektupta uzaktan ve yakından memleket ahvalını tetkik ederek böyle bir fırka teşkilinde faide gördüğünü ve eğer Gazi Hazretleri bir mahzur mülâhaza buyurmazlarsa böyle bir fırka teşkiline teşebbüs dahi edeceğini ifade ediyordu.

Ali Fethi Bey bu mektubu ile Gazi Hazretlerine iki iş haber vermiş oluyordu ki birincisi kendisinin o güne kadar dahil bulunduğu C. H. Fırkasından ayrılmak istediği, ikincisi ise bu fırkaya karşı yeni bir fırka teşkil etmek tasavvurunda bulunduğu.

Gazi Hazretlerinin ötedenberi ve daima Cumhuriyet Halk Fırkasının umumî reisi bulundukları Fethi Beyin meçhulü olamazdı. O kadar ki C. H. F. kongresi mebus intihaplarında namzetlerin neşir ve ilanı salahiyetini münhasıran Gazi Hazretlerine tevdi etmiş bulunuyordu. Gazi Hazretlerinin umumî reis oldukları ve İsmet Paşanın fiili riyaset vazifesini vekâleten ifa eylediği C.H.F. teşkilatının alfabeti hükmünde işledi evvelki gün C.H.Fırkasının Başvekili ve dün de bu fırka hükümetinin Paris sefiri bulunan Ali Fethi Beyin bu basit ve fakat kat'î hakikatleri bilmemesi nasıl mümkün farzolunurdu?

Paris'te memleketten uzun müddet uzak kalmak hasebile bunların unutulduğu bile düşünülse Gazi Hazretlerinin Ali Fethi Bey tarafından yazılan mektuba verdikleri cevapta bu hakikatler, zahır bilâhare her hangi bir sul tefehhüme

(1) Cumhuriyet Gazetesi : 20 Kasım 1930 - 2349

BASINDAKİ YANKILARI

mahal kalmamı diye, tasrih edilmişti. Gazi Hazretleri cevaplarında kendilerinin Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi reisi bulunduklarını açık söylüyorlardı. Bu sarıh cevaba rağmen Serbest Cumhuriyet Fırkasının teşkilinde Gazi Hazretlerinin bu fırka ile beraber olduğuna ait işaata geremi verdiği hayretle görüldü. Aleni ifadelerdeki imalardan kat'annazar kulaktan kulağa bu rivayetin bin bir şekli naklolunuyordu. Ezcümle, artık açıkça yazılabilir ki, şöyle söylentyordu :

"... Gazi Hazretleri, İsmet Paşa hükümetini bertaraf etmek istiyor. Bunun çaresini bizzat Fethi Beye bir fırka teşkil ettirmekte bulmuştur!"

Bu türlü propagandaların efkârı umumiyeyi ne kadar teşviş edeceği malûmdur. Hılâfî hakikat olan bu hikâyeleri bertaraf etmek içindir ki ben geçen Ağustosun 8 inde açık bir mektup nesrederek hakikati halin izahını Gazi Hazretlerinden ıstırham etmiştim. Müşaarünileyh Hazretleri 9 Ağustosta verdikleri cevapta ezcümle aynen şunları beyan buyuruyorlardı :

"Hakikati hali Fethi Beyenfediye yazdığım muktupta sarahaten ifade ettiğimi zannediyorum. Kendilerince hakikî vaziyetin tamamen bilinmekte olduğuna şüphe yoktur. Ancak umumiyetle sui tefehhümleri ve sui telakkiler olduğu anlaşıyor. Hakikati hali bir daha ifade ve tasrih ediyorum :

"Ben, Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi reisiyim. Cumhuriyet Halk Fırkası, Anadolu'ya ilk ayak baktığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin mevlûdudur.

"Bu teşekküle tarihen bağlıyım.. Bu bağı çözmek için hiç bir sebep ve icap yoktur ve olamaz.

"Resmî vazifemin hitamında Cumhuriyet Halk Fırkasının başında fiilen çalışacağım. Bu noktada tereddüde mahal yoktur. Benim bu esas vaziyetim, bir sene nihayetinde hitam bulacak olan bugünkü muvakkat vazifemin bana tahmil ettiği bitarafılığı ihlâl edemez..."

Bu sarahatler vaziyete şüphe ve tereddüdün zerresini bırakmamak lâzım geleceği meydandadır. Buna rağmen Serbest Fırka bidayette her nedense kabul ettiği yanlış hattı hareketi bir türlü terketmemiş ve bizzat Fethi Bey son güne kadar bu noktada ısrar ederek mücerret bu ısrarı yüzünden tutunulamayacak bir vaziyetle karşılaşmıştır. İnsanın, Fethi Bey bilhasa son günlerde bu nokta üzerinde fırkasını feshe yol bulmak için bililtizam ısrar etmiştir diyeceği gelir!

Nitekim öyle oldu. Fethi Bey Gazi Hazretlerinin Cumhuriyet Halk Fırkasında kaldığına nihayet kani olmuş ve bu yoldaki muhalefetin dolayısıyla Gazi ile muaraza manasına da gelebileceğine hükmederek fırkasını fesheylemiştir. Ortada açık kalan nokta ise şudur : Gazi kendisini Cumhuriyet Halk Fırkasına bağlıyan bağı çözülemez bir bağ olduğunu Fethi Beye yazdığı cevapta ve ezcümle yukarıki açık mektubunda çoktan ve çok sarıh söylemişti. Biz bu sözlerin vaktile ciddiyeye alınmamış olması için hiç bir sebep göremiyoruz. Ve binaenaleyh son fesih kararının esbabı mucibesini anlamıyoruz. Fazla bir şey : hakikatle telifi güç olan bu esbabı mucibenin hamiyetle de telifi kolay olmasa gerektir.

Yunus Nadi

S. C. FIRKASI NİÇİN YAŞAMADI?.. (1)

Bunu doğrudan doğruya bir fırkayı tesis etmiş ve üç ay üç beş gün gibi bir müddet zarfında kapatmağa karar vermiş olan muhterem zatlardan sormak daha doğru olacak. Fırkayı teşkil edenler onlar ve dağıtanlar da onlar. Her halde muhakkak olan bir cihet var ki o da fırkayı kapatmak için serdedilmiş bulunan esbabı mucibenin asla doğru olmadığıdır. Bunu bir kaç gündenberi ve bilhassa dün pek müdellel bir surette göstermiş olduğumuzu zannediyoruz.

Filhakika Serbest Fırkayı kapatmağa karar vermek için fırka erkânının Gazi Paşaya karşı fırka teşkilinin muhâl olduğundan ve son günlerde kendi fırkalarının adeta Gazi Paşaya karşı bir fırka olmağa doğru gittiğinin farkına varmış bulunduklarından bahsetmiş oldukları malumdur. Dün verdiğimiz tarihçede görülmüş olduğu üzere Serbest Fırkanın ilk teşekkülü gününden itibaren muayyen olan iki hakikat şunlar idi :

1. S. Fırka C.H. Fırkasına karşı bir fırkadır.
2. Gazi Hazretleri, C. H. Fırkasının dün olduğu gibi bugün de, yarın da umumi reisidirler.

Gazi Paşa, Fethi Beyin mektubuna cevaben yeni ve muhalif bir fırka teşekkülünde hiç bir beis olmadığını ve olmayacağını bildirdikleri zaman vaziyet bu idi. Bilâhare benim yazdığım mektup üzerine Gazi Hazretlerinin neşrettikleri ikinci cevap ile bu vaziyet hiç şekkü şüpheye mahal kalmıyacak veçhile bir daha tasrih edilmiş oldu.

Hakikat bundan ibaret iken neden sonra Serbest Fırkanın güya Gazi Paşa'ya karşı bir fırka mahiyetinde görüldüğü vesilesile feshi elbette mantıksız bir harekettir. Eğer bu hareket mantıklı ise her halde bu mantık çok geç kalmış bir mantıktır. Muhakkak olan nokta şudur ki Serbest Fırkayı ilga eden idare kararı asla samimi değildir. Bu samimiyetsizliği biri ahlâkî, diğeri müsbet ve maddî iki noktaî nazardan muhakeme etmek mümkündür.

Bugün birincisi, yani ahlâkî cihet, Serbest Fırkanın Teşekkülüne sahne olan zemin ve zamandan da istifade olunarak bu fırkanın bizzat Gazi Hazretleri tarafından teşkil ettirilmiş olduğu ve Gazi Hazretlerinin bu fırka ile bazı maksatların istihsalini istihdaf buyurmakta bulundukları yolunda ilk günden itibaren bazı şayialar meydana almıştı. Herkesi bildiği gibi S. Fırka erkânının da meçhulü olmayan bu şayialar meyanında bir tanesi şöyle idi : Gazi Hazretleri, İsmet Paşadan kurtulmak için düşünce düşünce nihayet ortaya bir Fethi Bey fırkası çıkarmak çaresini bulabilmişti!

Bu yoldaki şayialardan ve ezcümle bu şayiaların şu yukarıki şekllinden dolayı Serbest Fırka erkânını itham etmek bizim aklımızdan geçmemişti. Yeni fırka reisini bu türlü entrikalara tenezzül etmeyecek kadar ciddiyet ve vakar sahibi bilmekliğimiz bizi o yolda fazla düşüncelere düşmekten uzak tutmuştur. Fakat fesh kararının istinat ettiği esbabı mucibenin bizi hayli şaşırtmış olduğunu itiraf etmeğe mecburuz. Gazi'nin Serbest Fırka ile değil, bilakis tarihen bağlı bulun-

(1) Cumhuriyet Gazetesi : 21 Kasım 1950 - 2350

BASINDAKİ YANKILARI

duğu H. Fırkası ile olduğu çok sarıh, mükerreren ve sarahaten ifade edilmiş bir hakikat olduğu halde fesih kararının istinat ettiği:

— Meğer Gazi bizimle beraber değilmiş, mânasındaki esbabı mucibe hakikaten şaşırtıcı bir mahiyeti haizdir.

Ne demek, yoksa bütün o tasrihlere ve tekziplere rağmen Serbest Fırka - kulaktan kulağa efkârı umumiyeye mütemadiyen propaganda yapıldığı veçhile-Gazi'nin el altından Serbest Fırka ile beraber olduğu zehabında mı idi? Gazi Hazretlerinin H. Fırkası Umumi Reisi olduklarından başka Reiscumhur dahi olmaları başka bir fırka ile el altından ortadaki hükümeti bertaraf edecek mahiyette tertibata iştirak etmelerine mani değil midir? O esbabı mucibe ile Serbest Fırka erkânı, Gazi'nin kendileri ile beraber olduğu zehabını ileri sürmekle hükümeti düşürmek için hatır ve hayale gelmez bir kombinezonun malihüiyaları içinde yaşamış olduklarını göstermiş değiller midir? Ve bu halin her şeyden evvel ciddiyet ve ahlâk ile telif olunamıyacak bir hareket tarzı olduğu pek meydanda bir hakikat değil midir?

Neresinden tutulsa esbabı mucibenin ayakta duracak bir kuvvet ve mukavemeti yoktur. Fırka fikrinden maksat millet menfaatleri hesabına muhtelif içtihatları nezahet ve asaletle ortaya koymaktan ibaret bulunduğuna göre bu yoldaki teşebbüslerin Gazi Hazretlerine karşı veya değil olmasla meşgul olmağa mahal yoktur. Rejtm esasatı haricinde şu veya bu fikirden dolayı Gazi Hazretlerinin hiç kimseye gücenecekleri hatıra gelemes. Nitekim yeni fırka teşkilî teşebbüsünü Gazi Hazretleri - Umumi Reisi bulundukları H. Fırkasına muhalif bir teşekkül olmasına rağmen - muvafık bulmuşlardır. Nitekim binnefis H. Fırkası teşkilatı dahi böyle bir fırka teşkilî teşebbüsünü hüsnü telakki etmiştir. Binaenaleyh fırkayı fesheden esbabı mucibe çürüktür.

Halbuki bugünkü tahlilimize göre gene bu esbabı mucibe hükümeti devirmekte Reiscumhurda mümaşatkâr bir vaziyet görülememiş olmanın yesini ifşa etmek suretile tamamen gayriahlâkı bir manzara dahi arz etmektedir. Anlaşıyor ki Serbest Fırka erkânı herçibâdâbâd hükümeti devirmeği düşünmüşler ve bunun için her vasıtayı mübah gören bir mübalâtsizlik göstermekten çekinmemişlerdir. Planları yürümeyince ise :

— Ne yapalım, Gazi bizimle beraber yürümüyor.

Diyerek işin içinden çıkmışlardır. Böyle hareketler yalnız gayriciddi değil, dediğimiz veçhile ondan daha ağır olarak gayrinezih ve gayriahlâkı hareketlerdir.

Yunus Nadi

FESİHTEN SONRA (1)

S.C. Fırkası mantığın, memleket menfaatinin, inkılâp prensiplerinin ve hadîsatın icap ettirdiği veçhile bozulup dağıldı. Fethî Bey yalnız bu fesih kararını verirkendir ki, zekâsı vuzuh ve isabet gösterdi.

Gerçi bu hadiseden ne hükûmet ricalinin, ne de belli başlı fırka erkânımızın meserret ve iftihar duyacaklarını tahmin ederiz. Hesap vermekten korkmayan ve yaptıklarından nadim olmayacak kadar nefislerinden emin bulunan kimseler için ne murakabe ne münakaşa vicdana haz ve ferahlık veren bir şeydir. Eğer S. C. Fırkası bu vicdan hazzını daha uzun müddet temin edememişse bu ne bizim böyle bir rejime liyakat kesbetmemiş olmamızdan ne de Serbest Cumhuriyet Fırkası teşkilâtının inkişaf sahasında her hangi bir manîa ile çarpışmış bulunmasındandır. S. C. Fırkası kendi başındakilerin zâfları, yanlışlıkları, idaresizlikleri yüzünden infisah etmiştir.

Neşrolunan beyannamede fesih kararının yegâne sebebi olarak "Gazi hazretleriyle karşı karşıya gelmek" mahzuru ileri sürülüyor. Hemen söyleyelim ki, eğer bu fırkanın başında bulunanlar, kendi teşkilâtlarının içinde inkılâp prensipleriyle taban tabana zıt bir takım gizli emeller besliyen politika serserilerinin, şüpheli demagogların sokuluşlarına manî olacak tedbirleri alsalardı; daha ilk adımda en çirkin şekillerde tecelli eden sokak nümayişlerine meydan vermeselerdi Gazi Hazretleriyle karşı karşıya gelmek mahzurundan ilelebet uzak kalırlardı.

Bu yüzden, Fethî Beyin, daha ilk adımda içinden çıkılmaz bir maceraya atıldığını yazanlardan biri de bendim. İzmir seyahatinin ertesi günlerinde neşrettiğim bir makalede diyordum ki : "Zavallı Fethî Bey, bütün mânasile devlet otoritesi, millî nizam ve vatan birliği aleyine patlıyan bir küçük ihtilâl hareketinin bayrağı olmuştur. Şimdiye kadar siyasi hayatı hiç bir hiffetin izini taşımayan bu adam, bu çirkin maceranın hatırasını bize unutturmak için, acaba ne yapacak?."

Hiç bir şey yapmadı. Kendisini, akla hayret veren bir lâkaytlikle bu kirlî selin girdapları arasına bırakıverdi. Boğulduğu gün, daha temiz havalı bir yüksek tepenin üstünde durduğunu iddia ediyordu.

Bir kere daha zavallı Fethî Bey, diyip, bu hazin sayfayı kapıyalım.

S. C. Fırkasının dağılması ile ne münakaşa hürriyeti, ne murakabe hakkı kayboluyor, demektir. Bütün bu haklara, bu hürriyetlere C. H. Fırkasının sinesi daima açıktır ve açık kalacaktır. Milliyetçi inkılâp zümresine mensup bütün vatandaşlar bu haklardan ve bu hürriyetlerden istifade edecektir. Fakat mürteciler, halkın ızdırabını istismar eden demagoglara, haçlarını koyunlarında taşıyan hacılara, inkılâp müesseselerini taşıyan sokak serserilerine söz söylemek, bağırıp çağırarak müsaadesini asla vermiyeceğiz, asla vermemeliyiz.

Yakup Kadri

VIII
ÜÇÜNCÜ DÖNEMİN
SONA ERMESİ

DÖNEMİN SONA ERMESİ

III. DÖNEMİN SONA ERMESİ

İkinci Dönemde kabul olunan 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun (Anayasanın) 13 üncü maddesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin dört senede bir yapılacağı hükmünü getirmiştir. 1 Kasım 1927'de ilk toplantısını yapan III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1931'de 4 üncü yasama yılını tamamladıktan, Anayasa gereği seçimlerin yenilenmesine karar verildi. (1)

Bu karar doğrultusunda çalışmaların tatil edilmesi gündeme getirilip Genel Kurulun 26.3.1931 tarihli 39 uncu birleşiminde aşağıdaki görüşme yapıldı.

Afyon Karahisar mebusu Ali Beyin, Meclisin tatili faaliyet etmesi hakkında takriri

REİS — Meclisin tatiline dair bir takriri vardır, okunacaktır.

Yüksek Reisliğe

Ruznamade müstacel mevad kalmamış gibidir. Büyük Meclis yeni intihaba karar vermiş olduğundan mühim meselelerin yeni Büyük Millet Meclisi tarafından müzakeresine intizar tabiidir. Yeni Meclisin içtimama kadar mühim bir mevzu zuhur ederse Meclisimiz derhal içtima etmeğe salâhiyettardır.

Âzayı Kırmanın intihap dairelerinde bulunmalarına imkân verilmek üzere Yeni Büyük Meclisin içtimama kadar ve en nihayet 5 Mayıs'a kadar faaliyetin tatil olunmasını teklif ederim.

Afyon Karahisar

Ali

REİS — Efendim, takriri kabul edenler... Etmeyenler... Müttefikan kabul edilmiştir. (2)

Kabul edilen önerge doğrultusunda aşağıdaki karar verildi.

Büyük Millet Meclisinin tatili faaliyet etmesi hakkında (3)

No. : 629

Büyük Millet Meclisinin 26.3.1931 tarihinden itibaren tatili faaliyet etmesi, Umumî Heyetin otuz dokuzuncu inikadının ikinci celseşinde takarrür etmiştir.

26 Mart 1931

Bu karardan sonra Meclis Başkanı Kâzım Paşa (Özalp), III. Dönem TBM Meclisinin başardığı işleri ve karşılaştığı sorunları aşağıdaki nutukta özlü biçimde ifade etti.

Meclis Reisi Kâzım Paşa Hazretlerinin nutukları :

Muhterem arkadaşlarım;

Dört senedenberi millî iradenin sadık bir timsali olarak vazifesini şuurla yapan Âli Meclisiniz verdiği kararlar dördüncü Büyük Millet Meclisinin içtimai tarihine kadar faaliyetini tatil ediyor.

(1) Meclisin tatile girmesine dair Afyon K. Milletvekili Ali (Çetinkaya) tarafından verilen önergede, "seçim kararından" söz edilmektedir. Mevcut belgelerde bu karara rastlanmadı. Tutanakları elde olunamayan Fırka (Parti) grubunda görüşülüp karara bağlanmış olması, olasıdır. (K.Ö.)

(2) Tutanak D. C. 26, Sa. 125, Ta: 26.3.1931

(3) Resmî Gazete, 30.3.1931-1761, Kavanin M. C. 9, S. 251

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Yanlış bir çok tahrikâtın tesiri altında tesmim edilmek istenilen efkârı umumiyemizin hakikî ifadesini vuzuh ve katıyetle tesbit için mebusların intihabını yenileştirmek kararını verdiniz. Kuvvetle ümit ediyorum ki yaptığımız işlerden ve millî hizmetlerden derin bir hissi iftihar duyanların beslediği itimada işaret olan bu kararımız muhterem milletimizin vekillerine karşı gösterdiği emniyet ve muhabbeti tezyit edecektir. Önümüzdeki intihabatta bu itimadın fiilî tezahürlerini göreceğimizden hiç şüphe etmiyorum.

Arkadaşlar; memleketin bir çok kıymetli münevverlerini mütehassıslarını sinesinde taşıyan üçüncü Büyük Millet Meclisi dört senelik faaliyet hayatında büyük bir vekar ve ciddiyetle çok kıymetli hizmetler ifa etmiştir. Kanunlar ve sair teklifler Meclisin ihtisas encümenlerinde uzun bir tetkik ve münakaşaya tabi tutulduktan sonra Heyet-i umumiyede müzakere ve intac edilmişlerdir. İhtisas sahiplerinin dikkatli mesaisine istinat eden kararlarımızın Devletin umumî idaresinde mütekâmil bir salâh meydana getireceğine kanaatım vardır.

Arkadaşlar, memleketimizin geçirdiği para buhranına mani olmak üzere neşrettiğiniz kanunlar umumî ve müessir neticeler vermiş ve halkımızda millî paraya karşı zaten mevcut olan emniyeti bir kat daha artırmıştır. Senelerden beri büyük bir dikkatle takip ettiğiniz İmar ve Nafia siyasetimizin umumî istikameti, dünya iktisadî buhranından memleketimizin de az çok müteessir olmasına rağmen değişmemiştir. Her sene olduğu gibi geçen sene de ihtimamla hazırladığınız bütçemizde muayyen umumî hizmetlerin hiç biri sektedar olmamıştır. Bu müşahede ve hakikatı memleketin iktisadî vaziyetini tebarüz ettirmek maksadile arz ediyorum.

Muhterem arkadaşlar, bazı vatansızların teşvikatle Ağrı Dağlarında geçen sene yapılan şekavet hareketlerini katıyen ve şiddetle tedip ve Cumhuriyetin yüksek kudretini bir kere daha isbat eden kahraman ordumuzun seri harekete ve muvaffakiyetini, Hükûmetimizin basiretini ve memurlarımızın gayretini şükranla yad ederim. (Alkışlar)

Muhterem halkımızın gösterdiği fedakârlığı ve Âli Meclisinizin bu gibi ahvalde aldığı isabetli kararları hatırlatmağa da bir vazife telakki ederim.

Efendiler, insanların ilk devirlerinde bile millî dahasile yarattığı parlak medeniyet eserlerini cihan tarihinin sayfalarına tevdi eden büyük Türk milletinin tekâmülüne mani olan harflerden kurtarmakla herbiriniz ayrı ayrı iftihar hissi duymakta haklısınız. (Alkışlar) Büyük Reisimizin işaretile yeni Türk harflerini kabul eden üçüncü Büyük Millet Meclisi yalnız Türk tarihinde değil, bütün cihanın ırfan tarihinde yüksek ve ebedî bir nam bırakmıştır; İnkılâp tarihlerinde bu kadar ulvî bir medeniyet hamlesinin misalini bulmak çok müşküldür. Şeyhlik ve dervişlik ruhunun muzlim tesirleri altında iğfal ve sevk edilen bazı kimselerin Menemen'de yapmak istedikleri irtica hadisesi Cumhuriyetin kabir darbeleri altında tamamen akım kalmıştır. Muhterem halkımızın medeniyete muhabbeti ve vatana merbutiyeti bu gibi mecnunane teşebbüslerin daima akım kalması için en kuvvetli zamandır. Millî mefkûrenin fedakâr bir hadimi olarak

(4) Tutanak Dergisi C. 26. Sa. 125 - 126, Ta: 26.3.1931

DÖNEMİN SONA ERMESİ

hayatını esirgemiyen Kubilây'ın ismini tebçil ile yad etmeği bir vecibe addederim. (Alkışlar)

Muhterem arkadaşlar, Âli Meclisinizin aktettiği muahede ve itilâfnameler haricî münasebatımızın samimî dostluklarla kuvvetlenmesine ve dürüst ve sulh-perverane siyasetimizin bir kat daha inkişafına medar olacak mahiyettedir.

Memleket dahilinde uzun bir seyahat yaparak halk ile yakından ve doğrudan doğruya temas ve milletin arzu ve ihtiyaçlarını o yüksek nüfuzu nazar ve kudretile müşahede eden Büyük Reisi Cumhurbaşumuzun Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin tetkikleri neticesinde alınan ve alınacak tetbirlerin milletimizin saadet ve itilâsı için fevkalâde faydalı olacağı muhakkaktır. (Alkışlar)

Milletin aziz rehberini, milletin mümessilleri huzurunda tazim ve merbutiyetle selâmlar ve cümlenize en samimî hürmet ve muhabbetlerimi arz ederek sözüme nihayet veririm. (Sürekli alkışlar) (4)

IX
EKLER

**A) BAŞKANLIK DİVANI
KARARLARI**

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

BAŞKANLIK DİVANI

KARARLARI

Parlamentonun yönetiminde en yetkili kuruluş olan Başkanlık Divanının görevi ve yetkileri Anayasa, yasalar ve iç tüzükle belirlenmiştir. Divan kararları parlamento tarihi için önemli bir kaynak niteliğine sahiptir.

Alınan kararlar, dönem boyu tarih sırasına, yasama yıllarına göre de numara sırasına konarak bir kütüğe yazılmakta ve Divan üyelerince imzalanmaktadır (1)

Harf Devriminin gerçekleştiği bu dönem kütüğünün bir bölümü eski yazıyla diğer bölümleri de Türk alfabesini yeni öğrenen memurlarca kaleme alınmıştır.

Gelenek oluşturup kurumlaşmayı sağlayıcı, çoğunlukla üyelerin özlük haklarına ilişkin örnekler, aşağıdaki başlıklarda toplanarak özetlendi.

1. Üyelerin ödenek ve yollukları
2. Üyelerin izinleri
3. Üyelerin devamsızlığı
4. Yasama dokunulmazlığı
5. Üyelerin seyahatleri
6. Milletlerarası toplantılara katılma
7. Meclisin kitap gereksinimi
8. Açılış-kurtuluş törenleri ve kongreler
9. Meclis binası
10. Cumhurbaşkanlığı konağı
11. Değişik konular

Yasama yıllarına göre alınan kararlar kitabın sonuna konmuştur.

(1) T.B.M.M.R. Kütübi Umumiliği, K. Kalemî Evrak Mahzenî.

Riyaset Divanı Karar Defteri (18.11.1927-16.3.1931)

Devre : III - İskila : 1-4, Râmûzu (II-I)

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Karar Tarihi	Karar No.	Üyelerin Ödenek ve Yollukları
2-16.11.1927	8/1	Samsun-Amasya Şimendifer hattının kışad me- rasimine iştirak edecek zevata harcırah olarak ikişer yüz lira itası tensip edilmiştir.
3-20.11.1927	9/1	Edirne Kurtuluş Bayramına iştirak edecek zevata har- cırah olarak maktuen ikişer yüz lira itası tensip edil- miştir.
24.4.1928	32/1	19 Haziran 1928 tarihinde Paris'te in'ikad edecek bey- nelmîl Parlamentolar Ticaret Konferansında Meclis-i Âliyi temsil edecek olan âtide esamisi muharrer âzâ-yı kırının beherine yirmibeş gün için yevmiye (10) İngiliz lirası verilmesi vesait-i nakliyye masraflarına mukabil, evrak-ı sarfiyyesi bilahara ibraz edilmek üzere ayrıca beşer yüz lira avans itası tensip edilmiştir.
19.4. 1928	36	İhtiyacı olduğundan bahisle müracaat ve arzu eden âzâ-yı kırama ikrazatta bulunmak üzere 1928 senesi Büyük Millet Meclisi bütçesine mevzu âzâ tahsisatı te- minat gösterilerek İş Bankasında 1 Mayıs 1928 ta- rihinden 15 Teşrinisâni 1928 tarihine kadar İdare Amirleri Hey'eti namına yüzde yedi faizle dört yüz yet- mişiki bin lirahık bir hesab-ı cari kışad edilmesinin te- mini tensip edilmiştir.
	14/7	Azayı Kıramın 1929 senesi tahsisatlarının tediyesi zım- nında tevkif edilip bütçe emaneti hesabına alınan meb- lağın, görülen lüzuma binaen Türk Ocakları Merkez Heyetince itasına karar verildi.
19.12.1929	18/1	Nice'de içtima edecek olan Beynelmîl Parlamentolar Ticaret Konferansında Meclisi Âli'yi temsil edecek olan Çanakkale Mebusu Şükrü ve Antalya Mebusu Sü- leyman Şevket Beylerin beherine yirmi beş gün için yevmiye on İngiliz lirası verilmesi ve vesaiti nakliye masraflarına mukabil de, evrak sarfiyesi bilahara ibraz edilmek üzere ayrıca beşer yüz lira avans itasına karar verilmiştir.
28.12.1929	24/5	Azayı Kırama verilmekte olan bin beşeryüz liraya ıst- tihak kesbi Meclisi Alide Aza bulunmaya mütevakıf olduğu cihetle yeni intihap olunanlara ancak intihap olundukları seneye mahsus meblağın verilebileceği ta- karrür etmiştir.
22.4.1930	37	Rıyaset Divanının 9 uncu intihabında İdare Heyetinin Azayı Kıram tahsisatının 1 Haziran 1930 tarihinden iti- baren senevi 6 000 lira üzerinden ve ayda 500 lira ola- rak tesviyesi hakkındaki teklifi kabul edilmiş ve bu ko- nunun tatbikından itibaren Azayı Kırama 12 500

BAŞKANLIK DİVANI KARARLARI

<u>Karar Tarihi</u>	<u>Karar No.</u>	<u>Üyelerin Ödenek ve Yollukları</u>
		kuruş üzerinden harcırah verilmesi için İdare Heyeti Muhteremesince ayrıca bir kanun teklif edilmesi te-karrür etmiştir.
18.5.1930	39	İşbu üçüncü intihap devresinin 1929 senesi üçüncü içtima senesi zarfında Büyük Millet Meclisi Azalarına bütçedeki mevzu aza tahsisatı faslından bilahara mah-supları icra kılınmak üzere 1929 senesinde intihap olunup senesi mezkûr zarfında Meclisi Aliye iltihak ey-lemiş olan beş zata bin beşer yüz ve daha evvel iltihak eylemiş olanlara üçer bin liranın sarfiyatı muvakkate suretile itası ancak bu devre intihabiye zarfında büyük Millet Meclisi Azası İken vefat edenlerle istifa ey-leyenlere ait olmak üzere evvelce verilmiş olmasından naşi tahakkuk eden ve elyevm hesabı mahsusalarında mukayyet bulunan meblağdan Cebelibereket Mebusu Avni Paşanın 2 200 lira borcu ile müstafı Konya Me-busu Nevzat Beyin 3 016 lira 58 kuruş borcu ve Ma-nisa Mebusu müstafı Sabri Beyin 1 000 lira borcu ile müteveffa Maraş Mebusu Nurettin Beyin 4 500 lira borcunun ve kezalik vefat eden Elaziz Mebusu Mu-hittin Beyin 800 lira borcuna ait muamele mah-subiyenin icrası hususunun İdare Heyetine tebliği ri-yaset Divanının 18.5.1930 tarihinde münakit onüçün-cü içtimasında karar verilmiştir.
27.5.1930	41	Büyük Millet Meclisi Azasına itası muktazı tahsisatın 1930 senesi maliyesi haziranından itibaren sureti te-diyesi aşağıda zıkr olunan şekilde ifası Riyaset di-vanının 27.5.1930 tarihli 12 nci inikadında kabul edil-miştir. 1. Altı bin liradan ibaret olan Azalık tahsisatı se-neviyesi şehri beş yüz lira üzerinden ve 1930 senesi maliyesinin mebdel olan haziran ayından itibaren ge-lecek 1931 senesi haziranı iptidasına kadar her ay beş yüz lira verilmek üzere on iki ay zarfında tesviye olu-nur. 2. Bunun için azayı kıramın her birine Büyük Millet Meclisi İdare Amiri ile Muhasebe Müdürünün imzasını havi olan ve her ayın iptidasında tediyeşi lazım gelen on iki adet çek ile işbu çek muhteviyatının aldığını mü-beyyin eshabı istihkak tarafından ledelimza itası icap eden kezalik on iki adet eshabı istihkak senedini havi olmak üzere birer çek defteri verilmiştir. 3. Ancak hulûl eden her ayın birinci gün vâcibüttediye olan işbu çeklerin muhteviyatı Ankara Ziraat Bankası Merkez Veznesinden tediyeye olunacağına göre eshabı is-tihkale işbu tahsisatı almak için İdare Amirile Muhasebe

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

<u>Karar Tarihi</u>	<u>Karar No.</u>	<u>Üyelerin Ödenek ve Yollukları</u>
		Müdürlüğün imzasını havi olan çek beş kuruşluk ve o aya alt tediye senedine de yüz kuruşluk damga pulu ılsak eyleyerek Bankaya ita edecektir. Bankaca Azayı Kıramın hüviyet cüzdanı görüldükten sonra işbu çekler üzerine yapılacak tediye büyük millet Meclisi hesabı carisine zimmet kayıt olunacaktır. 4. Tahsisatı şehriyenin mutlak olarak beş yüz liradan ibaret olmasına ve tevkifatın Meclis muhasebesince bordrolarda icra kılınarak tahsisat hesabına beş yüz liranın tamamı mahsuben masraf kayıt edilceğine göre tediye icabeden miktar velevki beş yüz liradan dūn bile olsa eshabı istihkak senedatına mutlak olarak beş yüz kuruşluk damga pulu ılsak olunacaktır. 5. İşbu çeklerin muhteviyatı bankanın Ankara Merkez şubesinde tesviye olunacağı gibi bankanın tediye mezun isimler azayı kırama bildirilecek diğer şubatta da tesviye olunacaktır. 6. Bankaca yapılan tediye mübeyyn olmak üzere alınacak pullu eshabı istihkak senedi Meclis muhasebe müdürlüğüne ırsal kılınacaktır. 7. Bankanın Meclisi Âli hesabına icra eyleyeceği tediye Meclisi Âlinin hesabı carisindeki matlubundan yapılacağına mebnî işbu çekler muhteviyatının bir aylık yekūnu ihtiva eyleyen meblağın her ay için hulūl eden ayın birinci gününde on beş gün evvel bankaya tevdi termin olunacaktır. Aksi takdirde banka tediye den imtina edebilecektir. 8. Altı bin liradan ibaret olan tahsisatı seneviyenin her aya isabet eyleyen miktarı beş yüz liradan olması lazım gelirse de azayı kıramdan bazılarının, icra, eşhas zimmi, sarfiyatı muvakkateden istirdatı gibi hesaplara olan borçları ile tevkifi mutat olan bazı meblağ hesabı ile tevkifi icap eden miktar tenzil olunduktan sonra çekler ona göre kâfi miktar üzerinden tanzim kılınacaktır. 9. Zikr olunan işbu tevkifat her ay Meclis Muhasebesince yapılan bordrolarda irae olunarak olsuretle mahsuben hesabı mahsuslarına kayıt olunmakla beraber tevkifatı vakıa işbu çek defterlerinin iç kabına vazolunan cetvelde müfredatı veçhile ve her ve beray malūmat kayıt ve isabet olunacaktır.
14.12.1930	9/1	Sivas hattının küşat resmi münasebetile Sivas'a gönderilen mebus ve memurlara avans olarak verilmiş olan meblağın mahsubu yapılarak mebuslardan müstahakki harcırah alanların harcırahlarından fazla aldıkları miktarın istirdadına ve müstahakki harcırah olmayanlara verilen avansın tahsisatlarından kat'ına ve

BAŞKANLIK DİVANI KARARLARI

Karar Tarihi	Karar No.	Üyelerin Ödenek ve Yollukları
		memurların da Nafia Vekâletinin talebi üzerine zabıt tutmak üzere gönderilmiş olmalarına binaen har- cırahlarının Nafia Vekâletinden verdirilerek Meclis vez- nesinden aldıkları avansların maaşlarından kat'e- dilmesine, Riyaset Divanının 14.12.1930 tarihli 4 üncü içtimamında karar verilmiştir.

ÜYELERİN İZİNLERİ

4.2.1928	22/2	Denizli Mebusu Dr. Kâzım Beyin 21 Teşrinisâni 1927 tarihini takip eden eyyam zarfında tagayyüp ederek ancak vaki iş'ar üzerine 24 Kânunusâni'de Mecliste isbat-ı vücut etmesine mebnî keyfiyet Riyaset Di- vanının 4.2.1928'de vâki sekizinci inikadında tezekkür edildi : Mumailleyhin 27 Teşrinisâni 1927 tarihinde Meclisten infikâk ile 24 Kânunusâni 1928 tarihinde avdet ettiği ve bu müddet zarfında izinsiz olarak Meclise 57 gün devam etmediği anlaşılmış ve avdetinde ibraz ettiği 19 Kânunusâni 1928 tarihli raporunda mağduriyetini mü- eyyed bir vesika addine imkân görülememiş olduğu ci- hetle dahili nizamnamenin yüzdoksanaltıncı maddesi mucibince 57 günlük tahsisatının kat'ına ve yüz- doksanbeşinci maddesi mucibince de isminin resmî ga- zete ile ilân olunmasına müttelifkan karar verilmiştir.
28.5.1929	22/1	Meclisi Âlinin yaz tatili yapacağı dolayısıyla mezuniyet evrakının tetkikine lüzum görülmemiştir.
21.12.1929	19/1	B.M.M. Reisi Kâzım Paşa Hazretlerinin mazeretine bi- naen bir ay müddetle mezuniyet tekrarrur etmiştir.

ÜYELERİN DEVAMSIZLIĞI

28.12.1929	20/1	Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey hakkında Baş- vekâletten gelen tezkere müzakere edilmiş ve gaybubeti hasebile devam eden şayialar yüzünden mezuniyet ta- lebinin Heyeti Umumiyyeye sevkine imkân bulunmadığı ci- hetle tabiatile izinsiz adedileceğinin ve gaybubeti iki ayı tecavüz ettiği takdirde ıskatı yoluna gidileceğinin sureti hususiyede kendisine işarına karar verilmiştir.
15.1.1931	1/12	İstanbul Mebusu Haydar Beyin 15 Teşrinisâni 1930 ta- rihinden beri Meclisi Âliye devam etmediği yapılan yok- lamalarda bulunmaması ve açık reylerle iştirâk et- memesi tespit edilmiştir. Mümalleyh bu müddet zarfında mezuniyet istihsalı için müracaat etmediği gibi gaybubeti hakkında bir güne mazeret de ser- detmemiştir. Binaenaleyh Dahili Nizamnamenin "196" ncı maddesi

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Karar Tarihi	Karar No.	Üyelerin Ödenek ve Yollukları
		mucibince izinsiz geçirdiği bir iki aya alt tahsisatının kat'ına ve Teşkilatı Esasiye Kanununun 28 inci maddesine tevfikan mebusluğunun sukutu lâzım geldiğine, Riyaset divanının 15.1.1931 tarihli "6" ncı inikadında karar verilmiştir.

YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

4.2.1928	25	Bilecik Mebusu Dr. Fikret Beyin masuniyet-i teşriyyesinin ref'i hakkında Başvekâletten vürüd eden tezkere üzerine teşekkül eden muhtelit Encümen âzasından isimleri aşağıda muharrer zevatın ihzarı Encümene tefrik edildikleri ve dahili nizamname ahkâmı mucibince Dr. Fikret Beyi dinlemeğe mecbur oldukları cihetle İstanbul'da taht-ı tedavide bulunan Mumaileyhi isticvab etmek üzere İstanbul'a azimetlerine lüzum hâsıl olduğundan kendilerine ikişer yüz lira maktuen harcırah itâsı Riyaset Divanınca tensip edilmiştir. Fuat Bey-Kırklareli Mustafa Fevzi Bey-Manisa İrfan Bey-Mardin Musa Kâzım Bey-Konya İhsan Bey-Ankara

ÜYELERİN SEYAHATLARI

7-17.1.1928	18/1	Devlet Demiryolları ve limanları teşkilât ve vazâifine dair olan kanunun yirmibeşinci maddesi, Mebusan-ı Kırâmın meccanen seyyahata mezun olduklarına ve talep vukuunda hüviyet varakalarını ibraz etmelerine dair Mebus Tahir Beyin bir eser-i zuhûl olarak hüviyet varakasını nezdinde bulundurmaması isbat-ı hüviyetine mani teşkil etmediği cari muameleden anlaşılmamasına ve Mebusanın bu gibi ahvalde ücret-i seyahatın itâsına mecbur bulundukları hakkında bir gûna sarahat-i kanuniyye mevcut bulunmamasına binaen ceza-i nakdi mahiyetinde görülen bu gibi muamelenin bir Mebus hakkında tatbikine Makâmı ri-yasetin salâhiyettâr bulunmadığı takarrür etmiştir.

MİLLETLERARASI TOPLANTILARA KATILMA

5.4.1928	31	Atide isimleri muharrer âzâ-yı kırımın Paris'te toplanacak beynelmilel Parlamentolar Ticaret Konferansına Meclis-i Âliyi temsil etmek üzere izamları Riyaset Divanının 5.4.1928 tarihli 12 nci inikadında tensip olunmuştur. Keyfiyet Hey'et-i Umumiyyenin nazar-ı tasvibine arz olunur.

BAŞKANLIK DİVANİ KARARLARI

Karar Tarihi	Karar No.	Üyelerin Ödenek ve Yollukları
		Retsvekil Retsvekil Retsvekil Reis Yakup Kadri Bey-Mardin , Reşit Saffet Bey-Kocaeli, Rüşen Eşref Bey-Afyonkarahisar, Ali Rana Bey- Samsun.
28.5.1929	23/2	Beynelmilel Parlamentolar konferansına Meclisi Âliyi temsil etmek üzere Antalya mebusu Süleyman Şevket, Çanakkale Mebusu Şükrü, İzmir Mebusu Vasıf ve Tokat Mebusu Süreyya Tevfik Beyler intihap edilmiştir. Keyfiyet Heyeti Umumiyeye arz edilmiştir.
28.5.1929	24/3	Beynelmilel Parlamentolar İttihadının 1928 Ağustos zarfında Berlin'de toplanacak olan yirmi beşinci konferansına iştirakimiz hakkında vaki olan davete cevaben Meclisi Âlinin tatili müzakere etmiş bulunması hasebile icabetin mümkün olamayacağı bildirilmiştir. Mezkûr İttihadın bu seneki içtimasına Meclisi Âli namına bir müşahit izamı suretile iştiraki muvafık olacağına karar verilmiştir. Ve Keyfiyet Heyeti Umumiyeye bir arz edilmiştir.
14.12.1929	8/1	Beynelmilel ticaret konferansı idare heyetinin 14.1.1930 tarihinde Nice'de aktedeceği içtima Çanakkale Mebusu Şükrü ve Antalya Mebusu Süleyman Şevket Beylerin izamına Mezkûr konferans hissesi iştiraki olarak İdare Heyetince tediye edilen meblağın icabında yüzde elli nisbetine kadar tezyidi için müşarünileyhine selahiyet verilmesine karar verildi.
14.12.1929	13/6	Beynelmilel parlamentolar ticaret konferansının Berlin'deki içtimasına iştirak eden Heyet tarafından verilen raporun tab ve Azayı Kırama tevziine karar verilmiştir.
22.5.1930	40	6 Teşrinievvel 1930 tarihinde Madrid'te içtima edecek olan Beynelmilel Parlamentolar ticaret konferansına Meclisi Âli namına iştirak etmek üzere Kırklareli Mebusu Mehmet Vahit ve Sivas Mebusu İbrahim Alaettin Beyler, Riyaset Divanının 22.5.1930 tarihli 11 inci inikadında intihap edilmişlerdir.
29.5.1930	42	İki senede bir defa içtima etmekte olan Beynelmilel Parlamentolar İttihadi Konferansına bütün Avrupa ve Amerika parlamentoları murahhas göndermek suretile iştirak etmekte olduklarından bizim de mezkûr konferansa murahhas göndermekliğimiz teklif edilmiş idi. Geçen sene bir müşahit izamı Meclisi Alice tasvıp buyurulmuş ise de konferans geçen sene toplanmadığından gönderilmedi. Bu sene Londra'da temmuz ayı zarfında toplanacağından geçen sene tensip buyurulduğu veçhile bir müşahit izamı takarrur etmiştir.

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Karar Tarihi	Karar No.	Üyelerin Ödenek ve Yollukları
8.6.1930	45	Meclisi Alinin 31.5.1930 tarihli 66 ncı içtimanda ta-karrür ettiği Beynelmîlel Parlamentolar ittilhadının Londra'da vaki olacak içtimanda müşahit sıfatile hazır bulunmak üzere İzmir Mebusu Vasıf Beyin izamına ve müşarünleyhe azimet ve avdet harcarahı ile ikamet yevmiyesi olmak üzere nakten beş bin lira itasına Ri-yaset Divanının 8.6.1930 tarihli 14 üncü içtimanda karar verilmiştir.

MECLİSİN KİTAP GEREKSİNİMİ

8.11.1927	3/3	Hüseyin Cahit Bey tarafından Meclis-i Âli namına ter-cüme ve tab edilmekte olan "İngiltere'nin tarihi" nâm eserden Meclise ait nüshalardan fazla olarak üçyüz adedin tab'ı ile "oğlumun kütüphanesi" meyanına it-hali için mütercime müsaade itâsı ve mütebaki matlûbu olan ikibin liranın kitapların kâmilten tes-liminden sonra tesviyesi tensip edilmiştir.
8.11.1927	4/4	Tayyare Cemiyeti tarafından tab ettirilmiş "Adab-ı muâşeret hasbîhalleri" namındaki eserden miktar-ı kâfi nüshasının celb ettirilerek levhada ilân suretiyle arzu buyuran zevata fiyat mukabilinde tevzi tensip edilmiştir.
24.4.1928	33/2	Türk Lûgatı ile mektep kitaplarından mâdâ Vekâletçe tab ettirilen ilmi âsâr Büyük Millet Meclisi âzâ-yı kiram adedi nisbetinde irsâl buyurulduğu takdirde (İngiltere Hükûmeti unvanlı) kitaptan kırk takımının itâ edi-lebileceği tensip edilmiştir.
24.4.1928	34/3	Annuaire de Législation Etrangère'den (yabancı ka-nunlar yıllığı) Büyük Millet Meclisi Kütüphanesinde fazla olarak bulunan 1908, 1909, 1910, 1912, 1913, 1914, 1917, 1919 senelerine ait takımlarından birer adedinin kayıtlarının terkini suretiyle Şurây-ı Devlet Kütüphanesine itâsı, Başvekâletin 17.4.1928 tarih ve 6/1738 numaralı tezkeresi üzerine tensip edilmiştir.
12.11.1928	3/4	Mufasssal Hukuku Styasyenin henüz tab edilmeyen kısmının yeni harfler ile tabı tekrarrür etmiştir.
14.1.1929	13/3	Mufasssal Hukuku Styasyenin sureti tabi hakkında İs-mail Müştak Beyden gelen 15.17.1928 tarihli mektup Riyaset divanının dördüncü içtimanda okunarak ki-tabın tamamen tabi ve tesellüm muamelesinin ik-malinden sonra kendisine (1 000) liranın itası takarrür etmiştir.
23.11.1929	5/5	Hukuku Esasyenin evvelce Arap Harflerile basılan bi-rinci ve ikinci ciltlerinin Türk harflerine tahvilen ye-niden münasip zamanlarda Meclis matbaasında ba-sılması tekrarrür etmiştir.

BAŞKANLIK DİVANI KARARLARI

Karar Tarihi	Karar No.	Üyelerin Ödenek ve Yollukları
14.12.1929	9/2	Bordeaux Darülfünun müderrislerinden M. Darestin bütün kanunu esasiyeleri ihtiva eden üç ciltlik eserinin lisanımıza tercümesine müsaade buyurulması hakkında İsmail Müştak Beyin mektubu. Mezkûr kitabın satın alınarak kütüphaneye konulmasına ve tercüme içinde şimdilik isticâl edilmemesine karar verildi.

AÇILIŞ - KURTULUŞ TÖRENLERİ VE KONGRELER

25.8.1930	47	Meclis Ali namına Sivas hattının resmî küşadına iştirak edecek olan aşağıda isimleri yazılı zevata yüz elişer lira ve memurine bin lira harcırah itası, Riyaset Divanının 25.8.1930 tarihli 16 ncı inikadında takarrür etmiştir.
20.11.1930	5/1	Teşrinisanının 25 inci günü içtima edecek olan Umumi Tayyare Kongresine zirde isimleri mukarrer azayı kıramın iştirakleri, Riyaset Divanının 20.11.1930 tarihli 2 ncı inikadında takarrur etmiştir. Emin Fikri Bey, Aydın Behçet Bey, Maraş Rifat Bey, Zonguldak Süreyya Bey, Tokat Haydar Rüştü Bey, Denizli Osman Niyazi Bey, Bahkesir Kâzım Paşa, Diyarbekir Kâmil Bey, İzmir Ali Rana Bey, Samsun Ali Rıza Bey, Mardin

MECLİS BİNASI

14.5.1929	21/3	Meclis bina ve bahçesi ile Riyaset Konağında yapılacak bazı inşaat hakkındaki İdare Heyetinin teklifi, Riyaset Divanının 14.5.1929 tarihli 8 inci içtimasında müzakere edilerek muvafık görülmüştür.
29.5.1930	43	1. Eski Meclis binasının bodrum ile kat arasındaki döşemenin bina tarihi vaziyetine hâle gelmemek şartile takviyesi, bodrumun kabili istifade bir hale ifrağı ve alaturka kıremitlerin tebdili, 2. Bütçe Encümeni önündeki koridorun temdidî ve helaların arkaya alınarak ilave kısmile irtibat tesisi 3. Bahçede bir hela inşa ettirilmesi ve taaffünatın intişarına mani tedabirin ittihazı

CUMHURBAŞKANLIĞI KONAĞI

20.11.1930	5/1	Reisi Cumhur Hazretlerinin ikametine mahsus olmak üzere bir Riyaseti Cumhur Konağı inşasına Riyaset

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Karar Tarihi	Karar No.	Üyelerin Ödenek ve Yollukları
		Divanının 20.11.1930 tarihli ikinci inikadında karar verilmiştir.
	16	1. İnşası takarrur eden Riyaseti Cumhur Konağının inşaat işlerini idare, takip ve intac etmek üzere Reis Vekili Refet, İdare Amirleri Necip Ali, Şükrü ve Falih Rıfkı ve Divan Kâtibi Süreyya Beylerden ibaret bir komisyon teşkili takarrur etmiştir. 2. İşbu komisyon Riyaset Divanının inşaat umuruna ait salâhiyetini istimal etmeyip bu gibi mesaili Riyaset Divanına arz edecektir.
1.2.1931	17/1	Reisi Cumhur Hazretleri için yapılacak olan yeni daire elyevm ikamet buyurdıkları binanın yakınında bulunan arsa üzerinde inşa edileceğinden evvel emirde arsada mevcut esas kayaların barutla atılmak suretile çıkarılması iktiza etmektedir. Halbuki bu ameliyenin iptidai vesaitle icrası Reisi Müşarünileyh hazretlerinin ikametgâhlarını tehlikeye ilka edebileceğinden bunun zarar verilmeyecek vesaiti fenniye ile yapılması lâzım gelmektedir. Bu vasaitin de münhasıran Erzurumlu Nafiz Bey ve Şürekâsı nezdinde bulunduğu anlaşılmasına binaen inşaatın bu kısmının heyeti umumiyeden bittefrık münakasa yapmak imkânsızlığına binaen pazarlık suretile yaptırılmasına ve bu ameliyenin Reisi Cumhur Hazretlerinin Ankara'da bulunmadıkları bir sırada müstacelen icrasına zaruret vardır. Zaten münakasa ve müzayede hakkındaki kanunda, yedi vahitte bulunan ve esbabı gayrimelhuzadan dolayı kesilen müstaceliyet eden mevat hakkında ahkâmı istisnaiyesi mevcut olduğu cihetle masarifi 35 000 lira kadar tutulacak olan işbu tesviye turabiye ve temel hafriyatı işinin de pazarlık suretile ihalesi hakkındaki Komisyon kararı Riyaset Divanının 1.2.1931 tarihli "9" uncu inikadında muvafık görülmüştür.
26.3.1931	23/1	Reisi Cumhur Hazretlerinin ikametleri için yapılacak binanın 360 000 liraya inşası tahmin olunarak bu suretle kanuni salâhiyet alınmış idi. Fakat yapılan keşiflere nazaran binanın matlup olan metanet ve mukemmeliyeti haiz olmak şartile bu fiyata çıkamıyacağı tebeyyün etmiş olmasına ve kontrolör mimar Holsmayster'e de ayrıca ücret verilmesi tabii bulunduğu binaen inşaat bedeli için bilmünakasa takarrür edecek fiyat esas olmak üzere yukarıda yazılı miktarı yüzde ellisine kadar fazlasile mukavelelerin akd ve imzası zımında inşaat komisyonu riyasetine salâhiyet ve mezuniyet verilmesi, Riyaset Divanının 26.3.1931 tarihli 12 nci inikadında takarrur etmiştir.

BAŞKANLIK DİVANI KARARLARI

Karar Tarihi	Karar No.	Üyelerin Ödenek ve Yollukları
DEĞİŞİK KONULAR		
12.11.1928	6/1	Derhal 3 000 kilo harf İstanbul'a sipariş edilecek ve bunlara muktezi 60 adet kasa burada yaptırılacaktır. Hurûfat meseleleriyle iştigal etmek üzere ser mürettip ve yeni tashih usullerini öğretmek üzere ser musahhîh İstanbul'a izam olunacaktır.
12.11.1928	6/2	Zabıt kalemi efendilerinin siteno olarak yetiştirilmesi için Umumi Kâtip Veysel Bey, Avram Benaroe efendile görüşmüş ve altı ay müddetle şehri yüz lira mükafat olarak verilmesi ve her gün 2 saat ders vermesi inzibat komisyonunun reis vekili Refet Beyin riyaseti altında idare amirleri ile Umumi Kâtipten müteşekkıl olması ve işbu komisyonun memurun muhakematı kanunu mucbince derecel ibtidaiyede karar itası salâhiyetini haiz bulunması mezkûr karara itiraz vaki olduğu takdirde meselenin Riyaset Divanının intibak komisyonuna dahil olmayan azası tarafından derecel saniyede karara raprı riyaset divanının üçüncü içtimasında tespit edilmiştir.
7.2.1928	25/1	Henüz hesab-ı kat'ileri yapılmayan 1926 ve 1927 seneleri hesabâtını tetkik ve teftiş eden Meclis hesaplarının tetkiki Encümeninin Hey'et-i Umumiyeden muhavvel 25.2.1928 tarihli Mazbatası münderecâtındaki Muamelât-ı hesabıyyeyi ve bu senelere ait kuyûd-u muhasebe ve evrak-ı sarfiyeyi tetkik ederek usulsüz muamelâtın mes'uliyet terettüb etmeyen aksâmın tarz-ı ikmalini ve mes'uliyeti istilzam eden muamelâtın nevi, mes'uliyet ve netâyic-i kanuniyelerini tesbit ve tayin etmek üzere Divan-ı Muhasebat murakıpları ile mümeyyizlerinden beş zâttan mürekkeb ve Meclis hesaplarının tetkiki Encümeninin nezareti altında çalışmak üzere ihzarî bir Encümen teşkiline; Ve ihzarî Encümeni teşkil eden zevattan murakıblara 150'şer ve mümeyyizlere 120'şer lira ücret-i maktua itâsı takarrur etmiştir.
12.11.1928	6/3	Meclisin bütün muhaberâtı için on biri büyük ve yedisi küçük olmak üzere 18 adet yazı makinesi mübayaası ve kanunlar kaleminde münhal bulunan iki kitabete daktilo alınması ve zabıt kalemi kadrosuna ilâveten üç daktilo alınması ve bunlara şehri seksen lira itası ve tekmiil meclis memurlarının daktilo olarak yetişmesi için muallim Sabiha Hanıma üç ay müddet için her

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

<u>Karar Tarihi</u>	<u>Karar No.</u>	<u>Üyelerin Ödenek ve Yollukları</u>
		gün bir saat ders vermesi ve kendisine her ay yüz lira ücret itası,
12.11.1928	6/4	Matbaanın noksan kalan nevakısının mübayaası,
12.11.1928	6/5	Ecnebi parlamentolarına tetkikatta bulunmak üzere umumî kâtip Veysel ve Zabıt kalemi müdürü Muzaffer Beylerin Fransa'ya izamına karar verilmiştir.
20.1.1930	29/3	Meclisi Âli dosyalarını muayyen iş zamanları haricinde çalışarak tasnif eden Kanunlar Kalemi Kısım Amirlerinden Fuat ve dosya memuru Şevket Beylere gece mesaisi tertibinden ellışer lira ücret verilmesi takarrur etmiştir.
15.4.1930	35/2	1929 senesi Meclisi Âli bütçesinin 27 nci faslnamevzu 2 500 liranın sermaye ittihazile büyük Millet Meclisi memur ve müstahdemlerine ait bir yardım sandığı tesisi ve mezkûr sandık muamelatının merbut talimatname dairesinde tedviri takarrur etmiştir.
13.11.1930	3/3	Stenografi muallimi A. Benoraye Efendiye Teşrinievvel 1930 tarihinden itibaren ayda 250 lira ücret verilmesi Riyaset Divanının 13.11.1930 tarihli 1 inci inikadında takarrür etmiştir.
1.12.1928	4/10	Yapılan teftiş neticesinde 1 579 lira 30 kuruş açığı zuhur eden B.M.M. mutemedi İsmail Hakkı Beyin meclisi Âli inzibat Komisyonunca tevkifen lüzumu muhakemesine karar verilmiş, Mumalleyhin itirazı üzerine Riyaset Divanında azayı mütebakıyesince ikinci derecede ledeltetkik itirazı mezkûrun gayri varit olduğu görölerek tasdik edilmiş olmağla icabı kanunisi ifa edilmek üzere olbapdaki evrakı tahkikiyenin Ankara mahkemei asliye müddei umumiliğine tevdi edilmiştir.
15.4.1930	34/1	Ecnebi memleketlere gidecek Mebuslara siyasi pasaport verilmesi için müşarünleyhimin Riyaset divanından yazılacak bir tezkere ile Hariciye Vekâletine müracaatlarının Mahiyeti tatbikiyesi görülemediğinden müstacelen Avrupaya gitmesi icap edenler için müşkülat zuhur edebilir, binaenaleyh böyle bir usul vazına imkân görölmediği takarrur etmiştir.

B) ÜÇÜNCÜ DÖNEMDE ÇIKAN KANUNLAR

KANUNLAR

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1175	- Satılan mektep kitapları bedellerinden onikibinaltıyüz yirmidokuz lira otuz yedi kuruşun Maarif Vekâleti 1926 bütçesinin 489 uncu faslına tahsisatı munzamına olarak ilavesinin tasdikine dair kanun.		27.11.1927	753
1176	- Riyaseticumhur 1927 senei maliyesi bütçelerinde münakale icrasına dair kanun.		28.11.1927	747
1177	- 19 Teşrinisani 1341 tarih ve 664 numaralı kanuna bir maddede tezyiline ve kanunu mezkûre müzeyyel 21 Nisan 1927 tarih ve 1013 numaralı kanunun birinci maddesinin tadiline dair kanun.		12.12.1927	759
1178	- 1097 numaralı kanun hükmünün refine İcra Vekilleri Heyetinin mezuun olduğuna dair kanun.		12.12.1927	759
1179	- Maliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığı 1927 senei maliyesi bütçelerine tahsisatı munzamına ilavesi hakkında kanun.		17.12.1927	763
1180	- Maliye Vekâleti 1927 bütçesinden beşbin liranın tenzil ile Başvekâlet bütçesinin bazı fasıl ve mevaddına münakalesine dair kanun.		17.12.1927	763
1181	- Hudut ve Sevahil Sıhhiye Müdüriyeti 1927 senei maliyesi bütçesine (3 000) lira tahsisatı munzamına ilavesi hakkında kanun.		17.12.1927	763
1182	- Maarif Vekâleti 1927 senei maliyesi bütçesinde münakale icrasına dair kanun.		17.12.1927	763
1183	- Maarif Teşkilatına dair olan Mart 1926 tarih ve 789 numaralı kanunun onaltıncı maddesini muaddel 22 Haziran 1927 tarih ve 1125 numaralı kanuna müzeyyel kanun.		21.12.1927	767
1184	- Maliye Vekâleti ve Rüsumat Müdüriyeti Umumiyesi 1927 senei maliyesi bütçelerinde münakale icrasına dair kanun.		21.12.1927	767

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1185	– Harcırah Kararnamesine müzeyyel 18 Haziran 1927 tarih ve 1092 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	1	143,208:209	8.1.1927	782
1186	– Hudut ve Sevahil Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesinin 1928 senesi bütçe kanunu.	1	196:198,211:213	8,9.1.1927	782,783
1187	– Seyrisefain İdaresinin 1928 senesi bütçe kanunu.	1	198:208,214:216	7,8.1.1927	781,782
1188	– B.M.M. nin 1927 senesi maliyesi bütçesinin muhtelif fasıl ve maddelerine ceman (185 200) liranın tahsisatı munzamına olarak ilavesine ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına dair kanun.	1	226:229,232:234	10.1.1928	784
1189	– Anadolu-Bağdat demiryolları ve Haydarpaşa Liman ve Rıhtım İdaresinin 1927 senesi adi ve fevkalade bütçe kanunlarına müzeyyel kanun.	1	224:226,235:237	10.1.1928	784
1190	– Karadeniz Boğazı tahlisiye idaresinin 1928 senesi bütçe kanunu.	1	229:231,238:240	11.1.1928	785
1191	– Harekâtı askeriye halinde zabitan ve memurini askeriye aynen bir nefer tayini verilmesi hakkındaki 31 Mayıs 1926 tarih ve 881 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	2	6	11.1.1928	785
1192	– Türkiye Cumhuriyetiyle Çekoslovakya Cumhuriyeti arasında münakit ikamet mukavelenamesinin tasdikine mütedair kanun.	2	5,7:9	12.1.1928	786
1193	– Türkiye Cumhuriyeti ile İsviçre hükümeti arasında münakit ikamet mukavelenamesinin tasdikine mütedair kanun.	2	5:6,10:12	12.1.1928	786
1194	– Türkiye Cumhuriyeti ile Meksika Düveli Müttahidesi Cumhuriyeti arasında aktolunan muhadenet muahedemesinin tasdiki hakkında kanun.	2	6,13:15	12.1.1928	786
1195	– Şûrayı Devlet ve Harita Müdüriyeti Umumiyesi 1927 senesi maliyesi bütçelerinde münakale icrasına dair kanun.	2	24:25,30:32	16.1.1928	789

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1196	– Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1927 senei maliyesi bütçesine tahsisatı munzamıma olarak ellibin lira ilavesine ve mezkûr bütçenin muhtelif fasıl ve maddeleri arasında münakale icrasına dair kanun.	2	25,33:35	16.1.1928	789
1197	– Türkiye ve Çekoslovakya Cumhuriyetleri arasında münakit ticaret mukavelenamesinin tasdikine mütedair kanun.	2	17:18,40,42,43	21,22,23.1.1928	793,794,795
1198	– Bahriye Vekâletinin ilgasına dair kanun.	2	26,48:49	21.1.1928	793
1199	– Müdafaa-i Milliye Vekâletinde bazı teşkilat icrasına dair kanun.	2		21.1.1928	793
1200	– Ticaret ve Ziraat Vekâletinin tevhidî ile İktisat Vekâleti teşkili hakkında kanun.	2	27:29,49:50	21.1.1928	793
1201	– İkibuçuk sene hapse mahkûm Mehmet Behçet'in cezasının altıda birinin affına dair kanun.	2	137	11.2.1928	811
1202	– Tirebolu'lu asker Ahmet'in affı hakkında kanun.	2	138	11.2.1928	811
1203	– Abdülceliloğlu Ahmet Kenan'ın tecdidî kaydının affına dair kanun.	2	138	11.2.1928	811
1204	– 1927 senei maliyesi Muvazene-i Umumiye Kanununun dokuzuncu maddesine müzeyyel kanun.	2	134	11.2.1928	811
1205	– 788 numaralı Memurin Kanununun kırkdokuzuncu maddesine bir fıkra tezyili hakkında kanun.	2	107:120	11.2.1928	811
1206	– 1927 senei maliyesi bütçesine tahsisatı munzamıma itasına ve bazı unvan tadilleriyle tahsisat iade ve münakalesine dair kanun.	2	134:136,144:146	12.2.1928	812
1207	– Yeniden beş milyon liralık madenî ufaklık meskûkat darp ve ihracı mezuniyetine dair kanun.	2	100:106,138:139,147:149	12.2.1928	812
1208	– Yol Mükellefiyeti Kanunu-				

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE		
	C.	Sa.	Tar.	Say.	
	nun yedinci maddesinin tadili hakkında kanun.	2	140:143,182:183	19.2.1928	818
1209	– Kazanç Vergisi Kanununun bazı maddelerini muaddil 31 Mayıs 1927 tarih ve 1038 numaralı kanunun 27 nci maddesine bir fıkra tezyifine dair kanun.	2	160:161,188:189	23.2.1928	822
1210	– Bazı devairin 1927 senei maliyesi bütçelerine tahsisatı munzamı ve fevkalade itasına ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına ve tahsisat imhasına dair kanun.	2	206:211,212:214	1.3.1928	828
1211	– Seferberlik kanunu.	2	189:194,217:239	11.3.1928	836
		3	7:8		
1212	– Posta Kanununun otuzbirinci maddesi yerine kaim kanun.	2	130,204:205	11.3.1928	836
		3	7,9:11		
1213	– İstanbul Darülfünunu 1927 senei maliyesi bütçesinin bazı fasıl ve maddelerinde münakale icrasına dair kanun.	3	19,35:37	15.3.1928	840
1214	– Riyaseticumhur, Diyanet İşleri Riyaseti ve İmalatı Harbiye Müdüriyeti Umumiyesi 1927 senei maliyesi bütçelerinin bazı fasıl ve maddeleri arasında münakale icrasına dair kanun.	3	20,21:38:40	15.3.1928	840
1215	– İcra Kanununa bazı mevât ilavesi hakkında.	3	50:58	21.3.1928	845
1216	– Mühendislik mektebinden çıkacak efendilere ikişeryüz lira avans verilmesi mezuniyetine dair kanun.	3	21,81:82	4.4.1928	855
1217	– Mübadeleye gayri tabi ahalîye verilecek emvali gayrimenkule hakkında kanun.	3	16,45:50,82:83	4.4.1928	855
1218	– Hariciye Vekâleti 1927 senei maliyesi bütçesine tahsisatı munzamı itasına ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına dair kanun.	3	81,87:89	5.4.1928	856
1219	– Tababet ve şüabâtı sanatlarının tarzı icrasına dair kanun.	3	63:77,99:101	14.4.1928	863

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1220	– Avukatlık Kanununun altıncı maddesiyle 12 nci maddesi son fıkrası ve onu muaddel olan 6.1.1926 tarih ve 708 numaralı kanunun dördüncü maddesi makamına kaim kanun.	3	83:84,108:109	14.4.1928	863
1221	– Temyiz mahkemesi teşkilatına dair kanun.	3	84:86,109:111	14.4.1928	863
1222	– Teşkilatı Esasiye Kanununun bazı maddelerini muaddil kanun.	3	115:116,117:119	14.4.1928	863
1223	– İstanbul'da Unkaparı ile Azapkapı arasında yapılacak demir köprüünün inşaa masarifi karşılığı olmak üzere bazı zaimin icrasına dair kanun.	3	123,125,128:130	18.4.1928	867
1224	– Bazı devairin 1927 senesi maliyesi bütçelerine tahsisatı munzamıma itasına ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına dair kanun.	3	149:151,170:172	26.4.1928	873
1225	– Bazı devairin 1927 senesi maliyesi bütçelerine tahsisatı fevkalade ve munzamıma itasına ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına ve sairye dair kanun.	3	146:149,167:169	26.4.1928	873
1226	– Türkiye Cumhuriyeti ile Brezilya Döveli Müttehidesi Cumhuriyeti arasında 8 Eylül 1927 tarihinde münakit muhadenet muahedenamesinin tasdikı hakkında kanun.	3	126:127,291,311:313	6.5.1928	881
1227	– Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Krallığı arasında münakit şehbenderlik mukavele- namesinin tasdikine dair kanun.	3	126,290,291,314:316	6.5.1928	881
1228	– Türk Ocakları Merkez Heyetince aktedilecek istikraza Maliye Vekilinin kefaleti mezuhiyetine dair kanun.	3	289:290,317:319	6.5.1928	881
1229	– Şehir ve köy yatı mekteplerinin 1928 senesi masarifi hakkında kanun.	3	286:287,320:325	6.5.1928	881
1230	– 12 Haziran 1927 tarih ve 1130 numaralı Maarif Vergisi kanununa bazı mevat tezyiline dair kanun.	3	283:284,323:325	6.5.1928	881

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1231	– 1928 senesi Muvazenei Umumiye kanunu.	3	151:166,175:193, 196,223,226:253, 258:279,330:334, 346:360	8.5.1928 883
1232	– Sirkeci ile Haydarpaşa arasında feribot tesisatı hakkında keşfiyat icrasına dair kanun.	3 4	329 9	10.5.1928 885
1233	– Adliye harç tarifesini muaddil kanun.	3 4	291 11:12	10.5.1928 885
1234	– Hayvanların sağlık zabıtası hakkında kanun.	3 4	299:310 13:25	14.5.1928 888
1235	– 26 Mayıs 1926 tarih ve 856 numaralı Çekirge Kanununun ikinci ve üçüncü maddelerini muaddil kanun.	3 4	2 25:26	14.5.1928 888
1236	– 26 Şubat 1340 tarihli Rüşumu Belediye Kanununun yirminci maddesi makamına kaim kanun.	3 4	291:298 12:13,27:29	14.5.1928 888
1237	– Meccani leyli talebenin mecburi hizmetlerine dair kanun.	4	37:39	14.5.1928 888
1238	– Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni azasından murakip olan zata ücreti huzur itasına dair 25 Haziran 1927 tarih ve 1169 numaralı kanunun birinci maddesini muaddil kanun.	4	40,51:53	14.5.1928 888
1239	– Şark mıntkasında muayyen vilayet ve kazalardaki ceraim takibatı ile cezalarının tecili hakkında kanun.	4	60:62	14.5.1928 888
1240	– Bazı mebanii sıhhiye inşası için iki milyon liraya kadar tahhüdat icrası mezuniyetine dair kanun.	4	62:63	15.5.1928 889
1241	– Bazı devairin 1927 senesi maliyesi bütçelerine tahsisatı munzamına itasma ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına dair kanun.	4	58:60,65:67,128: 129,136:138	15.5.1928 889
1242	– İstanbul Darülfünunu 1928 senesi maliyesi bütçe kanunu.	4	73:75,81:83	16.5.1928 890
1243	– Konya ovası sulama idaresi 1928 senesi bütçe kanunu.	4	73:75,81:83	16.5.1928 890
1244	– Sefain ve müessesatı askeriyeyi bahriye inşası ve esliha			

KANUNLAR

[illegible]

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1256	- Köy Kanununun yetmişbirinci maddesini muaddil kanun.	4	46,108	21.5.1928	894
1257	- Askerî Tayinat ve Yem Kanununun 33, 38 ve 40 nci maddelerini muaddil kanun.	4	46:49,108:110	27.5.1928	899
1258	- Anadolu - Bağdat Demiryolları ve Haydarpâşa Liman ve Rıhtım İdaresinin 1928 senei maliyesi bütçe kanunu.	4	103:104,115:117	22.5.1928	895
1259	- Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi 1927 senei maliyesi bütçesine tahsisatı munzamı ilavesine dair kanun.	4	104,118:120	22.5.1928	895
1260	- Tabiiyet muamelatından alınacak harçlara dair kanun.	4	49:50,110:111, 121:123	22.5.1928	895
1261	- Bazı devairin 1927 senei maliyesi bütçelerine tahsisatı munzamı itasına ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına dair kanun.	4	79:80,90:92,128, 129,136:138	26.5.1928	898
1262	- İspençiyarî ve tıbbî müstahzarlar kanunu.	4	131:135,139:141	26.5.1928	898
1263	- Evkaf Müdüriyeti Umumiyesince istihdam edilecek avukatlar hakkında kanun.	4	151,152	27.5.1928	899
1264	- Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi merkeziyle İstanbul Evkaf Müdüriyetinde idare encümeni teşkiline ve vazâifine dair kanun.	4	151:152	27.5.1928	899
1265	- Anadolu Ajansı Şirketi tarafından çekilecek dahili telgrafların ücretleri hakkında kanun.	4	152:153	27.5.1928	899
1266	- 7 Haziran 1926 tarih ve 904 numaralı İslahî Hayvanat Kanununun 28 inci maddesinin tadiline dair kanun.	4	153	27.5.1928	899
1267	- Türkiye Cumhuriyeti Hıfzısıhha Müessesesi hakkında kanun.	4	153:154	27.5.1928	899
1268	- Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 400 üncü maddesini muaddil kanun.	4	154	28.5.1928	900
1269	- Hakkı rükûbe malik zabitan ve memurini askerîyeye zâfî binek hayvanı tedarik ve mübayaası hakkında 9 Mayıs 1927 tarih ve 1018 numaralı kanunun 2 nci maddesinin tadiline dair kanun.	4	111:112,154:155	27.5.1928	899

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1270	- Veresiye tuz satışına dair kanun.	4	112,155	28.5.1928	900
1271	- 13 Mayıs 1926 tarih ve 839 numaralı Sıtma Mücadelesi kanununa bazı mevât tezyiline dair kanun.	4	112:113,155:156	28.5.1928	900
1272	- Askerî şoför ve sanatkârlara verilecek ücret ve yevmiyeler hakkında kanun.	4	113:114,156	28.5.1928	900
1273	- Devlet ve vilâyet yollarının tevhidî hakkındaki kanunun üçüncü maddesi muvakkatesinin tadiline dair kanun.	4	156:157	30.5.1928	902
1274	- Mahsubu Umumi kanununa müzeyyel kanun.	4	157	28.5.1928	900
1275	- Yüksek mühendis mektebi hakkında kanun.	3	158:159	28.5.1928	900
1276	- Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1928 senesi maliyesi bütçe kanunu.	4	147:152,160:162	5,6,6.1928	905,906
1277	- Memurin Kanununun 37 nci ve ordu, bahriye ve jandarma zabitan ve memurini hakkındaki kanunun üçüncü maddeleri ahkâmının Ankara'da bulunan memurin, zabitan ve mensubini askeriye haklarında sureti tatbikine dair kanun.	4	167:168	28.5.1928	900
1278	- Ordu, bahriye ve jandarma ve zabitan hakkındaki 7 Haziran 1926 tarih ve 912 numaralı kanunun beşinci maddesini muaddil kanun.	4	129:130,172	28.5.1928	900
1279	- Memurin ve mensubini askeriye maaşat ve tahsisatı fevkaladeleri hakkında 24 Mart 1341 tarih ve 578 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	4	172:173	28.5.1928	900
1280	- Askerî liselerle gedikli küçük zabıt ihzarî mekteplerinde ders deruhte eden idare amirlerine verilecek ücreti maktuallara dair kanun.	4	130:131,173	28.5.1928	900
1281	- Ordu ve jandarma kadroları haricindeki hizmetatı devlette müstahdem orduya mensup muvazzaf zabıt ve muvazzaf askerî memurları hakkında kanun.	4	173:173	28.5.1928	900
1282	- Onbir kaza teşkiline dair kanun.	4	174:175	28.5.1928	900
1283	- Devlet Demiryolları ve Limanları İdarei Umumiyesinin 1928 senesi maliyesi bütçe kanunu.	4	169:171,176:178	28.5.1928	900

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1284	- Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresinin 1928 senesi bütçesine tahsisatı munzamına itasına dair kanun.	4	171,179:181	28.5.1928 900
1285	- Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 senesi maliyesi bütçesinde münakale icrasına dair kanun.	4	172,182:184	28.5.1928 900
1286	- Bazı devairin, 1927 senesi maliyesi bütçelerine tahsisatı munzamına itasına ve maarif bütçelerinde münakale icrasına dair kanun.	4	188:189,212,214,215:217	28.5.1928 900
1287	- Maliye Vekâletinin 1927 senesi maliyesi bütçesine tahsisatı fevkalade ilavesine dair kanun.	4		
1288	- Beynelmîlîl erkanın kabulüne dair kanun.	4	202:208	28.5.1928 900
1289	- Âli karar heyeti kanunu.	4	189:202,222:223	28.5.1928 900
1290	- Erzurum-Sarıkarnış-Kars ve şubaları demiryolları idaresinin 1340 senesi maliyesi hesabı katî kanunu.	4	224:225	28.5.1928 900
1291	- Askerî Fabrikalar Müdüriyeti Umumiyesinin 1340, 1924 senesi maliyesi hesabı katî kanunu.	4	225:227	28.5.1928 900
1292	- Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi 1340 senesi maliyesi hesabı katî kanunu.	4	227:229	28,29.5.1928 900,901
1293	- Hudut ve Sevañil Sıñhye Müdüriyeti 1924 hesabı katî kanunu.	4	230:232	29.5.1928 901
1294	- Ankara-Sivas ve Samsun-Musaköy demiryolları inşa ve işletme idaresinin 1340, 1924 senesi hesabı katî kanunu.	4	232:234	29.5.1928 901
1295	- Mülga Arada-Diyarbakir Ergani Demiryolu İdaresinin 1340 (1924) senesi maliyesi hesabı katî kanunu.	4	234:235	29.5.1928 901
1296	- Resmî devair ve müessesat ile devlete ait idare ve şirketlerde menafîi umumiyye hadim müesseselerde bulundurulabilecek vesaiti nakliye hakkında kanun.	4	235:239	29.5.1928 901
1297	- Bazı kolordular menatıkındaki ümera ve zabitanın tebdiline dair 722 numaralı kanunun birinci maddesini muaddil kanun.	4	239	29.5.1928 901

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1298	- Türk kadın doktorlarının on sene müddetle hizmeti mecburenden muafiyetleri hakkında kanun.	4	239:240,244:246	29.5.1928	901
1299	- 1927 senei maliyesi Muvazenei Umumiye Kanununun 14 üncü maddesine müzeyyel kanun.	4	241	29.5.1928	901
1300	- Hükümet namına vukubulacak müzayede ve münakasa ve ihâlata mütedair 22 Nisan 1341 tarih ve 661 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	4	242,243	29.5.1928	901
1301	- Bazı müessesat muafiyetleri hakkındaki ahkâmın ilgasına dair kanun.	4	221:222,247:249	29.5.1928	901
1302	- Meslek mektepleri inşaatı için iki milyon liraya kadar tahhüdât icrası mezuniyetine ve Maarif Vekâleti 1928 senei maliyesi bütçesine tahsisatı fevkalade itasına dair kanun.	4	241	29.5.1928	901
1303	- Yüksek mühendis mektebinin 1928 senei maliyesi bütçe kanunu.	4	240:241,253:255	29.5.1928	901
1304	- 1928 senei maliyesi Nafia Vekâleti bütçesinde münakale icrasına dair kanun.	4	240	29.5.1928	901
1305	- 22 Haziran 1927 tarih ve 1130 numaralı Maarif Vergisi kanununa müzeyyel kanun.	4	241,261:262	29.5.1928	901
1306	- Seyrisefain İdaresi 1928 bütçesine tahsisatı fevkalade itasına ve işbu tahsisatın sureti istimaline dair kanun.	4	241:241,256:258,261	29.5.1928	901
1307	- Türkiye ve Estonya hükümetleri beyinde münakit ticaret ve seyrisefain mukavelenamesinin tasdikine mütedair kanun.	4	263,269:271	3.6.1928	903
1308	- Türkiye ile İtalya hükümetleri beyinde münakit seyyar ticaret memurlarına dair mukavelenamenin tasdikine mütedair kanun.	4	263,272:274	29.5.1928	901
1309	- Türkiye-Fransa Cumhuriyetleri beyinde münakit seyyar ticaret memurları mukavelenamesinin tasdikine mütedair kanun.	4	263,275:277	6.6.1928	906
1310	- Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Kraliyeti arasında münakit ticaret ve seyrisefain mukavelenamesinin tasdikine mütedair kanun.	4	264,278:280	7.6.1928	907

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1311	– Türkiye ve Belçika ve Lüksemburg gümrük ittifakı bey-ninde münakit ticaret ve sey-risefain muahedenamesinin tasdikine mütedair kanun.	4	264,265,281:283	6.6.1928	906
1312	– Türk Vatandaşlığı kanunu.	4	295:296	4.6.1928	904
1313	– Seyrisefain İdaresinin 1340-1924 senesi maliyesi hesabı katf kanunu.	4	296:298	4.6.1928	904
1314	– Mülga Öksüz Yurtları Mü-düriyeti Umumiyesinin 1340-1924 senesi maliyesi hesabı katf kanunu.	4	298:300	4.6.1928	904
1315	– Şifre makinelerinin men'i, it-hal, imal ve istimalleri hak-kında kanun.	4	157:158,300	3.6.1928	903
1316	– Şark muntakasında muayyen vilayet ve kazalarda ceraim ta-kibatı ile cezalarının tecili hak-kındaki 1239 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	4	318	30.5.1928	902
1317	– Mevcut evrakı nakdiyenin yenileri ile istibdaline dair olan kanunun üçüncü maddesinde muayyen müddetin temdidine dair kanun.	4	319	30.5.1928	902
1318	– Hariciye Vekâleti tasdik harçları hakkında kanun.	4	320	30.5.1928	902
1319	– 28 Mayıs 1927 tarih ve 1055 numaralı Teşviki Sanayi ka-nununa müzeyyel kanun.	4	320	3.6.1928	903
1320	– 26 Teşrinisani 1339 tarihli Posta Kanununun bazı me-vaddının tadiline dair kanun.	4	321:325	4.6.1928	904
1321	– Rüşumat muhafaza ve muntaka memurları hakkında in-zibafı ahkâmı muhtevi kanun.	4	325:326	3.6.1928	903
1322	– kanunların ve nizamname-lerin sureti neşir ve ilanı ve meriyet tarihi hakkında kanun.	4	326:328	4.6.1928	904
1323	– Vazifeleri uğrunda vefat et-miş olan askerî baytar tatbikat mektebi muallimlerinden bay-tar binbaşı Ahmet ve muavini baytar yüzbaşı Hüdaî Beylerin ailelerine ikramiye itasına dair kanun	4	318:319,330:332	4.6.1928	904
1324	Damga Resmî kanunu.	4	301:318,333:335	28.5.1928	901
1325	– 12 Eylül 1330 tarihli Askerî Tayinat ve Yem Kanunu Mu-vakkatine müzeyyel kanun.	4	300:301	30.5.1928	902

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1326	– Ordudan jandarmaya nakledilecek muallim efradın maaş ve iâşe bedelleri hakkında kanun.	4	301	30.5.1928	902
1327	– Hüseyin Hüsnü Efendinin mücazâtı mahkûmesinin affına dair kanun.	4	347:348	30.5.1928	902
1328	– Şark İstiklâl Mahkemesi hükmile binbaşılıktan muhreç Cemal Efendinin mahkûm olduğu cezanın affı hakkında kanun.	4	348	30.5.1928	902
1329	– Limanlar İdaresi 1928 senesi kadrosuna bazı meşruhat dercine dair kanun.	4	348	30.5.1928	902
1330	– Evkaf, Şehremaneti ve Ziraat Bankası memurlarının tekaüt maaşlarına dair kanun.	4	352:353	4.6.1928	904
1331	– Mübadil, gayri mübadil, muhacir ve saireye kanunlarına tevfikân tevîz veya adiyen tahsis olunan gayrimenkul emvalin tapuya raptına dair kanun.	4	354:355	30.5.1928	902
1332	– İnhisarı Duhan Kanununun 45 inci maddesine müzeyyel kanun.	4	355:364	30.5.1928	902
1333	– Devlet davalarını intac eden avukat veya dava vekillerine verilecek ücreti vekâlet hakkında kanun.	4	364	4.6.1928	904
1334	– 12 Nisan 1335 tarihli Kararnamenin ilgasına dair kanun.	4	364:365	30.5.1928	902
1335	– Kuvayi umumiyyeden ihraç edilmiş olan sefaini harbiyenin Hazinece satılması hakkında kanun.	4	366	4.6.1928	904
1336	– Samsun sahil demiryolları Türk anonim şirketince aktedilecek üçyüzbin liraya kadar istikraza Maliye Vekilinin kefaletine dair kanun.	4	366:367	30.5.1928	902
1337	– Kâtibi Adil kanunu mucibince alınmakta olan harçların tezyidine dair kanun.	4	367	30.5.1928	902
1338	– Maarif Teşkilatı hakkındaki 22 Mart 1926 tarih ve 789 numaralı kanunun sekizinci maddesinin tadiline dair kanun.	4	367:368	5.6.1928	905
1339	– Orduya mültealik ve komisyunculuktan memnu olanlar hakkında kanun.	4	369:374	3.6.1928	903

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1340	- Gürcistan Sosyalist Şûralar Cumhuriyeti Hükûmeti ile münakit meralar mukavelenamesinin meriyet müddetinin dört ay daha temdidî hakkında kanun.	4	374	3.6.1928	903
1341	- Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Kraliyeti beyrinde 18 Teşrinievvel 1925 tarihinde münakit muhadenet muaheadenamesine merbut protokolün (C) fıkrası hükmüne nazaran emvali gayrimenkulelerini Bulgaristan'da terketmiş olanlara verilecek emval hakkında kanun.	4	376	6.6.1928	906
1342	- Mülkiye, Askeriye ve İlimiye mütekaaitlerine eytam ve eramilin üç aylık maaşlarının peşin itasına dair kanun.	4	368	30.5.1928	902
1343	- Hava sınıfı mensubinine verilecek zamaim ve tahsisat hakkındaki kanunun yedinci maddesine bir fıkra ilavesi hakkında kanun.	4	368:369	30.5.1928	902
1344	- Bursa Ovasında Nilüfer ve Deli Çay meralarının ıslahı ve Serma bataklığının kurutulması ve Nilüfer Irmağı üzerinde bent inşası için tahhüt mezuniyetine dair kanun.	4	353:354,401,412	30.5.1928	902
1345	- 1927 senei maliyesi ticaret bütçesine tahsisatı munzamman itasına dair kanun.	4	349	30.5.1928	902
1346	- Konya Sulama İdaresinin 1927 senei maliyesi bütçesinde münakale icrasına dair kanun.	4	349,395:397	30.5.1928	902
1347	- Van Gölü Seyrisefain İdaresinin Van Vilayeti idarei hususiyesine devrine dair kanun.	4	349:350,407:409	30.5.1928	902
1348	- Nafia Vekâletinin 1928 senei maliyesi bütçesinde yeniden açılacak 765 inci fasla münakalaten (58 120) lira tahsisatı fevkalade vazına dair kanun.	4	350,401:403	30.5.1928	902
1349	- Emvali metruke hesabı carilerinin bütçeye irat kaydına dair kanun.	4	353,386:388	30.5.1928	902
1350	- Mehakim ve devairi adliyede alınmakta olan harçların tezyidine dair kanun.	4	377	29.5.1928	901

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1351	—Ankara Şehri İmar Müdüriyeti Teşkilat ve vazائفine dair kanun.	4	350:352,398:400	30.5.1928	902
1352	— Ankara'da inşa edilecek vekâlet ve devair binalarıyla memurin apartmanları hakkında kanun.	4	377:378,404:406	30.5.1928	902
1353	— Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında kanun.	5	7:12	3.11.1928	1030
1354	— 1928 senei maliyesi Maarif, Vekâleti bütçesine tahsisatı fevkalade itasına ve muhtelif devair bütçelerine mevzu tahsisattan bazılarının imhasına dair kanun.	5	23:25,31:33	13.11.1928	1039
1355	— 1928 senei maliyesi rüsumat bütçesine tahsisatı fevkalade vazına dair kanun.	5	25:26,34:36	13.11.1928	1039
1356	— 1928 senesi Millî Müdafaa Vekâleti bütçesine tahsisatı fevkalade itası hakkında kanun.	5	43,45:47	21.11.1928	1046
1357	— Veraset ve İntikal Vergisi Kanununun bazı maddelerini muaddil kanun.	5	43:44,51:52	26.11.1928	1050
1358	— 1928 senei maliyesi Riyaseticumbur bütçesine tahsisatı munzamına itasına ve Maliye Vekâleti bütçesinde münakale icrasına dair kanun.	5	59:60,65,68:70	28.11.1928	1052
1359	— Tathir ve tasnif edildikten sonra transit edilmek üzere harıçten Türkiye'ye ithal istenilecek barsakların kabulü muvakkat suretiyle memlekete ithaline dair kanun.	5	61:62,76	13.12.1928	1065
1360	— Türk ocakları merkez heyetince aktedilecek istikraza Maliye Vekilinin kefaleti mezuhiyetine dair kanun.	5	62,76	13.12.1928	1065
1361	— Telgraf Kanununun 33 üncü maddesinin tadiline dair kanun.	5	61,75,78:80	13.12.1928	1065
1362	— Türkiye-Afganistan muhadenet ve teşriki mesai muahedenamesinin tasdiki hakkında kanun.	5	74,81:83	13.12.1928	1065
1363	— 22 Nisan 1826 tarihli Türkiye-İran muhadenet mukavelenamesini ikmalen 15 Haziran 1928 tarihinde akit ve imza edilmiş protokolün tasdikine dair kanun.	5	74,84:86	13.12.1928	1065

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1364	– Türkiye ile İtalya arasında Roma'da akt ve imza edilmiş olan bitarafılık, uzlaşma ve adli tesviye muahedenamesinin tasdikine dair kanun.			
	5	74:75,87:89	13.12.1928	1065
1365	– Türkiye ile İtalya arasında imza edilmiş olan iadei mücrimin muahedenamesinin tasdiki hakkında kanun.			
	5	75,90:92	13.12.1928	1065
1366	– Ankara Şehri otomatik telefonu hakkında 30 Mayıs, 13 kanunuevvel 1926 tarih ve 876, 937 numaralı kanunların tadiline dair kanun.			
	5	65:67	13.12.1928	1065
	3	3:5		
1367	– Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlı dünyu umumiyesi hamilleri namına hareket eden zevat arasında tanzim ve imza olunan 13 Haziran 1928 tarihli mukavelename ile bu mukavelenameye lahika olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı dünyu umumiyesi idaresi arasında tanzim ve imza kılınan 13 Haziran 1928 tarihli İtilafnamenin tasdikine dair kanun.			
	6	5:30,31:33	15.12.1928	1066
1368	– 1928 senesi maliyesi B.M. Meclisi Başkanvekili ve Millî Müdafaa Vekâleti bütçelerine tahsisatı fevkalade ve munzamına itasına ve bazı devairin mezkûr senesi maliye bütçelerinin muhtelif fasıl ve maddelerinden ceman (72 060) liralık tahsisatın imhasına dair kanun.			
	6	40:43,44:46	17.12.1928	1068
1369	– Uyuşturucu maddeler hakkında kanun.			
	6	53:55	24.12.1928	1074
1370	– Seyrisefain İdaresinin 1928 senesi bütçesinde münakale icrasına dair kanun.			
	6	65:66,71:73	30.12.1928	1079
1371	– Bazı devairin 1928 malî senesi bütçesine tahsisatı fevkalade ve munzamına ita ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına ve Hariciye Vekâleti 1928 bütçesinde bazı tahsisatın imhasıyla beraber kadrosunda da tadilat yapılmasına dair kanun.			
	6	66:69,74:76	1.1.1929	1081

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1372	- 11 Ağustos 1325 tarihli Askerî Tekaüt ve İstifa Kanununun muadil maddesinin tadiline dair kanun.	6	83:84	1.1.1929	1081
1373	- Seyrisefain İdaresinin 1928 senesi bütçe kanununa müzeyyel kanun.	6	87:88,89:91	3.1.1929	1083
1374	- Hudutlar ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğünün 1929 senesi bütçe kanunu.	6	95:97,99:101	10.1.1929	1089
1375	- Anadolu ve Mersin-Tarsus-Adana demiryolları ve Haydarpaşa Liman İdaresi ile Zürih'te Şark Demiryolları Bankası arasında münakit dört kıta itilafname ve merbutatının tasdikine dair kanun.	6	116	12.1.1929	1090
1376	- Anadolu-Bağdat Demiryolları 1928 senesi bütçesine tahsisatı fevkalade verilmesi hakkında kanun.	6	116:117	9.1.1929	1088
1377	- Maliye Vekâletinin 1928 senesi bütçesine tahsisatı fevkalade verilmesi hakkında kanun.	6	117	9.1.1929	1088
1378	- Bazı devairin 1928 senesi bütçelerine tahsisatı munzamına itasına ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına ve tahsisat imhasına dair kanun.	6	66:69,74:76	12.1.1929	1090
1379	- Ankara'dan gayri şehir ve kasabalardaki telefonlar hakkında kanun.	7	7:9,12:14	19.1.1929	1096
		6	97:98		
1380	- 4 Mayıs 1925 tarihinde Cenevre'de içtima eden beynelmül konferansta kabul olunan (mühnik, müsemmin veya buna mümasil gazların ve bakteriyolojik vesaitin harpte istimalinin menî) hakkındaki protokolün tasdikine dair kanun.	7	2,10:11,18:20	20.1.1929	1097
		7	23:24,25:27	20.1.1929	1097
1381	- Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresinin 1928 senesi bütçe kanununa müzeyyel kanun.	7	23:24,25:27	20.1.1929	1097
1382	- Türkiye-İsveç Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi kanunu.	7	11,30:31,32:34	28.1.1929	1104
1383	- Bazı devairin 1928 senesi bütçelerine tahsisatı munzamına itasına ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına ve tahsisat imhasına dair kanun.	7	58:59,60:62	28.1.1929	1104

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1384	- Devletler arasında harbin millî siyaset aleti olarak istimalinden faragati mu-tazammın muahedeye Türkiye Cumhuriyetinin iştiraki hakkında kanun.	7	7:9,12:14,37:38,39:41	5.1.1929	1111
1385	- Adliye Vekâleti 1928 senesi bütçesinde münakale ve kadrosunda tashihat icrasına dair kanun.	7	69:70,72:74	5.2.1929	1111
1386	- Satılan mektep kitapları bedellerinden 16 460 liranın Maarif Vekâleti 1928 senesi bütçesinin 558 inci faslına tahsisatı munzamıma olarak ilavesinin tasdikine dair kanun.	7	82:83	7.2.1929	1113
1387	- Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1928 senesi bütçesinin bazı fasıl ve maddelerine tahsisatı fevkalade ve munzamıma itasına dair kanun.	7	83	7.2.1929	1113
1388	- Kazanç Vergisi Kanununun 21 Mayıs 1927 tarih ve 1038 numaralı kanun ile muaddel maddesinin 71 inci muvakkat maddesinin tadili hakkında kanun.	7 8	77 3	10.2.1929	1115
1389	- Devlet davalarını intac eden avukat ve saireye verilecek ücreti vekâlet hakkında kanun.	7 8	85 4	10.2.1929	1115
1390	- Teşviki Sanayi kanununa müzeyyel kanunu muaddil kanun.	7 8	70:71 3,5,6	10.2.1929	1115
1391	- Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Fort Motör Kampani Eksports İnkorporeytet Şirketi arasında aktedilen mukavelenamenin tasdikine dair kanun.	7 8	83:85 4,5,9	14.2.1929	1119
1392	- Muhtelif devairin 1928 senesi bütçelerine tahsisatı fevkalade ve munzamıma itasına ve bazı münakale ve imhalar ve kadrolarla fasıl unvanlarında tadilat icrasına dair kanun.	8	2,17,21	18.2.1929	1122

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1393	- Memurin Kanununun 4 üncü maddesinin (Z) fıkrasının tadiline dair kanun.	8	14,28,40	24.2.1929	1127
1394	- Türkiye-İtalya arasında akt ve imza edilmiş olan adli himaye ve adli makamların hukuk ve ceza işlerinde karşılıklı müzaheret ve adli kararların tenfizi hakkında kanun.	8	2,28,32,40,42,43	3.3.1929	1133
1395	- Giresun Belediyesince celbolunan elektrik tesisatı le-vazımına ait gümrük resminin teşviki sanayi kanununa tev-fikan affına dair kanun.	8	32,48,50	24.2.1929	1127
1396	- Türkiye Cumhuriyeti ile Sos-yalist Seviyet Cumhuriyet-leri İttihadı arasında hududun ta-rafeyninde bulunan me-ralarından her bir taraf aha-lisinin istifadesine dair ak-tolunan mukavelenamenin tas-diki hakkında kanun.	8	2,41,56,61,65,70	5.3.1929	1135
1397	- Hudut muntıkası ahalisinin Türkiye-Soviyet grubundan mürurlarına dair Türkiye Cum-huriyeti ile Sosyalist Şuralar Cumhuriyetleri İttihadı ara-sında aktolunan mukavelenamenin tadili hakkında kanun.	8	2,41,42,55,56,61,67	6.3.1929	1136
1398	- Türkiye ile Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti İttihadı hu-dudunda zuhur eden ihtilafatın usulü tetkik ve halli hak-kındaki mukavelenamenin tas-dikine dair kanun.	8	2,41,55,56,62	2.3.1929	1138
1399	- Türkiye ve Gürcistan Sos-yalist Cumhuriyeti hudut-larının sarî hayvan hastalık-larının istilasına karşı usulü muhafazası hakkında T.C. ile S.Ş.C.İ. arasında münakit mu-kavelenamenin tasdikine dair kanun.	8	2,41,42,55,56,57,61,62,65	10.3.1929	1139
1400	- Un resminin muvakkaten tenzili hakkında kanun.	8	32,49,60,62,73	7.3.1929	1137
1401	- 28 Nisan 1340 tarihli alâmeti farika nizamnamesine mül-zeyyel kanun.	8	54,79	12.3.1929	1141
		9	7		

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1402	- Kâtibi Adil Kanununun ve muaddil bazı maddelerinin tadili hakkında kanun.		12.3.1929	1141
	8	78		
	9	2,7		
1403	- Muhtelif devairin 1928 senesi bütçelerine tahsisatı munzamına itasına ve bazı devair bütçelerinde münakale ve imhalarla kadrolarında tadilat icrasına dair kanun.		11.3.1929	1140
	8	26,32,78		
	9	3,8,9		
1404	- Posta Kanununun 21 inci maddesinin salisen fıkrasının tadiline dair kanun.		12.3.1929	1141
	8	48,61		
	9	6,9,12		
1405	- 1340 senesi hesabı katî kanunu.		18.3.1929	1144
	9	2,16		
1406	- Jandama efrat ve küçük zabitanının maarif vergisinden muafiyetine dair olan 969 numaralı kanunun 1 inci maddesinin tadiline dair kanun.		26.3.1929	1151
	8	78		
	9	7,237,23,24,25		
1407	- Mübadil, gayri mübadil, muhacir vesaire kanunlarına tevfikân tahsis olunan gayrimenkul emvalin tapuya raptına dair 28 Mayıs 1928 tarih ve 1331 numaralı kanuna müzeyyel kanun.		30.3.1929	1154
	9	16,23,41		
1408	- İmha edilen evrakı nakdiye miktarının tesbitine dair kanun.		30.3.1929	1154
	9	22,37,41,46		
1409	- Maarif teşkilâtına ait kanunun 21 inci maddesinin tadiline dair kanun.		9.4.1929	1163
	9	2,22,38,51,55		
1410	- Ticaret mukavelenamesi aktedilmiyen devletlerle 1930 haziranına kadar muvakkaten ticaret itilâfnamesi akti hakkında kanun.		8.4.1929	1162
	8	30,54		
	9	3,6,7		
1411	- Harbin millî siyaset aleti olarak kullanılmaması hakkında Moskovada imza edilmiş olan protokolün tasdikine dair kanun.		8.4.1929	1162
	8	54		
	9	2,4,6,9		

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1412	- Ceza usulü muhakemeleri kanunu.	9	54	20.4.1929	1172
		10	2,14		
1413	- 1111 numaralı askerlik mükellefiyeti Kanununun bazı maddelerinin tadiline dair kanun.	8	26	15.4.1929	1168
		9	50,56		
		10	24		
1414	- Türk vatandaşlığı kanununun 4 üncü maddesinin 1 inci fıkrasının tadili hakkında kanun.	6	56	16.4.1929	1169
		9	54,61		
		10	28		
1415	- Hâkimler Kanununun altıncı maddesini tadil eden kanun.	9	22,60,14,32	16.5.1929	1169
1416	- Ecnebi memleketlere gönderilecek talebe hakkında kanun.	9	22,31	16.5.1929	1169
		10	5,32		
1417	- Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Krallığı arasında akdedilen bitaraflık, uzlaşma ve hakem muahedesi tasdiki hakkında kanun.	9	22	17.4.1929	1170
		10	4,32,36		
1418	- Evkaf umum müdürlüğü 1341-1925 malî senesi hesabı kati kanunu.	8	2	22.4.1929	1174
		10	40,53		
1419	- Hudut ve sahiller sıhhat umum müdürlüğünün 1341-1925 senesi hesabı kati kanunu.	8	2	22.4.1929	1174
		10	40,54		
1420	- Mülga demiryolları inşaat ve işletme umum müdürlüğü 1341-1925 malî senesi hesabı kati kanunu.	8	2	24.4.1929	1175
		9	22		
		10	40,54		
1421	- Mülga öksüz yurtları umum müdürlüğünün 1341-1925 malî senesi hesabı kati kanunu.	8	2	24.4.1929	1175
		10	40,55		

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1422	– Bazı devairin 1928 senesi bütçelerine tahsisatı fevkalâde ve munzamma ilâvesine ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına ve bazılarının tahsisat imhasına dair kanun.	9	2,16,22,50,54,60	18.4.1929	1171
		10	30,45,55,56,57		
1423	– Ağullar hakkında kanun.	9	2,17	25.4.1929	1176
		10	35,63		
1424	– İcra ve İflâs kanunu.	8	26	4.5.1929	1183
		10	40,56,67		
1425	– İcra ve İflâs Kanununun tatbiki hakkında kanun.	8	26	4.5.1929	1183
		10	40,56,67		
1426	– Vilâyet idaresi kanunu.	10	44,72	5.5.1929	1184
1427	– Tahdidî sin Kanununun ikinci maddesinin tadiline dair kanun.	8	26	30.4.1929	1180
		10	30,41,106		
1428	– Millî Müdafaa vekâletinde bazı teşkilât icrasına dair olan 1199 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	8	26	2.5.1929	1182
		10	44,107,125		
1429	– Askerî hastanelerde maktu ücretle istihdam olunan hemşirelerle hasta bakıcılara bir nefer tayini verilmesine dair kanun.	9	2	2.5.1929	1182
		10	44,107,124,127,128		
1430	– Kaçakçılık takibatında kullanılmak üzere deniz vesaiti mübayaası ve bazı mahallerde gümrük binaları inşası hakkında kanun.	9	2	2.5.1929	1182
		10	44,107,124,127,131		
1431	– Ankara şehri imar müdüriyeti teşkilât ve vezâifine dair olan 1351 numara ve 28 Mayıs 1928 tarihli kanuna müzeyyel kanun.	9	30	2.5.1929	1182
		10	62,108,126,128,133		
1432	– Yüksek mühendis mektebi tamirat ve inşaatı hakkında kanun.	9	22	2.5.1929	1182
		10	62,108,126,128,136		
1433	– 1928 senesi Maarif vekâleti bütçesine tahsisatı munzamma itasına ve İktisat vekâleti bütçesinde münakale icrasına dair kanun.	10	30,66,124,145,146	7.5.1929	1186

KANUNLAR

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1434	- Bilûmum muvazzaf zabıtlar ve askerî memurların yirmibeş yaşını ikmal etmeden evlenmeyeceklerine dair kanun.		11.5.1929	1189
	8	32		
	10	110,120		
	11	2		
1435	- Askerî hastane, garnizon ve mektepler inşası hakkında kanun.		11.5.1929	1189
	9	50		
	10	110,		
	11	3,4,5		
1436	- Ankara'da inşa olunacak bazı mebanii askeriye için iki milyon liraya kadar taahhüdât icrası hakkındaki 9 mayıs 1927 tarih ve 1017 numaralı kanuna müzeyyel kanun.		11.5.1929	1189
	9	50		
	10	110,127		
	11	3,4,7		
1437	- Âli mektep mezunlarından Devlet hizmetine gireceklere verilecek avans hakkında kanun.		11.5.1929	1189
	11	110,127		
	11	4,10		
1438	- İstanbul Darülfünunu 1929 malî senesi bütçe kanunu.		15.5.1929	1193
	9	2		
	11	18,23,28		
1439	- Yüksek mühendis mektebinin 1929 malî senesi bütçe kanunu.		15.5.1929	1193
	11	18,26,28,31		
1440	- Ticaret kanunu.		20.5.1929	1197
	19	102		
	11	18,27,46		
1441	- Kabahatlerin affı ve bazı cürümlerin takibat ve cezalarının tecili hakkında kanun.		16.5.1929	1194
	11	14,20,48		
1442	- Konya ovası sulama idaresinin 1929 malî senesi bütçe kanunu.		16.5.1929	1194
	10	66		
	11	20,38,49,50		
1443	- Seyrisefain idaresinin 1929 malî senesi bütçe kanunu.		18.5.1929	1195
	10	114		
	11	20,43,49,52		
1444	- Tahlisiye idaresinin teşkilât ve vezaifi hakkında.		19.5.1929	1196
	10	140		
	11	20,40,49,57		

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1445	– Tahlisiye idaresinin teşkilât ve vezaifi hakkında.		19.5.1929	1196
	10	140		
	11	20,40,49,57		
1446	– Gedikli küçük zabıt mem-balarına ait 1001 numaralı ka-nunun bazı maddelerinin ta-diline dair kanun.		19.5.1929	1196
	8	26		
	11	18,27,67		
1447	– Menkul kıymetler ve kam-biyo borsaları kanunu.		30.5.1929	1203
	11	37,75		
1448	– Evkaf umum müdürlüğünün 1928 senesi bütçesine tahsisatı munzamıta itasına dair kanun.		19.5.1929	1196
	11	14,37,64,82,83		
1449	– Bazı devairin 1928 senesi bütçelerine tahsisatı fevkalâde ve munzamıta itasına ve bazı devair bütçelerinde münakale icrasına ve bazılarından tah-sisat imhasına ve 1225 nu-maralı kanunun 5 inci mad-desiyle Hariciye vekâleti em-rine açılmış olan kredi mik-tarının tezyidinde dair kanun.		19.5.1929	1196
	11	2,14,20,36,37,64,82,85		
1450	– Kibrit fabrikası inşası için ta-ahhüt icrasına mezuniyeti mu-tazammın kanun.		19.5.1929	1196
	11	14,37,64,82,88		
1451	– Tapu harçları kanunu.		29.5.1929	1202
	9	22		
	11	68,82,91		
1452	– Devlet memurları maaşatının tevhit ve teadülüne dair kanun.		30.6.1929	1229
	10	62		
	11	62		
	12	2,15,50,51		
1453	– Zabitan ve askerî memurların maaşatı hakkında kanun.		30.6.1929	1229
	12	10,15,59		
1454	– Bilâvasıta vergilere munzam kesirlerin tevhit ve nisbetlerin tadiline dair kanun.		26.5.1929	1199
	10	62		
	11	62		
	12	12,56		
1455	Askerî memurlar hakkında ka-nun.		27.5.1929	1200
	10	114		
	11	36		
	12	9,15,54		

KANUNLAR

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1456	– 1929 malî senesi bütçe kanunu.			
	10	39	28.5.1929	1201
	12	16,64,79		
	Adliye vekâleti bütçesi	12	43	
	Başvekâlet bütçesi	12	30	
	Büyük Millet Meclisi bütçesi	12	28	
	Dahiliye vekâleti bütçesi	12	37,73	
	Diyanet işleri reisliği bütçesi	12	32	
	Düyunu umûmiye bütçesi	12	35	
	Emniyeti umûmiye bütçesi	12	39	
	Hariciye vekâleti bütçesi	12	64	
	Harita U.M. bütçesi	12	71	
	İktisat vekâleti bütçesi	12	47	
	İmalâtı harbiye U.M. bütçesi	12	70	
	İskân U.M. bütçesi	12	40	
	İstatistik U.M. bütçesi	12	31	
	Limanlar idaresi bütçesi	12	49	
	Maarif vekâleti bütçesi	12	44	
	Maliye vekâleti bütçesi	12	32	
	Matbuat U.M. bütçesi	12	41	
	M.M. vekâleti deniz kısmı bütçesi	12	69	
	M.M. vekâleti hava kısmı bütçesi	12	68	
	M.M. vekâleti kara kısmı bütçesi	12	67	
	Nafia vekâleti bütçesi	12	46	
	Posta ve telgraf ve telefon U.M. bütçesi	12	38,73	
	Riyaseticumhur bütçesi	12	29	
	Rûsumat U.M. bütçesi	12	35	
	Sıhhiye ve muaveneti iç-timaiye vekâleti bütçesi	12	42	
	Şûrayı devlet bütçesi	12	31	
	Tapu ve Kadastro U.M. bütçesi	12	36	
	Umum jandarma K. bütçesi	12	72	
	Varidat bütçesi	12	74	
	Muvazenei umûmiye kanunu	12	28,73,74,76	
1457	– Türkiye Cumhuriyeti ile İsveçre Hükümeti arasında imza edilen uzlaşma ve adli tesviye ve tahkim mukavelenamesinin tasdikina dair kanun.			
	9	50	1.6.1929	1204
	11	37,75		
	12	84,86		

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1458	– Türkiye ile Bulgaristan arasında akıt ve imza edilen bitaraflık, uzlaşma, adlî tesviye ve hakem muahedesinin tasdiki hakkında kanun.	10 11 12	28 37 85,86,89	1.6.1929	1204
1459	– Bazı devairin 1928 senesi bütçelerine tahsisatı munzamına verilmesine ve bazılarında münakale icrasına ve bazılarında tahsisat imhasına dair kanun.	11 12	36 84,95,97	29.5.1929	1202
1460	– Seyyar ticaret memurlarının nûmuneleri hakkındaki muamelâta dair Türk-İngiliz mukavelenamesinin tasdiki hakkında kanun.	9 12	22 96,100	2.6.1929	1205
1461	– Seyrisefain idaresinin 1341-1925 senesi hesabı kâfi kanunu.	8 11 12	2 2 94,104	2.6.1929	1205
1462	– Tahlisiye idaresinin 1341-1925 senesi hesabı kâfi kanunu.	8 10 12	2 66 94,106	2.6.1929	1205
1463	– Harita mektebi talebesinin işe, ilbas ve maaş hususatı hakkında kanun.	10 12	66 104,119	3.6.1929	1206
1464	– 12 Haziran 1326 tarihli kanunun 5 inci maddesini muaddil kanun.	10 12	66 104,120	30.6.1929	1229
1465	– 12 Nisan 1341 tarihli ve 608 numaralı kanunun 1 inci maddesini muaddil kanun.	10 12	140 104,120	3.6.1929	1206

KANUNLAR

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1466	– 1928 senesi İktisat vekâleti bütçesine bir milyon lira tahsisatı fevkalâde vazına dair kanun.			
	11	14	29.5.1929	1202
	12	110,111,120,121		
1467	– Muhtelif devairin 1928 bütçelerine tahsisatı munzamına ve fevkalâde verilmesine dair kanun.			
	11	84	29.5.1929	1202
	12	94,110,112,120,124		
1468	– Türkiye Cumhuriyeti ile Hollanda Hükümeti Kraliyesi arasında münakit ticaret ve seyrisefain mukavelenamesinin tasdikına mütedair kanun.			
	10	28	9.6.1929	1211
	12	112,120,126		
1469	– Türkiye Cumhuriyeti ile Letonya Hükümeti arasında münakit ticaret ve seyrisefain mukavelenamesinin tasdikına mütedair kanun.			
	10	28	10.6.1929	1211
	11	37		
	12	113,121,129		
1470	– Ziraî kredi kooperatifleri kanunu.			
	11	36,37	5.6.1929	1208
	12	94,113,121,131		
1471	– Ordu ve jandarmaya mensup zabıtlarla efradın ve sair binck hakkı olanların kendi malî bincklerinin ve orduya alınan ahali nakliye vasıtalarının ödenmesine dair kanun.			
	8	32	3.6.1929	1206
	12	110,149		
1472	– Bahriye mektebi muallimleri hakkındaki 1120 numaralı kanunun ilgasına dair kanun.			
	10	66	3.6.1929	1206
	12	110,150		
1473	– Pasaport cüzdanlarının bedel mukabilinde itası hakkında kanun.			
	9	30	4.6.1929	1207
	12	110,151		
1474	– Şark istiklâl mahkemesince mahkûm sabık Genç valisi İsmail Hakkı Beyin affına dair kanun.			
	11	20	3.6.1929	1206
	12	110		
	11	2		

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1475	Nakdî Tazminat Kanunu.		2		
			151	3.6.1929	1206
		12	110,151		
1476	– Devlet memurları maaşatının tevhit ve teadülü hakkında kanuna müzeyyel kanun.	12	136,152	30.6.1929	1229
1477	– Zabitan ve askerî memurlar maaşatı hakkındaki kanuna müzeyyel kanun.	12	136,153	30.6.1929	1229
1478	– 24 Mayıs 1929 tarih ve 1455 numaralı askerî memurlar kanununa müzeyyel kanun.	12	136,153	3.6.1929	1206
1479	– 1929 bütçe kanununa merbut “D” cetvelinde bazı tashihat icrasına dair kanun.	12	135,154,155	3.6.1929	1206
1480	– Ankara’da inşa olunacak Nafia vekâleti binası hakkında kanun.	10	66	3.6.1929	1206
		12	110,152,154,157		
1481	– Şehir ve köy yatı mekteplerinin 1929 malî senesi masarifi hakkında kanun.	11	36	3.6.1929	1206
		12	110,149,154,160		
1482	– Demiryolları ve limanları ile su işleri için (240 000 000) liralık tahsisat itaat ve bu miktara kadar taahhüdât icrasına dair kanun.	10	40	3.6.1929	1206
		12	110,137,154,163		
1483	– Devlet demiryolları ve limanları umumî idaresinin teşkilat ve vazâifine dair 28-V-1927 tarih ve 1042 numaralı kanunun tadili hakkında kanun.	10	114	4.6.1929	1207
		12	169,188,191		
1484	– Meccanî leyli talebenin mecburi hizmetlerine dair olan 1237 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	11	36,63	4.6.1929	1207
		12	86,193		
1485	– İnhisar beyiyeleri üçte birlerinin harp malûllerine ve şehit yetimlerine tahsis ve tevziine dair kanun.	9	50	8.6.1929	1210
		12	136,194		
1486	– Evkaf umum müdürlüğünün malî senesi bütçe kanunu.	10	102	3,5.6.1929	1206,1208
		12	169,185,195		

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1487	- Devlet demiryolları ve limanları idaresinin 1929 mali senesi bütçe kanunu.	11 12	14 169,191,195,198	4.6.1929	1207
1488	- Adliye vekâletinin 1928 bütçesine "5 500" lira tahsisatı munzamıma verilmesine ve Dahiliye vekâleti bütçesinde "2 500" liranın münakalesine dair kanun.	12	168,193,195,200	5.6.1929	1208
1489	- İzmir belediyesince ak-tedilecek iki milyon liralık istikraza kefalet için Maliye vekâletine mezuniyet verilmesi hakkında kanun.	12	168,169,219	5.6.1929	1208
1490	- Askerlik dersleri muallimlerinin ücretleri hakkında kanun.	12	94,169,220	8.6.1929	1210
1491	- İdareî hususiyelere ait maarif hissesinden sanat mekteplerine tefrik edilecek mebalige dair kanun.	11 12	36 169,221	8.6.1929	1210
1492	- Deniz ve hava gedikli küçük zabıt maaş kanunu.	11 12	62 169,221	11.6.1929	1213
1493	- Ordu İkramesi Kanunu.	11 12	62 169,223	6.6.1929	1209
1494	- Ordu zabitan heyetine mahsus 863 ve 1252 numaralı terfi kanunlarının bazı maddelerinin tadiline dair kanun.	9 12	30 169,224	13.6.1929	1215
1495	- 14 Eylül 1330 tarihli tayinat ve yem Kanununun 1 inci maddesine müzeyyel kanun.	12	169,226	6.6.1929	1215
1496	- 18 mart 1926 tarih ve 788 numaralı memurin Kanununun 8 inci ve 32 nci maddelerine birer fıkra ilavesi ve 2 teşrin-evvel 1332 tarihli karaname-nin ilgası hakkında kanun.	11 12	36 169,227	8.9.1929	1210
1497	- Berlin büyük elçilik binası ile Tahran büyük elçiliği kışlık bina arsalarının satılması ve teferruatı hakkında kanun.	12	94,168,227	6.6.1929	1209
1498	- Maaşatın tevhit ve teadülü hakkındaki 1452 numaralı ka-nuna müzeyyel kanun.	12	168,230,231	30.6.1929	1229

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1499	– Gümrük tarife kanununa müzeyyel kanun.	12 8	168, 5,207,231	1.7.1929	1230
1500	– Hükümetle İzmir-Kasaba demiryolu ve temdidî şirketi arasında kararlaştırılan itilâfnamenin imza ve teatisine mezuhiyet hakkında kanun.	11 12	36 169,218,231,234	6.6.1929	1209
1501	– Hükümetle şark demiryolları şirketi arasında kararlaştırılan itilâfname ile melfufları olan iki adet mektubun tasdikına dair kanun.	11 12	36 169,219,231,236	6.6.1929	1209
1502	– Millî Müdafaa Vekâletinin 1929 malî senesi bütçesine tahsisatı fevkalâde verilmesine dair kanun.	12	168,169,206,227, 281,239	5.6.1929	1208
1503	– Kibrit ve çakmak inhisarı kanunu.	12	2,169,227,231,241	10.6.1929	1212
1504	– Ankara şehri imar müdiriyeti teşkilât ve vezâifine dair olan 1351 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	12	168,204,256	11.6.1929	1213
1505	– Şark menatıkı dahilinde muhtaç zîrraa tevzi edilecek araziye dair kanun.	12	168,205,257	11.6.1929	1213
1506	– Tedariki vesaiti nakliye komisyonlarının sureti teşekkülü hakkında 703 numaralı kanunu muaddil kanun.	10 12	124 205,208	10.6.1929	1212
1507	– 1111 numara ve 2 haziran 1927 tarihli askerlik mükellefiyeti Kanununun 2 nci maddesinin 5 inci fıkrası ile 35 inci maddesinin (H) fıkrasını ve 885 numara ve 3 mayıs 1926 tarihli iskân Kanununun 11 inci maddesini muaddil kanun.	12	168,205,259	9.6.1929	1211
1508	– Amenajman ve teşçir işlerinde müstahdem memurini fenniye verilecek yevmiyeler hakkında kanun.	12	204,205,262	9.6.1929	1211
1509	– Muş vilâyeti teşkiline dair eramiline tekaüt aidatlarının iadesine dair kanun.	12	205,275,280,288	11.6.1929	1213

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1510	- Kaçakçılığın men ve takibi hakkında kanun.	12	205,263	15.6.1929	1216
1511	- Maaşatın tevhit ve teadülü hakkındaki kanuna müzeyyel kanun.	12	204,270	30.6.1929	1229
1512	- 1929 malî senesi bütçe kanununa müzeyyel kanun.	12	246,275	11.6.1929	1213
1513	- 1927 malî senesi nihayetine kadar millî hükümet bütçelerine mülteallik borçlar hakkında kanun.	11	36	9.6.1929	1211
		12	205,278		
1514	- Evrakı naktiyenin ihtiyatlar ile değiştirilmesi hakkında kanun.	11	14	9.6.1929	1211
		12	205,278		
1515	- Tapu kayıtlarından hakikî kıymetlerini kaybetmiş olanların tasfiyesine dair kanun.	12	168, 205, 279	9.6.1929	1211
1516	- Suudülmevlevî Efendinin mahkûm olduğu cezanın affına dair kanun.	12	204,280	11.6.1929	1213
1517	- Yeniden inşa edilecek Meclis matbaası hakkında kanun.	11	36	10.6.1929	1212
		12	205,272,280,281		
1518	- Tuz satışı ve tuz fiyatları hakkında kanun.	11	14	9.6.1929	1211
		12	204,261,280,283		
1519	- Ankara şehri otomatik telefon santralının tevsiî için tahhüdât icrasına dair kanun.	11	36	10.6.1929	1212
		12	204,277,280,286		
1520	- Devletle alâkaları kesilen bilûmum askerî ve mülkî memurlarla zabitan ve eytam eramiline tekaflî aidatlarının iadesine dair kanun.	12	205,275,280,288	10.6.1929	1212
1521	- Bazı zevat ailelerine verilecek ikramiye hakkında kanun.	11	20	9.6.1929	1211
		12	205,277,280,291		
1522	- Bütçelerinde maarife muhdes varidatı maarif hizmetlerine kâfi gelmeyen vilâyetlerin 1929 malî senesi masarifi hakkında kanun.	10	30	11.6.1929	1213
		12	205,269,280,306		
1523	- Hisse senedi mübayaası hakkında kanun.	12	94,205,270,280,293	9.6.1929	1211

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1524	- Samsun sahil demiryolları hisse senedatının mübayaasına dair kanun.	9 12	22 205,256,280,296	11.6.1929	1213
1525	- Şose ve köprüler kanunu.	10 12	40 204,249,280,298	12.6.1929	1214
1526	- Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Devleti arasında münakit hakem ve uzlaşma mukavelenamesinin tasdiki hakkında kanun.	12	104,275,280,301	17.6.1929	1218
1527	- Ziraat makinelerinde ve zıratte istimal olunan mevadî müştâile ve muharrike ile müstahzaratı kimyeviyeinin rûsumu hakkındaki 22 şubat 1926 tarih ve 752 numaralı kanunun bazı maddelerinin tadiline ve mezkûr kanuna bazı mevât tezyiline dair kanun.	11 12	62 206,273,280,303	13.6.1929	1215
1528	- Yabancı ağaçların aşılınması hakkında kanun.	9 12	22 206,309	16.6.1929	1217
1529	- Aydın-İzmir ve İzmir-Kasaba ve temdidî demiryollarında posta ve telgraf muamelesi ifası için Dahiliye vekâletiyle mezkûr demiryolları arasında aktolunan mukavelenamelerin tasdiki hakkında kanun.	12	104,308,313,316	18.6.1929	1219
1530	- Anadolu-Bağdat demiryolları ve Haydarpaşa liman ve rıhtım idaresinin 1925-1341 malî senesi hesabı katî kanunu.	13	22,25	23.11.1929	1352
1531	- Anadolu demiryolları ve Haydarpaşa liman ve rıhtım idaresinin 1925-1341 malî senesi fevkalade bütçe hesabı katî kanunu.	13	22,25	24.11.1929	1353
1532	- Erzurum-Sarıkamsı-Kars ve şubâtı demiryolları idaresinin 1925-1341 malî senesi hesabı katî kanunu.	13	22,28	24.11.1929	1353
1533	- Yalova'nın kaza haline konulmasına dair kanun.	13 14	34,36 3	9.12.1929	1366
1534	- Karadeniz Boğazı Tahlisiye idaresinin 1926 senesi hesabı katî kanunu.	13 14	8 2,8	24.12.1929	1379

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1535	– Gümrük tarife kanununun 31 inci maddesinin tadiline dair kanun.	13 14	14 6,10	24.12.1929	1379
1536	– Türkiye Cumhuriyeti ile Uruguay Cumhuriyeti arasında ak- tolunan dostluk muahedesi- nin tasdiki hakkında kanun.	13 14	2 16,20,22	24.12.1929	1379
1537	– 30 mayıs 1929 tarihinde im- za olunan Türkiye-İtalya tah- kimnamesi hakkında kanun.	13 14	26 16,21,22,25	24.12.1929	1379
1538	– Maaş kanununun 8 inci mad- desinin tadiline dair kanun.	14	2,9,46	28.12.1929	1382
1539	– Hukuk usulü muhakemeleri kanununun 573 üncü maddesi- ne bir fıkra ilavesine dair ka- nun.	14	2,10,47	25.12.1929	1380
1540	– Müzayede, münakasa ve ihâlât kanununun 6 ncı mad- desinin tadiline dair kanun.	13 14	24 6,16,48	25.12.1929	1380
1541	– 28 mayıs 1928 tarih ve 1324 numaralı damga resmi ka- nununun 13 üncü maddesinin 8 inci fıkrasının tadiline dair ka- nun.	13 14	2 2,8,46,48,49	28.12.1929	1382
1542	– 1929 senesi bütçesinin bazı fasıl ve maddeleri arasında mü- nakale yapılması hakkında ka- nun.	13 14	34,36 20,30,35,48,51	25.12.1929	1380
1543	– Teşviki sanayi kanununun 26 ve 42 nci maddelerinin tadili hakkında kanun.	14	2,9,47,48,54	28.12.1929	1382
1544	– 1929 senesi bütçesi için fev- kalâde tahsisat ve münakale kanunu.	14	20,42,58,68,73,77	7.1.1930	1391
1545	– Hususî orman sahiplerinden ve müteahhitlerinden alınan amenajman paralarının sarfı hakkında kanun.	14	20,68,73,74,79	7.1.1930	1391
1546	– Brüksel’de toplanan milletler arasındaki telgraf konferansı tarafından ittifaz edilmiş olan mukarreratın tasdiki hakkında kanun.	14	58,64,85,87,88	11.1.1930	1394
1547	– Hüdutlar ve sahiller sıhhat umum müdürlüğünün 1929 se- nesi bütçe kanununa müzeyyel kanun.	14	84,85,87,90	7.1.1930	1391

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1548	– Büyük Millet Meclisi 1929 senesi bütçesinde münakale icrasına dair kanun.		7.1.1930	1391
1549	14	68,84,87,93	13.1.1930	1396
		68,75		
		2,4		
1550	14	72	27.1.1930	1408
		12,20,22		
1551	14	20	2.2.1930	1413
		12,21,43		
1552	14	62	4.2.1930	1415
		12,21,44		
1553	15	16,36,43,45	30.1.1930	1411
1554	16	3	8.2.1930	1418
1555	16	6	9.2.1930	1419
1556	16	3,7,10	10.2.1930	1420
1557	14	72	12.2.1930	1422
		63,44		
		13		
1558	14	62	20.2.1930	1429
		2,16		
		16,22,24		
1559	13	43	23.2.1930	1431
		12,17,30		

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1560	- Gümrük kanununa müzeyyel mevat hakkındaki kanunun beşinci maddesinin tadiline dair kanun.	14 15 16	58,69 8,12 12,17,29,30,31	23.2.1930	1431
1561	- 31 mart 1329 tarihli idarei umumiyei vilâyet kanununun 86 ve 133 üncü maddeleriyle 144 üncü maddesinin 4 üncü fıkrasının ikinci babını tadil eden kanun.	15 16	12 28,40	27.2.1930	1435
1562	- İdarei umumiyei vilâyet kanununun muaddel 116 ve 140 ıncı maddelerinin tadiline dair kanun.	15 16	38 28,40	27.2.1930	1435
1563	- Türk ocakları merkez heyetince aktedilecek istikraza Maliye vekilinin kefaleti mezuhiyetine dair kanun.	13 16	38 16,22,39,42,48	27.2.1930	1435
1564	- 1929 senesi bütçesi munzam tahsisat ve münakale kanunu.	16	2,16,28,36,38,42,50	27.2.1930	1435
1565	- Darülfünunun 1341/1925 malî senesi hesabı katî kanunu.	16	12,28,38,42,53	27.2.1930	1435
1566	- Türkiye Cumhuriyeti ile Soviyet Hükümeti arasında imza olunan dostluk ve bitaraflık muahedenamesinin meriyet müddetinin temdidî hakkında kanun.	15 16	16 28,41,42,55	27.2.1930	1435
1567	- Türk parasının kıymetini koruma hakkında kanun.	16	36,37,42	25.2.1930	1433
1568	- Noterlik kanununun 9 uncu maddesinin tadiline dair kanun.	16 16	16,28,41 4	17.3.1930	1447
1569	- Ankara otomatik telefon kanununun 7 nci maddesine bir fıkra ilavesi hakkında kanun.	15 16 17	16 28,40 3,4	17.3.1930	1447
1570	- 1929 senesi bütçesinin bazı fasıl ve maddeleri arasında münakale yapılması hakkında kanun.	17	2,18,43,50	26.3.1930	1455

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1571	– Anadolu-Bağdat demiryolları ve Haydarpaşa liman ve rıhtım idaresinin 1929 mali senesi fevkalâde hesabı katisi kanunu.		31.3.1930	1459
	14	30		
	16	36		
	17	54,72		
1572	– Ankara-Bağdat demiryolları ve Haydarpaşa liman ve rıhtım idaresinin 1926 mali senesi hesabı katisi kanunu.		31.3.1930	1459
	14	30		
	16	36		
	17	54,73		
1573	– Mülga demiryolları inşaat ve işletme umum müdürlüğünün 1926 mali senesi hesabı katisi kanunu.		1.4.1930	1460
	14	2		
	16	36		
	17	54,73		
1574	– 1108 numaralı maaş kanununa müzeyyel kanun.		20.3.1930	1457
	17	18,74		
1575	– Gazete primleri hakkında kanun.		29.3.1930	1457
	15	16		
	17	16,18,71,86,87		
1576	– 1929 senesi bütçesine tahsisatı munzamı verilmesine ve münakale icrasına dair kanun.		29.3.1930	1457
	17	36,54,72,86,89		
1577	– Gümrük tarife kanununun tadiline dair kanun.		5.4.1930	1463
	17	2,70,95,110,113		
1578	– Muamele vergisi hakkındaki kanunun üçüncü maddesinin tadiline dair kanun.		5.4.1930	1463
	17	2,70,98,110,111		
1579	– 1929 senesi Hariciye vekâleti bütçesine munzam tahsisat verilmesine dair kanun.		10.4.1930	1468
	17	94,118		
	18	2,11		
1580	– Belediye Kanunu.		14.4.1930	1471
	13	22		
	16	36		
	17	16,21,44,55,74,98,120		
	18	3,10,13		
1581	– İstiklâl harbi malullerine verilecek para mükâfatı hakkında kanun.		17.4.1930	1474
	17	18		
	18	2,19,23,24		
1582	– Hukuk usulü muhakemeleri kanununun 36 ncı maddesinin dördüncü fıkrasını muaddil kanun.		19.4.1930	1475
	17	2,70		
	18	10,31		

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1583	- 1929 senesi bütçesinin bazı fasıl ve maddeleri arasında münakale yapılması hakkında kanun.	17 18	94 18,29,31,32	19.4.1930	1475
1584	- Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika müttahit devletleri arasında münakit ticaret ve seyrisefain muahedenamesinin tasdikine mütedair kanun.	18	2,18,19,36,43,44	21.4.1930	1477
1585	- Erzurum-Sarıkayış-Kars ve şubaları demiryolları işletme idaresinin 1926 mali senesi hesabı kâtisi kanunu.	13 17 18	36 118 28,49	22.4.1930	1478
1586	- Evkaf umum müdürlüğü 1926 mali senesi hesabı kâtisi kanunu.	15 18 17	16 28 118,50	22.4.1930	1478
1587	- Hudut ve sahiller sıhhat umum müdürlüğü memurları maaşatının tevhit ve teadülü hakkında kanun.	14 18	72 36,50	24.4.1930	1479
1588	- Hudut ve sahiller sıhhat umum müdürlüğü 1930 senesi bütçe kanunu.	14 18	62 36,51,56	24.4.1930	1479
1589	- İstanbul darülfünununun 1929 senesi bütçesinde münakale icrasına dair kanun.	17 18	94 23,49,55,50	24.4.1930	1479
1590	- Seyrisefain idaresi bütçesi tahsisat ve münakalesine dair kanun.	17 18	94 48,63,76,79	26.4.1930	1480
1591	- 1929 senesi bütçesinde münakale ve seyrisefain idaresine yapılacak muavenete dair kanun.	17 18	94 48,62,62,76,82	26.4.1930	1480
1592	- 1341-1925 mali senesi hesabı kâtî kanunu.	18	28,104	1.5.1930	1485
1593	- Umumi hıfzıssıhha kanunu.	18	18,63,86,102,105, 121,122	6.5.1930	1489
1594	- Jandarma yüzbaşılardan Sabahattin Beyin affına dair kanun.	18	36,54,126	3.5.1930	1486
1595	- Memurin kanununun dördüncü maddesinin (H) fıkrasına müzeyyel kanun.	16 18	2 36,55,126	3.5.1930	1486

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1596	– 1223 numaralı Gazi Mustafa Kemal köprüsünün inşasına dair kanuna müzeyyel kanun.		3.5.1930	1486
	17	10,94		
	18	104,123,128,129		
1597	– 1929 bütçesi munzam tahsisat ve münakalesine dair kanun.		4.5.1930	1487
	18	48,104,122,128,131		
1598	– Evkaf bütçesi münakalesi hakkında kanun.		4.5.1930	1487
	14	70		
	18	86,122,128,234		
1599	– 1929 bütçesi munzam tahsisat ve münakalesine dair kanun.		4.5.1930	1487
	17	64		
	18	104,120,139,140		
1600	– Emirber ve seyis neferleri hakkındaki 203 numaralı kanunun 1 inci ve üçüncü maddelerinin tadiline dair kanun.		7.5.1930	1490
	17	94		
	18	48,126		
	19	2		
1601	– Şehir ve kasabalardaki telefonlara dair olan kanunun 5 inci maddesinin tadili hakkında kanun.		7.5.1930	1490
	16	28		
	18	86,127		
	19	3		
1602	– Riyaseticumhur müzik heyetinin orkestra kısmı mensuplarına verilecek elbise hakkında kanun.		7.5.1930	1490
	17	2		
	18	86,127		
	19	3		
1603	– Revirlerde tedavi edilecek hastaların işesine dair kanun.		7.5.1930	1490
	17	40		
	18	104,127		
	19	3		
1604	– Ordu zabitan heyetine mahsus terfi kanunlarını muaddil kanunu muvakkat maddesinin tadiline dair kanun.		7.5.1930	1490
	17	94		
	18	104,128		
	19	3		
1605	– Gümrük tarife kanununa müzeyyel kanun.		7.5.1930	1490
	18	120		
	19	20,34		

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1606	- 1929 senesi bütçesi mül-nakale ve munzam tahsisat hakkında kanun.	15 18 19	2 48,138,146 2,20,30,31,37	8.5.1930	1491
1607	- Devlet demiryolları istimlak kanununa müzeyyel kanun.	13 18 19	2 120 23,46	20.5.1930	1498
1608	- Umuru belediyeye müteallik ahkâmı cezaiye hakkında 16 nisan 1340 tarih ve 486 nu-maralı kanunun bazı mad-delerini muaddil kanun.	15 18 19	16 146 26,47	20.5.1930	1498
1609	- Bazı cürümlerden dolayı me-murlar ve şerikleri hakkında ta-kip ve muhakeme usulüne dair kanun.	14 18 19	62 62,127,139 4,21,35,49	20.5.1930	1498
1610	- Memurin kanununa mü-zeyyel kanun.	14 18 19	62 62 36,50	20.5.1930	1498
1611	- Hava sınıfı mensubinine ve-rilecek zamaim ve tazminat hakkında 1 haziran 1926 tarih ve 889 numaralı kanunun 8 in-ci maddesini muaddil kanun.	18 19	18 2,50	20.5.1930	1498
1612	- Yeniden kaza teşkiline ve 1452 numaralı kanuna merbut (2) numaralı cetvelin tadiline dair kanun.	18 19	138 42,52	21.5.1930	1499
1613	- Büyük Millet Meclisi aza-sının tahsisat ve harcırahları hakkında kanun.	18 19	146 42,53	21.5.1930	1499
1614	- Hariciye vekâleti kadro cet-velinin tadiline dair kanun.	19	20,42,53	21.5.1930	1499
1615	- Gümrük memurlarından ba-zılarına verilecek yem bedeli ve yemlik hakkında kanun.	19	20,42,54	21.5.1930	1499

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1616	– Nafia fen mekteplerinden çıkacak efendilere avans verilmesine dair kanun.		21.5.1930	1499
	13	36		
	19	44,54		
1617	– Maarif vekâleti kadro cetvelinin tadiline dair kanun.		22.5.1930	1500
	18	138		
	19	44,55		
1618	– Yol mükelleflerinden alınacak maarif vergisi hakkında kanun.		21.5.1930	1499
	17	2		
	18	138		
	19	24,47,56		
1619	– Beynelmîl sınaî mülkiyet mukavelelerinin 6 teşrinisâni 1925 Lâ Haye tadilâtına iltihak edilmesi hakkında kanun.		29.5.1930	1506
	16	2		
	19	20,51,56,59		
1620	– Beynelmîl yardım birliği teşkili hakkındaki mukavele-namenin tasdikına dair kanun.		3.6.1930	1510
	16	16		
	19	30,51,56,62		
1621	– Hicaz, Necit ve mülhakatı Hükûmetiyle aktolunan muhadenet muahedenamesinin tasdiki hakkında kanun.		31.5.1930	1507
	18	48		
	16	28		
	19	30,51,56,64		
1622	– Türkiye Cumhuriyetiyle Almanya Hükûmeti arasında Ankara'da 28 mayıs 1929 tarihinde imza edilmiş olan hukukî ve ticarî mevadî adliyye müteallik münasebatı müteakibîyle dair mukavelename hakkında kanun.		4.6.1930	1511
	16	28		
	19	30,51,59,67		
1623	– Hükûmetimizle Fransa Hükûmeti arasında akit ve imza edilmiş olan hakem ve dostluk ve uzlaşma muahedesi ile merbutu protokolun tasdiki hakkında kanun.		5.6.1930	1512
	17	94		
	19	30,52,56,70		
1624	– Dahiliye vekâleti merkez teşkilât ve vazifeleri hakkında kanun.		24.5.1930	1501
	18	138		
	19	100,132		
1625	– Nahiye müdürlerinin hayvan yem bedelleri hakkında kanun.		24.5.1930	1501
	19	20,100,134		

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1626	– 11 ağustos 1325 tarihli askerî tekaüt ve istifa kanununun muaddel maddesinin tadiline dair kanun.	19	100,136	24.5.1930	1501
1627	– Washington'da imza edilmiş olan milletler arasındaki telsiz telgraf mukavele ve nizam-namelerinin tasdiki hakkında kanun.	17 18 19	2 48,127 135,136,148	24.5.1930	1501
1628	– 1929 bütçesinin bazı fasıllarına münzam tahsisat verilmesine ve bazılarında münakale yapılmasına dair kanun.	19	100,131,136,151	20.5.1930	1498
1629	– Eğlence ve hususî istihlâk vergisi kanunu.	18 19	28,53,123 35,135,136,154	24.5.1930	1501
1630	– 1930 malî senesi bütçe kanunu.	13 19	2 30,47,100,137,156	25.5.1930	1502
1631	– Askerî muhakeme usulî kanunu.	14 19	16 100,166	14.6.1930	1519
1632	– Askerî ceza kanunu.	14 19	16 100,166,167	15.6.1930	1520
1633	– Muhtelit hakem mahkemelerinden sadır olan hükümlerin tenfizi hakkında kanun.	15 19	28 130,167	26.5.1930	1503
1634	– Hükümetimizle Almanya Hükümeti arasında akit ve imza edilmiş olan konsolosluk mukavelesinin tasdiki hakkında kanun.	17 19	70 130,167,178,179	8.6.1930	1514
1635	– 1929 bütçesinin bazı faslına fevkalâde tahsisat verilmesine ve bazılarında münakale yapılmasına dair kanun.	19	30,130,152,167, 178,182	26.5.1930	1503
1636	– Seyrisefain idaresinin 1930 malî senesi bütçe kanunu.	19 19	20,163 169,178,184	26.5.1930	1503
1637	– Askerî memurlar hakkındaki kanunun tadiline dair kanun.	16 19	28 162,166	27.5.1930	1504

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
No.		C.	Sa.	Tar.	Say.
1638	– Askerî nisbetlerinin kat'î kararı refedilmiş olanların tekaüt muamelâtına dair kanun.	14	30	27.5.1930	1504
		19	162,197		
1639	– Devlet demiryolları ve limanları umumî idaresinin 1930 malî senesi bütçe kanunu.	19	20,163,171,191, 198,199	27.5.1930	1504
1640	– Konya sulama idaresinin 1930 senesi bütçe kanunu.	19	20,163,196, 198,201	27.5.1930	1504
1641	– Tohumların gümrük resminden istisnasına dair kanun.	19	20,162,198,204	27.5.1930	1504
1642	– Seyrisefain idaresinin 1929 senesi bütçesine 170 000 liralık tahsisat verilmesi hakkında kanun.	19	190,198,207	27.5.1930	1504
1643	– Vilâyet mühendis ve fen memurlarının 3 aylık ihtisas ücreti farklarının itasına dair kanun.	19	2,213,218	28.5.1930	1505
1644	– Tahlisiye umum müdürlüğünün 1930 malî senesi bütçe kanunu.	19	20,190,216,219	27.5.1930	1504
1645	– Şehir ve köy yatı mekteplerinin 1930 bütçesi hakkında kanun.	19	20,190,215,216, 222	28.5.1930	1505
1646	– Ankara şehri imar müdürlüğünün 1930 malî senesi bütçe kanunu.	19	162,190,214,219, 225	28.5.1930	1505
1647	– Yüksek mühendis mektebinin 1930 malî senesi bütçe kanunu.	19	20,163,210,227	28.5.1930	1505
1648	– 1929 senesi bütçesine tahsisatı fevkalâde verilmesine ve bazı fasullarda münakale yapılmasına dair kanun.	19	130,162,190,213, 230	27.5.1930	1504
1649	– Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetiyle Bulgar Krallığı Hükûmeti arasında aktolunan iadei mülcrimin mukavelenmesine dair kanun.	17	70	9.6.1930	1515
		19	190,218,219,233		
1650	– Giresun vilâyetine ikraz mezuhiyetine dair kanun.	19	162,238,246	1.6.1930	1508
1651	– Arazinin tahririne mahsus kanun.	19	212,246	7.6.1930	1512

KANUNLAR

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1652	- İstanbul darülfünununun 1930 malî senesi bütçe kanunu.			
	19	130,239,243,254,255	1.6.1930	1508
1653	- Evkaf umum müdürlüğünün 1930 malî senesi bütçe kanunu.			
	17	70	1.6.1930	1508
	19	239,241,254,263		
1654	- 1929 senesi bütçesine münzam tahsisat verilmesine dair kanun.			
	19	212,238,241,254,260	1.6.1930	1508
1655	- 1929 senesi evkaf bütçesinde münakale yapılması hakkında kanun.			
	19	190,238,240,254,257	31.5.1930	1507
1656	- Hudut ve sahiller sıhhat umum müdürlüğünün 1926 senesi hesabı katî kanunu.			
	19	74,238,270	9.6.1930	1515
1657	- Seyrisefain umum müdürlüğünün 1926 malî senesi hesabı katî kanunu.			
	16	16	9.6.1930	1615
	18	146		
	19	239,271		
1658	- Askerî memnu muntakalar hakkındaki kanunun 7 nci maddesinin son fıkrasının tadiline dair kanun.			
	19	74,212,271	2.6.1930	1509
1659	- Devlet memurları maaşatının tevhit ve teadülü hakkındaki kanuna merbut cetvelde bazı tadilat icrasına dair kanun.			
	19	74,130,213,272	2.6.1930	1509
1660	- Maliye vekâleti tarafından idare olunan inhisarlar hakkında kanun.			
	19	213,272	2.6.1930	1509
1661	- 726 numaralı kanunun 6 ncı maddesinde muharrer mahsup müddetinin temdidine dair kanun.			
	18	62	2.6.1930	1509
	19	162,198,213,275		
1662	- 30-VI-1926 tarih ve 912 numaralı ordu, bahriye ve jandarma zabitan ve memurini hakkındaki kanuna müzeyyel kanun.			
	14	72	2.6.1930	1509
	16	20,30		
	19	213,274		
1663	- 8 Haziran 1929 tarih ve 1504 numaralı kanuna müzeyyel kanun.			
	19	130,213,275	2.6.1930	1509

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1664	- 995 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	19	10,238,277	2.6.1930	1509
1665	- Askerlik dersleri muallimlerinin ücretlerine dair kanun	18 19	138 238,277	2.6.1930	1509
1666	- Memurin kanununun birinci muvakkat maddesiyle tasfiye için tayin olunan müddetin 1932 senesi haziranının 15 ine kadar temdidî hakkında kanun.	19	190,238,278	2.6.1930	1509
1667	- Devlet demiryolları ve limanları idarei umumiyyesinin teşkilât ve vezâifine dair kanuna müzeyyel kanun.	19	239,278	2.6.1930	1509
1668	- Berlin ve Tahran büyük elçilik bina ve arsalarının satılmasına dair kanun.	19	20,212,271,280, 281	2.6.1930	1509
1669	- Gümrük tarife kanunu ile tarifede yapılacak tashihihler dair kanun.	16 19	20 237,277,280,283	2.6.1930	1509
1670	- Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Hükûmeti arasında münakit ticaret ve seyrisefain mukavelenamesinin tasdikına dair kanun.	18	130,239,278,279, 280,289	16.6.1930	1521
1671	- Türkiye Cumhuriyeti ile İsveç Hükûmeti arasında münakit ticaret ve seyrisefain mübadelesinin tasdikına dair kanun.	19	130,239,278,279, 280,281	10.6.1930	1516
1672	- Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya Hükûmeti arasında münakit ikamet, ticaret ve seyrisefain mukavelenamesinin tasdikına mütedair kanun.	19	130,239,278,279, 280,294	21.6.1930	1525
1673	- Beynelmîlî eşya nakline mütedair mukavele ile beynelmîlî yolcu ve yolcu ağırlığı nakliyatına ait olan mukaveleye iltihak hakkında kanun.	19	120,269,277,279, 280,297	2.6.1930	1509
1674	- Türkiye Cumhuriyeti ile Büyük Britanya Hükûmeti arasında münakit ticaret ve seyrisefain muvâhededesinin tasdikına mütedair kanun.	19	130,239,278,279, 280,286	3.7.1930	1536

KANUNLAR

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1675	- Gedikli küçük zabıt menbalarına ait 1001 numaralı kanunun 1446 numaralı kanun ile tadil edilmiş olan dördüncü maddesinin (B) fıkrasına bir cümle ilâvesi hakkında kanun.			
	17	18	7.6.1930	1513
	19	269		
	20	4		
1676	- Belediye kanununa müzeyyel kanun.			
	20	2,4	7.6.1930	1513
1677	- Tahsisat harici taahhüt ve mübayaaların tediyesi hakkında kanun.			
	19	162	10.6.1930	1516
	20	2,11		
1678	- Ziraat mektep ve müesseselerinin sureti idaresi hakkında 867 numaralı kanuna müzeyyel kanun.			
	19	238	10.6.1930	1516
	20	2,12		
1679	- Katî ticaret muahedeleri akti için müzakereye başlanmış veya başlanacak devletlerle muvakkat ticarî itilâflar aktine dair kanun.			
	19	130,269	10.6.1930	1516
	20	312		
1680	- Türkiye Cumhuriyetiyle İspanya Hükûmeti arasında imza edilen uzlaşma, adli tesviye ve hakem muahedesinin tasdiki hakkında kanun.			
	19	238,269	5.7.1930	1537
	20	3,12,15		
1681	- Pulluk ve diğer zirai alât için bir sermaye tesisine dair kanun.			
	19	212	10.6.1930	1516
	20	2,4,12,18		
1682	- Ziraat bankasınca tedarik olunacak tohumlukların satış zararlarının ödenmesi hakkında kanun.			
	19	212	7.6.1930	1513
	20	2,11,12,20		
1683	- Askerî ve mülkî tekaüt kanunu.			
	18	19,19	11.6.1930	1517
	20	2,26,42		
1684	- Umumî mahkemeler ve karar hâkimleri ve müstantiklar umumî ve hususî kaza salâhiyetini haiz makamlar arasındaki ihtilâfın halî hakkında kanun.			
	19	238	12.6.1930	1518
	20	26,46		
1685	- Uyusturucu maddeler hakkındaki kanunun 8 inci maddesiyle 16 ncı maddesinin son fıkrasının tadili hakkında kanun.			
	19	30,238,278	12.6.1930	1518
	20	26,47		

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1686	– Tababat ve şuaabatı sanatlarının tarzı icrasına dair olan kanuna bazı maddeler tezyili hakkında kanun.		12.6.1930	1518
	19	268		
	20	26,47		
1687	– Ereğli havzai fahmiyesi madden aimesinin hukukuna müteallik 10 eylül 1337 tarih ve 151 numaralı kanunun 7 nci maddesine bazı fıkralar ilavesine dair kanun.		12.6.1930	1518
	19	268		
	20	46,53,51,58		
1688	– Yapılacak köprüler ve şoseler için Nafta vekaletince tahhüdât icrasına dair kanun.		12.6.1930	1518
	19	2		
	20	46		
1689	– Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Hükûmeti arasında münakit ticaret mukavelenamesinin tasdikına mütedair kanun.		26.6.1930	1530
	19	268		
	20	50,65,73		
1690	– Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Hükûmeti arasında münakit ticaret mukavelenamesinin tasdikına mütedair kanun.		23.6.1930	1527
		26		
	20	50,72,73,81		
1691	– Türkiye Cumhuriyetiyle Bulgaristan Hükûmeti arasında münakit ticaret ve seyrisefain muahedenamesinin tasdikına mütedair kanun.		18.6.1930	1523
	20	26,50,72,73,78		
1692	– Türkiye Cumhuriyetiyle Estonya Hükûmeti arasında münakit ticaret ve seyrisefain muahedenamesinin tasdikına mütedair kanun.		21.6.1930	1525
	10	338		
	20	50,71,73,76		
1693	– Hayvan sağlık zabıtası kanununun 39 uncu maddesinin tadiline dair kanun.		17.6.1930	1522
	20	50,64,87		
1694	– İslahı hayvanat kanununun 9 uncu maddesinin tadiline dair kanun.		17.6.1930	1522
	20	50,64,87		
1695	– Yüksek ziraat mektebi talebesinin çiftliklerde staj yapmaları hakkında kanun.		17.6.1930	1522
	19	130		
	20	64,188		
1696	– Türkiye Cumhuriyetiyle Danimarka Hükûmeti arasında münakit ikamet, ticaret ve seyrisefain muahedenamesinin tasdikına mütedair kanun.		24.6.1930	1528
	20	50,50,64,87,118,119		

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1697	- Ziraat Bankası hakkındaki 19 Mart 1340 tarih ve 444 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	20	64,88,118,122	17.6.1930	1522
1698	- Muamele vergisi kanununun 3 üncü maddesine zeyil yapılmasına dair kanun.	19 20	74 64,102,118,127	17.6.1930	1522
1699	- Buharlı sefinelerin gümrük resminden istisnasına dair kanun.	20	64,102,118,124	17.6.1930	1522
1700	- Dahiliye memur kanunu.	20	64,142	19.6.1930	1524
1701	- Tütün inhisarı hakkında kanun.	20	64,103,132,148	28.6.1930	1531
1702	- İlk ve orta tedrisat müallimlerinin terfi ve tecziyeleri hakkında kanun.	18 20	62 64,155	29.6.1930	1532
1703	- Merinos koyunlarının tevzii hakkında kanun.	20	50,86,161	19.6.1930	1524
1704	- Otel, pansiyon, ticarethane ve sair umumî müesseselerde oturan ve çalışanların hüviyet varakası vermeleri mecburiyetine dair kanun.	19 20	212 86,172	19.6.1930	1524
1705	- Ticarete taşışın menî ve ihracatın murakabesi ve korunması hakkında kanun.	19 20	268 86,172	19.6.1930	1524
1706	- Jandarma kanunu.	20	86,132,178	22.6.1930	1526
1707	- Maarif teşkilâtı kanununun 11 inci maddesinin iki sene müddetle tecili hakkında kanun.	19 20	269 154,183,185,202	19.6.1930	1524
1708	- 1930 senesi bütçe kanununa cetvel raptı hakkında kanun.	20	86,161,185,202	19.6.1930	1524
1709	- Şeker şirketine iştirak ve avans itasına dair kanun.	19 20	283 86,162,185,186	19.6.1930	1524
1710	- Ziraat makinelerinde kullanılan mevadî müstaile hakkında 752 ve 1527 numaralı kanunlara müzeyyel kanun.	20	50,84,174,185,188	19.6.1930	1524
1711	- Tasarruf sandıkları hakkında kanun.	20	50,86,177,185,194	19.6.1930	1522
1712	- Ankara şehri su tesisatı için taahhüt icrasına dair kanun.	20	50,154,181,185,194	22.6.1930	1526

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1713				
– Ziraat ve sanayi ve maadin bankalarına avans itasına dair kanun.	20	86,154,181,185,196	22.6.1930	1526
1714				
– Türkocakları merkez heyeti tarafından yapılan (1 020 000) liralık borcun hazinece deruhde edilmesine dair kanun.	20	154,182,185,190	22.6.1930	1526
1715				
– Cumhuriyet merkez bankası hakkında kanun.	19	238,240	30.6.1930	1533
	20	86,148,206,218		
1716				
– Umumî veya mülhak bütçelerden mübayaa olunacak otomobiller hakkında kanun.	19	212	17.6.1930	1522
	20	222,226		
1717				
– Gümrük tarife kanununun beşinci maddesinin tadiline dair kanun.	20	5,222,223,227	17.6.1930	1522
1718				
– Dahilî istihlâk vergisi hakkında kanun.	20	145,222,227,233,235	17.6.1930	1522
1719				
– Türkiye Cumhuriyetiyle Finlandiya Hükûmeti arasında münakit ticaret ve seyrüsefain muahedenamesinin tasdikina mütedair kanun.	20	154,222,223,227,230	25.6.1930	1529
1720				
– Gümrük tarife kanununun tadiline mütedair kanun.	20	154,222,226,227,233	22.6.1930	1526
1721				
– Hapishane ve tevkifhanelerin idaresi hakkında kanun.	19	20	26.6.1930	1530
	20	222,240		
1722				
– Kıbrıt ve çakmak inhisan işletmesinin devrine ve on milyon dolarlık istikraz âktine dair kanun.	20	154,161,206,222,244,250	30.6.1930	1533
1723				
– Gümrük kanununun 12 nci ve 110 uncu maddelerini tadil eden kanun.	20	240,249,250,253,250	1.7.1930	1534
1724				
– Ankara şehremanetine ak-tedilecek bir milyon liralık istikraza kefalet için Maliye vekâletine mezuniyet verilmesi hakkında kanun.	20	244,258,259	1.7.1930	1534
1725				
– Mübadelei ahali hakkında Lozan muahedenamesiyle Atina itilâfnamesinin tatbika-tından mütevellit mesailin halli için Yunanistanla imza edilen mukavelenamenin tasdikini mutazammın kanun.	20	206,264,272,274	1.7.1930	1534

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1726	- 1715 numara ve 2-VI-1930 tarihli kanuna müzeyyel kanun.	21	2,8,9,24,25,27	27.9.1930	1606
1727	- 1930 senesi bütçesinin bazı fasıllarında münakale yapılması hakkında kanun.	21	8,30,68,72	8.10.1930	1616
1728	- 1930 senesi bütçesinde münakale yapılması hakkında kanun.	22	2,78,83,84	29.10.1930	1659
1729	- Tababet ve şuaabatı sanatlarının tarzi icrasına dair 11-IV-1928 tarih ve 1219 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	22 23	6,88,89 17	15.12.1930	1673
1730	- Hâkimler kanununun 37 nci maddesinin ilgasına dair kanun.	22 23	88 14,20,33	31.12.1930	1687
1731	- Ankara şehri imar müdürlüğünce yapılacak istikraza Maliye vekâletinin kefalet etmesi hakkında kanun.	22 23	82 2,8,30,32,33	31.12.1930	1687
1732	- 1930 senesi bütçesinde münakale ve bazı tadilat yapılmasına dair kanun.	22 23	84,88 4,30,31,40,42,43	5.1.1931	1691
1733	- Hudut ve sahiller sıhhat umum müdürlüğünün tahsisat harici taahhüdünün sureti tediyesine dair kanun.	22 23	78 30,39,42,45	6.1.1931	1692
1734	- İstanbul darülfünununun 1926 malî senesi hesabı katî kanunu.	22 23	82 38,51	7.1.1931	1693
1735	- Hudut ve sahiller sıhhat umum müdürlüğünün 1930 senesi bütçesine tahsisatı münzamma itasına dair kanun.	22 23	82 38,52,54,55	6.1.1931	1692
1736	- Hudut ve sahiller sıhhat umum müdürlüğü 1930 senesi bütçe kanununun 5 inci maddesiyle sarfına mezuniyet verilmiş olan (500 000) liranın (672 000) liraya iblâğına dair kanun.	23	14,38,52,54,57	6.1.1931	1692
1737	- 1930 senesi bütçesinde münakale yapılmasına dair kanun.	23	14,23,30,38,52, 54,60	31.5.1930	1587

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1738	– Devlet memurları maaşatının tevhit ve teadülü hakkındaki 1452 numaralı kanunun 13 üncü maddesinin tadiline dair kanun.			
	22	6	15.1.1931	1700
	23	30,42		
	24	12		
1739	– 295 numaralı kanunun 13 üncü maddesinin ilgası hakkında kanun.			
	23	30,42	15.1.1931	1700
	24	12		
1740	– Hariciye vekâletiyle İngiltere sefareti arasında sulhan tesviyesi takarrür eden mebalîğ hakkında kanun.			
	22	88	15.1.1931	1700
	24	2,10,12,13		
1741	– Askerî şahıslar tarafından işlenip askerî mahkemelerce rüyet ve hükmü raptedilen veya henüz görülmekte olan suçların af ve teciline dair kanun.			
	23	50	13.1.1931	1698
	24	11,20		
1742	– 1930 senesi bütçesine fevkalâde tahsisat verilmesine dair kanun.			
	23	24	18.1.1931	1702
	24	20,24,26,27		
1743	– Muallim maaşları için vilâyetlere ikraz mezuniyetine dair kanun.			
	22	82	5.2.1931	1718
	24	26,20,43		
1744	– Memnu muntakalarda yapılan istimlâk bedelinin tesviyesi hakkında kanun.			
	22	6	5.2.1931	1718
	24	46,54,60		
1745	– 1930 bütçesinde münakale icrasına ve tahsisatı fevkalâde verilmesine dair kanun.			
	23	38,50	5.2.1931	1718
	24	20,24,26,32,46,55,60,63		
1746	– Askerî ve mülkî tekaüt kanununun 47 nci maddesine bir fıkra tezyiline dair kanun.			
	23	30	12.2.1931	1724
	24	40,47		
	25	11		
1747	– 1930 bütçesi munzam tahsisat ve münakale kanunu.			
	24	40,46	12.2.1931	1724
	25	16,20,22,23		

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1748	- 1930 bütçe kanununun 5 inci maddesine merbut (D) cetvelinin tadili hakkında kanun.	24 25	40 20,30	26.2.1931	1734
1749	- 865 numaralı ticaret kanununun 386 ncı maddesinin tadili hakkında kanun.	22 24 25	82 52 14,18,34	28.2.1931	1735
1750	- 1930 senesi bütçesinde münakale yapılmasına dair kanun.	25	2,16,20,32,39,40	16.2.1931	1727
1751	- 1930 senesi evkaf bütçesinde münakale yapılmasına dair kanun.	25	16,20,29,33,39,42	26.2.1931	1734
1752	- Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti arasında akdedilen dostluk, bitaraflık, uzlaşma ve hakem muahedename-siyle merbut bahri kuvvetlerin tahdidine mütedair protokolun tasdiki hakkında kanun.	23 25	50 16,35,39,45	28.2.1931	1735
1753	- Nakliye vasıtaları hakkındaki kanuna merbut cetvellerin tadiline dair kanun.	24 25	20 16,37,57	8.3.1931	1742
1754	- Seyyar küçük sıhhat memurlarına yem bedeli verilmesine dair kanun.	25	20,38,59	8.3.1931	1742
1755	- Tahlisiye, idaresinin teşkilât ve vezaifi hakkındaki kanunun üçüncü maddesinin tadiline dair kanun.	24 25	20 17,37,57,59	8.3.1931	1742
1756	- Ziraatte kullanılan bazı maddelerin gümrük resminden muafiyeti hakkında kanun.	22 25	78 20,38,58,59,62	8.3.1931	1742
1757	- Büyük Millet Meclisi azasının tahsisat ve harcırahları hakkındaki 1613 numaralı kanunun birinci maddesini muaddil kanun.	26	12,14,15	11.3.1931	1745
1758	- Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti arasında aktolunan ikamet, ticaret ve seyrüsefain mukavelesinin tasdiki hakkında kanun.	23 25 26	50 28 3,14,15,18,19	15.3.1931	1748

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1759	- 1930 senesi bütçesinde münakale yapılmasına dair kanun.	25 26	28 2,15,18,22	11.3.1931 1744
1760	- İntihabı mebusan kanunu muvakkatinin 10 uncu maddesine bir fıkra ilâvesi hakkında kanun.	26	28	11.3.1931 1745
1761	- İslahı hayvanat kanununun 4 üncü maddesinin tadiline dair kanun.	25 26	16,56 9,35	17.3.1931 1750
1762	- 947 numaralı kanunun 2 nci maddesinin tadiline dair kanun.	25 26	28 12,35	17.3.1931 1750
1763	- Hariciye vekâleti 1930 senesi bütçesinin 440 ıncı faslı unvanının tebdili hakkında kanun.	26	12,28,29,35,36	11.3.1931 1745
1764	- Askerî memnu mıntıkalar kanunun birinci maddesinin (A) fıkrasıyla ondüördüncü maddesinin tadili hakkında kanun.	25 26	16 2,16,41	17.3.1931 1750
1765	- Hudut ve sahiller sıhhat umum müdürlüğünün 1927 senesi hesabı kâfi kanunu.	23 26	14 40,47	24.3.1931 1756
1766	- Konya ovası sulama idaresinin 1927 senesi hesabı kâfi kanunu.	22 26	88 40,47	25.3.1931 1757
1767	- Karadeniz boğazı tahlisiye idaresinin 1927 senesi hesabı kâfi kanunu.	26	40,48	26.3.1931 1758
1768	- 1930 senesi bütçesinde münakale icrasına ve tahsisatı fevkalâde verilmesine dair kanun.	26	44,45,49	21.3.1931 1753
1769	- 1930 senesi bütçesinde münakale icrasına ve tahsisatı fevkalâde verilmesine dair kanun.	20	2,40,44,45,46,49,52	21.3.1931 1753
1770	- İstanbul darülfünununun 1927 malî senesi hesabı kâfi kanunu.	26	44,48	26.3.1931 1758
1771	- Mübadele ve tefviz işlerinin kâfi tasfiyesi ve intacı hakkında kanun.	25	16	28.3.1931 1759

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1772	- Nakliye vasıtaları hakkındaki kanuna merbut cetvelin tadiline dair kanun.	26	56,71	26.3.1931	1758
1773	- Hazineden taksitle gayri menkul mal satın almış olanların taksit bedellerinin tecili hakkında kanun.	25 26	16 56,72	26.3.1931	1758
1774	- Maarif vekâleti emrinde bulunan meslek mektepleri atölyeye satış evleri için tahsis olunacak mütedavil sermaye hakkında kanun.	25 26	16 56,70,77,78	26.3.1931	1758
1775	- Hayvanların sağlık zabıtası kanununun 22, 46 ve 48 inci maddelerinin tadili hakkında kanun.	25 26	28 40,48,84	29.3.1931	1760
1776	- Kuvvetli tayin kanunu.	26	12,83,85	29.3.1931	1760
1777	- Memurun kanununun bazı maddelerinin tadili hakkında kanun.	26	2,83,88	29.3.1931	1760
1778	- Türkiye'de ilk tahsillerini mekteple yapacak Türk vatandaş çocukların Türk mekteplerine girmelerine dair ve 23 Eylül 1329 tarihli tedrisatı iptidaiye kanununa müzeyyel kanun.	26	44,83,89	29.3.1931	1760
1779	- Ankara şehri su tesisatı için yapılacak istikraza ait kanun.	26	44,82,84,89,90	29.3.1931	1760
1780	- Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya Kralığı arasında akdedilen mezarlıkların muhafazasına dair kanun.	23 26	14 83,86,89,93	2.4.1931	1764
1781	- Türkiye Cumhuriyetiyle Litvanya Cumhuriyeti arasında aktolunan muhadenet muaheadesinin tasdikina dair kanun.	24 26	52 83,86,90,95	31.3.1931	1762
1782	- Ölçüler kanunu.	24 25 26	46 11 186,106	4.4.1931	1764
1783	- 1927 mali senesi nihayetine kadar Millî Hükümet bütçelerine müteadlik borçlar hakkındaki 1513 numaralı kanuna müzeyyel kanun.	24 26	32 83,114	1.4.1931	1763
1784	- Devlet demiryolları ve limanları umumî idaresinin teşkilât ve vezâifine dair olan 1642 numaralı kanunun tadili hakkındaki 1433 numaralı kanunun bazı maddelerinin tadiline dair kanun.	22	82,26,101,116	4.4.1931	1764

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
1785	- Esbak Musul ve Gerkük mebusları Naimzade Nuri ve Nazım Beyler ile müteveffa Mehmet Nuri Bey ailesine gayri menkul emval verilmesine dair kanun.		2.4.1931	1764
	26	82,101,117		
1786	- Konya mebusu merhum Musa Kâzım Bey ile Eskişehir mebusu merhum Sait Beyin çocuklarının tahsil ettirilmesi hakkında kanun.		2.4.1931	1764
	23	14		
	22	40		
	26	83,113,117		
1787	- Türkiye dahilinde otomatik oyuncak makineleri ithal etmek ve bunları işletmek hakkının Himayeietfal cemiyetine münhasır olduğuna dair kanun.		1.4.1931	1763
	25	28		
	26	101,118		
1788	- Türkiye Cumhuriyetiyle İtalya Krallığı arasında akit ve imza olunan konsolosluk mukavelesinin tasdikı hakkında kanun.		7.4.1931	1768
	22	2		
	26	83,111,124,127		
1789	- 1930 senesi Seyrisefain idaresi bütçesine münzam tahsisat verilmesine dair kanun.		1.4.1931	1763
	26	106,124,130		
1790	- 1930 senesi bütçesinde münakale icrasına ve tahsisatı fevkalâde verilmesine dair kanun.		1.4.1931	1763
	26	40,44,70,82,103,124,130,132		
1791	- Hali harpte bulunan ordular yaralılarının tehvini ıztrab ve ıslahı halleri ve üseraya yapılacak muamele hakkında 1 Temmuz 1929 tarihinde Cenevre'de inikat eden siyasi konferans tarafından izhar ve 27 temmuz 1929'da imza olunan iki adet mukavele ile bir senedi nihainin tasdikına dair kanun.		7.4.1931	1768
	26	82,111,124,135		
1792	- Türkiye Cumhuriyeti ile Japonya İmparatorluğu arasında münakit ticaret ve seyrisefain mukavelesinin tasdikına dair kanun.		5.4.1931	1766
	25	28		
	26	83,115,124,137		

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
1793	- Türkiye Cumhuriyeti ile İsviçre Federal Meclisi arasında münakit ticaret mukavelenemesinin tasdikına dair kanun.	25 26	28 83,115,124,140	5.4.1931	1766
1794	- 26 mart 1322 tarihli maadin nizamnamesinin 50 nci maddesinin tadiline dair kanun.	26	70,101,116,124, 142	1.4.1931	1763
1795	- Gümrük tarifesi kanununun 4 üncü maddesinin 4 numaralı fıkrasının tadili hakkında kanun.	26	101,119,124,145	1.4.1931	1763
1796	- Sabık Saruhan mutasarrıfı Aziz Raşit Beyin mutasarrıf vekâletinde iken maaş ve harcırah olarak aldığı meblâğın tazmin ettirilmesi hakkında kanun.	26	44,101,120,124, 148	2.4.1931	1764
1797	- Pulluk kanunu.	26	44,101,120,124, 151	2.4.1931	1764
1798	- 13 mayıs 1926 ve 840 numaralı kanunun 2 nci maddesine bir fıkra tezyiline dair kanun.	26	82,101,119,124, 153	2.4.1931	1764
1799	- Türkiye Cumhuriyeti ile Çekoslovakya Cumhuriyeti arasında aktolunan ticaret ve seyrüseferin mukavelesinin tasdikına mütedair kanun.	26	2,101,122,124,156	6.4.1931	1767
1800	- Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Hükûmeti arasında münakit iadei mücrimin muahedenamesinin tasdikına dair kanun.	23 26	14 101,121,124,158	6.4.1931	1767
1801	- 1336 senesinden 1929 senesi nihayetine kadar mahsubu yapılmıyan sarfiyatın sureti mahsubuna dair kanun.	26	44,83,111,124, 125,161	2.4.1931	1764

C) ÜÇÜNCÜ DÖNEMDE ÇIKAN KARARLAR

KANUNLAR KARARLAR TUTANAK DERGİSİ					RESMÎ GAZETE	
No.		C.	Sa.	Tar.	Say.	
374	- Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin Re- isicumhur intihap edildiği hak- kında	1	3	3.10.1927	725	
375	- Başvekil İsmet Paşa Haz- retleri tarafından vakî beyanat üzerine izharı itimat olunduğu hakkında	1	22:24	9.10.1927	731	
376	- İzmit'in Şefika köyünden Ah- metoğlu Mehmet hakkındaki idam hükmünün tenfizine dair	1	41:43	30.10.1927	749	
377	- Şarkî Karaağac'ın Afşar Çaltı köyünden Mehmetoğlu Hüseyin hakkındaki idam hükmünün ten- fizine dair	1	49	30.10.1927	749	
378	- Emlâki millîye tahsil me- murlarından Rızaoğlu Ali Fet- hi Efendinin bakiye müddeti cezaîyesinin affı hakkında	1	60:61	30.10.1927	749	
379	- Amasya'nın Bordenin kö- yünden Arifoğlu Osmanın mahkûm bulunduğu cezadan beş senenin affı hakkında	1	76	8.12.1927	756	
380	- Bolu'nun Karaçayır ma- hallesinden Kocabaşoğulla- rından Vehbioğlu Korucu Sab- ri hakkında affı hususî is- tihsalini müstelzim bir hata gö- rülemediğinden af su- retiyle bir muamele icrasına mahal olmadığına dair	1	76	8.12.1927	756	
381	- Memurini hariciyenin Tür- kiye dahilinde tahakkuk ede- cek ikameç yevmiyelerinin ahkâmı umumiyeye tevfiğe hesap ve tesviye edilmesi hak- kında	1	75,76	8.12.1927	756	
382	- Zabitan ile muamelât ve he- sap memurlarına verilmekte olan tayın zammından kazanç vergisi katedilip edil- meyeceğinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	1	75	8.12.1927	756	
383	- Pazarcığın Kız kapanlı kö- yünden Mesçi Mustafaoğlu Mehmet hakkındaki idam hük- münün tenfizine dair	1	94	14.12.1927	761	

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
384	-Kıymeti harbiyesini zayi eden sefaînin kanun istihsal olunmaksızın bedel mukabilinde harice satılmasına cevaz olmadığı hakkında	1	136:141	21.12.1927	767
385	- Muallim mekteplerinden ne gibi ahvalde tart ve ihraç olunan talebeden mektep masraflarının istirdat olunacağını tazammun edecek bir lâyihaın Hükümetçe müstacelen teklifinin lazımeden bulunduğu hakkında	1	130:141:142	21.12.1927	767
386	-Sekizinci kolordu muhabere bölüğü ihtiyat efradından Su şehrinin Aksu köyünden Ova-boğullarından 315 tevelliütlü Şabanoğlu Abdullah'ın mahkûm bulunduğu ikinci dokuz ay on sekiz gün hidematı şakkada istihdam cezasının affı hakkında	1	142:143	21.12.1927	767
387	- Sabık Bahriye vekili Cebelibereket mebusu İhsan Bey hakkında tahkikat icrasına dair	1	157:171	17.1.1928	790
388	- Şurayı devlet mülkiye dairesi riyasetiyle maliye ve nafia dairesi azalığı için yapılan inhiap hakkında	1	189:190	17.1.1928	790
389	- Muhasebei umumiye kanununun elli yedinci maddesinin muhtacı tefsir olmadığı hakkında	2	19	17.1.1928	790
390	- Komiser Hüseyin Hüsnü Efendinin beyaz şeritli istiklâl madalyasıyla taktifi ve polis Ahmet Kemal Efendi ile Süleyman Ağa haklarında inhaların reddi hakkında	2	23	17.1.1928	790
391	- Beş zatın istiklâl madalyası şeritlerinin kırmızıya tebdili ve üç zat hakkında da 869 numaralı kanun mucibince muamele ifası hakkında	2	23:24	17.1.1928	790
392	- Düzelci İsmailoğlu Abaze Hakkı ve Bedel Yusuf oğlu Abaze Mecit ile Sökeli Demiroğlu Mecit haklarındaki idam hükmünün tenfizine dair	2	38:39	17.1.1928	790
393	- Damga kanununun dokuzuncu maddesinin seksen beşinci fıkrasının tadiline mütedair kanunun birinci maddesinin muhtacı tefsir olmadığı hakkında	2	56	25.1.1928	797

KANUNLAR

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
394				
	2	61:97	30.1.1928	801
395				
	2	127:128	8.2.1928	809
396				
	2	137	8.2.1928	809
397				
	2	160	25.2.1928	823
398				
	2	160	25.2.1928	823
399				
	2	182	16.2.1928	816
400				
	2	165:166 168:172	22.2.1928	821
401				
	2	188	23.2.1928	822
402				
	2	188	26.2.1928	824
403				
	2	203:204	29.2.1928	827
404				
	2	204	29.2.1928	827
405				

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

[illegible]

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
414	- Sabık ticaret vekili Gazi Antep mebusu Ali Cenani Beyin, masuniyeti teşriyesinin refile Divanı âliye sevki hakkında	3	133:138	17.4.1928	866
415	- Sabık Bahriye vekili Cebelberek mebusu İhsan ve Bilecik mebusu Dr. Fikret Beylerin mebusluk sıfatlarının zevatine binaen yerlerine diğerlerinin intihabına dair	3	174:175	28.4.1928	874
416	- Samsun'un Sait Bey mahallesinden Mûezzinoğullarından Hasanoglu Hamdi hakkındaki idam hükmünün tenfizine dair.	3	287:288	2.5.1928	878
417	- Velioglu Mehmet hakkındaki hükümde vaki olan hatayı adlinin af suretiyle tashihine dair.	3	288:289	3.5.1928	879
418	- Haziran : Ağustos 1926, Eylül: teşrinisani 1926 ve kânunuevvel 1926 Şubat 1928 aylarına ait Divanı muhasebat raporları hakkında itihaz olunacak mukarrerata dair	3	286	10.5.1928	885
419	- Yirmi beş zâtın istiklâl madalyasıyla talifleri hakkında	4	41	13.5.1928	887
420	- Uşak müdafaai hukuk azasından dört zâtın hamil oldukları istiklâl madalyası şeritlerinin kırmızıya tebdiline dair	4	63:64	13.5.1928	887
421	- İstiklâl madalyası şeritlerinin tebdili hakkındaki müracaatların 1 haziran 1928 tarihine kadar kabulüne dair	4	63	13.5.1928	887
422	- 1239 numaralı kanunun esnayı müzakeresinde Dahiliye vekili Şükrü Kaya Beyefendi tarafından irat edilen nutkun neşir ve tamimi hakkında	4	62	13.5.1928	887
423	- B.M.M. ve Riyaseticumhur ve Divanı muhasebatın 1926 senesi bütçelerine ait hesabı kati cetvelleri hakkında	4	73	17.5.1928	891
424	- Hâkimler kanununun 15 ve 16 ncı maddelerinin tefsirine mahal olmadığına dair	4	103	17.5.1928	891
425	- Resmî dairelerde istihdam oldukları halde henüz istihdam tarz ve şartları tespit olunmayanların kanunu medenideki hükümlere tabi tutulup tutulmayacaklarının tefsiri hakkında	4	147	7.6.1928	907

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
426	- Susurluk kazası nüfus memuru Ali Galip Efendinin kırmızı şeritli istiklâl madalyası ile taltifi hakkında	4	168	24.5.1928	897
427	- Yılcıoğlu Bekir Beyin istiklâl madalyası şeridi hakkında	4	168	24.5.1928	897
428	- Ticaret kanununun 330 uncu maddesinin tefsirine mahal olmadığına dair	4	168	24.5.1928	897
429	- Feyzi Beyin istiklâl madalyası hakkında	4	224:224	7.6.1928	907
430	- Suveri muhtelifle ile tahakkuk ettirilip takip ve tahsiline imkân görülemeyen zimmetlerin terkin hakkında	4	223	9.6.1928	908
431	- Eylül : teşrinisani 1927 ve kânunuevvel şubat 1928 aylarına ait Divanı muhasebat raporu hakkında ittihaz olunan mukarrerata dair	4	229:230	7.6.1928	907
432	- Tekke ve zaviyelerle türbelerin seddine ve türbedarlıklar ile birtakım unvanların men ve ilgasına dair olan kanun mucibince seddedilen tekkelerin şeyhlik ve zaviyedarlıklarının ilgasiyle meşrut bazı vakıflar tevliyyetinin de mürtefi olduğu hakkında	4	290	7.6.1928	907
433	- Hayrettin Beyin istiklâl madalyası şeridinin kırmızıya tebdili hakkında	4	300	7.6.1928	907
434	- Hacı Bekiroğlu Halilin mahkûm bulunduğu bir buçuk sene hapis ve üç sene emniyeti umumiye nezareti altında bulunmak cezasının affı hakkında	4	321	5.7.1928	931
435	- Muamele vergisi kanununun birinci maddesinin tefsirine sebep olmadığı hakkında	4	328	7.6.1928	907
436	- Meclisi Alinin tatili faaliyet etmesi hakkında	4	378	29.5.1928	901
437	- Türk ceza kanununun 107 nci maddesi hükmünün tefsirine mahal olmadığı hakkında	4	346	7.6.1928	901
438	- Memurin kanununun 85 inci maddesinin birinci fıkrasının tefsirine imkân görülmediğine dair	4	346:347	7.6.1928	907

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
439	- Çanakkale mebusu Mehmet Beyin masuniyeti teşriyesinin refine imkân bulunmadığına dair	4	347	7.6.1928	907
440	- Rize mebusu Akif Beyin masuniyeti teşriyesinin refine imkân bulunmadığına dair	4	347	17.6.1928	915
441	- Manisa mebusu Bahri Beyin masuniyeti teşriyesinin refine imkân bulunmadığına dair	4	347	17.6.1928	915
442	- Meclisi Ali tarafından milletin hatırai şükranı olmak üzere Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine altın levha üzerinde kabartma bir alfabe takdimi hakkında	5	11	5.11.1928	1032
443	- Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından vaki beyanat üzerine İcra Vekilleri Heyetine mütefikan itimat beyan olduğu hakkında	5	29:30,37:39	13.11.1928	1039
444	- Eskişehir'in yeni mahallesinden kasap Yakup Hocaoglu Nuri Efenin affı hakkında	5	43	25.11.1928	1049
445	- Ecnebi devletler sefarethane ve konsoloshanelerinin vergi ve rüsumu belediye ile ferağ harcıdan muafiyetlerine mütedair olan 1 mart 1332 tarihli kanunun tefsirine imkân olmadığı hakkında	5	56	1.12.1928	1054
446	- Bazı zevatın hamil bulundukları istiklâl madalyası şeritlerinin kırmızıya tebdili kabil olmadığı hakkında	5	60	1.12.1928	1054
447	- Mülâzım Mehmet Zati Efenin cezasının altı ay hapse tahvilen tahfifi hakkında	5	60	2.12.1928	1055
448	- Adana'nın Karaköse köyünden Hacı Kadiroğlu Süleymanın idamı hakkında	5	61	2.12.1928	1055
449	- Piyade yüzbaşı Enver Efendinin takdimname ile taltifi hakkında	5	60	2.12.1928	1055
450	- Kırşehir'in Ömer kaya köyünden Musaoğlu Ömer ve Alioğlu Hanefinin idamları hakkında	5	61	3.12.1928	1056

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
451	- Niksarın Eskidir köyünden Kocaoğullarından Ömeroğlu Kâzımın idamı hakkında	5	60:61	3.12.1928	1056
452	- Gedizin Gaipiler köyünden Mustafaoğlu Hasanın idamı hakkında	5	60	3.12.1928	1056
453	- Devreğin Yakacık köyünden Kadioğullarından korucu Ahmetoğlu Ahmetin idamı hakkında	5	60	3.12.1928	1056
454	- Elâzizli Süleymanoğlu Ahmedin cezasının bir kısmının affı hakkında	5	60	3.12.1928	1056
455	- Otuz seneyi ikmal ederek tekaüdü icra kılınmış olan rütbei askeriye haiz mebuslara memurin kanununun 71 inci maddesinde mevzu bahis ikramiye nin mebusluk tahsisatı üzerinden ita edilip edilmeyeceğinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	5	59	4.12.1928	1057
456	- Çankırı nüfus müdürü Necati Beyin istiklâl madalyasıyla taltifine mesağı kanunî bulunmadığı hakkında	6	5	8.12.1928	1060
457	- 400 numaralı kanun mucibince takdir ve terfi edilmediğinden dolayı bir zabıt tarafından ikame edilen idarî davanın rüyeti Şörayı Devletin dairei salâhiyetine dahil olmadığı hakkında	6	40	8.12.1928	1060
458	- T.B.M.M. postanesi müdürü Hasan Ali Beyin istiklâl madalyası şeridinin kırmızıya tebdili hakkında	6	40	16.12.1928	1067
459	- İskân kanununun onuncu maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	6	40	13.12.1928	1065
460	- İzmir sanayi ve mesai müdürlüğü mümeyyizi Eşref Beyin istiklâl madalyasıyla taltifi hakkında	6	53	20.12.1928	1071
461	- Durmuşoğlu İsmailin idamı hakkında	6	59	20.12.1928	1071
462	- Akgözoğlu şöhreti Osman mahdumu Süleymanın idamı hakkında	6	59	20.12.1928	1071
463	- Trabzon defterdarlığı varidat tetkik memuru Abbas Hilmi Beyin istiklâl madalyasıyla taltifi hakkında	6	59	25.12.1928	1075

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
464	- Eskişehirin yeni mahallesinden Kasap Yakup Hocaoğlu Nuri Efendi hakkındaki adli hatanın ıslahı hakkında	6	59	25.12.1928	1075
465	- Erzincan mebusu Abdülhak Beyin masuniyeti teşriyesinin refinin devre nihayetine taliki hakkında	6	80:82	30.12.1928	1079
466	- Memurin kanununun birinci muvakkat maddesinin tefsirine mahal olmadığına dair	6	79	31.12.1928	1080
467	- Giresun mebusu Hakkı Tarık Beyin teşrii masuniyetinin refinin devre nihayetine taliki hakkında	6	82:83	31.12.1928	1080
468	- Belediye memurlarının memurin kanununun birinci maddesinde mezkûr memurin idadına dahil olup olmadıklarının tefsirine mahal olmadığına dair	6	83	31.12.1928	1080
469	- Mart-mayıs ve haziran-ağustos 1928 aylarına ait Divanı muhasebat raporları hakkında ittihaz olunan mukarrerata dair	6	94:95	16,17.1.1929	1044,1095
470	- Maliye vekili, İzmir mebusu Saraçoğlu Şükrü Beye, mesaisini takdiren, teşekkür edilmesi hakkında	6	117	9.1.1929	1088
471	- Sahte çek keşide edenlerin tecziyesi için ticaret kanununun 610 uncu maddesine bir fıkra ilavesine lüzum olmadığı hakkında	7	10	14.1.1929	1092
472	- Tokadın Ovacık köyünden pehlivan oğullarından Mehmetoğlu Şabanın idamı hakkında	7	30	19.1.1929	1096
473	- B.M.M. muhasebesinde icra kılınan teftiş neticesi hakkında	7	56	22.1.1929	1099
474	- Kazanç vergisi kanununun 28 inci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	7	70	30.1.1929	1106
475	- Ciheti askeriyede kadroya tabi ve maaşlı hizmetlerde ücretle istihdam olunan müteakaidlerin tekaüt maaşlarının katı icap edip etmeyeceğinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	7	76	2.2.1929	1108

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
476	- Memurin Kanununun müzeysel maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	7	76,77	3.2.1929	1109
477	- Askerlik mükellefiyeti kanununun 109 uncu maddesinde bedelleri alınmayacağı zikredilen ihtiyat zabıtlarından mezkûr kanunun 86, 89, 108 inci maddeleri hükmünden istifadeye teşebbüs edenlerin bedellerinin alınıp alınmayacağına tefsirine mahal olmadığı hakkında	8	2,14	13.2.1929	1118
478	- Çekirge Kanununun ikinci ve üçüncü maddelerini muaddil 1235 numaralı Kanunun ikinci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	8	2,14	14.2.1929	1119
479	- İstanbul polis ser komiserlerinden İbrahim Fevzi Beyin istiklâl madalyasıyla taltif edilmiyeceği hakkında.	8	2,20	14.2.1929	1119
480	- Zabıta sıhhiye hayvaniye kanununun maddelerinin tadiline dair olan kanunun ikinci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	8	14,28	16.2.1929	1120
481	- Esbak Bahriye nazırı Mahmut Muhtar Paşa ile Maliye nazırı Nail Bey hakkında tahkikat icrasına dair	8	26,33	23.2.1929	1126
482	- Vekiller aleyhinde devletin şahsî hakları noktasından tahrik edilecek davaların görüleceği mercin divanı âli olduğu sarîh bulunduğu tefsire mahal görülmediğine dair	8	39	26.2.1929	1129
483	- Adapazarı sabık kaymakamı Hüsnü Beyin istiklâl madalyasıyla taltifine dair	8	26,40	26.2.1929	1129
484	- Dört zatın beyaz şeritli istiklâl madalyasıyla taltifleri hakkında	8	32,48	26.2.1929	1129
485	- Erzurum müddei umumisi İbrahim Etem Beyin istiklâl madalyasıyla taltifine imkân olmadığı hakkında	8	32,48	26.2.1929	1129
486	- Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından vaki beyanatın tabî ve tevzii hakkında	9	19	11.3.1929	1140
487	- Bir zatın istiklâl madalyası şeridinin kırmızıya tebdilî ve sekiz zâtın müracaatlarının reddi hakkında	8	54,78	30.3.1929	1154
		9	2,30,40		

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
488	- Eczacı Davit Bohor Efendi hakkındaki hükmün refine dair	6	56	4.4.1929	1159
489	- 472 numaralı kararın tashihi hakkında	6	50	4.4.1929	1159
		9	50,55		
490	- Mücadelei milliyeye iştirak etmeyen memurlar hakkındaki 854 numaralı kanunun 4 üncü maddesinin tefsirine mahal olmadığına dair.	9	54,60	5.4.1929	1160
491	- Mühendislik ve mimarlık hakkındaki 1035 numaralı kanuna dair	9	22,54,61	6.4.1929	1160
492	- Kozalaklı Bahrioğlu Mehmed'in idamı hakkında	9	16,60	7.4.1929	1161
		10	2		
493	- Dokuzuncu Kolordu efendısından İsmailoğlu Ömer'in ikinci mahkûmiyetinin refi hakkında	10	2,24	14.4.1929	1167
494	- Ekrem, Yusuf Ziya, Bahaettin Beylerin istiklâl madalyasıyla telif edilmeyecekleri hakkında	9	16	21.4.1929	1173
		10	30,41		
495	- Kilisin Karacaviran köyünden Hüseyin Alioğlu Mehmed'in idamı hakkında	10	14,40,53	21.4.1929	1173
496	- Halil İbrahim ve İbrahim Beylerin istiklâl madalyaları hakkında	9	30,50	21.4.1929	1173
		10	40,56		
497	- Büyük Millet Meclisi muhasebesinde icra kılınan teftiş neticesi hakkında	10	62,120	27.4.1929	1177
498	- Kastamonu'nun Akdoğan köyünden Sadık oğlu Mehmet Ali'nin idamı hakkında	10	66,110	27.4.1929	1177
499	- Hasan Reşit Beyin istiklâl madalyası şeridinin kırmızıya tebdili ve Eşref Beyin talebinin reddi hakkında	10	30,66,111	30.4.1929	1180
500	- Taşocakları nizamnamesinin 30 uncu maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	10	114,140	8.5.1929	1187
		11	2		
501	- 810 numaralı kanunun kanunu medenî ile ilga edilmiş olup olmadığının tefsirine lüzum olmadığı hakkında	10	110,115	14.5.1929	1192
		11	18,20		

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
502	- Korkudeli kazasından Bekir oğlu Halil'in affına mahal olmadığı hakkında	10 11	30 18,23	14.5.1929	1192
503	- Şarkî Karaağaç kazası müskirat memuru Ağaoğlu Ali Efendinin istiklâl madalyasıyla taltifi hakkında	11	14,20,38	25.5.1929	1198
504	- Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Hükümeti arasında akit ve imza olunan ikamet mukavelenamesine merbut imza protokolunun 8 inci maddesine müteferri kısmın 2 nci mebasının tashihi hakkında	8 9 12	22 54,61 37,67	25.5.1929	1198
505	- Muamele vergisi kanununun 1 inci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	11 12	62 84	27.5.1929	1200
506	- Muamele vergisi kanununun 1 inci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	11 12	62 84	27.5.1929	1200
507	- Büyük Millet Meclisi muhasebesinde yapılan teftiş hakkında.	12	64,94	30.5.1929	1203
508	- Çayır biçme makinelerinde sarfedilen mevadî müsteilenin resimlerden muaf olduğu hakkında.	10 12	124 104,111	30.5.1929	1203
509	- İki zatin istiklâl madalyasıyla taltifine dair	11 12	62 111	5.6.1929	1208
510	- Konya vilâyeti dahilinde Ilgın bataklığı hakkında	11 12	14 110,143	5.6.1929	1208
511	- Sabık Bahriye nazırı Mahmut Muhtar Paşanın divanı âliye sevki hakkında	8 12	26,33 94,170	2.6.1929	1205
512	- Devlet demiryolları ve limanları umumî idaresi teşkilât ve vezaifine dair olan kanunun 21 inci maddesinin tefsiri kabil olmadığı hakkında	11 12	18 169,206	5.6.1929	1208

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
513	- Seyit Ağaoğlu Topal Âkif ve Mandal oğullarından Süleyman oğlu Mustafa'nın idamları hakkında	11 12	62 169,206	8.6.1929	1210
514	- Akşehir'in Eğrigöz köyünden Ahmet Haşim'in idamı hakkında	11 12	62 168,206	8.6.1929	1210
515	- Hasan oğlu İbiş'in idamı hakkında	11 12	62 169,206	8.6.1929	1210
516	- Askerî malûllerin terfihine dair olan 551 numaralı kanunun 7 nci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	8 12	32 205,248	8.6.1929	1210
517	- 1338 numaralı kanunun tefsirine mahal olmadığı hakkında	6 12	62 206,248	8.6.1929	1210
518	- Sabuk Ergani valisi Rifat Beyin kırmızı şeritli istiklâl maddesiyle taltifi hakkında	12	205,249	8.6.1929	1210
519	- Şürayı devlete intihap olunan iki zat hakkında	12	205,247,280	8.6.1929	1210
520	- Kabahatlerin affı hakkındaki 1441 numaralı kanunun tefsirine mahal olmadığına dair	12	247,308	8.6.1929	1210
521	- Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından vaki beyanat üzerine İcra Vekilleri Heyetine mütefikan izharı itimat olunduğu hakkında	12	314,319	8.6.1929	1210
522	- Meclisi Âlinin tatili faaliyet etmesi hakkında	12	315	8.6.1929	1210
523	- Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından vaki beyanat üzerine İcra Vekilleri Heyetine mütefikan itimat beyan olunduğu hakkında	13	15	10.11.1929	1341
524	- Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından irat buyurulan nutkun basılıp dağıtılması hakkında	13	24	19.11.1929	1349
525	- 1341 senesi muvazenei umumiye kanununun 42 nci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	13	34,37	2.12.1929	1360

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
526	– Kırklareli sıhhat ve içtimai muavenet müdürü Doktor Ahmet Hamdi Beyin kırmızı şeritli istiklâl madalyasıyla taltifi hakkında	13 14	36 2	8.12.1929	1365
527	– Muhasebei umumiye kanununun 48 inci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	14	2,7	11.12.1929	1368
528	– Akşehir'in Dinarlı köyünden Hacı İsmail namı diğer Ayaşlı oğullarından İbrahim oğlu Halil'in ölüm cezasına çarpılması hakkında	13 14	14 2,8	11.12.1929	1368
529	Şişli oğullarından Yakub oğlu Ali'nin ölüm cezasına çarpılması hakkında	13 14	2 2,8	16.12.1929	1372
530	– Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından vaki beyanat üzerine İcra Vekilleri Heyetine mütefikan itimat beyan olduğu hakkında	14	31,37	14.12.1929	1370
531	– Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından irat olunan nutkun basılıp dağıtılması hakkında	14	31,37,43	21.12.1929	1376
532	– Mustafa Kemal Paşa kazasının Ezalı köyünden Mehmet oğlu Hakkı'nın mahkûm olduğu beş sene on ay hapis cezasının affı hakkında	14	20,44	21.12.1929	1376
533	– Siverekli Hacı Eyüb oğullarından Eyüb oğlu Mehmet Suphi'nin ölüm cezasına çarpılması hakkında	13 14	2 20,44	23.12.1929	1378
534	– 1928 senesi eylül, teşrinievvel teşrinisânî aylarına ait Divan muhasebat raporları hakkında itihaz olunan mukarrerata dair	14	20,44	23.12.1929	1378
535	– Kânunuevvel 1928 ve kânunusani, şubat 1929 aylarına ait Divan muhasebat raporları hakkında itihaz olunan mukarrerata dair	14	20,44	23.12.1929	1378

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
536	– 1929 senesi mart, nisan, mayıs aylarına ait Divanı muhasebat raporları hakkında itihaz olunan mukarrerata dair	13 14	8 20,44	23.12.1929	1378
537	– Safranbolu'nun Ovatintin köyünden Feyzi oğlu Kara Hazim ve Mustafa oğlu Halil'in ölüm cezasına çarpılması hakkında	13 14	2 20,44	22.12.1929	1377
538	– 1929 senesi haziran, temmuz, ağustos aylarına ait Divanı muhasebat raporları hakkında itihaz olunan mukarrerata dair	13 14	14 20,44	23.12.1929	1378
539	– Ticaret muahedesi aktedilen memleketlerden gelecek pirinçlerin istihlak resmi hakkında tefsire mahal olmadığına dair	14	68,73	2.1.1930	1387
540	– Büyük Millet Meclisi muhasebesinde icra kılınan teftiş neticesi hakkında	15	2,9	13.1.1929	1396
541	– 1341 senesi bütçe kanununun 20 nci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	15	12,19	25.1.1929	1406
542	– Kanunu medenin 268 ve 269 uncu maddelerinin tefsirine lüzum olmadığı hakkında	15	28,38	1.2.1930	1412
543	– Ticaret ve sanayi odaları azalarıyla müstahdemlerinin vazifei memurelerinden dolayı takibat ifası halinde devlet memurları gibi muhakemeleri icap etmiyeceğinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	15	28,41	2.2.1930	1413
544	– Avukatlık kanununun bazı maddelerini tadil edici 708 numaralı kanunun 6 ncı maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	15	36,42	3.2.1930	1414
545	– Kozanın hamam köyünden Bekir oğlu Cafer'in ölüm cezasına çarpılması hakkında	14 15	42 28,42	3.2.1930	1414
546	– Kıdemli yüzbaşı Rıza Beyin istiklâl madalyasıyla taltifine mesağı kanunî bulunmadığına dair	16	3	5.2.1930	1416

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.	TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
	C.	Sa.	Tar.	Say.
547	– Adapazarı polis memurlarından İbrahim Etem Efendinin istiklâl madalyasıyla taltifine dair	15 16	28 12,16	13.11.1930 1423
548	– Mütteveffa Nazmi Efendi ailesine para mükâfatı verilemeyeceğine dair	16	22,15	13.2.1930 1423
549	– Alâyenin köprüllü nahiyesinin Orta köyünden Kölemen oğlu Ali ve Kardeşi Mehmed'in ölüm cezasına çarptırılmaları hakkında	15 16	28 20,29	19.2.1930 1428
550	– Saimbeyli kazasının Çanak köyünden Alioğlu Mustafa'nın ölüm cezasına çarptırılması hakkında	15 16	28 20,29	19.2.1930 1428
551	– Gediz'in Küçükler köyünden Emin oğullarından Mustafa oğlu kömürücü Molla Mustafa'nın ölüm cezasına çarptırılması hakkında	16	12,28,38	27.2.1930 1435
552	– İnegöl'ün Genci köyünde Bekir oğlu İsmail'in ölüm cezasına çarptırılması hakkında	16	12,28,38	26.2.1930 1434
553	– Memurin kanununun 35 ve 55 inci maddelerinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	17	2,54,70	30.3.1930 1458
554	– Arapsunun Ecikağul köyünden olup Mucur'un Kabacı köyünde mukim Kâhya oğullarından Abbas oğlu İbrahim ve Köse oğullarından Mehmet oğlu Mustafa'nın ölüm cezasına çarptırılmaları hakkında	17	2,70,98	30.3.1930 1458
555	– Köy kanununun 44 üncü maddesinin 11 inci fıkrasının tefsirine mahal olmadığı hakkında	18	8	6.4.1930 1464
556	– Tütün inhisar idaresi memurlarının memurini resmîyeden addile vazifei memurelerinden mütevellit veya vazifei resmîyelerini ifa sırasında hadis olan cürümlerinden dolayı haklarında memurin muhake-mat kanunu ahkâmının tatbiki lâzım gelip gelmiyeceğinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	18	18,29	15.4.1930 1472

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
557	- Nevşehir Herekli mahallesinden Derviş oğlu Mustafa'nın ölüm cezasına çarptırılması hakkında	16 18	20 18,29	15.4.1930	1472
558	- Ödemiş'in Umrur köyünden Ali oğlu Abdullah'ın ölüm cezasına çarptırılması hakkında	12 18	12 18,29	15.4.1930	1472
559	- Tosya'nın Deden köyünden Ali oğlu Şevki'nin ölüm cezasına çarptırılması hakkında	17 18	2 18,29	15.4.1930	1472
560	- Uzunazım köyünden Musa oğlu Abdullah'ın ölüm cezasına çarptırılması hakkında	17 18	2 18,29	15.4.1930	1472
561	- Maaş kanununun 17 ve Devlet memurları maaşatının tevhit ve teadülüne dair kanunun 6 ncı maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	14 18	84 28,36	20.4.1930	1476
562	- 25 eylül 1339 tarih ve 347 numaralı kanunun beşinci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	15 18	2,12,19 8,62,86	27.4.1930	1481
563	- Büyük Millet Meclisi muhasebesinde yapılan tetkik ve teftiş neticesi hakkında	18	104,122	30.4.1930	1484
564	- Erzurum'un Kollhisar köyünden Kadir oğullarından Mehmet oğlu Hüseyin, Abdurrahman oğlu Muslu, Hüseyin oğlu Pir Ali, Çakıcı Mustafa, Ayancı'nın Söke çayırı köyünden Sapancı oğullarından Mehmet oğlu Şükrü, Bartın'ın Kaman köyünden Hasan oğlu Haşim, Sürücü'n Ziyaret köyünden Şeyh oğlu Halil ve Bigan'ın Cihadiye köyünden Salim oğlu İbrahim'in ölüm cezalarına çarptırılmaları hakkında	17 19	19 2,20,42,74, 130,166	26.5.1930	1503
565	- Mahalli tahsili olmıyan zimmetlerin terkini hakkında	13 17 19	16 18 131,166	10.7.1930	1542

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
566	- Artvin mebusu Mehmet Aşım, Giresun mebusu Hakkı Tarık, Sivas mebusu Necmettin Sadık, Muğla mebusu Yunus Nadi, Siirt mebusu Mahmut, Balıkesir mebusu Mehmet Akif, Denizli mebusu Haydar Rüştü, Trabzon mebusu Nebizade Hamdi, Afyon Karahisar mebusu İzzet, Bitlis mebusu Muhittin ve İzmir mebusu Mahmut Esat Beylerin teşriî masuniyetlerinin kaldırılmasına lüzum olmadığı hakkında	13 14 15 16 18 19	2,34 62 12,16 16 2 44, 190, 218	27.5.1930	1504
567	- Cebelibereket mebusu Avni Paşa hakkında	13 19	2 190,218	27.5.1930	1504
568	- Manisa mebusu Saim ve Bahri ve Afyon Karahisar mebusu Haydar Beyler hakkında	13 19	2 190,218	27.5.1930	1504
569	- Birinci mülâzım Murat Beyin Yüzbaşılığa terfi ettirilerek tekaüt maaşı tahsis ettirilmesi, hakkında	19	2,213,240	31.5.1930	1507
570	- Büyük Millet Meclisi, Riyaseticumhur ve Divanı muhasebatın 1930 senesi mart ve nisan ayları hesabâtı hakkında	18 19	238 270	31.5.1930	1507
571	- İzmir'li Mustafa Celâl Efendinin istiklâl madalyasıyla taltifi hakkında	18 19	138 238,270	31.5.1930	1507
572	- İzmir'e tâbi Torbalı köyünden Emin Beyin kırmızı şeritli istiklâl madalyasıyla taltifi hakkında	19	238,270	4.6.1930	1511
573	- Kabahatlerin affı ve bazı cürümlerin takibat ve cezalarının tecili hakkındaki kanunun 4 üncü maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	18 19	74,238 270	4.6.1930	1511

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
574	- Mahallî tahsili olmıyan zimmetlerin terkini hakkında	20	2,26	15.7.1930	1546
575	- Amasya'nın Bağlıca köyünden Alioğlu Arif'in, Kuyucuk nahiyesinden Musa oğlu Ahmed'in Sındırgının Rızaiye köyünden Ahmet oğlu İsmail'in, Akçaabadın Ahende köyünden Karaca oğullarından Mıktat oğlu Hasan'ın ölüm cezasına çarptırılmaları hakkında	19 20	162,238,268,269 86,148	14.6.1930	1519
576	- Ticaret muahedesi aktedilmiş olan devletler muvaridatı meyanında bulunan şekerden muamele vergisi alınacağı hakkında	17 20	54 86,155	17.6.1930	1522
577	- Tütün inhisarının müddetle mukayyet olmadığı hakkında	20	142,222,226	28.6.1930	1531
578	- 1930 senesi bütçesinde bazı tashihat icrası hakkında	20	264,271	22.6.1930	1526
579	- Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından vaki beyanatın tasvip olunduğu hakkında	20	273	5.2.1930	1537
580	- Meclisi Âlinin tatili faaliyet etmesi hakkında	20	272,273	5.7.1930	1537
581	- Meclisi Âlinin Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine arzı veda ve tazimatı hakkında	20	273	5.7.1930	1537
582	- Şarktaki isyan harekâtını imha eden ordumuza teşekkür edilmesi hakkında	21	5,6	26.9.1930	1604
583	- Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından vaki beyanatın neşir ve tamimi hakkında	21	3,5,8	28.9.1930	1607
584	- Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından teşkil olunan İcra Vekilleri Heyetine izharı itimat olunduğu hakkında	22	34,69	4.10.1930	1612
585	- Dahiliye vekili Şükrü Kaya Bey'e beyanı itimat olunduğu hakkında	22	73	19.11.1930	1651
586	- Bartın'ın Ahmet Paşa köyünden Kınalı oğullarından Ali oğlu Mehmed'in ölüm cezasına çarptırılması hakkında	22	88	3.12.1930	1663

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
587	- Şükrü oğlu deli İsmail, Ahmet oğlu Mahir, Ali oğlu İmiz İsmail ve Faik oğlu Tevfik'in ölüm cezasına çarptırılması hakkında	22	88	3.12.1930	1663
588	- Jandarma neferi Mehmet oğlu İbrahim'in ölüm cezasına çarptırılması hakkında	22	88,89	3.12.1930	1663
589	- Konya mebusu Musa Kâzım Beyin cenazesinin Konya'ya nakli hakkında	23	15	13.12.1930	1671
590	- Eylül 1929; ağustos 1930 aylarına ait Divanı muhasebat raporları hakkında ittihaz olunan mukarrerata dair	22 23	78 14,20,32	28.12.1930	1684
591	- Büyük Millet Meclisi muhasebesinde yapılan tetkik ve teftiş neticesi hakkında	23	24,32	30.12.1930	1686
592	- 20-XI-1928 tarih ve 282 numaralı kanunun tefsirine mahal olmadığı hakkında	23	30,41	4.1.1931	1690
593	- Müstafi zabıtanın nisbeti askariyeleri katedilmiş olanlarla tekaüt aidatının reddi lâzım gelip gelmiyeceğinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	23	38,52	4.1.1931	1690
594	- Menemen kazası ile Manisa ve Balıkesir'in merkez kazalarında idarei örfiye ilânı hakkında	24	2	3.1.1931	1689
595	- Çıldırım Meredis köyünden Zilâl oğullarından Sefer oğlu Pehlivan'ın ölüm cezasına çarptırılması hakkında	23 24	50 10	10.1.1931	1695
596	- Dört Yolun Ocaklı köyünden Hacı Abdurrahman oğlu Kavlak Mustafa'nın ölüm cezasına çarptırılması hakkında	23 24	50 10	10.1.1931	1695
597	- Gerze'nin Sarıyar köyünden Tonkal oğullarından Şakir oğlu Rasim'in ölüm cezasına çarptırılması hakkında	22 23 24	88 50 10	10.1.1931	1695

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
598	- Şile'nin Manşar köyünden İmam oğullarından Kara İbrahim oğlu Süleyman'ın ölüm cezasına çarptırılması hakkında	24	10	10.1.1931	1695
599	- Zile'nin Şeyhkölu mahallesinden Abdürraif oğullarından Nuri oğlu Ömer'in ölüm cezasına çarptırılması hakkında	22 23 24	88 50 10	10.1.1931	1695
600	- Ecnebi kadınlarla evlenmek memnuiyeti hakkındaki kanunların ücretli müstahdemine teşmil edilip edilmeyeceğinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	12 23 24	88 50 20,25	15.1.1931	1700
601	- Askerlik mükellefiyeti kanunu hakkında	23 24	50 32,42	26.1.1931	1709
602	- Sinemalar hakkında	24	32,42	27.1.1931	1710
603	- İstanbul mebusu Haydar Bey'in mebusluğunun sukutu hakkında	24	41	26.1.1931	1709
604	- Bor kazasının Avşiviran köyünden Murtaza oğullarından Musa oğlu Bekir'in ölüm cezasına çarptırılması hakkında	24	20,46,53	29.1.1931	1712
605	- Çorumlu Mustafa oğlu Ahmed'in ölüm cezasına çarptırılması hakkında	24	20,46,53	29.1.1931	1712
606	- Kozanın Onluk köyünden Solak Süleyman oğlu Hasan Ali'nin ölüm cezasına çarptırılması hakkında	24	20,46,53	29.1.1931	1712
607	- Ordu'nun Gök köy nahiyesinin Aydoğan köyünden Bayram oğlu Mehmet ve Mehmet oğlu Mahmud'un ölüm cezasına çarptırılmaları hakkında	24	20,46,53	29.1.1931	1712
608	- Menemen kazasıyla Manisa ve Balıkesir merkez kazalarındaki örfi idarelerin bir ay daha temdidi hakkında	25	3	3.2.1931	1716
609	- Askerî ve mülkî tekaüt kanununun 58 inci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	23 24 25	38 52 10	5.2.1931	1718

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
610	- Bursa maarif müdürlüğü sicil kâtibi Süreyya ve hususî muhasebe memurlarından Ekrem Beylerin istiklâl madalyasıyla taltiflerine kanunî imkân olmadığı hakkında	24 25	40,52 10	5.2.1931	1718
611	- Menemende vaki hâdiselerden 28'nin ölüm cezasına çarptırılmasına, 2'sinin cezalarının tahvillerine ve biri hakkında tatbikata mahal kalmadığına dair	25	2,11	3.2.1931	1716
612	- Devletle alâkalı katedilen bilumum askerî ve mülkî memurlarla zabitan ve eytam ve eramiline tekaüt aidatlarının iadesine dair olan kanunun birinci maddesinin muhtacı tefsir olmadığı hakkında	25	2,17	9.2.1931	1712
613	- Muhasebeî umumiye kanununun 118 inci maddesinin muhtacı tefsir olmadığı hakkında	25	2,17	9.2.1931	1721
614	- Ordu, bahriye ve jandarma zabitan ve memurini hakkındaki kanunun 12 nci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	23 25	28 2,18	9.2.1931	1721
615	- Yüzbaşı Ahmet Efendinin, tekaüt maaşının kıdemli yüzbaşılık (üzerinden verilmesine kanunî imkân olmadığı hakkında	23 25	24 17,22	14.2.1931	1725
616	- Gümrük tarife kanununun 5 inci maddesinin 7 nci fıkrasında muharrer (azami bir sene zarfında) kaydı hakkında	25	20,32	17.2.1931	1728
617	- Ordu, bahriye ve jandarma zabitan ve memurini hakkındaki kanunun 12 nci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	25	17,33	17.2.1931	1728
618	- İdareî orfiyenin, Manisa ve Balıkesir merkez kazalarından kaldırılması ve Menemen kazasında ise 8 mart 1931 tarihine kadar temdidî hakkında	25	56	28.2.1931	1735

KANUNLAR

No.		TUTANAK DERGİSİ		RESMÎ GAZETE	
		C.	Sa.	Tar.	Say.
619	– Yeniden mebus intihabı yapılmasına dair	26	18,19,24	7.3.1931	1741
620	– Memaliki ecnebiyeye gönderilmek üzere İzmir gümrüğüne getirilen adi mermer taşlarından alınan nakti cezanın iadesi hakkında	25 26	28 28,40	17.3.1931	1741
621	– Mücadelei milliyeye iştirak etmiyen memurun hakkındaki 854 numaralı kanunun birinci maddesiyle 460 numaralı avukatlık kanununun ikinci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	25 26	2 40,48	23.3.1931	1755
622	– Kütahya'nın Ortagireği köyünden ölüm cezasına çarptıran Ahmet oğlu Hüseyin'in cezasının onbeş sene hapse tahvili hakkında	26	40,48	23.3.1931	1755
623	– Büyük Millet Meclisi muhasebesinde yapılan tetkik ve teftiş neticesi hakkında	26	44,58	25.3.1931	1757
624	– Askerî tekaüt ve istifa kanununun bazı maddelerini muaddil kanunun 1 inci ve 2 nci maddelerinin tefsirine mahal olmadığı hakkında	25 26	20 56,71	26.3.1931	1758
625	– Askerî malûllerin terfihine dair olan 22 haziran 1927 tarih ve 1122 numaralı kanunun tefsirine mahal olmadığı hakkında	24 26	20 56,71	26.3.1931	1758
626	– Büyük Millet Meclisi ve müstemilâtındaki eşya hakkında	26	70,84	26.3.1931	1758
627	– Memurin kanununun 2 nci muvakkat maddesinin 2 nci fıkrasının tefsirine mahal olmadığı hakkında	26	70,83,85	26.3.1931	1758
628	– Divanı muhasebat birinci reisliğine sabık İstanbul mebusu Fuat Beyin intihabı hakkında	26	101,125	30.3.1931	1761
629	Büyük Millet Meclisinin tatili faaliyet etmesi hakkında	26	125	30.3.1931	1761

İKİNCİ CİLDİN SONU

DİZİN*

- A -

- A. Hamdi (İstanbul) : 30
A. Hamdi (Zonguldak) : 30
A. Hilmi : 30
A. Şefik (Trabzon) : 30, 253
Abaza Hakkı (Bkz. Hakkı) : 136, 156, 157, 159, 170, 174, 175, 177
Abdülhak (Fırat, Erzincan) : 311
Abdülhamit : 121, 122, 135, 142
Abdülmecid : 162
Adana : 200, 231, 407
Adapazarı : 159
Adil (Samsun) : 10, 253
Adilcevaz : 129
Adliye Encümeni : 136, 181
Adliye Vekaleti (Nezareti) : 155, 179, 183, 205, 224, 230, 233, 239, 242, 256, 268, 280, 288, 317
Afyon : 162
Ağâh Bey : 406
Ağaoğlu Ahmet Bey (Kars) : 52, 53, 60-64, 311, 346, 397, 398
Ağrı : 129
Ağrı Dağı : 128, 130
Ağrı Dağı Harekâtı : 129, 130
Ağrı Dağları : 428
Ahlat : 129
Ahmet : 135, 143, 145, 161, 163, 164, 167, 168, 170, 171
Ahmet Saki (Antalya) : 10
Ahmet Şükrü : 415, 419
Ajax : 406
Akalliyetler : 240
Akhisar : 196
Âkit (Ülkü, Balıkesir) : 311
Akşam Gazetesi : 361, 362
Akşehir Bankası : 196
Alaettin Cemil : 95
Alaşehir : 158
Ali (Çetinkaya, Afyon K.) : 342, 416, 417, 427
Ali Cenani Bey (Gaziantep, Tic. V.) : 197, 311
Ali Fethi (Okyar, Gümüşhane, Bkz. Fethi Bey) : 44, 48-52, 54-56, 58, 59, 62, 65, 343, 345-349, 372, 375, 377, 379, 416, 420
Ali Nazmi (Özlüğü, Muğla) : 341
Ali Rana (Tarhan, Samsun) : 12, 30, 342
Ali Rıza (Bebe, Cebelibereket) : 311
Ali Rıza (Mardin) : 12, 30
Ali Saip Bey (Urfa) : 49, 62
Alman : 92, 266
Almanya : 1, 47, 84, 92, 104, 117
Amerika : 104, 215
Amerika Birleşik Devletleri : 1
Anadolu : 5, 9, 135-137, 142, 145, 155, 158-166, 168-171, 231, 265, 273, 285, 348, 394, 405, 421
Anadolu Ajansı : 141, 148
Anadolu Gazetesi : 381
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti : 341, 348, 421
Anayasa (Bkz. Teşkilatı Esasiye, Teşkilatı Esasiye Kanunu) : 178
Ankara : 79, 121, 135, 141, 142, 148, 150, 170, 171, 193, 216, 242, 243, 250, 255, 313, 315, 338, 341, 365
Ankara Şehremaneti : 250
Antalya : 415
Anti-Naturaliste : 404
Antikite : 404
Arap : 389
Arif Oruç : 365, 375, 380, 383, 412, 413, 417
Arnaune : 95
Asaf (Bursa) : 253
Asım Bey : 136
Aşar : 192, 207, 208, 262, 296, 403
Ata Bey (Niğde) : 253
Atuf Bey (153)
Atina : 143, 148, 149, 156, 158-160, 163-165, 168, 169
Atina Hükümeti : 148
Avam Kamarası : 371
Avni (Aktulga, Samsun) : 341
Avni Paşa (Cebelibereket) : 311
Avrupa : 41, 42, 52, 55, 58, 63, 72, 83, 84, 92, 100, 135, 142, 203, 211, 234, 240, 245, 370, 371
Avusturya : 1, 84, 104
Ayaş : 135, 162, 170
Aydın : 243, 249, 335
Aziz (Akyürek, Erzurum, Bkz. H. Aziz) : 253, 342

* "Mustafa Kemal Atatürk" ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi" ifadeleri ile aynı anlama gelen değişik söylemler - parantez içinde belirtilmesine karşın - gönderme yapılmaksızın sadece bu iki ifade başlığı altında toplanmıştır.

Ayrıca, Kitabın "EKLER" Bölümü ile 324 - 328 ilâ 330 - 334 üncü sayfaları dizinde yer almamıştır.

– B –

- Bahri (Saritepe, Manisa) : 311
Bahribaba : 382
Bahriye Vekaleti : 183, 205, 230
Bakanlar Kurulu (Bkz. Heyeti Vekile, İcra Vekilleri Heyeti) : 127
Balkan : 135, 396
Balkan Harbi : 142, 159
Bandırma : 150, 185, 207, 226
Banque d' Emission : 77
Banque de France : 83
Barmanlar : 130
Barzan : 128
Başbakan (Bkz. Başvekil, İcra Vekilleri Heyeti Reisi) : 2, 33, 343, 346
Başkan : 337
Başkumandanlık : 204
Başvekalet : 10, 11, 183, 186, 187, 205, 221, 222, 224, 227, 230, 232, 234, 240, 245, 251, 255, 268, 271, 276, 277, 287, 300, 315, 316
Başvekil (Bkz. Başbakan, İcra Vekilleri Heyeti Reisi) : 8-10, 20, 45, 47, 73, 79, 86-88, 91, 93, 102, 103, 109, 110, 300, 378, 384, 387, 389, 392, 402, 403, 420
Bekir Lütfi (Tokat) : 311
Belçika : 57, 104, 392
Belgrat : 241
Beşparmak Dağları : 135
Bıçkı Karyesi (Köyü) : 135, 137, 143
Birinci Ağrı Ayaklanması : 127
Birinci Cihan Savaşı (Bkz. Harbi Umumi, Umumi Harp) : 135
Bolşevik : 395
Borçka : 244
Bozdoğan : 141, 143, 170
Brüksel : 241
Buhara : 135, 142
Bulgaristan : 121, 267, 365
Bursa : 116, 164, 341
Bütçe Encümeni (Komisyonu) : 30, 31, 39, 182, 207, 224, 248, 254, 263, 284, 287, 292, 293, 299
Büyük Mecid (Bkz. Sökeli Mecit) : 153, 156-158, 160, 166, 170, 175, 176
Büyük Nutuk : 136

– C –

- C. Hüsnü (Maarif Vekili) : 22
Canbulat : 162
Celal Bey (İzmir) : 51, 56, 58

- Cemal Ziya : 78, 83
Cemil (Uybadın, Tekirdağ) : 342
Cemil Bey (Müddei Umumi) : 136, 155, 157, 170
Cemiyeti Akvam (Bkz. Milletler Cemiyeti) : 293, 357
Cevat Bey (Atina Sefiri) : 144
Cevdet (Kütahya) : 30, 39
Charles Gide : 95
Cidali Milli (Bkz. Milli Mücadele, Mücadelei Milliye) : 8,9
Cumhurbaşkanı : 2, 66, 127, 135, 347
Cumhuriyet : 1, 15, 66, 67, 120, 122, 128-131, 135, 141, 145, 148, 176, 188, 192, 197, 198, 208, 209, 211, 213, 214, 216, 217, 219, 223, 228, 232, 244, 255, 258-261, 265, 266, 268, 283, 284, 287, 289, 296, 297, 308, 343-345, 347-350, 357, 361-368, 370, 373-375, 380, 384, 385, 393, 395, 396, 399, 400, 406, 409, 412, 413, 417, 428
Cumhuriyet Gazetesi : 348, 349
Cumhuriyet Halk Fırkası (Bkz. Halk Fırkası) : 102, 341-343, 345, 347-350, 361, 365, 366, 369, 374, 376, 385, 386, 418, 420-422, 424
Cumhuriyet Hazinesi : 213
Cumhuriyet Hükümeti (Bkz. Hükümeti Cumhuriye) : 41, 67, 89, 112, 216-218, 253, 256, 259, 261, 286
Cumhuriyet Merkez Bankası (Bkz. Merkez Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası) : 2, 25, 26, 34, 37, 67, 107, 123, 217, 290
Cumhuriyetçilik : 356, 367

– Ç –

- Çakırcalı : 135, 142, 154, 155
Çamlıdağ : 161, 170
Çankaya Küşkü : 395
Çarlık Rusyası : 130
Çerkes : 158, 167, 171
Çerkes Eşref (Bkz. Eşref) : 142, 150, 151
Çerkes Hacı Sami Çetesi (Bkz. Hacı Sami Çetesi) : 142, 143, 153-157
Çerkesler : 142, 160
Çerkez Ethem (Bkz. Ethem) : 135, 136, 142, 148, 154
Çerkez Hacı Sami (Bkz. Hacı Sami) : 142-144, 148, 150, 151, 158
Çerkez Reşit (Bkz. Reşid) : 150, 151, 154
Çine : 141, 143, 164, 170
Çoban Hüseyin Çetesi : 163

– D –

- Dahili Nizamname (Bkz. Nizamnamei Dahili) : 334
Dahiliye Vekaleti : 183, 201, 205, 224, 230, 232, 239, 242, 255, 268, 279, 288, 301, 317, 349

Dahiliye Vekili : 407, 410, 411
 Damat Ferit : 168
 David : 405
 Delacroux : 404-406
 Demokrasi : 371, 372, 399, 412, 415, 418
 Demokrat : 364, 375
 Dersim : 161
 Deiflotant : 57, 63
 Divan-ı Riyaset : 315, 316, 327, 334, 337, 338
 Divanı Muhasebat : 183, 205, 220, 221, 224, 227,
 230, 232, 234, 255, 268, 274, 275, 277, 287, 300,
 306, 316, 337
 Diyanet İşleri : 255 288, 316
 Diyanet İşleri Reisliği : 183, 205, 221, 224, 230, 232,
 236, 268, 278, 280, 300
 Diyarbakir : 283
 Doğu Sorunu : 127
 Dolar : 77
 Doyçebank : 51
 Dr. Cemal (Tunca, Antalya) : 341
 Dr. Ekrem Hayri (Üstündağ) : 346
 Dr. Fikret (Onuralp, Bilecik) : 311
 Dr. Hakkı Şinasi (Erel, İstanbul) : 341
 Dr. Mazhar Bey (Germen, Aydın) : 335
 Dr. Refik (Saydam, İstanbul, Sıhhat ve İctimai
 Muavenet Vekili) : 22, 342
 Dr. Ş. Lütfl (Bursa) : 31, 253, 282
 Dumlupınar : 151
 Dünyu Umumiye : 74, 92, 183, 205, 209, 221, 222,
 224, 230-232, 236, 237, 252, 255, 259, 267, 268,
 288, 301
 Dünyu Umumiye Meclisi : 13, 79, 238, 259
 Dünyu Umumiye Mukavelesi : 259
 Dünyu Umumiye İtilafnamesi : 255, 265
 Düzce : 135-137, 143
 Düzceli Mecit (Bkz. Küçük Mecit) : 137, 164, 170-
 174

– E –

Edip Bey : 167
 Edirne : 142, 239, 394
 Edirnekapi : 177
 Edremit : 121
 Ege Bölgesi : 346
 Emil Lüdviğ : 395
 Emin Bey (Eskişehir) : 5, 8, 30, 39, 203, 317
 Eminönü : 137, 175, 176
 Eminönü Meydanı : 174
 Emlak Bankası : 193, 196, 264
 Emniyet Sandığı : 264

Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Umumiyesi : 183,
 205, 224, 230, 232, 234, 240, 255, 268, 288, 302,
 317,
 Enver Paşa : 135, 142
 Erciş : 129
 Erkân Harbiye Reisi : 237
 Erzincan : 127
 Erzurum : 341
 Esat (Uras , Amasya) 341
 Eskişehir : 8, 164, 173
 Eğref (Bkz. Çerkes Eğref) : 135, 136, 158-160, 162,
 163, 165-167, 170-173
 Ethem (Bkz. Çerkes Ethem) : 160, 162, 168, 169, 177
 – F –
 Faik (Niğde) : 31, 253, 282
 Fali Rıfkı : 393, 401
 Fağist : 84
 Fayık (Edirne) : 39
 Fethi Bey (Bkz. Ali Fethi Bey, Okyar) : 122, 344,
 350, 361-367, 369-371, 373, 378, 380-382, 384,
 385, 387-392, 396-398, 402, 403, 407, 408, 411,
 412, 414, 415, 417, 418, 421, 422, 424
 Fiserig : 47, 51, 55
 Fort : 255
 Fort Mukavelesi : 226
 Frank : 77, 82, 123, 255
 Fransa : 1, 50, 54, 57, 104, 105, 112, 118, 372
 Fransız : 82, 92, 405
 Fransız Fransı : 111, 112, 117
 Fransız İhtilali : 81, 82
 Fransızca : 371
 Fransızlar : 8, 57, 61, 117, 200
 Fuat (Ağrah, İstanbul) : 342
 Fuat (Bulca, Rize) : 342
 Fuat (İstanbul, Bütçe Encümeni Reisi) : 12, 31, 253,
 282, 299

– G –

Gaffarlar Karyesi : 170
 Galatasaray : 142
 Galatasaray Lisesi : 135
 Galip (Yenen, Niğde) : 346
 Garbı Avrupa : 415
 Garbı Trakya : 148
 Garp Cephesi Kumandanlığı : 397
 Gazi Muallim Mektebi : 243
 Genelkurmay Başkanlığı : 127
 General Salih (Omurtak) : 127
 Giresun : 296
 Girit : 160, 161, 164, 165

Göte : 406

Gramatapolu Biraderler : 176, 177

Gümrükler Umum Müdürlüğü : 224, 238, 255, 268,
278-280, 288, 301

– H –

H. Aziz (Erzurum, Bkz. Aziz) : 31, 282

H. Tahsin (Elaziz) : 31, 253, 282

Hacı Mehmet (Dingman) : 338

Hacı Mehmet Bey (Veznedar) : 334

Hacı Sami (Bkz. Çerkez Hacı Sami) : 135, 141, 145,
146, 155-157, 159-165, 168-171, 173, 174, 176

Hacı Sami Çetesi (Bkz. Çerkes Hacı Sami Çetesi) :
135-137, 148, 150, 171

Hâkimiyeti Milliye (Bkz. Millî Hakimiyet) : 396

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi : 48, 361

Hakkârî : 283

Hakkı (Bkz. Abaza Hakkı) : 135-137, 143, 145, 153-
155, 160-166, 168, 169, 171-173, 176

Hakkı (Mersin) : 39

Hakkı Paşa Hükûmeti : 204

Hakkı Tanık (Us, Giresun) : 311, 408, 411

Halide Edip Hanım : 169

Halit : 142

Halk Fırkası (Bkz. Cumhuriyet Halk Fırkası) : 341,
362-365, 367-369, 373, 378, 380-383, 401, 404-
411, 413, 414, 416, 423

Hamdi (Ülkümen, Trabzon) : 311

Hamdullah Suphi (Türk Ocakları Merkez Heyeti
Reisi) : 396, 399

Hamidiye Alayları Teşkilatı : 129

Harbi Umumî (Bkz. Birinci Cihan Savaşı, Umumi
Harp) : 72, 142, 199, 241, 394

Harf İnkılâbı : 231, 254

Hariciye Vekaleti : 144, 183, 204, 205, 224, 230, 233,
240, 241, 252, 256, 268, 279, 288, 301, 317

Harita Müdüriyeti Umumiyesi : 183, 205, 225, 230,
233, 246, 268

Hasan Bey (Saka, Trabzon) : 178-181, 337, 338

Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane) : 181

Havuz-Yavuz Yolsuzluğu : 311

Haydar (Yuluğ, İstanbul) : 346

Haydar Rüştî (Öktem, Denizli) : 311

Haydarpaşa Limanı : 231

Hayrettin (Karan, Balıkesir) : 342

Hayrettin Bey (Hâkim) : 153, 156

Hazine : 19, 26, 31-33, 64, 123, 185, 189, 199, 207,
209, 215, 222, 226, 236, 265, 282, 285, 286, 292,
297, 298, 304, 306, 307, 355, 392

Heyeti Vekile (Bkz. Bakanlar Kurulu, İcra Vekilleri

Heyeti) : 5, 11, 13, 17, 158, 227, 394

Hicaz : 135, 142

Hilâfet : 136, 157

Hilâli Ahmer Cemiyeti : 236, 255

Hilmi (Uran, Adana) : 341

Hindistan : 135, 142

Hopa : 244

Hükûmeti Cumhuriye (Bkz. Cumhuriyet Hükûmeti) :
195, 204, 214, 215

Hüseyin : 39

Hüsni (Zonguldak) : 30

– I –

Irak : 128, 195

İslahiye : 238

– İ –

İbrahim (Demiralay, Isparta) : 311

İbrahim (Tolon, Kocaeli) : 346

İbrahim Bey (Mutassarrıf) : 159

İbrahim Zâtî (Sertabib) : 174

İcra Vekilleri Heyeti (Bkz. Bakanlar Kurulu, Heyeti
Vekile) : 5, 11, 12, 21, 22, 25, 36-38, 251, 252

İcra Vekilleri Heyeti Reisi (Bkz. Başbakan, Başvekil)
: 38

İhsan (Eryavuz, Cebelibereket, Bahriye Vekili) : 311

İhsan Nuri : 127

İkinci Ağrı Ayaklanması : 127

İktisat Encümeni : 26, 38, 39

İktisat Vekaleti : 102, 205, 224, 230, 232, 233, 244,
245, 254, 256, 268, 280, 284, 285, 288, 300, 302

İlyas Sami B. (Muş, Bitlis) : 61, 200, 202, 203, 311

İmalatı Harbiye Müdüriyeti Umumiyesi : 183, 205,
225, 230, 233, 246, 268

İmparatorluk : 1, 41, 188, 194, 197, 210, 213, 215,
216, 272, 289, 297, 302

İmparatorluk Ordusu : 127

İngiliz : 9, 19, 45, 46, 55, 112, 164

İngiliz Lirası : 8, 43-46, 48, 52, 53, 55, 77, 83, 87,
111, 113-117, 150, 191, 202, 267

İngiltere : 1, 84, 240, 267, 371, 372

İngres : 404-406

İran : 128, 130

İskân Müdüriyeti Umumiyesi : 183, 205, 230, 233,
240, 256, 317

İslâm Alemleri : 136

İsmail : 30

İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) : 346

İsmail Hakkı (Kavukçuoğlu, Kütahya) : 341, 404-406

İsmet Paşa (İnönü, Malatya, Başvekil) : 2, 5, 8, 10,
11, 13, 22, 26, 33, 35-37, 87, 88, 91, 92, 102, 109,

110, 118, 127, 128, 168, 169, 223, 246, 341, 345,
361, 373, 375, 376, 378, 383, 384, 386, 387, 389,
391-394, 396-398, 402, 403, 418, 420, 422
İsmet Paşa Hükümeti : 8, 73, 80, 108, 118, 121, 197,
227, 229, 272, 304, 308, 373, 379, 385, 421
İspanya : 95
İspanyol : 81, 83
İstanbul : 9, 52, 84, 121, 127, 135-137, 142, 144, 148,
150, 153, 155, 157, 159, 161, 164, 166-168, 193,
195, 196, 216, 238, 248, 249, 290, 341, 346, 363,
371, 383, 389, 392, 394, 397
İstatistik Umum Müdürlüğü : 183, 205, 224, 230,
232, 235, 255, 268, 278, 287, 300
İstiklâl Harbi : 41, 213, 258, 272
İstiklâl Mahkemeleri : 180
İstiklâl Mahkemesi : 156
İstiklâl Mücadelesi : 304
İsveç : 241
İsviçre : 194
İş Bankası : 47, 51, 195, 216, 264, 265
İtalya : 1, 84, 112, 395
İtalya Adası : 163
İtalyan : 163, 405
İtalyan Lireti : 111
İttihat ve Terakki : 394, 395
İzmir : 9, 53, 56, 116, 121, 135, 142, 145, 146, 150,
155, 160, 161, 167, 193, 196, 216, 238, 243, 251,
341, 346-349, 379-384, 387, 389-393, 397, 402,
414, 424
İzmir Palas : 382
İzmir Suikastı : 135, 136, 151
İzmit : 153-155, 159, 161, 162, 164, 341
İzzet (Akosman, Afyon Karahisar) : 39, 311

— J —

Jandarma Umum Kumandanlığı : 224, 230, 232, 268,
288, 301
Japon : 266

— K —

K. Hüsnü (Konya) : 31, 282, 342
Kafkas Cephesi : 159
Kalamaki : 164
Kalamaki İskelesi : 158, 170
Kâmil (İzmir) : 30
Kapitülasyon : 1, 344
Kapitülasyonlar : 98
Karacabey Harası : 244
Karaoba : 171
Karşıyaka : 381
Kâzım (Gürel, Aksaray) : 342

Kâzım (Giresun) : 253
Kâzım Paşa (Özalp, Başkan) : 334, 427
Kemah : 161
Kibrit Şirketi : 260
Konya : 54, 167, 196, 242, 341
Konya Ovası : 185, 226, 265
Konya Vapuru : 381, 389
Köprübaşı : 175
Körbakkal : 166
Kubilay : 429
Kuşadası : 135, 141, 143, 144, 148, 157, 158, 170-172
Kuva-yı Milliye : 160, 163
Küçük Mecit (Bkz. Düzceli Mecit) : 135-137, 143,
145, 156, 159, 166, 176
Kürtçülük : 394
Kürtler : 161
Kütahya : 158, 162

— L —

Lahaye : 241
Laik (Layik) : 345, 362, 367, 374, 407, 409, 411
Laiklik (Layiklik) : 120, 356, 362, 367, 409
Layik Cumhuriyet (Laik Cumhuriyet) : 345, 346,
368-370, 400, 412
Liberal : 362, 367
Liberalizm : 391, 392
Limanlar İdaresi : 183, 205, 224, 230, 233, 245, 256,
317
Londra : 241
Lort Asküvit : 371, 372
Lozan : 88, 94, 151
Lozan Konferansı : 98
Lozan Muahedesi (Muahedenamesi, Ahitnamesi) :
169, 237, 344, 397
Lozan Sulhü : 88, 90, 93
Lütfi Müfit (Kırşehir) : 10

— M —

M. Abdülhalik (Millî Müdafaa Vekili) : 22
M. Blum : 372
M. Calvo (İspanyol Maliye Nazırı) : 82
M. Nahit (Kırklareli) : 253, 282
M. Rist : 48, 60-64, 105, 109, 290
M. Roje Obuan (Roger Aoboin) : 105
M. Ziya (İstanbul) : 10
Maarif Vekâleti : 183, 205, 224, 230, 233, 243, 256,
268, 280, 288, 317
Maarif Vekili : 237
Macaristan : 104
Madran Dağları : 145, 168
Madran Yaylası : 135, 141, 143, 150, 154, 170

Mahkemeyi Temyiz : 179, 220
Mahmut B. (Soydan, Siirt) : 48, 71, 73, 74, 86, 91, 103, 120, 149, 311, 378, 386, 398, 403
Mahmut Celâl (Bayar, İzmir) : 342
Mahmut Esat Bey (Bozkurt, İzmir, Adliye Vekili) : 22, 179, 311
Makbule Hanımefendi (Atadan) : 346, 377
Makedonya : 394
Maliye Bakanı (Bkz. Maliye Vekili) : 33, 182, 201, 253
Maliye Encümeni : 39
Maliye Vekaleti : 11, 22-25, 37, 39, 40, 43, 47, 48, 51, 52, 59, 61, 64-66, 124, 125, 183, 194, 198, 199, 203, 205, 215, 217, 221, 222, 224, 230, 232, 236, 251, 255, 258, 260, 262-265, 267, 268, 271, 275, 276, 278, 285, 287, 288, 291, 300, 304, 308, 316
Maliye Vekili (Bkz. Maliye Bakanı) : 11, 14, 26, 30, 38, 46, 48, 51-56, 58, 59, 62, 63, 65, 74, 87, 91, 109, 185, 197-199, 201-204, 207, 219, 221, 222, 224, 237, 252, 272, 282, 299, 300
Manastır : 394
Manisa : 53
Mareşal Fevzi (Çakmak, Genelkurmay Başkanı) : 127
Mark : 117
Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi : 183, 205, 224, 230, 233, 241, 256, 317
Mazhar Müfit (Kansu, Denizli) : 10, 49, 55, 334, 337
Meclis Hesaplarını Tetkik Komisyonu (Encümeni) : 334, 337
Meclis Reisi (Bkz. TBMM Başkanı) : 334
Meclis Riyaseti (Bkz. Riyaset, Yüksek Meclis Reisi-ği) : 315
Mehmet (Dinç, Çanakkale) : 311
Mehmet Âkif (Akyüz, Rize) : 311
Mehmet Asım Bey (Us, Artvin) : 35, 311
Mehmet Emin (Yurdakul, Şarki Karahisar) : 10, 346, 350
Mekke : 166, 167
Mekki : 142, 154, 157-159, 161, 163, 165-168, 170-173
Memduh Şevket Bey (Tahran Safiri) : 144
Memurin-i Muhakemat Encümeni : 315
Menderes Nehri : 161, 164, 170
Menemen : 428
Menemen Olayı : 178
Merkez Bankası (Bkz. Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası) : 1, 28, 30, 38, 39, 59, 125

Mersin : 153, 200, 216, 231
Meşrutiyet : 135, 142, 192, 201, 368, 395
Michel-Ange : 404, 405
Midilli : 159, 163, 164
Milletler Cemiyeti (Bkz. Cemiyeti Akvam) : 104
Millî Hâkimiyet (Bkz. Hakimiyeti Milliye) : 350, 364, 373
Millî İrade : 178, 343, 427
Millî Mücadele (Bkz. Cidali Millî, Mücadelei Milliye) : 1, 87, 88, 135
Millî Müdafaa Vekaleti (Bkz. Müdafaa-i Milliye Vekaleti) : 225, 230, 233, 234, 268, 288
Milliyet Gazetesi : 380, 392, 397
Milliyetçilik : 356
Misakı Millî : 127, 208
Mitat (Aydın) : 31, 253, 282
Miçhat : 174
Montauban : 405
Müsyö Valko (Macaristan Hariciye Nazırı) : 104
Mudanya : 160
Muhasebeci Necmettin Bey : 338
Muhittin (Ermin, Bitlis) : 311
Muhlis (Bursa) : 31, 253, 282
Mussolini : 84, 112
Mustafa (Sökeli) : 136, 159, 163, 164, 166, 168, 170-173
Mustafa Abdülhalik Bey (Çankırı, Maliye Vekili) : 186, 198, 202, 203
Mustafa Fevzi (Saruhan, Manisa) : 342
Mustafa Kemal Atatürk (Büyük Reis, Gazi, Gazi Hazretleri, Gazi Mustafa Kemal, Gazi Paşa, Kemal Paşa, Mustafa Kemal, Reiscumhur Hazretleri) : 22, 36, 66, 67, 127, 133, 135, 136, 146, 148, 150, 151, 154, 157, 158, 162, 167, 169-172, 341, 343-349, 361-363, 365-372, 375, 377, 385, 386, 394-396, 399, 404-413, 417, 418, 420-424, 429
Mustafa Şeref (Burdur) : 30, 39
Muvazene-i Maliye Encümeni : 185, 189, 197, 200, 313
Mücadele-i Milliye (Bkz. Cidali Millî, Millî Mücadele) : 167, 191
Müdafaai Milliye Vekaleti (Bkz. Millî Müdafaa Vekaleti) : 183, 204, 205, 245
Mülkerrem (Isparta) : 31, 253, 282
Müller : 47, 51, 54, 55, 58, 60-64
Müller Raporu : 59, 60
Müslüman : 175

- N -

Nafi Atuf (Erzurum) : 253
Nafia Vekaleti : 183, 188, 199, 200, 204, 205, 224,
230, 233, 243, 256, 268, 278, 280, 288, 317
Nafiz (Dumlu, Erzurum) : 342
Naim Hazım B. (Konya) : 54, 55
Nakiyeddin (Yücekök, Elaziz) : 346
Nalihan : 135, 154, 158, 162, 170
Nationalisation Integrale : 83
Naturalisme : 404
Necmeddin Sadık (Sadak, Sivas) : 75, 85, 88, 90, 93, 99,
101, 126, 147, 311, 362, 369, 374, 385, 388, 400
Nilüfer Çayı : 210
Niyazi Asım (Kütahya) : 10, 31, 253, 282
Nizamnamei Dahili (Bkz. Dahili Nizamname) : 179-
181, 337
Norveç Hükümeti : 241
Nüfren Karyesi (Nokren Köyü) : 136, 137
Nuri (Mardin) : 39
Nuri B. (Conker, Kütahya) : 59, 346, 363, 408
Nusaybin : 200

- O -

Osmanlı : 1, 67
Osmanlı Bankası : 1, 46, 51, 118
Osmanlı Dünyası Umumiyesi : 11, 13
Osmanlı İmparatorluğu : 7, 72, 122, 272, 282, 394
Osmanlı Saltanatı : 121

- Ö -

Ömer : 163

- P -

Padişah : 159, 162, 163
Padişahlık : 135
Papa II nci Julése : 405
Paris : 76, 81, 93, 98, 238, 343, 344, 346, 365, 420
Paris Mukavelesi : 92
Peseta (Pezetas) : 82, 95
Phidias : 404, 405
Porsuk : 8
Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi :
183, 205, 224, 230, 232, 239, 255, 268, 280, 288, 317
Poyraz Çiftliği : 244
Punkara : 117

- R -

Rahmi Bey : 156, 162
Rasih B. (Antalya) : 30, 62, 416
Rasim (Öztekin, Bilecik) : 346, 350
Rasim (Sivas) : 253, 282
Rauf Bey : 136

Recep (Peker, Kütahya) : 22, 342
Recep Zühdi (Sinop) : 253
Refik İsmail (Kakmacı, Sinop) : 346
Regime Monetaire : 77, 78
Regime de l'inconvertibilite : 81
Reisicumhur : 35, 79, 136, 137, 311, 345, 362, 365,
367, 369, 370, 372, 373, 385, 386, 408, 412, 423
Reisicumhurluk : 345, 369, 370, 407, 408, 418
Reislik Makamı : 38
Reji Jeneral Şirketi : 278, 280, 301, 302
Remzi (Gaziantep) : 10, 11, 31, 282
Remzi Bey : 334
Remzi Bey (Sivas) : 30, 58, 253
Resmi Gazete : 22, 33, 124
Restdordır : 61
Reşadiye Caddesi : 176
Reşat Bey : 136
Reşid (Bkz. Çerkes Reşit) : 135, 136, 151, 162, 168, 169
Reşit Galip B. (Aydın) : 64, 363, 406
Riyaset (Bkz. Meclis Riyaseti, Yüksek Meclis
Reisliği) : 315, 318, 322, 327, 328
Riyaseti Cumhuri : 35, 183, 205, 221, 222, 224, 227,
230, 232, 233, 255, 268, 277, 287, 300, 316
Roma : 84
Romantizm : 404
Romanya : 48, 57, 104-106, 161
Rönesans : 404
Rum : 164, 169
Rumen : 105
Rusya : 167, 241, 395
Rûsumat Müdüriyeti Umumiyesi : 183, 205, 230, 232
Rüşti (Diyarbakır) : 31, 282

- S -

Sabri Bey : 136, 155, 157, 161, 163, 170, 172, 173
Sadrazam : 162
Saffet Bey (Anıkan, Erzincan) : 341, 342
Sakarya : 8, 19
Sakarya Motörü : 371
Sakarya Muharebesi : 204
Salihli : 158, 167, 170
Saltanat : 136, 157, 180, 370
Sami : 167, 172
Sami (Çölgeçen, Ankara) : 30, 341
Samsun : 116, 216, 283, 341, 370
Sanayi Bankası (Sanayi ve Maden Bankası) : 34,
193, 196, 357

Saraçoğlu Şükrü Bey (İzmir, Maliye Vekili) : 15, 20, 22, 31, 32, 39, 49, 51, 52, 55, 56, 58-60, 63, 65, 144, 207, 246, 253, 283

Sarı Efe : 135

Seferberlik : 131

Selahattin Bey (Yargı, Kocaeli) : 178

Selanik : 162, 164

Senih (Hızıroğlu, Bursa) : 346

Serbest Cumhuriyet Fırkası (Bkz. Serbest Fırka) : 119, 341, 343, 346, 347, 350, 351, 356, 361-365, 369, 371, 374-378, 381, 383, 385, 387, 389, 390, 397, 402, 407, 409-411, 414, 415, 418, 420-422, 424

Serbest Fırka (Bkz. Serbest Cumhuriyet Fırkası) : 122, 349, 408, 412, 413, 416, 422, 423

Sıhhiye Vekaleti (Bkz. Sıhhiye ve Muaveneti İltima-iye Vekaleti) : 185, 205, 207, 226, 269, 288, 301, 302, 398

Sıhhiye Vekili : 398

Sıhhiye ve Muaveneti İltima-iye Vekaleti (Bkz. Sıhhiye Vekaleti) : 183, 224, 230, 233, 241, 255, 268, 279, 317

Sirkeci : 244

Sisam Adası : 135, 141, 143, 146, 147, 159, 160, 162, 164, 165, 169, 170

Sivas : 47, 380, 387, 389, 391, 392, 402, 403

Soma : 185, 207, 226

Son Posta Gazetesi : 397

Söke : 164, 168, 170, 175

Söke Ovası : 170

Sökeli Mecit (Demircioğlu, Bkz. Büyük Mecit) : 135-137, 143, 145, 159, 160, 163, 164, 168, 170-175

Sterlin : 1, 37

Sultanahmet Meydanı : 176

Suriye : 128, 194

Surrealiste : 404

Süleyman Sırrı Bey (Yozgat) : 10, 20-22, 253, 282, 336, 337

Süreyya (İlmen, İstanbul) : 346

- Ş -

Şakir Bey (Çatalca, İktisat Vekili) : 22, 218, 253, 313, 316

Şark İsyanı : 151

Şeriatçılık : 394

Şevket : 30

Şevket (Erdoğan, Gümüşhane) : 341

Şevki (Tokat) : 253, 282

Şevki Bey (Tayyare Cemiyeti Reisi) : 380

Şeyh Sait : 127

Şeyh Sait İsyanı : 127

Şurayı Devlet : 183, 205, 215, 221, 222, 224, 230, 232, 235, 255, 268, 278, 287, 300, 313, 315, 316

Şükrü (Kaya, İçişleri Bakanı) : 346, 415

Şükrü Bey : 167

- T -

TBMM Başkanı (Bkz. Meclis Reisi) : 343, 346

Tahsin (Ardahan) : 363

Tahsin (Uzer, Erzurum) : 346

Tahsin (Yozgat) : 30

Tahtacı Aşireti : 135, 170

Tahtacılar : 161

Tahvi Karyesi : 136

Talat (Sönmez, Ankara) : 346, 363, 365

Tapu ve Kadastro Müdüriyeti Umumiyesi : 183, 205, 224, 230, 232, 238, 255, 268, 279, 288, 316

Tarsus : 231

Taşlıkoba : 170

Taymis Gazetesi : 79

Tekirdağ : 160

Temps Gazetesi : 92, 93

Terakkiperver Cumhuriyet Partisi : 343

Terakkiperver Fırkası : 347, 412

Teşkilatı Esasiye (Bkz. Anayasa, Teşkilatı Esasiye Kanunu) : 58, 59, 136, 170, 172, 173, 180, 181, 364, 370

Teşkilatı Esasiye Kanunu (Bkz. Anayasa, Teşkilatı Esasiye) : 36, 61, 137, 171, 179, 218, 227, 271, 350, 356, 364, 370, 427

Tetkik-i Hesabat Encümeni : 315

Tevfik (Çerkes Ethem'in Kardeşi) : 150

Tevfik Rüştü Bey (Harcıye Vekili) : 22, 144, 152

Ticaret Vekâleti : 183, 204, 317

Tiflis : 241

Tirebolu : 161

Tokatlıyan Oteli : 144

Trabzon : 162, 341

Troie Muharebesi : 406

Türk : 2, 5, 12, 17, 20-24, 26, 27, 32, 33, 35, 36, 38-40, 42, 44-46, 51, 53, 55, 56, 59, 73, 79, 80, 87, 88, 92, 94-97, 100, 103, 107, 108, 114, 116-118, 123, 124, 126, 135, 136, 145-148, 154, 203, 204, 207, 216, 241, 250, 253, 258, 260, 262, 264, 266, 272, 275, 293, 298, 350, 357, 361, 366, 370, 380, 388, 394, 396, 399, 404, 405, 406, 408, 411, 413, 428

Türk Bayrağı : 216

Türk Cumhuriyeti : 72, 383, 408

Türk Devrimi : 135
Türk Hükümeti : 79, 88
Türk İnkılabı : 72, 400
Türk Lirası : 1, 13, 23, 25, 37, 43, 46, 65, 66, 80, 94, 111, 114, 116, 123
Türk Milleti : 4, 6, 8, 39, 43, 57, 67, 87, 94, 95, 98, 112, 121, 122, 136, 146, 148, 151, 216, 289, 298, 347, 363, 366, 374, 384, 394, 396, 399, 404-406, 415, 428
Türk Ocağı : 363, 369
Türkçe : 53, 62
Türkistan : 135
Türkiye : 1, 16, 21, 23-26, 52, 63, 71, 72, 88, 91-94, 96, 97, 105, 110, 118, 119, 122-124, 126, 128-131, 136, 143-148, 150, 152, 154, 158, 159, 169, 170, 207, 218, 237, 243, 264, 267, 290, 292-294, 296, 365, 370, 374, 379, 395, 409, 413
Türkiye Büyük Millet Meclisi (Âli Meclis, B.M.M., B.M. Meclisi, Birinci Meclis, Büyük Meclis, Büyük Millet Meclisi, Meclis, Meclis Âli, Millet Meclisi, Parlamento, TBMM, T.M.M. Meclisi, Üçüncü B.M.M., Yüce M. , Yüksek M) : 2, 5-7, 10, 11, 13-16, 25, 26, 31-38, 42-45, 47, 48, 52, 54-56, 58, 59, 61, 63, 64, 66, 67, 86-88, 92, 102, 103, 107, 113-115, 117, 119, 121, 123, 125, 127, 129, 131, 136, 178-183, 191-193, 199, 200, 203, 205, 208, 210-212, 215, 217-224, 227, 228, 230-233, 236, 238, 242, 243, 246, 247, 250, 251, 253, 255, 256, 258-265, 268, 271, 275-277, 283, 286-288, 290, 292, 299, 300, 307-309, 311-317, 319, 322, 327, 334-338, 341-345, 347, 354, 355, 361-363, 365, 367-369, 371-373, 375, 376, 378, 385, 394, 395, 407-412, 414-416, 427-429
Türkiye Cumhuriyeti : 42, 72, 98, 117, 136, 137, 141, 146, 151, 170-172, 179, 357, 369, 399, 406
Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası : (Bkz. Cumhuriyet Merkez Bankası, Merkez Bankası) : 26, 27, 31, 65, 66
Türkiye Devleti : 75
Türkiye Hükümeti : 98
Türkiye İdman Cemiyetleri : 237
Türkler : 154, 160
Tütün Bankası : 196
- U -
Umum Jandarma Kumandanlığı : 183, 205, 255
Umumi Harp (Bkz. Birinci Cihan Savaşı, Harbi Umumi) : 84, 111, 117
Uzunköprü : 238
- Ü -
Ünemi İslâmiye : 136

Üsküdar : 158, 166
Üsküp : 241

- V -

Vahit (Burdur) : 31, 282
Van : 129, 170, 341
Vasıf Bey : 416
Vasil : 163
Vehip Paşa : 135, 136, 156, 157, 161, 162
Venizelos : 151
Viyana : 241
Washington : 187
XIII üncü Louis : 406

- Y -

Y. Behcet (Maras) : 282
Yakup Kadri : 72, 424
Yalova : 361, 363, 365, 367, 371, 374
Yarm Gazetesi : 405
Yaşar (Manisa) : 30
Yavuz : 188
Yemen : 195
Yenice : 200
Yunan : 35, 121, 135, 143, 147, 152, 158, 161, 170
Yunan Hükümeti : 135, 143, 145-149, 160
Yunanistan : 57, 104, 121, 135-137, 142, 144, 145, 147, 148, 150, 152, 155, 158, 173, 395
Yunanlılar : 150, 151, 159, 160, 163, 164
Yunus : 167
Yunus Nadi Bey (Abahoğlu : Muğla) : 51, 80, 97, 106, 108, 110, 112, 114, 116, 118, 122, 152, 311, 342, 348, 370, 372, 376, 390, 421, 423
Yusuf Kemal : 39
Yusuf Kemal (Sinop) : 102
Yüksek Meclis Reislığı (Bkz. Meclis Riyaseti, Riyaset) : 38
Yüzellilik, Yüzellilikler : 135, 136, 141, 143, 145, 146, 148, 150, 163, 169, 170

- Z -

Zeylan : 129
Zeylan Kıyısı : 128, 130
Ziraat Bankası : 34, 55, 59, 196, 201-203, 216, 264, 265, 358
Ziraat Vekaleti : 183, 204, 317
Ziya (Çorum) : 30
Ziya (Tevkifhane Müdürü) : 174
Zonguldak : 39
Zühtü (Durukan, Konya) : 341
Zürih : 231

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ
TBMM - III. DÖNEM II. CİLT
YANLIŞ DOĞRU CETVELİ

Sayfa

YANLIŞ

DOĞRU

312 Yıllar itibariyle personel adedi ise Memur ve müstahdem olarak :

Yıllar itibariyle personel adedi ise Memur ve müstahdem olarak :

Toplam

Toplam

1927'de Personel Sayısı : a) Memur : 111
b) Müstahdem : 116

1927'de Personel Sayısı : a) Memur : 111
b) Müstahdem : 116

227

1928'de Personel Sayısı : a) Memur : 103
b) Müstahdem : 114

1928'de Personel Sayısı : a) Memur : 103
b) Müstahdem : 114

217

1929'da Personel Sayısı : a) Memur : 105
b) Müstahdem : 109

1929'da Personel Sayısı : a) Memur : 105
b) Müstahdem : 109

214

1930'da Personel Sayısı : a) Memur : 104
b) Müstahdem : 110

1930'da Personel Sayısı : a) Memur : 104
b) Müstahdem : 110

214

olduğu görülür.

olduğu görülür.

507. sayfadan **KANUNLAR**

KARARLAR

529. sayfaya
kadar tek rakamlı
sayfaların başlığı